
SYNTAR

Synthese-onderzoek op
archeologisch materiaal
uit Vlaanderen.

Agentschap
Onroerend
Erfgoed



SYNTAR 19

Synthese-onderzoek op
archeologisch materiaal
uit Vlaanderen.

Vermist aan het front

Archeologisch onderzoek naar vermiste militairen
uit de Eerste Wereldoorlog.

Birger Stichelbaut, Dries Chaerle, Bert Heyvaert,
Raph De Brant, Margot Melsens, Simon Verdegem

COLOFON

TITEL

Vermist aan het front
Archeologisch onderzoek naar vermiste militairen uit de Eerste Wereldoorlog

REEKS

SYNTAR nr. 19

AUTEURS

Birger Stichelbaut, Dries Chaerle, Bert Heyvaert, Raph De Brant, Margot Melsens,
Simon Verdegem

JAAR VAN UITGAVE

2024

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed
Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency
Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Dronebeeld van de toevalsvondst (Wijtschate Voormezelestraat) waarbij de
stoffelijke resten van Valentin Menétré werden opgegraven. Hij was Sergeant bij het
Franse 2ième Bataillon. Chasseurs à Pied en sneuvelde op 15 december 1914.
Copyright Skylarcs vzw, foto Raph De Brant

agentschap Onroerend Erfgoed

Havenlaan 88 bus 5

1000 Brussel

T +32 2 553 16 50

info@onroerenderfgoed.be

www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.

This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0
Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een
kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/SPMR5273>

ISSN 2736-6057

ISBN 978-9-0752-3073-4

D/2024/3241/130

Projectsubsidie

Archeologisch syntheseonderzoek 2020

VERMIST AAN HET FRONT

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK NAAR VERMISTE MILITAIREN UIT DE
EERSTE WERELDOORLOG.

SKYLARCS VZW
IN FLANDERS FIELDS MUSEUM



Vermist aan het front

Opdrachtgever

Agentschap Onroerend Erfgoed (projectsubsidie 'synthese-onderzoek archeologie')

Uitvoerders

- Birger Stichelbaut (Centrum voor Historische en Archeologische Luchtfotografie, UGent Vakgroep Archeologie, In Flanders Fields Museum & Provincie West-Vlaanderen)
- Dries Chaerle & Margot Melsens (In Flanders Fields Museum)
- Bert Heyvaert (Monument Vanderkerckhove NV)
- Raph De Brant (Skylarcs VZW, Ruben Willaert NV)
- Simon Verdegem (Skylarcs VZW, Ruben Willaert NV)

Wetenschappelijke begeleiding Agentschap Onroerend Erfgoed

Sofie Vanhoutte, Erfgoedonderzoeker Archeologie, Agentschap Onroerend Erfgoed

Sam De Decker, Erfgoedonderzoeker Archeologie, Agentschap Onroerend Erfgoed

Dankwoord

Onderzoek naar vermiste militairen is een dualistische en gelaagde bezigheid. Het is een onderwerp dat niet alleen historische waarde heeft, maar ook een diepe emotionele lading draagt. Het gaat over observaties, cijfers en statistieken waarachter persoonlijke en familiale drama's schuilen die tot op vandaag een niet te onderschatten impact hebben.

Het onderzoek naar vermiste militairen is in de loop der jaren dan ook steeds verder uitgegroeid tot een gespecialiseerde discipline met een sterke morele verantwoordelijkheid en een impact die het louter wetenschappelijk archeologische ver overstijgt.

Dit onderzoek is dan ook het resultaat van een lang traject met vele onmisbare schakels. Het is echter geen eindpunt, maar eerder een status quaestionis. Een poging tot verzameling en verankering van de reeds beschikbare kennis als basis voor de toekomst.

Dit onderzoek wordt dan ook gezien als een collectieve inspanning van allen die een bijdrage leverden aan dit werk. Van de pioniers die hun archeologische blik op de Eerste Wereldoorlog richtten tot de mensen die bijdroegen aan dit syntheseonderzoek. Zowel onderzoekers, collega's, vrijwilligers, instanties en geïnteresseerden die door bijdragen, medewerking, delen en vormen van inzichten, gesprekken of zelfs louter door het stellen van vragen een aandeel hadden in dit werk. Waarvoor onze oprechte dank.

INHOUD

Deel 1 Vermisten in het landschap.....	1
1 Historische context en vraagstellingen	2
1.1 Inleiding.....	2
1.2 Historische context	4
1.3 Onderzoeksvragen	10
2 Slachtoffers van 1914-1918 in België en de Westhoek: Een overzicht aan de hand van historische bronnen en de Namenlijst.....	12
2.1 Cijfergegevens van doden en vermisten in literatuur	12
2.1.1 Cijfergegevens van de oorlogsgravendiensten.....	17
2.1.2 Commonwealth graven en begraafplaatsen	17
2.1.3 Duitse graven en begraafplaatsen.....	18
2.1.4 Belgische graven en begraafplaatsen.....	18
2.1.5 Franse graven en begraafplaatsen	19
2.1.6 Besluit: doden, namen, graven, vermisten.....	20
2.2 De Namenlijst van het In Flanders Fields Museum.....	21
2.2.1 Inleiding	21
2.2.2 “Vermisten” en de Namenlijst.....	24
2.2.3 Statistiek van de Namenlijst	25
2.2.4 Conclusie (en vervolg).....	34
3 De Commonwealth War Graves Commission Burial Return Sheets en Concentration Data.....	36
3.1 Context en historiek.....	36
3.1.1 Ontstaan Commonwealth War Graves Commission.....	36
3.1.2 Concentratie van graven.....	37
3.2 CWGC - Burial return information and concentration dataset.....	40
3.2.1 Methodologie - GIS.....	42
3.2.2 Resultaten GIS-visualisatie.....	42

Vermist aan het front

3.3	Toepassing van de CWGC-concentration data voor historisch onderzoek	50
3.3.1	Britse 13 ^{de} brigade op 4 oktober 1917	50
3.3.2	Aanvallen 26 oktober 1917.....	54
4	Doden en vermisten in het Landschap	56
4.1	Inleiding.....	56
4.2	Van slachtofferaantallen naar een verfijnde oorlogskroniek	56
4.3	De verfijnde oorlogskroniek in kaart gebracht	59
4.3.1	18/10/1914 - 22/11/1914: Slag om de IJzer & Eerste Slag om Ieper	63
4.3.2	23/11/1914 - 31/01/1915: de Vergeten Winter.....	64
4.3.3	17/12/1914: Nieuwpoort.....	70
4.3.4	18-19/12/1914: n.v.t.	71
4.3.5	28/01/1915: Nieuwpoort Grande Dune	72
4.3.6	14-15/02/1915: Sint-Elooi	74
4.3.7	19-21/02/1915: Herenthage / Veldhoek.....	76
4.3.8	2/03/1915: Sint-Elooi.....	78
4.3.9	12/03/1915: Spanbroekmolen	80
4.3.10	14-15/03/1915: Sint-Elooi	82
4.3.11	17-21/04/1915: Hill 60.....	84
4.3.12	22/04/1915 - 25/05/1915: Tweede Slag om Ieper	85
4.3.13	16/06/1915: Bellewaarde	88
4.3.14	6-7/07/1915: International Trench.....	90
4.3.15	30/07/1915: Hoge.....	92
4.3.16	9/08/1915: Hoge.....	94
4.3.17	25/09/1915: Hoge en Bellewaarde	95
4.3.18	19/12/1915: Moorteltje	97
4.3.19	14-15/02/1916: The Bluff	98
4.3.20	2/03/1916: The Bluff	100
4.3.21	27/03/1916: Sint-Elooi.....	102

Vermist aan het front

4.3.22	6/04/1916: Sint-Elooi.....	104
4.3.23	19/04/1916: Moorteltje	106
4.3.24	19/04/1916: Sint-Elooi.....	108
4.3.25	2/06/1916 - 13/06/1916: Hill 62 en Mount Sorrel	110
4.3.26	17/06/1916: Wulvergem	112
4.3.27	9/08/1916: Boezinge	112
4.3.28	1-6/06/1917: aanloop naar de Mijenslag.....	112
4.3.29	7/06/1917 - 14/06/1917: Mijenslag.....	112
4.3.30	10/07/1917: Operatie Strandfest Nieuwpoort.....	114
4.3.31	31/7/1917 - 4/12/1917: Derde Slag om Ieper.....	116
4.3.32	18/03/1918: Reigersvliet en Oud-Stuivekenskerke.....	119
4.3.33	21/03/1918: (de weerklink van) Operatie Michael	120
4.3.34	9/04/1918 - 29/04/1918: Duits Voorjaarsoffensief	120
4.3.35	35. 30/04/1918 - 28/05/1918: de nasleep van het Lenteoffensief 122	
4.3.36	28/06/1918: n.v.t.....	125
4.3.37	19/07/1918: n.v.t.....	126
4.3.38	18/08/1918: n.v.t.....	126
4.3.39	4/09/1918: Advance in Flanders (geen afbakening in landschap) 126	
4.3.40	28/09-14/10/1918: Eindoffensief.....	126
4.4	Aandachtszones versus CWGC concentration data.....	128
4.5	Archeologische knipperlichtkaart	130
4.5.1	Ontwikkeling van een archeologische tool.....	130
4.5.2	Vergelijking knipperlichtkaart met CWGC-concentration data..	133
4.5.3	Commonwealth knipperlicht en toetsing met CWGC data	135
4.5.4	Vergelijking met opgravingen.....	137
4.6	Conclusie	139
5	Britse vermisten tijdens de offensieven in 1917 in Vlaanderen	141
5.1	Doelstelling.....	141

Vermist aan het front

5.2	Historische context: de offensieven in 1917 bij Ieper	142
5.3	1917 en de Namenlijst	144
5.3.1	Doden en vermisten: algemene aantallen	144
5.3.2	Slachtoffers op divisieniveau	151
5.4	Methodologie - afbakeningen in het landschap	154
5.4.1	Evolutie van het offensief: frontlijnen	154
5.4.2	Frontsectoren en aanvalsgebieden: een maaswerk.....	157
5.4.3	Doden op het slagveld: evaluatie van het gekarteerde maaswerk 161	
5.4.4	Het maaswerk op punt gesteld.....	165
5.4.5	Van de Namenlijst naar het landschap.....	171
5.4.6	Verdere GIS-verwerking: van maaswerk naar raster	173
5.5	Resultaat GIS-model 1917.....	176
5.6	Valideren van het GIS-model 1917	182
5.6.1	Archeologische vondsten versus de landschapsafbakeningen ..	182
5.6.2	CWGC-concentration data.....	184
5.7	GIS-model - archeologische tool	186
5.8	Conclusie en future research	188
Deel 2 Historisch perspectief.....		190
1	Inleiding	191
2	Onderzoekskader	192
2.1	Historisch kader.....	192
2.2	Data, doelstellingen en onderzoeksvragen.....	193
2.2.1	Dataset en terminologie	193
2.2.2	Doelstellingen en onderzoeksvragen	197
3	Analyse.....	198
3.1	Tijdslijn	198
3.1.1	Afbakening van de werkset	198
3.1.2	De tijdslijn en de 20ste eeuw	199

Vermist aan het front

3.2	Registratie doorheen de 20 ^{ste} eeuw.....	221
3.2.1	Registratie door de D.G.R.&E.	221
3.2.2	Registratie door de IWGC	222
3.3	De funeraire gegevens	226
3.3.1	Gegevens omtrent identificatie	226
3.3.2	Gegevens omtrent de grafcontext	234
4	Conclusie.....	238
Deel 3 Archeologisch onderzoek naar vermiste militairen		241
1	Inleiding	242
2	Status quaestionis.....	245
2.1	Doelstelling.....	245
2.2	Methodologie.....	245
2.3	Bronnen.....	247
2.3.1	Lijst politie Arrondissement Ieper	247
2.3.2	Overzicht The Diggers	250
2.3.3	Archief WAR Heritage Institute	251
2.3.4	Archeologische opgravingsdata.....	252
2.4	De databank	252
2.4.1	Identificatienummer	253
2.4.2	Vondstlocatie	254
2.4.3	Archeologisch onderzoek	259
2.4.4	Fysisch antropologisch onderzoek.....	263
2.4.5	Bijvondsten	264
2.4.6	Identiteit	267
2.4.7	Historische context	268
2.4.8	Luchtfotografie	268
2.4.9	Identificatie?	268
2.4.10	Herbegroving	269
2.4.11	Opmerkingen	269

Vermist aan het front

3	Typologie van Vermiste Militairen in Archeologische context.....	270
3.1	Doelstelling.....	270
3.2	Resultaat	270
3.2.1	Algemeen	271
3.2.2	Per jaar.....	271
3.2.3	Gemeenten	273
3.2.4	Sites.....	275
3.2.5	Uitvoerders	285
3.2.6	Archeologische Context.....	288
3.2.7	Stoffelijke resten: archeologisch	302
3.2.8	Stoffelijke resten: fysisch antropologisch.....	316
3.2.9	Bijvondsten	320
3.2.10	Identiteit	346
4	Diepteanalyse van de archeologische data	357
4.1	Doelstelling.....	357
4.2	Resultaten	357
4.2.1	Algemene datacombinaties.....	358
5	Methodologie voor het archeologisch onderzoek naar de stoffelijke resten van vermiste militairen.....	367
5.1	Doelstelling.....	367
5.2	Het Wettelijk kader	368
5.2.1	België	368
5.2.2	Nederland	368
5.2.3	Frankrijk	370
5.2.4	De Commonwealth War Graves Commission (CWGC).....	371
5.3	Archeologische Methodologie	372
5.3.1	Aantreffen.....	372
5.3.2	Vorbereiding	374
5.3.3	Veldwerk.....	375

Vermist aan het front

5.3.4	Vrijleggen	376
5.3.5	Registratie	377
5.3.6	Lichten	378
5.3.7	Verwerking.....	378
5.3.8	Overdracht	379
5.4	Vervolgtraject.....	379
5.4.1	Evaluatie en aanbevelingen	380
5.4.2	Methodologie	380
5.4.3	Vervolgtraject	382
6	Conclusie	383
	Literatuurlijst	386
	Tentoonstelling Graven naar Namen – Vermist aan het Front	396
	Pers en media	401
1	Televisie	401
2	Radio	401
3	Geschreven pers	401
	Bijlagen	403
1	Bijlagen DEEL 1.....	403
1.1	Shapefiles en GIS data.....	403
2	Bijlagen DEEL 3.....	403
2.1	Afkortingen gemeente	403
2.2	Shapefile locaties	404

DEEL 1 VERMISTEN IN HET LANDSCHAP

Birger Stichelbaut, Margot Melsens, Dries Chaerle

1 HISTORISCHE CONTEXT EN VRAAGSTELLINGEN

1.1 INLEIDING

Van de bijna 103.000 vermiste militairen van het Gemenebest werden er 47.500 gesneuvelden begraven onder een anonieme witte zerk met het opschrift 'Known Unto God'. Dat betekent dat de lichamen van ongeveer 55.500 gesneuvelden van het Britse Gemenebest nooit geborgen zijn (Verdegem *et al.* 2018). Aan Duitse, Franse en Belgische zijde zijn de cijfers vandaag minder exact te achterhalen door een gebrek aan volledige lijsten en verspreide en moeilijk toegankelijke bronnen. Maar ook daar gaat het om tienduizenden vermisten. Dit project geeft een aanzet om te achterhalen wanneer, op welke plek of in welke regio grote aantallen soldaten sneuvelden en mogelijk als vermist achterbleven. Twee belangrijke werkinstrumenten van het In Flanders Fields Museum worden hiervoor gebruikt: (i) het geografisch informatiesysteem (GIS) van de belangrijkste frontlijnen in de Westhoek opgesteld op basis van historische luchtfoto's en loopgravenkaarten en (ii) de Namenlijst, een inclusieve lijst van militairen en burgers die zijn omgekomen door toedoen van de Eerste Wereldoorlog in België (Trogh 2019).

Op basis van historische documenten, literatuur, officiële geschiedschrijving, loopgravenkaarten en WO1-luchtfoto's werden de afgelopen jaren door het In Flanders Fields Museum en de Vakgroep Archeologie (UGent) in het kader van tijdelijke tentoonstellingen en wetenschappelijk onderzoek de voornaamste veldslagen in de Westhoek gedetailleerd bestudeerd en in kaart gebracht (Stichelbaut 2011, Stichelbaut *et al.* 2017). Dit leidde tot de creatie van een GIS-bestand waarin de evolutie van de frontlijn in België tussen 1914 en 1918 gedetailleerd is weergegeven. Deze ruimtelijke dataset dient als basis om te achterhalen waar de frontlijn zich bevond gedurende de oorlog.

De Namenlijst is een IFFM-databank waarin alle slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog in België geregistreerd en beschreven worden (In Flanders Fields Museum 2022, Trogh 2019). Deze databank brengt alle doden in één register bij elkaar. Het bevat onder andere informatie over oorlogsslachtoffers, hun geboorte- en sterfdatum, plek van herdenking of begraving, militaire dienst en loopbaan, etc. Vanwege haar inclusieve benadering biedt de Namenlijst de

Vermist aan het front

mogelijkheid om analyses te maken van de oorlogsvoering op een bepaald terrein, en/of in deze of gene periode, voor alle betrokken partijen. Een grondige analyse van deze gegevens laat toe om onderbouwde uitspraken te doen over (aantallen) slachtoffers die sneuvelden, al dan niet begraven werden, vermist raakten, en/of (nog steeds) vermist zijn.

Dit project zal aantonen dat de koppeling van historische gegevens uit de Namenlijst aan ruimtelijke gegevens in een geografisch informatiesysteem mogelijkheden biedt om menselijke verliezen af te bakenen in het landschap en te kwantificeren.

De voornaamste doelstelling van dit gedeelte van het project is om een ruimtelijk inzicht te krijgen in de menselijke kost van de oorlogsvoering en indien mogelijk gebieden af te bakenen waar (de resten van) vermiste soldaten zijn achtergebleven. Dergelijke kaarten kunnen uitgroeien tot werkinstrumenten voor archeologen en beleidsmakers om risicozones te markeren: momenteel is het immers onmogelijk om de kans om op bepaalde terreinen oorlogsslachtoffers aan te treffen objectief in te schatten. Dergelijke vormen van 'spatial thinking' is reeds in beperkte mate toegepast tijdens forensisch onderzoek naar vermisten als gevolg van gewapende conflicten of natuurrampen (Congram *et al.* 2017).

De gebruikte data is niet alleen 'big' maar ook heterogeen en afkomstig uit verschillende bronnen met verschillende betrouwbaarheden. Binnen deze doelstelling wordt gewerkt aan een globale aanpak die resultaten wil geven voor de volledige frontregio in de Westhoek, en zich niet verliest in individuele gevallen of cases.

Het is bovendien uitdrukkelijk de bedoeling om waar mogelijk een inclusieve benadering na te streven zonder uitsluiting van enige nationaliteit. Door de verschillende mate van beschikbaarheid, toegankelijkheid en betrouwbaarheid van gegevens over zowel gesneuvelden als vermisten wordt op verschillende niveaus gewerkt. Het onderzoek gaat van een globaal overzicht (Westelijke Front in België 1914-1918) waarin zoveel mogelijk cijfergegevens van de verschillende nationaliteiten worden opgenomen, tot een gedetailleerde (bijna) dag-per-dag aanpak voor een specifieke veldslag, in casu de Derde Slag bij Ieper.

1.2 HISTORISCHE CONTEXT

Om de onderzoeksgegevens van dit project te kaderen in de bredere historische context van de Eerste Wereldoorlog wordt hieronder een algemeen overzicht geschetst van de militaire geschiedenis in België en meer specifiek de Westhoek met aandacht voor de belangrijkste veldslagen en acties.

Op 4 augustus 1914 vielen Duitse troepen nabij Luik België binnen. De Belgische divisies waren over het grondgebied verspreid omdat men rekening hield met aanvallen uit alle richtingen. Ze waren niet opgewassen tegen weldra drie Duitse legers. Ook Franse en Britse hulp kon niet verhinderen dat een deel van de Duitsers oprukte naar Frankrijk. Anderhalve maand later nam het andere deel de Vesting Antwerpen in, de grootste Belgische verdedigingspost. Het Belgische veldleger en ter hulp gesnelde Britse en Franse troepen trokken vanaf begin oktober westwaarts.

Intussen bereikten vanuit Noord-Frankrijk elke dag meer Duitse, Franse en Britse troepen de omgeving van Ieper, in een poging om elkaar via het noorden te overvleugelen. De Westhoek, het uiterste westen van België tussen Noordzee en Leie, was het strijdtoneel van twee veldslagen die doorslaggevend die uitmonden in een patstelling in de loopgraven. Op 18 oktober barstte de IJzerslag los, de volgende dag begon wat men later de Eerste Slag bij Ieper zou noemen. De Belgische verdediging aan de IJzer verliep moeilijk, ondanks Franse hulp. Vanaf 25 oktober trokken de verdedigers zich terug achter de spoorwegdijk tussen Diksmuide en Nieuwpoort en vanuit Nieuwpoort werd de polder ten westen van de IJzer succesvol onder water gezet (27-29 oktober)(De Vos *et al.* 2014). Bij Ramskapelle sloeg men de laatste Duitse doorbraakpoging af. Diksmuide werd nog tot 10 november verdedigd om uiteindelijk onder de voet te worden gelopen tijdens een grote Duitse aanval (Ronarc'h & Gysel 2016). Tegelijk werd een tweede inundatie gecreëerd ten zuiden van de stad. Vanaf dan, en gescheiden door twee grote watervlaktes, trokken de tegenstanders aan het IJzerfront een jarenlange wacht op.

In de buurt van Ieper was vanaf begin oktober al veel Franse en Britse cavalerie aanwezig. Zeven Britse en elf Franse infanteriedivisies – met koloniale steun uit India en Noord-Afrika – kwamen dag na dag aan. Anderhalve maand voerden ze strijd tegen twee Duitse legers. Aan het einde van de Eerste Slag om Ieper was er aan de oostzijde van de stad een breed, boogvormig front gevormd: de

Vermist aan het front

leperboog (Edmonds 1925). Voor de periode waarin beide veldslagen zich afspeelden, telt de Namenlijst bijna 63.200 slachtoffers. Deze veldslagen betekenden het einde van de bewegingsoorlog aan het Westelijke Front in België. Alle partijen groeven zich in voor de winter, en begonnen daarmee aan een statische en bijna vier jaar zou durende loopgravenoorlog.



Figuur 1. Obliëk zicht op de frontlijn bij Zonnebeke, winter 1914-1915 (bron: IFFM)

Na de eerste winter in de loopgraven probeerden beide strijdende partijen in 1915 de patstelling aan het Westelijke Front te doorbreken. De Britse en Franse frontale aanvallen in Noord-Frankrijk mislukten. In de Westhoek gebruikte het Duitse leger op 22 april 1915 voor het eerst stikgas als wapen (Edmonds 1928). Het chloorgas dat werd losgelaten over de Franse loopgraven tussen het kanaal

Vermist aan het front

Ieper-IJzer bij Steenstraat en Langemark sloeg aanvankelijk een bres van vier bij acht kilometer in de geallieerde linies. Een maand lang probeerden de Duitsers tevergeefs hun verrassingsaanval te verzilveren. De frontboog bij Ieper kromp over de gehele lijn, tot op slechts enkele kilometer van de stad, maar de Brits-Franse verdediging brak uiteindelijk niet. Voor deze periode (22 april - 25 mei 1915) worden de namen van circa 34.700 doden opgenomen in de Namenlijst.



Figuur 2. Slachtoffers van de gasaanval op 22 april 1915 in de loopgraven ten noorden van Ieper (bron: IFFM)

Na de Tweede Slag bleven de stellingen in de Ieperboog (en aan het IJzerfront) meer dan twee jaar, tot begin juni 1917, nagenoeg onveranderd. Het is de langste min of meer stabiele fase in de loopgravenoorlog. Slechts enkele keren werden grote infanterieaanvallen opgezet. Tussen juni en september 1915 probeerden de Britten tevergeefs om de Duitse verdedigers van de hoog gelegen posities bij Bellewaarde (16 juni 1915) en de heuvelrug bij Bellewaarde en Hoge (25 september 1915) te verdrijven. Bijna een jaar later verraste een Duitse aanval op 2 juni 1916 het Canadese korps in de oostelijke Ieperboog, maar in de volgende tien dagen werd het verloren terrein nabij Hill 62 heroverd (Nicholson 1962). Wel zijn er lokaal soms kleine aanpassingen van de frontlijn, vaak in

Vermist aan het front

sectoren waar de ondergrondse oorlog in alle hevigheid woedde zoals bij Bellewaarde, Hooge, Hill 60, Hill 62, The Bluff en Sint-Elooi (Stichelbaut & Chielens 2013, Stichelbaut et al. 2016). Hoewel de militaire geschiedschrijving deze periode beschrijft als 'relatief kalm' met af en toe een 'kleinere' actie, moet de Namenlijst tussen juni 1915 en mei 1917 ruim 80.000 slachtoffers verrekenen.

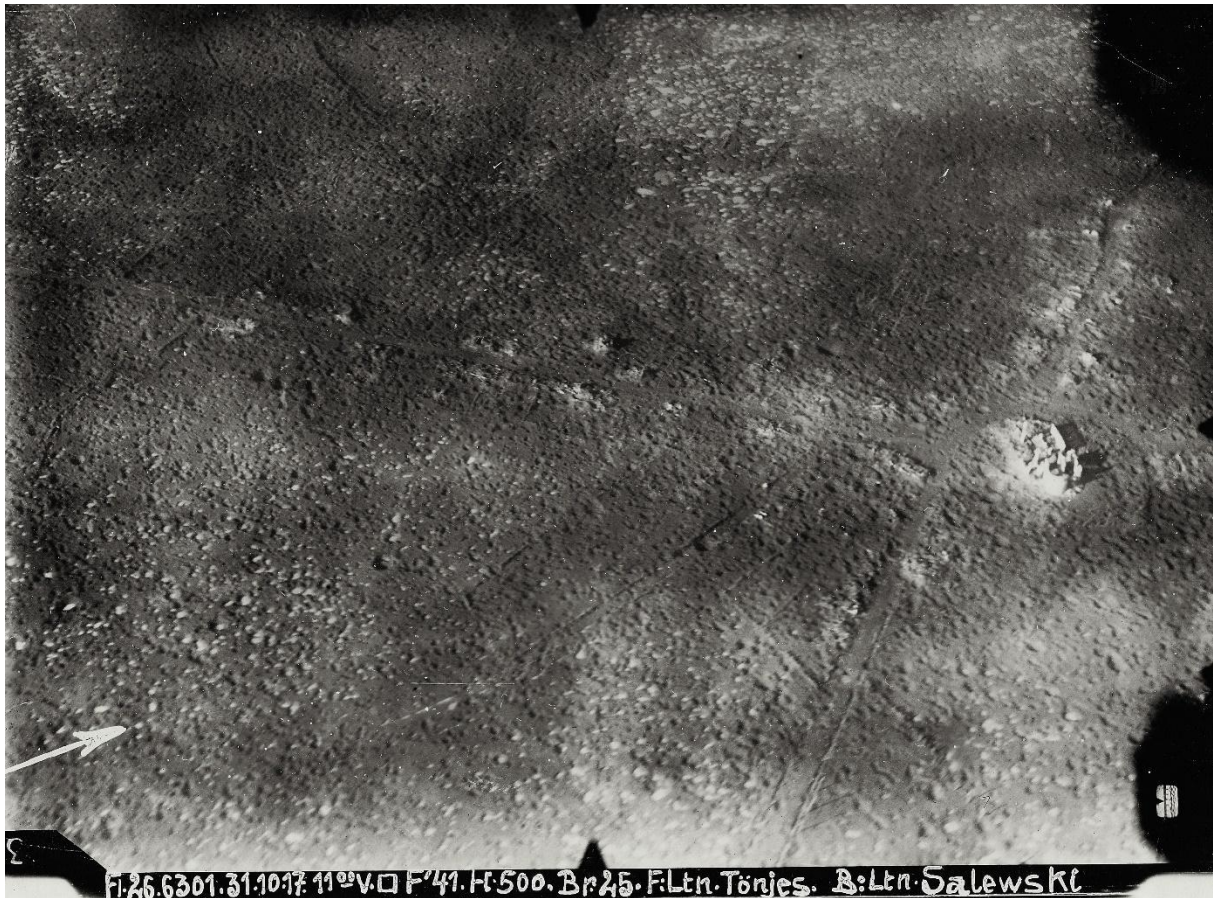
Na twee jaar stilstand bedacht de Britse bevelhebber Sir Douglas Haig voor de zomer van 1917 een grootschalige doorbraak vanuit de Ieperboog naar de kust toe. Als voorbereiding daarop moest de deuk in de geallieerde frontlijn ten zuiden van Ieper (Passingham 1998) met een grote aanval worden weggewerkt. Vanaf eind 1915 was een Brits plan uitgewerkt om de Duitse bezetting van de heuvelrug van Wijtschate en Mesen te ondermijnen. Op 7 juni 1917 werd het plan succesvol uitgevoerd. Negentien dieptemijnen en artillerievuur uit meer dan 2.000 stukken geschut zorgden ervoor dat de 15 kilometer lange frontboog rond Wijtschate en Mesen kon worden aangevallen en rechtgetrokken, waardoor de heuvelrug in geallieerde handen kwam (Edmonds 1948). In ruim een week tijd vermeldt de Namenlijst 10.000 doden.

Intussen werd het voor de Duitsers duidelijk dat er bij Nieuwpoort een mogelijke amfibische aanval vanuit de zee zat aan te komen om de offensieven bij Ieper te ondersteunen. Op 10 juli 1917 lanceerde het Duitse leger een grootscheepse aanval - *Unternehmen Standfest* / Operatie Strandfest - op het geallieerde bruggenhoofd op de oostelijke oever van de IJzer tussen Lombardsijde en de kustlijn.

Voor het uiteindelijke offensief - de Derde Slag bij Ieper - werden een nooit gezien arsenaal van artilleriestukken en 750.000 troepen uit het hele British Empire ingezet. Ten noorden van de Britten trokken Franse divisies het kanaal Ieper-IJzer over, richting Bos van Houthulst. Nog noordelijker schoof het Belgische leger mee op tot Merkem. Het offensief waadde eindeloos lang over een door beschietingen en regen vaak onbegaanbaar terrein. Na honderd dagen werd op 10 november een doel gehaald dat volgens plan al na 72 uur had moeten vallen en slechts heel moeilijk te behouden zou zijn: Passendale. De gevechten tijdens de zomer van 1917 waren de grootste ooit op Belgische bodem, en eisten tussen 31 juli 1917 en 10 november 1917 niet minder dan 126.200 doden. Berekend volgens de officiële Duitse oorlogskalender (die deze *Flandernschlacht* tot 3 december laat duren) loopt de Namenlijst verder op tot

Vermist aan het front

135.300 slachtoffers. Hierna brak in de loopgraven opnieuw een koude winter aan.



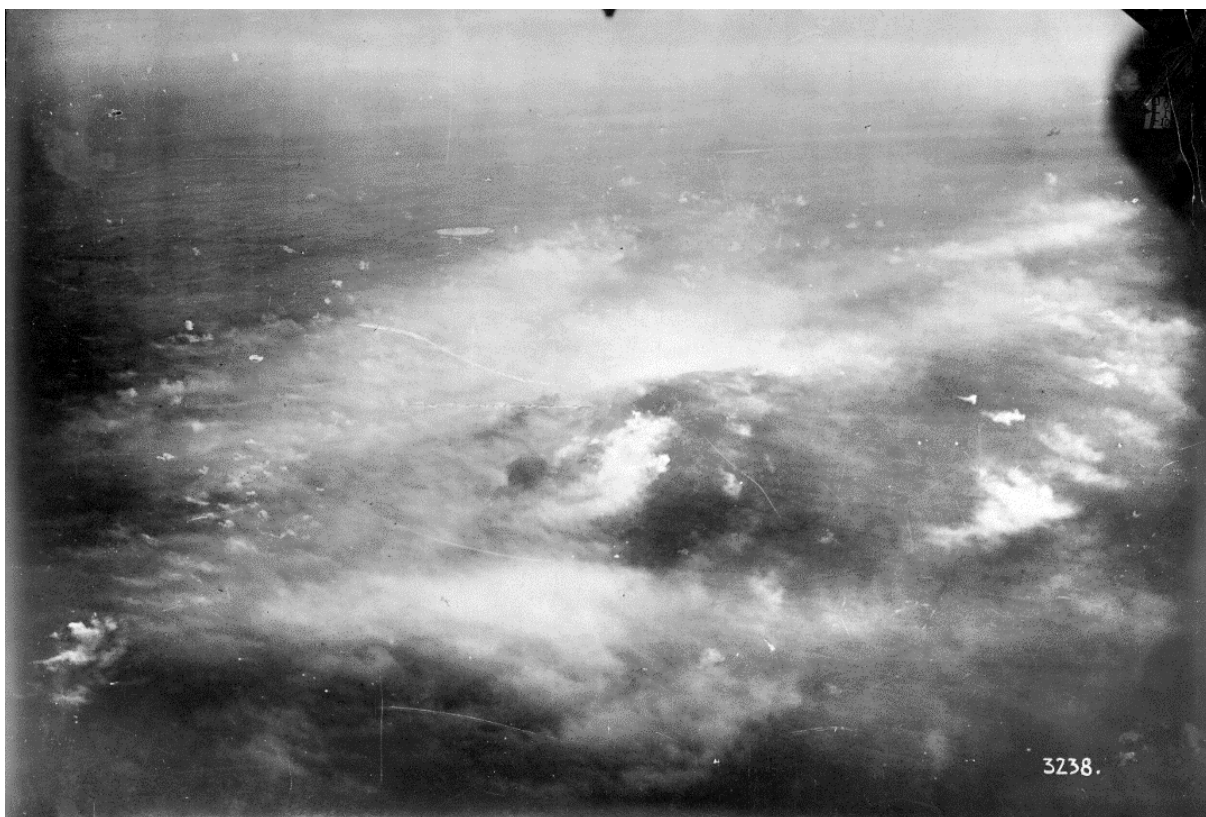
Figuur 3. De Derde Slag om Ieper ging gepaard met ongeziene artilleriebeschietingen die het landschap omwoelden, Passendale 31 oktober 1917 (bron: IFFM)

Door de Russische Revolutie en de ineenstorting van het Russische leger had Duitsland eind 1917 maar met één front meer te maken. Er werden plannen gemaakt voor een reeks van voorjaarsoffensieven (Ludendorff Offensieven) met de bedoeling om het Westelijke front te doorbreken vooraleer grote aantallen Amerikaanse troepen arriveerden die op dat moment werden klaargestoomd en over de oceaan gebracht. Op 21 maart 1918 begon een eerste offensief (Operatie Michael): een aanval tussen Arras en St-Quentin, dwars door de oude slagvelden van de Somme op het snijpunt tussen het Franse en Britse leger (Edmonds 1937b). Ondanks grote terreinwinsten en zware verliezen aan beide zijdes mislukte de aanval, er was geen doorbraak. Niet veel later startte de tweede grote aanval, deze keer gericht op Vlaanderen. De Duitse Operatie Georgette, later ook bekend als de Slag om de Leie, ging van start bij Estaires in het noorden van Frankrijk. Op 11 april barstte ook in Vlaanderen de strijd los. Er waren hevige aanvallen in de zuidelijke Ieperboog tussen de Leie en Wijtschate. Het Britse leger kwam in een hachelijke positie te staan er werd bijna met de rug

Vermist aan het front

tegen de muur gedrukt. Tijdens een strategische terugtrekking werden ten zuiden van Ieper tot tweemaal toe grote delen van het in 1917 moeizaam veroverde terrein prijsgegeven. Op 17 april werd het Duitse offensief hernieuwd, eerst gericht op de Belgen bij Merkem en al snel op de volledige frontlijn ten zuiden van Ieper. Franse troepen kwamen ter hulp en losten Britse divisies af. De scheiding tussen beide legers kwam bij de Kemmelberg te liggen, waar op 25 april de strijd in alle hevigheid losbarstte (Figuur 4). Ondanks successen op de flanken en top van de Kemmelberg waarbij de weg naar verdere terreinwinsten open lag, hielden de Duitse aanvallers halt net voorbij de heuvel. Tegenaanvallen de dag nadien faalden (Edmonds 1937b). Nooit eerder lag het front zo dicht bij de poorten van de stad Ieper.

Vanaf 18 juli 1918 kwam in Frankrijk het tegenoffensief op gang en op 28 september 1918 startte ook in Vlaanderen het Bevrijdingsoffensief. Het gecombineerde offensief van Belgen en Britten, in een tweede fase ook met Fransen en Amerikanen, kon de Duitse troepen maar ten koste van grote verliezen tot terugtrekking dwingen.



Figuur 4. De top van de Kemmelberg in gas gehuld op 25 april 1918 (bron: UTD Ferko Collectie, Texas)

1.3 ONDERZOEKSVRAGEN

Minstens 523.000 militairen lieten het leven als gevolg van de Eerste Wereldoorlog in België (Trogh 2019). Velen onder hen hebben geen gekend graf, nog anderen blijven vermist achter in de Vlaamse velden en worden ruim honderd jaar later nog steeds bij toeval of tijdens archeologische opgravingen aangetroffen. Zij vormen de focus van dit onderzoeksproject dat archeologische onderzoeksmethodes met historische-geografische analyses combineert.

De onderzoeksvragen van dit project zijn divers en situeren zich op verschillende temporele en geografische niveaus. Vooreerst wordt een overzicht en inzicht beoogt in de cijfergegevens die circuleren of af te leiden zijn (i) uit historische bronnen en via de verschillende oorlogsgravendiensten, en (ii) uit de Namenlijst van IFFM. Vervolgens is het de bedoeling om op verschillende schaal- en detailniveau (iii) de ruimtelijke spreiding van deze cijfers voor de verschillende veldslagen uit te zetten in het oorlogslandschap.

Heel specifieke betreft het de volgende groep van onderzoeksvragen:

- Globale cijfers:
 - Wat is de traditionele visie op het aantal doden en vermisten in de historische bronnen?
 - Hoe worden de cijfergegevens van de doden en de vermisten behandeld in historische bronnen en wat valt daaruit te leren?
- Namenlijst:
 - Hoe verhoudt de namenlijst zich tot de officiële geschiedschrijving, welke zijn de sterke en zwakke punten van deze gegevensverzameling, welke beperkingen zijn er en welke vragen kunnen er al dan niet mee behandeld worden?
 - Welke slachtofferaantallen en vermistencijfers kan de Namenlijst leveren? Hoe verhouden de aantallen gesneuvelden en vermisten zich tot elkaar, tijdens de verschillende veldslagen, en tijdens stabiele fases?
 - Is elke veldslag even dodelijk, hoe ligt de verhouding tussen doden en vermisten, en evolueert die verhouding doorheen de tijd?
 - Wat zijn de verhoudingen tussen het aantal doden en het aantal vermisten, hoe evolueren die gedurende de oorlog en wat betekent dit?
 - Wat vertellen de cijfergegevens voor de zogenaamde 'kalme periodes' tussen de grote veldslagen?

Vermist aan het front

- Kan de analyse van de Namenlijst ons iets leren over de kalme periodes tussen de grote offensieven en kunnen deze heel specifieke militaire gebeurtenissen gekoppeld worden aan een landschappelijke context?
- Een derde groep vragen spitst zich toe op positioneren van cijfergegevens die uit de analyse van de Namenlijst gehaald worden in het landschap waarin de gebeurtenissen plaatsvonden. Specifiek gaat het om de volgende vragen:
 - Op welke manier kunnen de cijfergegevens van de vermisten in het landschap geplaatst worden aan de hand van een geografisch informatiesysteem?
 - Wat is de menselijke kost van de oorlog en de verschillende offensieven en hoe verhoudt dit zich tot het oorlogslandschap?
 - Wat is de geografische afbakening van deze veldslagen en welke cijfergegevens zijn hier al dan niet aan te koppelen?
 - Op welke schaalniveaus kan dit soort onderzoek worden uitgevoerd?
 - Welke kennis levert een gedetailleerde studie van een veldslag, en wat leert de confrontatie van deze aanpak met de archeologische realiteit op het terrein?

2 SLACHTOFFERS VAN 1914-1918 IN BELGIË EN DE WESTHOEK: EEN OVERZICHT AAN DE HAND VAN HISTORISCHE BRONNEN EN DE NAMENLIJST

2.1 CIJFERGEGEVENS VAN DODEN EN VERMISTEN IN LITERATUUR

Het lijkt misschien opmerkelijk, maar vandaag ruim honderd jaar na het einde van de Eerste Wereldoorlog zijn er nog steeds geen definitieve en betrouwbare cijfergegevens over het aantal gesneuvelden, laat staan vermisten. Er doen diverse schattingen de ronde. Globaal vielen als gevolg van de Eerste Wereldoorlog circa 20 miljoen doden, waaronder 9,7 miljoen militairen (Mougel 2011).

Aan Britse zijde wordt in 1937 gesproken over *'the empire's million dead'* (Ware 1937) met 767.978 begraven soldaten (waarvan 180.861 niet geïdentificeerde) en 517.773 vermisten die herdacht worden op herdenkingsmonumenten. Een eenvoudige rekensom leidt tot 336.912 soldaten die achtergebleven zijn op de voormalige slagvelden aan de diverse fronten waar het Britse leger actief was. Andere bronnen maken melding van schattingen als *"700,000 soldiers from both sides remain missing"* (Verna et al. 2020).

Deze cijfers zijn zo algemeen dat ze wel een kader schetsen maar weinig relevant zijn voor de lokale context in België of - meer specifiek - voor het IJzerfront en de Ieperboog, de twee gebieden die binnen dit synthese-onderzoek bijzondere aandacht vragen.

Een tweede belangrijke bron is een Brits statistisch overzichtswerk dat kort na de oorlog werd gepubliceerd (The War Office 1922). Hierin is ruime aandacht voor zowel de doden als vermisten in de verschillende operatiegebieden en zelfs een onderverdeling in tijd. Een grote moeilijkheid hierbij is echter dat er geen onderscheid gemaakt wordt tussen doden met en zonder bekend graf. Bovendien is de definitie van een vermiste zeer breed genomen en worden zelfs krijgsgevangenen meegerekend. Daarenboven worden de cijfers weergegeven per *"theatre of operations"* waarbij België onder *"France"* valt.

Vermist aan het front

TABLE (xiv).—CASUALTIES IN THE EXPEDITIONARY FORCE, FRANCE (EXCLUDING SICK)—*continued*.

(iii).—Period of the third Battle of Ypres, 31st July to 19th September, 1917.

Force.	Killed (including died from wounds and died other causes).		Wounded (/).		Missing (including prisoners).		Total.	
	Officers.	Other ranks.	Officers.	Other ranks.	Officers.	Other ranks.	Officers.	Other ranks.
Regular Forces	905	12,401	3,443	62,119	426	16,353	4,774†	84,873†
Territorial Force	213	3,725	951	20,137	73	3,409	1,267	27,341
Canadian Contingent	79	1,655	344	9,258	13	881	436	11,734
Indian Natives	5	..	50	..	4	..	59
Australian Contingent	39	505	124	2,388	1	32	164	3,125
New Zealand Contingent	16	311	58	1,407	1	18	75	1,736
Newfoundland Contingent	1	20	..	155	..	3	1	178
South African Contingent	1	23	2	92	3	115
British West Indies Contingent	13	..	131	..	1	..	145
Royal Naval Division	2	72	19	266	..	2	21	340
Total	1,256	18,800	4,971	96,203	514	14,703	6,741	129,706
†Royal Flying Corps (included in Total)	71	27	161	112	202	25	434	164

(iv).—Period of the third Battle of Ypres, 20th September to 31st December, 1917.

Regular Forces	1,588	20,622	5,482	97,306	887	22,336	7,827†	140,464†
Territorial Force	524	7,094	1,948	35,496	243	9,905	2,615	32,453
Canadian Contingent	147	3,011	581	13,100	15	1,555	743	17,006
Indian Natives	5	50	12	296	1	60	18	406
Australian Contingent	322	4,623	943	18,972	54	3,098	1,319	26,633
New Zealand Contingent	78	1,416	235	5,327	11	815	344	7,558
Newfoundland Contingent	3	77	14	435	..	19	19	672
South African Contingent	22	353	53	1,284	..	84	75	1,721
British West Indies Contingent	44	8	238	..	1	8	283
Royal Naval Division	28	382	80	1,348	2	448	110	2,378
Total	2,639	37,632	9,226	174,062	1,213	38,662	13,078	250,206
†Royal Flying Corps (included in Total)	84	27	173	115	215	27	472	169

Figuur 5. Overzicht van Britse doden, gewonden en vermisten tijdens de Derde Slag om Ieper (The War Office 1922)

In een poging om voor deze twee gebieden gedetailleerde cijfergegevens te verzamelen werd een uitvoerig literatuuronderzoek uitgevoerd. De officiële militaire geschiedschrijvingen aan Britse (Edmonds 1925, 1928, 1937a, b, 1948, Edmonds & Maxwell-Hyslop 1947), Australische (Bean 1929, 1937, 1938), Canadese (Nicholson 1962), Duitse (Reichsarchiv 1929) en Franse zijde (Etat-major des armées. Service historique 1922-1939) werden systematisch doorgenomen op zoek naar duidelijke cijfergegevens over het aantal doden vermisten voor elk van de grote offensieven die aan het Westelijke Front in België plaatsvonden. De resultaten vallen verrassend tegen en zijn net daarom interessant om te vermelden. In de Australische, Britse en Canadese verslagen is uitgebreide informatie te vinden over de inzet van de troepen in België (Vlaanderen) en Noord-Frankrijk. Soms overlapt dit en wordt Vlaanderen gelijkgesteld met Noord-Frankrijk (Frans-Vlaanderen) waardoor het niet altijd duidelijk is of het over Frankrijk of België gaat. Er wordt verhaald over de verliezen, zowel van de eigen troepen als van de vijand. Soms uitgebreid, in annexen na de hoofdstukken of in voetnoten. Cijfers worden genoemd, van officieren en "other ranks", maar alleen van "casualties" of "losses", en meestal op brigade- of divisieniveau. In voetnoten worden veel namen vermeld van gesneuvelde en vermiste militairen, maar bijna uitsluitend officieren. Er is echter geen enkel overzicht of zelfs maar een aanzet van bronnenmateriaal om een volledig overzicht te kunnen opstellen.

Vermist aan het front

Op een paar plekken is er sprake van "*missing*", hieronder worden enkele anekdotische voorbeelden aangehaald uit de Australische officiële geschiedschrijving (Bean 1938). Dit maakt duidelijk dat het vooral gaat om troepen die omkwamen of niet terugkwamen, dit kan bijvoorbeeld eveneens gaan om krijgsgevangenen.

"The regimental histories naturally imply that they were destroyed by the mines. The "Ontario Farm" mine apparently caught the I/17th Bav. I.R., just as it was being relieved from the front line by its sister, the II/17th, and half the relieved troops as well as those relieving are said by the regimental historian to have been as good as annihilated by the explosion. No mine, however, exploded in the sector of the 18th Bav. I.R., which had 6 officers and 392 men missing and lost 16 machine-guns." Chapter XV, The Battle of Messines, pag. 602

"The intense bombardment was strangely confined to the 1st and 2nd Divisions; the 3rd Australian and the 7th British Divisions were not under the rain of trench-mortar bombs whose fuses their men could see flying over thickly upon their neighbours at Zonnebeke and Molenaarelsthoek. When the day afterwards broke, the dead lay in groups along the I Anzac front. Numbers of the officers and men, including names famous through the A.I.F., were never found again. Some twenty officers are known to have been killed by the bombardment, and about a seventh of the attacking force of I Anzac appears to have been killed or wounded. Most of those who were missing after this attack were killed in this barrage." Chapter XX, Broodseinde Ridge, pag. 843-844

"In order to cause the enemy to spread his artillery-fire for an hour or two, instead of concentrating it upon the main front, the 1st Australian Division had, at zero hour of the attack, raided against Celtic Wood, a large, broken copse containing many pillboxes. Though reported as successful the operation ended disastrously. Of 85 officers and men, only 14 had by next day returned un wounded. The missing were never heard of again. Their names were not in any list of prisoners received during the war. The Graves Commission found no trace of their bodies after it." Chapter XXI, Passchendaele I, pag. 899-900

"Of 50 tunnellers beyond the river, only Lieutenant Hargraves and the three men already mentioned escaped. The company lost only one man killed; 4 officers and 3 others were wounded; 1 officer and 41 others were missing (a few of these were wounded)." Appendix 2, The 2nd Tunnelling Company in the affair of Nieuport, pag. 964

Aan Franse zijde zijn er in het overzichtswerk *Les armées françaises dans la grande guerre*, (Etat-major des armées. Service historique 1922-1939) (Tome I Volume 4) meer cijfergegevens over de algemene verliezen (doden, gewonden, vermisten) in de maanden september, oktober en november 1914 voor het volledige Westelijke Front in België en Frankrijk. Deze worden opgesplitst over de verschillende Franse legers waardoor het niet mogelijk is om een gedetailleerd overzicht te krijgen van de specifieke eenheden die in België betrokken waren bij respectievelijk de Eerste Slag om Ieper en de Slag om de IJzer. Voor latere Franse acties in België zijn er geen dergelijke cijfergegevens voorhanden.

Vermist aan het front

APPENDICE N° 4.

ÉTAT NUMÉRIQUE DES PERTES DES ARMÉES
PENDANT LES MOIS DE SEPTEMBRE, OCTOBRE ET NOVEMBRE 1914.

SEPTEMBRE ¹.

ARMÉES.	TUÉS.		BLESSÉS.		DISPARUS.	
	Officiers.	Troupe.	Officiers.	Troupe.	Officiers.	Troupe.
I ^a	118	2.764	271	11.181	24	7.079
II ^a	178	3.410	496	16.678	79	15.663
III ^a	147	2.608	405	17.801	76	14.775
IV ^a	29	489	327	6.461	33	7.681
V ^a	98	2.141	317	13.679	54	10.742
VI ^a	167	2.334	482	25.263	41	10.157
IX ^a	128	3.070	414	14.276	32	9.999
G. D. T.	26	366	157	3.754	77	6.794
TOTAUX.....	891	17.182	2.869	109.093	419	82.990

OCTOBRE ¹.

ARMÉES.	TUÉS.		BLESSÉS.		DISPARUS.	
	Officiers.	Troupe.	Officiers.	Troupe.	Officiers.	Troupe.
I ^a	36	1.144	90	4.974	6	1.014
II ^a	115	3.253	318	14.592	34	6.310
III ^a	34	955	78	3.949	9	1.716
IV ^a	152	3.923	50	2.989	1	799
V ^a	48	1.918	108	5.139	30	4.236
VI ^a	17	525	30	1.975	4	976
D. A. B.	35	1.390	106	4.940	2	649
X ^a	78	1.481	200	5.665	28	6.988
TOTAUX.....	515	14.589	980	44.223	114	22.688

NOVEMBRE ¹.

ARMÉES.	TUÉS.		BLESSÉS.		DISPARUS.	
	Officiers.	Troupe.	Officiers.	Troupe.	Officiers.	Troupe.
I ^a	42	1.607	103	5.866	8	1.005
II ^a	23	889	55	2.863	2	461
III ^a	42	1.159	88	5.183	25	2.861
IV ^a	43	1.311	78	3.466	10	1.805
V ^a	41	1.322	68	3.563	3	1.296
VI ^a	15	888	43	2.404	8	939
D. A. B.	197	5.907	424	19.101	94	8.485
X ^a	25	779	35	2.514	7	615
TOTAUX.....	428	14.162	894	44.960	157	17.467

¹ Note du S. H. — États conservés dans les archives du G. Q. G. (1^{er} bureau), bureau du personnel, statistiques.

Figuur 6. Overzicht van Franse doden en vermisten voor september-november 1914 (Etat-major des armées. Service historique 1922-1939)

De Duitse officiële geschiedschrijving (Reichsarchiv 1929) vermeldt voor de Eerste Slag om Ieper in de tijdsperiode tussen midden oktober en begin november 1914 voor het Duitse 4de Leger 39.000 doden en gewonden en ongeveer 13.000 vermisten. Voor het 6de leger worden er 27.000 doden en verwonden neergepend met ongeveer 1.000 vermisten. In een voetnoot wordt echter een belangrijke kanttekening gemaakt: *“Regelmatige en nauwkeurige verslagen over de verliescijfers in de betrokken periode zijn slechts voor enkele van de betrokken eenheden beschikbaar; voor de overige zijn de verliescijfers*

Vermist aan het front

slechts voor een grotere of kleinere periode bekend; voor hen konden de aantallen dus slechts bij benadering worden berekend” (Reichsarchiv 1929).

In band VI van deze bron gaat het verder over de periode van 10 tot 18 november in het gebied tussen de Noordzee en de Douve (net ten zuiden van Mesen). De verliezen *“zijn zeer hoog maar kunnen slechts bij benadering worden weergegeven”*, voor het 4de Leger gaat het om 10.000 doden en verwonden en 3.000 vermisten, voor het 6de leger 19.500 doden en gewonden en 4.000 vermisten. Zowel het 4de als 6de leger waren in Vlaanderen betrokken bij de eerste Slag om Ieper. Voor andere veldslagen zijn er geen specifieke cijfers aangetroffen in de officiële geschiedschrijving.

Aan Belgische zijde zijn er evenmin exacte gegevens. Een overzichtswerk uit het interbellum schat het aantal Belgische militaire doden op 41.256, waarvan 33 officieren en 2881 soldaten vermist zouden zijn (Van Der Beken & Van Der Beken s.d.). Maar ook andere cijfers circuleren. Een vaak geciteerd onderzoeksrapport van de US War Department uit februari 1924 vermeldt bijvoorbeeld 13.716 gedode Belgische militairen (Hosch 2010, Mougel 2011). Andere bronnen vermelden 13.716 doden en 24.456 vermisten (Mougel 2011, The War Office 1922), 35.368 namen van Belgische gesneuvelden (De Wolf 2021) tot 45.653 gesneuvelden in het Belgische leger tussen 4 augustus 1914 en 30 september 1919 (War Heritage Institute 2021). Met dergelijke heel verspreide en diverse info is het moeilijk om inschattingen te maken over werkelijke aantallen.

Uit het bovenstaande onderzoek wordt pijnlijk duidelijk dat men in de officiële geschiedschrijving geen enkel idee heeft van de exacte cijfergegevens met betrekking tot de doden, laat staan de vermisten. De officiële geschiedschrijving heeft vooral aandacht voor de ‘uitval’ van inzetbare troepen, en dus voor het ene bijhorende totaalcijfer van gesneuvelden, vermisten, krijgsgevangenen en gewonden samen. In alle geval blijkt uit het bovenstaande overzicht dat dit geen solide basis biedt voor betekenisvolle conclusies. Eerder schetst het voor enkele specifieke periodes een algemeen referentiekader waarin de grootteordes van de aantallen verliezen- en vermisten worden weerspiegeld.

2.1.1 CIJFERGEGEVENS VAN DE OORLOGSGRAVENDIENSTEN

Levert de literatuur voor alle betrokken partijen erg uiteenlopende cijfers, dan is het voor dit onderzoek wellicht interessanter te rade te gaan bij de instanties die zich tijdens en meteen na de oorlog inzetten met de registratie en (her)begraving van slachtoffers. Het cijfermateriaal van die verschillende oorlogsgravendiensten wordt hieronder toegelicht.

2.1.2 COMMONWEALTH GRAVEN EN BEGRAAFPLAATSEN

Op het Belgische grondgebied telt de Commonwealth War Graves Commission:

- 92.288 geïdentificeerde graven
- 46.791 anonieme graven
- 102.424 vermisten (d.i. naamsvermeldingen op een Memorial to the Missing)

Voor de zeven vermistenmonumenten in België (Ware 1937) vermeldt de website van de Commonwealth War Graves Commission (Commonwealth War Graves Commission 2021) 102.411 gesneuvelde militairen zonder gekend graf:

- Buttes New British Cemetery (New Zealand) Memorial: 378
- Menin Gate Memorial: 54.357
- Messines Ridge (New Zealand) Memorial: 828
- Nieuport Memorial: 552
- Ploegsteert Memorial: 11346
- Tyne Cot Memorial, Passchendaele: 34.946
- Zeebrugge Memorial: 4

De precisie van deze cijfers wekt een schijn van nauwkeurigheid; maar dat het om exacte gegevens gaat is als stelling nooit helemaal vol te houden. Een klassiek voorbeeld betreft de selectieve representativiteit van bijvoorbeeld niet-Europese troepen. In de nasleep van de eerste Duitse gasaanval op 22 april, vindt op 26 april 1915 een geallieerde tegenaanval plaats op de Duitse stellingen ten noorden van Wieltje. Daar nam ook de Indiase Lahore Divisie aan deel. Het werd een inferno en aantal slachtoffers lag enorm hoog. Het 47th Sikhs, dat in eerste lijn had aangevallen had, verloor 348 man op 444, zowat 78 % van het regiment. Toch worden er slechts veertien onder hen met naam herdacht, allen op de Menenpoort. Van de overige slachtoffers is zelfs de naam niet gekend.

Vermist aan het front

Bovendien hoeft het geen betoog dat er onvermijdelijk ook fouten zijn geslopen in de indrukwekkende (en pre-digitale) administratie die nodig was om de namen van vermisten in te zamelen voor vermelding op een monument. De voorbeelden daarvan zijn talrijk maar vallen buiten het bestek van dit onderzoek.

2.1.3 DUITSE GRAVEN EN BEGRAAFPLAATSEN

Tijdens het interbellum en halfweg de jaren '50 leidde de stapsgewijze samenvoeging van afzonderlijke graven en begraafplaatsen naar de definitieve aanleg van vier grote Duitse begraafplaatsen in Vlaanderen. Volgens de *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge* (Volksbund 2021) rusten daar in totaal 126.101 slachtoffers:

- Vladslo: 25.645
- Hooglede: 8.241
- Menen 47.911
- Langemark 44.304

Verder zijn er nog 2.233 Duitse soldaten begraven op gemeentelijke begraafplaatsen, 5.014 Duitse doden liggen in het zuiden van België begraven en nog eens 2.525 doden liggen begraven op Britse militaire begraafplaatsen (Volksbund 2021). Dat maakt een totaal van 135.873 begraven Duitse doden.

De laatste concentratie en herbegraving van individueel-gekende Duitse doden ging gepaard met de aanleg van een massagraf voor niet-geïdentificeerde slachtoffers. In dit '*Kameradengrab*' (op de begraafplaats van Langemark) werden ca 25.000 lichaamsresten gegroepeerd. De panelen rond het massagraf vermelden 17.342 namen.

2.1.4 BELGISCHE GRAVEN EN BEGRAAFPLAATSEN

Voor de Belgische gesneuvelden werden na de oorlog 21 militaire begraafplaatsen ingericht. Daarnaast werden op gemeentelijke begraafplaatsen ereperken aangelegd - niet alleen in België maar ook in Frankrijk - en zijn talrijke lichamen voor herbegraving terugbezorgd aan de familie. Die grote verspreiding en verscheidenheid aan rustplaatsen maakt een Belgische telling van graven niet eenvoudig. Het *War Dead Register* van de Belgische overheid (War Heritage

Vermist aan het front

Institute 2021) vermeldt 45.653 gesneuvelden in het Belgische leger tussen 4 augustus 1914 en 30 september 1919. 6.172 van hen staan genoteerd met “*disparu*” als begraafplaats. Minstens 2.800 lichamen liggen begraven onder een anonieme zerk in één van de Belgische militaire begraafplaatsen (Agentschap Onroerend Erfgoed 2021). Het project *Belgian War Graves* maakt melding van 35.368 namen van Belgische gesneuvelden van wie er 24.130 een gekend graf hebben (De Wolf 2021).

2.1.5 FRANSE GRAVEN EN BEGRAAFPLAATSEN

Volgens de Franse oorlogsgravendienst zijn 33.272 lichamen begraven in België (Consulat Général De France à Bruxelles 2021). Vanwege het naoorlogse repatriëringsbeleid zijn die cijfers weinig betrouwbaar als basis voor (schatting van) het effectieve aantal doden in België. Alleen al de groepsgewijze overbrenging van ca 5600 Franse graven uit de Westhoek naar de nationale begraafplaats van Notre-Dame de Lorette (Ablain-Saint-Nazaire), maakt duidelijk dat het aantal graven op Belgisch grondgebied onvoldoende licht werpt op het aantal Franse slachtoffers van de oorlog in België.

Een specifiek onderzoek¹ naar de Franse aan/afwezigheid op de begraafplaats van Lijssenthoek (Poperinge) leerde dat er ooit meer dan 1.000 mannen rustten, waarvan er meer dan 350 na de oorlog naar huis werden overgebracht. (Of die verhouding van 1 op 3 voor de familiale restitutie een regel vormt, kan hieruit niet worden besloten.) Bovendien had die terugkeer als gevolg dat de Staat niet langer verantwoordelijk was voor de zorg voor deze private graven, waarvan er dus meer dan honderd jaar later ongetwijfeld al veel zijn verdwenen of geruimd. Dat iemand vandaag geen gekend graf (meer) heeft, maakt hem volgens het gehanteerde concept tot een vermiste - wat in het geval van een teloorgegane private restitutie onzin is, en uitspraken over Franse vermisten zo goed als onmogelijk maken.

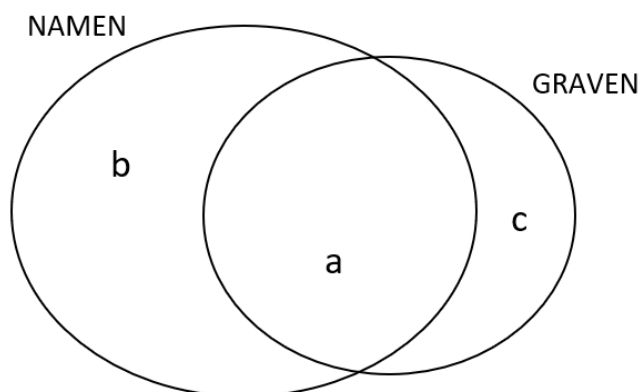
¹ Na de opgravingen werden de achtergebleven lichamen niet herschikt. In de Franse rijen zijn de ‘leeg-gemaakte’ plaatsen dus eenvoudig telbaar ‘tussen’ de graven/grafkruisen die er wél zijn gebleven.

2.1.6 BESLUIT: DODEN, NAMEN, GRAVEN, VERMISTEN

De eigen en specifieke opdracht van de verschillende oorlogsgravendiensten - de aanleg en het onderhoud van begraafplaatsen - leidt ertoe dat de registratie (en cijfergegevens die daarmee gepaard gaan) zich heeft toegespitst op de begraving en de graven van slachtoffers. Maar:

- (1) Zonder de (op zijn minst: naamsgewijze) identificatie van alle slachtoffers – d.i. ook van diegenen waarvan nimmer enig fysiek spoor voor (her)begraving werd (terug)gevonden – blijven de vermisten te allen tijde buiten beeld.
- (2) Zonder cijfermateriaal over anonieme graven is het aantal in het landschap achtergebleven vermisten niet te benaderen.

Of schematisch:



- a = aantal bij naam gekende en begraven slachtoffers
b = aantal bij naam gekende en niet begraven slachtoffers: vermisten
c = aantal anoniem begraven slachtoffers
b - c = aantal in het landschap achtergebleven vermisten

Alleen de Commonwealth heeft met het oog op de oprichting van *Memorials to the Missing* een registratie van vermisten op het getouw gezet. Bovendien is er inzake anonieme graven een betrouwbaar cijfer beschikbaar. Teruggrijpend naar die gegevens, is daarmee volgende berekening te maken:

Vermist aan het front

a = 92.288

b = 102.424

c = 46.791

b - c = 55.633

Zonder twijfel en op zichzelf is (de grootteorde van) dit aantal in het landschap achtergebleven Commonwealth vermisten archeologisch erg relevant. Bovendien gaat het, in procentueel opzicht, over 28,6% van alle slachtoffers (a + b). Daardoor klinkt de vraag of er voor de andere betrokken partijen gelijkaardige tellingen en berekeningen te maken zijn alleen maar luider. Maar dan wordt 'namen oplijsten' een niet meer te ontlopen opdracht.

2.2 DE NAMENLIJST VAN HET IN FLANDERS FIELDS MUSEUM

2.2.1 INLEIDING

Het In Flanders Fields Museum ontvangt sinds 1998 een ruim en internationaal publiek. Een deel daarvan bezoekt de streek en het museum vanuit een heel concreet familie- of lokaal heemkundig perspectief. Het is met dit publiek voor ogen - de specifieke vragen én de eigen kennis waarmee dit publiek zich meldt in het Kenniscentrum van het *In Flanders Fields Museum* - dat méér dan 20 jaar geleden begonnen is met het opstellen van dodenregisters. In de aanloop naar de eeuwherdenking werd beslist om die verschillende (nationale) dodenregisters samen te voegen in één enkele, inclusieve Namenlijst, met alleen een tijd-ruimtelijke afbakening d.i. de Eerste Wereldoorlog op Belgisch grondgebied. Daarmee is de Namenlijst te omschrijven *“als een register van alle slachtoffers, een lijst waarop plaats is zowel voor burgers als voor militairen, ongeacht hun nationaliteit, zowel voor toenmalige vrienden als voor gewezen vijanden, zowel voor Belgen die in eigen land of daarbuiten omkwamen als voor niet-Belgen die hier om het leven kwamen of dodelijk verwond raakten om vervolgens elders te sterven. Wat zij allen - voorbij de verdeeldheid die hen ooit naar hier voerde of hen hier trof - met elkaar delen, is dat ze slachtoffers zijn, en hun dood haalden, hier, in deze straat, in dit dorp, op dit oude maar aanwijsbaar gebleven slagveld.”* (In Flanders Fields Museum 2022)

Vermist aan het front

Het is duidelijk dat deze benadering van slachtoffers grote raakvlakken heeft met de militaire geschiedschrijving en literatuur enerzijds en met het werk van de verschillende nationale oorlogsgravendiensten anderzijds. Toch leiden zowel de inclusiviteit als de tijd-ruimtelijke afbakening van de Namenlijst tot andere, nieuwe, of diepere inzichten in de dodentol van WO1. Zonder daarop diep in te gaan, worden hieronder puntsgewijs een paar elementen uitgelicht.

- behalve militaire slachtoffers: ook Belgische burgers
- behalve militaire slachtoffers van België, Duitsland, Frankrijk en het Britse Rijk ook Amerikaanse militairen, en Italiaanse en Russische krijgsgevangenen
- behalve de slachtoffers op begraafplaatsen en vermistenmonumenten op Belgisch grondgebied:
 - ook slachtoffers die elders zijn overleden aan oorlogswonden die ze (kort daarvoor) in België opliepen
 - ook slachtoffers wiens doodsoorzaak wel degelijk in België is gesitueerd maar die elders herbegraven zijn of herdacht worden (zoals bijvoorbeeld 5.650 Fransen op de begraafplaats bij Notre-Dame-de-Lorette; of Commonwealth militairen die herdacht worden op Missing Memorials in het buitenland)

De eigen reikwijdte van de Namenlijst noopt tot historisch onderzoek dat geen genoegen (kon en) kan nemen met het overnemen van bestaande lijsten van begraafplaatsen of monumenten, laat staan met alleen maar optelsommen en cijfergegevens uit de militaire historiografie. De voortdurende inzameling van namen en van de bijhorende biografische gegevens maakt deel uit van het dagelijks werk van IFFM. Ook het proces van die systematische inzameling verdient een puntsgewijze schets.

- burgerslachtoffers: individueel, vanaf gemeentelijke gedenktekens of gedachtenisprentjes
- Belgische militairen: individueel (vanaf originele & officiële militaire administratie)
- Franse militairen:
 - individueel (vanaf de steekkaarten van het Franse Ministerie van Defensie)
 - afgetoetst aan de registers van Franse begraafplaatsen in België
 - afgetoetst aan het register van Notre-Dame de Lorette, Ablain St Nazaire, FR

Vermist aan het front

- Duitse militairen:
 - import van registers van Duitse begraafplaatsen in België (Volksbund)
 - import van de registers van Bousbeque en Wervicq-Nord, FR
 - individueel (vanaf gepubliceerde Ehrentafels / Regimentsgeschichte)
- CWGC militairen:
 - import van registers van CWGC begraafplaatsen in België
 - individueel (vanaf CWGC registratie, geanalyseerd volgens militaire eenheden)
- Russische en Italiaanse militairen: individueel (op basis van historisch onderzoek)

Uit de beknopte beschrijvingen zowel van de eigen scope als van het inzamelingsproces van de Namenlijst is onmiddellijk te begrijpen dat ook dit register geen absolute waarheid of onweerlegbare cijfergegevens levert. Voor zover de Namenlijst een afgewerkte lijst wil zijn, schiet zij daarin altijd en op elk moment te kort. Maar als databank omarmt zij deze tekortkoming. De Namenlijst is immers en vooral een beweeglijk registratie-instrument, en als zodanig in staat om te allen tijde en op basis van historisch onderzoek aanpassingen te ondergaan en aanvullingen te capteren. Momenteel (begin 2022) telt het dodenregister bijna 550.000 records; alle statistische analyses die verder in dit rapport worden gemaakt, zijn gebaseerd op die momentopname van de Namenlijst. Daarom is het van belang om nog een laatste opsomming mee te geven, m.n. van de punten waarop de Namenlijst inzake vervollediging/volledigheid nog open staat, van de (on)mogelijkheden om dat te verhelpen, en van de gevolgen daarvan voor het voorliggende onderzoek.

- Burgerslachtoffers:
 - Systematische aanvulling nodig
- Belgische militairen:
 - vrij volledige verzameling, verder op te schonen
 - plaats van herbegraving & huidige begraafplaats: systematische toets nodig a.h.v. archief van de dienst Oorlogsgraven
- Franse militairen:
 - vrij volledige verzameling
 - restitutie van individuele lichamen: onderzoek nodig MAAR geen systematische bron voorhanden
- Duitse militairen:

Vermist aan het front

- systematische aanvulling nodig a.d.h.v. regimentsgeschiedenissen, Ehrentafels, archieven
- systematische toets nodig van Noord-Franse (hospitaal)begraafplaatsen
- Amerikaanse militairen:
 - systematische aanvulling nodig o.b.v. lopend onderzoek, einde: 2023
- CWGC:
 - vrij volledige verzameling

Het spreekt voor zich dat voortgezet onderzoek de statistische betrouwbaarheid van de Namenlijst als dodenregister verder kan en zal vergroten. Niettemin loont het de moeite om nu al met een momentopname aan te tonen dat dit bijzondere registratie-instrument onontgonnen onderzoeksmogelijkheden biedt. Wel dient daarbij rekening gehouden met de geschetste onvolledigheden m.b.t. aantallen slachtoffers zowel als graven. Samengevat kan gesteld worden dat inzake slachtoffers vooral de Duitse telling achterop hinkt, wat voor deze groep leidt tot een verhoudingsgewijs overwicht van doden mét een gekend graf. Inzake graven leveren echter de Franse slachtoffers het grootste probleem, wat in hun geval leidt tot een overwicht van doden zónder een gekend graf. Eender welke statistiek van de Namenlijst zal daarmee dus rekening moeten houden.

2.2.2 “VERMISTEN” EN DE NAMENLIJST

Dat de militair-historische registratie een slachtoffer met de aanduiding “vermist / disparu / missed / vermißt” heeft bedacht, is als kwalificatie interessant maar voor statistische verwerking ontoereikend. Slachtoffers die daar en dan als vermisten werden genoteerd, duiken soms op als afgevoerde gewonden, overleden én begraven in een voor de toenmalige verslaggever van dienst verafgelegen hospitaal. Of ze werden krijgsgevangen genomen, waardoor hun eventuele dood pas na de oorlog maar dan toch nog door een graf bezegeld werd. In alle geval heeft het weinig zin om de veelheid/verscheidenheid aan doodsvermeldingen als zodanig te tellen of onderling te wegen.

Voor een objectieve analyse in de context van de Namenlijst kan het concept ‘vermist’ alleen de heel specifieke invulling krijgen ‘geen gekend graf te hebben’. In alle geval is dat de lijn die in het kader van dit onderzoek werd aangehouden.

Vermist aan het front

Met die definitie in de hand, en met inachtnaam van de hierboven geschetste onvolledigheden, moet worden aangenomen dat de verhouding tussen slachtoffers en vermisten onvermijdelijk vertekeningen vertoont. Desondanks wordt hieronder in eerste instantie toch een globale statistiek van de (op vandaag bereikte) Namenlijst gemaakt (In Flanders Fields Museum 2022), al was het maar om te achterhalen in welke mate de naamsgewijze inzameling al dan niet gelijke tred houdt met de totaalcijfers die zijn opgedoken in de literatuur van de voorbije eeuw.

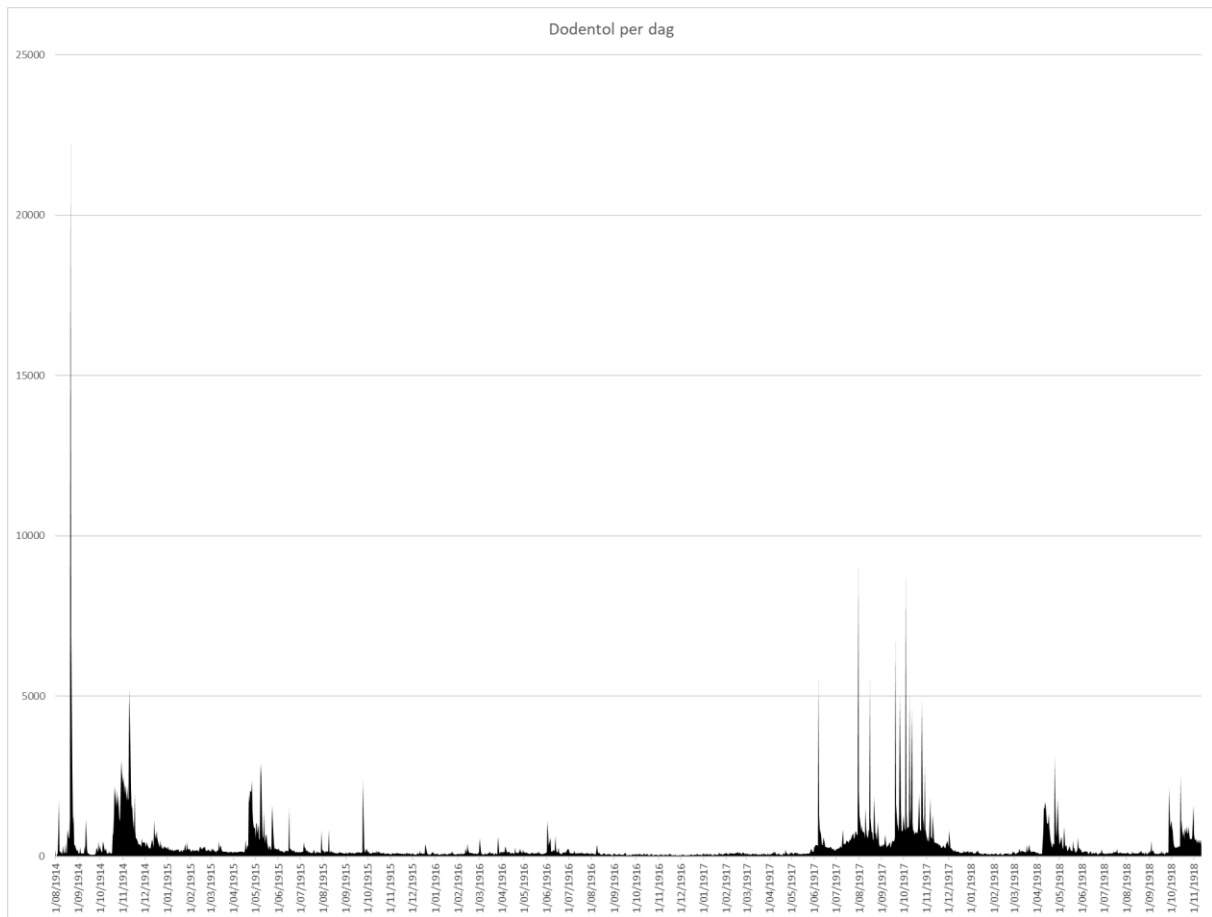
Volgens de definitie ‘geen gekend graf hebben’ blijken er nog verschillende soorten vermisten aanwijsbaar:

- (i) zij die daadwerkelijk achterbleven *op het oorlogsterrein*, omdat ze nooit begraven konden worden of omdat hun graf nog tijdens de oorlog verloren ging;
- (ii) zij wiens stoffelijke resten *uit het landschap weggehaald* werden maar wiens niet te achterhalen identiteit leidde naar een (naoorlogse) herbegraving onder een naamloos grafzerk.
- (iii) Die tweedeling zal vooral van belang zijn als in deel 4 en 5 wordt gepoogd om de vermisten cijfermatig in het landschap te plaatsen. Een globale statistiek hoeft dit onderscheid niet te maken; de Namenlijst voegt aan de groep ‘zonder gekend graf’ veeleer nog een ander soort vermisten toe, m.n. zij voor wie om allerlei andere redenen (al dan niet voorlopig) geen gekend graf kon worden geregistreerd. Maar zoals gezegd is en blijft deze parameter in de data-verzameling de enig bruikbare om het vermistenprobleem te benaderen.

2.2.3 STATISTIEK VAN DE NAMENLIJST

Het mag voor de hand liggen om in een eerste analyse alle militaire slachtoffers uit te zetten op een tijdslijn van de Eerste Wereldoorlog: het valt immers te verwachten dat een grafiek van de dodentol helemaal verloopt volgens de militair-strategische historiek van de oorlog. In de onderstaande figuur bakenen de hoogtes zo goed als exact de periodes van de grote en gekende veldslagen af, en markeren de pieken telkens de startdatum van een offensief.

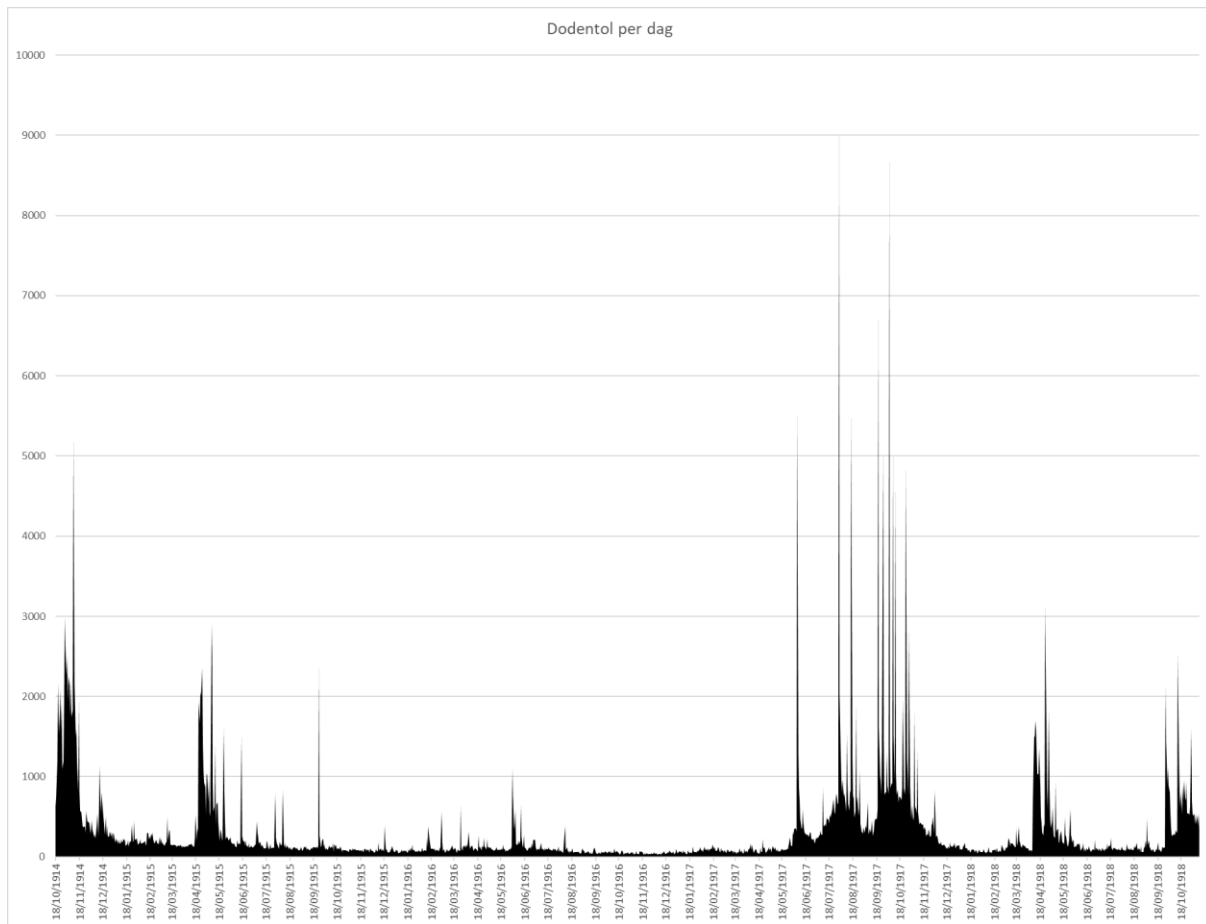
Vermist aan het front



Figuur 7. Dagelijkse dodentol voor de volledige tijdsduur van de oorlog

De absolute piek in het aantal doden is te vinden op 22 augustus 1914. Die dag liepen Franse en Duitse troepen elkaar in Belgisch Luxemburg voor het eerst tegen het lijf. Aan Franse zijde leidde dat tot massale verliezen. Voor 22 augustus noteert de Namenlijst een dagtotaal van 22.000 slachtoffers; meer dan 16.000 van hen zijn Fransen. In bovenstaande voorstelling worden door dat ene cijfer alle overige dagtotalen en hun onderlinge verschillen grafisch geminimaliseerd. Een tijdslijn die de bewegingsoorlog buiten beeld houdt en de dagtotalen visualiseert vanaf de aankomst van de oorlog in de Westhoek levert een veel helderder beeld. Bovendien is deze keuze ook verantwoord vanuit het landschappelijke perspectief van dit onderzoek.

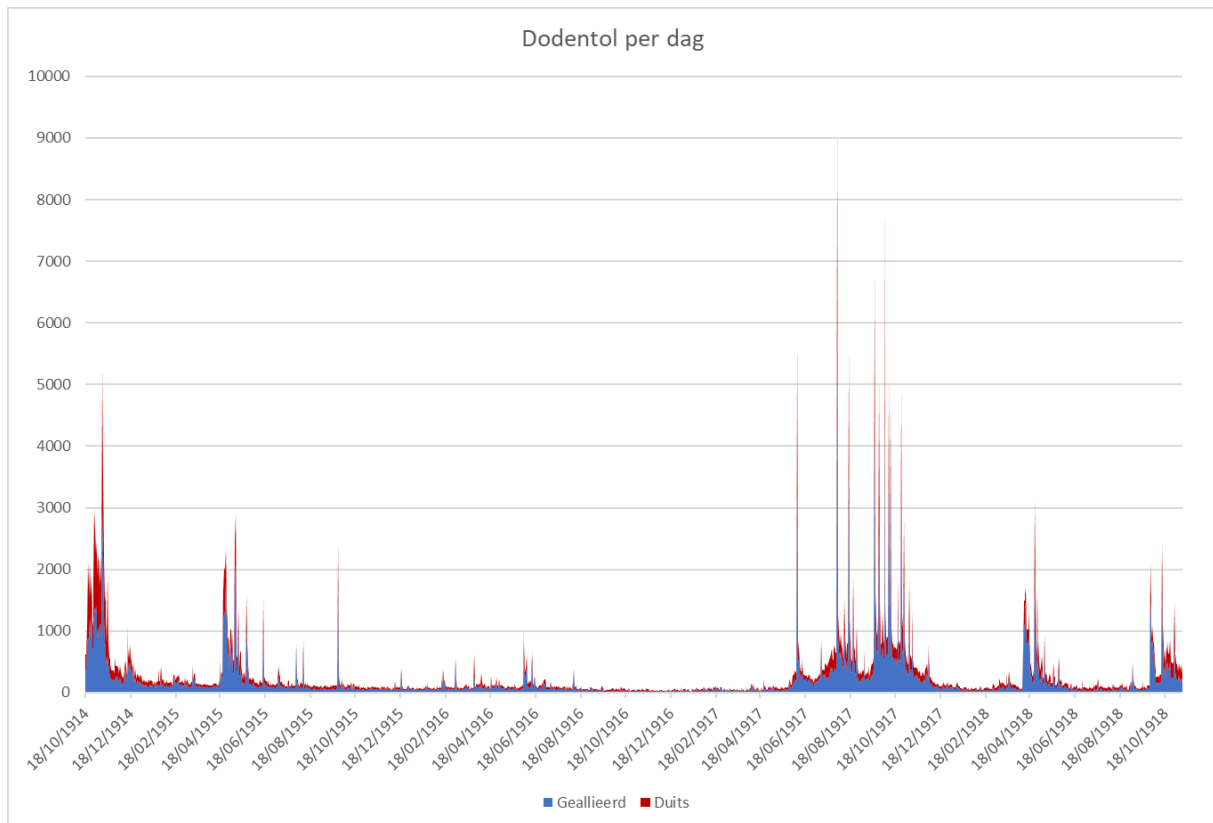
Vermist aan het front



Figuur 8. **Dagelijkse dodentol vanaf 18/10/1914 (aankomst van de Grote Oorlog in de Westhoek)**

Vorbij de evidente samenhang tussen slachtoffers en de oorlogsvoering is het interessanter om de totale dodentol te verdelen over de twee strijdende partijen in hun geheel. Daardoor wordt in één oogopslag duidelijk dat de menselijke kost van een veldslag of een offensief altijd aan beide zijden oploopt, om het even wie van beide terreinwinst boekt of de aftocht moet blazen.

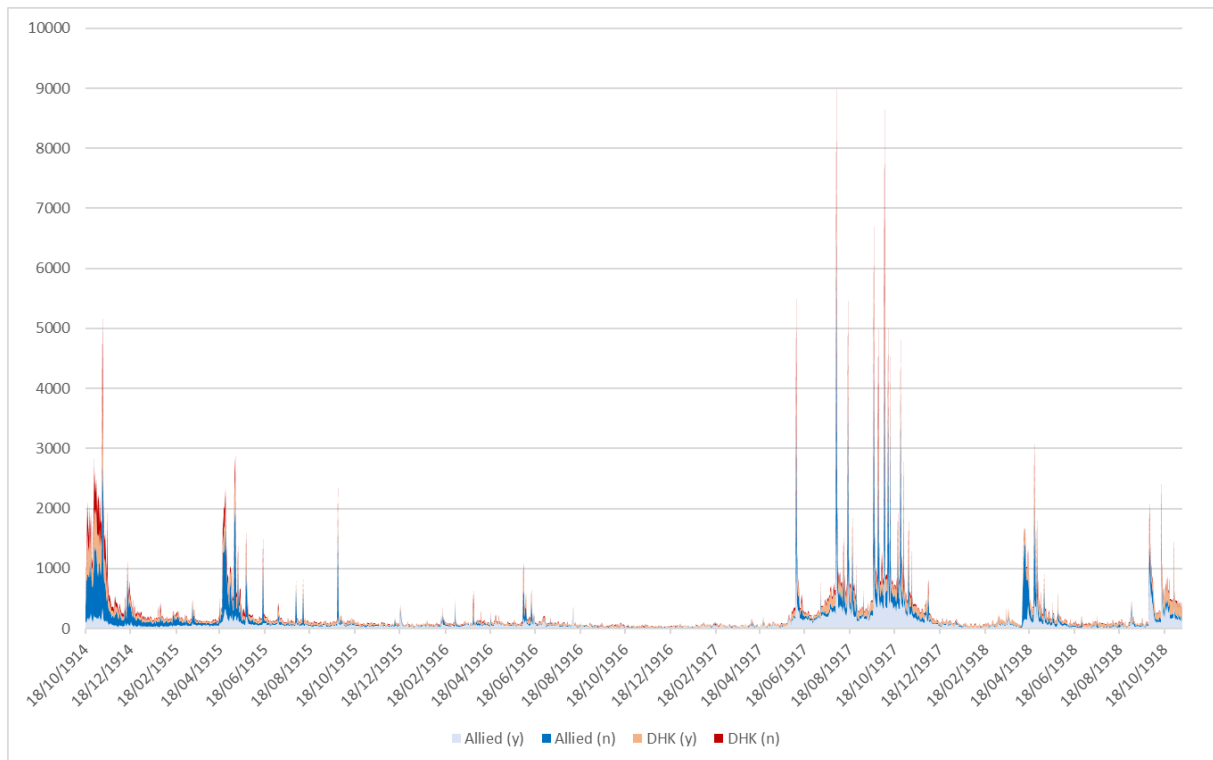
Vermist aan het front



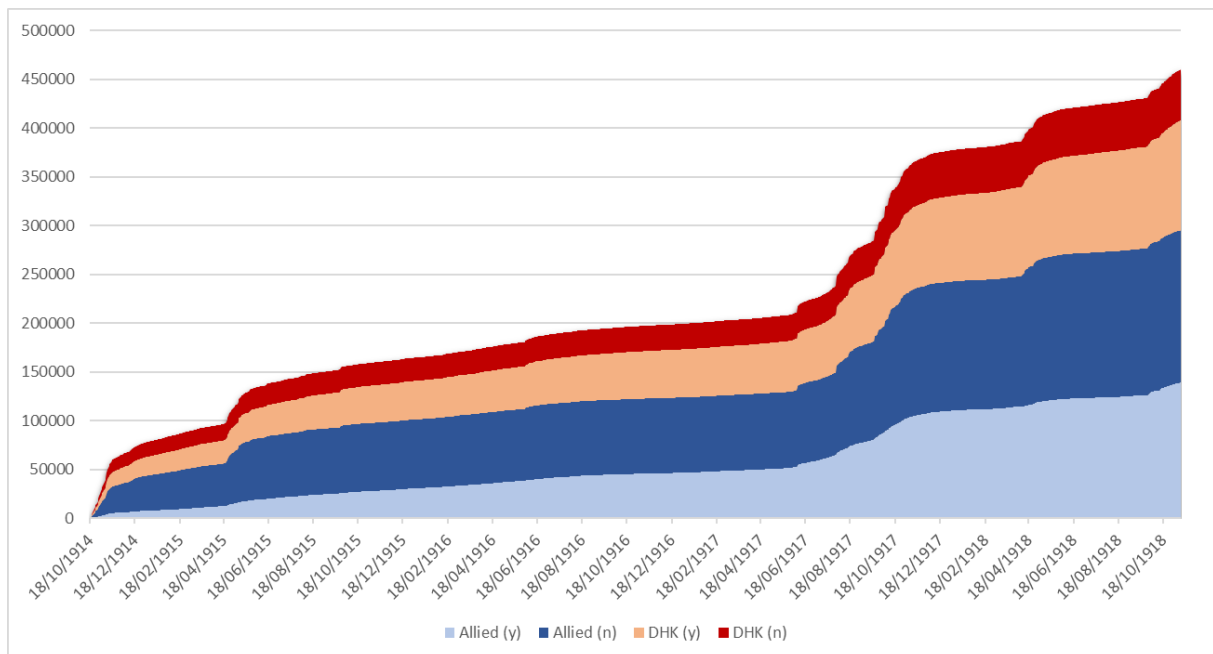
Figuur 9. Dagelijkse dodentol van de geallieerden vs Duitse slachtoffers

Via de Namenlijst kan aan die eerste verdeling nog een andere worden toegevoegd door de dodentol per partij te splitsen volgens het aantal gekende en ongekende graven. Zonder concrete uitspraken te doen over aantallen vermisten valt daaruit te besluiten dat tijdens veldslagen en offensieven niet enkel de dodentol als zodanig, maar ook het aandeel van gesneuvelden zonder gekend graf oploopt. Bovendien en ook in dit verband geldt die vaststelling voor beide partijen gelijk.

Vermist aan het front



Figuur 10. Dodentol van beide partijen, gesplitst volgens gekende (y) en ongekende (n) graven



Figuur 11. Gestapelde cumulatieve dodentol van beide partijen, gesplitst volgens gekende (y) en ongekende (n) graven

In onderstaande tabellen worden van deze analyse de cijfergegevens weergegeven, zij het aan de hand van periodetotalen berekend volgens een tijdslijn die het historische verloop van de oorlog volgt. Het begin en de fase van de bewegingsoorlog worden in dit overzicht achterwege gelaten om de tijdslijn

Vermist aan het front

te laten starten bij het vastlopen van het front aan de IJzer en bij Ieper. Ook de laatste weken van de oorlog worden buiten beschouwing gelaten. Dat maakt het mogelijk om voor de verschillende fases en periodes van de loopgravenoorlog verhoudingen te berekenen tussen de slachtofferaantallen en de gekende vs. ongekende graven.

T: aantal slachtoffers van een bepaalde periode

y: aantal slachtoffers met een gekend graf

n: aantal slachtoffers zonder gekend graf

TT: totaal aantal slachtoffers van alle periodes samen

Tabel 1. Analyse van de cijfergegevens uit de Namenlijst (T: aantal slachtoffers van een bepaalde periode; y: aantal slachtoffers met een gekend graf; n: aantal slachtoffers zonder gekend graf; TT: totaal aantal slachtoffers van alle periodes samen)

			totaal							
			T	y	n	% n/T	% y/T	% T/TT	% y/TT	% n/TT
Ijzerslag & Ieper I	18/10/14	22/11/14	62.452	21.181	41.271	66,1	33,9	13,6	4,6	9,0
	23/11/14	21/04/15	37.453	15.824	21.629	57,7	42,3	8,2	3,4	4,7
Ieper II	22/04/15	25/05/15	34.698	11.955	22.743	65,5	34,5	7,6	2,6	5,0
	26/05/15	6/06/17	82.890	58.056	24.834	30,0	70,0	18,0	12,6	5,4
Mijnsenslag	7/06/17	14/06/17	10.086	4.706	5.380	53,3	46,7	2,2	1,0	1,2
	15/06/17	30/07/17	18.291	14.128	4.163	22,8	77,2	4,0	3,1	0,9
Ieper III	31/07/17	3/12/17	135.196	70.160	65.036	48,1	51,9	29,4	15,3	14,2
	4/12/17	8/04/18	15.313	12.156	3.157	20,6	79,4	3,3	2,6	0,7
Ieper IV	9/04/18	29/04/18	22.623	9.909	13.232	58,5	43,8	4,9	2,2	2,9
	30/04/18	27/09/18	23.443	15.505	7.938	33,9	66,1	5,1	3,4	1,7
Eindoffensief	28/09/18	19/10/18	16.805	11.203	5.602	33,3	66,7	3,7	2,4	1,2
algemeen totaal			459.250	244.783	214.985	46,8	53,3			
totaal van alle offensieven			281.860	129.114	153.264	54,4	45,8	61,4		
totaal van alle tussenperiodes			177.390	115.669	61.721	34,8	65,2	38,6		

De eerste vaststellingen die hierboven uit de grafieken werden opgemaakt, blijken - ondanks de beperkingen eigen aan de cijfergegevens in absolute zin - door hun onderlinge verhoudingen vrij duidelijk en verder bevestigd. Bovendien bevatten de berekende percentages aanwijzingen om m.b.t. de totaalcijfers een aantal verbanden te expliciteren.

- dat de dodentol verloopt volgens de militair-strategische historiek van de oorlog, is duidelijk af te leiden uit de verhouding van de periodetotalen (T) tot het algemene totaal (TT). De Derde Slag bij Ieper is goed voor bijna 30% van alle slachtoffers. Alle veldslagen samen veroorzaken 61% van de doden, wat allicht verruimd kan worden tot de stelling dat twee op drie doden omkomen tijdens een grote veldslag.
- in de 'relatief kalme' periode tussen de Tweede Slag en de Mijnsenslag valt 18% van de doden. Uiteraard heeft dat met de meer dan twee jaar

Vermist aan het front

lange duur van die periode te maken. Maar dat percentage ligt ruim hoger dan de gezamenlijke kost van de IJzerslag en de Eerste Slag bij Ieper. In alle geval dwingt die vaststelling ertoe om de periode tussen de zomers van 1915 en 1917 van dichterbij te bekijken (zie 4.2).

- anderzijds is het precies de onbeweeglijkheid van de loopgravenoorlog die ervoor zorgt dat in diezelfde periode 70% van dat grote aantal doden een gekend graf kon krijgen (y/T). In totaalperspectief gezet: 1 op 8 van alle genaamtekende graven (y/TT) stamt uit deze periode.
- die vaststelling doet meteen ook een meer algemene ritmiek in de cijfers opmerken: loopt het aandeel van het aantal slachtoffers zonder gekend graf (n) tijdens de grote veldslagen op van 50 tot zelfs 80%, tussen de veldslagen in is het precies andersom en stijgt het percentage gekende graven (eveneens van 50 tot zelfs 80%).
- in algemene termen: binnen het aantal slachtoffers is het aandeel van de niet gekende graven gerelateerd aan de opeenvolging van veldslagen en de periodes daartussenin. Gemiddeld genomen levert een offensief 55% niet gekende graven; in de tussenperiodes is dat 35% .
- De winter van 1914-'15 maakt op die regel een uitzondering: met meer dan 57% niet gekende graven kan de periode tussen de Eerste en de Tweede Slag bij Ieper niet zomaar weggezet worden als een tussentijd. Ook in absolute cijfers (ruim 37.000 doden) laten deze 5 maanden zich niet vergelijken met andere tussenperiodes. Een verdere analyse van deze periode dringt zich op (zie: 4.2).
- Ook voor het eindoffensief ligt de verhouding tussen slachtoffers met en zonder gekend graf omgekeerd. Allicht is dit te verklaren is (i) door de eigen/andere/nieuwe aard van dit offensief met o.a. een tactiek van 'skirmishing'. (ii) Bovendien leidde het bevrijdingsoffensief tot de effectieve en blijvende inpalming van de gemaakte terreinwinst, wat de (her)begraving van slachtoffers allicht ten goede is gekomen. In zoverre dit offensief zich finaal helemaal kon losmaken uit de roerloosheid van de loopgravenoorlog en buiten het projectgebied, wordt het verder in dit vermistenrapport buiten beschouwing gelaten.

Voorbij deze eerste analyse van totaalcijfers en hun onderlinge verhoudingen voor de verschillende fases en periodes van de loopgravenoorlog, maakt de

Vermist aan het front

Namenlijst het mogelijk om de gegevens op te delen en voor beide partijen afzonderlijk te berekenen.

Tabel 2. Opdeling verliezen geallieerd versus Duits

			totaal				geallieerd				DKH			
			T	y	n	% n/T	T	y	n	% n/T	T	y	n	% n/T
Ijzerslag & Ieper I	18/10/14	22/11/14	62.452	21.181	41.271	66,1	34.025	5.598	28.427	83,5	28.427	15.583	12.844	45,2
	23/11/14	21/04/15	37.453	15.824	21.629	57,7	25.031	7.332	17.699	70,7	12.422	8.492	3.930	31,6
Ieper II	22/04/15	25/05/15	34.698	11.955	22.743	65,5	23.724	5.525	18.199	76,7	10.974	6.430	4.544	41,4
	26/05/15	6/06/17	82.890	58.056	24.834	30,0	54.920	35.596	19.324	35,2	27.970	22.460	5.510	19,7
Mijnenslag	7/06/17	14/06/17	10.086	4.706	5.380	53,3	6.721	3.141	3.580	53,3	3.365	1.565	1.800	53,5
	15/06/17	30/07/17	18.291	14.128	4.163	22,8	12.254	9.268	2.986	24,4	6.037	4.860	1.177	19,5
Ieper III	31/07/17	3/12/17	135.196	70.160	65.036	48,1	91.454	43.095	48.359	52,9	43.742	27.065	16.677	38,1
	4/12/17	8/04/18	15.313	12.156	3.157	20,6	9.054	6.577	2.477	27,4	5.681	5.154	527	9,3
Ieper IV	9/04/18	29/04/18	22.623	9.909	13.232	58,5	16.509	4.498	12.011	72,8	6.114	4.893	1.221	20,0
	30/04/18	27/09/18	23.443	15.505	7.938	33,9	14.151	7.727	6.424	45,4	9.292	7.778	1.514	16,3
Eindoffensief	28/09/18	19/10/18	16.805	11.203	5.602	33,3	12.042	7.698	4.344	36,1	4.763	3.505	1.258	26,4
algemeen totaal			459.250	244.783	214.985	46,8	299.885	136.055	163.830	54,6	158.787	107.785	51.002	32,1

De opdeling in geallieerde versus Duitse verliescijfers herbevestigt bovenstaande vaststellingen: de slachtofferaantallen zowel als het aandeel gekende versus niet gekende graven blijven in grote lijnen de oorlogskalender volgen. Algemeen kan gesteld worden dat in de (huidige) Namenlijst het percentage niet-gekende graven aan geallieerde zijde (nog) (systematisch) te hoog, en aan Duitse zijde (nog) (systematisch) te laag is. Eerder is uiteengezet dat de oorzaak hiervan ligt in het proces van de gegevensinzameling, en welke opdrachten en mogelijkheden nog open staan om die vertekeningen (verder) te kunnen wegwerken.

Interessanter is het om in deze tabel de aandacht te vestigen op de punten waar de opgesplitste cijfers afwijken van de totalen, en om voor die afwijkende verhoudingen naar een verklaring te zoeken.

- Vormt het hoge percentage (57%) niet gekende graven uit de winter van 1914-15 als totaalcijfer al een uitzondering op de regel m.b.t. militair-strategische tussenperiodes, dan blijkt de afwijking helemaal voor rekening van de geallieerden te zijn en op te lopen tot bijna 71%. Ongetwijfeld heeft dit te maken met de hoofdzakelijk Franse aanwezigheid in de Ieperboog. (1) Dat de Brits-geïnspireerde nomenclatuur de Eerste Slag bij Ieper afrondt op 22/11, houdt geen rekening met het feit dat de gevechten nog wekenlang aanhouden en de dodentol flink doen oplopen. Tot het jaareinde van 1914 telt de Namenlijst voor het Franse leger nog een dagelijks gemiddelde van ca 200 slachtoffers, waarvan 85% geen gekend graf heeft. (2) Bovendien en zoals eerder uiteengezet zijn die niet-gekende graven ook een gedeeltelijk gevolg van niet-gekende naoorlogse repatriëring.

Vermist aan het front

- Voor de periode na de Slag bij Kemmel (Ieper IV) geldt een zelfde, zij het minder uitgesproken afwijking. Ook hier is het de voornamelijke Franse voortzetting van de strijd ten zuiden van Ieper die daarvoor een verklaring biedt. In mei 1918 levert dat ca 3.400 slachtoffers op, waarvan ruim 2.100 (ofwel 62%) geen gekend graf hebben.

Blijven de algemene vaststellingen daarmee door deze verklaringen gevrijwaard, de vraag is of en hoe de berekende percentages naar waarheid kunnen worden bijgesteld. Als de Franse cijfers tot twee keer toe een vertekening opleveren, dan is het alvast mogelijk om aan de hand van de Namenlijst aan geallieerde zijde de troepen uit het Britse Gemenebest af te zonderen van de Belgen en Fransen. In de wetenschap dat voor die deelgroep vrij volledig én (volgens gekend vs niet gekend graf) gedifferentieerd cijfermateriaal beschikbaar is, loont het de moeite om die opdeling te bekijken om de systematiek in de vertekeningen al dan niet verder te kunnen duiden.

Tabel 3. Opsplitsing cijfergegevens tussen geallieerde en Gemenebest slachtoffers

				totaal				allied				CWGC			
	T	y	n	% n/T	T	y	n	% n/T	T	y	n	% n/T			
Ijzerslag & Ieper I	18/10/14	22/11/14	62.452	21.181	41.271	66,1	34.025	5.598	28.427	83,5	10.897	2.178	8.719	80,0	
	23/11/14	21/04/15	37.453	15.824	21.629	57,7	25.031	7.332	17.699	70,7	8.291	3.826	4.465	53,9	
Ieper II	22/04/15	25/05/15	34.698	11.955	22.743	65,5	23.724	5.525	18.199	76,7	16.237	3.994	12.243	75,4	
	26/05/15	6/06/17	82.890	58.056	24.834	30,0	54.920	35.596	19.324	35,2	39.688	27.519	12.169	30,7	
Mijenslag	7/06/17	14/06/17	10.086	4.706	5.380	53,3	6.721	3.141	3.580	53,3	6.553	3.075	3.478	53,1	
	15/06/17	30/07/17	18.291	14.128	4.163	22,8	12.254	9.268	2.986	24,4	10.830	8.564	2.266	20,9	
Ieper III	31/07/17	3/12/17	135.196	70.160	65.036	48,1	91.454	43.095	48.359	52,9	85.912	40.332	45.580	53,1	
	4/12/17	8/04/18	15.313	12.156	3.157	20,6	9.054	6.577	2.477	27,4	6.413	5.097	1.316	20,5	
Ieper IV	9/04/18	29/04/18	22.623	9.909	13.232	58,5	16.509	4.498	12.011	72,8	12.929	3.300	9.629	74,5	
	30/04/18	27/09/18	23.443	15.505	7.938	33,9	14.151	7.727	6.424	45,4	5.819	3.970	1.849	31,8	
Eindoffensief	28/09/18	19/10/18	16.805	11.203	5.602	33,3	12.042	7.698	4.344	36,1	4.190	3.352	838	20,0	
algemeen totaal			459.250	244.783	214.985	46,8	299.885	136.055	163.830	54,6	207.759	105.207	102.552	49,4	

- De verklaring voor de geallieerde vertekeningen van het aandeel niet gekende graven blijkt te kloppen. Voor de winter van 1914-15 telt de Commonwealth nog 54 in plaats van 71% slachtoffers zonder gekend graf; en ook in de nasleep van de Kemmelslag schreeft het weglaten van de Fransen de telling met ruim 13% terug.
- Voor de andere tussenperiodes noteert de Commonwealth een systematisch kleiner percentage van 4 à 7%, of gemiddeld 5%. Of dat, omgekeerd, een aanwijzing kan zijn voor de overschatting van het aantal Franse en Belgische slachtoffers zonder gekende graven, valt niet aan te tonen.
- Voor de offensieven liggen de verhoudingen van het Gemenebest (erg) dicht bij de percentages van de geallieerden als geheel. De grootste afwijking bedraagt 3,5% en betreft de Ijzerslag en de Eerste Slag bij

Vermist aan het front

leper. Ook voor deze periode zijn het dus allicht Fransen en Belgen wiens niet gekende graven de afwijking verklaren.

- De verhouding tussen slachtoffers met gekend vs niet gekend graf loopt voor de verschillende veldslagen erg uiteen. Was dat al het geval voor de geallieerde cijfers, het blijft onverminderd zo voor de Commonwealth, d.i. van 50 tot 80%.

2.2.4 CONCLUSIE (EN VERVOLG)

Als elk groot offensief een dodentol oplevert met een eigen, specifiek percentage niet gekende graven (c.q. 'vermisten') dan heeft het weinig zin daarover nog meer of andere, globale of gemiddelde uitspraken te doen dan hierboven is gebeurd. Alleen al uit de opdeling tussen Duitse en geallieerde slachtoffers, en daarna uit de afzondering van de Commonwealth doden is af te leiden dat het belangrijker is om in te zoomen op de specificiteit van de opeenvolgende veldslagen en tussenperiodes. Meer nog: een verfijning van die primaire historiek is nodig om ook kleinere acties of acties buiten de officiële nomenclatuur te kunnen opsporen, de menselijke kost ervan te kunnen onderscheiden, en ook in die contexten het specifieke aandeel vermisten te achterhalen. De voornaamste conclusie tot hiertoe én om vanaf hier het onderzoek naar vermisten in het landschap te kunnen voortzetten is dat het essentieel is te benoemen wie-waar-wanneer-waarvoor aantreedt op het slagveld. Ook voor deze opdracht biedt de Namenlijst troeven. Een achterliggende mechaniek maakt het immers mogelijk om de individuele slachtoffers aan de hand van hun militaire identiteit op te delen en te ordenen op het niveau van de afzonderlijke legerdivisie waarbij zij dienden. De Namenlijst genereert op die manier (1) een dag-aan-dag tijdslijn van slachtoffers, (2) gerangschikt op divisieniveau, en (3) verdeeld volgens het al dan niet hebben van een genaamtekend graf. Die drie-dimensionele 'tabel' geeft een fantastisch en onmisbaar overzicht van wie (=2) wanneer (=1) hetzij mét hetzij zonder graf dood achterbleef (=3). En als ze achterbleven, dan is dat omdat ze er kort tevoren over de vloer kwamen. In deel 4 Doden en vermisten in het Landschap zal precies die vierde dimensie - 'waar' - worden toegevoegd, en vervolgens opnieuw gekoppeld aan een verdere analyse van de (cijfers uit de) Namenlijst.

Voor het derde criterium (gekende vs. niet gekende graven) is aangetoond dat de gegevens van de Commonwealth het volledigst zijn. Bovendien hoorde bij de

Vermist aan het front

naoorlogse herbegraving van lichamelijke resten een heel bijzondere administratie die hierna wordt toegelicht (3 De Commonwealth War Graves Commission Burial Return Sheets en Concentration Data).

3 DE COMMONWEALTH WAR GRAVES COMMISSION BURIAL RETURN SHEETS EN CONCENTRATION DATA

3.1 CONTEXT EN HISTORIEK

3.1.1 ONTSTAAN COMMONWEALTH WAR GRAVES COMMISSION

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog slaagde de *British Expeditionary Force* (BEF) er niet in de graven van de militaire oorlogsslachtoffers efficiënt te registreren. Niet alleen waren ze onvoorbereid op het grote aantal dodelijke militaire slachtoffers, voor het eerst kreeg ook elke gesneuvelde een individueel graf, wat in eerdere conflicten voorbehouden was voor officieren en hogere rangen. Internationale verdragen verplichtten de betrokken landen om naar menselijke resten te zoeken en informatie bij te houden die identificatie kon bevorderen, en om de lichamen te beschermen tegen plunderingen. De ontwikkeling van een efficiënte organisatie, die persoonlijke informatie over de gesneuvelde en de locatie van het graf noteerde, bleek daarom noodzakelijk. Als commandant van een ambulance-eenheid stelde ook Fabian Ware dat vast. In 1914 gaf hij zijn mannen niet alleen de opdracht om gewonden af te voeren, maar ook om voor de nabestaanden van slachtoffers details over hun graven vast te leggen. Door de beperkte voorzieningen en de grote omvang van die taak nam het registreren van de graven al snel de bovenhand. Hoewel er aanvankelijk eerst verzet op te merken was om fondsen te voorzien, werd de belangrijke opdracht die de eenheid van Ware uitvoerde in maart 1915 toch erkend. Dat leidde aan het Westelijke front tot de oprichting van de *Graves Registration Commission* (GRC) als onderdeel van het Rode Kruis (Clegg 2021, Longworth 1967).

Naarmate de publieke bekendheid van de organisatie groter werd, steeg het aantal aanvragen van nabestaanden. Ook het toenemende aantal gesneuvelden deed de werklast stijgen. Daarom werd de GRC in oktober 1915 aan het leger overgedragen. Kort daarna, in februari 1916, veranderde de naam in *Directorate of Graves Registration and Enquiries* (DGRE). Daarnaast werd begin 1916 ook een *National Committee for the Care of Soldier's Graves* opgericht, die de zorg voor

Vermist aan het front

de graven zou overnemen wanneer de verantwoordelijkheden van het leger, en dus ook van de DGRE, zouden eindigen (Longworth 1967).

Begin 1917 stelde Fabian Ware een memorandum op waarin hij het idee van een *Imperial Commission for Care of Soldier's Graves* naar voren schoof. Het memorandum bestond uit een omschrijving van het werk van de DGRE, maar benadrukte ook het belang van de continuïteit ervan. Daarom was de oprichting van een permanente organisatie noodzakelijk. Ware's voorkeur ging uit naar een instelling die onder rechtstreeks toezicht van de Britse Kroon stond. Hij kreeg daarbij de steun van de Prins van Wales, die aan de eerste minister voorstelde om bij koninklijk charter een *Imperial War Graves Commission* op te richten. Het *Charter of Incorporation* werd op 13 april 1917 goedgekeurd door de *Imperial Conference* en op 21 mei 1917 officieel uitgevaardigd, met het ontstaan van de *Imperial War Graves Commission* (IWGC) als gevolg.

De IWGC werd verantwoordelijk voor de zorg voor de graven van de leden van de imperial forces, die stierven terwijl ze in actieve dienst waren op het land of op de zee. In 1960 veranderde de naam van de organisatie in *Commonwealth War Graves Commission* (CWGC). Vandaag worden de principes, die door de toenmalige IWGC opgesteld werden, nog steeds gehandhaafd.

3.1.2 CONCENTRATIE VAN GRAVEN

Tijdens de oorlog was het de verantwoordelijkheid van elk regiment om de eigen doden te begraven. Sommigen begroeven hun kameraden waar ze sneuvelden of dicht bij de frontlinies. Anderen brachten zoveel mogelijk doden van eenzelfde regiment, brigades of zelfs divisies bijeen op één begraafplaats, zoals bijvoorbeeld het geval is op Vlamertinghe Military Cemetery. De *chaplain* of de officier, die de begraving uitvoerde, gaf de locatie van het graf door aan de DGRE. Zij stuurden een *Grave Registration Unit* (GRU) om de locatie te bevestigen en een grafmarkeerder te plaatsen. Sommige graven raakten echter vermist of geïsoleerd in de wanorde van de oorlog. Door de veranderende positionering kwamen sommige graven ook achter vijandige linies te liggen of raakten ze met vijandelijke graven vermengd. Ook lagen vele begraafplaatsen dicht bij de frontlinies. Sommigen waren verbonden met medische hulpposten. De verwoesting van de omliggende herkenningspunten maakte het moeilijk om de plekken dicht bij het slagveld te lokaliseren.

Vermist aan het front

Reeds rond 1916 werd voor het Britse leger duidelijk dat het behouden van die vaak geïsoleerde veldgraven niet langer mogelijk was. Ze beslisten daarom om de graven op erkende (vaak grotere) begraafplaatsen achter de linies te verzamelen: na de oorlog zouden de enkelvoudige graven en kleinere begraafplaatsen, waar minder dan 40 gesneuvelden hun rustplaats vonden, geconcentreerd worden naar nieuwe of uitgebreide begraafplaatsen. Die herbegravingen werden na de wapenstilstand de verantwoordelijkheid van de DGRE (Hodgkinson 2007). Tot 1921, twee jaar nadat het Verdrag van Versailles het einde van de oorlog aan het Westelijke front aankondigde, zochten ze op het slagveld actief naar vermiste graven en lichamen. Soldaten konden zich hiervoor vrijwillig opgeven. De meeste vrijwilligers waren leden van het Labour Corps. Zij werden opgesplitst in twee groepen: een *exhumation team*, die instond voor het zoeken en opgraven van de lichamen, en een *cemetery team*, die de nieuwe grafkuil voorzag en het lichaam opnieuw begroef. Vele van die vrijwilligers waren echter zeer onervaren, wat tijdens het concentratieproces voor moeilijkheden zorgde. Zo bevatte een graf op Hooge Crater Cemetery niet alleen stoffelijke resten van een soldaat, maar ook van een muilezel of paard. Onderzoek op dezelfde begraafplaats toonde ook aan dat fouten op vlak van identificatie vooral in de eerste maanden voorkwamen. Toenemende ervaring en betere weersomstandigheden zorgden ervoor dat het concentratieproces geleidelijk makkelijker verliep.

In 1919 schreef Captain Crawford van de 68ste Labour Company "For Guidance of Exhumation Companies in the Future". De tekst omvat instructies voor de ontgraving, identificatie en herbegraving van gesneuvelden, die hij op basis van zijn eigen ervaringen tussen januari en juli 1919 opstelde. Het 68ste Coy was namelijk één van de eerste die zich vrijwillig aanbood om de lichamen van gesneuvelden op begraafplaatsen te concentreren. Crawford's publicatie werd onder alle werknemers van de DGRE verspreid en kan gezien worden als de eerste gedocumenteerde instructies voor forensisch archeologisch onderzoek. Meer dan 100 jaar later blijven de methoden voor het doorzoeken van de ondergrond, die Crawford in 1919 omschreef nog steeds toepasbaar, ondanks de veranderende technologie voor de detectie van graven. Crawford onderscheidde vijf stappen.

Vermist aan het front

1. Zoeken

Nadat de groep DGRE-werknemers een gebied toegewezen kreeg, doorzochten ze de grond nauwkeurig. Waar een lichaam aangetroffen werd, plaatsten ze een paal.

2. Identificatie van het graf

Crawford omschreef een aantal mogelijke manieren om een graf te lokaliseren. Ten eerste konden helmen, geweren of ander materiaal een mogelijk graf aanwijzen. Kleine palen, die met een E gemarkeerd zijn, wijzen mogelijks een graf aan van een Britse soldaat, die door Duitse troepen begraven werd. Wanneer er een cijfer op de paal terug te vinden is, betekende dat vaak dat het om een niet-Britse militair ging. Ook die lichamen worden opgegraven, aangezien iedereen geconcentreerd moest worden. Verder konden ook rattennesten en verkleuringen in het gras een mogelijk graf aanduiden. Tot slot werden soms ook tijdelijke grafmarkeringen gebruikt, wanneer registratie niet mogelijk was.

3. Opgraving

De derde stap omvat de eigenlijke opgraving van het lichaam. Daarbij was het belangrijk om het volledige lichaam op te graven. Een slecht uitgevoerde opgraving betekende vaak dat bepaalde lichaamsdelen ontbraken bij de herbegraving.

4. Identificatie van het lichaam

De identificatie van de lichamen was een belangrijke stap in de concentratieproces. Het team doorzocht de opgegraven resten grondig. Persoonlijke bezittingen, identificatieplaatjes, een naam op de tijdelijke grafmarkering of een aanduiding op eerdere records van het gebied hielpen bij het identificatieproces. *Numerals* of een *regimental badge* kunnen tot een gedeeltelijke identificatie leiden. Medische onderzoeken om de doodsoorzaak te bepalen werden niet uitgevoerd.

5. Herbegraving

Tot slot werd het lichaam in een doek gewikkeld. De vindplaats, eventuele identiteit en persoonlijke bezittingen werden aangegeven. Daarna verhuisden de resten naar de dichtstbijgelegen concentratiebegraafplaats. De herbegraving van het lichaam ging al dan niet met een ceremonie gepaard.

Vermist aan het front

Op 6 augustus 1921 verklaarde de kolonel-commandant van de DGRE, zonder te garanderen dat elk graf gevonden en geregistreerd werd, dat de zoektochten naar zowel Britse als Duitse graven in de slagveldgebieden in Frankrijk en België afgerond waren. Enkele regio's waren een uitzondering hierop, aangezien ze als niet doorzoekbaar bestempeld werden om diverse redenen zoals weersomstandigheden op het moment van de zoektocht, ontoegankelijkheid, een tekort aan werkkrachten, Op 8 oktober 1921 waren alle militaire werknemers, die aan de ontgravingsopdrachten meewerkten, reeds terug in Engeland, hoewel op het moment van hun vertrek nog wekelijks 200 lichamen ontdekt werden. Het werk was dus nog lang niet over. Desondanks verdween de DGRE in 1921. Waarom de overdracht van de verantwoordelijkheden voor de concentratie en zorg voor de graven van de DGRE naar de IWGC op dat moment plaatsvond blijkt een eerder arbitraire beslissing te zijn geweest. De daling in beschikbare mankrachten, plaatselijke omstandigheden en financiële zaken zorgden ervoor dat het leger zich moest terugtrekken.

In 1922 waren nog 9 groepen van 30 werknemers en 20 groepen van 10 werkkrachten in Ieper aanwezig. Geleidelijk rekende de IWGC echter steeds meer op rapporteringen van plaatselijke instanties, bijvoorbeeld tijdens het uitvoeren van grondwerken.

3.2 CWGC - BURIAL RETURN INFORMATION AND CONCENTRATION DATASET

Tijdens het proces van het concentreren van begraafplaatsen zoals hierboven beschreven werden lichamen opgegraven op de slagvelden en herbegraven op grotere begraafplaatsen in de Ieper. De data over die herbegravingen kreeg de naam *burial return information*. In het kader van dit synthese-onderzoek werd de *burial return information* voor begravingen in België aan onze projectgroep beschikbaar gemaakt door de Commonwealth War Graves Commission.

Hierop is de locatie van de oorspronkelijke plek van begraving weergegeven aan de hand van *trench map coordinates (GSGS Coördinaten)* (Chasseaud 1991). Die coördinaten bestaan uit zes componenten. 28.R.10.a.1.1. is een voorbeeld van zo'n coördinaat. 28 duidt het kaartbladnummer aan. Het kaartblad wordt in een aantal kleinere velden opgedeeld: R is het 5.000 *yards square*, 10 het 1.000 *yards*

Vermist aan het front

square en *a* het 500 yards sub-square. 1.1 vormen de noordelijke en oostelijke grid-coördinaten (Chasseaud 1991). De gebruikte dataset bevat voornamelijk informatie over herbegravingen in België, wat op de eerste plaats afgeleid kan worden uit de kaartbladnummers. Daarnaast biedt de dataset ook zoveel mogelijk informatie over elk herbegraven individu: waar mogelijk wordt een naam, servicenummer, rang, eenheid, omschrijving van het regiment, sterfdatum en een referentie naar het graf of memorial opgelijst. Indien van toepassing wordt ook een tweede eenheid en regiment weergegeven.

Het gaat om een dataset van 64.206 Commonwealth slachtoffers voor wie volledige concentration data onder de vorm van coördinaten beschikbaar is. Voor nog eens 2.789 is slechts gedeeltelijke info beschikbaar (deze worden verder niet mee opgenomen). Het gaat om lichamen die na de oorlog zijn herbegraven of zijn geherconcentreerd naar verzamelbegraafplaatsen. Concreet gaat het om op het slagveld aangetroffen slachtoffers of zij die begraven waren in verspreide veldgraven of kleinere begraafplaatsen die om welke reden dan ook niet behouden konden blijven. De slachtoffers die tijdens de oorlog op oorspronkelijke begraafplaatsen werden begraven zijn in deze dataset dus niet opgenomen, deze zijn na de oorlog immers niet geconcentreerd. De CWGC vermeldt in België circa 139.000 graven van zowel gekende als anonieme oorlogsdoden. De verkregen concentration dataset omvat dus circa 46% van het totale aantal Commonwealth doden die begraven zijn in België.

Cemetery	Concentrated from Name	Service No	Rank	Description	Unit	Regiment Description	Secondary Unit	Secondary Regime	Date of Death	Grave/Memorial Ref	Casualty Id Cx
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.J.4.a.0.4.	MOORE, CLAUDE ARTHUR	2613	Corporal	1st Bn.	Australian Infantry, A.I.F.			2/10/1917 V. B. 2.		449890
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.4.a.0.9.	CHITTIK, HENRY BARTON	6702	Private	5th Bn.	Australian Infantry, A.I.F.			4/10/1917 V. B. 11.		449674
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.J.3.a.1.1.	Unknown		Soldier		Unknown Australian Regiment			II. B. 24		75233510
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.J.3.a.1.1.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			II. B. 20		75240567
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.2.a.1.9.	KEPPEL, The Hon. ALBERT EDWARD		Lieutenant	2nd Bn.	Rifle Brigade			31/07/1917 III. C. 50.		449829
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.2.a.1.9.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			II. B. 9		75240452
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.D.21.a.2.1.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			I. F. 22		75233567
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.J.3.a.2.4.	GILLAM, GORDON SELWYN	6993	Corporal	4th Bn.	Australian Infantry, A.I.F.			9/11/1917 III. C. 35.		449749
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.32.a.3.2.	LOWERY, R	622152	Driver		Royal Horse Artillery	att'd. 298th Bde.	Royal Field Artillery	20/07/1917 III. C. 45.		449898
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.32.a.3.4.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			III. C. 46		75232117
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.4.a.3.4.	McANDREW, GEORGE NEIL	6475	Sapper	13th Field Coy.	Australian Engineers			26/09/1917 V. B. 7.		449850
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.4.a.3.4.	BAINBRIDGE, CHARLES HENRY	6224	Private	5th Bn.	Australian Infantry, A.I.F.			4/10/1917 V. B. 1.		449619
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.4.a.3.4.	DAVIDSON, J	43351	Corporal	5th Bn.	Cameron Highlanders			28/09/1918 V. B. 8.		449699
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.2.a.3.6.	COOPER, HUBERT	241185	Lance Corporal	1st/5th Bn.	East Lancashire Regiment			10/09/1917 II. B. 10.		449680
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.4.a.3.6.	CUMMING, JAMES FOX	6975	Private	5th Bn.	Australian Infantry, A.I.F.			4/10/1917 IV. A. 5.		449689
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.18.a.3.7.	Unknown		Soldier		King's Royal Rifle Corps			VI. E. 9		75232501
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.18.a.3.7.	Unknown		Soldier		Rifle Brigade			VI. E. 10		75238345
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.18.a.3.7.	Unknown		Soldier		Rifle Brigade			VI. E. 11		75233363
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.18.a.3.7.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			VI. E. 12		75237550
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.18.a.3.7.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			VI. E. 14		75239923
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.18.a.3.7.	HOBBS, JONATHAN BIGGS	4744	Private	1st Bn.	Wiltshire Regiment			16/06/1915 VII. E. 13.		449794
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.4.a.4.3.	FREEMAN, DOUGLAS		Lieutenant	16th Bn.	Australian Infantry, A.I.F.			26/09/1917 III. B. 26.		449737
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.4.a.4.3.	Unknown		Soldier		Unknown Australian Regiment			III. B. 27		75240445
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.36.a.4.7.	BARROWMAN, JOHNSTON CAMERON	71903	Private	12th Bn.	Sherwood Foresters (Notts and Derby Regiment)			18/06/1917 IV. B. 18.		449623
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.D.23.a.5.1.	Unknown		Soldier		Unknown Australian Regiment			I. D. 13		75237730
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.D.23.a.5.1.	Unknown		Soldier		Unknown Australian Regiment			I. D. 14		75237036
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.D.23.a.5.1.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			I. D. 12		75233205
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.D.15.a.5.5.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			I. E. 24		75233896
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.J.21.a.6.0.	Unknown		Soldier		Unknown Scottish Regiment			II. A. 41		75239480
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.D.12.a.6.6.	Unknown		Soldier		Canadian Infantry			VI. D. 11		75236274
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.D.12.a.6.6.	Unknown		Soldier		Canadian Infantry			VI. D. 12		75239233
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.D.4.a.6.7.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			I. E. 32		75235310
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.2.a.7.1.	SMITH, JOHN WILLIAM	3113	Private	34th Bn.	Australian Infantry, A.I.F.			2/10/1917 II. B. 18.		450001
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.13.a.7.5.	Unknown		Soldier		Rifle Brigade			I. F. 24		75239160
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.14.a.7.5.	Unknown		Soldier		Lancashire Fusiliers			I. E. 13		75233025
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.14.a.7.5.	Unknown		Soldier		Unknown Commonwealth Forces			I. E. 14		75236520
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.32.a.7.7.	CUNNINGHAM, WALTER HENRY	6384	Bombardier	5th Bde.	Australian Field Artillery			6/08/1917 III. A. 47.		449690
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.32.a.7.7.	McMULLIN, WALTER PURVIS	1491	Bombardier	10th Bde.	Australian Field Artillery			6/08/1917 III. A. 28.		449867
Belgium - AEROPLANE CEMETERY	28.I.32.a.7.7.	SAMPSON, H	40009	Private	1st Bn.	North Staffordshire Regiment			6/08/1917 III. A. 45.		449977

Figuur 12. Voorbeeld van de concentration data voor Aeroplane Cemetery in Ieper

3.2.1 METHODOLOGIE - GIS

Om de *trench map coordinates* tot puntcoördinaten in een GIS (Lambert 1972) om te vormen moeten enkele stappen ondernomen worden. Via de online tool *Tmapper* (<http://old.tmapper.com/>) worden de coördinaten op de loopgravenkaarten in bulk getransformeerd naar WGS 1984 wereldcoördinaten. Deze worden gekoppeld aan de CWGC concentration data en kunnen in GIS ruimtelijk worden gevisualiseerd.

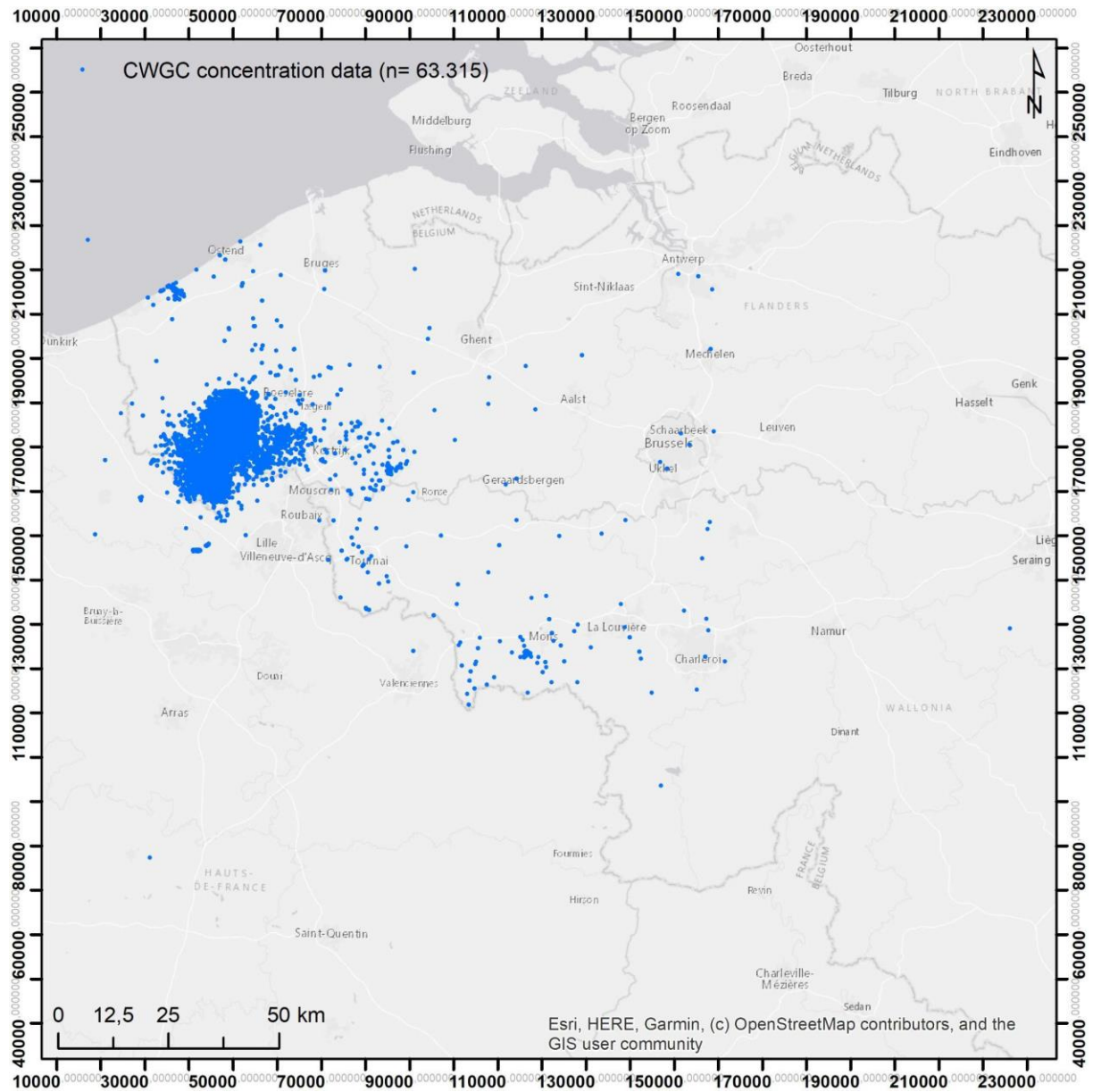
3.2.2 RESULTATEN GIS-VISUALISATIE

3.2.2.1 TOTAALBEELD

De verkregen dataset geeft een ongezien inzicht in het dodenlandschap in de Westhoek. De dataset toont zeer gedetailleerd waar de Commonwealth doden in het landschap begraven werden en waar ze teruggevonden werden na de oorlog om ze te concentreren en de verzamelbegraafplaatsen. Elk blauw stipje op de twee kaarten hieronder (Figuur 13 & Figuur 14) geven één of meerdere dodelijke slachtoffers aan die werden geconcentreerd. Veruit het grootste gedeelte is afkomstig uit de Britse sectoren van het Westelijke Front met een nadruk op de Ieperboog. De kaart geeft een overzicht van de Britse aanwezigheid in de Westhoek. Lege zones langs de frontlijn werden bemand door het Belgische en Franse Leger. Opvallend is dat ook Lichamen werden ook vanuit vindplaatsen in het gehele land overgebracht naar de Britse begraafplaatsen in de Westhoek. in dit laatste geval gaat het bijvoorbeeld om doden omgekomen in de eerste oorlogsmaanden of tijdens het eindoffensief in 1918. Maar evengoed om omgekomen krijgsgevangenen of neergeschoten vliegeniers. Het merendeel gaat om lichamen begraven in België maar er zijn ook concentraties die vanuit Noord-Frankrijk gebeurden.

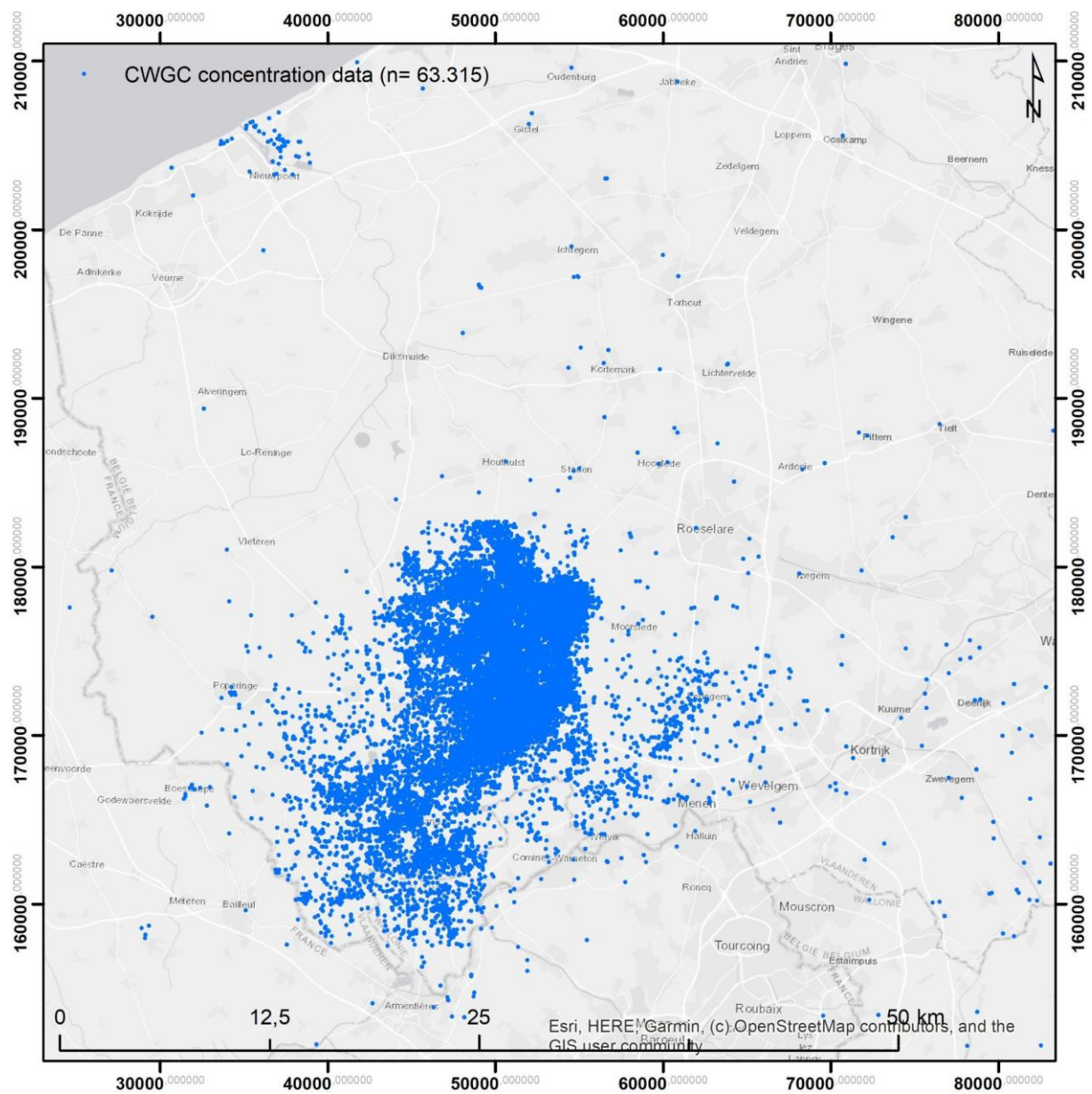
Bij onderstaande kaarten geldt dat één stipje voor één of meerdere concentraties kan gaan. De densiteitskaart (Figuur 15) toont de onderlinge verschillen genuanceerder aan. Het merendeel van de concentraties zijn afkomstig uit de regio ten oosten en noordoosten van Ieper.

Vermist aan het front



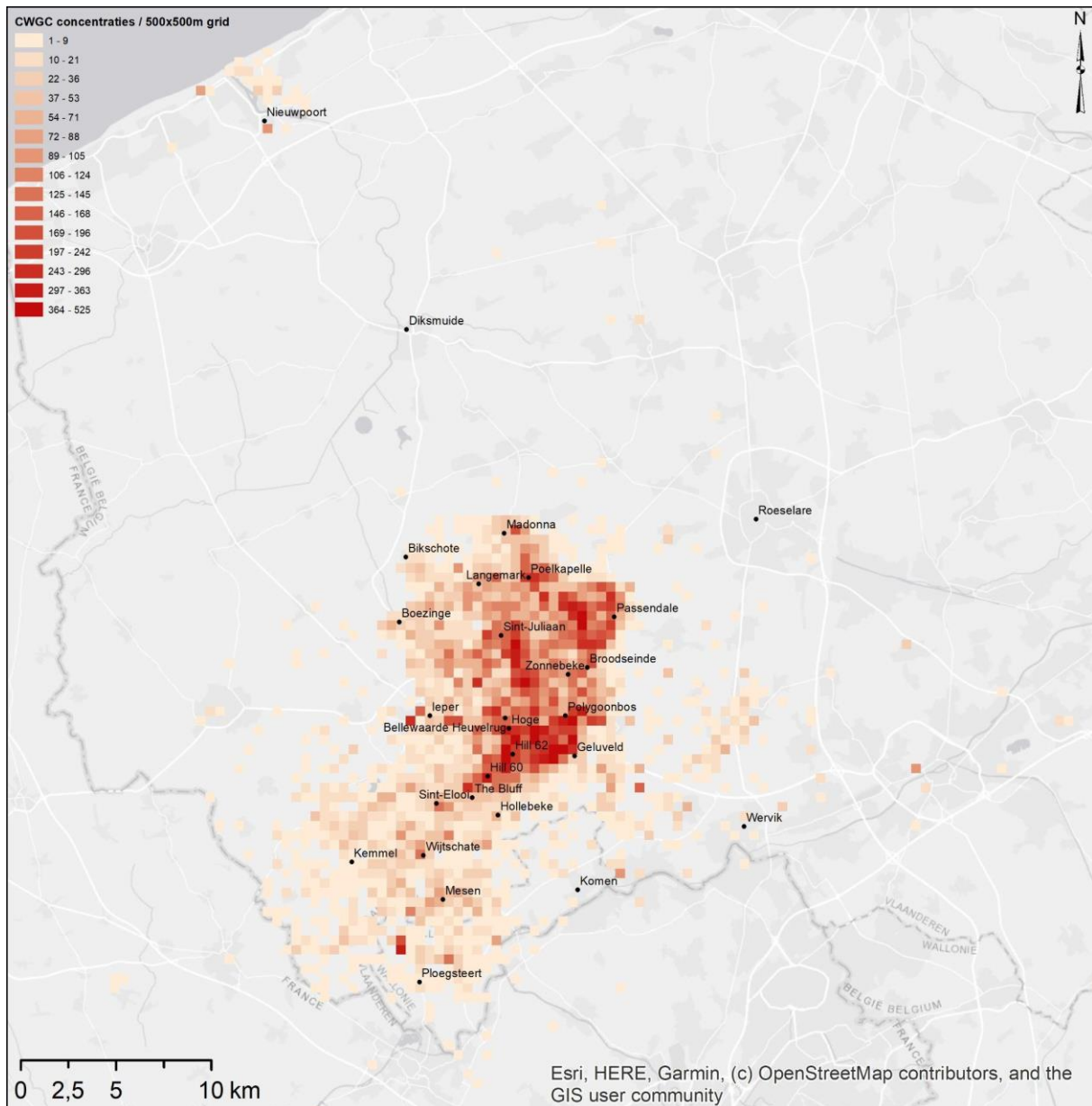
Figuur 13. Overzicht van 63.315 in GIS gevisualiseerde concentraties vanuit België en Noord-Frankrijk naar CWGC begraafplaatsen in België

Vermist aan het front



Figuur 14. Overzicht van 63.315 in GIS gevisualiseerde concentraties vanuit België en Noord-Frankrijk naar CWGC begraafplaatsen in België, kaartuitsnede gefocust op het westen van België.

Vermist aan het front

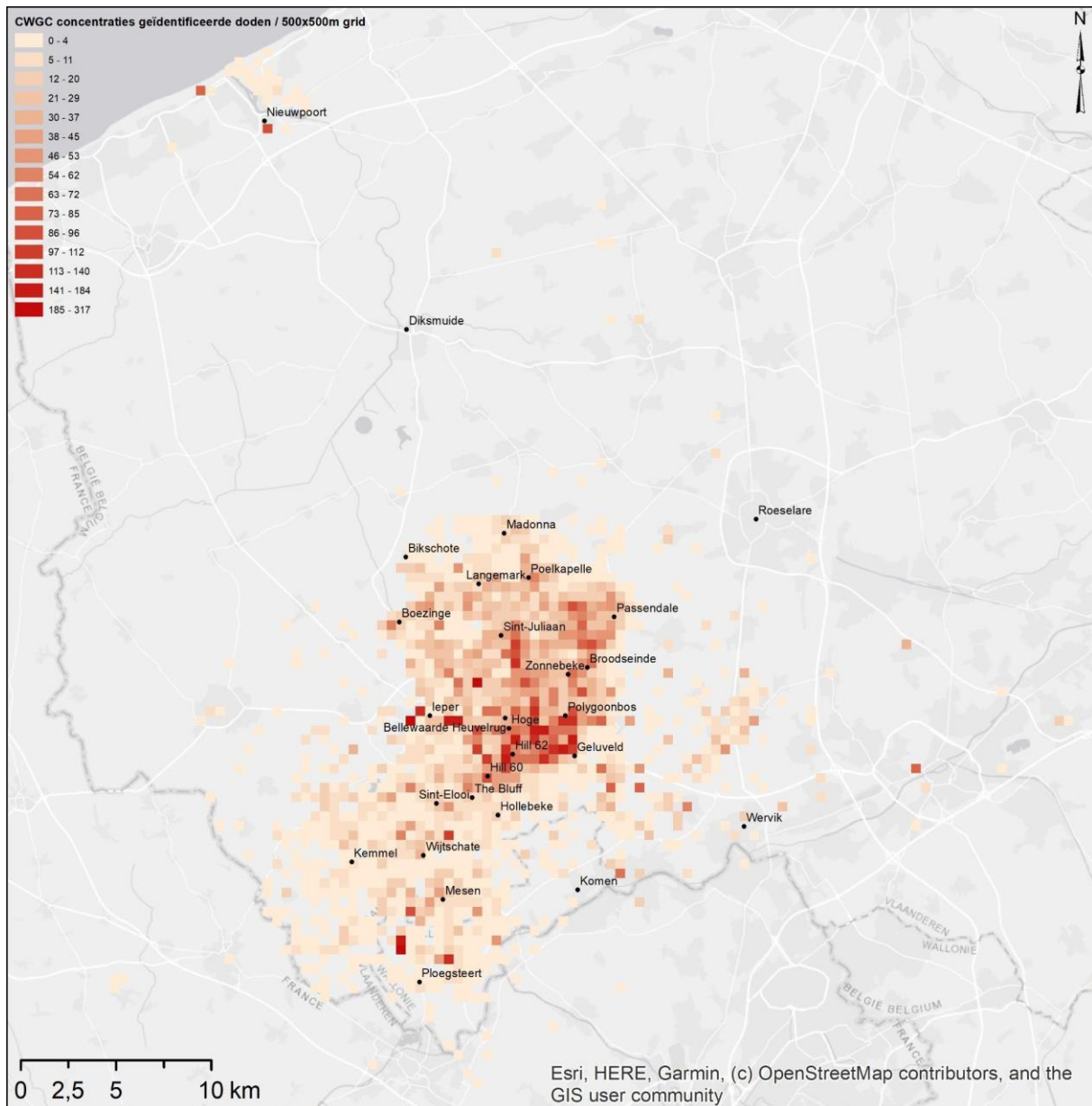


Figuur 15. Densiteitskaart van alle CWGC concentraties in de Ieperboog per cel van 500 x 500 m grid

3.2.2.2 BEKEND VERSUS ONBEKEND

Er is tevens een groot onderscheid in de verspreiding van de graven met gekende en anonieme oorlogsdoden (Figuur 16 & Figuur 17). Globaal liggen ze in grosso modo dezelfde zone. Wel valt het - niet geheel onverwacht - op dat de anonieme graven veel sterker geconcentreerd zijn op de slagvelden ten noordoosten en oosten van Ieper. Figuur 18 toont de anonieme graven genormaliseerd volgens het totale aantal doden. Hoe groener de kleur hoe meer geïdentificeerde doden er per cel van 500 x 500 m geconcentreerd werden. Hoe roder de kleur hoe hoger het aandeel anonieme oorlogsdoden.

Vermist aan het front



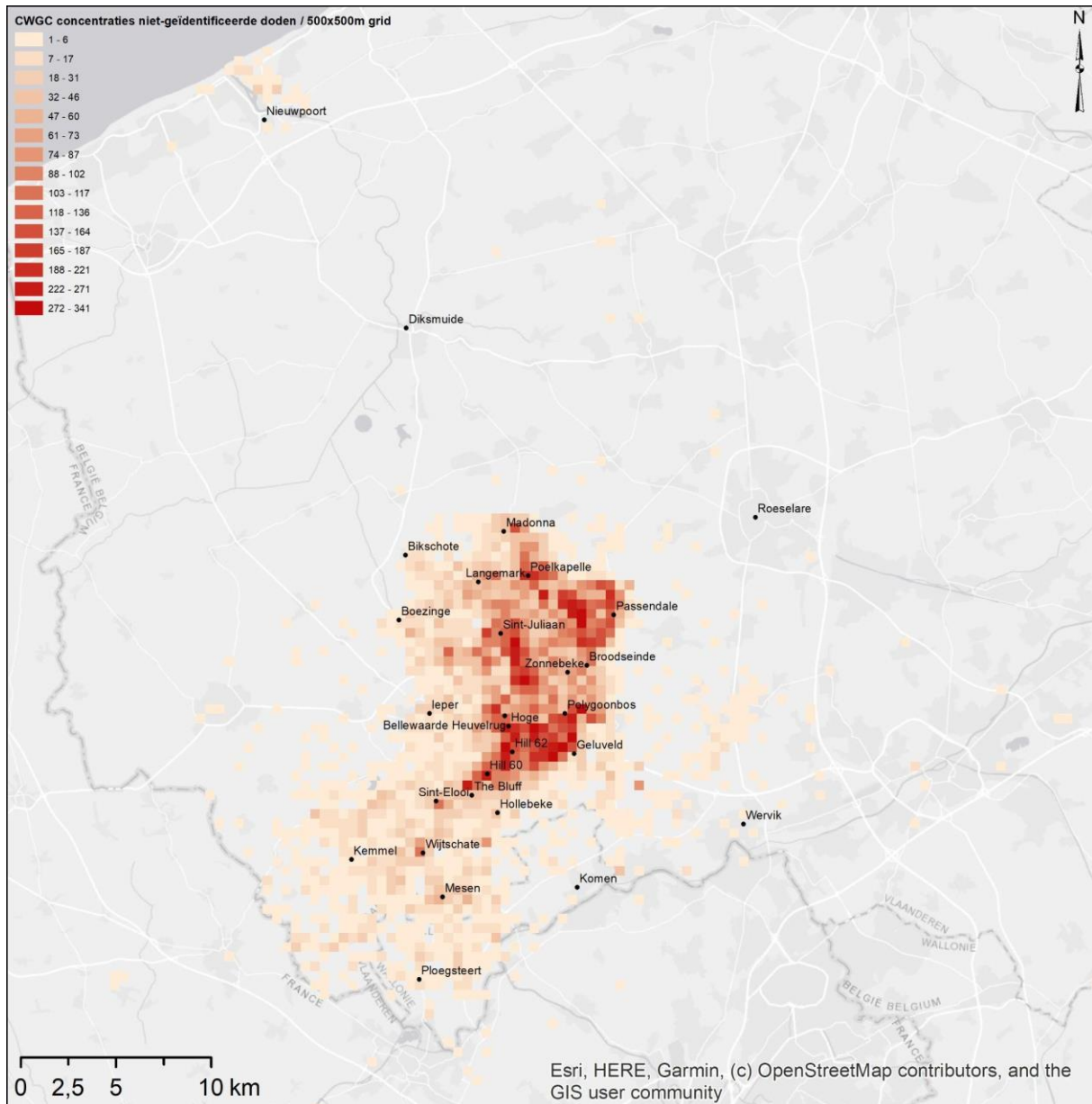
Figuur 16. Densiteitskaart van de CWGC-concentraties met geïdentificeerde oorlogsdoden weergegeven in een 500 x 500 m grid

De geconcentreerde graven van geïdentificeerden liggen veel verder van de slagvelden vandaan en komen tot dieper in het achterland voor. In het Duitse achterland gaat dit vaak om vliegeniers maar ook om krijgsgevangenen. In het Britse achterland staat dit vooral in relatie tot de medische evacuatieketen waarbij gewonden naar het achterland werden afgevoerd en bij hun overlijden in de hulpposten of hospitalen in de regio werden begraven.

Omgekeerd is het eveneens opvallend en misschien verrassender dat ook tot diep in het Britse achterland er na de oorlog anonieme graven werden geconcentreerd, ook op plekken waar nooit werd gevochten zoals bij Poperinge

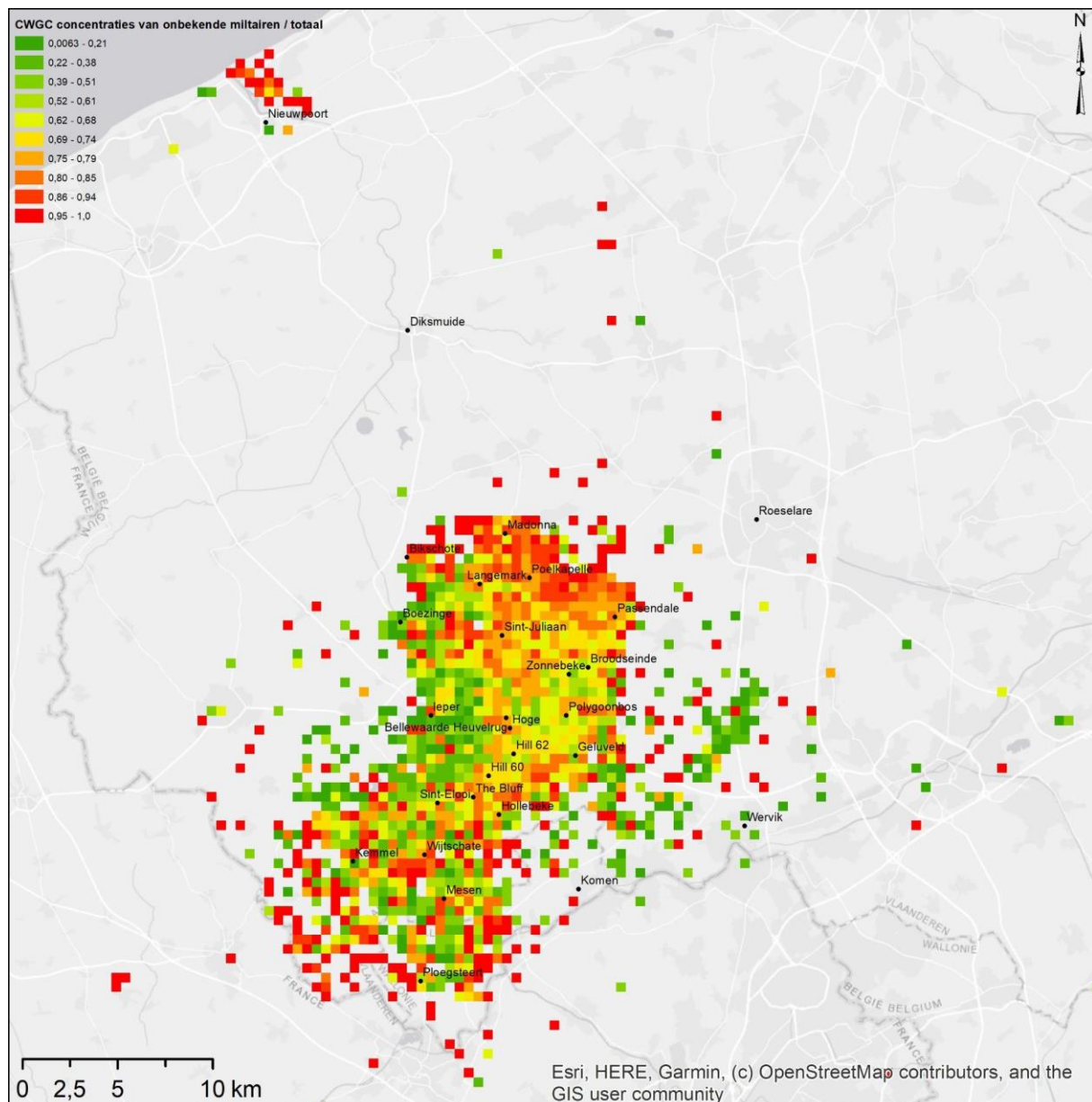
Vermist aan het front

toch anonieme lichamen werden teruggevonden. Het is niet duidelijk waar dit aan ligt. Een hypothese is dat de grafmarkeringen vernield werden of dat om andere redenen niet meer kon achterhaald worden om welke persoon het ging.



Figuur 17. Densiteitskaart van de CWGC-concentraties met niet-geïdentificeerde oorlogsdoden weergegeven in een 500 x 500 m grid

Vermist aan het front



Figuur 18. CWGC concentraties van niet-geïdentificeerde doden genormaliseerd met het totale aantal concentraties, weergegeven in een 500 x 500 m grid

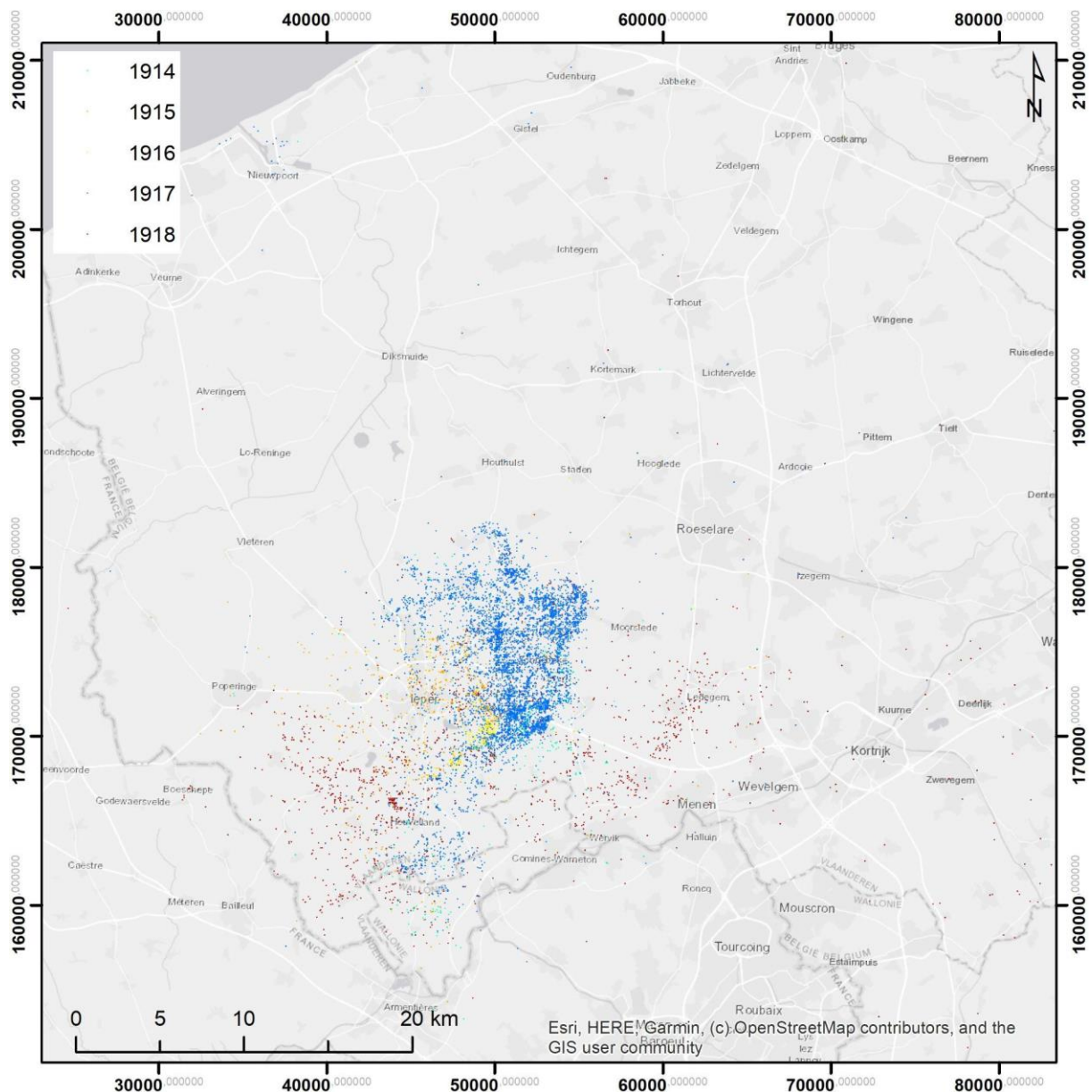
3.2.2.3 JAARTAL VAN OVERLIJDEN

Door het koppelen van de CWGC gegevens en hun plek in het landschap kunnen we nog stappen verder gaan om deze dataset te begrijpen.

De visualisatie van het jaartal van overlijden van 23.878 geconcentreerde Commonwealth doden toont zeer duidelijk een link aan tussen tijd en ruimte (Figuur 19). Elk jaartal van overlijden van een geïdentificeerde Commonwealth oorlogsdode is weergegeven met een andere kleur. Meteen valt de ruimtelijke

Vermist aan het front

differentiatie op. De slagvelden uit 1914 zijn makkelijk te situeren ten oosten van Ieper. De doden van de Tweede Slag om Ieper (1915) liggen in de noordelijke Ieperboog en tot diep in het achterland. De doden van de Derde Slag om Ieper (1917) situeren zich in een zeer breed gebied op het uitgestrekte slagveld. De slachtoffers van 1918 zijn te linken aan het Duitse Voorjaarsoffensief (westelijke cluster) en het Bevrijdingsoffensief (oostelijke cluster, vooral buiten de Ieperboog). We gaan hier in dit onderdeel van het rapport niet dieper op in, dit komt uitgebreider aan bod in het volgende gedeelte van deze studie (4 Doden en vermisten in het Landschap).



Figuur 19. Ruimtelijke spreiding van 23.878 oorspronkelijke graflocaties waarvoor de sterfdatum van het oorlogsslachtoffer gekend is

3.3 TOEPASSING VAN DE CWGC-CONCENTRATION DATA VOOR HISTORISCH ONDERZOEK

Dit onderzoek gaat over de vermisten, degene die achterbleven in het landschap en die dus per definitie niet op deze CWGC-concentration dataset terug te vinden zijn net omdat ze nooit teruggevonden werden. Toch biedt deze dataset zeer waardevolle inzichten. De kaarten, GIS-bestanden en hun verdere analyse bieden een zicht op de plekken waar en wanneer men tijdens de oorlog begraven werd en geven nieuwe inzichten in specifieke offensieven of acties op het terrein en hoe dit zich vertaalde in een menselijke kost

Hieronder wordt dieper ingegaan op twee concrete voorbeelden van Britse acties tijdens de Derde Slag om Ieper.

3.3.1 BRITSE 13^{DE} BRIGADE OP 4 OKTOBER 1917

Een eerste voorbeeld betreft het 2nd Bn., King's Own Scottish Borderers, B.E.F. en de 1st Bn., Queen's Own (Royal West Kent Regiment), B.E.F. Beiden onderdeel van de Britse 13^{de} Infanteriebrigade (5^{de} divisie) die op 4 oktober 1917 deelnam aan de 'Slag om de Broodseinde Heuvelrug'. De aanval van de 5de divisie was gericht op Polderhoek Chateau.

Het oorlogsdagboek van de brigade vermeldt dat de twee eenheden in de nacht van 3 op 4 oktober hun '*assembly positions*' innamen. De gehele nacht was er artillerievuur waar er veel '*casualties* (gewonden en doden) te betreuren waren. Dit werd versterkt door een '*very heavy barrage*' langsheen de frontlijn met als gevolg '*very heavy casualties*'. De 2^e KOSB voerde de aanval uit op de linkerflank, de 1^e RWK op de rechterflank. De startpositie en het objectief van de aanval in deze sector kunnen we zien op Figuur 20. Op Figuur 21 zien we de frontlijn die die dag bereikt werd (op respectievelijk een Britse en een Duitse kaart). We zien heel duidelijk dat de kennis van de reële situatie op het terrein verschilde, de werkelijke situatie ligt wellicht ergens in het midden tussen beide kaarten. Bovenop de kaart zijn de posities weergegeven van de geconcentreerde graven van op 4 oktober gesneuvelde 2^e KOSB en 1^e RWK soldaten.

Aan de verspreiding van de lichamen kunnen we heel duidelijk de twee aanvalsgolven van de twee eenheden zien. De lichamen zijn geclusterd in twee

Vermist aan het front

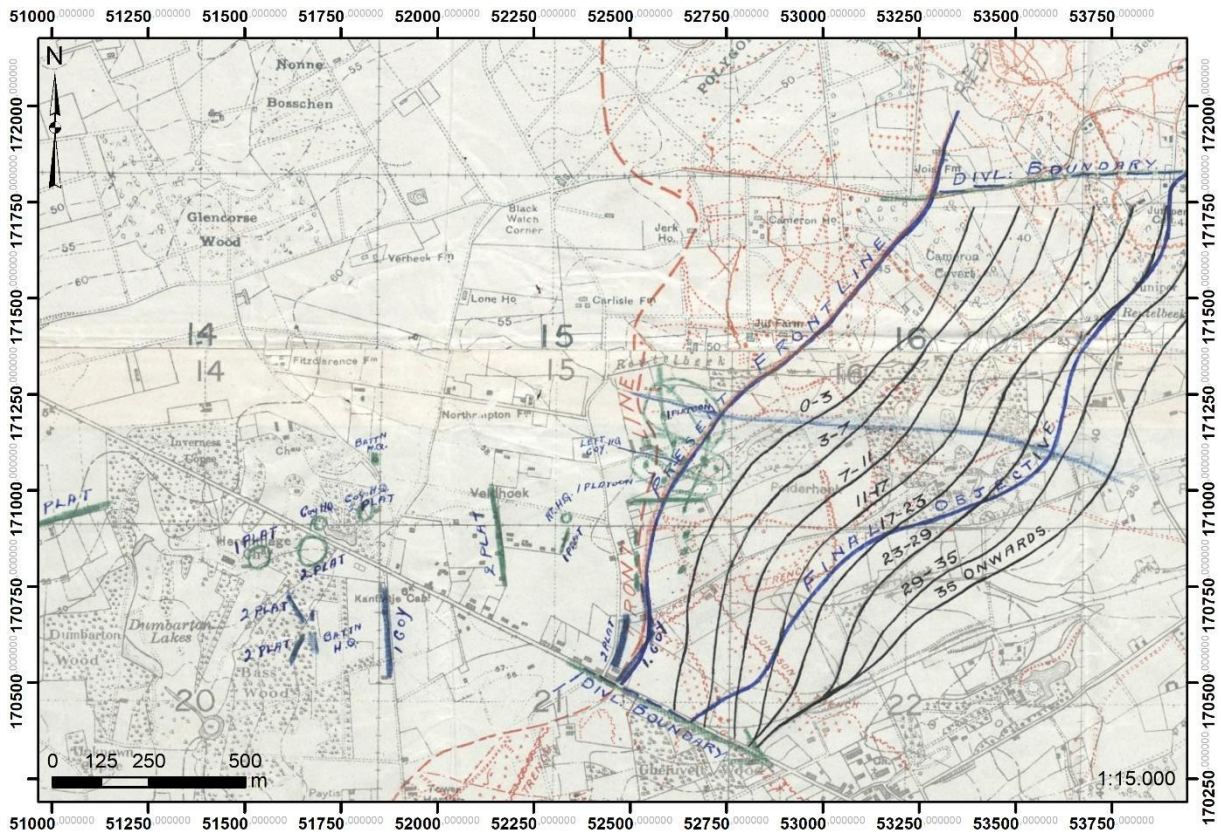
afzonderlijke groepen. Sommigen liggen begraven op geruime afstand in de eigen linies en kunnen hier terecht gekomen zijn in de aanloop naar de aanval of hiernaartoe afgevoerd zijn tijdens een medische evacuatieketen. Nog andere liggen binnen het gebied dat nieuw veroverd is. Een andere groep ligt nog voorbij het gebied dat veroverd werd, de verste tot wel 300 meter verder.

Een analyse van de Namenlijst toont dat het 2^{de} KOSB en 1^e RWK op 4 oktober die dag samen 215 overlijdens telden (respectievelijk 104 en 111). Hiervan hebben er slechts 43 een gekend graf, de overige 172 vermisten staan vermeld op de Tyne Cot Memorial. Volgens de gegevens van de CWGC werden er in dezelfde omgeving nog minstens 46 onbekenden aangetroffen van wie achterhaald kon worden dat ze toebehoren aan de twee regimenten maar van wie de sterfdatum niet gekend is. Ook in latere fases tijdens de Derde Slag om Ieper voerden ze er aanvallen uit met talrijke doden tot gevolg. Verder zijn er nog ruim 550 andere vermisten geconcentreerd in deze regio. Over deze laatste grote groep kan niets worden gezegd behalve dat het soldaten waren die omkwamen tijdens de Eerste Wereldoorlog.

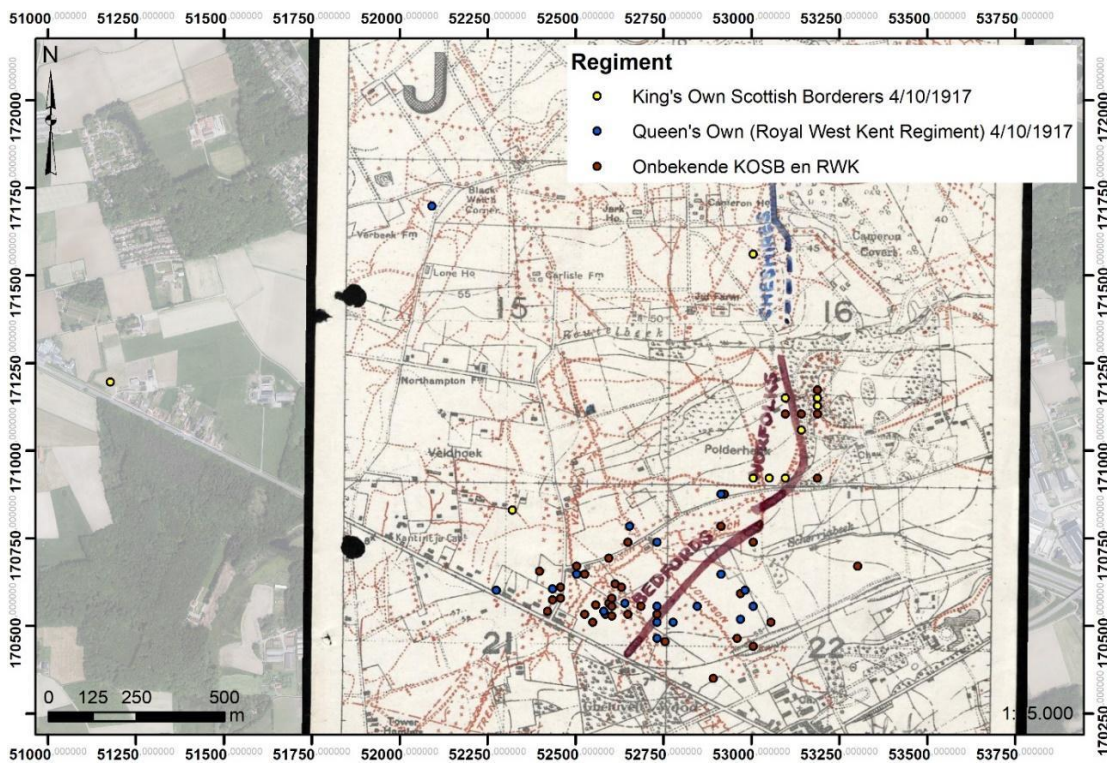
Door een buffer te nemen die verder loopt dan de begin- en eindpositie van een aanval worden tal van onnauwkeurigheden uitgemiddeld. Wel blijft het onmogelijk om te achterhalen hoeveel van de 215 gesneuvelden nog effectief vermist zijn. Een gedeelte zal immers reeds geconcentreerd zijn en herbegraven als onbekende.

De CWGC-concentration data toont dus aan waar de aanvallen gebeurden en waar de lichamen achterbleven op het slagveld of ter plekke begraven werden in een veldgraf.

Vermist aan het front

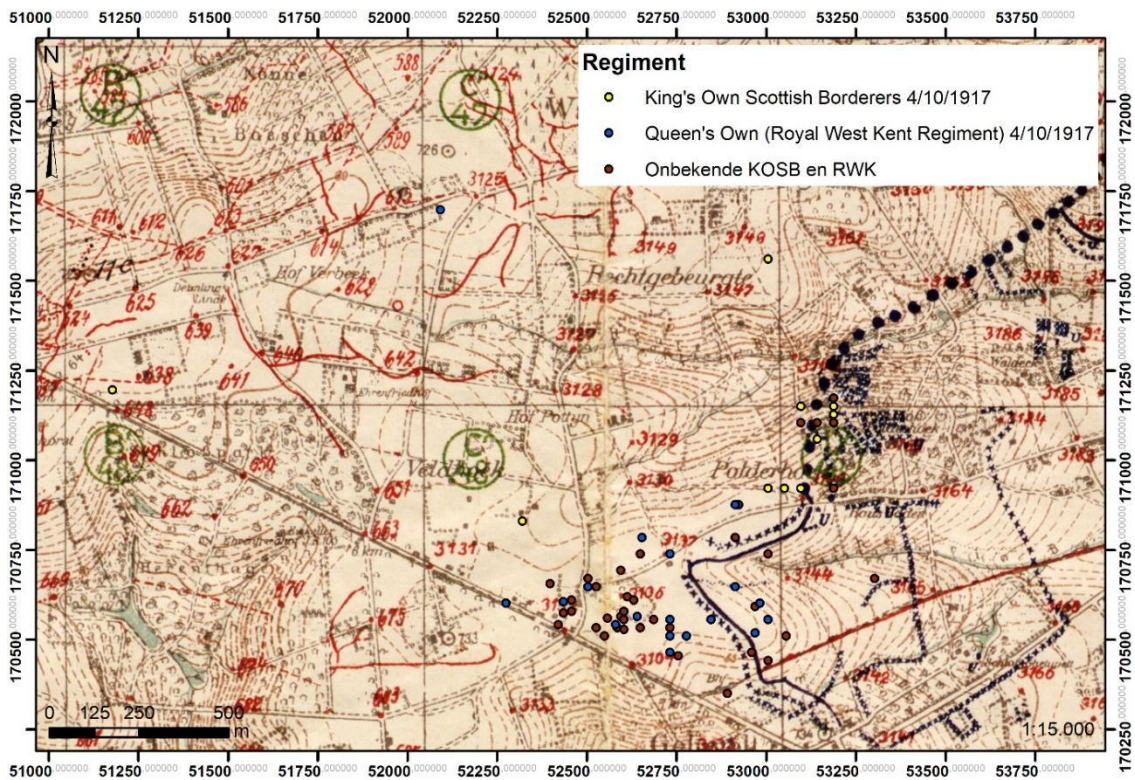


Figuur 20. Startpositie en doelen van de aanval van 13de brigade (bron kaart: National Archives, War Diary 5th Division)

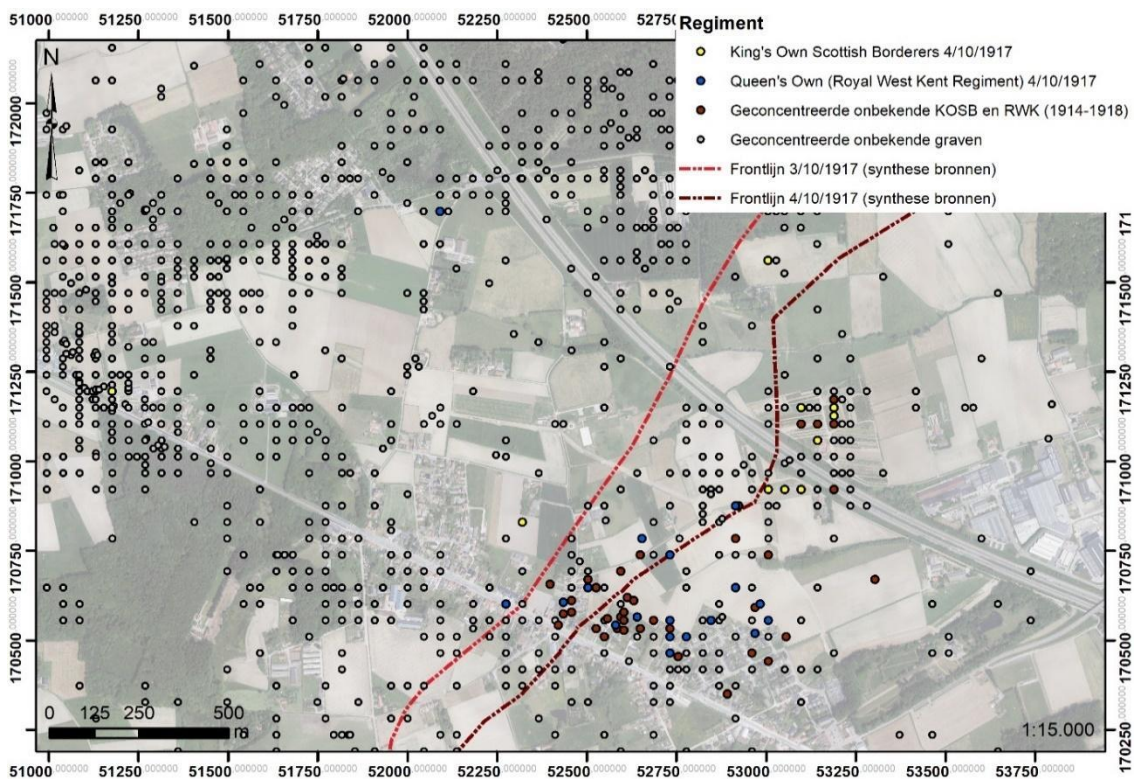


Figuur 21. Front op 5 oktober adhv een Britse schets (6/okt/1917)(bron: War Diary 5th Division, National Archives) en aanduiding van geconcentreerde op 4 oktober gesneuvelde 2e KOSB en 1e RWK militairen en onbekenden

Vermist aan het front



Figuur 22. Frontlijn op 5 oktober adhv Duitse loopgravenkaart (6/okt/1917)(bron: IFFM) en aanduiding van geconcentreerde op 4 oktober gesneuvelde 2e KOSB en 1e RWK militairen en onbekenden



Figuur 23. Positionering in het landschap van geconcentreerde graven van op 4 oktober gesneuvelde 2e KOSB en 1e RWK, anonieme geconcentreerde graven (1914-1918), anonieme KOSB en RWK soldaten in de omgeving en de start en eindpositie van de aanval op 4 oktober 191

3.3.2 AANVALLEN 26 OKTOBER 1917

Een tweede voorbeeld om de positionering van de geconcentreerde lichamen in het landschap te duiden wordt geïllustreerd door een weergave van geconcentreerde slachtoffers die op 26 oktober 1917 sneuvelden. Op 26 oktober werden de finale aanvallen richting Passendale ingezet. Het front werd steeds kleiner en kleiner en werd gericht op het bereiken van de heuvelrug bij Passendale. De objectieven die dienden behaald te worden werden lagen steeds minder ver, door de volledig omgewoelde staat van het landschap waren ambitieuze terreinwinsten uitgesloten. Figuur 23 toont de start en eindsituatie van de aanvallen op 26 oktober. Er werd enkel een beperkte terreinwinst behaald nabij Passendale. Het merendeel van de 419 geconcentreerde en geïdentificeerd lichamen die op die datum kwamen te overlijden vielen op het slagveld tussen Passendale en Houthulst. De verspreiding van de lichamen toon duidelijk een brede aanval met lichamen die verspreid liggen tussen het Britse achterland, de smalle zone die werd ingenomen en bovendien ook nog tot honderden meter verder dan de bereikte doelen.

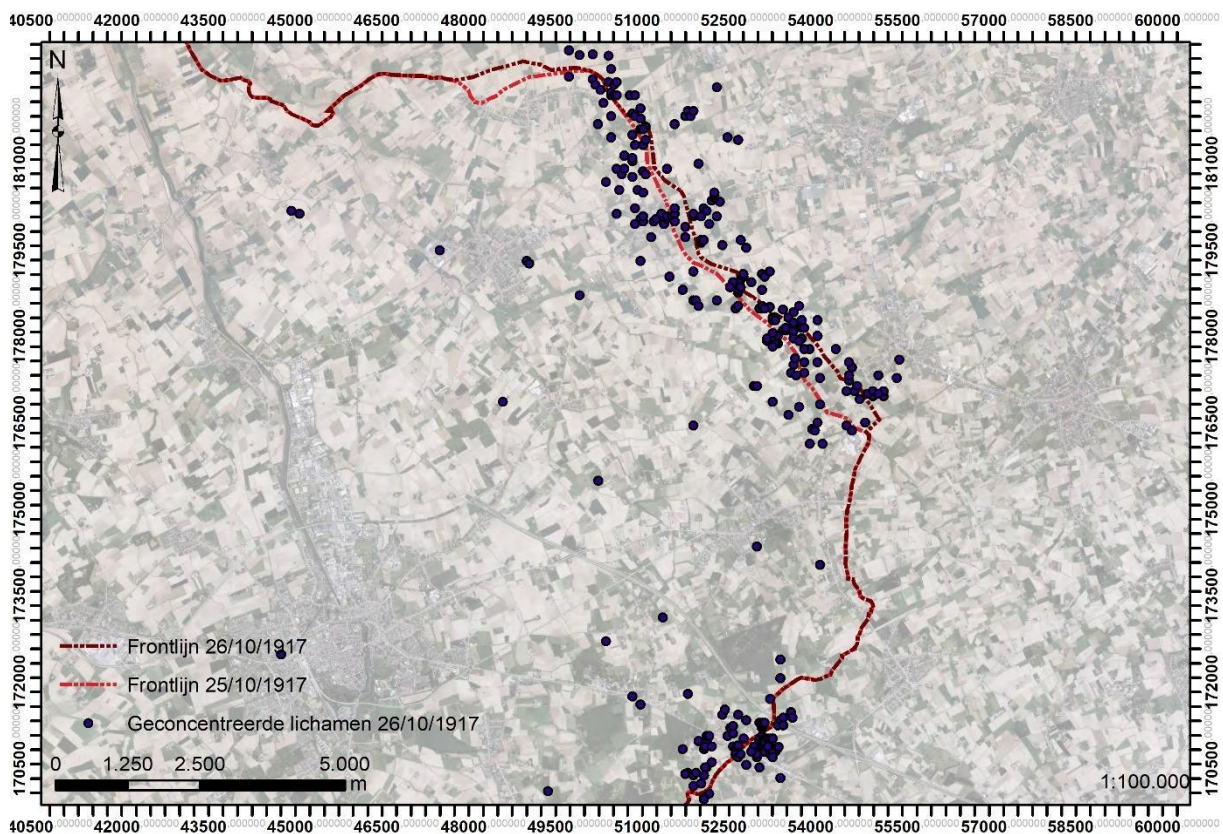
Een heel opvallende cluster bevindt zich ter hoogte van de Meenseweg in het centrale gedeelte van de Ieperboog. De militairen die hier sneuvelden maakten voornamelijk deel uit van het 2nd Bn Border Regiment (15^{de} Brigade, 7^{de} Divisie), 8th en 9th Bn Devonshire Regiment (20^{ste} Brigade, 7^{de} Divisie), 2nd Bn Gordon Highlanders (20^{ste} Brigade, 7^{de} Divisie), 1 Bn Royal West Kent (13^{de} Brigade, 5^{de} Divisie) en het 14th en 15th Royal Warwickshire Regiment (13^{de} Brigade, 5^{de} Divisie). Opzoekingswerk in de dagboeken van de betrokken brigades en divisies maakt duidelijk dat de 7^{de} en 5^{de} Britse Divisie hier betrokken waren bij afleidingsacties om op die manier zo de druk op het front bij Passendale te doen afnemen. Het doel van de aanval was om Gheluveld en Polderhoek Chateau te bereiken en om een schijnaanval uit te voeren richting Beselare. De aanval werd uitgevoerd bovenop het slagveld dat reeds eerder in oktober 1917 herhaaldelijk werd bestormd, zie ook hierboven 4 oktober 1917.

Het Britse narratief vermeldt dat initieel enkele doelen werden behaald maar de aanvallen volledig werden afgeslagen door Duitse tegenaanvallen (5de Divisie – War Diary National Archives WO95/1515) : *“At ZERO...gained the first objective...heavy fire inflicted severe casualties...withstood counterattacks... held the line until they were either killed or captured...one or two wounded alone getting back...reinforcements were delayed by the appalling state of the ground*

Vermist aan het front

in which several men sank up to the chest...surviving Officers consulted and taking into considerations the casualties that their battalions had suffered withdraw to the original line). De sterk uitgedunde troepen dienden zich terug te trekken tot hun startposities. Dit is een typisch voorbeeld van een mislukte aanval waarbij tal van lichamen achterbleven op het slagveld. Dit is een des te meer treffend voorbeeld omdat we hier op één en dezelfde plek een accumulatie krijgen van gesneuvelde soldaten van dezelfde divisie maar op een andere datum.

Door een buffer te nemen ten westen van de startpositie en ten oosten van de eindpositie kunnen ook gesneuvelden die tijdens mislukte acties zonder enige terreinwinst mee opgenomen in GIS-modellen die verderop in deze studie aan bod komen (5.4 Methodologie - afbakeningen in het landschap).



Figuur 24. Start- en eindpositie van de frontlijn op 26 oktober 1917 in combinatie met geconcentreerde lichamen waarvan bekend is dat ze sneuvelen op 26 oktober 1917

4 DODEN EN VERMISTEN IN HET LANDSCHAP

4.1 INLEIDING

Dit deel herneemt en vertrekt vanuit het besluit van deel 2 (Slachtoffers van 1914-1918 in België en de Westhoek: Een overzicht aan de hand van historische bronnen en de Namenlijst). Daarin werd gesteld dat het vermistenonderzoek vooral winst kan boeken door in te zoomen op de specificiteit van de opeenvolgende veldslagen en tussenperiodes. Bovendien moet de primaire, globale historiek verfijnd worden om ook kleinere acties of acties buiten de officiële nomenclatuur te kunnen opsporen, en ook in die contexten het specifieke aandeel vermisten op te sporen. Als methodiek voor de verfijning van de kalender van WO1 wordt hier teruggegrepen en vooral ingezoomd op de tijdslijn gebaseerd op de Namenlijst: worden de grote offensieven weerspiegeld in hoge slachtofferaantallen, dan loont het -omgekeerd- de moeite om in de dagtotalenreeks elke (kleine)(re) verhoging of piek aan te duiden, en de oorzaak van die verhoogde menselijke kost te achterhalen. Een achterliggende mechaniek van de Namenlijst situeert de militaire identiteit van de betreffende slachtoffers op divisieniveau. Door op dat niveau de historische verslaggeving na te gaan, wordt het mogelijk om te benoemen wie-waar-en-wanneer aantreedt op het slagveld. De aanwijzing van grote én kleine(re) historische feiten op basis van slachtofferaantallen (4.2) en de afbakening van die militaire gebeurtenissen in het oorlogslandschap (4.3) vormen de eerste hoofdstukken van dit tekstdeel. Vervolgens wordt de kartering gevalideerd aan de hand van de CWGC-concentratie data (4.4) om finaal uit te monden in de ontwikkeling van een archeologische tool voor het voormalige frontlandschap van de Westhoek (4.5).

4.2 VAN SLACHTOFFERAANTALLEN NAAR EEN VERFIJNDE OORLOGSKRONIEK

De globale statistiek van de Namenlijst leidde eerder tot de al even globale uitspraak dat 61% procent van alle doden te wijten is aan de grote veldslagen. Vier op tien slachtoffers vallen dus buiten de 'Grote Geschiedenis van de Grote Oorlog'. Hun dood verklaren vraagt om een verfijnde oorlogskroniek. Ook de

Vermist aan het front

eerdere vaststelling dat zowel het slachtofferaantal als het aandeel vermisten per specifieke veldslag heel erg uiteenloopt, en dat sommige periodes tussen de offensieven onverwachte verhoudingen inzake gekende en niet gekende graven vertonen, gold hierboven al als uitnodiging om de Namenlijst-tijdslijn van de Eerste Wereldoorlog van dichterbij te bekijken.

In de hoofdstukken 1.2 en 2.2.3 zijn de verbanden tussen de slachtoffercijfers en de grote veldslagen afdoende blootgelegd. Nu is het zaak om de tussenperiodes en de oorlogsvoering buiten de grote veldslagen nader te onderzoeken. Concreet betekent dit dat uit de Namenlijst-tijdslijn alle datums worden gefilterd waarvoor, ondanks de veronderstelde kalmte van de tussentijd:

- het algemene dagtotaal groter is dan 250;
argument: tijdens officiële veldslagen ligt de ondergrens der dagtotalen op +/-275
- het aandeel niet gekende graven groter is dan 55% van het dagtotaal
argument: in deel 2.2.3 (Tabel 3) werd 54,6% berekend als gemiddelde n/T aan geallieerde zijde

Tabel 4 geeft een overzicht van de verhogingen die volgens deze twee criteria op de Namenlijst-tijdslijn worden vastgesteld. Voor elke opvallende datum is het algemene dagtotaal weergegeven; voor periodes van twee of meer dagen is als dagtotaal een gemiddelde berekend. De dagtotalen zijn aangevuld met de ratio (of een gemiddelde ratio) van de slachtoffers zonder gekend graf. Behalve de datums die aan beide criteria voldoen bevat de lijst ook dagen waarop slechts in één opzicht een verhoogd cijfer wordt genoteerd. Ook voor die datums - waarop de verhouding tussen het absolute aantal en het aandeel vermisten niet aan de regel voldoet - is het interessant de historische context te duiden om voor de afwijking een mogelijke verklaring te vinden.

Tabel 4. dagen/periodes met verhoogde dagtotalen en/of vermistenratio's (volgens de Namenlijst)

Datum	Totaal aantal doden (TT)	% zonder gekend graf (n/TT)
27-29/11/1914	478	59%
30/11-1/12/1914	430	69%
3-4/12/1914	404	64%

Vermist aan het front

Datum	Totaal aantal doden (TT)	% zonder gekend graf (n/TT)
10/12/1914	376	66%
11/12/1914	535	63%
14-16/12/1914	796	73%
17/12/1914	804	75%
18-19/12/1914	541	65%
22/12/1914	498	75%
25/01/1915	394	52%
28/01/1915	422	73%
14-15/02/1915	296	68%
19-21/02/1915	284	60%
2/03/1915	253	49%
12/03/1915	494	64%
14-15/03/1915	328	54%
17-21/04/1915	325	51%
16/06/1915	1.488	82%
6-7/07/1915	374	43%
30/07/1915	783	75%
9/08/1915	824	71%
25/09/1915	2.353	68%
19/12/1915	393	19%
14-15/02/1916	300	50%
2/03/1916	559	62%
27/03/1916	627	65%
6/04/1916	316	33%
19/04/1916	268	44%

Vermist aan het front

Datum	Totaal aantal doden (TT)	% zonder gekend graf (n/TT)
2-14/06/1916	393	39%
17/06/1916	274	18%
9/08/1916	379	9%
1-6/06/1917	328	22%
10/07/1917	851	40%
18/03/1918	348	19%
21/03/1918	372	17%
30/04-28/05/1918	337	36%
28/06/1918	215	71%
19/07/1918	240	61%
18/08/1918	138	57%
4/09/1918	478	43%

4.3 DE VERFIJNDE OORLOGSKRONIEK IN KAART GEBRACHT

Vanwege de verhoogde slachtofferaantallen moet voor de weerhouden datums en periodes gezocht worden naar een militair-historische duiding. Een achterliggende dataset van de Namenlijst plaatst alle individuele slachtoffers aan de hand van hun militaire identiteit in de grotere militaire structuren waartoe zij behoorden op het moment van hun overlijden. Via die structurering kunnen de slachtoffers per dag worden geteld en gerangschikt op het niveau van hun legerdivisies². Samen met de opdeling volgens het al dan niet hebben van een genaamtekend graf levert dit een ruimtelijk zicht op wie, wanneer, hetzij op een begraafplaats hetzij op het slagveld is achtergebleven. In dit tekstdeel worden de weerhouden datums en dagtotalen op dat niveau geanalyseerd. Op basis van

² Op Belgische grondgebied opereerden voor de Commonwealth: 57 Britse, 4 Canadese, 5 Australische, 2 Indische en 1 Nieuw-Zeelandse divisies; voor het Franse Leger: 73 divisies; voor het Belgisch Leger: 6 Legerafdelingen; en voor het Duitse leger: 145 divisies.

Vermist aan het front

militaire (divisionele) verslaggeving³ en literatuur worden de militaire acties historisch geduid en tussen de grote veldslagen⁴ ingeschreven.

Vertrekkend uit de bijgewerkte oorlogskalender wordt daarna voor elk wapenfeit (kleine acties én grote offensieven) een afzonderlijke kaart geproduceerd gebaseerd op historische luchtfoto's, cartografische bronnen en beschrijvingen in de oorlogsdagboeken. Het gaat om een zo nauwgezet mogelijk afbakening van de plekken of aandachtszones in het landschap. Er wordt steeds een plek in het landschap afgebakend als een polygoon ten opzichte van de frontlijn(en) met een welgekozen begrenzing in de breedte en de diepte ten opzichte van de frontlijnen.

De afbakening van de breedte van een aandachtsgebied is gebaseerd op een beschrijving in historische bronnen van een sector bemand door een divisie⁵ ofwel een meer gedetailleerde afbakening van de krijgshandelingen. Er is ook een begrenzing in de diepte ten opzichte van de frontlijn. Het gaat steeds tussen de meest westelijke (geallieerde) en oostelijke frontlijn (Duitse) frontlijn met aan elke zijde een buffer van 500 meter⁶. Deze buffer dient om niet alleen de regio van de terreinwinst of -verlies weer te geven maar ook om de zones van waaruit de aanvallen startten of bijvoorbeeld zones met mislukte aanvallen mee op te nemen. De keuze voor een buffer van 500 meter aan weerszijden van de frontlijn is gebaseerd op een analyse van de CWGC-concentration data. Dit wordt gedetailleerd uitgewerkt en toegelicht in deel 5.4.4. In het geval van een offensief (zoals bijvoorbeeld de Tweede Slag om Ieper) gaat het om een heel uitgestrekte zone. In het geval van een kleinere raid of zelfs mislukte aanval zonder terreinwijzigingen wordt een zone afgebakend als buffer van 500 meter aan elke zijde van de frontlijn.

De twee figuren hieronder illustreren hoe de afbakening in twee verschillende gevallen tot stand kwam. Een eerste situatie toont hoe een terreinwinst wordt omgezet in een polygoon. Op Figuur 25 zijn de Britse en Duitse frontlijn aangeduid, voor en na de aanval op de Bellewaarde heuvelrug op 16 juni 1915. De afbakening gaat uit van een buffer van 500 meter ten westen van de Britse

³ War Diaries, JMO's, publicaties van divisie- en regimentsgeschiedenissen

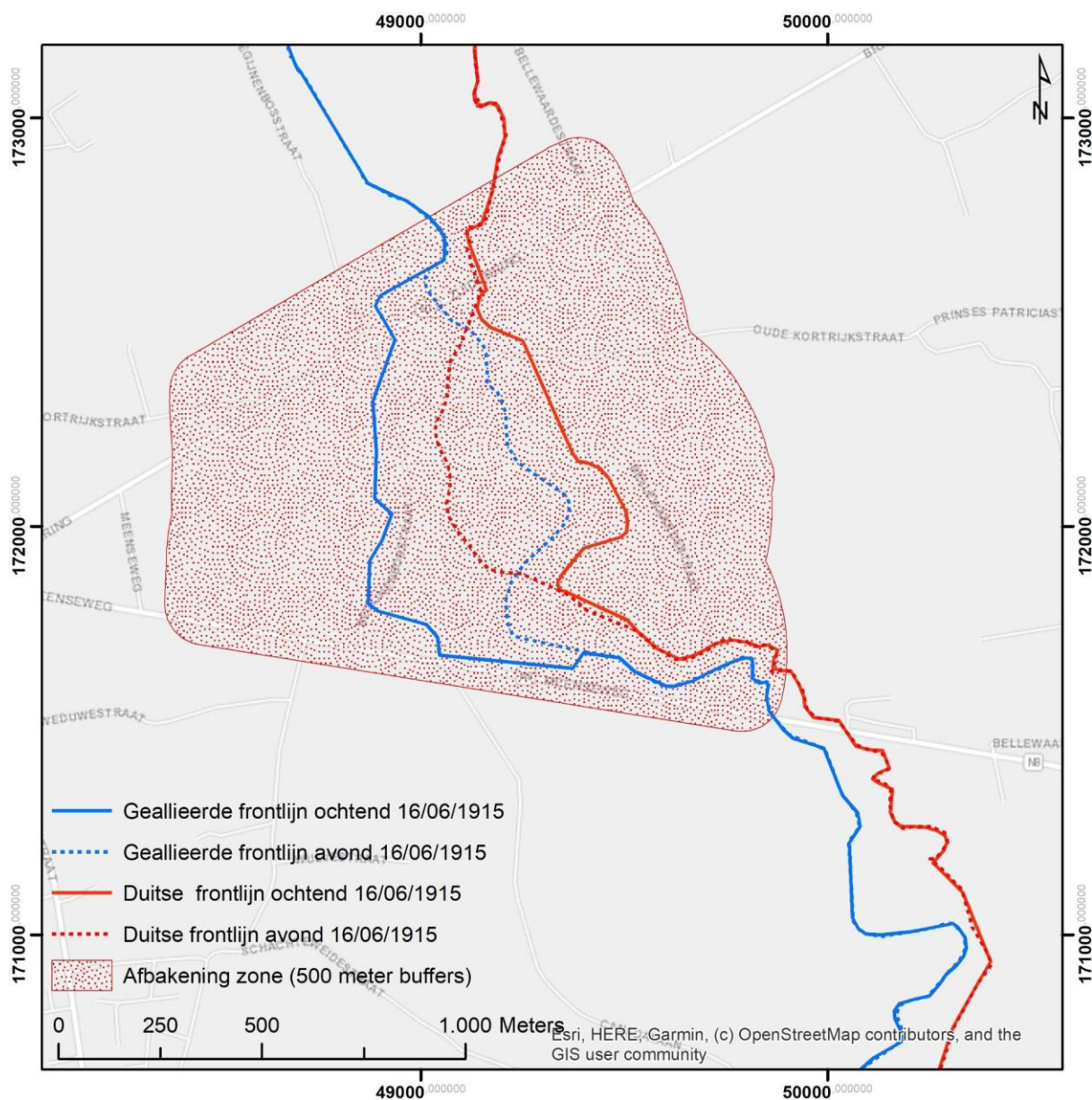
⁴ De betreffende veldslagen zijn reeds beschreven in hoofdstuk 1.2 (historische context), maar worden hier herbenoemd met extra aandacht voor de betrokken divisies en de landschappelijk zonering.

⁵ Een typisch voorbeeld is de gedetailleerde beschrijving van een sector die een divisie bemande, bijvoorbeeld de 'sector tussen het kanaal Ieper-Komen en spoorweg Ieper-Kortrijk'.

⁶ De buffer wordt digitaal gegenereerd in Arcmap via 'Buffer tool' en radius 500 meter.

Vermist aan het front

startpositie en 500 meter ten oosten van de Duitse eindlijn. De horizontale afbakening is gebaseerd op cartografische en tekstuele bronnen die de planning van de aanval en de uitvoering ervan beschreven. De gedetailleerde afbakening van de ligging van de frontlijnen is op haar beurt gebaseerd op onderzoek aan de hand van loopgravenkaarten en vooral historische luchtfoto's.

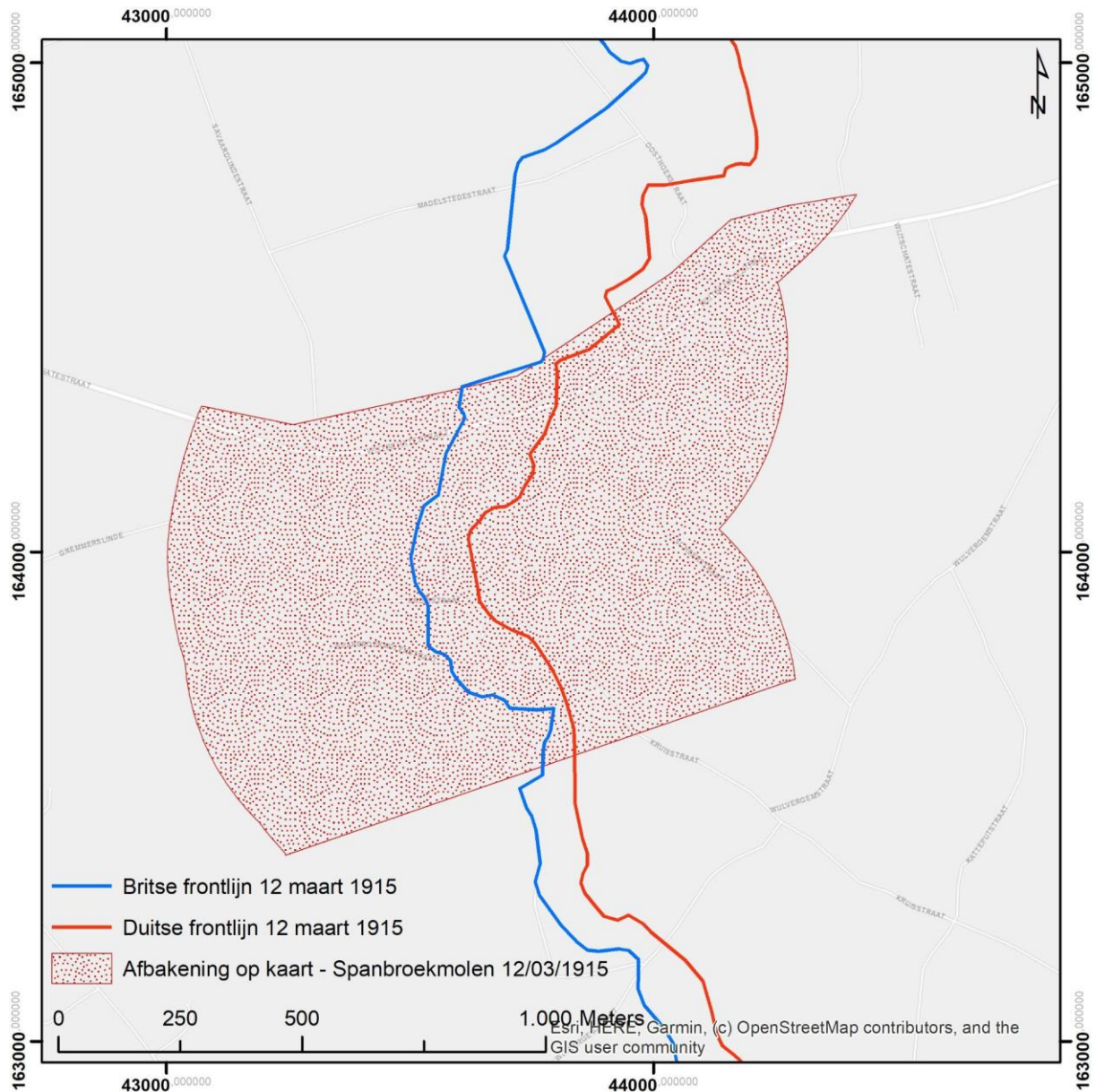


Figuur 25. Voorbeeld van een afbakening in het landschap van een actie met terreinwinsten

Een tweede situatie (Figuur 26) toont de afbakening van het terrein voor een mislukte actie. Op 12 maart 1915 werd een aanval uitgevoerd op de Spanbroekmolen door de Britse 3de divisie. Dezelfde dag nog werden ze teruggedrongen; er was geen terreinwinst. Voor deze actie wordt een terrein afgebakend 500 meter ten westen van de Britse frontlijn en 500 meter ten

Vermist aan het front

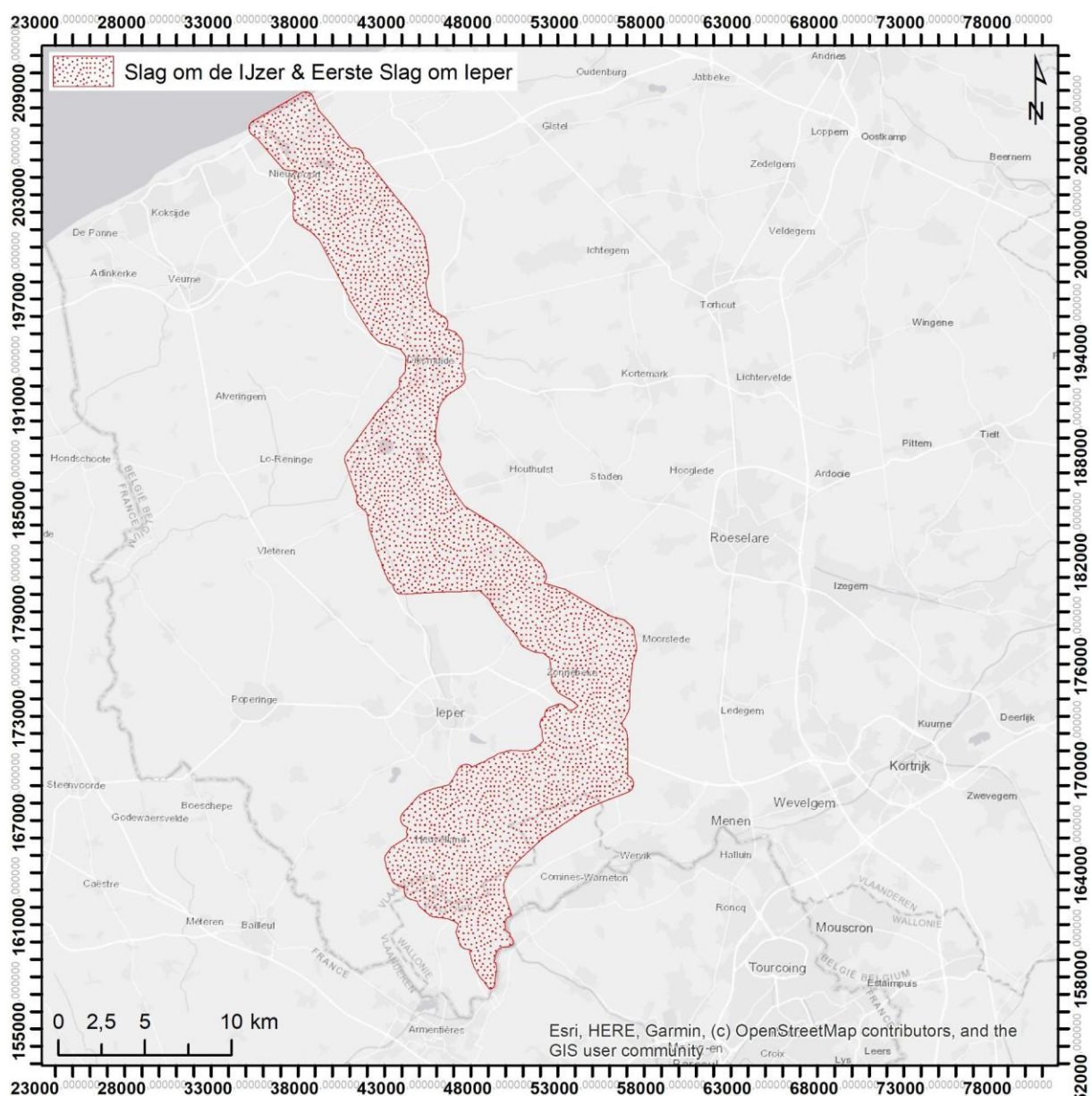
oosten van de Duitse frontlijn (cf. 5.4.4). De noordelijke begrenzing is gebaseerd op een tekstuele beschrijving dat de aanval plaatsvond 'met de weg als grens'. De zuidelijke begrenzing valt samen met de sectorgrens van de 3^{de} divisie en is gebaseerd op coördinaten vermeld in het oorlogsdagboek van de eenheid. De frontlijnen werden gekarteerd aan de hand van historische luchtfoto's en loopgravenkaarten.



Figuur 26. Voorbeeld van een afbakening in het landschap van een actie zonder terreinwinsten

4.3.1 18/10/1914 - 22/11/1914: SLAG OM DE IJZER & EERSTE SLAG OM IEPER

Na de val van Antwerpen trok het Belgische leger zich terug naar het westen. Op 14 oktober werd bevel gegeven tot een reorganisatie. Belgische, Franse en Britse troepen stelden zich op achter de IJzer en het kanaal Ieper-IJzer en op 18 oktober 1914 barstte de Slag om de IJzer los. Nabij Ieper namen Fransen en Britten stelling op de hoogtes bij Ieper. De Eerste Slag om Ieper werd een reeks gevechten waarbij de belangrijkste confrontaties plaats vonden bij Langemark (21-23 oktober 1914 en 10-10 november 1914), Geluveld (29-31 oktober 1914) en de Nonnebossen (11 november 1914) (Edmonds 1925).



Figuur 27. Kaart met weergave van actiegebied van de Slag om de IJzer en de Eerste Slag om Ieper (500 meter buffers aan beide zijdes)

4.3.2 23/11/1914 - 31/01/1915: DE VERGETEN WINTER

Dat de militaire geschiedschrijving 22 november 1914 als einddatum van de Eerste Slag bij Ieper heeft aangestipt, wordt vaak in verband gebracht met de brand van de Ieperse Lakenhallen. Relevanter is allicht dat die datum geïnspireerd is door een erg Britse lezing van de geschiedenis: vanaf half november wordt de verdediging van de Ieperboog overgelaten aan Franse troepen⁷. Voor hen ging de strijd onverdroten verder en volgde een pijnlijke winter, met slachtoffercijfers die veeleer aan een veldslag dan aan een tussentijd doen denken. Die vaststelling werd reeds gemaakt in deel 2.2 maar wordt hier met fijnere cijfers herbevestigd: van 23 november 1914 tot 31 januari 1915⁸ noteert de Namenlijst ca 22.333 doden, waarvan 14.030 geen gekend graf hebben. Een vermistenratio van 63% en een gemiddeld dagtotaal van 319 doden noopt ertoe om deze periode als een ‘vergeten winter’ te erkennen en onder die naam uitdrukkelijk op te nemen in voorliggend onderzoek.

Het terrein van de eerste oorlogswinter wordt als geheel afgebakend door de (binnen deze periode) weerhouden datums afzonderlijk te beschouwen en de betreffende slagvelden kaartgewijs samen te voegen.

- 27-29/11/1914

Na een zware beschieting voerden troepen van de Duitse 53ste en 54ste Reserve-Divisie in de namiddag van 27 november een aanval uit in de sector Broodseinde, bemand door de 26^{ste} Franse Divisie (*400m N et 400m S de la borne B5 de la route Passendale-Beselare*). Twee dagen later, na een voorbereidende beschieting, opende de 26^{ste} Franse divisie op haar beurt een tweeledige aanval, met als doel de inname van de heuvelrug ten O van de weg Passendale-Beselare, tussen B5 en B9. (één: *sur la hauteur B6 au S du carrefour*; twee: *sur la hauteur au N de B5*). Halfweg de voormiddag werd de operatie noodgedwongen gestaakt. In de loop van de dag ondernamen de Duitsers nog een tegenaanval, maar die werd eveneens afgeslagen (*“laissant sur le terrain de nombreux cadavres”*).

⁷ War Diary 1st Div HQ op 15/11/1914: “this day closes the battle of Ypres as far as the 1st Division is concerned.”

⁸ Begin januari kwamen de Britse 27ste divisie, en op het einde van die maand de 28ste divisie naar de Ieperboog om er een deel van de Franse troepen af te lossen.

Vermist aan het front

- 30/11-1/12/1914

Voor het 16^{de} Franse Legerkorps ging de Eerste Slag om Ieper ook na 22 november onverminderd door. Vanaf 28 november ondernamen de 31^{ste} en 32^{ste} Divisie verschillende acties om de organisatie van de gevechtlijn te verbeteren. Met een aanval op Bois 40 - tussen Wijtschate en Sint-Elooi - (uitgevoerd door 53e, 6e en 62e BCA) bereikten de gevechten op 30 november een nieuw hoogtepunt .

- 3-4/12/1914

In de sector van de 17de Franse Divisie voerde het 125ste infanterieregiment een aanval uit om de rechteroever van de Stroombeek veilig te kunnen stellen in de richting van Wallemolen; niet zonder succes, maar de bodemgesteldheid dwong tot een terugtrekking. Diezelfde dag deden Duitse troepen een uitval in de loopgraven van het 290^{ste} Infanterieregiment. De poging om de verloren linie daarna terug te nemen, mislukte.

- 10/12/1914

In de sector van 'Côté 60' kreeg de 42^{ste} Franse Divisie in de late voormiddag, na een eerdere ochtendlijke poging, een aanval te verduren. In de namiddag werd de aanval hernomen en uiteindelijk moesten de Franse troepen wijken.

- 11/12/1914

In de vroege ochtend opende de 39ste Franse Divisie het vuur en daarna de aanval op de Duitse stellingen van Wallemolen (*en avant d'une ferme dite en Bonnet d'Eveque, 1500m environ au SE de Poelkapelle*). Het verhoopte verrassingseffect bleef uit en de actie draaide uit op een compleet fiasco. De verslaggever van het 153^{ste} Infanterieregiment pende vijf bladzijden vol met namen van doden, gewonden en vermisten.

- 14-16/12/1914

Op 14 december beval de generaal-commandant van het 8^{ste} Franse Leger een algemeen offensief in de zuidelijke helft van de Ieperboog. Het 9de Corps d'Armée (17^{de} en 18^{de} Divisie) viel aan in de richting van Zandvoorde en Geluveld, het 32ste CA (38^{ste} en 42^{ste} Divisie) in de richting van Klein-Zillebeke en Kortewilde, en het 16de CA (31^{ste} en 32^{ste} Divisie) in de richting van Oosttaverne en Houthem. Ten zuiden daarvan, in de richting van Wijtschate, werd er aan het

Vermist aan het front

offensief meegewerkt door de Britse 3^{de} Divisie. Dat hier en daar vooruitgang werd geboekt, gaf voldoende moed om de volgende dagen het offensief voort te zetten.

- 17/12/1914

Tijdens dit algemene offensief in het zuiden moest het 20^{ste} Franse Legerkorps in de noordelijke leperboog voor de nodige afleiding zorgen. Voor de 11de Franse divisie en de Fusiliers-Marins draaiden die acties op 17 december draaiden uit op een aanval op de loopgraven bij Bikschote. Kortekeer Cabaret werd bereikt, en tussen Steenstraat en Bois Triangulaire werd 500m terrein gewonnen.

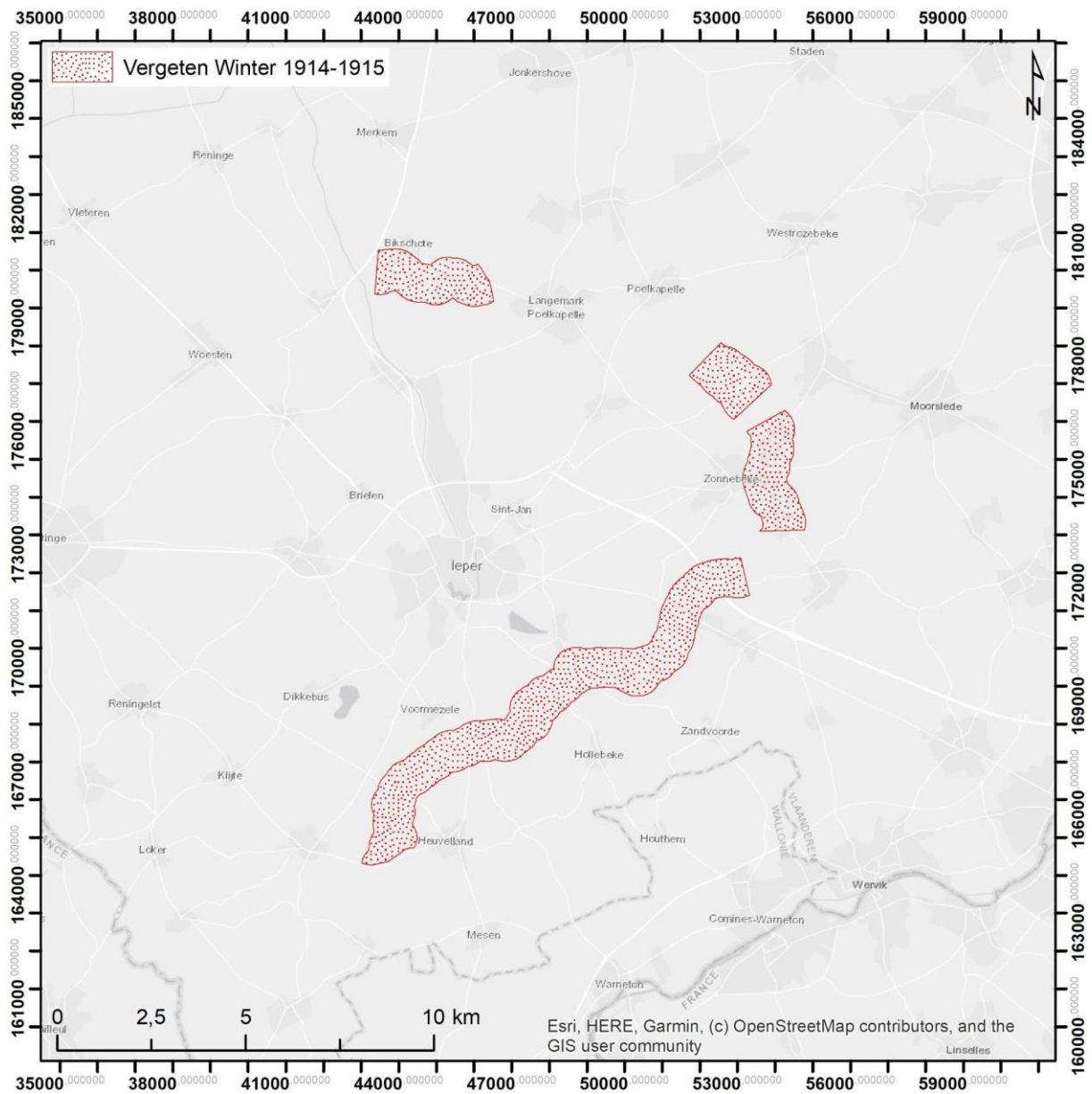
- 22/12/1914

Samen met de Fusiliers Marins ondernam het 37^{ste} Infanterieregiment van de 11^{de} Franse divisie op 22 december een ochtendlijke aanval ten N en NW van Bois Triangulaire. De actie moest zich tevreden stellen met 100m terreinwinst.

- 25/01/1915

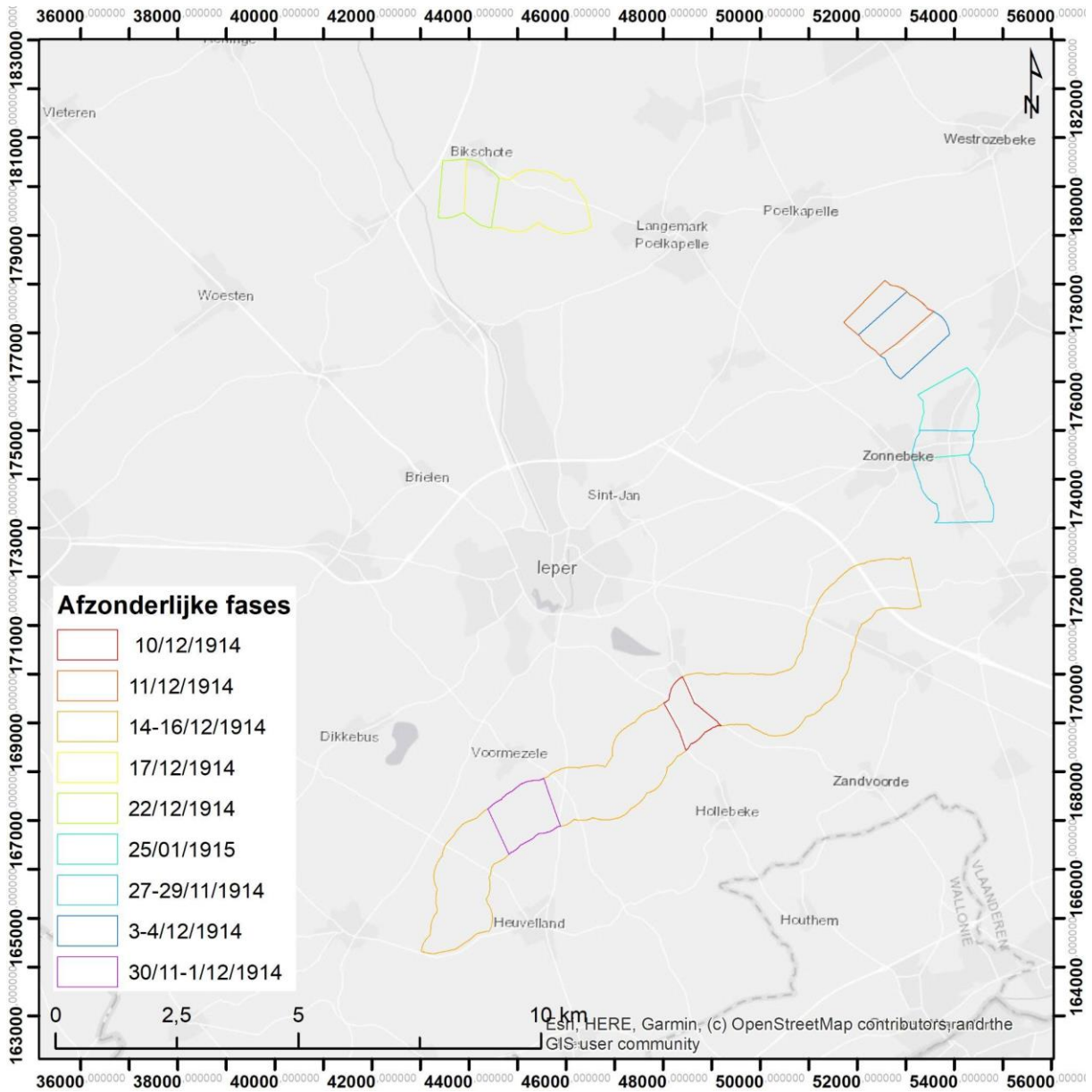
Tussen de spoorweg Ieper-Roeselare en het kruispunt van de Broodseinde deed de Duitse 53^{ste} Reserve-Divisie in de ochtend van 25 januari een uitval in de sector bemand door het 68^{ste} Infanterieregiment van de 17^{de} Franse divisie, tussen de spoorweg Ieper-Roeselare en Broodseinde.

Vermist aan het front



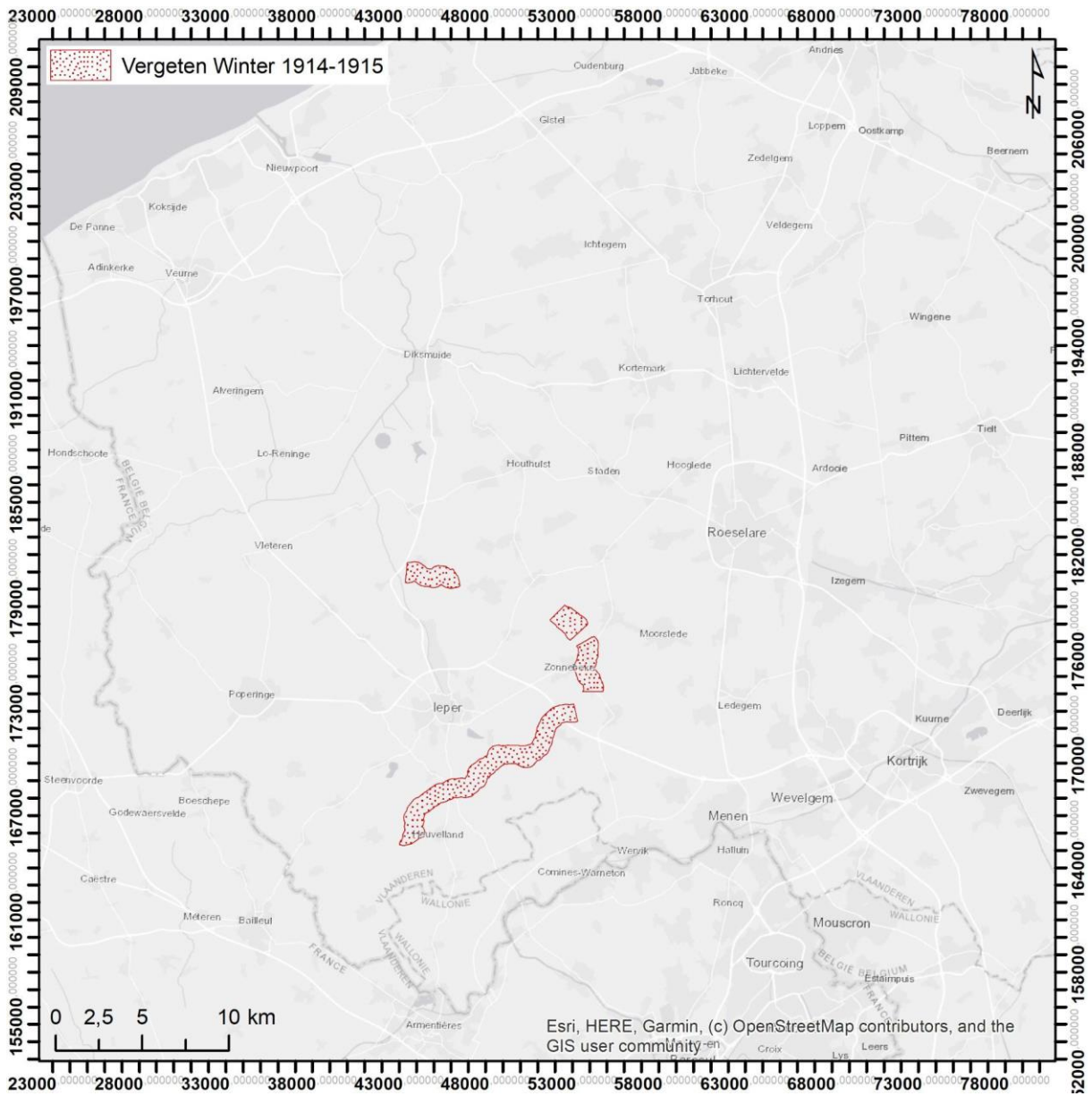
Figuur 28. Kaart met weergave van de zones waarvan sprake tijdens de Vergeten Winter (500 meter buffers aan beide zijdes)

Vermist aan het front



Figuur 29. Kaart met afzonderlijke zones waarvan sprake tijdens de Vergeten Winter

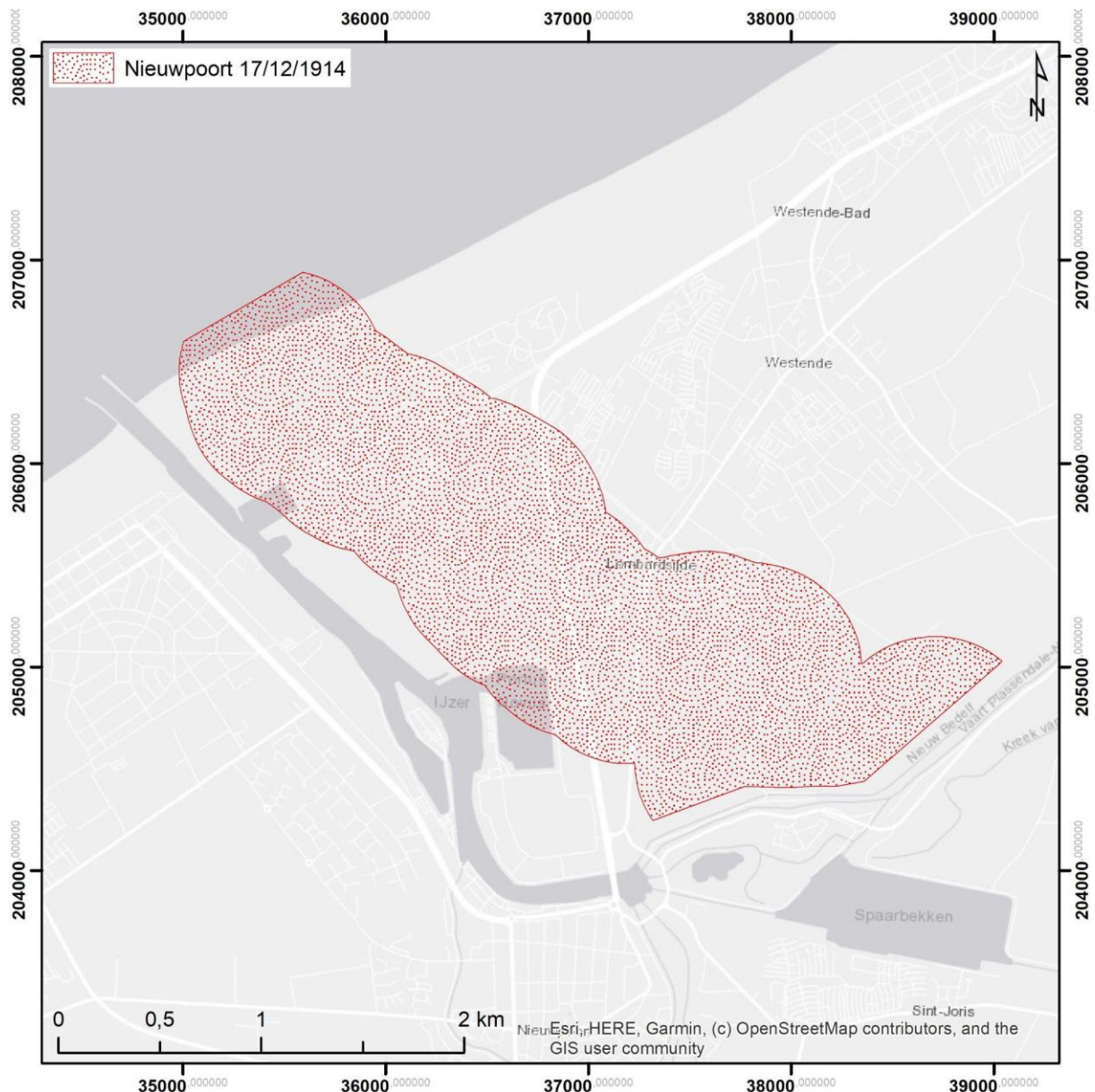
Vermist aan het front



Figuur 30. Overzichtskaart de zones waarvan sprake tijdens de Vergeten Winter (500 meter buffers aan beide zijdes)

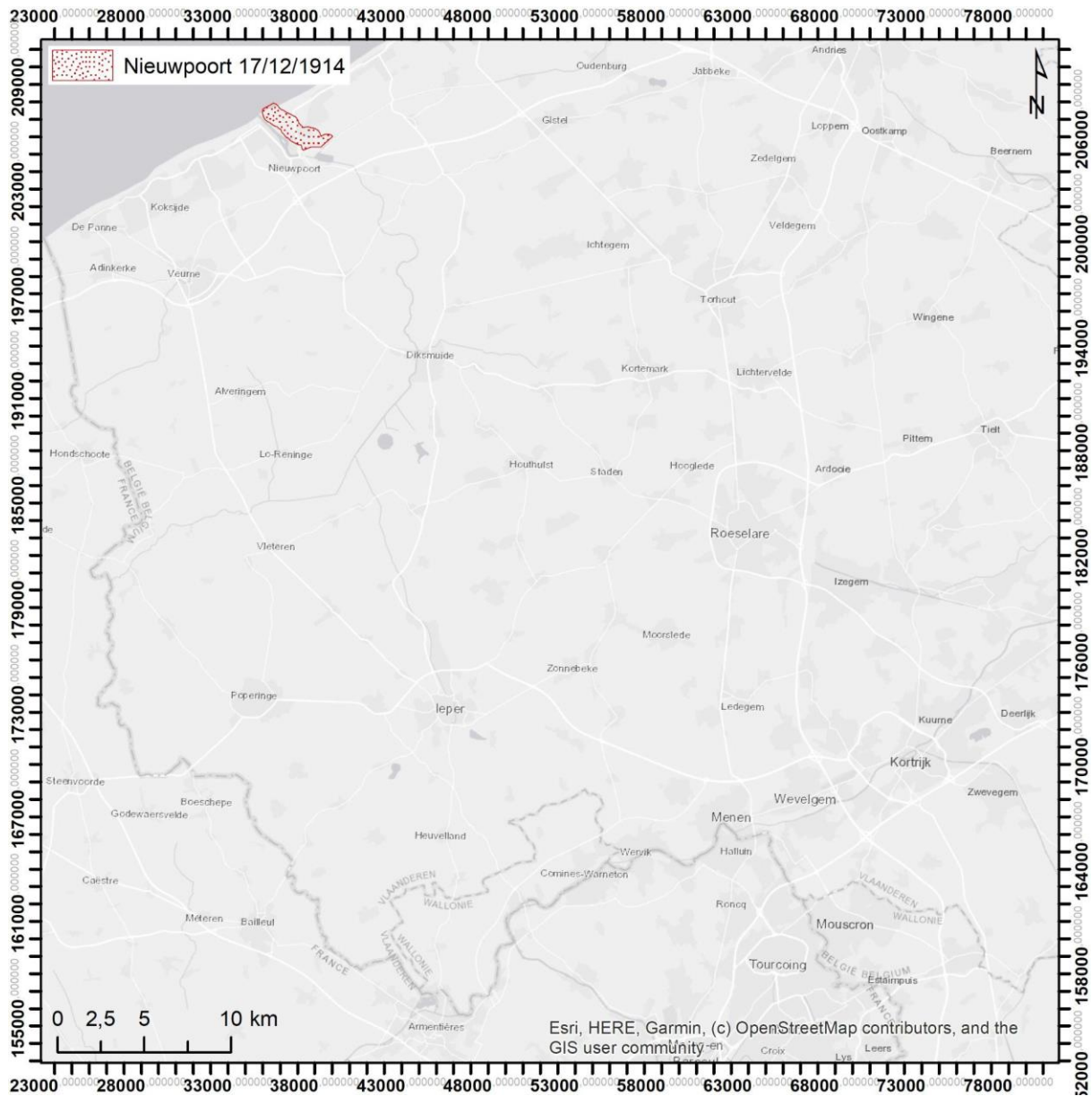
4.3.3 17/12/1914: NIEUWPOORT

Op 14 december 1914 organiseerde de bevelhebber van het 2de Franse Cavaleriekorps een tijdelijk verband dat als “Groupement de Nieuport” werd ingezet aan de Belgische kust. Op 17 december lanceerde de troep de eerste (van een reeks) aanval(len) tussen Lombardsijde en de Boterdijk bij Sint-Joris. De 1^{ste} Duitse Marinemedivisie incasseerde de slagen. Pas op 28 december zou Sint-Joris effectief worden ingenomen.



Figuur 31. Kaart met weergave van het aanvalsgebied bij Nieuwpoort (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



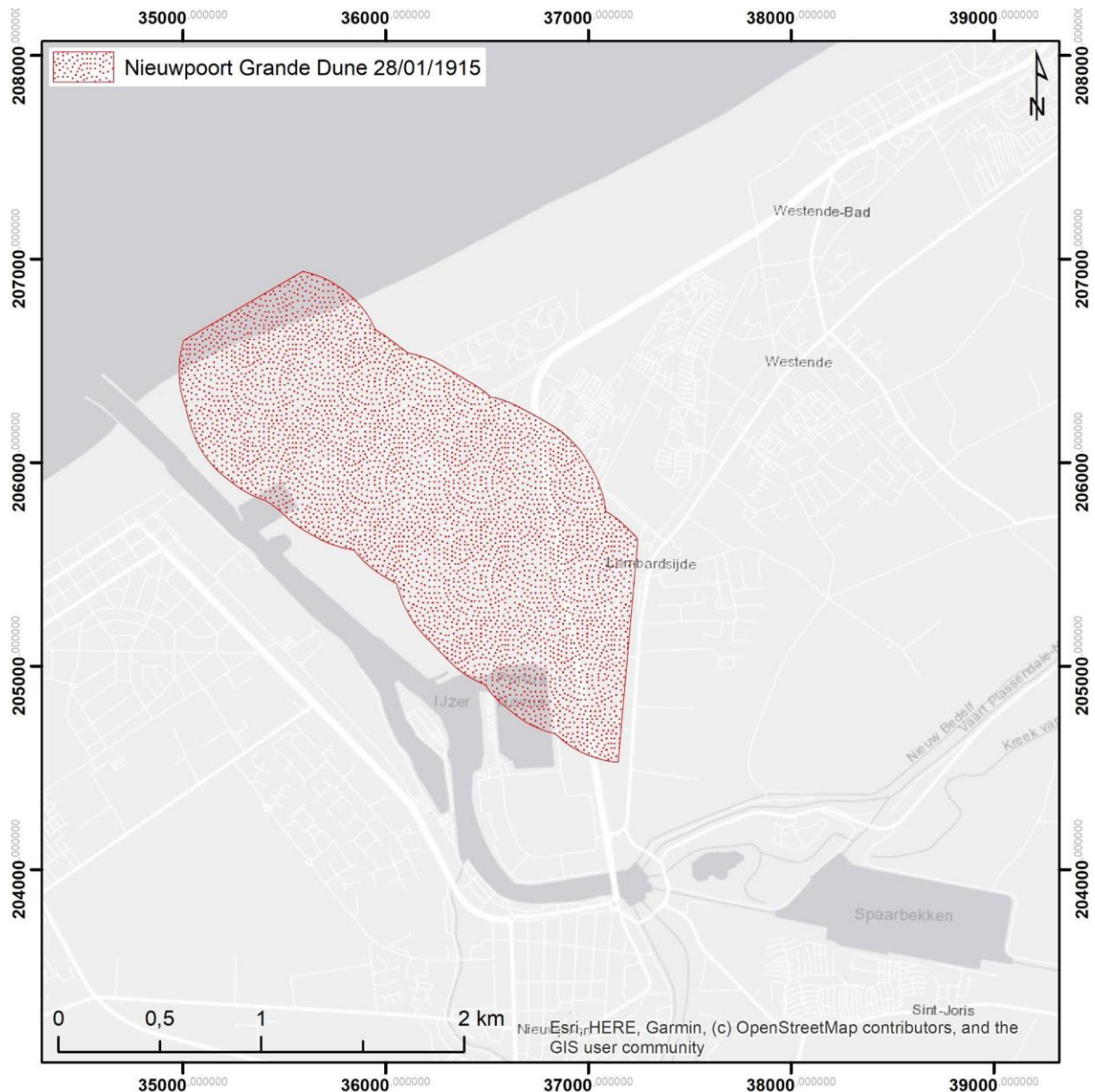
Figuur 32. Overzichtskaart van het aanvalsgebied bij Nieuwpoort (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

4.3.4 18-19/12/1914: N.V.T.

De Britse 7^{de} Divisie voerde op 18 december een aanval uit bij Sailly-sur-la-Lys. Hoewel de feiten zich afspelen in Noord-Frankrijk, zijn de namen van de vermisten vermeld op Ploegsteert Memorial. Voor hun herdenking is dat essentieel, maar de historische context van hun dood valt buiten het onderzoeksgebied en wordt dus niet verder meegenomen in de analyse. Deze periode wordt niet afgebakend in het landschap.

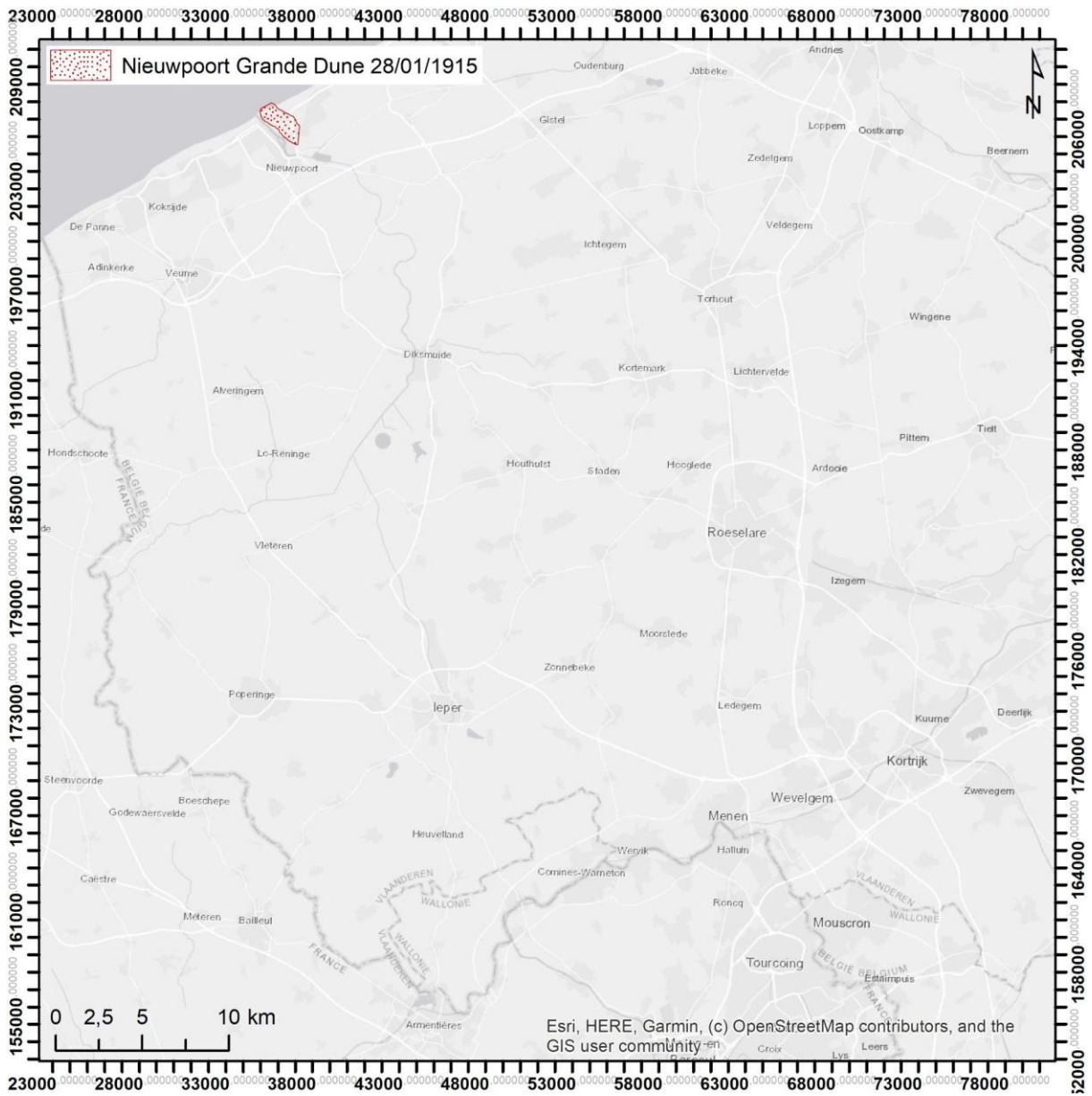
4.3.5 28/01/1915: NIEUWPOORT GRANDE DUNE

Na drie dagen voorbereiding opende de Groupement de Nieuport op 28 januari 1915 een aanval op de polders bij Lombardsijde. Het doel van de actie was de inname van het westelijke deel van de polder en daarna van de Grande Dune, bemand door de 2^{de} Duitse Marin divisie en de 43^{ste} Reservedivisie.



Figuur 33. Kaart met weergave van het aanvalsgebied bij Nieuwpoort op 28/01/1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

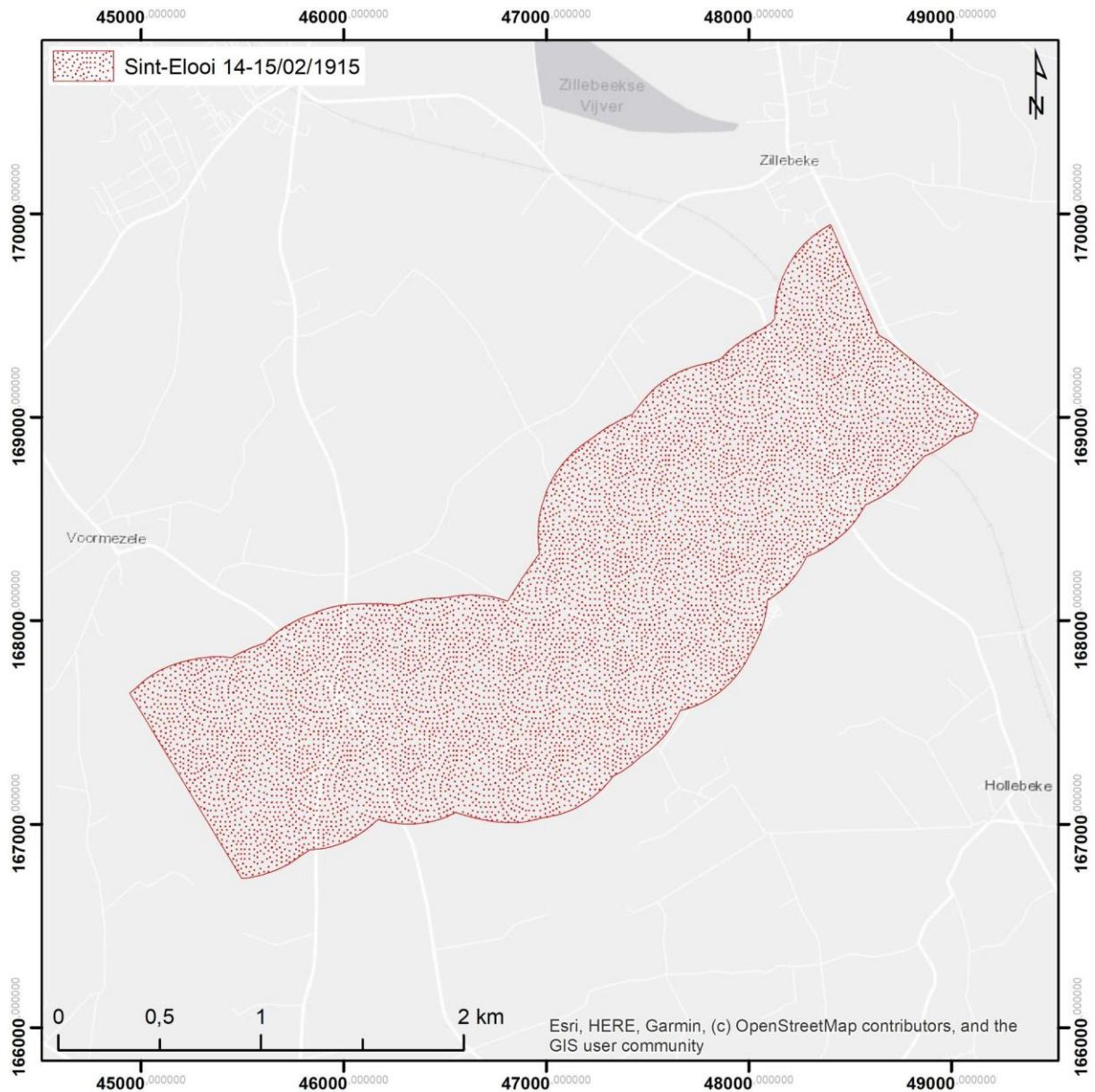
Vermist aan het front



Figuur 34. Situeringkaart van het aanvalsgebied bij Nieuwpoort op 28/01/1915

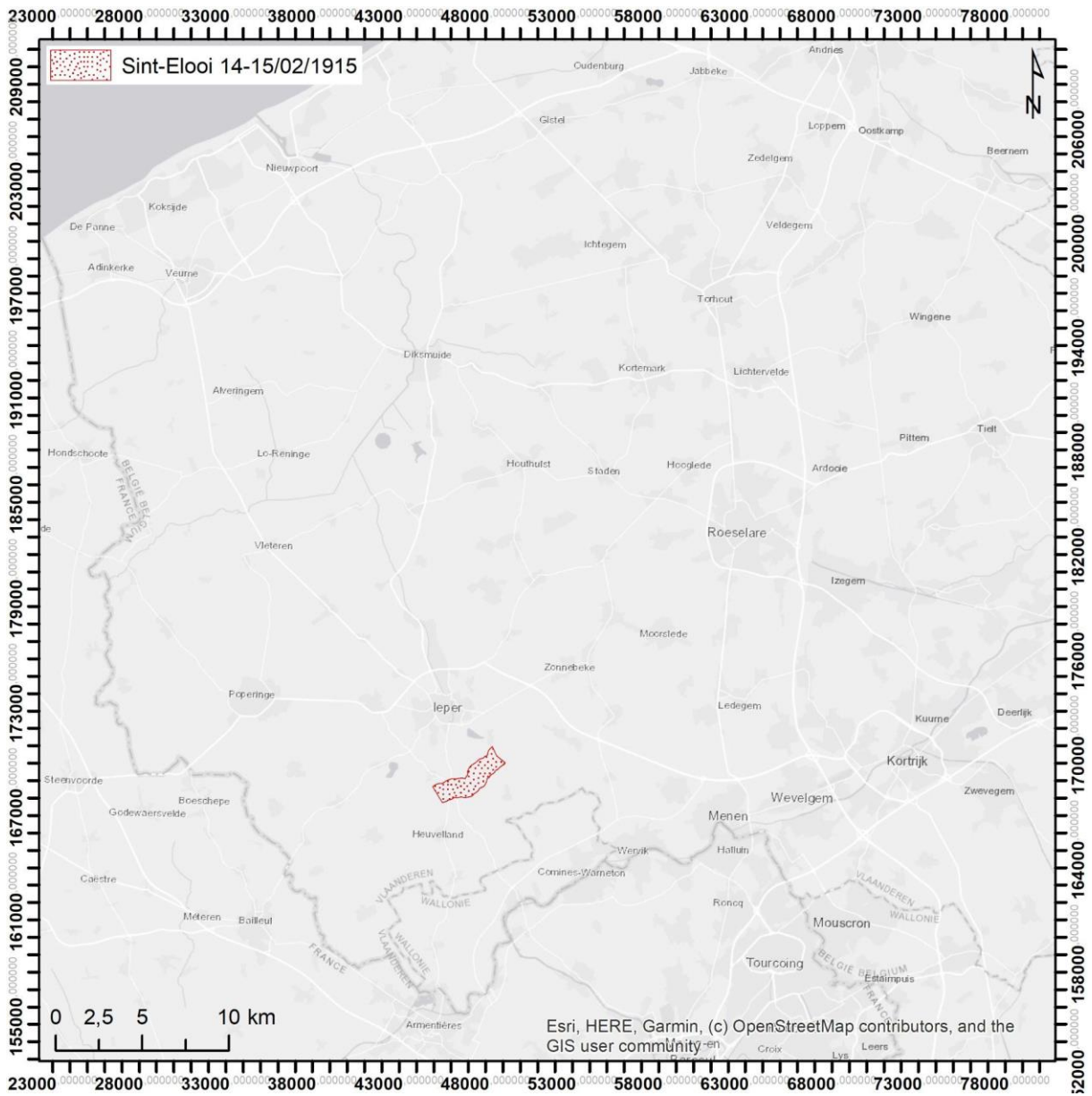
4.3.6 14-15/02/1915: SINT-ELOOI

Een Duitse aanval op troepen van de Britse 27^{ste} en 28^{ste} divisie leidde op 14 februari tot de inname van enkele loopgraven. De dag nadien werden tegenaanvallen georganiseerd om de verloren linies terug te nemen.



Figuur 35. Kaart met weergave van het aanvalsgebied bij Sint-Elooi (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

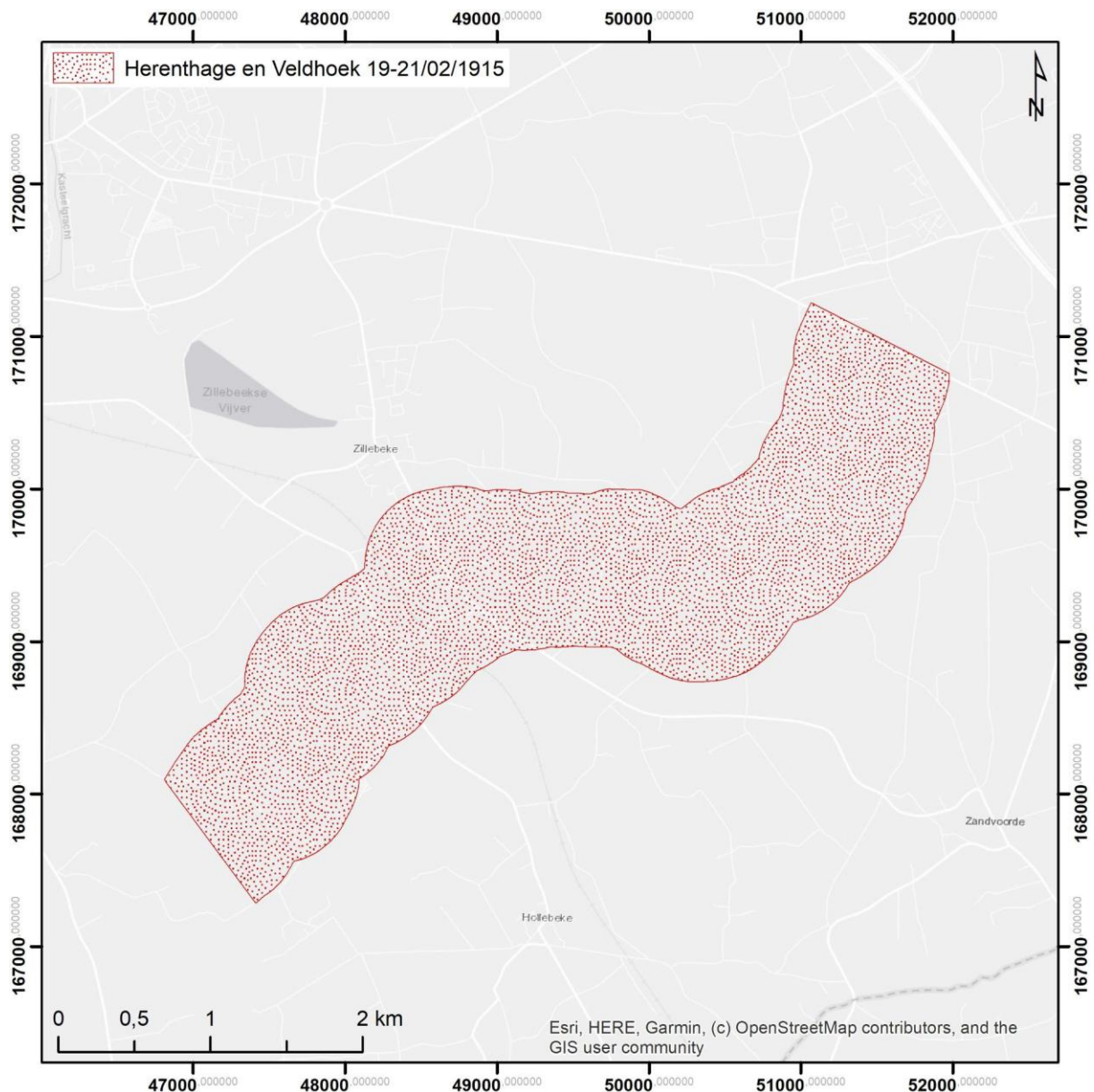
Vermist aan het front



Figuur 36. Situeringkaart met weergave van het aanvalgebied bij Sint-Elooi (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

4.3.7 19-21/02/1915: HERENTHAGE / VELDHOEK

Bij Herenthage verloor de 18^{de} Franse Divisie op 19 februari een loopgraaf aan het Duitse 172^{ste} Infanterieregiment (39^{ste} Divisie); drie tegenaanvallen om het terrein terug te winnen bleven zonder succes. Pas de dag nadien - na nog twee extra tegenaanvallen - kon een deel worden gerecupereerd. Met Duitse explosieven werd op 21 februari 10m van de betreffende loopgraaf opgeblazen.



Figuur 37. Kaart met weergave van het aanvalsgebied op 19-21 december 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

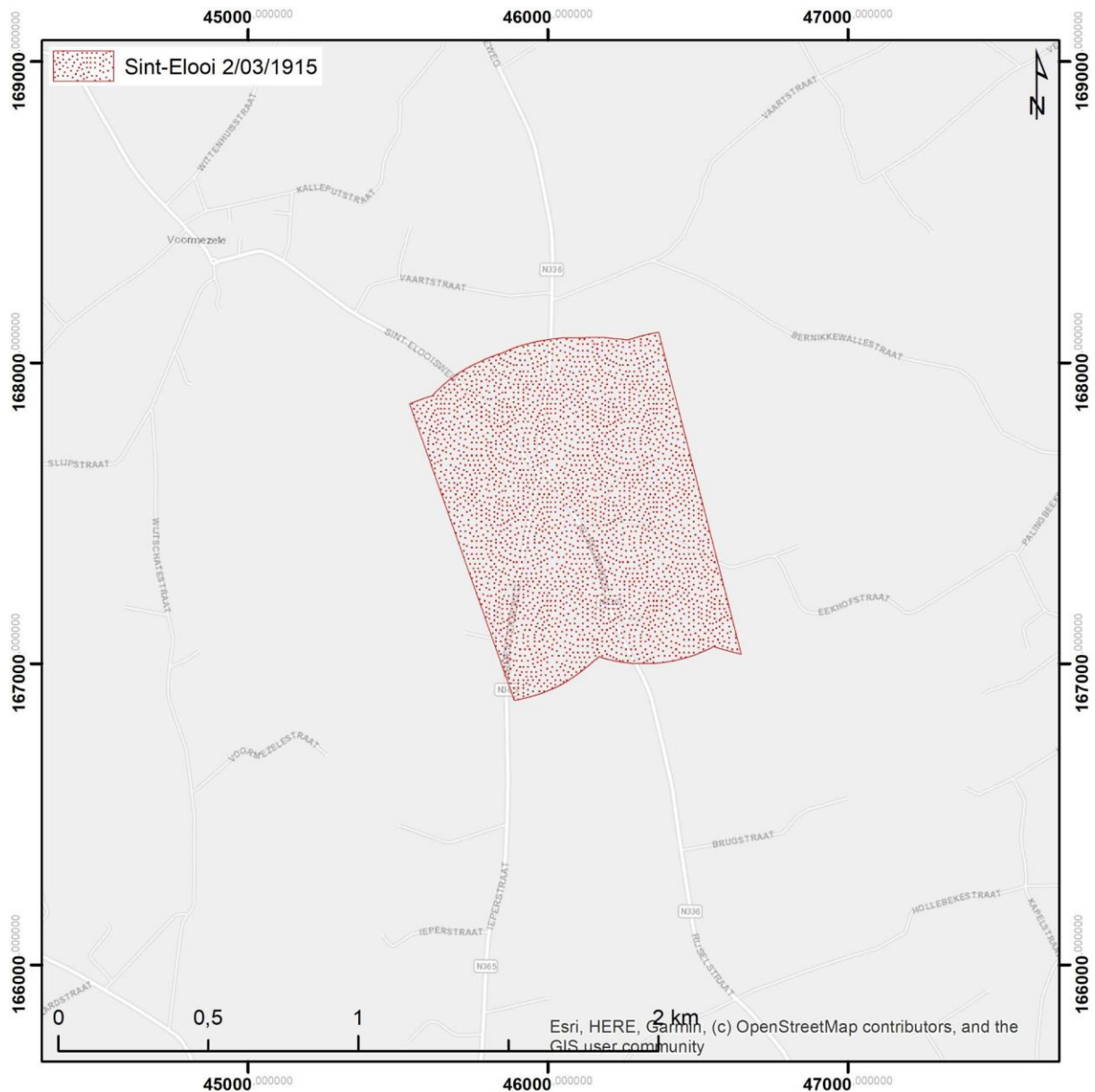
Vermist aan het front



Figuur 38. Situeringkaart van het aanvalsgebied op 19-21 december 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

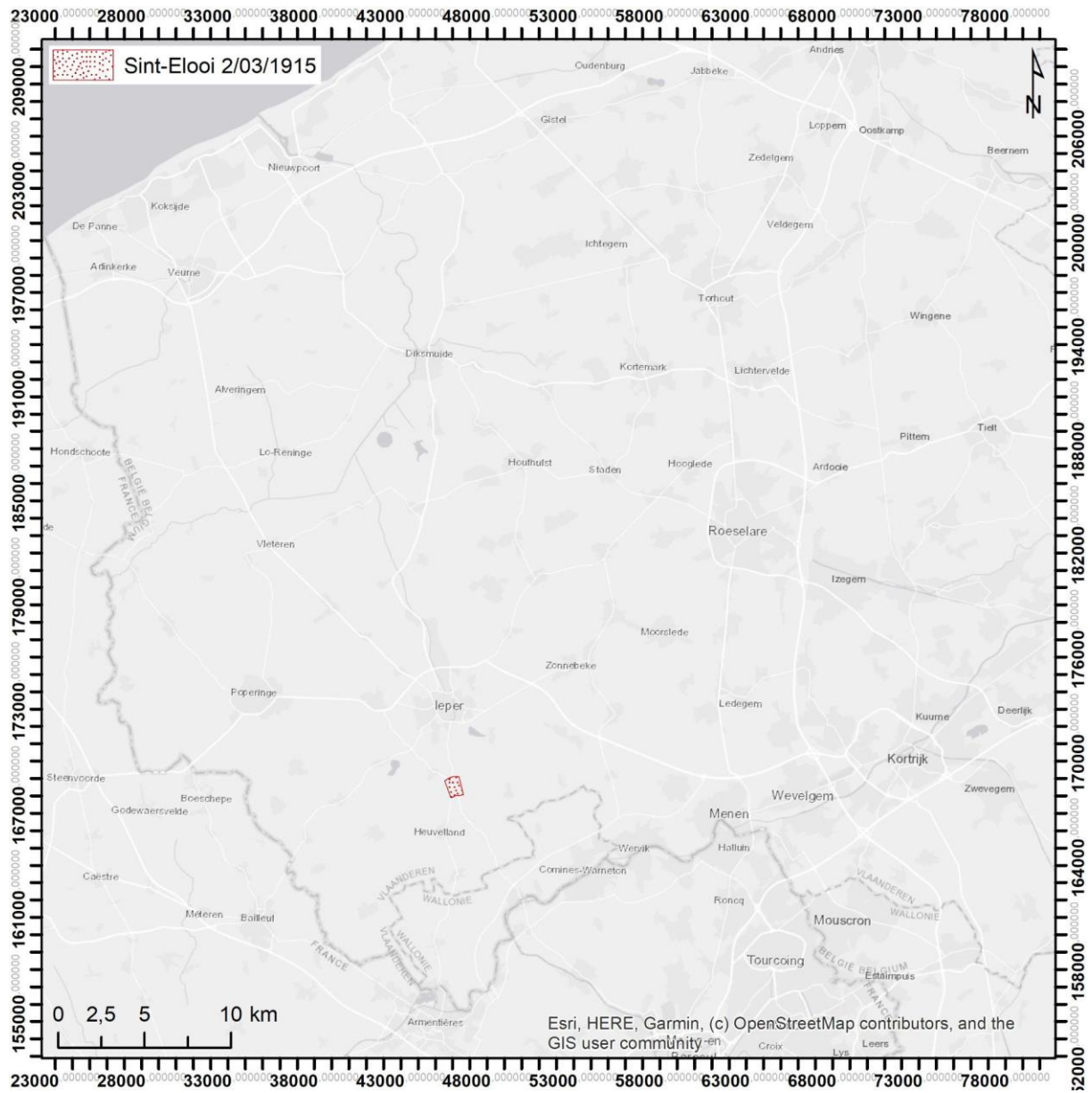
4.3.8 2/03/1915: SINT-ELOOI

Nabij Sint-Elooi werd het 4th Bn King's Royal Rifle Corps (27^{ste} Divisie) halfweg de voormiddag teruggedreven uit de Duitse loopgraaf die ze eerder die ochtend hadden overrompeld.



Figuur 39. Kaart met weergave van het aanvalsgebied bij Sint-Elooi op 2 maart 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

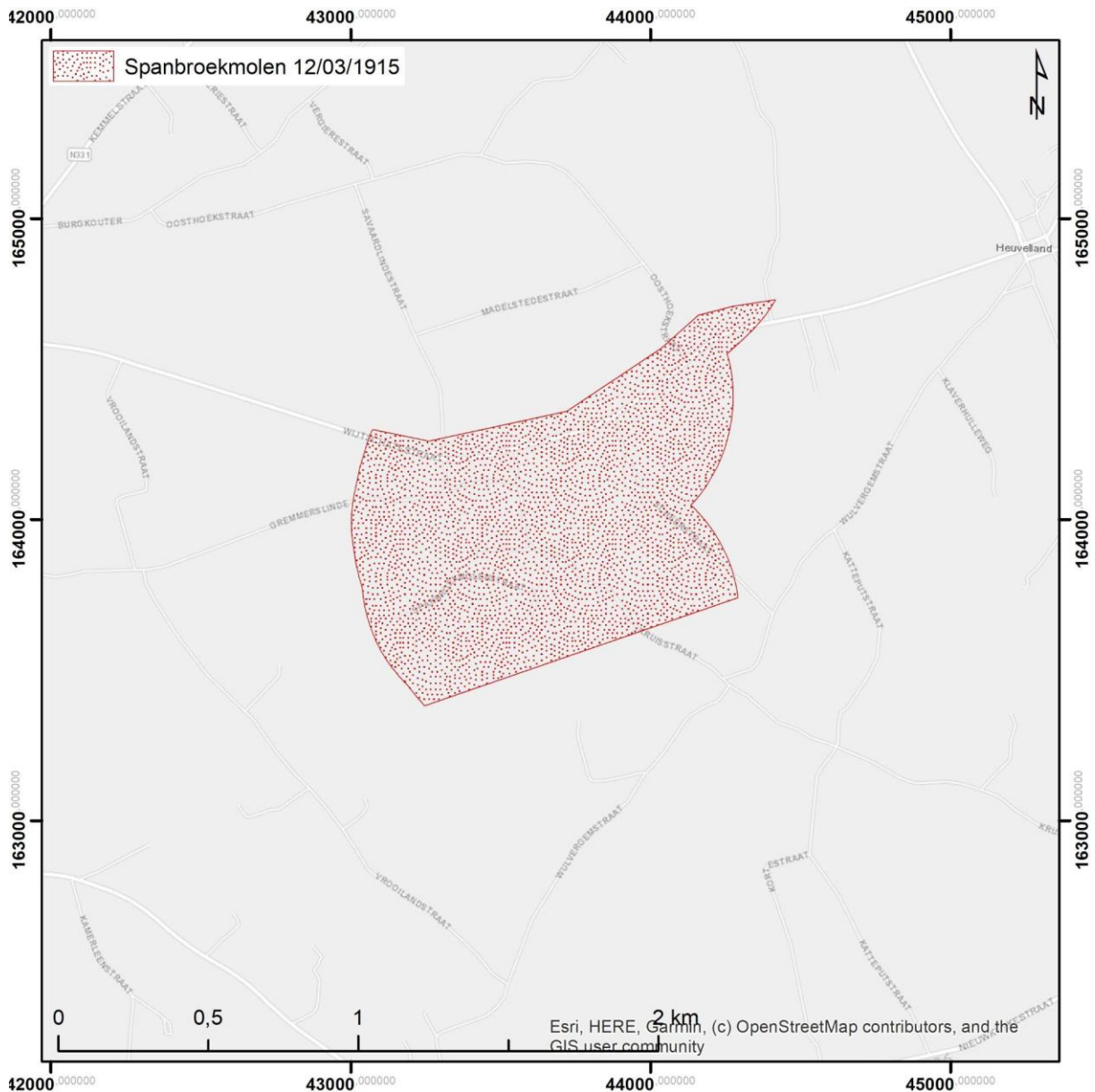
Vermist aan het front



Figuur 40. Situeringkaart van het aanvalsgebied bij Sint-Elooi op 2 maart 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

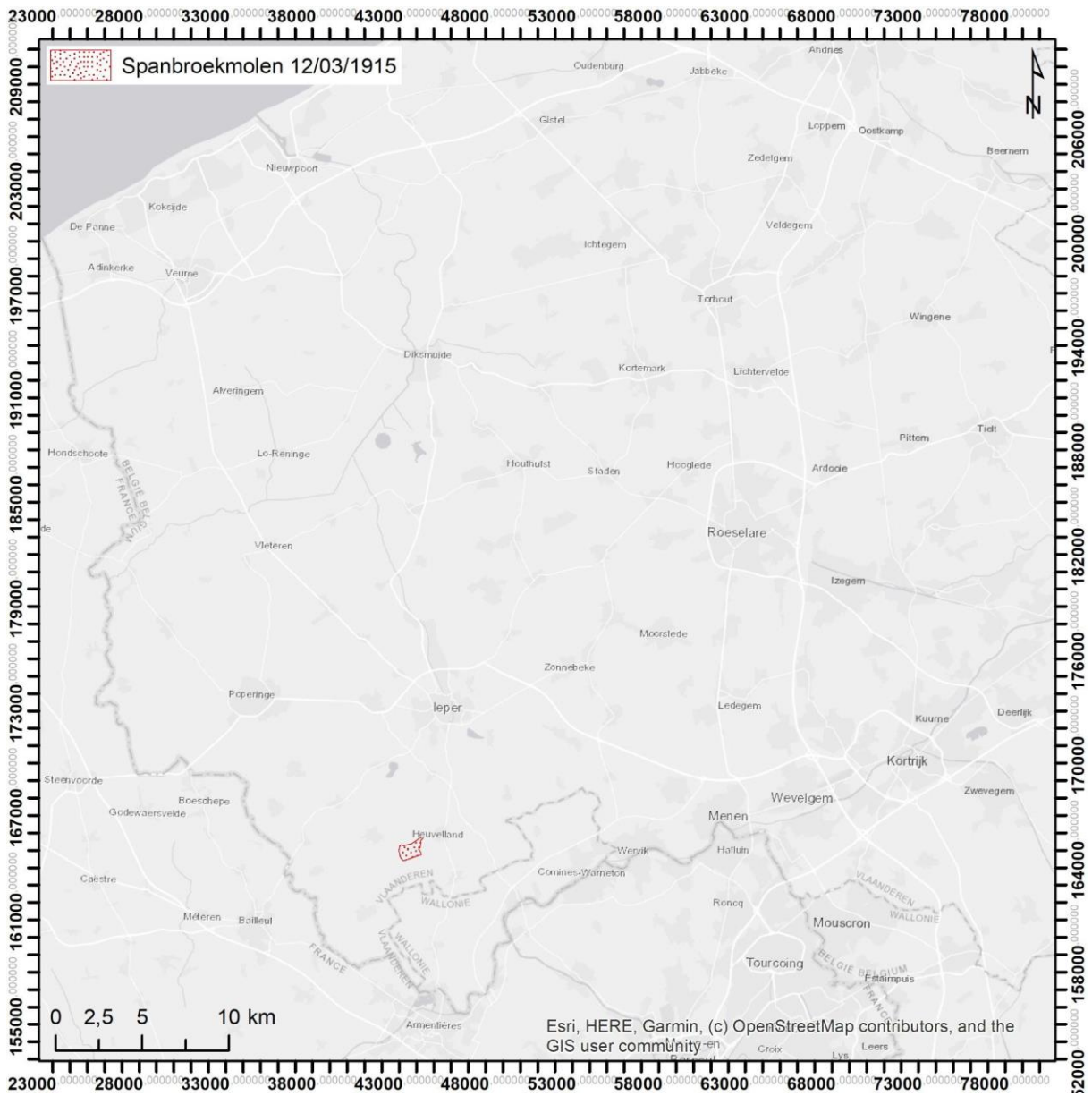
4.3.9 12/03/1915: SPANBROEKMOLEN

Hoewel troepen van de 3^{de} Britse divisie de Duitse eerste linie in de omgeving van de Spanbroekmolen (Wijtschate) een tijdje konden bezetten na een kortstondige aanval, moesten ze met het vallen van de avond de aftocht blazen.



Figuur 41. Kaart met weergave van het aanvalsgebied Spanbroekmolen op 12 maart 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

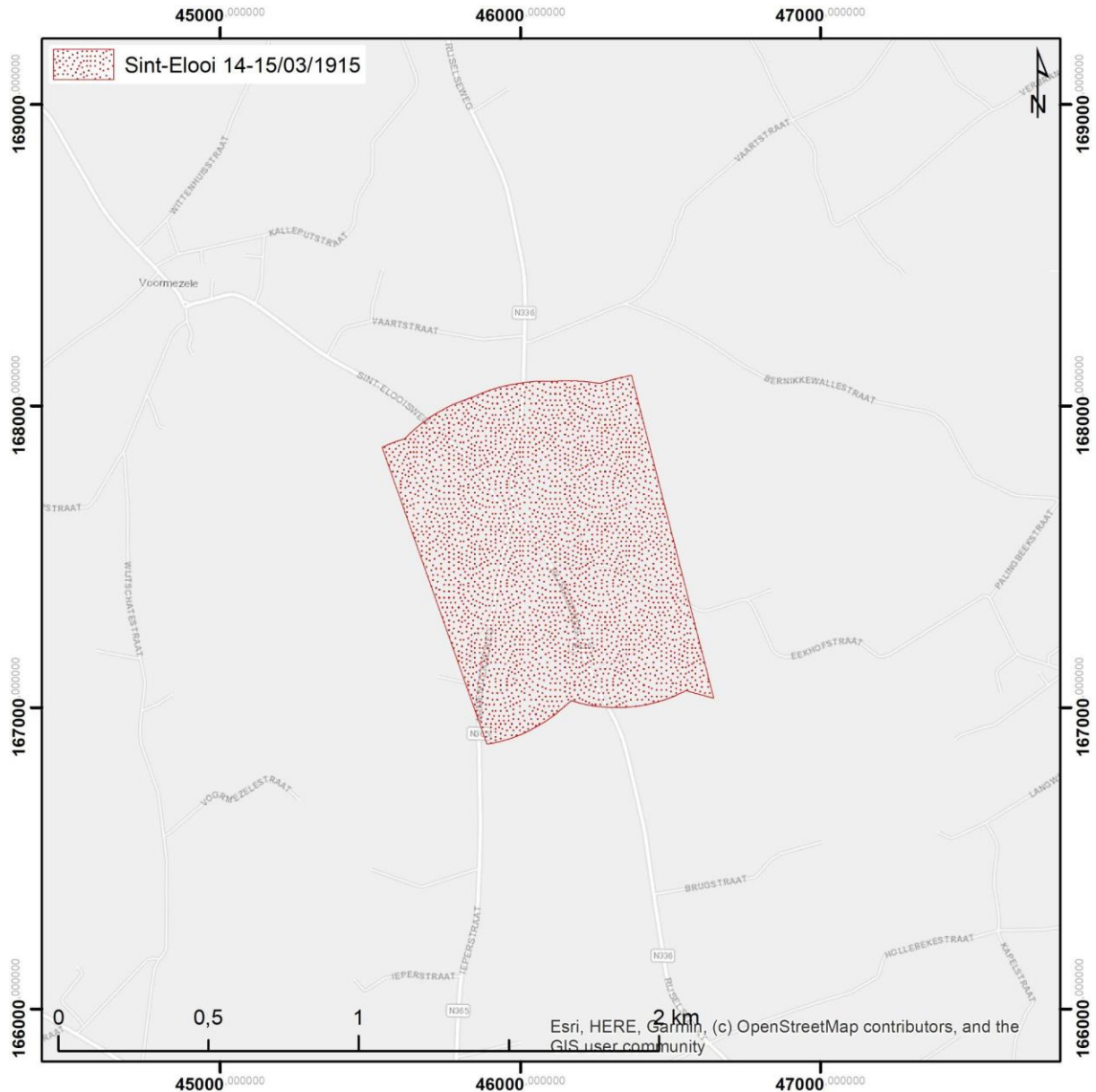
Vermist aan het front



Figuur 42. Situeringkaart van het aanvalsgedebied Spanbroekmolen op 12 maart 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

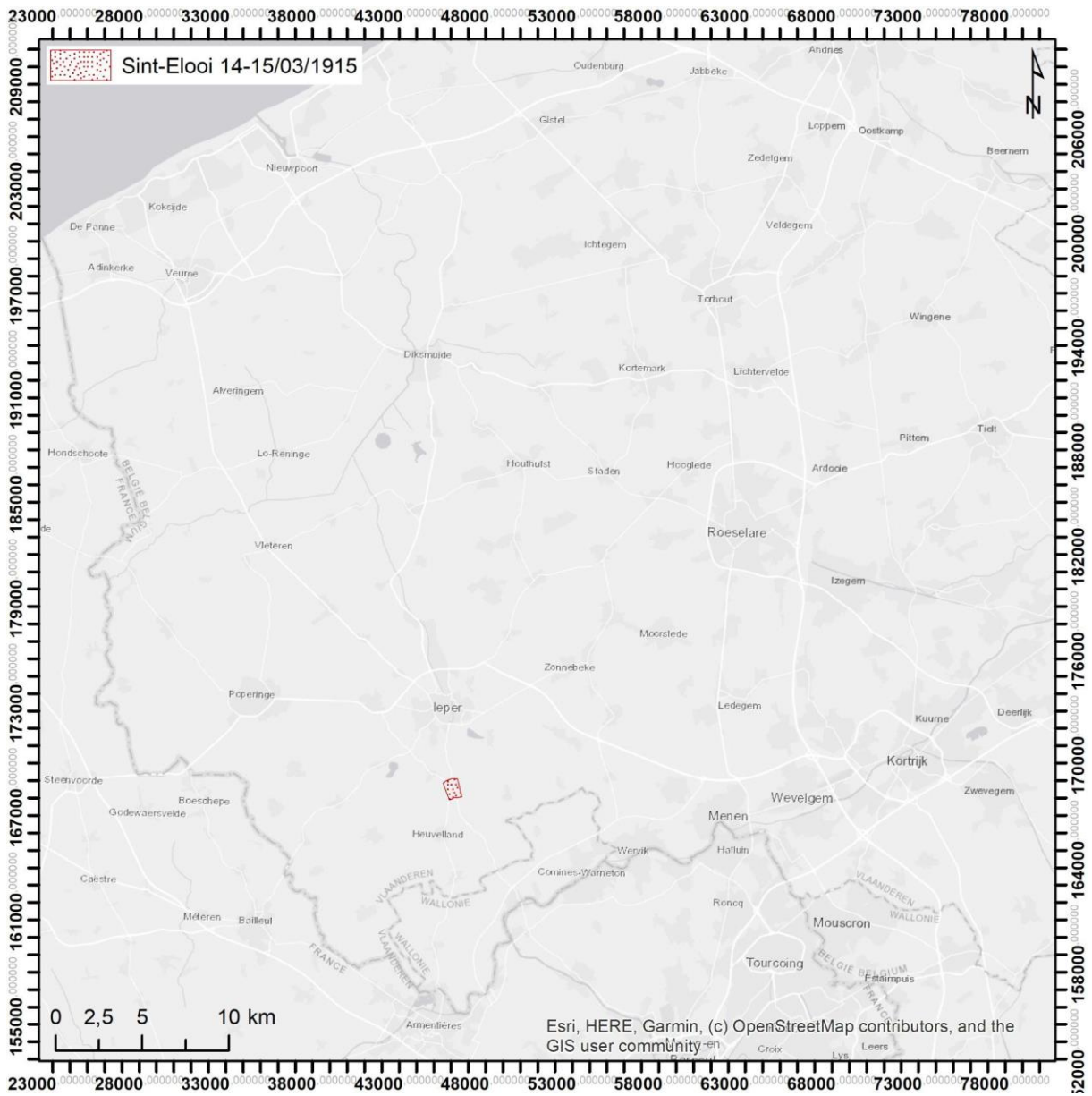
4.3.10 14-15/03/1915: SINT-ELOOI

In de vooravond van 14 maart kreeg de 27^{ste} Britse divisie op de hoogte van Sint-Elooi vanwege de 3^{de} Beierse Divisie een aanval te verduren, die de dag nadien met een tegenaanval werd beantwoord.



Figuur 43. Kaart met weergave van het aanvalsgebied bij Sint-Elooi op 14 en 15 maart 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

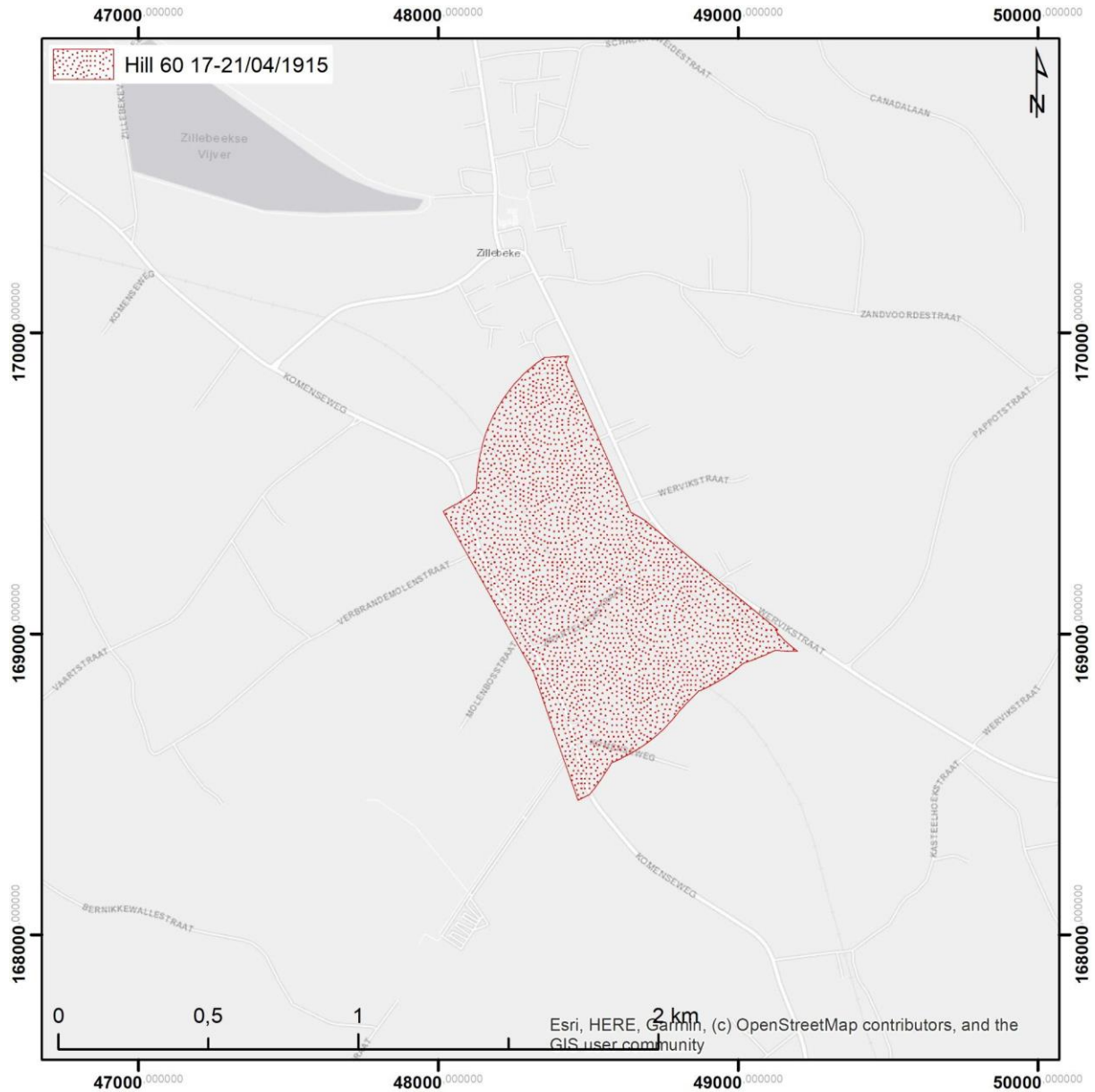
Vermist aan het front



Figuur 44. Situeringkaart van het aanvalsgebied bij Sint-Elooi op 14 en 15 maart 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

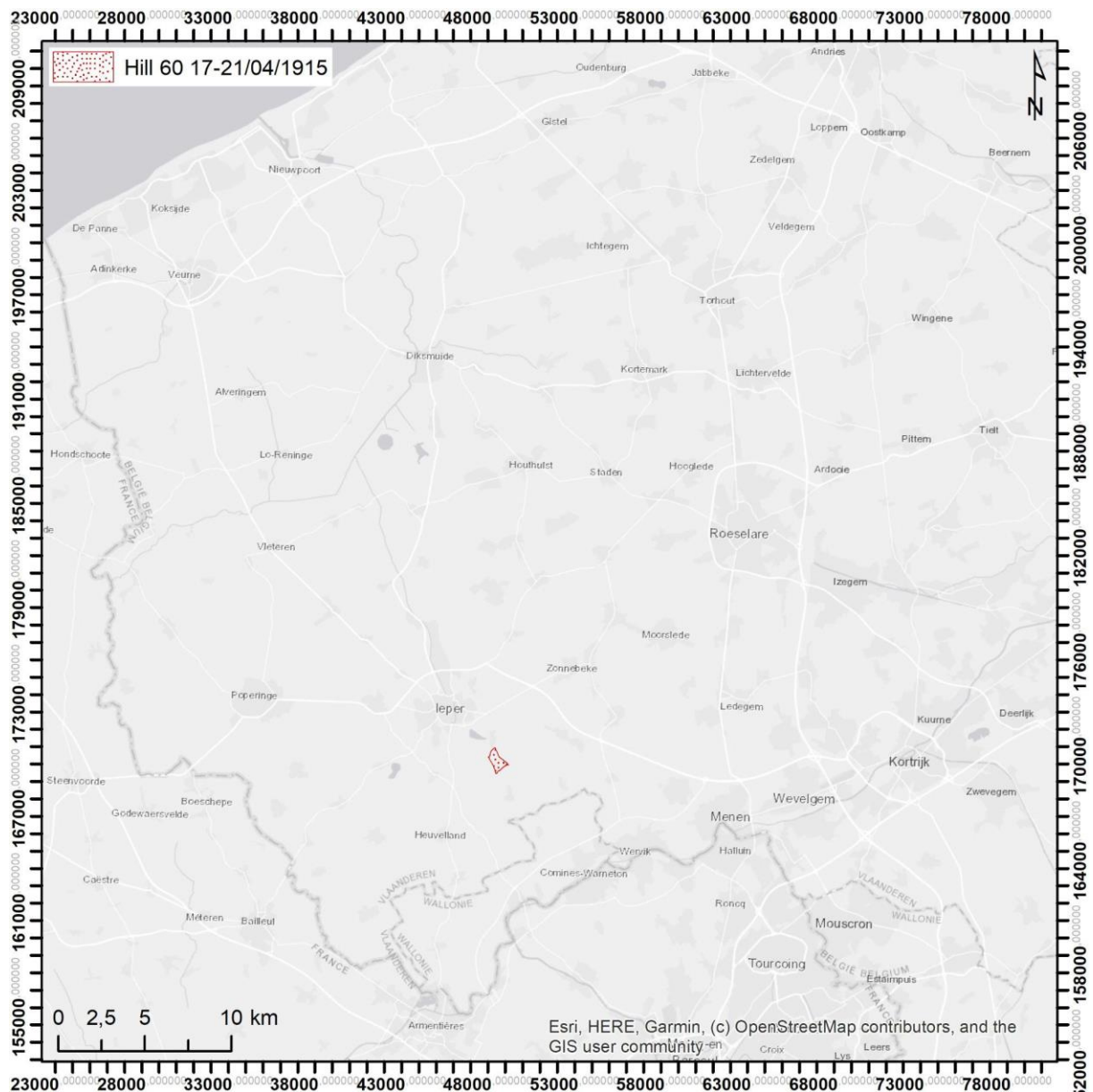
4.3.11 17-21/04/1915: HILL 60

Na een Britse mijnexplosie op 17 april volgden enkele dagen hevige strijd tussen troepen van de Britse 5^{de} en Duitse 30^{ste} divisie op en rond Hill 60 / Doppelhöhe 60.



Figuur 45. Kaart met weergave van het aanvalgebied bij Hill 60 tussen 17 en 21 april 1915 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



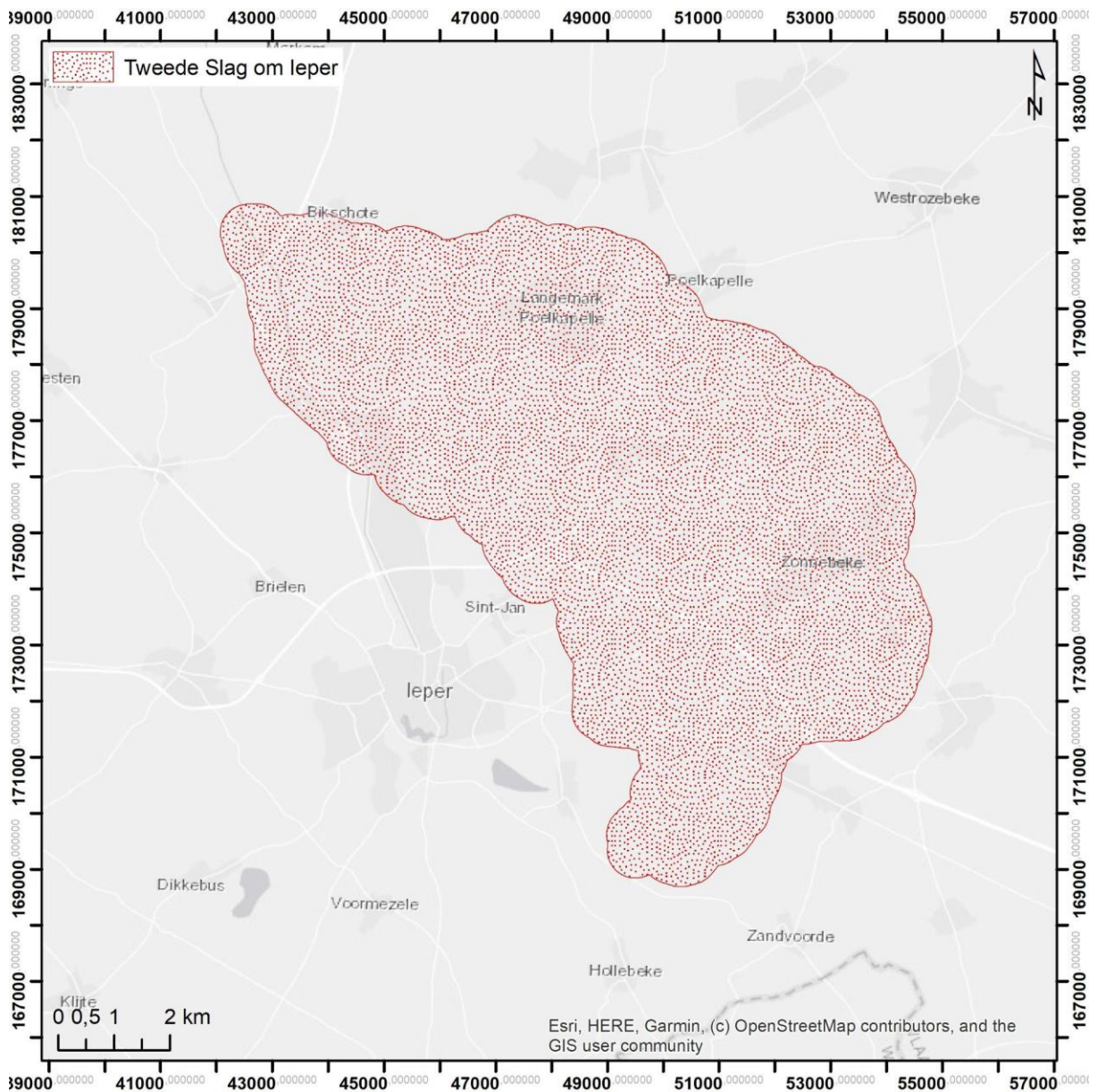
Figuur 46. Situeringkaart van het aanvalsgebied bij Hill 60 tussen 17 en 21 april 1915

4.3.12 22/04/1915 - 25/05/1915: TWEEDE SLAG OM IEPER

De Tweede Slag om Ieper werd ingezet op 22 april 1915 met een Duitse chloorgasaanval tussen Steenstraat en Langemark. De verrassing en paniek sloeg een bres in de geallieerde linies tussen het kanaal Ieper-IJzer en Langemark (Edmonds 1928). Op sommige plaatsen stootten de Duitse troepen tot wel 4 kilometer ver door. De eerstvolgende dagen situeerde het slagveld zich voornamelijk in deze gapende bres ten noorden van Ieper. Op 4 mei ontruimden de Britten de kwetsbaar geworden frontlijn aan het Polygoonbos (Zonnebeke) en plooiden zich terug op een nieuwe verdedigingslijn aan de Frezenberg. Op 8

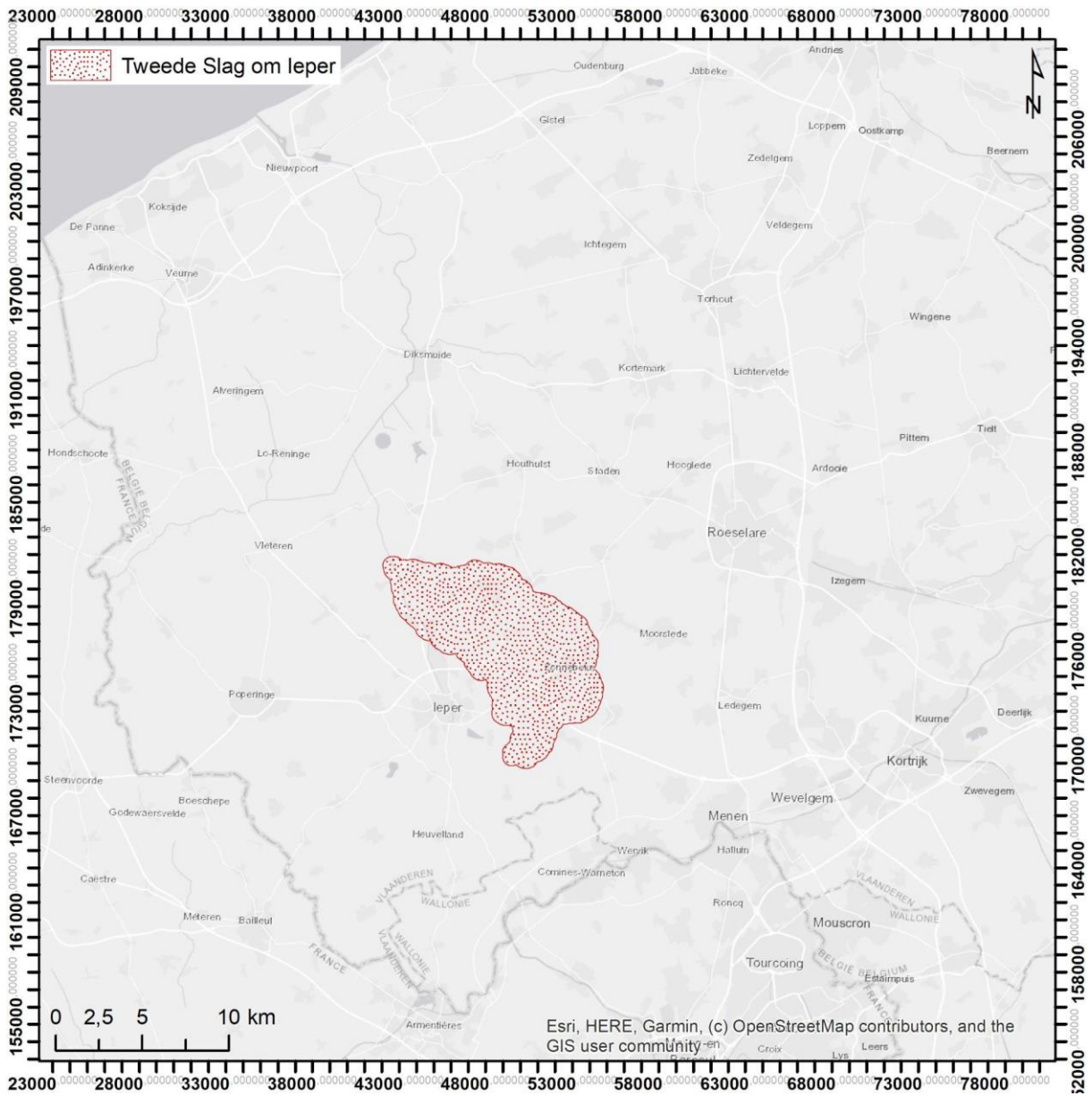
Vermist aan het front

mei lanceerde het Duitse 4^{de} Leger een nieuwe aanval op de geallieerde linies. Na twee weken consolidatie volgde op 24 mei een nieuwe Duitse gasaanval, op een 7 km breed front tussen Hoge (Zillebeke) en Mousetrapp Farm (Wieltje).



Figuur 47. Kaart met weergave van het slagveld tijdens de Tweede Slag om Ieper (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

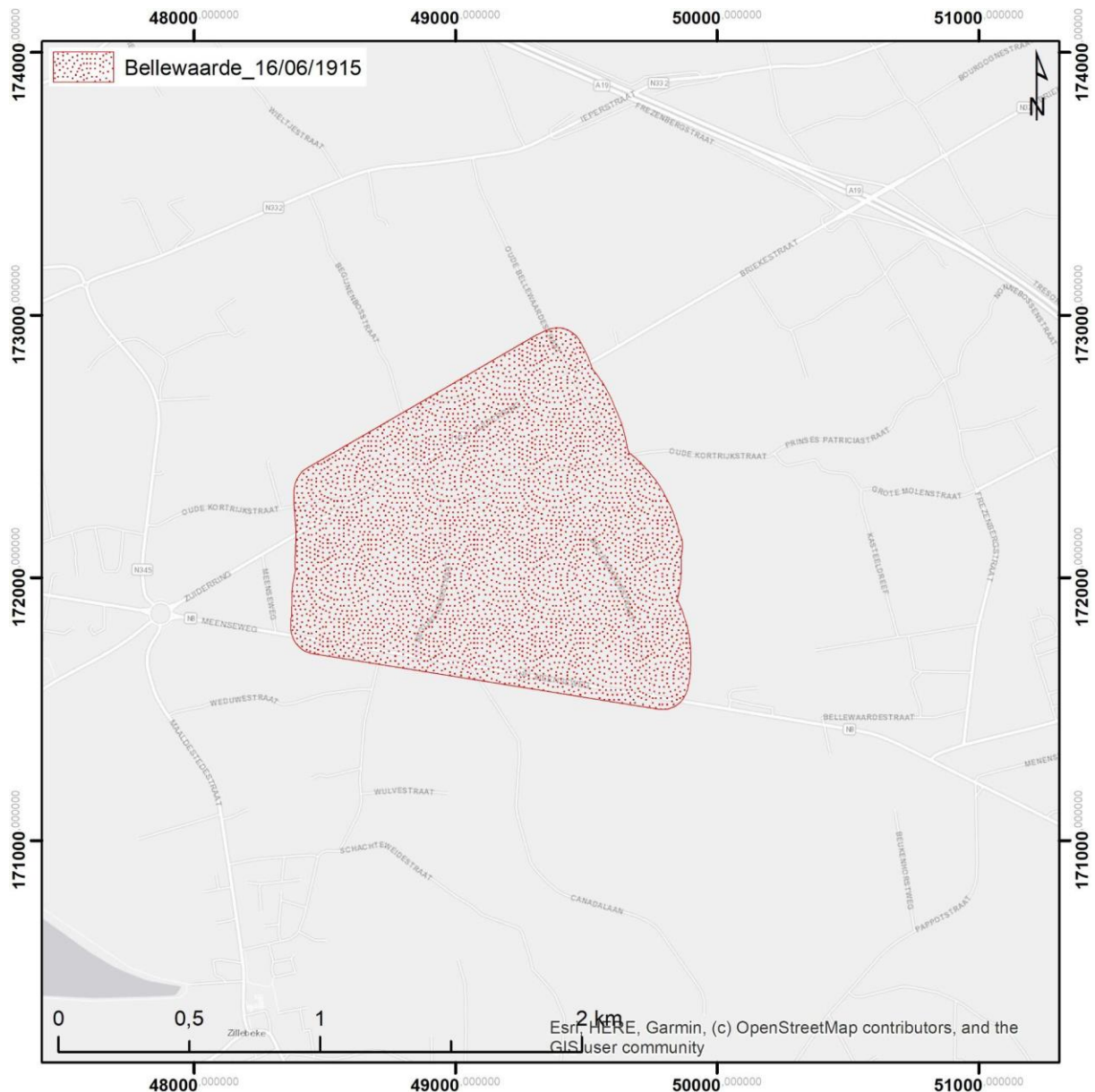
Vermist aan het front



Figuur 48. Situeringkaart van het slagveld tijdens de Tweede Slag om leper

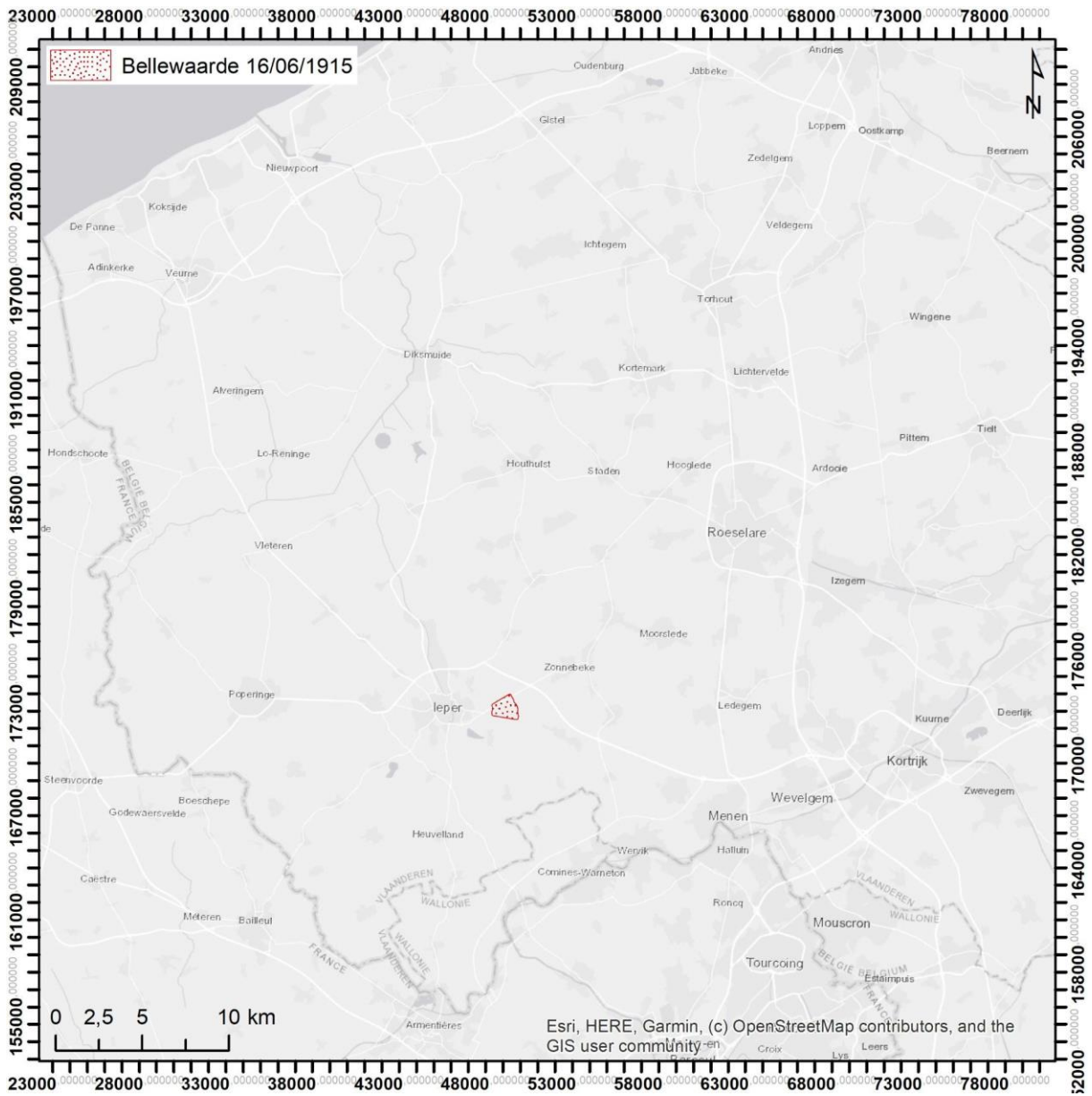
4.3.13 16/06/1915: BELLEWAARDE

Drie weken na het officiële einde de Tweede Slag om Ieper voerde de 3^{de} Britse Divisie een aanval uit op de strategische heuvelrug van Bellewaarde, bemand door de 54^{ste} Duitse Reservedivisie. De aanval in een sector van slechts 900 meter breed was een halve mislukking. De frontlijn liep opnieuw vast in het voordeel van de Duitsers, die zich helemaal bovenop de heuvelrug konden ingraven.



Figuur 49. Kaart met weergave van het slagveld op 16 juni 1915 bij Bellewaarde (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

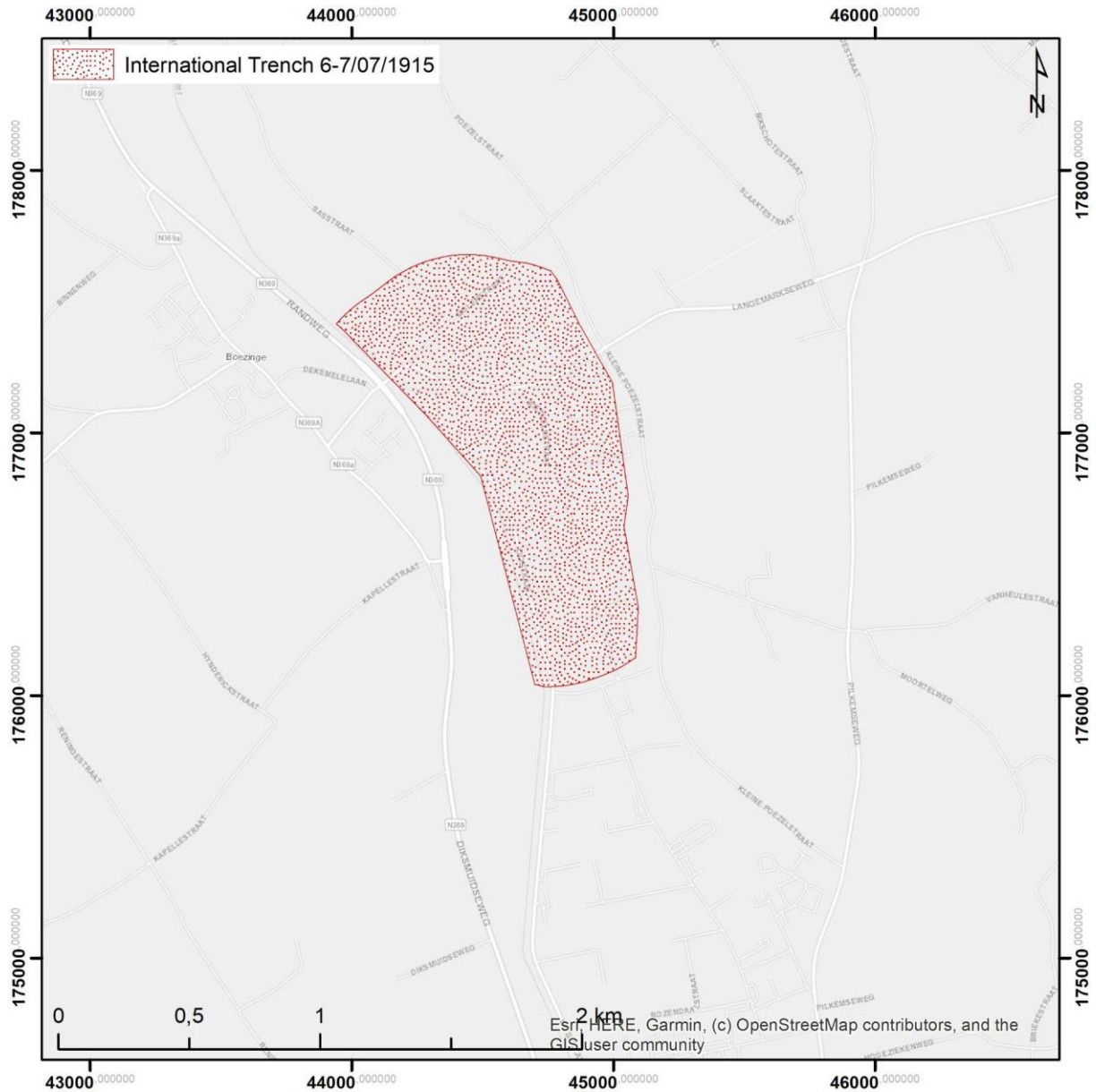
Vermist aan het front



Figuur 50. Situeringkaart van het slagveld op 16 juni 1915 bij Bellewaarde

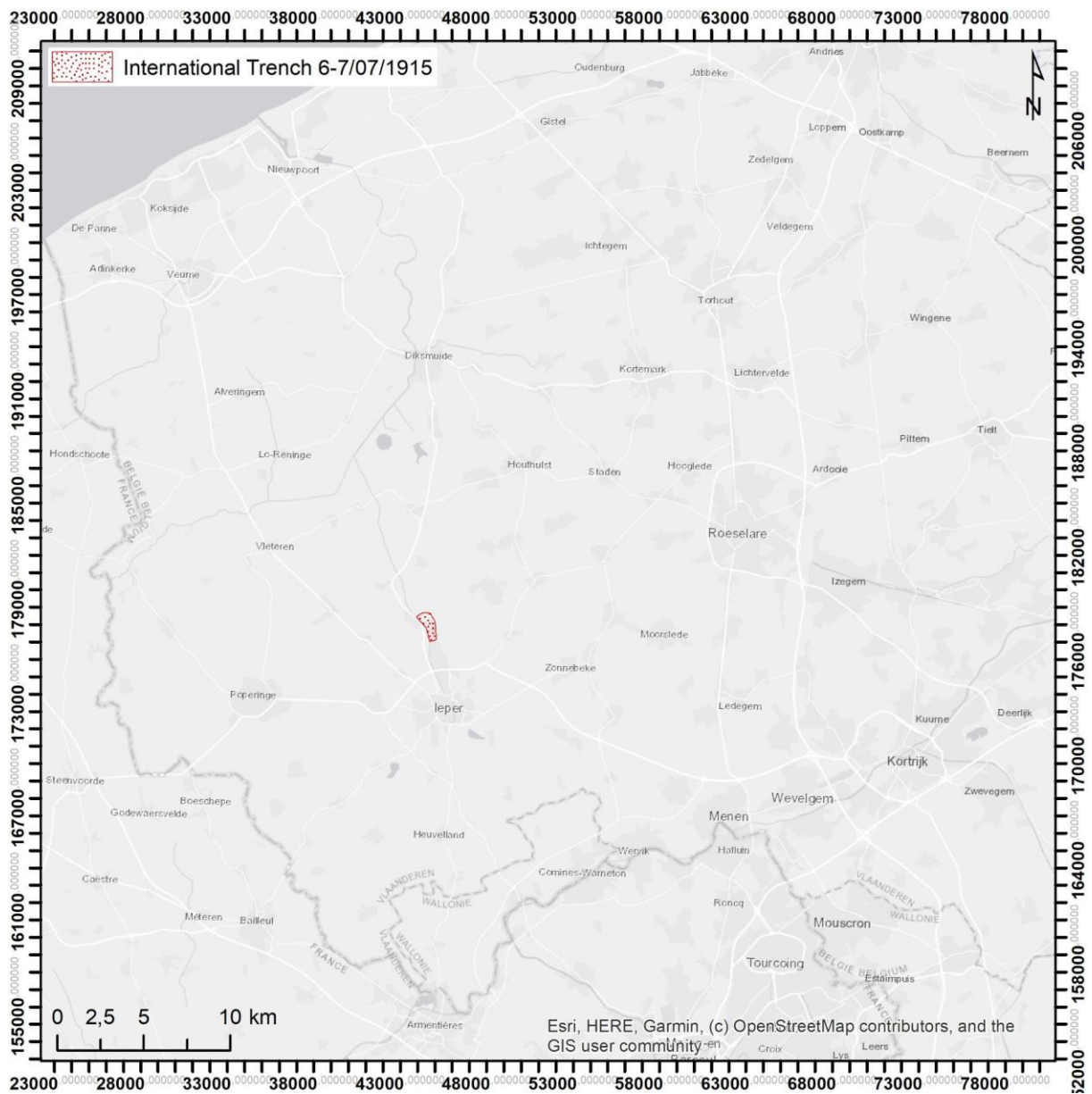
4.3.14 6-7/07/1915: INTERNATIONAL TRENCH

Bij Pilkem bestormde de Britse 4^{de} Divisie de stellingen van de Duitse 46^{ste} Reservedivisie. De dag nadien werd een tegenaanval georganiseerd.



Figuur 51. Kaart met weergave van het slagveld op 6 en 7 juli 1915 bij International Trench in Boezinge (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

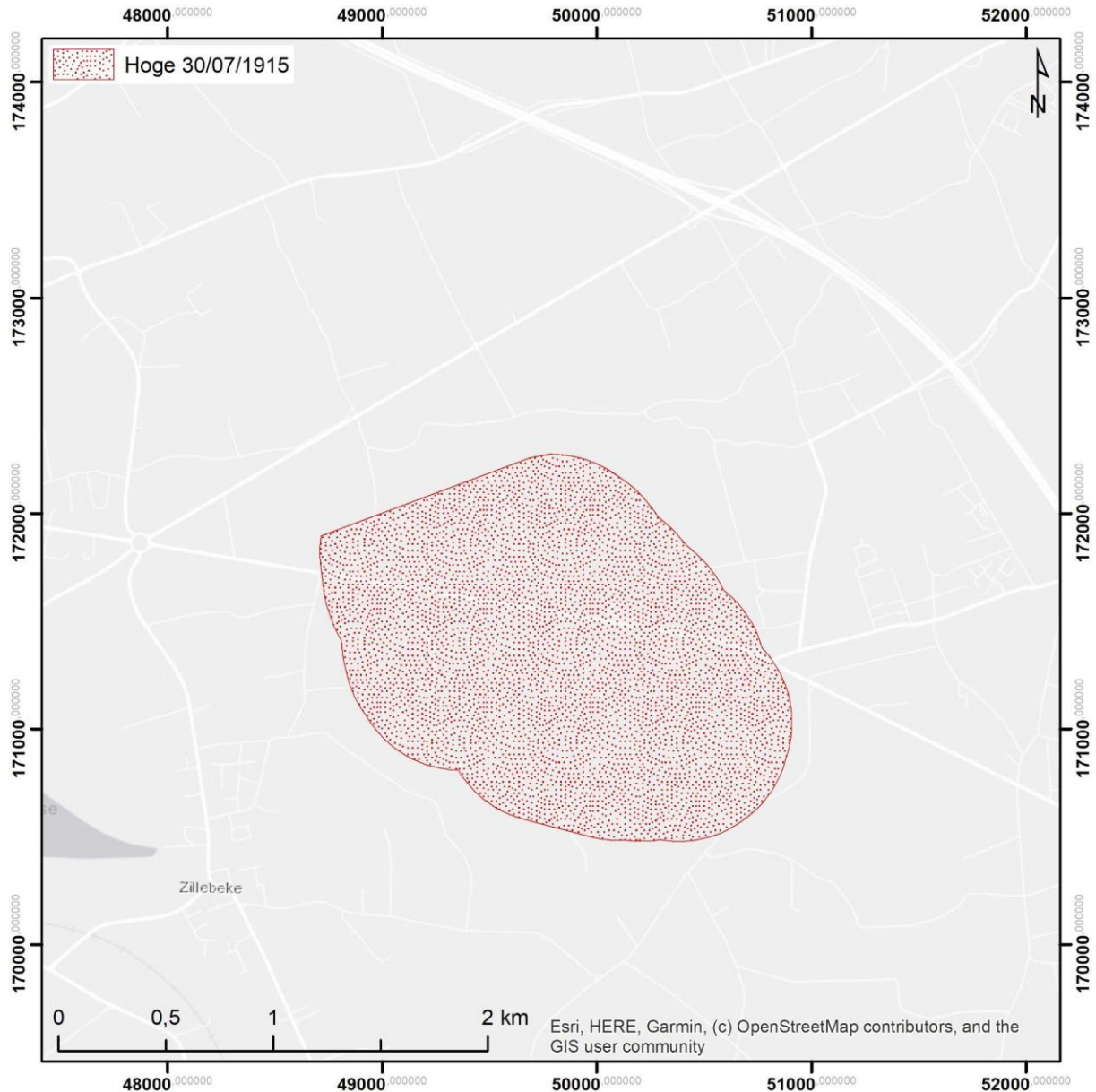
Vermist aan het front



Figuur 52. Situeringkaart van het slagveld op 6 en 7 juli 1915 bij International Trench in Boezinge

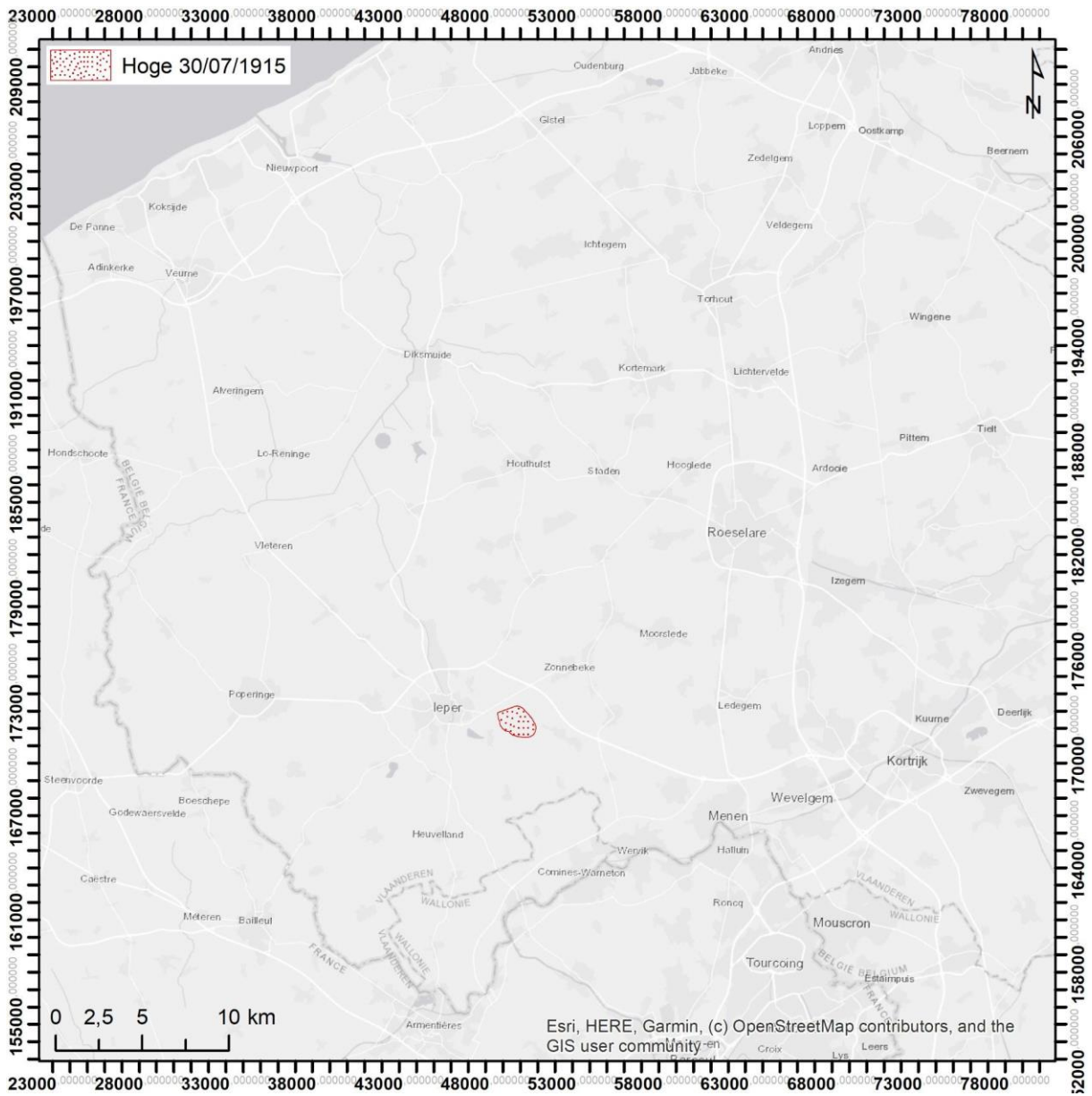
4.3.15 30/07/1915: HOGE

Gewapend met vlammenwerpers overviel de Duitse 39^{ste} Divisie op 30 juli de sector van het Hooge. In Zouave Wood leed de Britse 14^{de} Divisie zware verliezen. De dag nadien volgden Britse tegenaanvallen.



Figuur 53. Kaart met weergave van het slagveld op 30 juli 1915 bij Hoge (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

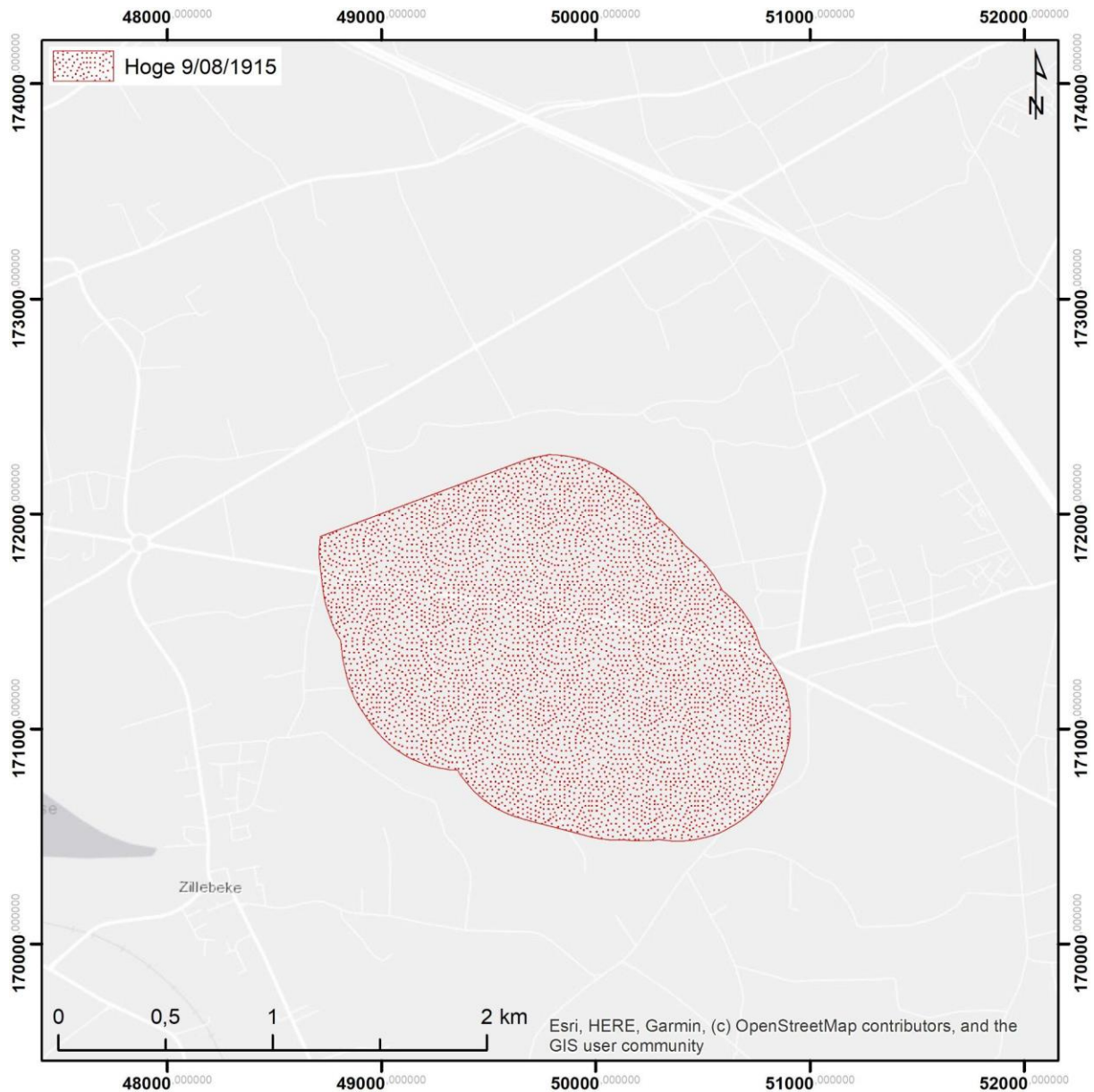
Vermist aan het front



Figuur 54. Situeringkaart van het slagveld op 30 juli 1915 bij Hoge

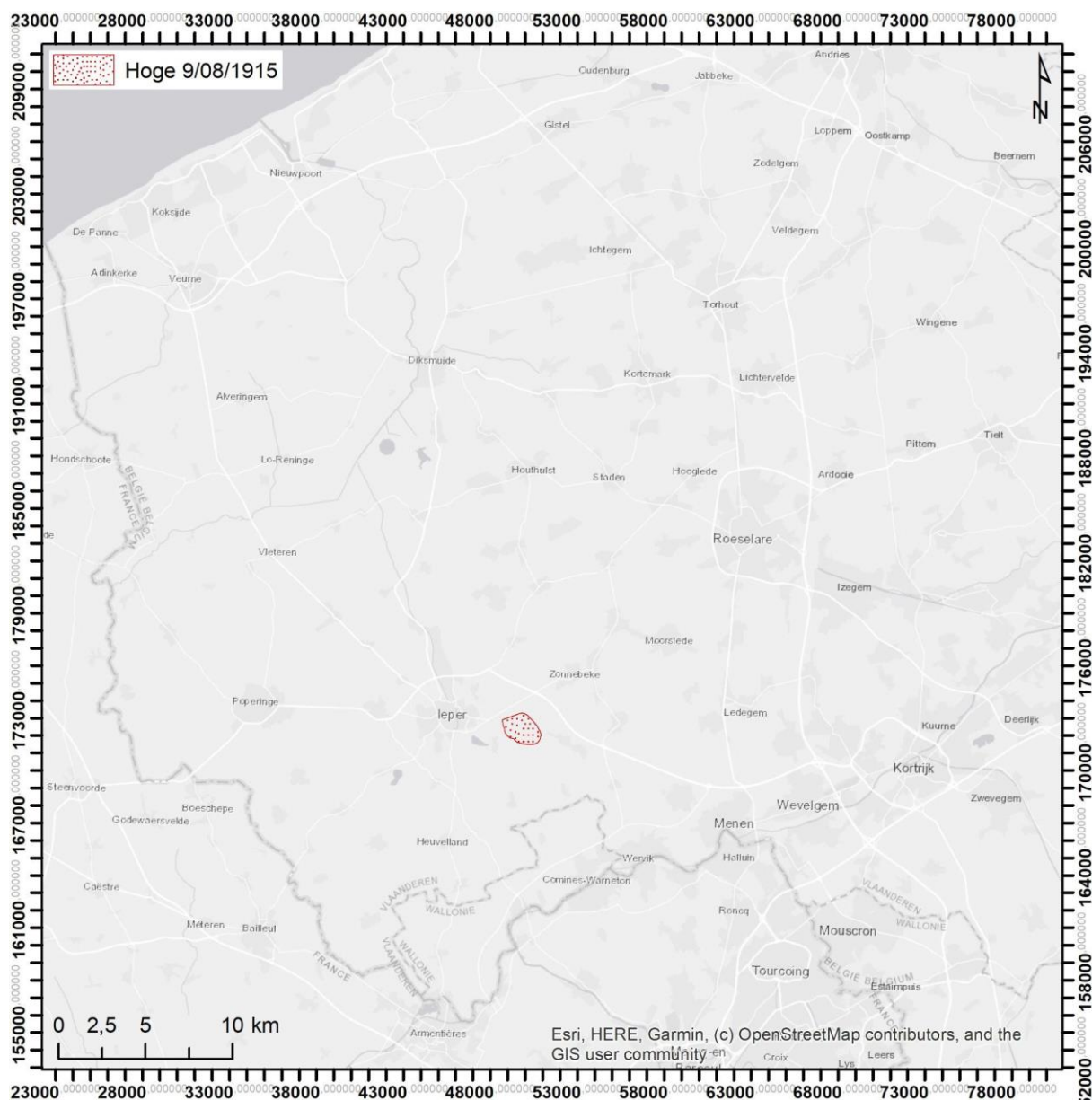
4.3.16 9/08/1915: HOGE

Met als doel het terreinverlies van 30 juli ongedaan te maken, ondernam de Britse 6^{de} Divisie een aanval op de Hoge-sector, bemand door het 126^{ste} infanterieregiment (39^{ste} Duitse divisie).



Figuur 55. Kaart met weergave van het slagveld op 9 augustus 1915 bij Hoge (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



Figuur 56. Situeringkaart van het slagveld op 9 augustus 1915 bij Hoge

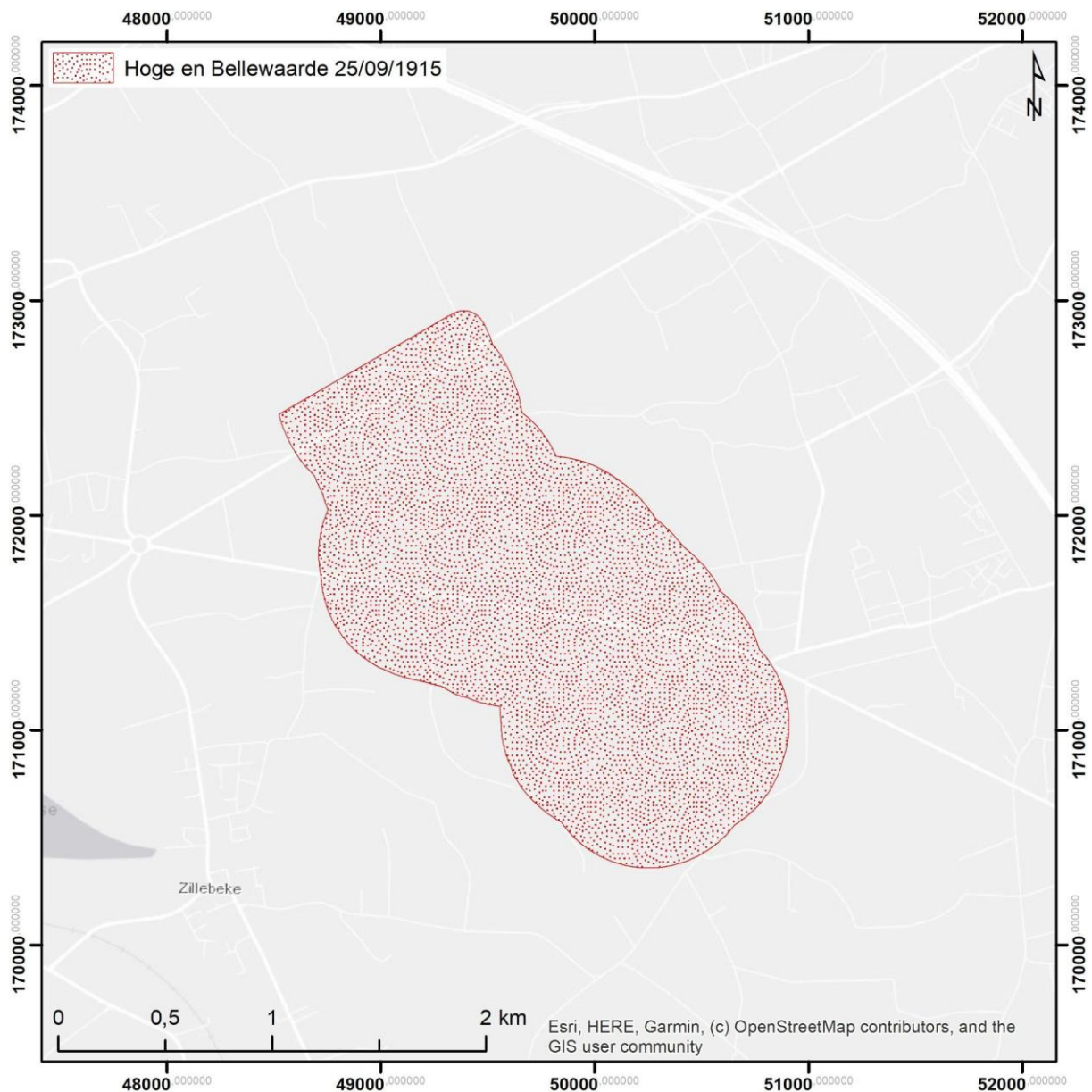
4.3.17 25/09/1915: HOGE EN BELLEWAARDE

Als afleiding voor het groot offensief bij Loos (Frankrijk) op 25 september, werd diezelfde dag op de heuvelrug van Bellewaarde en bij Hoge een aanval ondernomen door het 5^{de} Britse Korps (3^{de} en 14^{de} Divisie) op een front van twee kilometer breed. Even werd de Bellewaarde hoeve bezet, maar later op de avond moest het terrein weer worden prijsgegeven. De aanval eiste een hoge tol, maar ook aan de Duitse zijde van de 39^{ste} Divisie en 54^{ste} Reservedivisie vielen rake klappen.

Vermist aan het front

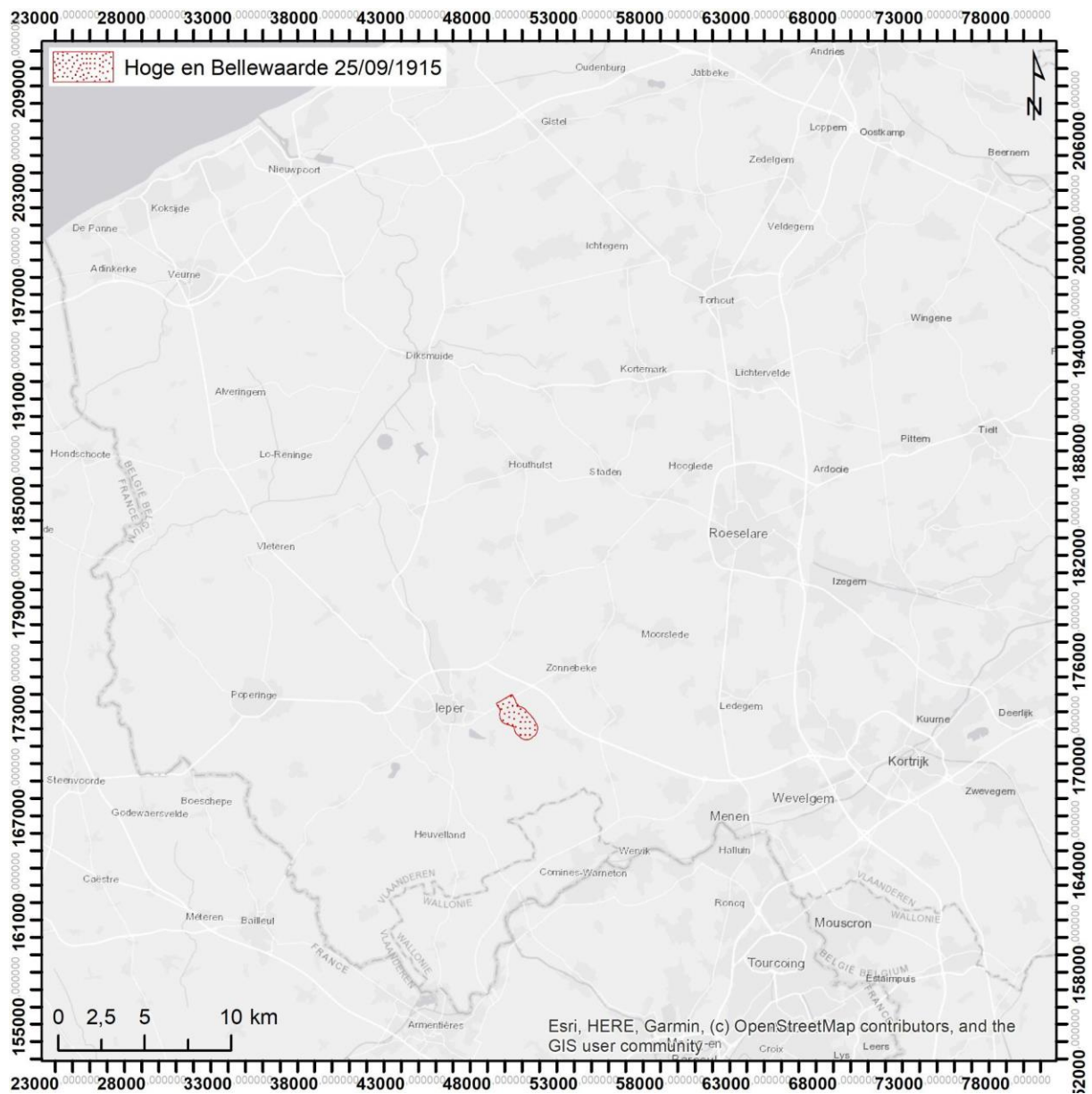
Merk op:

De vermisten van de Britse 8^{ste} en 20^{ste} Divisie die op deze dag vielen in Noord-Frankrijk (bij Bois-Grenier en Laventie) zijn vermeld op Ploegsteert Memorial. Om het zicht te behouden op de dodentol in de Westhoek moeten hun vermisten (resp. 299 en 105) in mindering van het Namenlijst-cijfer worden gebracht, waardoor $T=1.949$ en $n/T=62\%$.



Figuur 57. Kaart met weergave van het slagveld op 25 september 1915 bij Hoge en Bellewaarde (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



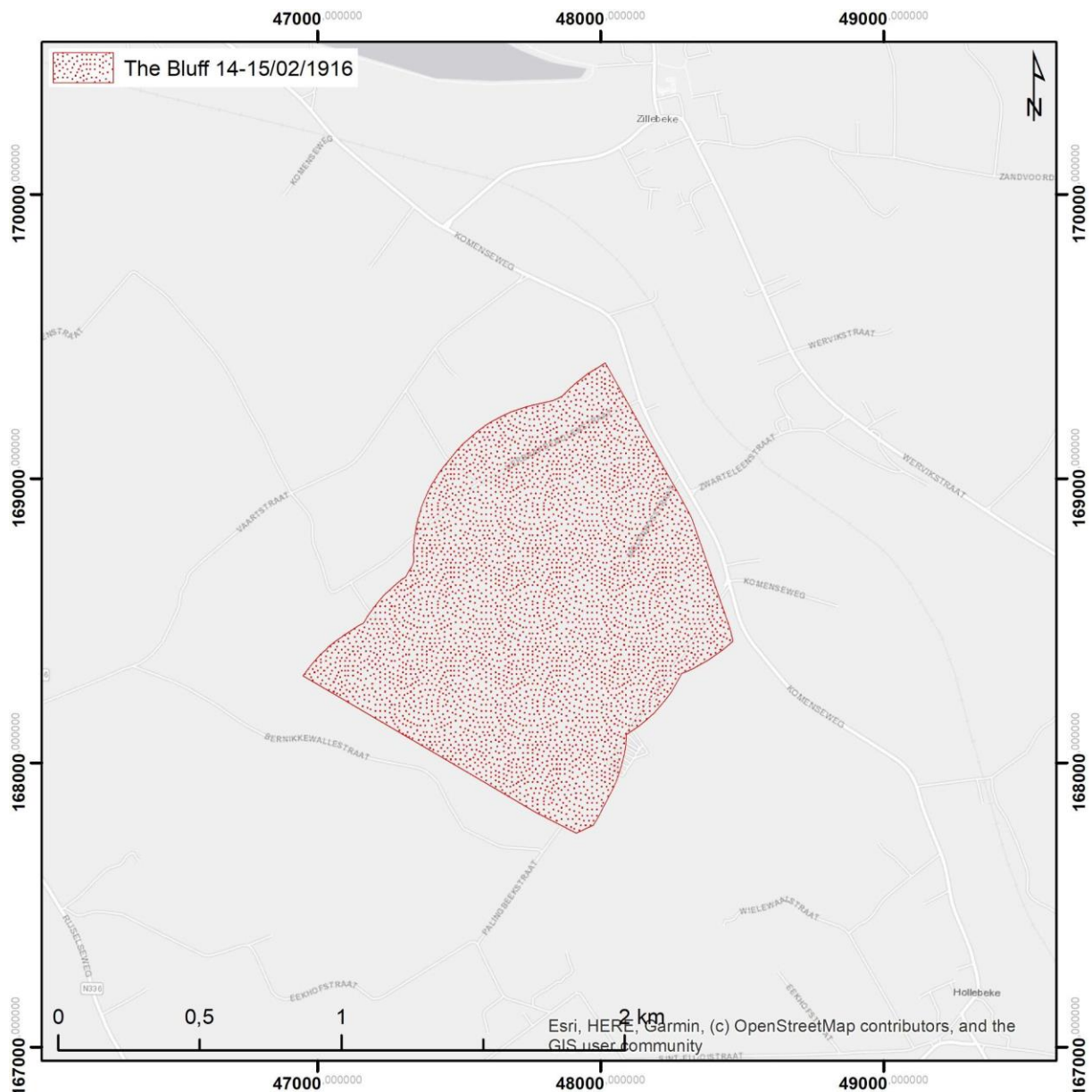
Figuur 58. Situeringkaart van het slagveld op 25 september 1915 bij Hoge en Bellewaarde (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

4.3.18 19/12/1915: MOORTELTJE

Het gebied ten oosten van het leperleekanaal werd bestookt met fosgeengas. Vooral manschappen van de Britse 49^{ste}, 6^{de} en 17^{de} Divisie lieten hierbij het leven. Het dodencijfer (393) gaat gepaard met een vrij lage vermistenratio (17%). De gaswolk werd immers niet gevolgd door een aanval, waardoor de Britse slachtoffers grotendeels daar en dan konden worden begraven. Hierdoor wordt deze periode wordt niet afgebakend in het landschap.

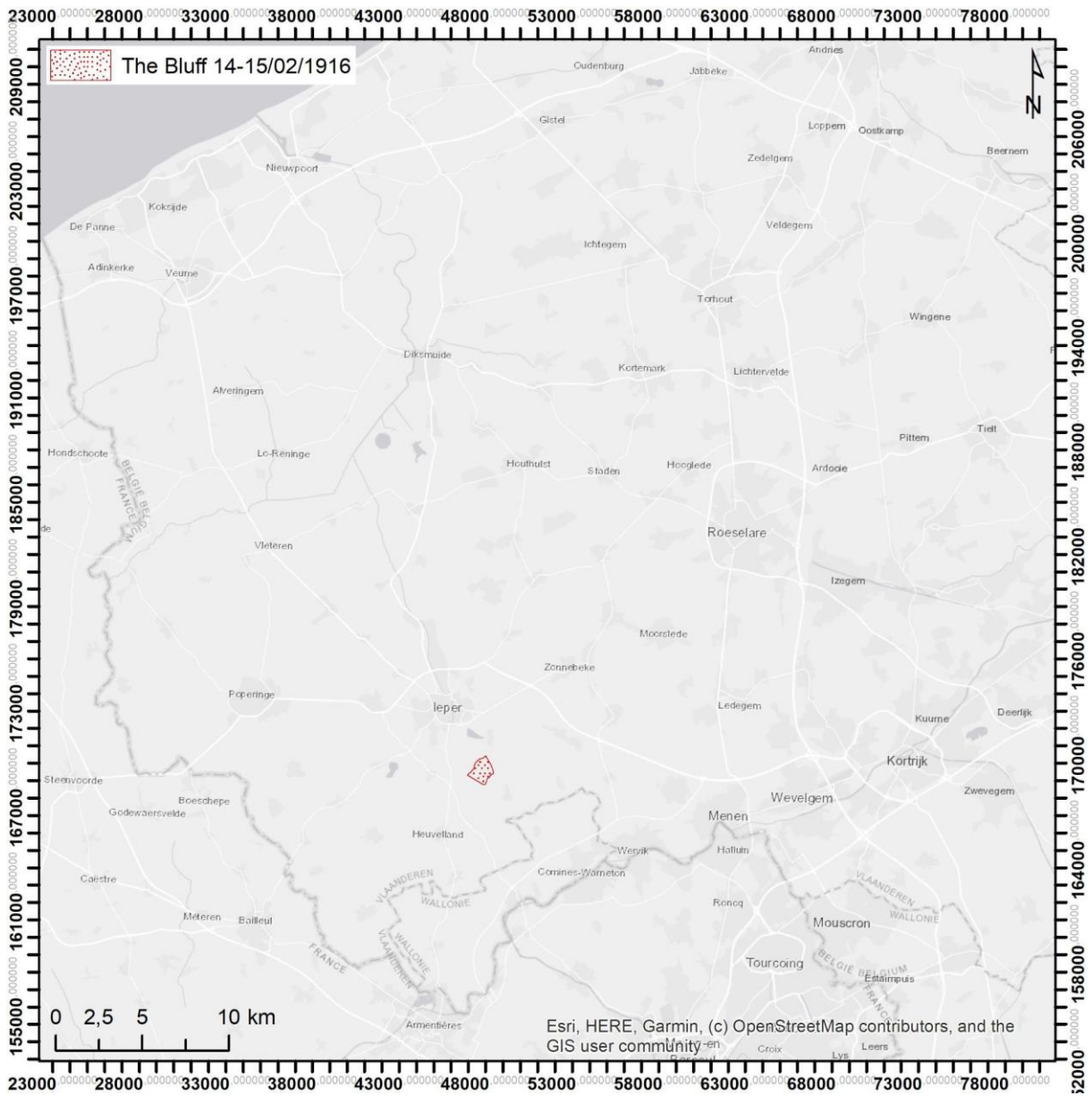
4.3.19 14-15/02/1916: THE BLUFF

Met diep ingegraven explosieven werden op 14 februari de stellingen van de Britse 17^{de} Divisie op The Bluff / das Grosse Bastion ondermijnd. Tegenaanvallen konden 's anderendaags dat terreinverlies niet verhelpen maar bleven niet zonder gevolgen voor de aanvallers noch voor de Duitse verdediging van de 27^{ste} Divisie.



Figuur 59. Kaart met weergave van het slagveld op 14 en 15 februari 1916 bij The Bluff (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

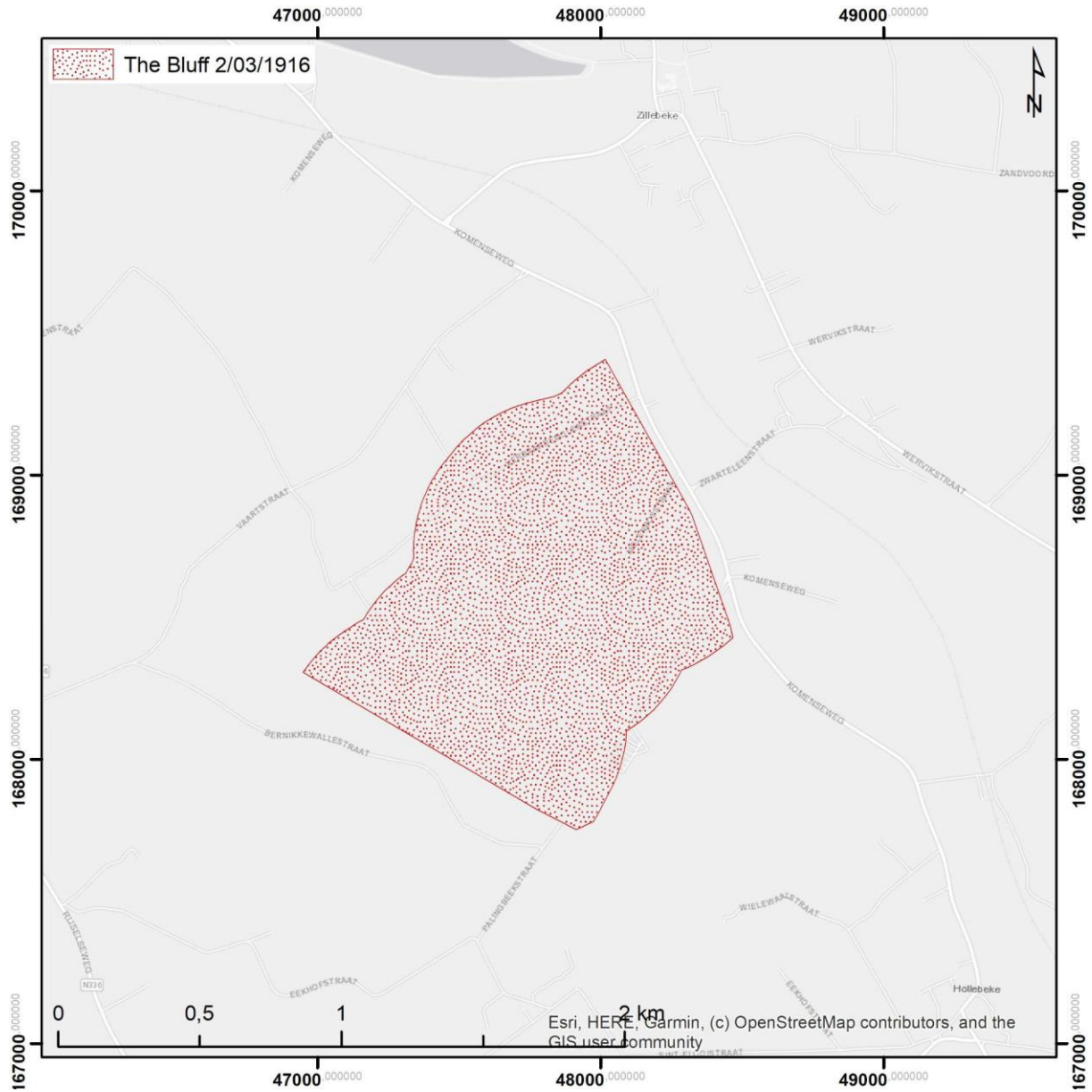
Vermist aan het front



Figuur 60. Situeringkaart van het slagveld op 14 en 15 februari 1916 bij The Bluff

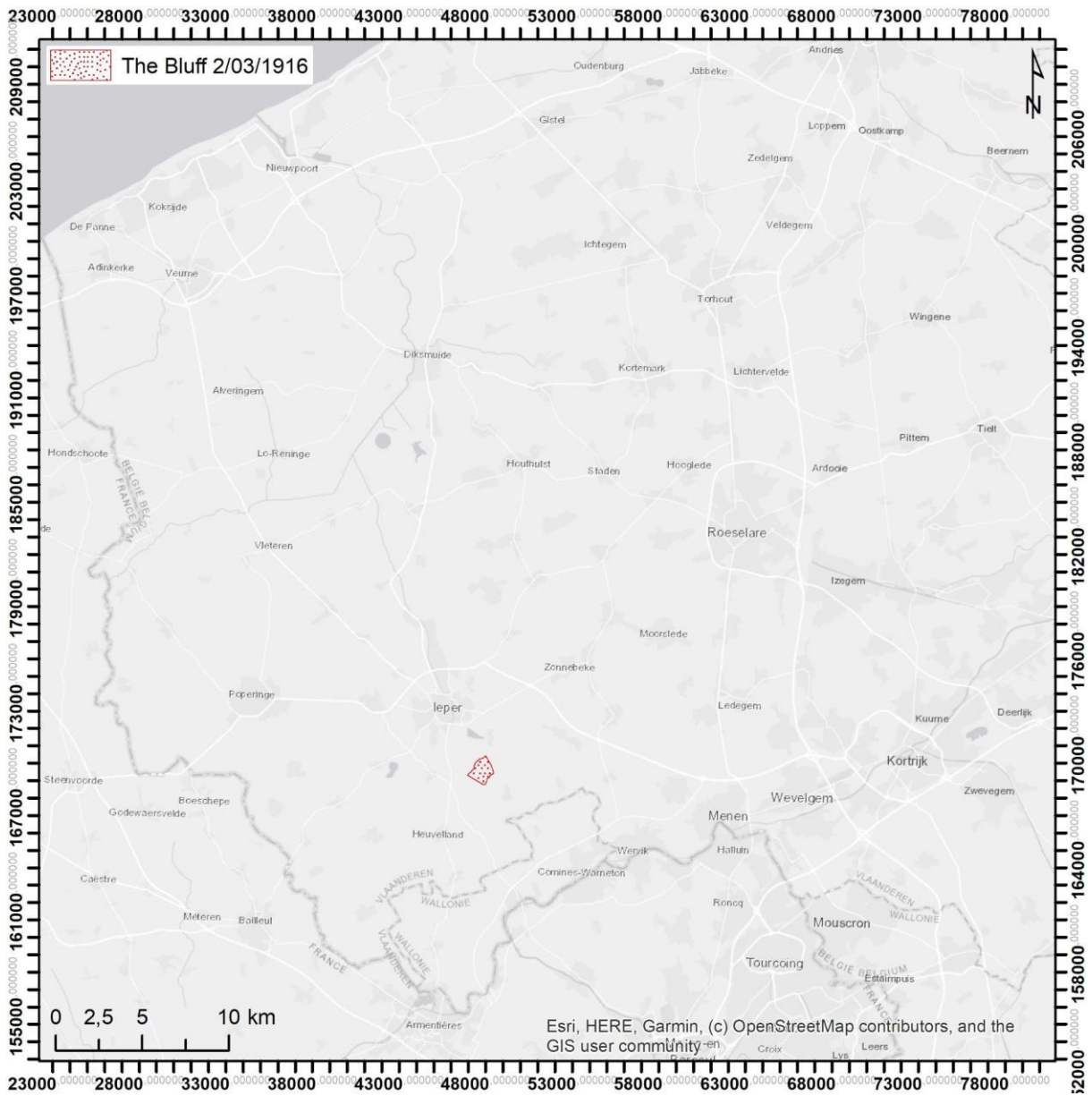
4.3.20 2/03/1916: THE BLUFF

Veertien dagen na de Duitse inname van The Bluff en door middel van dieptemijnen konden de Britse 3^{de} en 17^{de} Divisie een geslaagde tegenaanval uitvoeren en werd *das Grosse Bastion* opnieuw Brits terrein.



Figuur 61. Kaart met weergave van het slagveld op 2 maart 1916 bij The Bluff (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

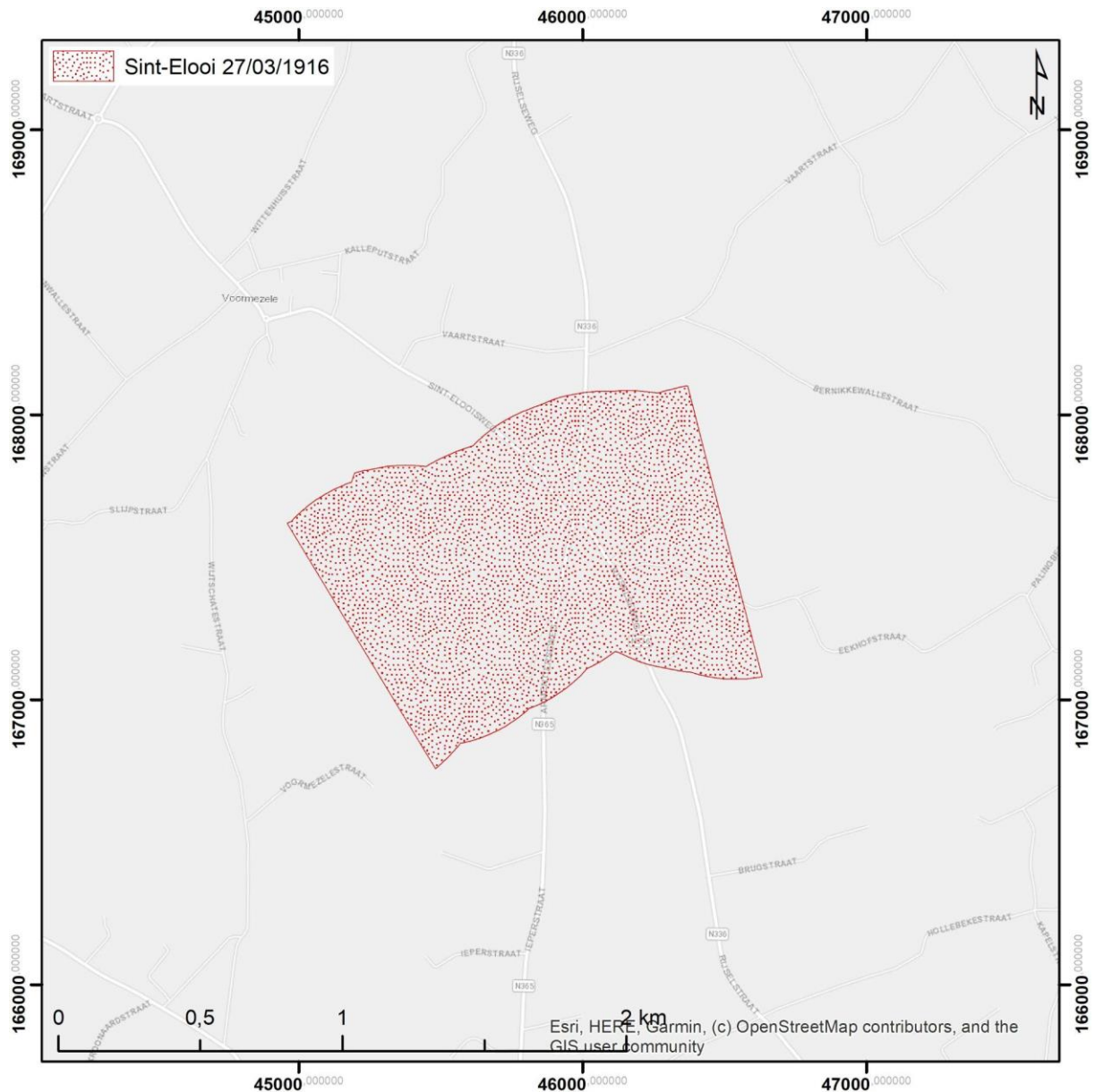
Vermist aan het front



Figuur 62. Situeringkaart van het slagveld op 2 maart 1916 bij The Bluff

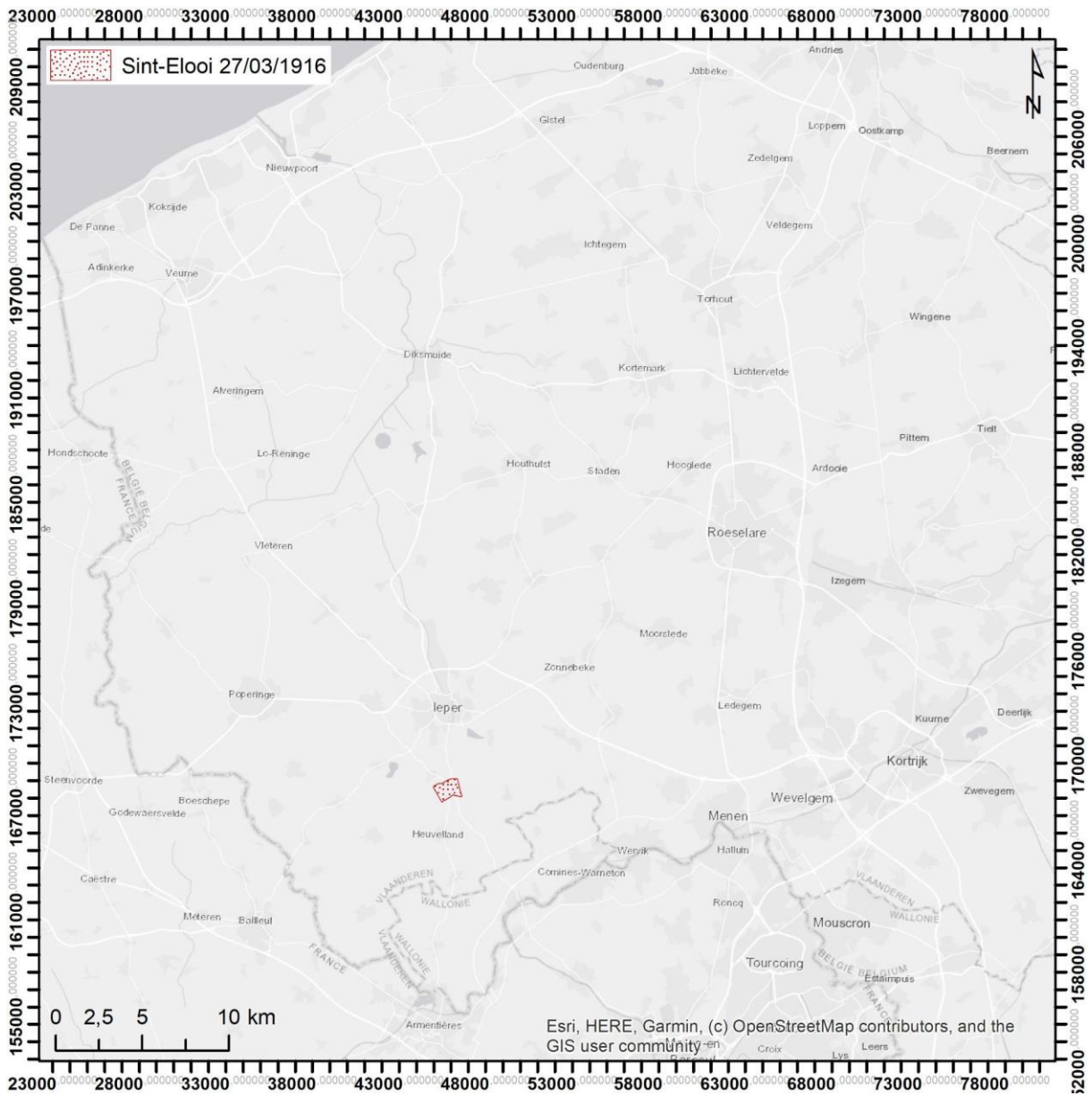
4.3.21 27/03/1916: SINT-ELOOI

In de vroege ochtend van 27 maart opende de Britse 3^{de} Divisie haar aanval met een dieptemijn onder de stellingen van Sint-Elooi. Een tegenaanval mislukte en dreef het aantal slachtoffers van de Duitse 46^{ste} Reservedivisie nog verder op.



Figuur 63. Kaart met weergave van het slagveld op 27 maart 1916 bij Sint-Elooi (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

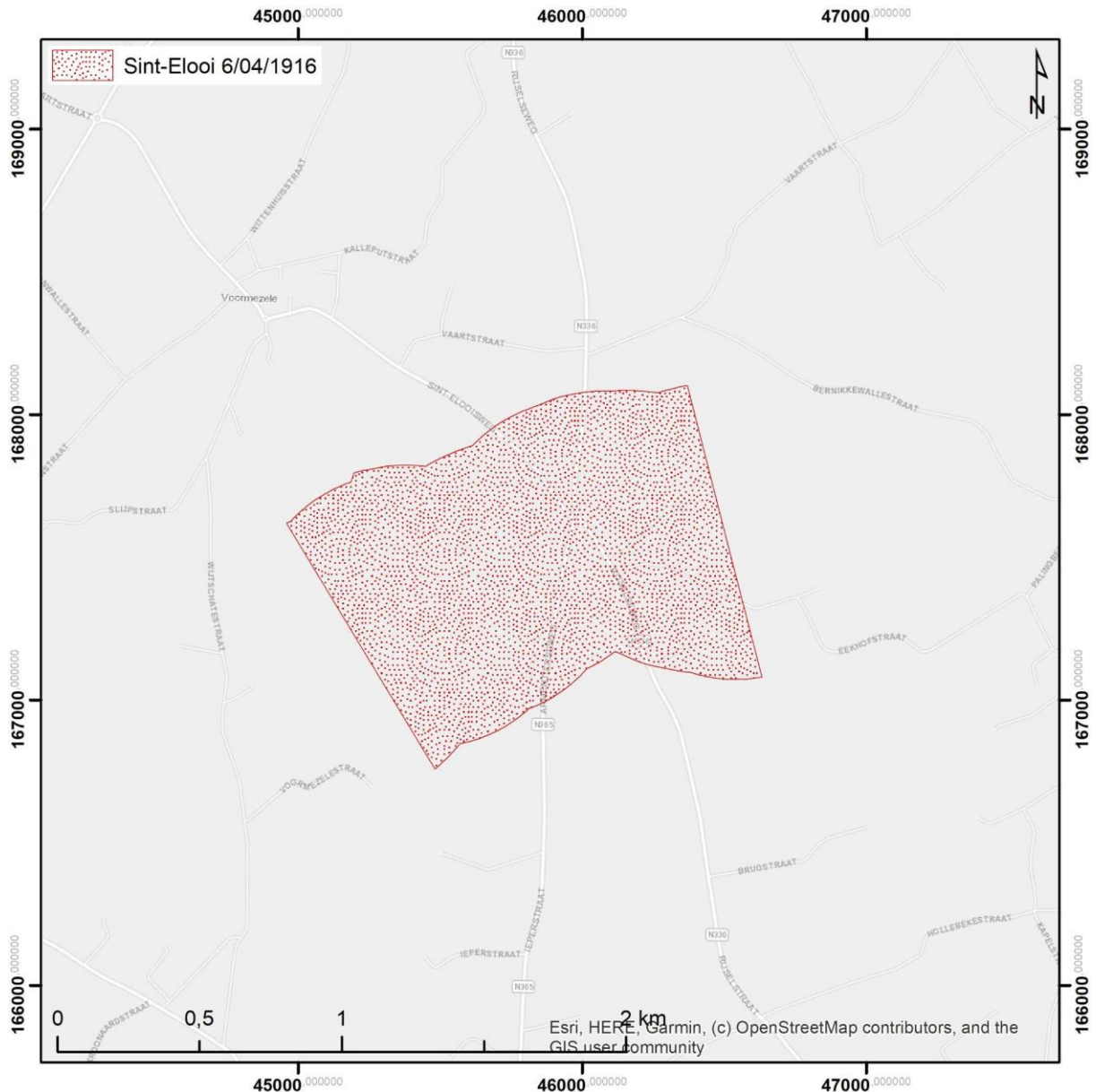
Vermist aan het front



Figuur 64. Situeringkaart van het slagveld op 27 maart 1916 bij Sint-Elooi

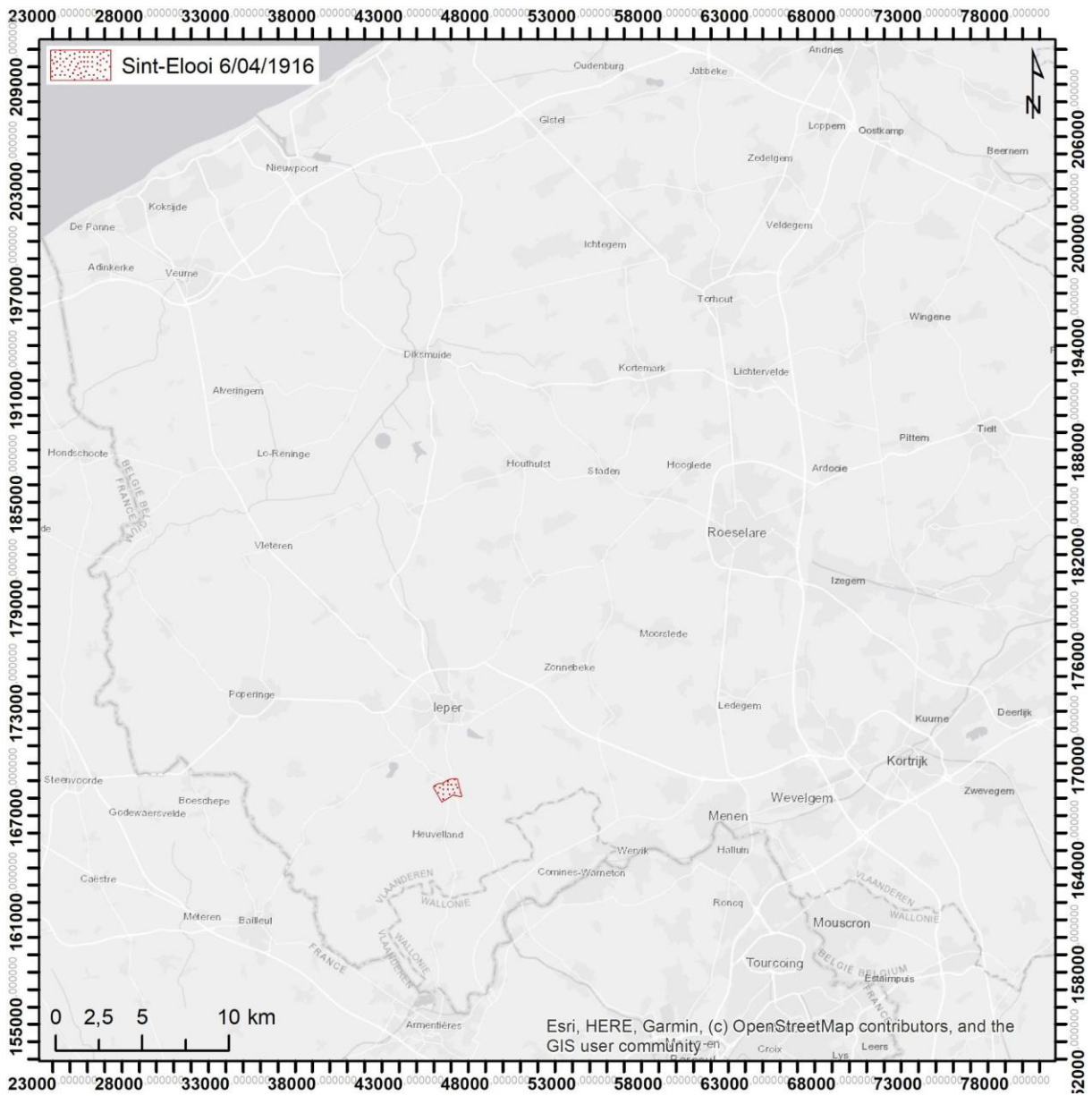
4.3.22 6/04/1916: SINT-ELOOI

Ruim een week na de mijnexplosie ondernam de Duitse 46^{ste} Reservedivisie een nieuwe poging om de verloren stellingen nabij Sint-Elooi terug te winnen. De verdediging door de Canadese 2^{de} Divisie hield geen stand en de linies lagen terug zoals ze ruim een week eerder lagen.



Figuur 65. Kaart met weergave van het slagveld op 6 april 1916 bij Sint-Elooi (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

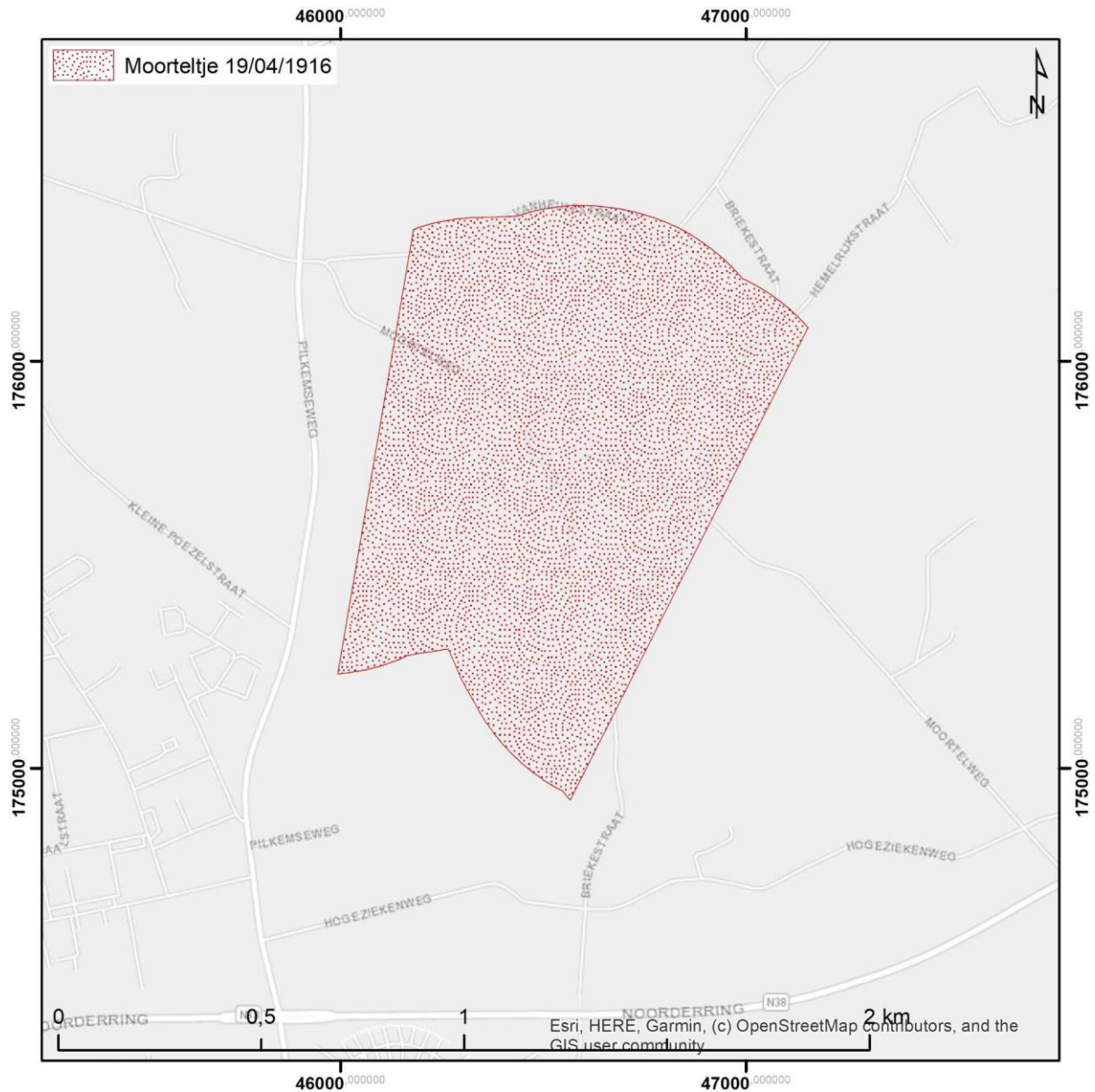
Vermist aan het front



Figuur 66. Situeringkaart van het slagveld op 6 april 1916 bij Sint-Elooi

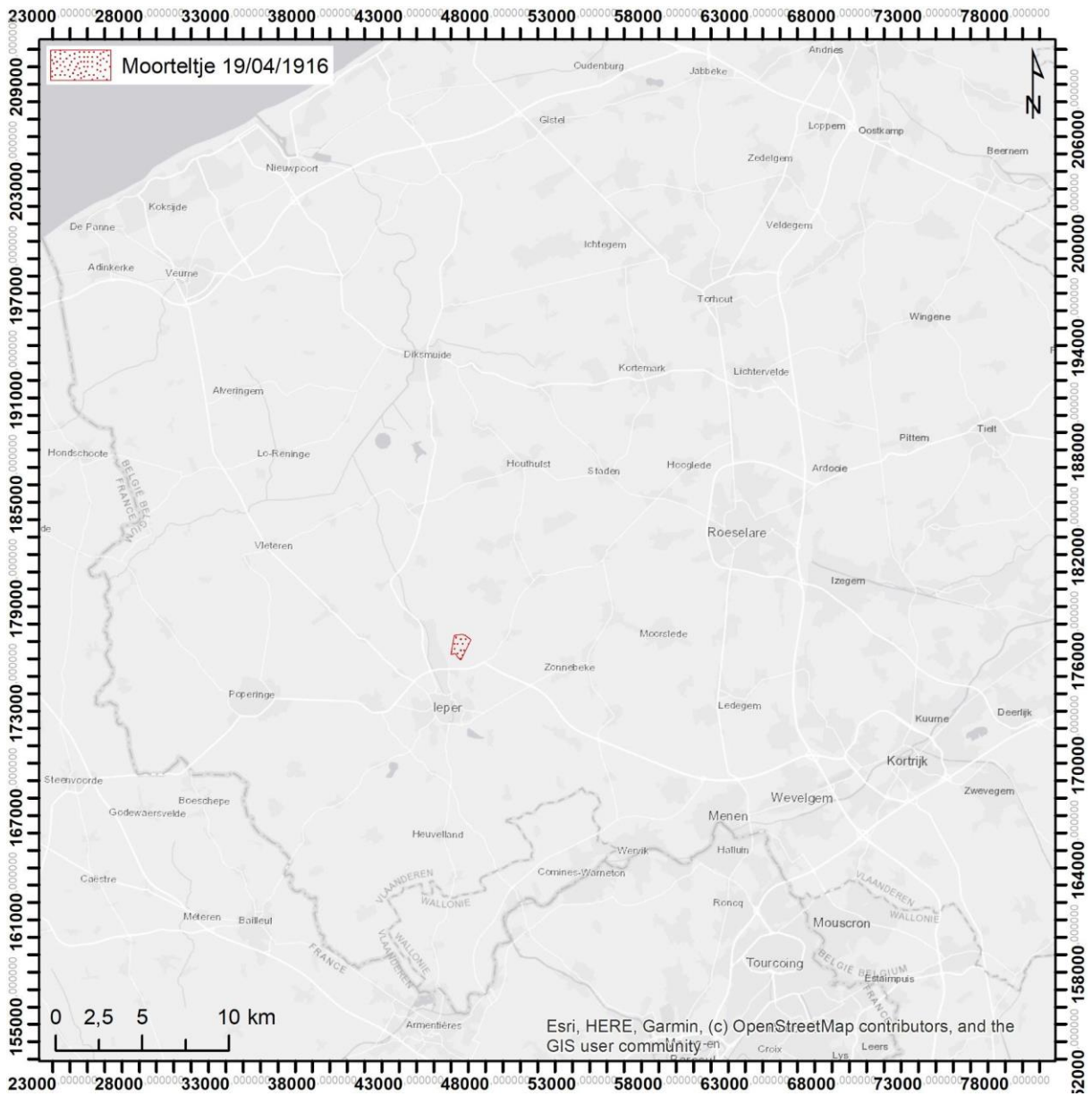
4.3.23 19/04/1916: MOORTELTJE

Troepen van de Britse 6^{de} Divisie werden nabij Moorteltje overrompeld tijdens een raid uitgevoerd door de Duitse 51^{ste} Reservedivisie.



Figuur 67. Kaart met weergave van het slagveld op 19 april 1916 bij Moorteltje (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

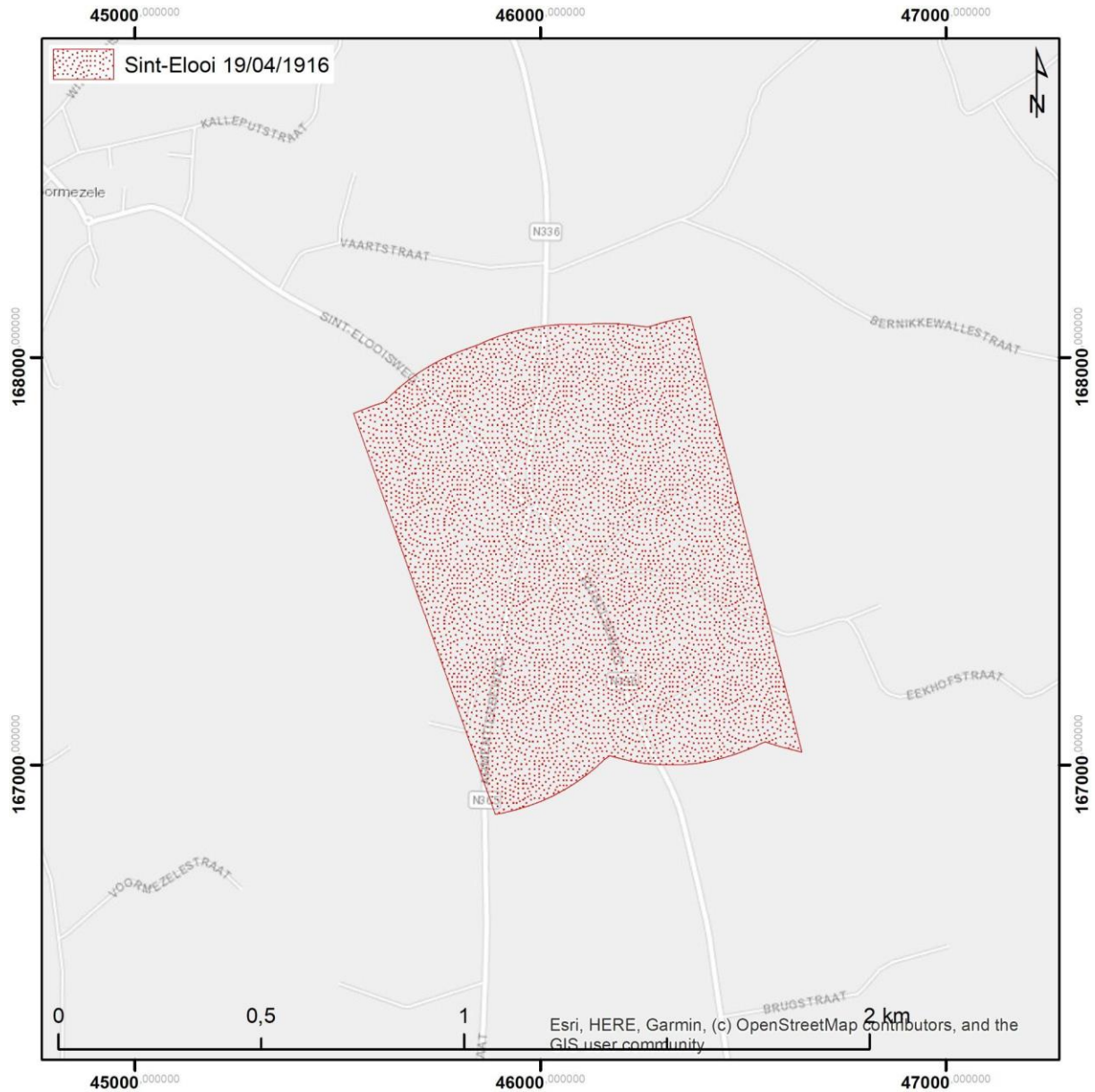
Vermist aan het front



Figuur 68. Situeringkaart van het slagveld op 19 april 1916 bij Moorteltje

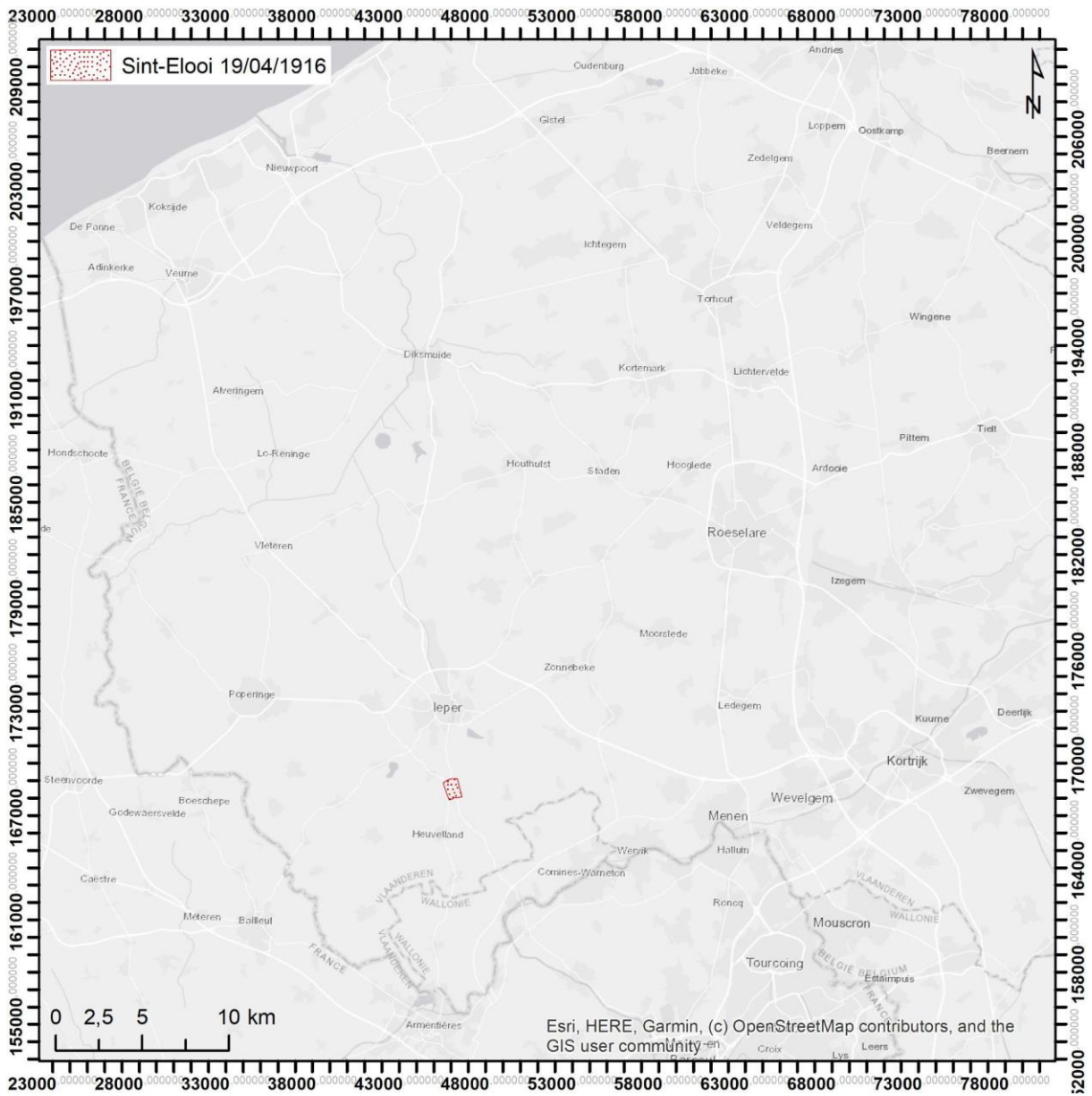
4.3.24 19/04/1916: SINT-ELOOI

De Canadezen van de 2^{de} Divisie verliezen de mijnkraters n°6 en n°7 bij Sint-Elooi tijdens een aanval door het Duitse 216^{de} Infanterieregiment (46^{ste} Reservedivisie).



Figuur 69. Kaart met weergave van het slagveld op 19 april 1916 bij Sint-Elooi (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

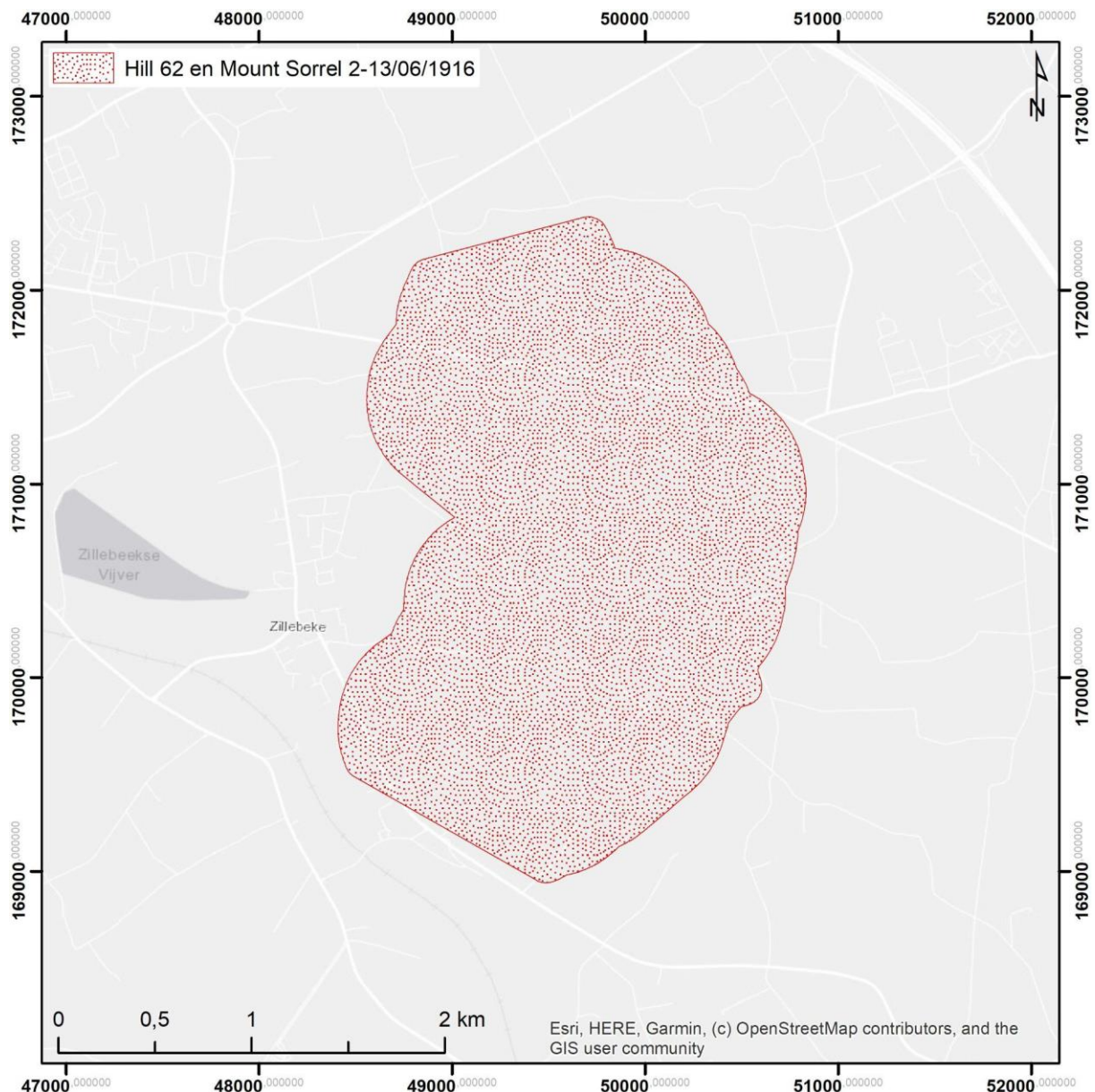
Vermist aan het front



Figuur 70. Situeringkaart van het slagveld op 19 april 1916 bij Sint-Elooi

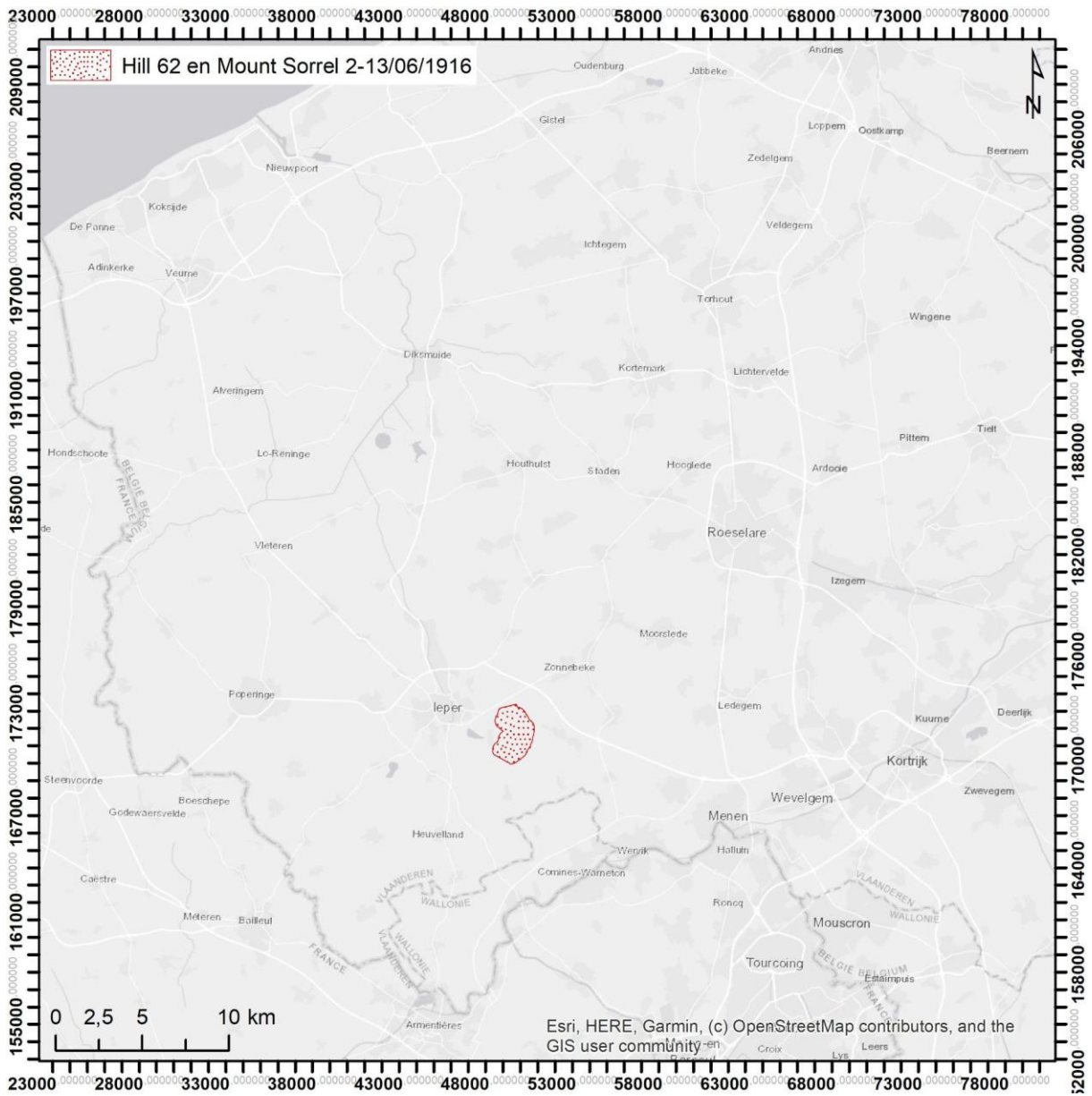
4.3.25 2/06/1916 - 13/06/1916: HILL 62 EN MOUNT SORREL

De Canadezen die de linies bemanden bij Hill 62 (Zillebeke) werden op 2 juni verrast door Duitse mijnontploffingen en artillerievuur gevolgd door een aanval. De frontlijn werd ruim een kilometer teruggedrongen. Een tegenaanval de dag nadien kon slechts 200 meter verloren terrein terugwinnen. De gevechten hielden aan, en pas tien dagen later lukte het wel om de oorspronkelijke linies weer in te nemen.



Figuur 71. Kaart met weergave van het slagveld tussen 2 en 13 juni 1916 ten oosten van Ieper (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



Figuur 72. Situeringkaart van de slag om Hill 62 en Mount Sorrel

4.3.26 17/06/1916: WULVERGEM

Bij Wulvergem werden de sectoren van de Britse 24^{ste} en 50^{ste} Divisie met gas bestookt. Er volgde echter geen Duitse infanterieaanval, waardoor het aandeel vermisten voor deze veeleisende dag op 18% blijft hangen. Hierdoor wordt deze periode wordt niet afgebakend in het landschap.

4.3.27 9/08/1916: BOEZINGE

Ten oosten van het Ieperleekanaal werden de Britse 4^{de} en 29^{ste} Divisie met gas bestookt. Ook deze keer volgde geen verdere aanval. Van het hoge aantal slachtoffers van deze dag kon meer dan 90% worden begraven. Hierdoor wordt deze periode wordt niet afgebakend in het landschap.

4.3.28 1-6/06/1917: AANLOOP NAAR DE MIJNENSLAG

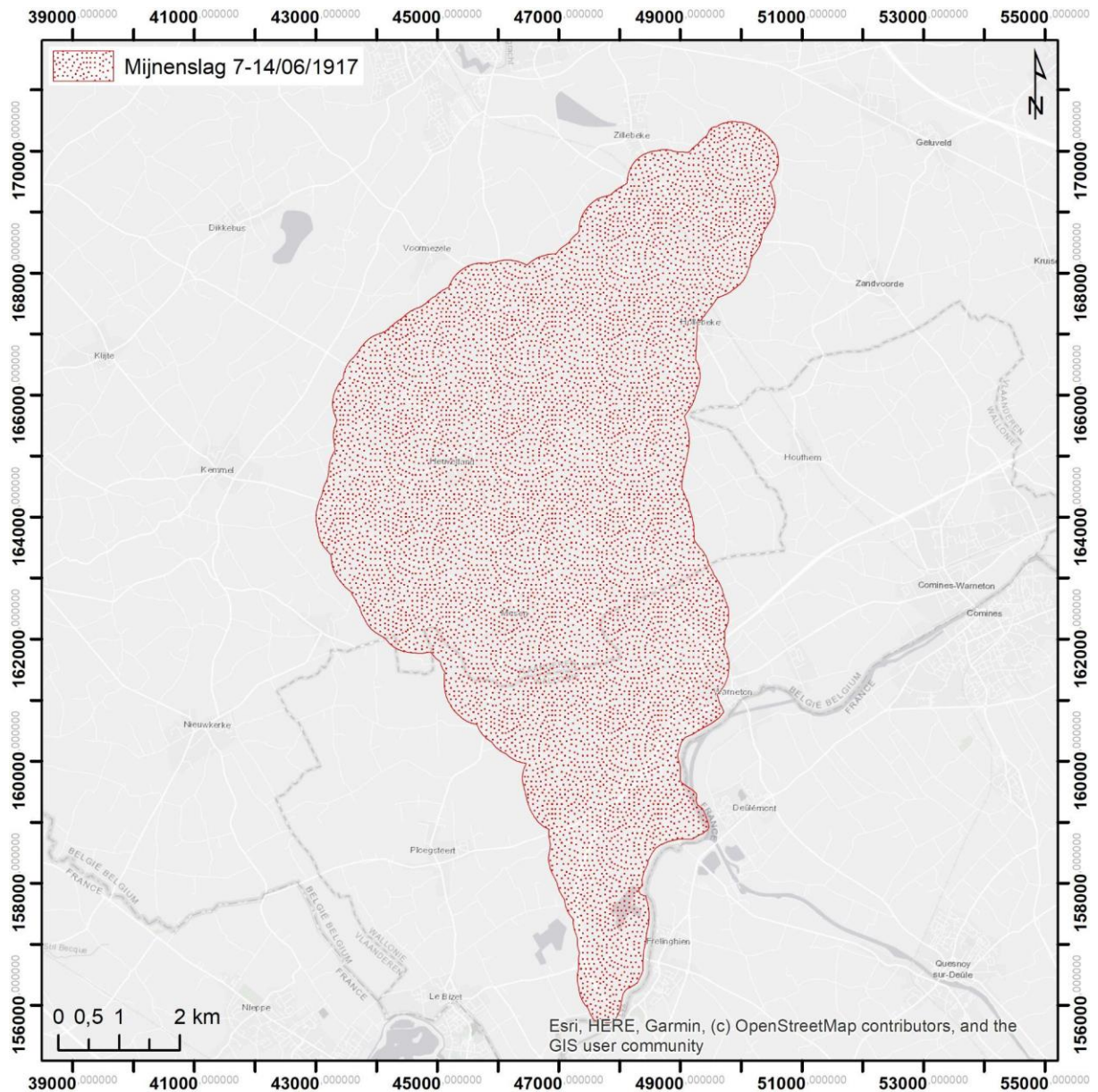
In de aanloop naar 7 juni 1917 worden toenemende artilleriebeschietingen weerspiegeld in een opvallende toename van het dagelijkse dodencijfer. Het vermistenpercentage volgt die trend echter niet: klaarblijkelijk lukt het om de slachtoffers van beschietingen te (blijven) begraven. Hierdoor wordt deze periode wordt niet afgebakend in het landschap.

4.3.29 7/06/1917 - 14/06/1917: MIJNENSLAG

Om het Duitse 4de Leger te verdrijven van de heuvelruggen rond Ieper en de logistieke knooppunten bij Roeselare en Torhout in te nemen (Edmonds 1948) (Passingham 1998) plande het Britse opperbevel in 1917 een groot offensief. De simultane ontploffing van een reeks diepe ondergrondse mijnen vormde er de inleiding op. Onder de Duitse frontlijn van Hill 60 over Sint-Elooi zuidwaarts afbuigend ten oosten van Wijtschate en Mesen werden op 7 juni 1917 negentien dieptemijnen ontstoken, gevuld met in totaal 406.000 kg springstof. Meteen daarna volgde een infanterieaanval door ca 80.000 manschappen, onder dekking van een vuurwals. Een week later waren alle doelen bereikt en was de frontlijn

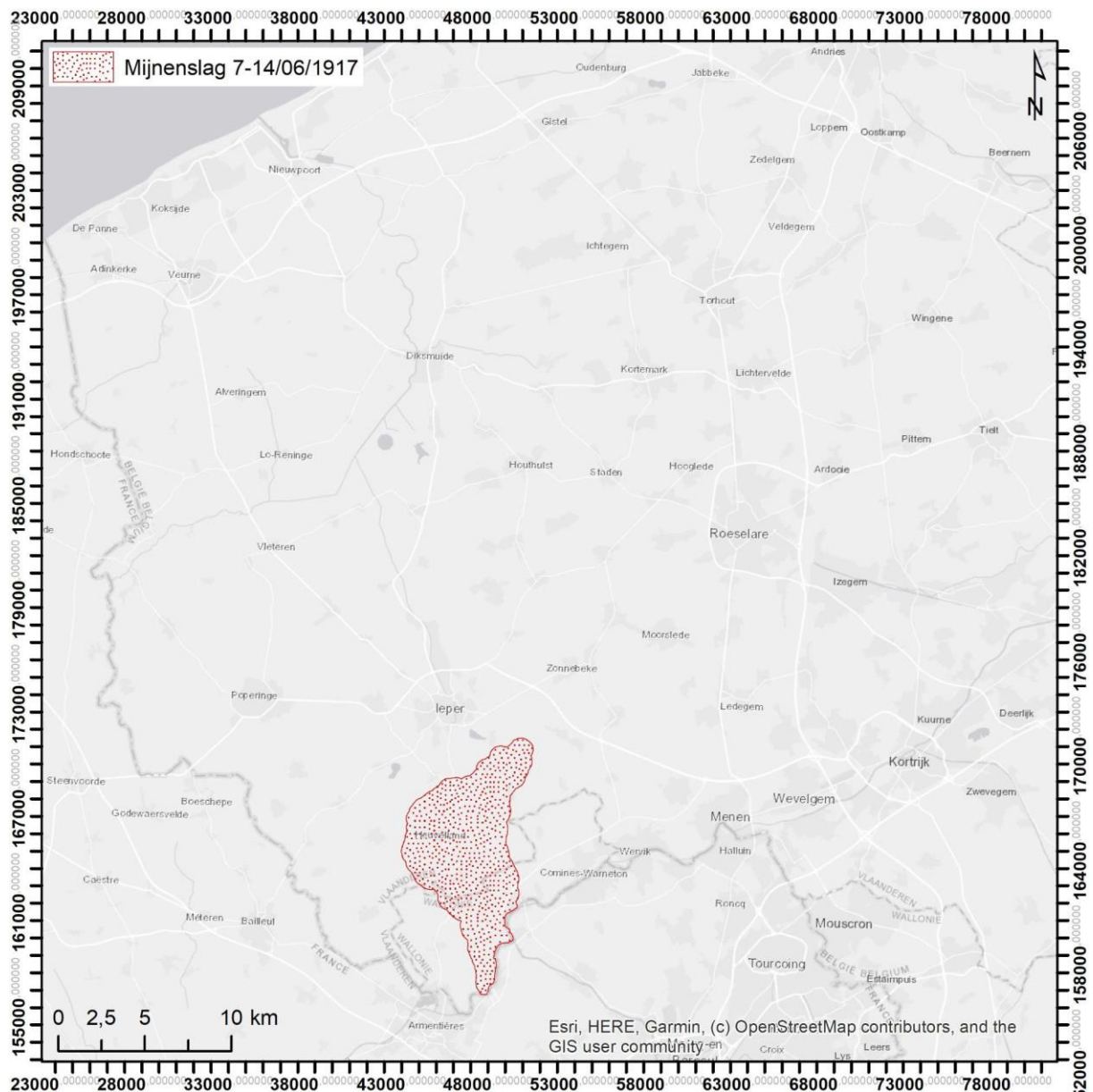
Vermist aan het front

ten zuiden van Ieper rechtgetrokken. Op sommige plaatsen werd meer dan 4 km terreinwinst geboekt (Passingham 1998).



Figuur 73. Kaart met weergave van het slagveld tussen 7 en 14 juni 1917 ten zuiden van Ieper

Vermist aan het front



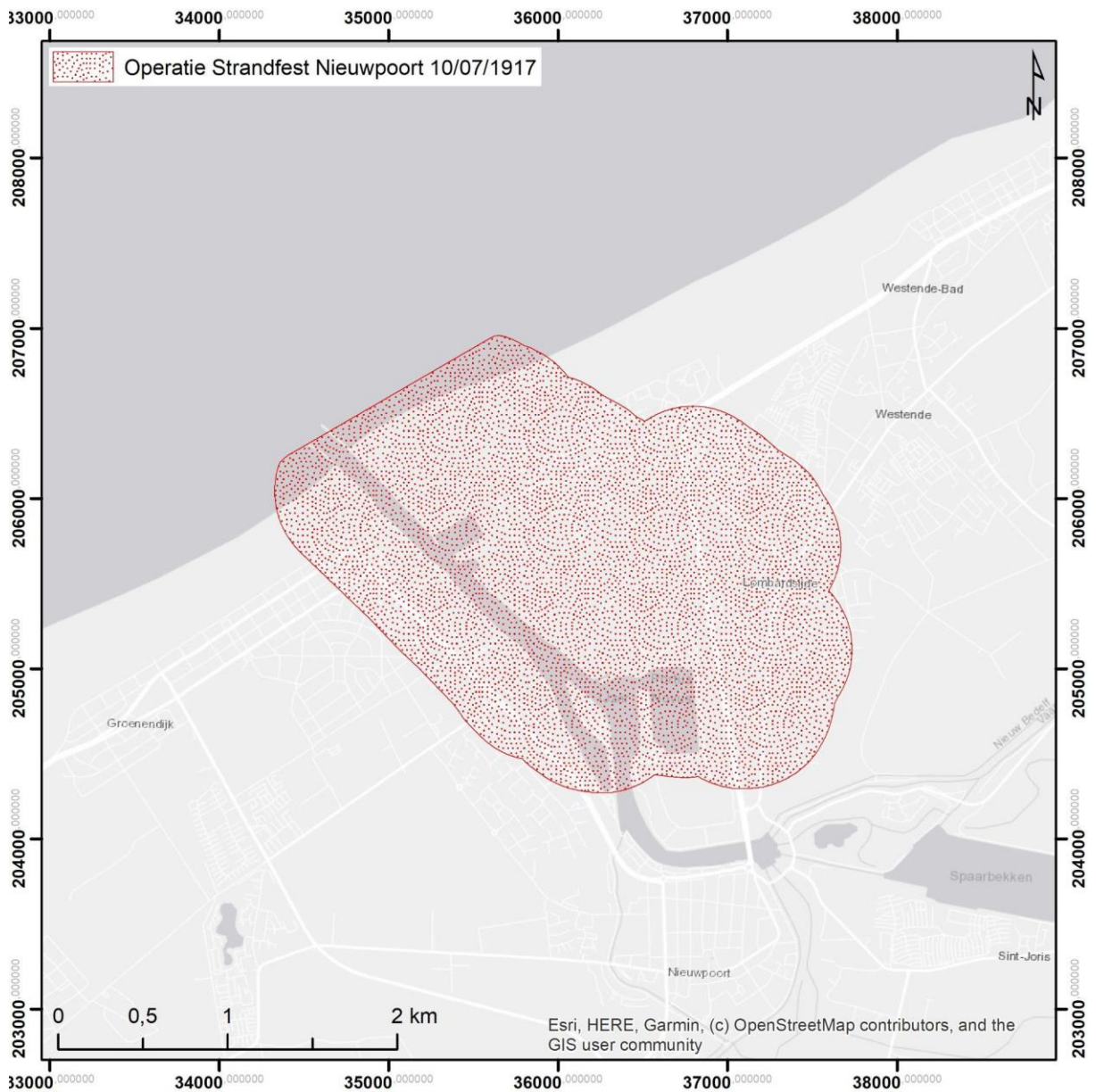
Figuur 74. Situeringkaart van de Mijenslag

4.3.30 10/07/1917: OPERATIE STRANDFEST NIEUWPOORT

Na het succes van de Mijenslag en om de verdere offensieven bij Ieper te ondersteunen planden de geallieerden een amfibische aanval – *Operation Hush* – tussen de IJzermonding en Lombardsijde (Ryheul 2010). Met het oog op die operatie werd de Frans-Belgische kustsector overgenomen door het Britse leger. Aan Duitse zijde werd onraad geroken; het geallieerde bruggenhoofd bij Nieuwpoort vormde meer dan ooit tevoren een bedreiging. Om dit gebied in handen te krijgen voerde de Duitse 3^{de} Marinedivisie op 10 juli een aanval uit (De Vos *et al.* 2014). *Unternehmung Strandfest* werd een succes en op amper een uur

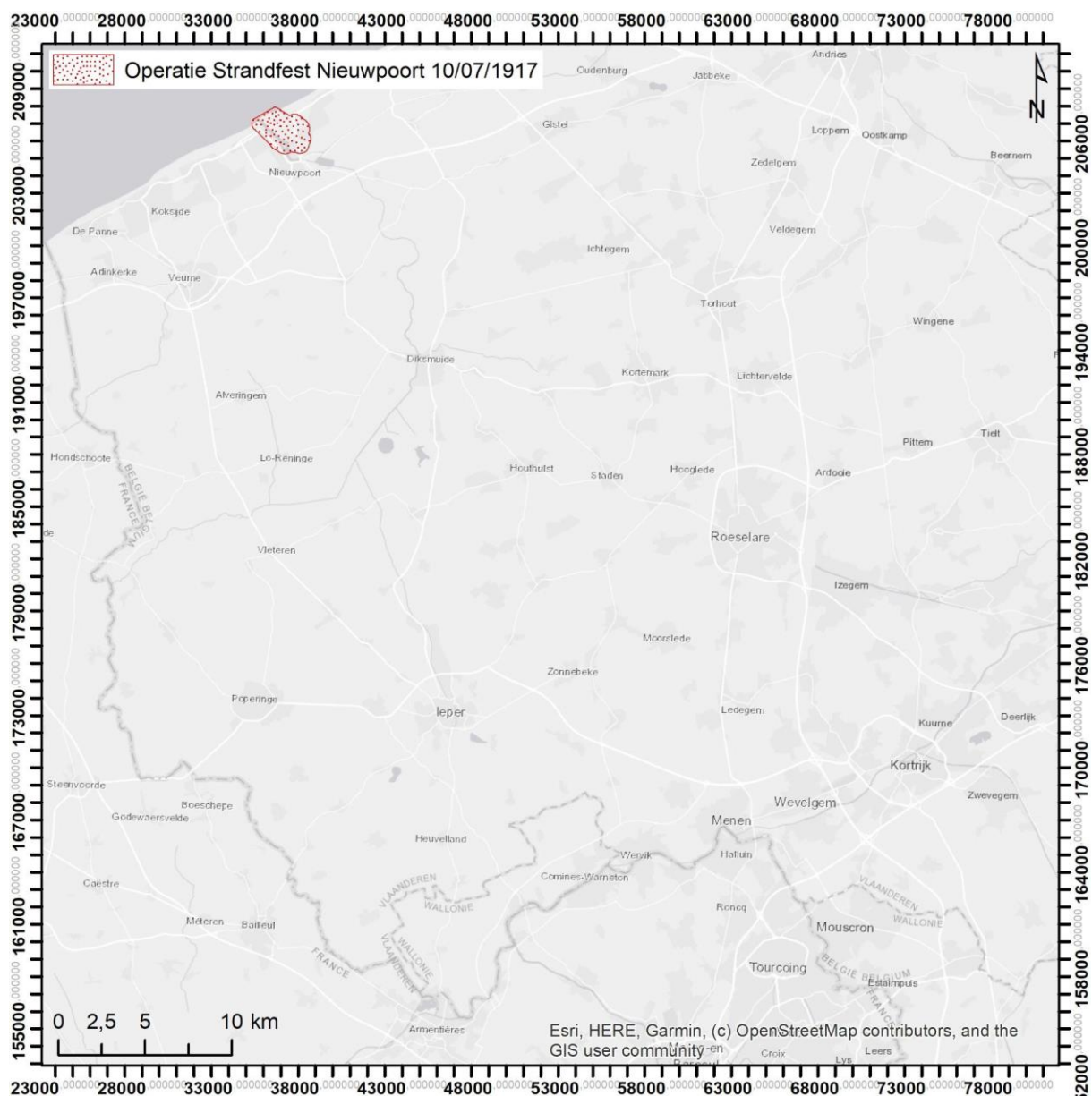
Vermist aan het front

tijd werden de doelen bereikt: de Britse 1^{ste} en 32^{ste} Divisie verloren het bruggenhoofd ter hoogte van de IJzermonding.



Figuur 75. Kaart met weergave van het slagveld op 10 juli 1917 bij Nieuwpoort (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



Figuur 76. Situeringkaart slagveld op 10 juli 1917 bij Nieuwpoort

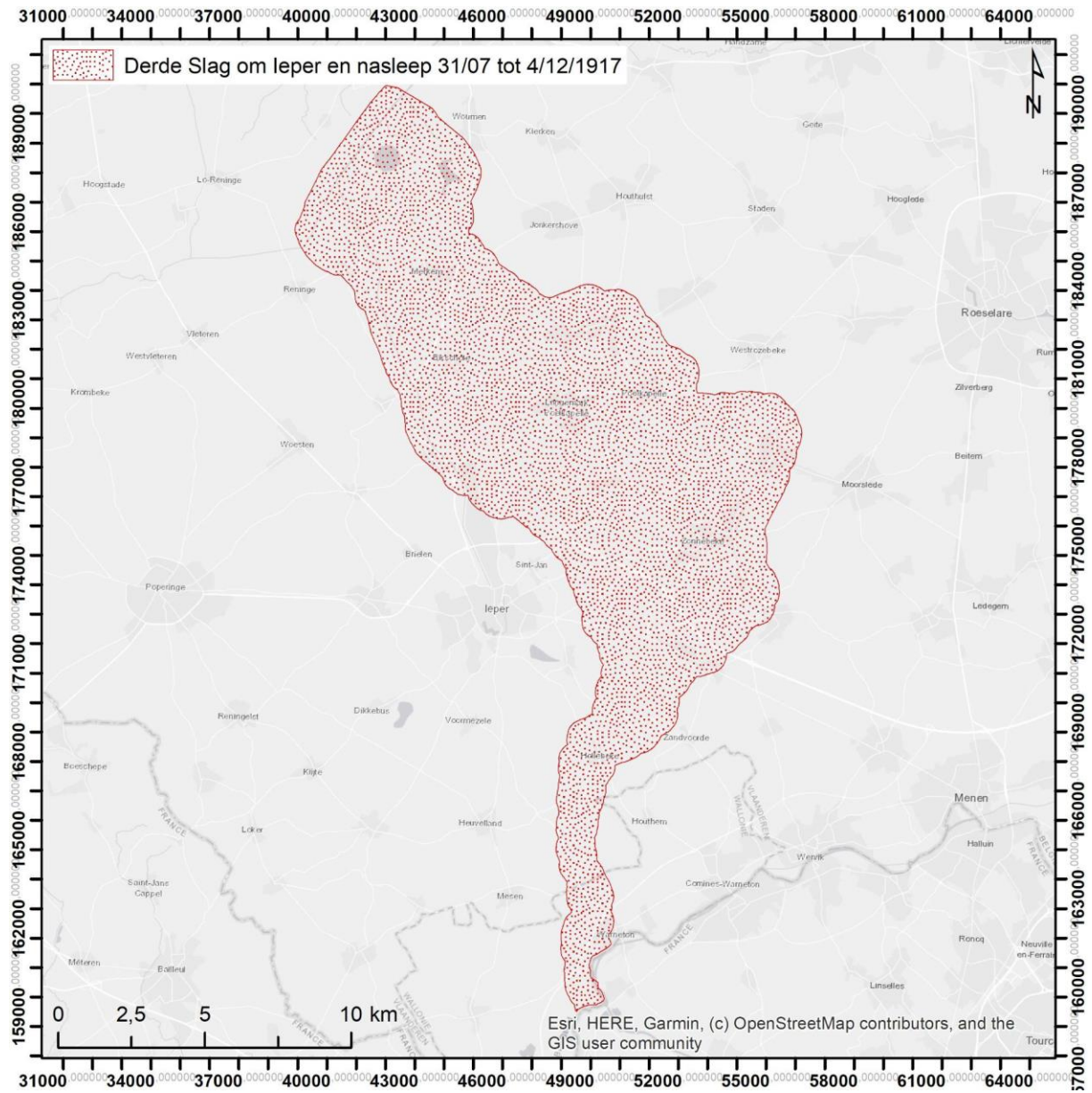
4.3.31 31/7/1917 - 4/12/1917: DERDE SLAG OM IEPER

Dit grootschalige offensief had als bedoeling om de patstelling aan het Westelijke Front te doorbreken en op te rukken naar de havens aan de Belgische kust waar de Duitsers hun onderzeebootbasissen hadden (Edmonds, 1948). Op 31 juli 1917 ging de Derde Slag om Ieper van start. Het plan gaf aan dat de heuvelrug bij Passendale in de eerste 72 uur van het offensief moest kunnen worden ingenomen, om dan naar Roeselare op te rukken. Dat gebeurde niet. In het noorden, bij Pilkem, was de aanval op de openingsdag succesvol, maar in het centrum en aan de opstap van het plateau van Geluveld, aan weerszijden van de

Vermist aan het front

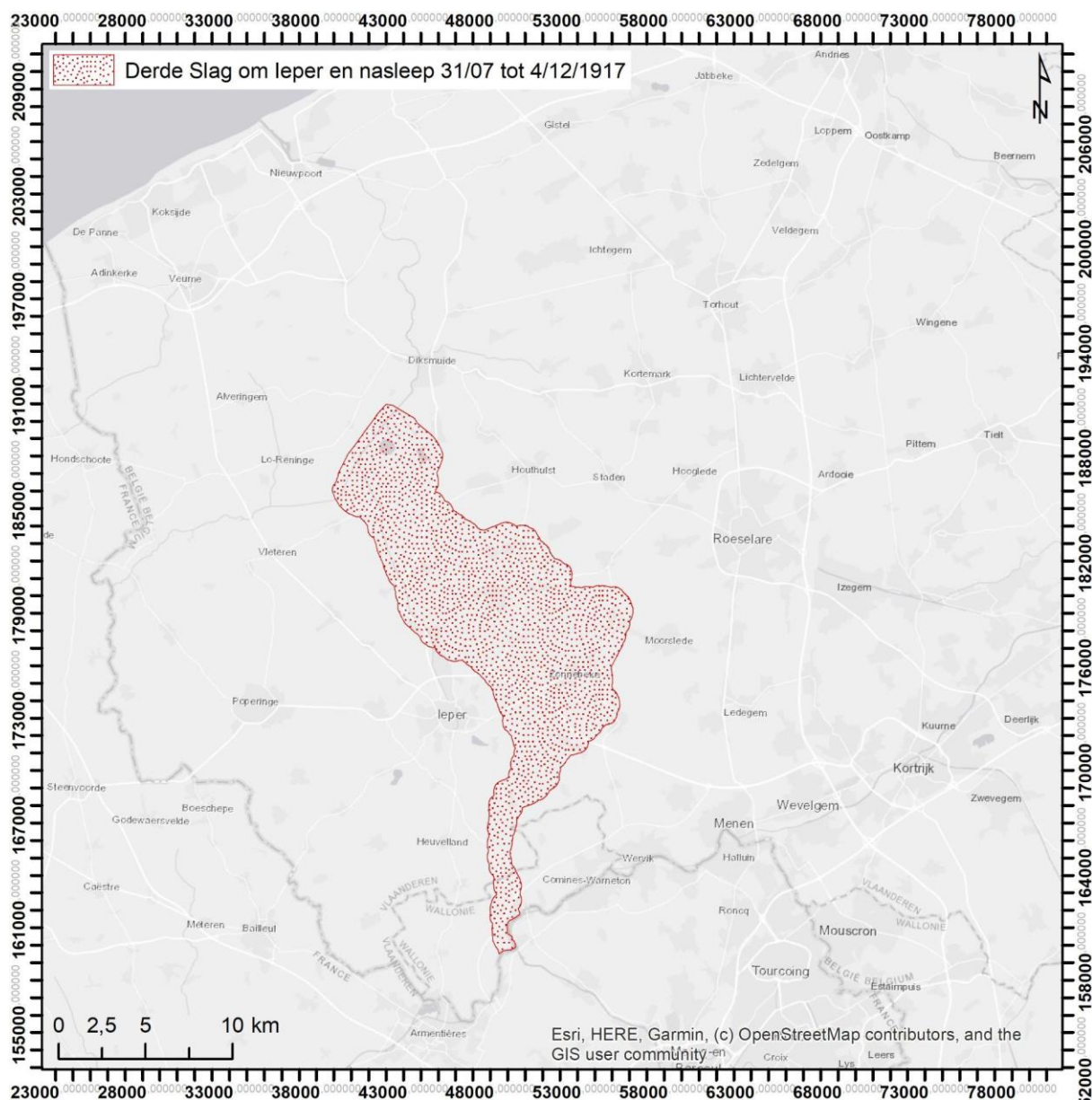
Meenseweg, werd maar heel weinig vooruitgang geboekt. In de namiddag begon het te regenen, en de hele augustusmaand bleef bijzonder nat. Het door de artilleriebeschieting fel verwoeste aanvalsterrein veranderde langzaam in een immens moeras. Tanks die de infanterieaanval steunden, reden vast in de modder. De hele augustusmaand en de eerste helft van september bleef men vergeefs zoeken naar een nieuw succes. Verschillende heel beperkte aanvallen leverden nauwelijks een terreinwinst op tegen een torenhoge menselijke kost. Generaal Gough, bevelhebber van het Britse 5de Leger, die tot dan de operaties had geleid werd opzij gezet, en generaal Plumer, de held van de Mijnslag, kreeg het commando. Plumer begon een andere tactiek toe te passen waarbij de hoofdmacht van zijn aanval niet bij de bestorming werd ingezet, maar wel bij de consolidatie. Daardoor kenden de Duitse tegenaanvallen minder succes en ging het offensief weer de goeie kant op. Aan de Meenseweg, bij het Polygoonbos en op de lijn Broodseinde – 's Graventafel leverde dat tussen 20 september en 4 oktober terreinwinst op. Maar vanop het plateau van Geluveld bleef de Duitse verdediging in de diepte functioneren. Onder zeer slechte weersomstandigheden werd op 9 en 12 oktober opnieuw aangevallen, maar de ruïnes van Passendale werden uiteindelijk pas ingenomen op 10 november (C.E.F.). Met dit 'resultaat' werd de Derde slag aan geallieerde zijde afgerond. Maar in de weken daarna werden er nog lokale acties ondernomen. De Duitse oorlogskalender rondt de *Flanderschlacht* pas begin december af, met een laatste mislukking (N.Z.E.F.) bij Polderhoek.

Vermist aan het front



Figuur 77. Kaart met weergave van het slagveld tussen 31 juli en 4 december 1917 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



Figuur 78. Situeringkaart Derde Slag om Ieper

4.3.32 18/03/1918: REIGERSVLIET EN OUD-STUIVEKENSKERKE

Tussen de IJzerslag en het bevrijdingsoffensief was het Belgisch-Duitse front geen aanvalsterrein. Niettemin, en na een eerdere poging op 6 maart 1918, ondernamen Duitse troepen op 18 maart 1918 een aanval op de voorposten van Reigersvliet en Oud-Stuivekenskerke. Aan beide zijden liep de dodentol op, maar vanwege de onderwaterzetting leverden de acties geen terreinverschuivingen op en bleef het aantal vermisten relatief beperkt.

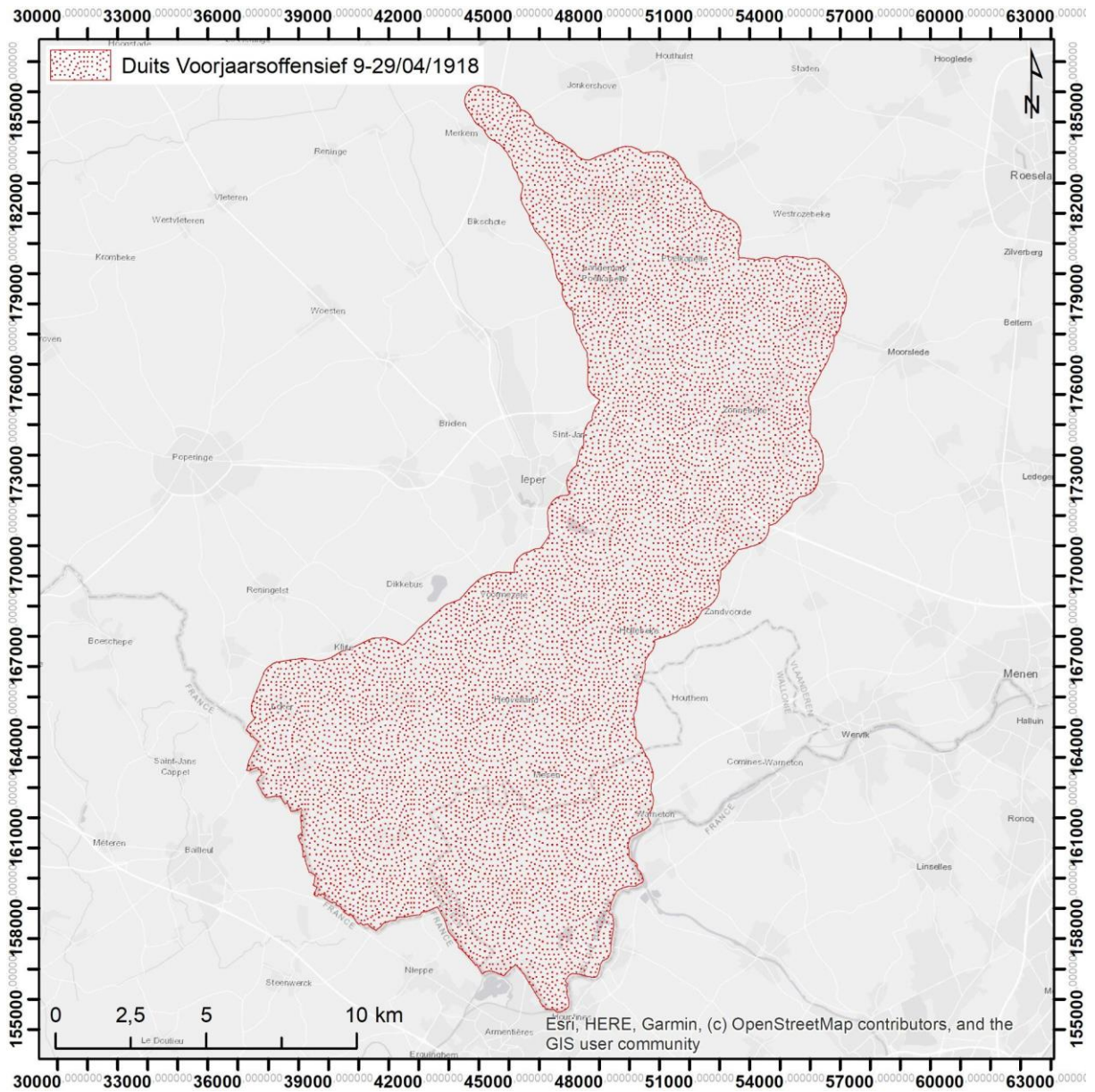
4.3.33 21/03/1918: (DE WEERKLANK VAN) OPERATIE MICHAEL

Op 21 maart 1918 opende het Duitse leger de *Kaiserschlacht* met Operatie Michael. Hoewel dit offensief werd gelanceerd vanaf de Hindenburglinie in Picardië, ging het ook in de wijde Ieperboog gepaard met intenser kanonvuur. Hier werden echter geen infanterieaanvallen georganiseerd. Het verhoogde dagtotaal betreft dus slachtoffers van de beschietingen, wat resulteert in een beperkt aandeel vermisten.

4.3.34 9/04/1918 - 29/04/1918: DUIJS VOORJAARSOFFENSIEF

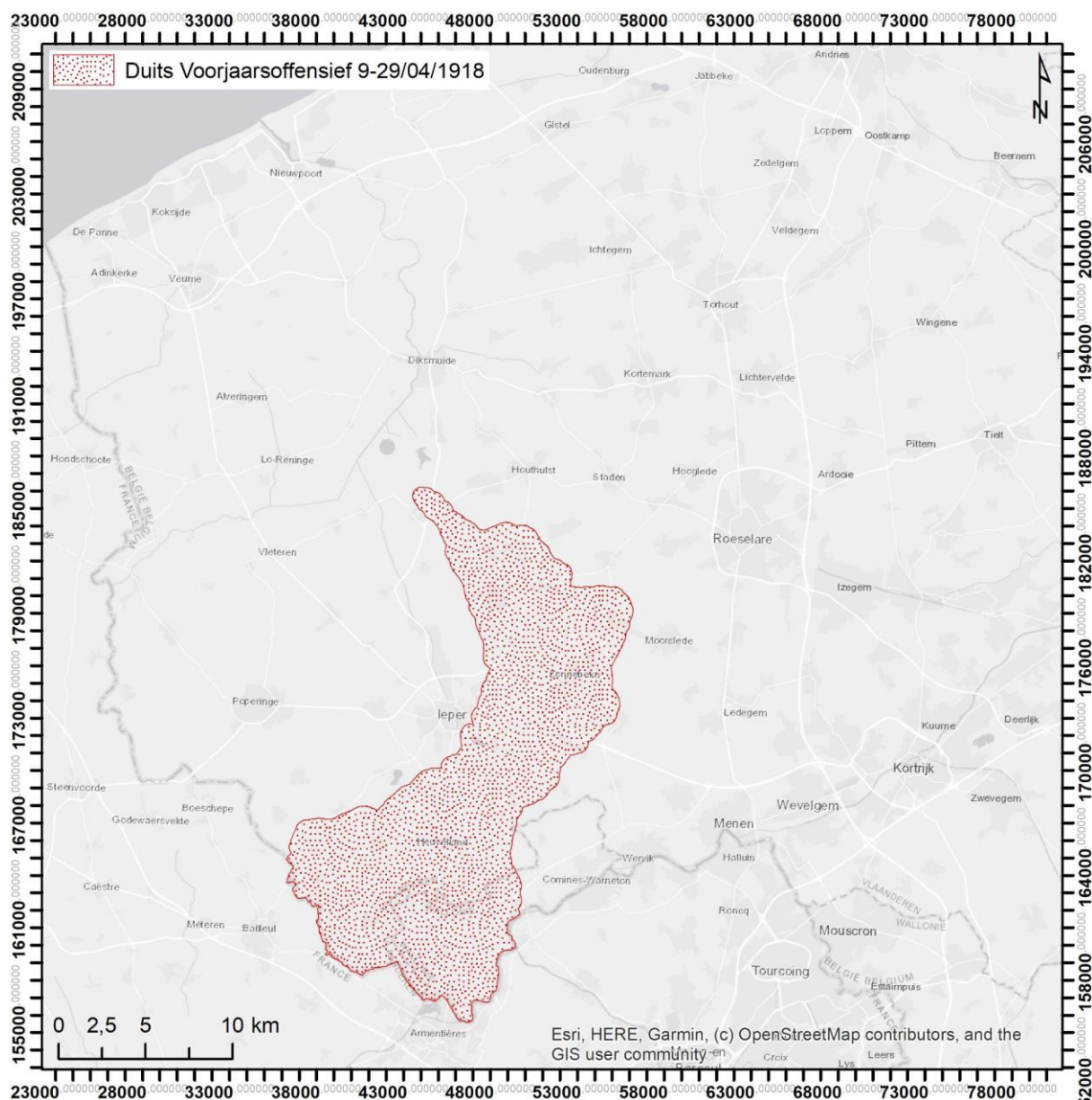
In Vlaanderen ging de *Kaiserschlacht* van start op 9 april met Operatie Georgette (Edmonds 1937a). Er waren hevige aanvallen bij Mesen en Wijtschate (11/4), Ploegsteert en Hill 63 (12/4) en Nieuwkerke (13 en 14 april), helemaal in het zuiden van de Ieperboog. Het Britse leger kwam in een erg precaire situatie terecht. De Duitse terreinwinsten noopten tot een terugtrekking, in de nacht van 15 op 16 april. Grote delen van het in 1917 veroverde terrein werden opgegeven; op sommige plaatsen werd de frontlijn tot 7 kilometer verlegd. Op 17 april werd het offensief langs het zuidelijke front verder gezet, maar hielden de linies stand. Ook ten noorden van Ieper (bij Merkem) werd een aanval uitgevoerd op het Belgische leger. De inname van de Kemmelberg op 25 april dwong de geallieerden tot een verdere inkrimping van de Ieperboog: nooit eerder lag de frontlijn zo dicht bij de stad Ieper.

Vermist aan het front



Figuur 79. Kaart met weergave van het slagveld tussen 9 en 29 april 1918 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



Figuur 80. Situeringkaart van het Duits Voorjaarsoffensief

4.3.35 35. 30/04/1918 - 28/05/1918: DE NASLEEP VAN HET LENTE OFFENSIEF

Na de inname van de Kemmelberg hielden de gevechten nog een paar dagen aan, maar zou de Duitse opmars uiteindelijk stilvallen. 29 april wordt daarom beschouwd als het einde van het Lenteoffensief in Vlaanderen. Toch markeren een paar erg opvallende dagen dat de strijd nog de hele maand mei aanhield. De betreffende periode is daarom, voorbij die enkele afzonderlijke datums, als één periode in kaart gebracht.

Vermist aan het front

- 4/05/1918

De Franse 27^{ste} en 31^{ste} Divisie kregen de opdracht om de Duitsers tussen Loker en Belle terug te dringen. De tijdelijke bezetting van enkele stellingen werd later die voormiddag door tegenaanvallen teniet gedaan.

- 8/05/1918

Eenheden van de Franse 32^{ste} en 129^{ste} Divisie ondernamen lokale aanvallen op de 'ferme Pompier' en de 'ferme sans nom' ten noorden van de Kemmelberg.

- 8/05/1918

Een Duitse aanval (29^{ste} Divisie en 52^{ste} Reservedivisie) in de sector Vierstraat, tussen Kemmel en Voormezele, sloeg een bres in de geallieerde loopgraven en forceerde een gedeeltelijke terugtrekking van Britse eenheden van de 30^{ste} Composite Brigade. Troepen van de 33^{ste} Divisie zetten in de namiddag de tegenaanval in.

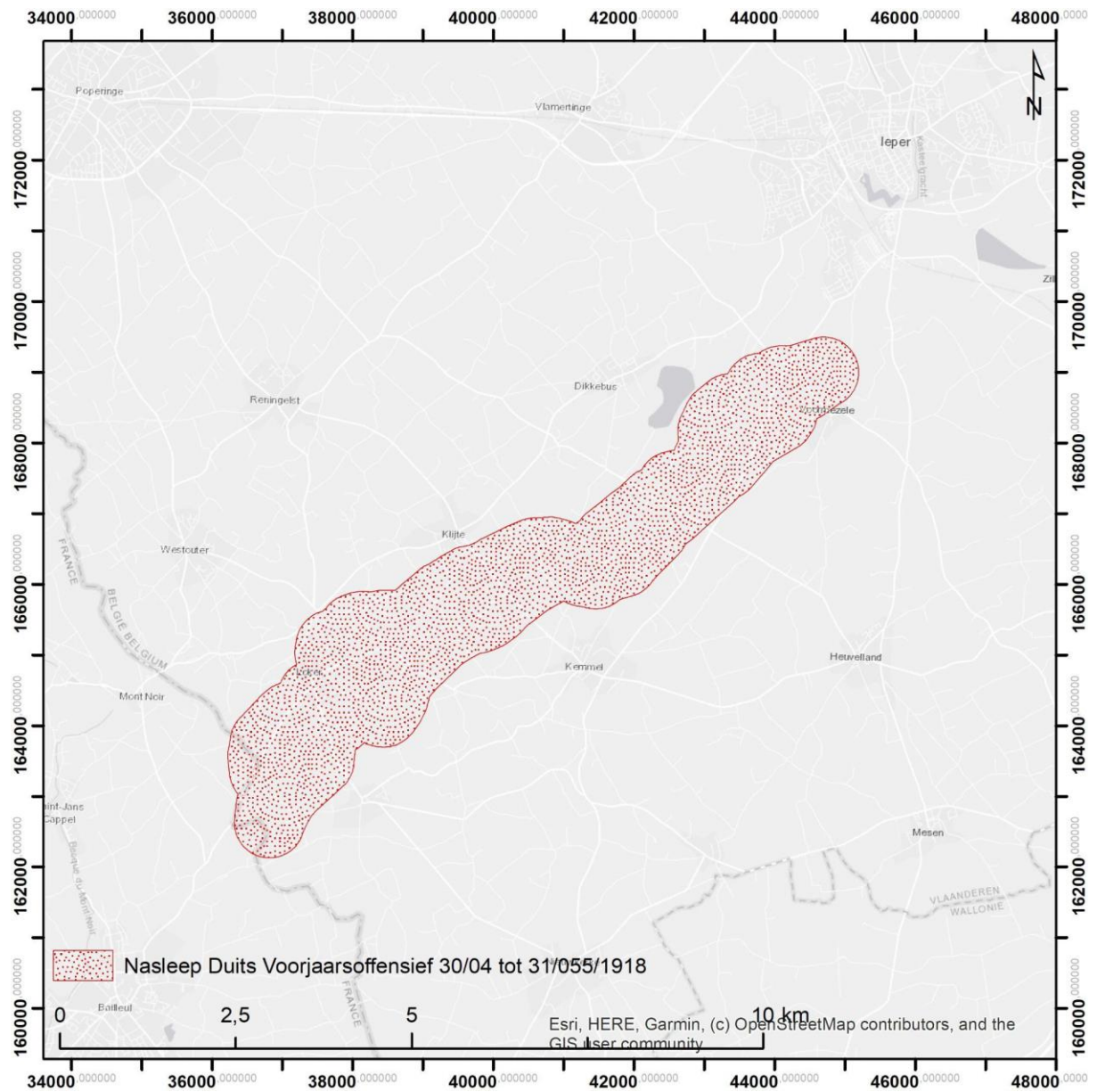
- 20/05/1918

Om 6 uur 's ochtends startte het hele Franse Détachement de l'Armée du Nord (41^{ste} , 121^{ste} , 129^{ste} en 14^{de} Divisie) een gezamenlijk offensief om de Duitsers hun grip op de Scherpenberg te ontnemen en de linies zuidwaarts terug te drijven.

- 27/05/1918

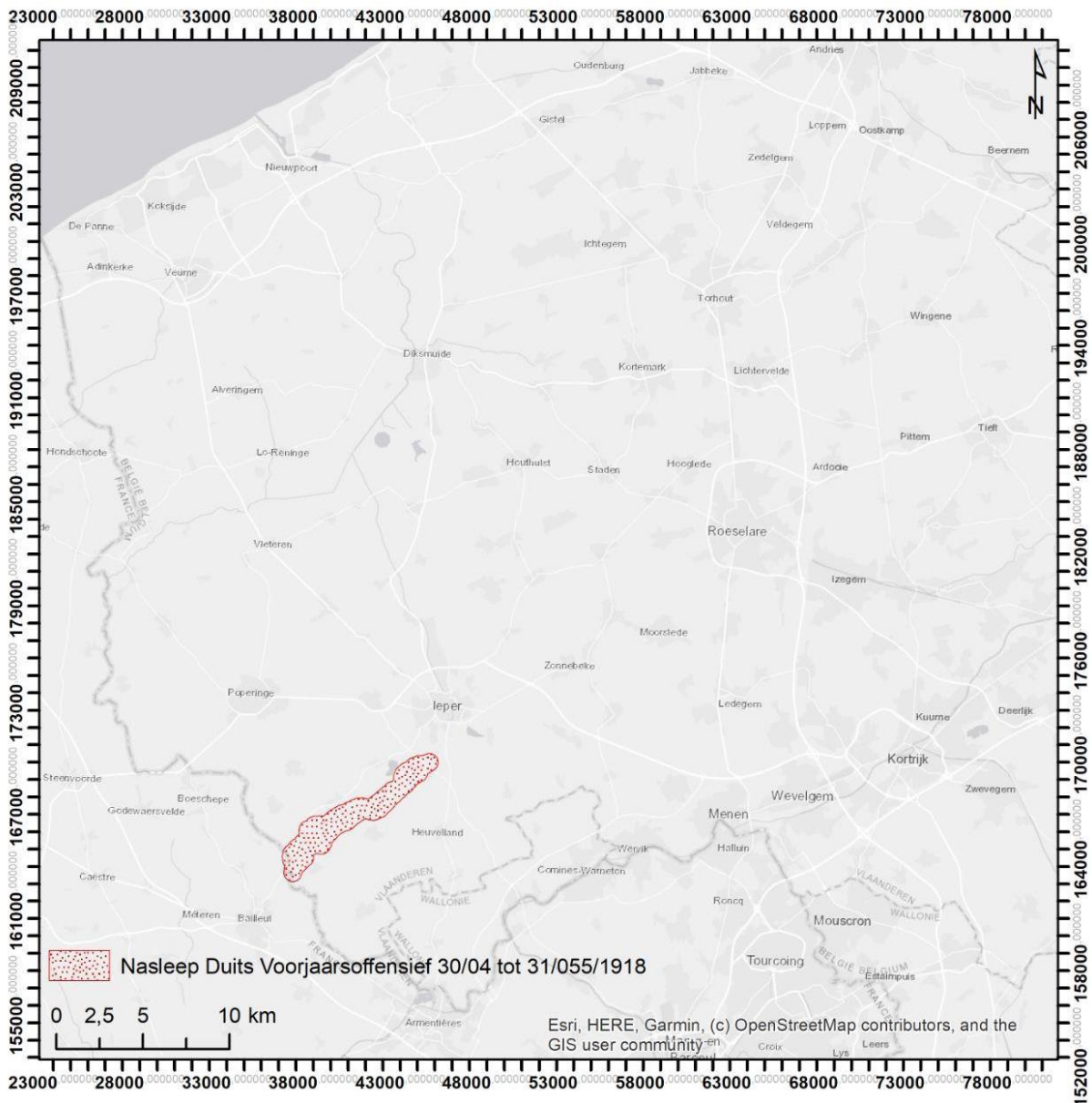
De Duitsers haalden nog één keer alles uit de kast (*Stormtruppen*, *Flammenwerfer*, en gasgranaten inclusief) om de Franse verdediging te breken. Maar de uitputting is intussen totaal, waardoor ook de nasleep van het voorjaarsoffensief in juni de strijd zou verstillen.

Vermist aan het front



Figuur 81. Kaart met weergave van het slagveld tussen 30 april en 31 mei 1918 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



Figuur 82. Situeringkaart van de nasleep van het Duits Voorjaarsoffensief

4.3.36 28/06/1918: N.V.T.

Op 28 juni 1918 voerde de Britse 5^{de} Divisie strijd bij Vieux Berquin; de 31^{ste} Divisie bij Caudescure. De vermisten van deze acties in Noord-Frankrijk werden naderhand vermeld op Ploegsteert Memorial. Dat veroorzaakt in de Namenlijst voor deze dag een verhoogd vermistenpercentage (71%). De historische context van hun dood en het bijhorende slagveld vallen echter buiten het onderzoeksgebied.

4.3.37 19/07/1918: N.V.T.

31^{ste} Britse Divisie: lokale actie nabij Deulemont; 9^{de} Britse Divisie: aanval en inname van Meteren. Beide acties leiden tot een verhoogd vermistenpercentage (Ploegsteert Memorial) maar zijn voor het slagveld van de Westhoek niet van belang.

4.3.38 18/08/1918: N.V.T.

9^{de} Britse divisie: aanval en inname heuvelrug van Hogenackermolen; 29^{ste} Britse divisie: aanval en inname van Outtersteene. Beide acties leiden tot een verhoogd vermistenpercentage (Ploegsteert Memorial) maar zijn voor het slagveld van de Westhoek niet van belang.

4.3.39 4/09/1918: ADVANCE IN FLANDERS (GEEN AFBAKENING IN LANDSCHAP)

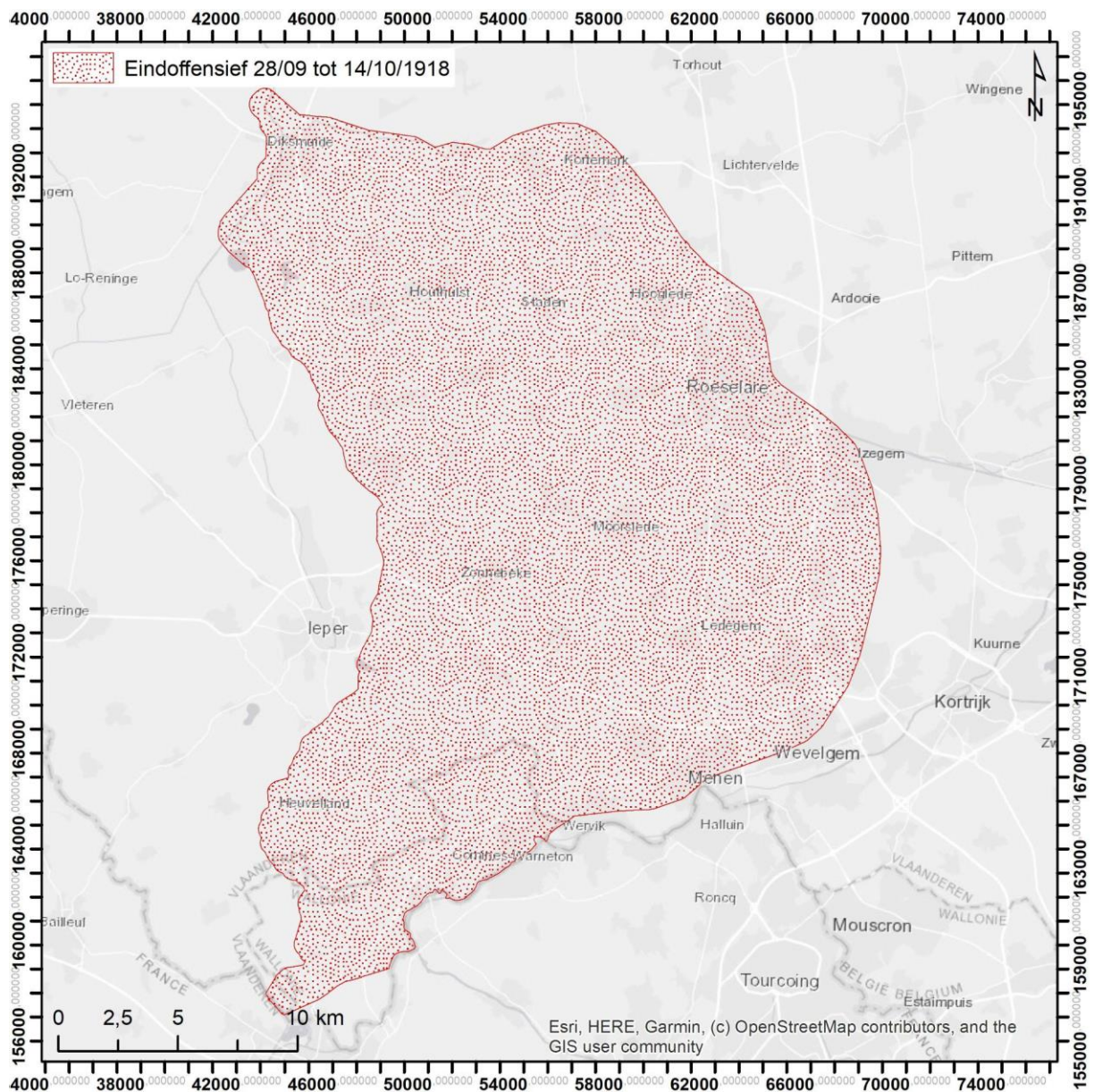
Op 4 september bereikte het (eind)offensief dat half juli in Frankrijk werd ingezet ook het Belgische grondgebied. In het zuiden van West-Vlaanderen, langs de linies van Ploegsteert-Wulvergem-Wijtschate vielen een groot aantal slachtoffers bij de deelnemende Britse divisies (29^{ste} , 36^{ste} , 34^{ste} , en 41^{ste} Divisie), maar bleef het aandeel vermisten relatief beperkt. Hierdoor is er geen afbakening in het landschap.

4.3.40 28/09-14/10/1918: EINDOFFENSIEF

Op 28 september 1918 startte ook het Bevrijdingsoffensief vanuit de Ieperboog en in de richting van Houthulstbos. Het gezamenlijke offensief van Belgen en Britten, en in een tweede fase ook van Fransen en Amerikanen, dwong de Duitse troepen tot terugtrekking (Edmonds & Maxwell-Hyslop 1947, Weemaes 1969). Voor de Westhoek is vooral de eerste fase van de gevechten van belang, omdat in een week tijd - van 28 september tot 4 oktober - een grote vooruitgang werd geboekt. Op 14 oktober werd de aanval op de *Flanders-I-Stellung* ingezet en verplaatste de strijd zich steeds meer oostwaarts, weg uit het gebied van de jarenlange loopgravenoorlog in de Westhoek. Daarom is dit verdere verloop van

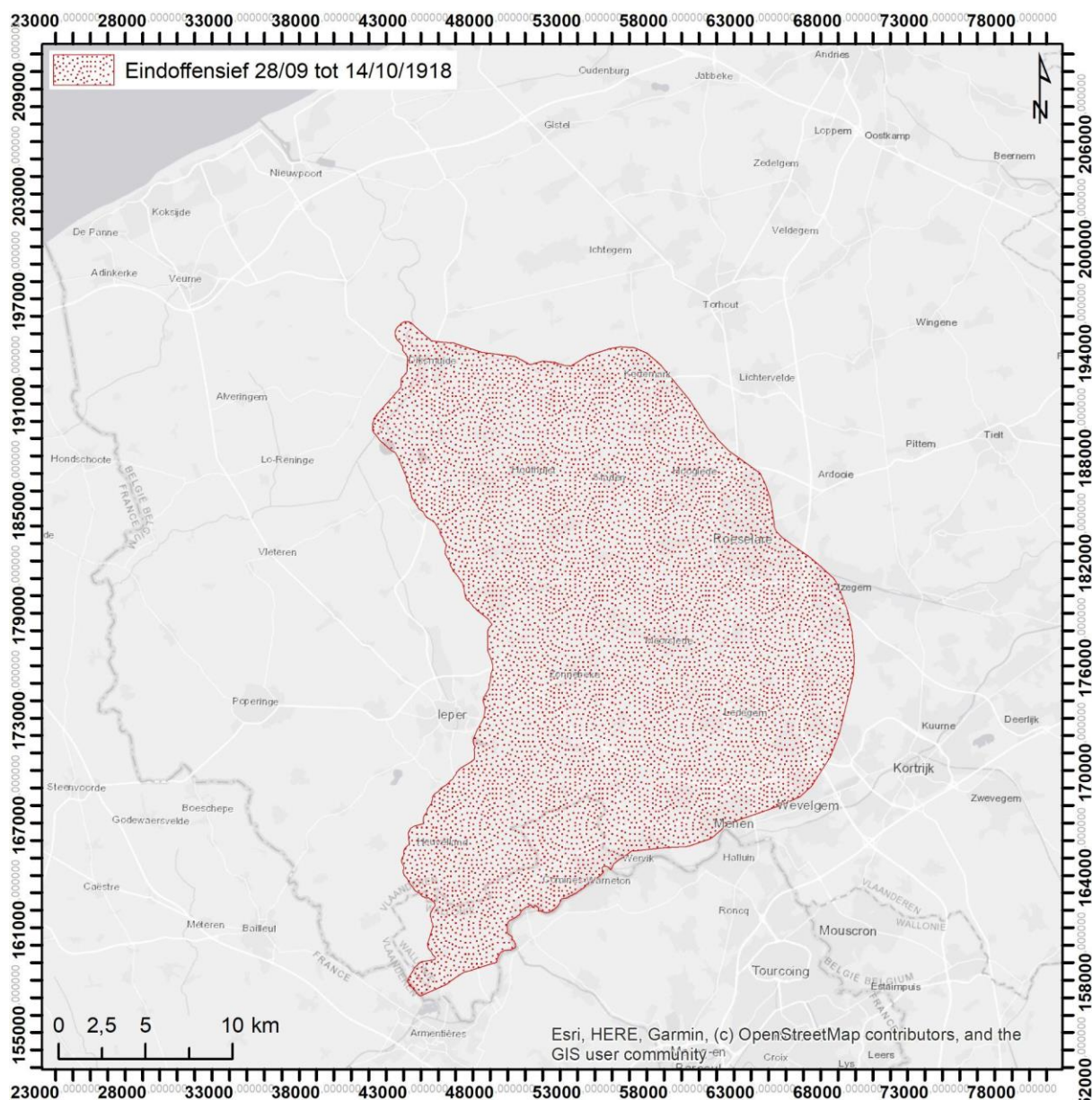
Vermist aan het front

het eindoffensief, in de tweede helft van oktober en tot en met 11 november, niet meegenomen in de analyse.



Figuur 83. Kaart met weergave van het slagveld tussen 28 september en 14 oktober 1918 (500 meter buffers aan beide zijdes van de frontlijn)

Vermist aan het front



Figuur 84. Situeringkaart van het slagveld tussen 28 september en 14 oktober 1918

4.4 AANDACHTSZONES VERSUS CWGC CONCENTRATION DATA

De CWGC-concentration data die eerder werd verwerkt (deel 3) biedt mogelijkheden om de (voor de opeenvolgende veldslagen en militaire acties uitgetekende) kartering te valideren. Door de kaartenreeks te combineren met de naoorlogse vindplaatsen van slachtoffers van het Britse Gemenebest kan worden nagegaan of en in welke mate de lichamelijke resten inderdaad werden aangetroffen op de afgebakende terreinen. Op die manier kan over de (verdere) bruikbaarheid van de kaarten worden geoordeeld.

Vermist aan het front

Het is duidelijk dat voor deze validatie slechts een deel van de CWGC-data bruikbaar is, m.n. de verzameling betreffende gesneuvelden met een gekende sterfdatum én waarvan de concentratie data beschikbaar is⁹. Zonder die datums is een vindplaats immers niet in verband te brengen met een welbepaald slagveld¹⁰ uit de reeks die op basis van de oorlogskalender werden gekarteerd.

De validatie van de ontwikkelde kaartenreeks is verder beperkt tot de veldslagen en slagvelden waarbij effectief Commonwealth-troepen waren betrokken.

Samengevat zijn er in totaal iets meer dan 16.000 Commonwealth geïdentificeerde slachtoffers met een sterfdatum binnen deze afgebakende periodes (Tabel 5) Ruim 80% (of 13.773) van hen werd inderdaad teruggevonden op de in kaart gebrachte aandachtszones. Het overige gedeelte slaat wellicht in verband met verbandposten, veldhospitals, neergeschoten vliegeniers, krijgsgevangenen, dagelijkse oorlogsslachtoffer elders aan het front, etc. De kaarten met daarop de afgebakende zones en de *CWGC concentration* gegevens zijn toegevoegd als bijlage.

Onderling zijn de vaststellingen per veldslag/slagveld erg verschillend; het percentage vindplaatsen binnen de uitgezette terreinen schommelt tussen 0 en 91,5%. Bij de bespreking van de CWGC-concentration data (zie 3.2.2.2) is reeds eerder reeds vastgesteld dat de geïdentificeerde lichaamsvondsten zich tot diep in het achterland bevinden. Hierdoor is het verkregen percentage wellicht zeer sterk negatief beïnvloed.

De conclusie van deze vergelijking is dat er een goede overeenkomst is tussen de afbakende zones en het aantreffen van lichamen die tijdens die welbepaalde acties op het terrein achterbleven of er begraven werden. 80,5 procent van de Commonwealth slachtoffers die een gekende sterfdatum hebben én waarvoor er *burial return information* data beschikbaar is werd na de oorlog aangetroffen in de geografische zone die op basis van historische en cartografische bronnen

⁹ Het is evident dat het daardoor meteen vrijwel steeds om geïdentificeerde slachtoffers gaat. Het gaat concreet om een subset van 23.878 CWGC slachtoffers waarvan bekend is waar ze in het landschap zijn aangetroffen. Het merendeel hiervan zijn geïdentificeerden.

¹⁰ Anderzijds is een sterfdatum als zodanig onvoldoende om te besluiten dat een slachtoffer effectief bij de betreffende actie en dus op het uitgetekende terrein is omgekomen. In een loopgravenoorlog kan sneuvelen en op het slagveld achterblijven erg alledaags zijn en helemaal buiten de context van duidelijk aanwijsbare wapenfeiten vallen. Bovendien brengt de concentratie van CWGC slachtoffers ook andere aspecten van de oorlog in beeld: Britse gewonden die in Duitse verbandposten of veldhospitals overleden, en piloten die uit de lucht werden gehaald, zijn na de oorlog voor herbegraving weggehaald van begraafplaatsen uit het Duitse achterland. Louter op basis van een overlijdensdatum komen dus ook deze vindplaatsen in beeld, volledig buiten de historisch afgebakende slagvelden. Door dit op kaarten te bekijken kan het onderscheid gemaakt worden.

Vermist aan het front

is aangeduid als een aandachtszone. Dit toont duidelijk aan dat de afbakening van de aandachtszones nauwkeurig is en verder gebruikt kan worden. Deze afbakeningen houden geen kwantificatie in maar vooral een aanduiding van een aandachtszone waarin een bepaalde historische actie zich afspeelde die tot grote vermistenaantallen leidde.

Tabel 5. Analyse van het aantal Commonwealth doden met gekend sterfdatum en concentration data die voorkomen in het als aandachtszone afgebakende gebied

	CWGC geïdentificeerde lichaamsvondsten binnen deze tijdspanne	CWGC geïdentificeerde lichaamsvondsten binnen deze tijdspanne die zich in het afgebakende gebied bevinden	Percentage binnen gebied
Eerste Slag om Ieper (1914)	919	637	69,3
Sint-Elooi 14-15/02/1915	20	9	45,0
Sint-Elooi 2/03/1915	4	1	25,0
Spanbroekmolen 12/03/1915	20	4	20,0
Sint-Elooi 14-15/03/1915	11	2	18,2
Hill 60 17-21/04/1915	172	63	36,6
Tweede Slag om Ieper (1915)	1.116	476	42,7
Bellewaarde Heuvelrug (16 juni 1915)	45	14	31,1
International Trench 6-7/07/1915	33	0	0,0
Hoge 30/07/1915	34	22	64,7
Hoge 9/08/1915	7	6	85,7
Bellewaarde en Hoge (25 september 1915)	86	20	23,3
The Bluff 14-15/02/1916	16	7	43,8
The Bluff 02/03/1916	32	24	75,0
Sint-Elooi 27/03/1916	10	2	20,0
Sint-Elooi 6/04/1916	15	0	0,0
Sint-Elooi en Moorteldje 19/04/1916	13	5	38,5
Slag om Hill 62 (1916)	259	154	59,5
Mijnslag (1917)	692	615	88,9
Operatie Strandfest (1917)	62	5	8,1
Derde Slag om Ieper (1917)	11.223	9.906	88,3
Duitse voorjaarsoffensief	737	349	47,4
Eindoffensief (1918)	1.544	1.412	91,5
Som	17.070	13.733	80,5

4.5 ARCHEOLOGISCHE KNIPPERLICHTKAART

4.5.1 ONTWIKKELING VAN EEN ARCHEOLOGISCHE TOOL

Een van de grootste uitdagingen met betrekking tot opgravingen, archeologienota's en desktoponderzoeken in de Westhoek betreft het afbakenen van plekken waar rekening gehouden moet worden met de mogelijke vondst van oorlogsslachtoffers uit de Eerste Wereldoorlog. Door de oorlogskroniek (gebaseerd op slachtoffercijfers) in kaart te brengen, werden hierboven de voormalige 'dodelijke slagvelden' afgebakend als zones waarin de dood ooit lelijk huis heeft gehouden. In archeologisch opzicht is dit geografisch

Vermist aan het front

inzicht onmisbaar: de kans om op een site die zich op een oud slagveld bevindt een lichaam aan te treffen, is altijd heel reëel.

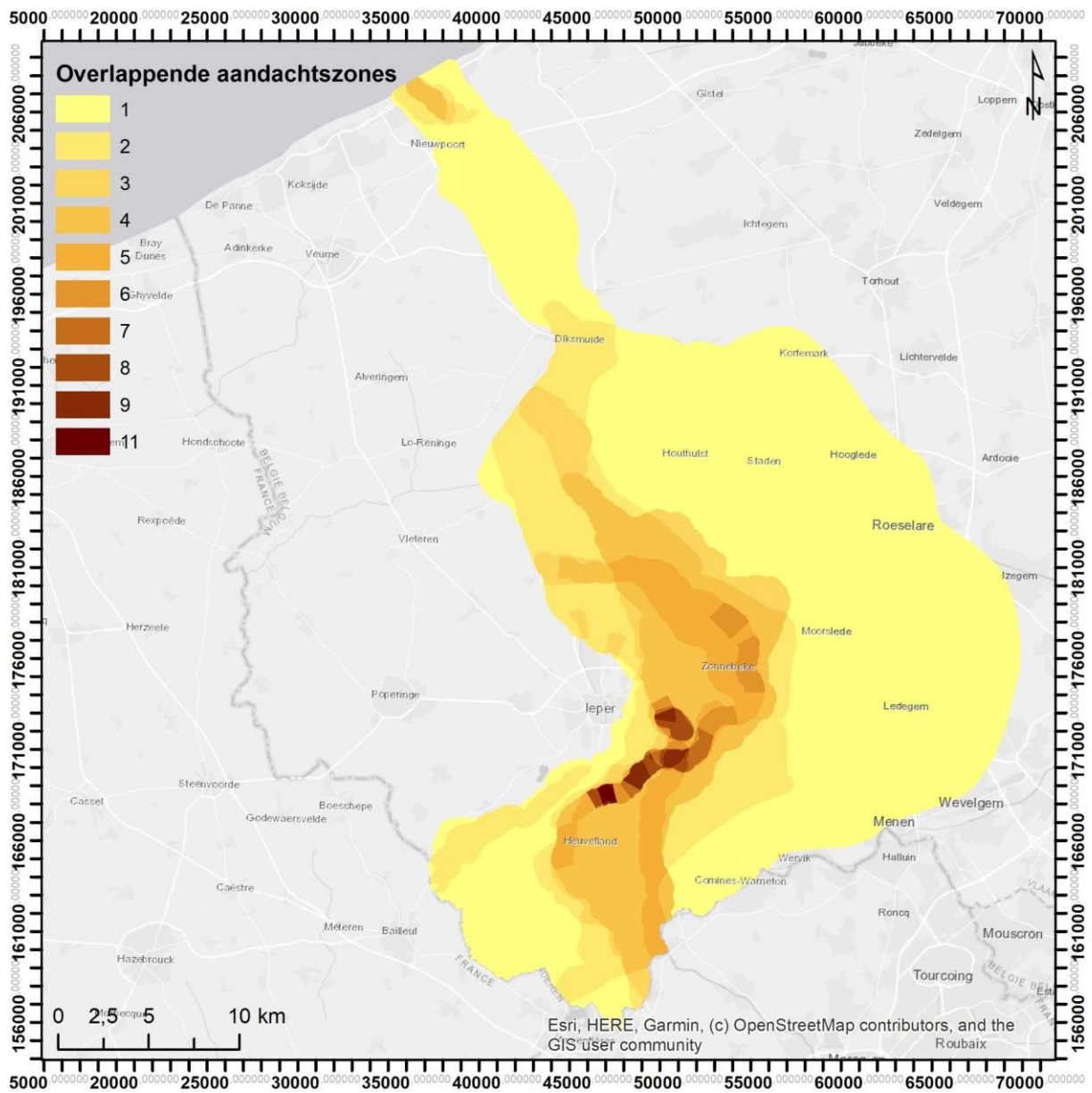
De ontwikkelde (4.3) en reeds enigszins gevalideerde (4.4 en 4.5.3) kaartenreeks laat zien dat sommige plekken in de Westhoek nooit op het slagveld lagen, terwijl andere (al dan niet herhaaldelijk) in de loop der oorlogsjaren van kamp wisselden, en nog andere deel uitmaakten van zo goed als elk slagveld. Door alle afzonderlijke kaarten over elkaar te leggen, worden de onderlinge overlappingen van de verschillende slagvelden gevisualiseerd. Een kleurenschaal maakt duidelijk hoeveel keer - van 1 tot 11 - een bepaald terrein tot een historisch slagveld heeft behoord ¹¹.

In de context van een welbepaald archeologisch project (opgraving prospectie, archeologienota, desktopstudie) kan deze kaart als 'knipperlicht' dienen en gradaties van aandacht trekken. De schaal (1 tot 11) doet daarbij geen uitspraken over het aantal doden en/of over de kans om vermisten aan te treffen ¹², maar geeft aan met hoeveel en met welke slagvelden en veldslagen het te voeren onderzoek rekening moet houden. Het is een aanduiding van het aantal 'knipperlichten' dat bij een archeologisch onderzoek zou moeten aangaan en geeft meteen een historische duiding hiervoor.

¹¹ Er is geen zone met 10 overlappingen.

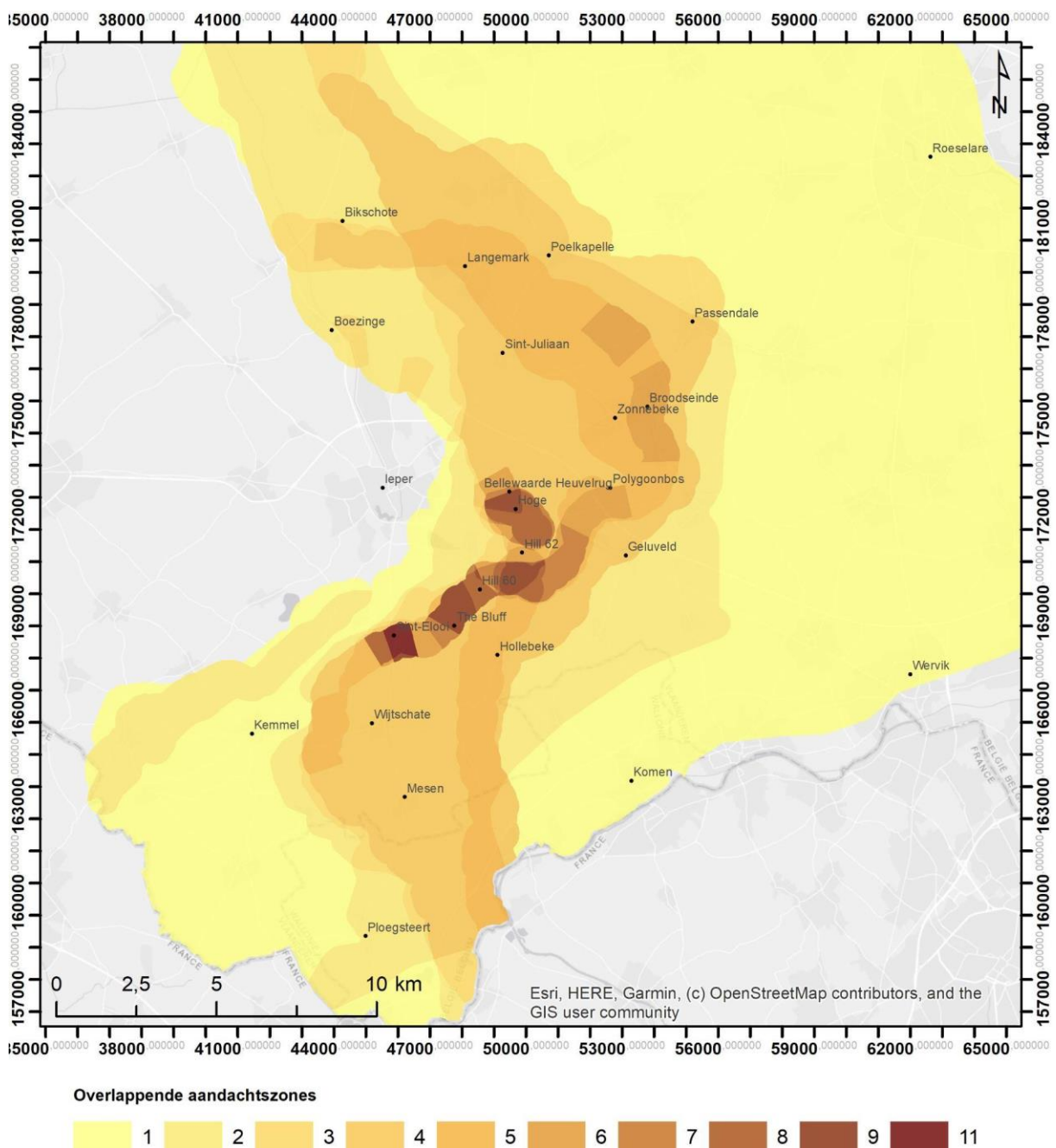
¹² Een plek die bijvoorbeeld maar op één slagveld ligt (zoals bijvoorbeeld de Kemmelberg) hoeft niet noodzakelijk minder slachtoffers te hebben als bv een plek bij Lombardsijde die op het slagveld ligt van Operatie Strandfest (1917) en de IJzerslag.

Vermist aan het front



Figuur 85. Knipperlichtkaart met een weergave van het aantal overlappende offensieven en acties

Vermist aan het front



Figuur 86. Knipperlichtkaart met een weergave van het aantal overlappende offensieven en acties in de Ieperboog

4.5.2 VERGELIJKING KNIPPERLICHTKAART MET CWGC-CONCENTRATION DATA

Omdat de knipperlichtkaart als geheel alle wapenfeiten uit de oorlogskalender samenvoegt, wordt het mogelijk om ook de validatie aan de hand van de CWGC-vindplaatsen (3.2.2) in die zin te hernemen. Behalve de vindplaatsen van geïdentificeerde slachtoffers kunnen nu ook de (anonieme) vondsten zónder

Vermist aan het front

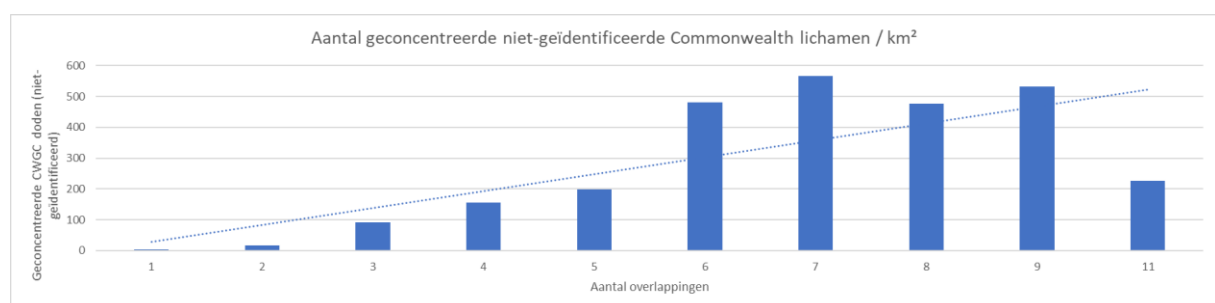
overlijdensdatum worden meegenomen en op de gecompileerde slagveldkaart geprojecteerd.

Uit die projectie blijkt dat van de 63.315 herbegraven doden maar liefst 57.926 ofwel 91,5% gevonden werden in het omvattende slagveldgebied. Bovendien is er is een sterke positieve correlatie (0,67) tussen het totale aantal door de CWGC gevonden lichamen per km² en het aantal keer dat hun vindplaats op de knipperlichtkaart is aangeduid als slagveld. De trendlijn op Figuur 87 geeft ook duidelijk aan dat hoe meer overlappings er zijn op het slagveld hoe meer geconcentreerde doden er gevonden werden.

Worden enkel de niet-geïdentificeerde CWGC doden – deze vormen immers een bijzondere groep van vermisten - in de analyse opgenomen, dan levert dit een vergelijkbare trendlijn. De correlatie tussen het aantal gevonden lichamen per km² en het aantal keer dat hun vindplaats is aangeduid op de knipperlichtkaart neemt verder toe (0,71 - sterk positieve correlatie). Dit is logisch, eerder is immers aangetoond (3.2.2.2) dat de geïdentificeerde lichamen tot verder achter de frontlijn teruggevonden zijn dan de niet-geïdentificeerden die meer op de slagvelden lagen.

Tabel 6. Aantal overlappings op de knipperlicht in relatie tot het aantal geconcentreerde CWGC lichamen

Aantal overlappings op knipperlichtkaart	Totale oppervlakte van een knipperlichtzone (km ²)	Totaal aantal geconcentreerde Commonwealth lichamen in een knipperlichtzone	Aantal geconcentreerde Commonwealth lichamen / km ²	Aantal geconcentreerde niet-geïdentificeerde Commonwealth lichamen	Aantal geconcentreerde niet-geïdentificeerde Commonwealth lichamen / km ²
1	511,06	4.230	8	1.384	3
2	122,70	4.182	34	1.914	16
3	33,04	4.283	130	2.990	90
4	88,59	19.619	221	13.816	156
5	40,63	11.147	274	8.044	198
6	10,26	7.209	703	4.940	481
7	3,06	2.451	801	1.731	566
8	3,62	2.409	665	1.723	476
9	3,05	2.169	711	1.623	532
11	0,80	227	284	181	226



Figuur 87. Geconcentreerde niet-geïdentificeerde Commonwealth lichaamsvondsten per km² in een bepaalde overlappingszone op de knipperlichtkaart

4.5.3 COMMONWEALTH KNIPPERLICHT EN TOETSING MET CWGC DATA

De knipperlichtkaart is opgebouwd aan de hand van zowel als Britse, Franse, Duitse en Belgische acties en offensieven. De toetsing van de kaart in 4.5.2 gebeurde enkel met CWGC-burial return gegevens. Als evaluatie van de knipperlichtkaart hebben we een tweede vergelijking gemaakt door enkel de kaartlagen van slagvelden met een sterke Commonwealth betrokkenheid samen te voegen. Dit resulteerde in een Commonwealth-knipperlichtkaart met tussen de 1 en 10 overlappingsen. De niet-Commonwealth-sectoren (zoals bijvoorbeeld het slagveld van de Slag om de IJzer, Franse sectoren van de Derde Slag om Ieper en het Voorjaarsoffensief, Belgische en Franse sectoren van het bevrijdingsoffensief én een inkorting van het gebied tot 300 meter voor de Britse frontlijn) of aantallen (bv Vergeten winter 1914-1915) zijn uit de knipperlicht verwijderd.

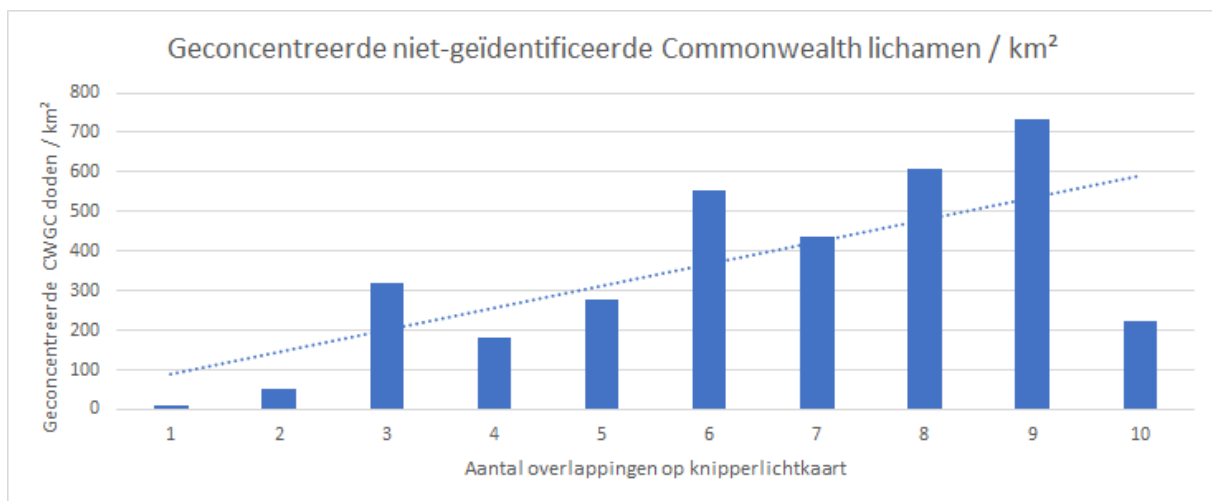
Onze hypothese is dat het aantal overlappingsen op de knipperlichtkaart te relateren is aan het aantal niet-geïdentificeerde Commonwealth doden dat in die gebieden teruggevonden is. De geconcentreerde niet-geïdentificeerde Commonwealth doden zijn een bijzondere subgroep van de vermisten - het zijn immers de een deel van de vermisten die reeds zijn teruggevonden, een ander deel bevindt zich nog in de bodem.

Het bekomen resultaat is vrij gelijkaardig aan de algemene knipperlichtkaart (4.5.2). De densiteit aan geconcentreerde lichamen is hoger in de gebieden met een laag aantal overlappingsen. De trendlijn (Figuur 88) geeft ook hier aan dat hoe meer overlappingsen er zijn op de kaart hoe meer niet-geïdentificeerde Commonwealth lichamen zijn gevonden. De correlatie tussen het aantal geconcentreerde niet-geïdentificeerde Commonwealth lichamen per km² en het aantal overlappingsen op de Commonwealthkaart is ook hier sterk positief (0,70). Dit toont een duidelijk verband tussen beide parameters aan. Dit is des te relevanter omdat deze groep aanzien kan worden als 'reeds teruggevonden vermisten'.

Vermist aan het front

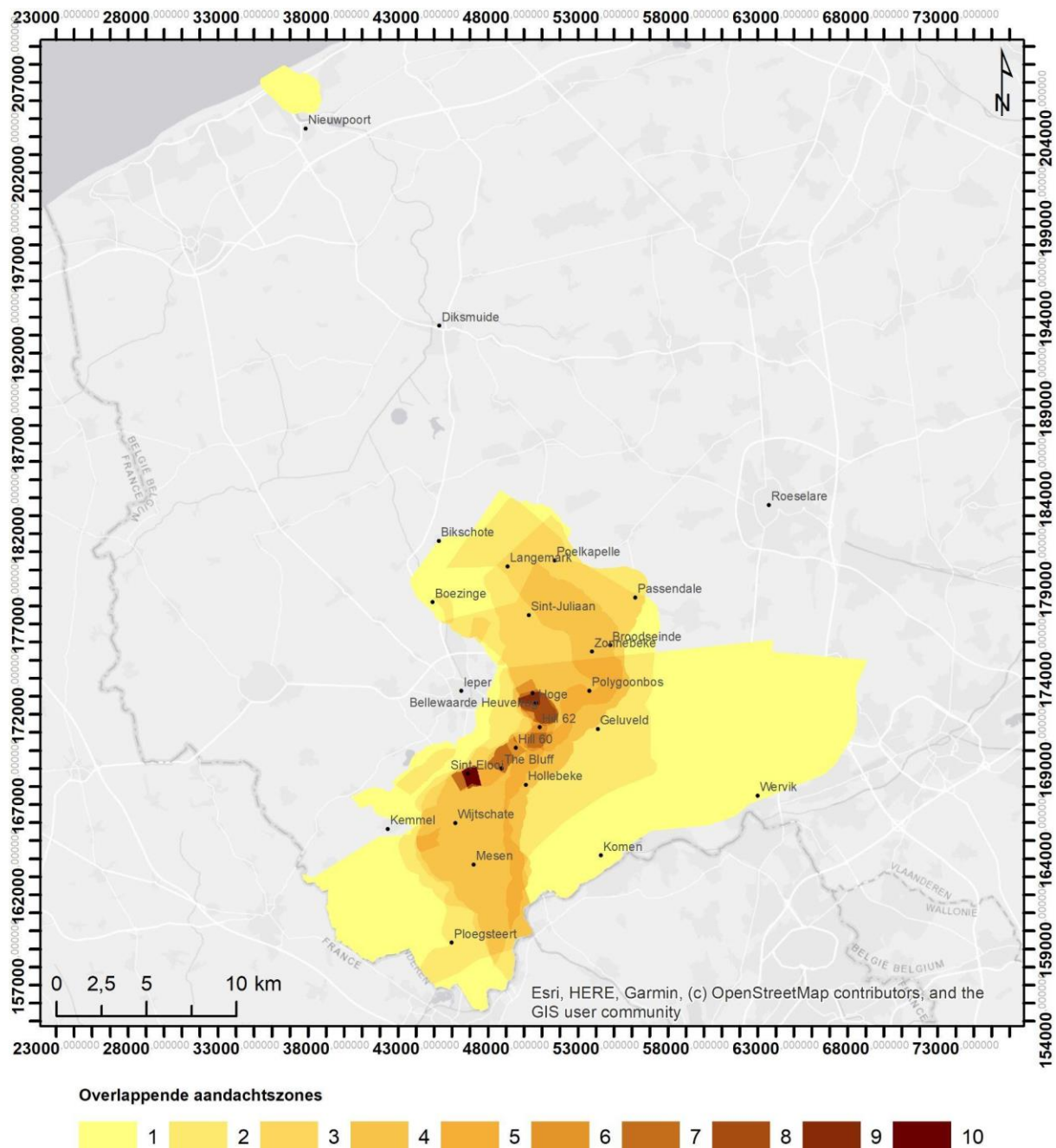
Aantal overlappings	Oppervlakte (km ²)	Aantal geconcentreerde niet-geïdentificeerde Commonwealth lichamen	Aantal geconcentreerde niet-geïdentificeerde Commonwealth lichamen / km ²	Totaliteit geconcentreerde Commonwealth lichamen	Totaliteit geconcentreerde Commonwealth lichamen / km ²
1	197,18	2.027	10	5.079	26
2	74,72	3.989	53	6.661	89
3	33,55	10.701	319	14.444	431
4	63,64	11.614	183	17.085	268
5	18,15	5.076	280	7.477	412
6	2,24	1.241	554	1.793	801
7	3,12	1.359	435	1.843	590
8	1,81	1.102	609	1.559	861
9	0,61	449	733	585	955
10	0,81	181	224	227	281

Tabel 7. Overlappings op de Commonwealth-knipperlichtkaart en het voorkomen van Commonwealth concentraties in deze gebieden



Figuur 88. Aantal overlappings op de Commonwealth knipperlichtkaart met eraan gekoppeld het aantal geconcentreerde niet-geïdentificeerde Commonwealth lichamen

Vermist aan het front



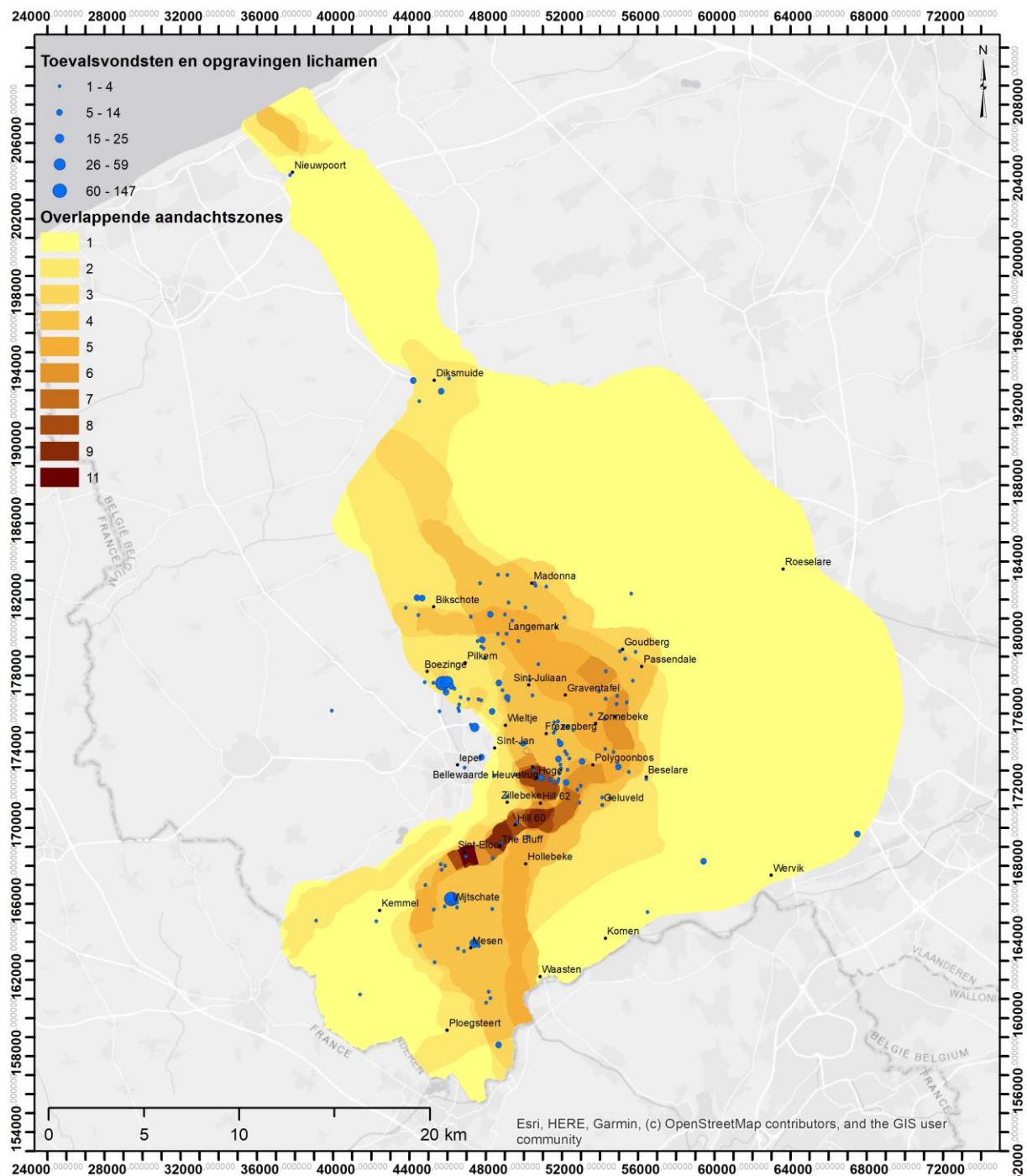
Figuur 89. Commonwealth knipperlichtkaart

4.5.4 VERGELIJKING MET OPGRAVINGEN

Een tweede manier om de relevantie van de knipperlichtkaart na te gaan, maakt gebruik van de resultaten van archeologische opgravingen uit het recente verleden. Wanneer de vindplaatsen van 715 opgegraven vermisten op de knipperlichtkaart worden weergegeven, blijkt de overgrote meerderheid van de vondsten binnen de afgebakende gebieden ligt. Slechts 51 vondsten werden hier

Vermist aan het front

buiten gedaan. Het gaat hierbij vooral om een onvolledig geconcentreerde Britse begraafplaats (Ieper Briekestraat) (Dewilde *et al.* 2015) en veldgraven (Ieper De Vloei).



Figuur 90. Combinatie van de knippenlichtkaart met 734 opgegraven lichamen

De oorzaak hiervoor is heel eenvoudig dat de knippenlichtkaart enkel de slagvelden belicht. De vergelijking maakt duidelijk dat in een archeologisch

Vermist aan het front

traject ook aandacht moet gaan naar het Britse achterland en vooral de zone net achter de frontlijn waar zich kleine begraafplaatsen en veldgraven bevonden.

Uiteraard is het aantal opgegraven lichamen afhankelijk van infrastructuurwerken en bouwprojecten in de regio. Grote gedeeltes van het slagveld zijn agrarisch gebied en kwamen als zodanig nog nooit in aanmerking voor archeologische opgravingen.

4.6 CONCLUSIE

Aan de hand van de Namenlijst zijn (periodes met) verhoogde dagtotalen van doden en/of vermistenratio's aangeduid. Op basis van historische beschrijvingen van de betreffende veldslagen en acties zijn de bijhorende terreinen in het landschap uitgetekend. De klassieke benadering van de oorlogsvoering - t.t.z. als een opeenvolging van grote offensieven - wordt op deze manier op uitdrukkelijk aanwijzen van de slachtoffercijfers overstegen: ook plaatsen en datums buiten de officiële nomenclatuur verdienen aandacht in het kader van een onderzoek naar doden en vermisten. Uiteindelijk kwamen 40 momenten in beeld waarvan 29 op basis van een weloverwogen methodologie (4.3) in kaart zijn gebracht.

Een vergelijking van deze landschapsafbakening met de historische CWGC concentration data (4.4) laat zien dat tot 80% van de doden met een gekende sterfdatum teruggevonden werden in de zones waarin de beschreven acties of offensieven plaatsvonden. Deze duidelijke link tussen tijd, ruimte en individuele gesneuvelden laat toe om de terreinkaarten te gebruiken voor verdere analyses.

De samenvoeging van alle afzonderlijk afgebakende zones (4.5) in één kaart toont in welke mate de verschillende slagvelden elkaar overlappen. Sommige gebieden in de Westhoek zijn tot elf keer toe, en dus erg letterlijk, felbevochten. De ontwikkelde 'knipperlichtkaart' wil voor archeologische trajecten in deze regio een indicatie geven van het aantal slagvelden (met grote vermistenaantallen) waarmee op een bepaalde plaats rekening moet worden gehouden. De projectie van de CWGC burial return data (deel 3) op de knipperlichtkaart (4.5.1 en 4.5.2) heeft duidelijk aangetoond dat die laatste wel degelijk overeenstemt met de reële situatie op het terrein. In de sterke correlatie tussen het aantal niet-geïdentificeerde Commonwealth oorlogsdoden en hun

Vermist aan het front

vindplaats op de knipperlichtkaart is er bovendien een duidelijk trend waar te nemen: hoe meer overlappende slagvelden er zijn, hoe meer niet-geïdentificeerde Commonwealth doden er werden aangetroffen.

Aangezien de Britse niet-geïdentificeerde oorlogsdoden (die eertijds een anoniem graf kregen) een aanzienlijk deel vormen van de totaliteit van de vermisten (zie 2.2.3) is het aannemelijk om de knipperlichtkaart te gebruiken als proxy voor het aantreffen van (resterende) vermisten in het huidige landschap.

5 BRITSE VERMISTEN TIJDENS DE OFFENSIEVEN IN 1917 IN VLAANDEREN

5.1 DOELSTELLING

In dit deel worden opnieuw (aantallen) vermisten in het landschap geplaatst, maar binnen het kader van één, zij het een van de grootste veldslagen die ooit op Belgische bodem plaats vond. Eerdere analyses van de cijfergegevens uit de Namenlijst (2.2.3) tonen aan dat het jaar 1917 op het vlak van doden en vermisten geen gelijke kent. Dit is de periode van de geallieerde offensieven, later bekend als de Mijnslag en de Derde Slag om Ieper. Ongeveer 36% van het totale dodental in België en zelfs 50% van de Commonwealth doden met én zonder gekend graf situeren zich in deze periode van zes maanden (Tabel 1).

Van de offensieven in 1917 bij Ieper wordt het chronologische verloop gefaseerd opgehangen aan een gedetailleerde situering van (de verschuiving van) het slagveld. De werkwijze die hiervoor wordt gevolgd is dus grotendeels dezelfde als in deel 4 (wie, wat, wanneer, en waar) maar verloopt volgens een fijnere opdeling, zowel in de tijd als in de ruimte. We gaan er nog steeds van uit dat er een sterke interactie is tussen het landschap en het voorkomen van doden op welbepaalde plekken en dat dit gebeurde in een patroon op een niet-willekeurige wijze (Congram *et al.* 2017).

Vanwege de beschikbaarheid van bronnenmateriaal, moet de analyse zich opnieuw baseren (en vooralsnog beperken) tot de geallieerde c.q. Commonwealth zijde. Zoals eerder aangetoond (2.2.4) zijn de Duitse Namenlijst-cijfers (nog) onvolledig en daarom (nog) onbetrouwbaar voor een onderzoek op dit gedetailleerde niveau.

De verwerking van de cijfergegevens en de afbakening in het landschap gebeurt op het militaire niveau van legerdivisies. Die keuze is ingegeven door volgende argumenten: (i) het is de belangrijkste gevechtsformatie op het slagveld die volledig individueel kon opereren (met eigen artillerie, genie, medische ondersteuning, etc), (ii) het is een bevatbaar niveau waarop veel offensieven gepland werden, (iii) de oorlogsdagboeken van de Commonwealth divisies bevatten gedetailleerde tekstuele en cartografische informatie over de sectoren die ze bemanden of de operaties die ze dienden uit te voeren.

Vermist aan het front

De concrete doelstellingen van dit deel van deze studie zijn: (i) het ontwikkelen van een methodologie en GIS-model om Commonwealth vermistencijfers te linken aan het landschap. Dit zal resulteren in (ii) een cartografische weergave en (iii) een analyse van de menselijke kost van de offensieven van 1917, uitgezet in het landschap. Via de verrekening van doden zonder gekend graf (d.i. 'vermisten') kan dit vermistenlandschap meteen ook als (iv) archeologische knipperlichtkaart dienen.

5.2 HISTORISCHE CONTEXT: DE OFFENSIEVEN IN 1917 BIJ IEPER

In de lente en zomer van 1917 planden de geallieerden een grootschalig offensief bij Ieper. Dit offensief had als bedoeling om de patstelling aan het Westelijke Front te doorbreken en op te rukken naar de havens aan de Belgische kust waar de Duitsers hun onderzeebootbasis hadden (Edmonds 1948b).

Wie bij Ieper een doorbraak naar het Noorden wilde forceren, moest starten met de inname van de heuvelrug bij Wijtschate en Mesen. Over een afstand van 15 km waren Britse, Canadese en Australische tunnellers daar reeds lang bezig met het ondermijnen van de Duitse frontlijn. Generaal Plumer, de bevelhebber van het Britse Second Army, bracht ook een ongeziene concentratie van artillerievuur in stelling. Op 7 juni 1917 vielen negen divisies aan. De aanval werd een succes. De dieptemijnen veegden de Duitse garnizoenen in de frontlijn weg en sloegen diepe kraters in het landschap. In het centrum werd tot 4 km diep in de Duitse linie doorgedrongen (Passingham 1998). Op beide flanken verliep de strijd moeizamer, waardoor de aanvallen nog tot 15 juni bleven doorgaan. Tegen die tijd was de frontlijn ten zuiden van Ieper bijna helemaal rechtgetrokken, maar de consolidatie ervan bleef de hele zomer lang een zware opdracht. Niettemin werd de tijd rijp bevonden voor het vervolg van het geplande offensief. Op 16 juli 1917 begonnen de voorbereidende artilleriebeschietingen. In de Ieperboog namen ongeveer 3.000 kanonnen de Duitse frontlijn twee weken lang onder vuur, en werden meer dan vier miljoen granaten afgevuurd.

Op 31 juli 1917 vielen 11 Britse divisies aan. In het noorden was er steun van twee Franse divisies. In het zuiden steunden de 3de Australische en de Nieuw-Zeelandse divisies. Volgens het plan van het offensief moest de heuvelrug bij Passendale na 72 uur zijn ingenomen, om daarna verder te kunnen doorstoten naar Roeselare. Dat gebeurde niet. In het noorden, bij Pilkem, was de aanval

Vermist aan het front

succesvol, maar in het centrum en aan de opstap op het plateau van Geluveld, aan weerszijden van de Meenseweg, werd maar heel weinig vooruitgang geboekt (McCarty 1995, Steel & Hart 2001).

Bovendien begon het regenen, en de hele augustusmaand bleef bijzonder nat. Het aanvalsterrein dat door de artilleriebeschieting fel verwoeste was, veranderde langzaam in een immens moeras. Tanks die de infanterieaanval steunden, reden zich hopeloos vast in de modder. De verliezen waren al na deze openingsfase zeer groot. Op 10 augustus werd het offensief hervat, en de hele maand augustus hielden de pogingen aan om de Duitse verdediging te breken. Maar op het Geluveldplateau en de hoogtes aan de Meenseweg ten oosten van Ieper bleef men vergeefs zoeken naar nieuwe successen. De slachtofferaantallen stapelden zich op; in de eerste maand van het offensief werden voor de schaarse terreinwinst reeds 25.000 geallieerde doden geteld.

Na de mislukkingen van augustus werd in september een nieuwe strategie toegepast. Ambitieuze terreinwinsten maakten plaats voor beperkte doelen die stap voor stap werden aangevallen. Bovendien werd de hoofdmacht van een aanval niet meer ingezet bij de bestorming, maar wel bij de consolidatie. Op die manier zouden Duitse tegenaanvallen met artillerievuur minder slachtoffers veroorzaken.

Deze nieuwe tactiek leidde tot een stapsgewijze voortzetting van het offensief. Na de Slag om de Meenseweg (20 september) werden Polygoonbos en Zonnebeke ingenomen op 26 september, de Broodseinde heuvelrug volgde op 4 oktober. Het zou echter nog meer dan een maand duren eer Canadese troepen op 7 november Passendale bereikten, een doel dat volgens de planning al na drie dagen bereikt had moeten worden. De veldslag werd enkele dagen later stopgezet.

De Britse dichter Edmund Blunden omschreef de periode zeer treffend: *"... The battle of Passchendaele arrived with a character of its own; a still more devastating artillery fire fell upon human bodies and the dull country which (incredibly enough) had once been tilled land and thorpe; a deeper, fouler slime drowned all but the luckiest life in man and nature. Concrete hovels, into which men crowded with their pitiable wounds and wretched burdens, were often struck and shattered by direct hits from the heaviest artillery? At that period above all, the soldier felt that his death would be this complete and final disappearance... At that period, the idea that these battlefields would themselves*

Vermist aan het front

ever again become pasture-lands and châteaux with grounds and little lakes and garden-walls, would have appeared sheer fantasy” (Ware 1937).



Figuur 91. Duitse luchtfoto van het slagveld bij Sint-Juliaan op 14 augustus 1917 (IFFM)

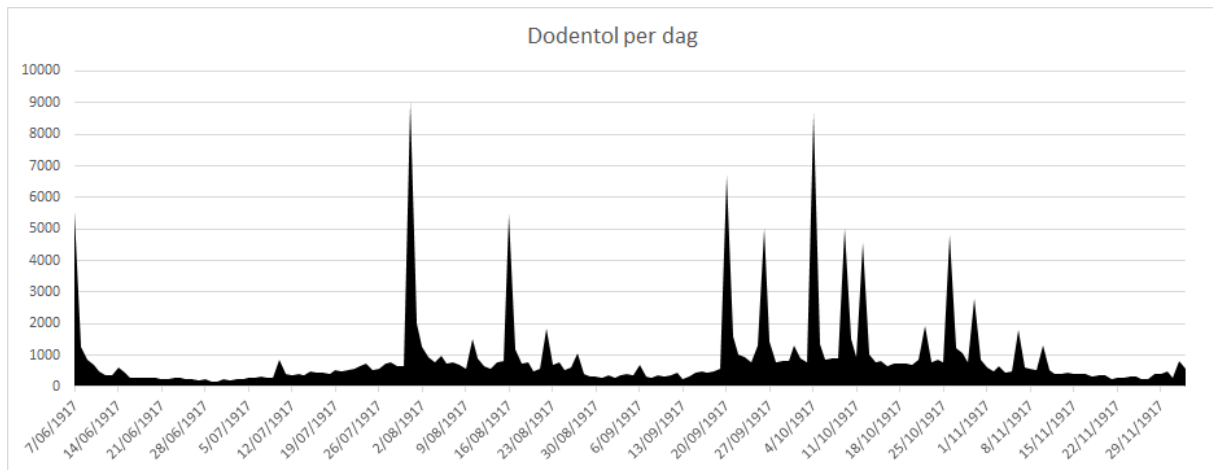
5.3 1917 EN DE NAMENLIJST

5.3.1 DODEN EN VERMISTEN: ALGEMENE AANTALLEN

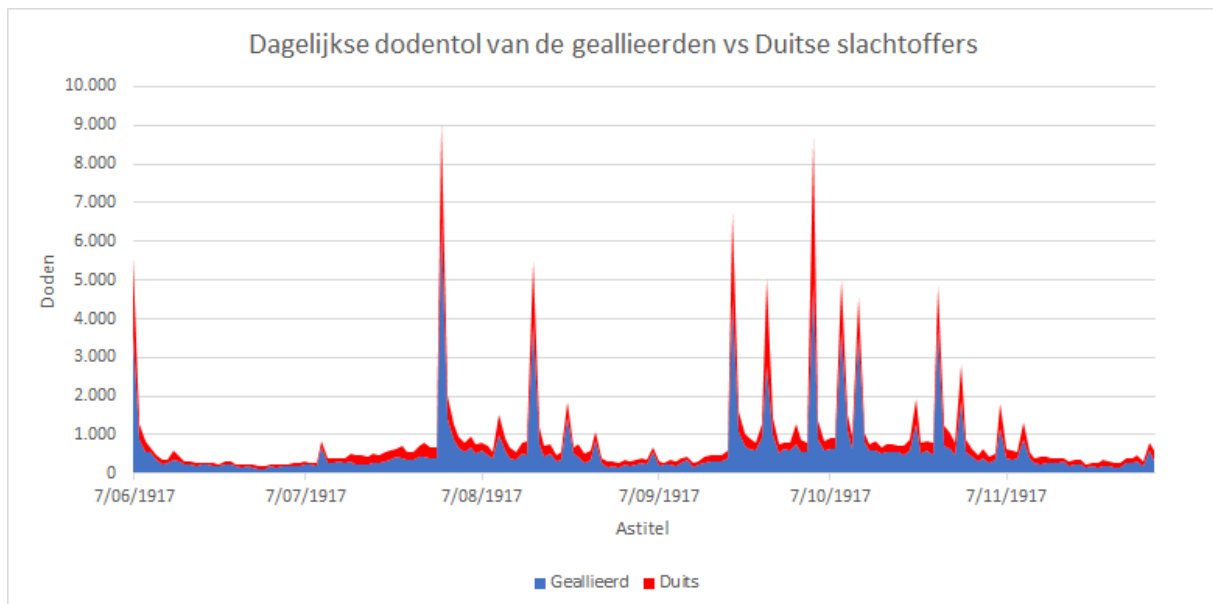
De grafieken en tabellen die hier worden weergegeven zijn een datumgewijze opdeling van de cijfergegevens die eerder als totalen werden beschouwd. De stapsgewijze uitsplitsing volgt daarbij een identiek parcours:

- uitsplitsing van het dagtotaal van de geallieerde versus Duitse slachtoffers
- uitsplitsing volgens gekende en niet-gekende graven
- afzondering van de Commonwealth slachtoffers

Vermist aan het front

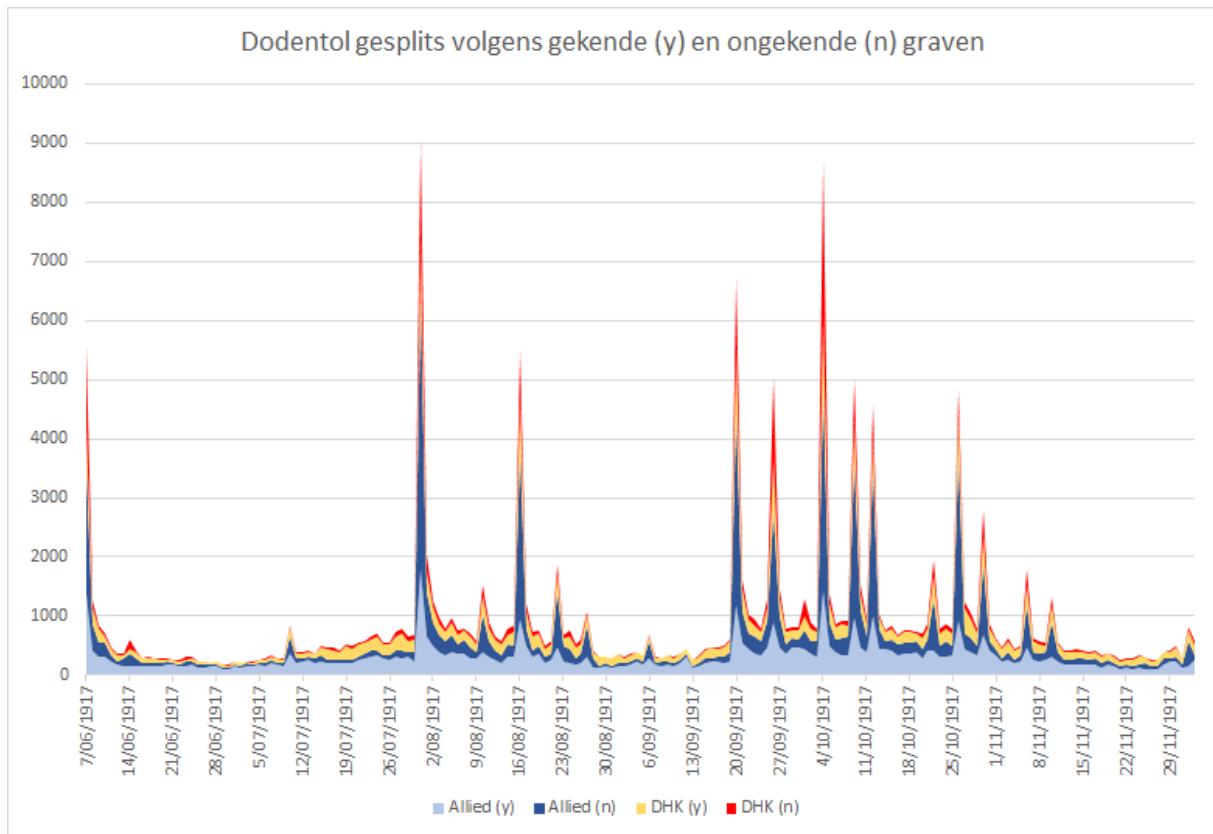


Figuur 92. Dagelijkse dodentol voor de periode 31/07/1917 t.e.m. 3/12/1917

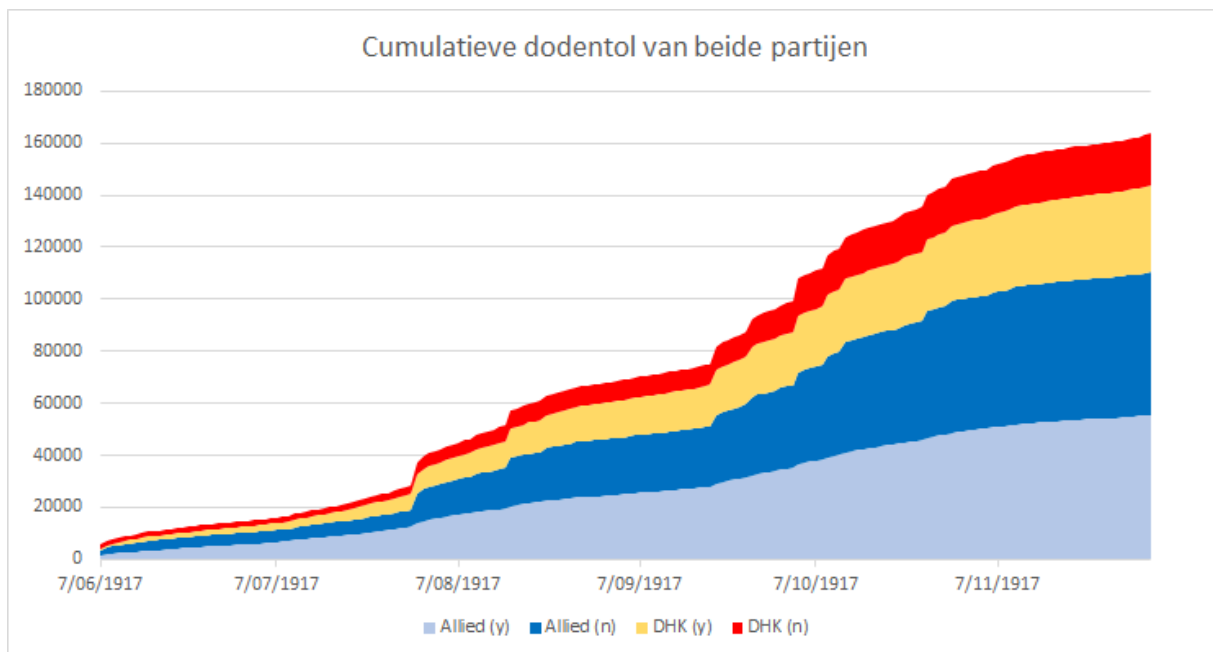


Figuur 93. Dagelijkse dodentol van de geallieerden versus Duitse slachtoffers

Vermist aan het front



Figuur 94. Dodentol van beide partijen, gesplitst volgens gekende (y) en ongekende (n) graven



Figuur 95. Gestapelde cumulatieve dodentol van beide partijen, gesplitst volgens gekende (y) en ongekende (n) graven

De eerder gemaakte algemene vaststellingen worden in de context van 1917 bij leper opnieuw bevestigd:

Vermist aan het front

- De grafiek van de dodentol verloopt helemaal volgens de militair-strategische historiek van het offensief.
- Elke offensieve fase doet de menselijke kost oplopen aan beide zijden, om het even of die gepaard gaat met terreinwinst of -verlies.
- Elke doorstart van het offensief doet voor beide partijen niet enkel de dodentol als zodanig, maar ook het aandeel vermisten (d.i. slachtoffers zonder gekend graf) oplopen.
- Er is een zeer positieve sterke positieve correlatie (correlatiecoëfficiënt 0,92) tussen Commonwealth doden met én zonder gekend graf.

Onderstaande tabel levert de cijfergegevens waarop de grafieken zijn gebaseerd. Een lezing van de tabel drijft het aantal herhaalbare vaststellingen nog verder op:

- Het aandeel van de niet-gekend-begraven slachtoffers is gerelateerd aan de fasering van het offensief: aanvalsfases doen het percentage vermisten (hoog) oplopen, in de tussenperiodes blijkt het haalbaarder om doden herkenbaar te begraven.
- De vermistenratio van het Gemenebest ligt (erg) dicht bij de percentages van de geallieerden als geheel.

De herbevestiging van deze eerdere en algemene vaststellingen, kan voor wat betreft de Derde Slag op enkele punten worden aangevuld:

- Behalve de militaire historiografie te onderschrijven, dwingen de slachtoffers- en vermistencijfers ertoe om ook aandacht te schenken aan enkele fases die (omdat ze voornamelijk mislukkingen opleverden) achterwege gelaten zijn in de officiële nomenclatuur van de veldslag. Opvallend zijn in dit verband:
- 22-24-27 en 6 september: herhaalde pogingen om in de vallei van de Zonnebeek en de Hanebeek door te stoten en Hill 35 te ontzetten
- 1 oktober: Duitse (tegen)aanvallen in de sector tussen de Meenseweg bij Geluveld en langs het Polygoonbos (Zonnebeke)
- 22 oktober: gevechten in het noorden van de frontlijn tussen Madonna en Poelkapelle
- 94% van de geallieerde slachtoffers zijn Commonwealth doden. Zonder de betrokkenheid van het Franse 1^{ste} Leger te miskennen, is dit offensief voornamelijk een zaak van troepen uit het Gemenebest. Dat het

Vermist aan het front

onderzoek dus vooral inzoomt op en gebruik maakt van CWGC gegevens is (ook om deze reden) verantwoord.

De terugval van de vermistenratio's is in de tussenperiodes van de offensieve fasering van leper III minder uitgesproken dan tussen de offensieven als zodanig. M.a.w. het vermistenpercentage blijft relatief hoog, wat uiteraard samenhangt met de aanhoudende karakter van het offensief in zijn geheel.

De volledige tabel wordt hieronder als bronbestand gereproduceerd. De kolommen bevatten volgende informatie:

- **T**: aantal slachtoffers van een bepaalde periode
- **y**: aantal slachtoffers met een gekend graf
- **n**: aantal slachtoffers zonder gekend graf
- **%n/T**: aandeel vermisten t.o.v. dodentol

Vermist aan het front

	28/10/1917	1.047	693	354	33,8	426	314	112	26,3	621	379	242	39,0	529	342	187	35,3
	29/10/1917	779	554	225	28,9	289	213	76	26,3	490	341	149	30,4	420	311	109	26,0
	30/10/1917	2.795	1.164	1.631	58,4	914	475	439	48,0	1881	689	1.192	63,4	1.814	654	1.160	63,9
	31/10/1917	876	627	249	28,4	305	216	89	29,2	571	411	160	28,0	518	378	140	27,0
	1/11/1917	624	484	140	22,4	192	159	33	17,2	432	325	107	24,8	386	300	86	22,3
	2/11/1917	477	375	102	21,4	183	150	33	18,0	294	225	69	23,5	266	207	59	22,2
	3/11/1917	640	451	189	29,5	249	185	64	25,7	391	266	125	32,0	349	243	106	30,4
	4/11/1917	450	342	108	24,0	180	145	35	19,4	270	197	73	27,0	238	176	62	26,1
	5/11/1917	500	352	148	29,6	162	120	42	25,9	338	232	106	31,4	347	215	132	38,0
	6/11/1917	1.797	828	969	53,9	618	354	264	42,7	1179	474	705	59,8	1.134	453	681	60,1
	7/11/1917	626	449	177	28,3	239	196	43	18,0	387	253	134	34,6	345	225	120	34,8
	8/11/1917	588	386	202	34,4	219	157	62	28,3	369	229	140	37,9	306	191	115	37,6
	9/11/1917	545	366	179	32,8	158	105	53	33,5	387	261	126	32,6	355	244	111	31,3
	10/11/1917	1.303	588	715	54,9	414	285	129	31,2	889	303	586	65,9	863	287	576	66,7
	11/11/1917	549	371	178	32,4	168	138	30	17,9	381	233	148	38,8	345	212	133	38,6
	12/11/1917	405	309	96	23,7	146	119	27	18,5	259	190	69	26,6	227	171	56	24,7
	13/11/1917	424	308	116	27,4	174	134	40	23,0	250	174	76	30,4	191	134	57	29,8
	14/11/1917	431	295	136	31,6	141	105	36	25,5	290	190	100	34,5	260	175	85	32,7
	15/11/1917	410	291	119	29,0	138	111	27	19,6	272	180	92	33,8	249	169	80	32,1
	16/11/1917	394	271	123	31,2	132	103	29	22,0	262	168	94	35,9	206	121	85	41,3
	17/11/1917	414	268	146	35,3	117	97	20	17,1	297	171	126	42,4	269	150	119	44,2
	18/11/1917	330	231	99	30,0	128	109	19	14,8	202	122	80	39,6	163	106	57	35,0
	19/11/1917	372	273	99	26,6	121	104	17	14,0	251	169	82	32,7	233	158	75	32,2
	20/11/1917	346	250	96	27,7	128	99	29	22,7	218	151	67	30,7	194	135	59	30,4
	21/11/1917	251	178	73	29,1	97	71	26	26,8	154	107	47	30,5	143	98	45	31,5
	22/11/1917	280	219	61	21,8	107	85	22	20,6	173	134	39	22,5	156	118	38	24,4
	23/11/1917	273	210	63	23,1	117	102	15	12,8	156	108	48	30,8	137	90	47	34,3
	24/11/1917	345	271	74	21,4	158	137	21	13,3	187	134	53	28,3	176	110	66	37,5
	25/11/1917	313	203	110	35,1	104	90	14	13,5	209	113	96	45,9	191	101	90	47,1
	26/11/1917	255	201	54	21,2	109	91	18	16,5	146	110	36	24,7	124	93	31	25,0
	27/11/1917	263	185	78	29,7	102	88	14	13,7	161	97	64	39,8	141	83	58	41,1
	28/11/1917	399	297	102	25,6	127	115	12	9,4	272	182	90	33,1	246	158	88	35,8
	29/11/1917	411	344	67	16,3	131	119	12	9,2	280	225	55	19,6	222	178	44	19,8
	30/11/1917	495	379	116	23,4	171	155	16	9,4	324	224	100	30,9	262	174	88	33,6
	1/12/1917	297	214	83	27,9	106	92	14	13,2	191	122	69	36,1	168	108	60	35,7
Polderhoek	2/12/1917	816	308	508	62,3	234	167	67	28,6	582	141	441	75,8	572	130	442	77,3
	3/12/1917	578	425	153	26,5	248	166	82	33,1	330	259	71	21,5	312	155	157	50,3

Tabel 8. Gedetailleerde dag-per-dag dodentol en vermistencijfers voor 7 juni - 3 december 1917

5.3.2 SLACHTOFFERS OP DIVISIENIVEAU

Om slachtoffers te kunnen tellen op divisie-niveau, beschikt de Namenlijst over een afzonderlijke dataset ‘militaire structuren’. In die verzameling worden gegevens omtrent verschillende militaire identiteiten onderling gekoppeld en gestructureerd. Door kleinere eenheden systematisch af te delen bij grotere, kunnen slachtoffers die tot zo’n kleiner geheel behoren samengeteld worden op het niveau van de grotere structuur waarvan ze deel uitmaken.

Onderstaande voorbeelden werpen een eerste licht op de structurering van het militaire apparaat:

- Het Duitse 241^{ste} Reserve-Infanterie-Regiment opereerde onder het bevel van de 53^{ste} reservedivisie. Maar ook het 242^{ste}, 243^{ste} en 244^{ste} R.I.R. behoren tot dezelfde divisie, net zoals het 25^{ste} reserve-Jäger-Bataillon.
- Als afdeling van de Nieuw-Zeelandse divisie bestond de 1^{ste} infanteriebrigade uit de 1ste en 2de bataljons van zowel het Auckland als

Vermist aan het front

het Wellington regiment, een batterij lichte mortieren en een compagnie machinegeweren.

- De 77^{ste} Field Company van de Britse Royal Engineers werkte voor de Britse 17^{de} Divisie
- Vanaf juli 1917 stond het 265^{ème} Régiment d'Artillerie de Campagne in voor de beschietingen in opdracht van de Franse 133^{ste} Divisie
- ...

Op basis van (voortgaand) historisch onderzoek, is de militaire structuur van alle divisies van alle nationale strijdkrachten die tijdens de Eerste Wereldoorlog in België over de vloer zijn gekomen, in de Namenlijst opgenomen. De databank kan derhalve worden bevroegd op alle niveaus boven de eigen militaire identiteit van individuele slachtoffers, d.i. op het niveau van de nationale strijdkrachten, de divisies, en hun brigades. Opnieuw een voorbeeld ter verduidelijking:

- voor de zoekopdracht 'Canadian Expeditionary Force (C.E.F.)' met als overlijdensdatum '26/10/1917' telt de Namenlijst 566 slachtoffers. Die telling is de som van:
 - 1st Division C.E.F.: 1
 - 2nd Division C.E.F.: 0
 - 3rd Division C.E.F.: 354
 - 4th Division C.E.F.: 208
 - C.E.F. (geen divisie):3
- de optelling op het niveau van een nationale strijdkracht maakt gebruik van op divisieniveau samengetelde aantallen. Voor de zoekopdracht '56th Division (B.E.F.)' met als overlijdensdatum '16/08/1917' telt de Namenlijst 566 slachtoffers, als som van:
 - 167th Infantry Brigade
 - 1/1st Bn. London Regiment: 95
 - 1/3rd Bn. London Regiment: 19
 - 1/7th Middlesex Regiment: 26
 - 1/8th Middlesex Regiment: 72
 - 168th Infantry Brigade
 - 1/4th Bn. London Regiment: 53
 - 1/12th Bn. London Regiment: 4
 - 1/13th Bn. London Regiment: 19
 - 1/14th Bn. London Regiment: 14
 - 169th Infantry Brigade

Vermist aan het front

- 1/2nd Bn. London Regiment: 92
- 1/5th Bn. London Regiment: 89
- 1/9th Bn. London Regiment:37
- 1/16th Bn. London Regiment:30
- 1/5th Bn. Cheshire Regiment:(div. pioniers): 2
- Machine Gun Corps (167, 169, 193): 7
- Medical Corps (2/2nd London FA): 2
- Engineers (416 Field Coy): 3
- Field Artillery (280, 281): 2
- binnen de verwerking op divisieniveau kan de Namenlijst ook tellen op brigade-niveau. Voorliggend onderzoek kan echter volstaan met cijfergegevens op divisieniveau (zie 5.3.2).

Bij het exporteren van de data op divisieniveau worden ook de individuele gegevens omtrent de huidige begraafplaats verwerkt. Volgens de invulling van het vermisten-concept dat in dit rapport wordt gehanteerd, worden slachtoffers met een huidig en gekend graf afzonderlijk geteld.

De cijfermatige bevraging van de Namenlijst levert uiteindelijk een tabel op met:

- (a) de datums van de onderzochte periode
- (b) alle actieve divisies van alle strijdmachten
- (c) aantal doden met gekende graf vs. Vermist

Deze tabel laat dus zien hoeveel slachtoffers (a) op een bepaalde dag (b) in dienst van een bepaalde divisie (c) aan hun dood al dan niet een gekend graf overhouden. Dit overzicht bevat voor de gehele oorlog meer dan 1.560 kolommen en 660 rijen; met ruim 130.000 cellen is zelfs de uitsnede voor het onderzoek naar de Commonwealth-deelname tijdens het oorlogsjaar 1917 te groot om hier te worden weergegeven. Enkel bij wijze van voorbeeld volgen hieronder dus een paar uitsnedes uit deze Namenlijst-tabel.

Vermist aan het front

de daaropvolgende periode van consolidatie, en de volledige Derde Slag om Ieper en de nasleep ervan (31 juli tot 3 december 1917). Om de verschuivingen van de frontlijn te achterhalen werd geïntegreerd gebruik gemaakt van volgende bronnen:

- Historische literatuurstudie naar de vooruitgang van de veldslag en de opdeling ervan in verschillende fases (Steel & Hart 2001).
- De omvangrijke collectie Duitse, Franse, Belgische en Britse loopgravenkaarten uit de collectie van het In Flanders Fields Museum (n= 223), digitale kaartencollecties (Western Front Association s.d.) en online raadpleegbare archieven (National Library of Scotland 2020) om een zicht te krijgen op het opschuiven van de frontlijn op specifieke data. Deze kaarten geven vooral tijdens stabiele fases / pauzes waardevolle informatie en zijn minder geschikt voor het volgen van specifieke aanvallen / tegenaanvallen.
- In de Britse officiële geschiedschrijving zijn tal van kaarten opgenomen met wisselende schaalniveau en details die de evolutie van de slag weergeven (Bean 1941). Deze vaak algemenere kaarten werden aangevuld met een onderzoek van de Britse officiële oorlogsdagboeken (War Diaries) van betrokken eenheden. Vooral op het niveau van de betrokken divisies bleek dit uiterst nuttig. Deze bevatten vaak gedetailleerde planningskaarten en situatierapporten. Waar nodig werd dit aangevuld met de dagboeken van hogere legerkorpsen en de brigades binnen de divisie.
- Tekstuele aanduidingen in war diaries (geraadpleegd via nmarchives.com) van alle betrokken Britse divisies en een selectie van brigades.
- Studie van historische luchtfoto's (Stichelbaut *et al.* 2017) waarop de reële situatie op het terrein te volgen is.

De frontlijn werd gedigitaliseerd als een shapefile (lijn) en voorzien van een attributentabel met daarin een datering.

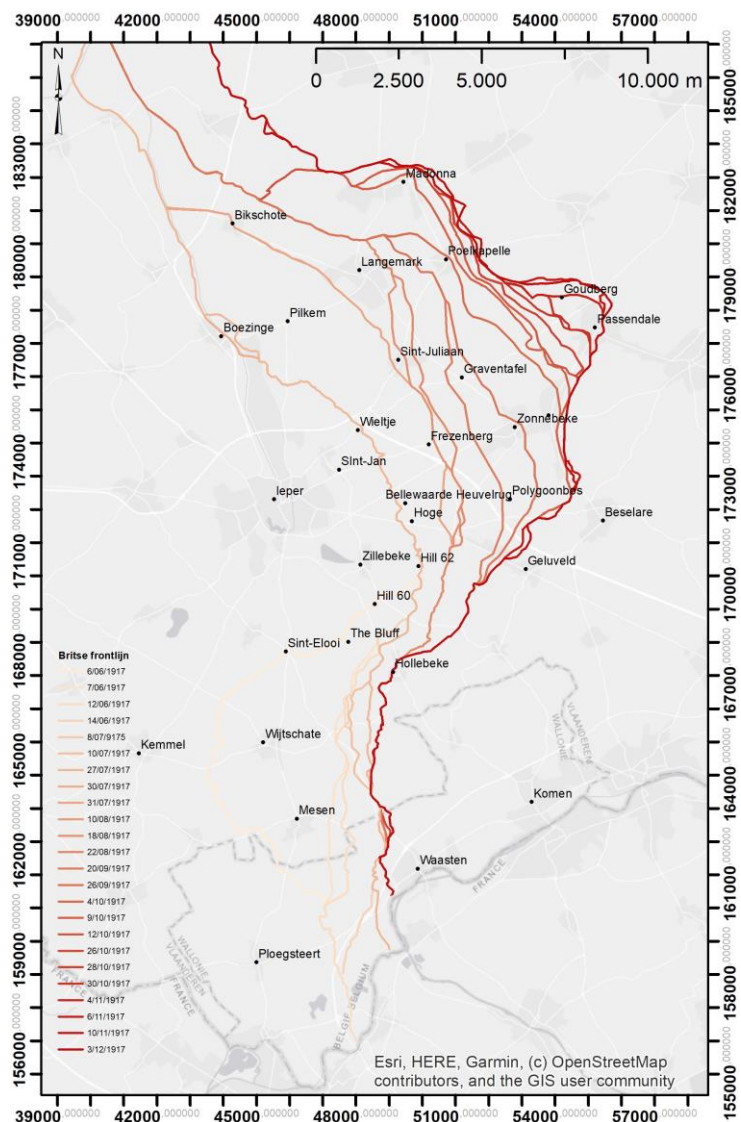
Voor elke wijziging van een eerdere frontlijn werd een nieuwe lijn gedigitaliseerd. Op die manier ontstaat een dag-per-dag evolutie van het front.

Vermist aan het front

Het voorbeeld hieronder situeert de frontlijnen (i) waarlangs op 31 juli 1917 ter hoogte van de Meenseweg de aanval werd ingezet, en (ii) die na die aanval effectief als nieuwe stelling kon worden geconsolideerd.



Figuur 98. Bepalen van de frontlijn aan de hand van historische luchtfoto's en cartografische bronnen (bron luchtfoto IWM, bron kaart IWM)



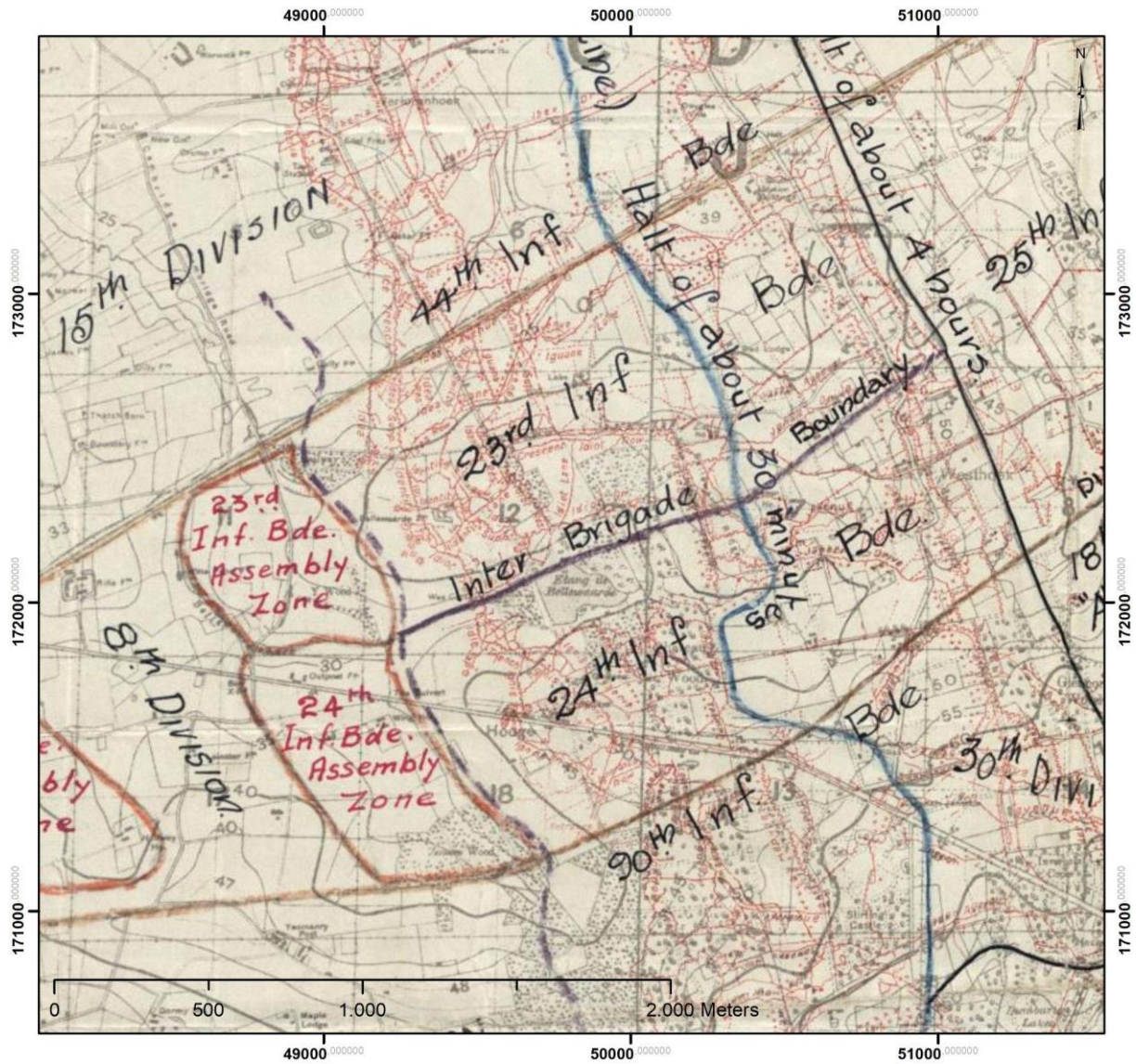
Figuur 99. Operevolgende frontlijnen tussen 7 juni en 3 december 1917

5.4.2 FRONTSECTOREN EN AANVALSGEBIEDEN: EEN MAASWERK

Elke divisie bemande een sector of kreeg een aanvalszone toegewezen. Die aanvalsgebieden lagen vóór de eigen frontlijn, en werden haaks daarop aan beide zijden afgeboord, veelal aan de hand van tracés van in het landschap herkenbare elementen zoals wegen, spoorlijnen, waterlopen, etc. Voor elke betrokken divisie is op basis van de war diaries dag per dag nagegaan in welke sector ze waren opgesteld. Met deze bijkomende informatie werd de kartering vervolledigd: alle opeenvolgende frontlijnen werden in (aanvals)sectoren verdeeld en aan de betreffende divisies toegewezen (Figuur 100).

Zo werd de frontsector uit het eerder gegeven voorbeeld op 31 juli 1917 bemand door de Britse 8^{ste} Divisie. De historische kaart van de aanval toont de startpositie, het beoogde doel, en de zijdelingse afboording (links en rechts) van het aanvalsgebied. In de kartering is die informatie overgenomen; alleen is daarbij het beoogde aanvalsdoel vervangen door de effectief bereikte frontlijn (Figuur 101).

Vermist aan het front



Figuur 100. Bepalen van de aanvalszones van een divisie op basis van een Britse planningskaart (bron: War Diary 8th Division)

Vermist aan het front



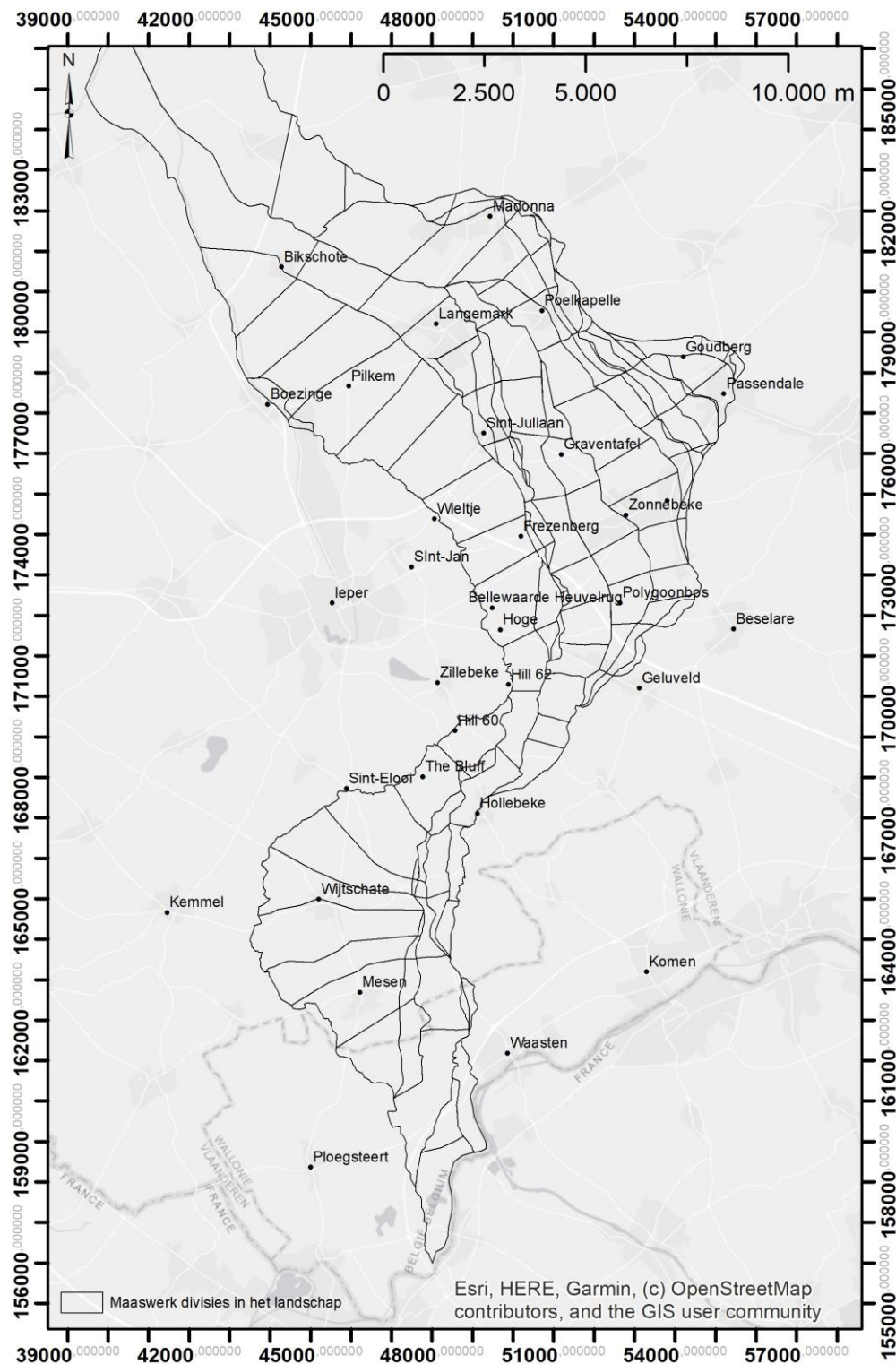
Figuur 101. Vierzijdige afbakening van het terrein van de effectieve aanval door de 8ste Britse divisie op 31 juli 1917

Deze werkwijze werd toegepast voor elke nieuwe aanvalsfase vanaf elke nieuwe frontlijn. Telkens bakenen de vier lijnen - (i) de linker- en (ii) rechtergrens van het aanvalsg gebied, en (iii) de frontlijn vóór en (iv) ná de aanval - een sector af die effectief ingenomen werd door welbepaalde divisies tijdens een welbepaalde fase van het offensief. Het gehele slagveld van 1917 werd voor de periode van 7 juni tot 3 december op die manier gekarteerd als een chronologisch-geografisch netwerk van knooppunten en mazen.

- chronologisch: historisch onderzoek leidde voor deze zes oorlogsm maanden tot een tijdsindeling in circa 28 fases. Het betreft zowel dagen of -periodes van aanvallen (met veranderingen op het terrein als gevolg) als stabiele tussenperiodes.

Vermist aan het front

- geografisch: in de slagveld-ruimte vertaalde deze fasering en de betrokkenheid van 60 geallieerde legerdivisies zich in een complex maaswerk van een 240-tal polygonen (Figuur 102). In de attributentabel werd voor elk afgebakend terrein informatie weggeschreven aangaande de datum (van-tot) en de betrokken divisie(s).



Figuur 102. Maaswerk van Commonwealth divisies in het landschap

5.4.3 DODEN OP HET SLAGVELD: EVALUTIE VAN HET GEKARTEERDE MAASWERK

In combinatie met de divisie-telling op basis van de Namenlijst maakt deze GIS-aanpak het mogelijk om aan elk uitgetekend aanvalsterrein (t.t.z. aan elke aanval met effectieve terreinwinst) een bijhorend aantal doden toe te wijzen. Die cijfermatige invulling kleurt het maaswerk van de Ieperboog tot een lappendeken dat de menselijke kost van elke (zelfs kleine) terreinwinst in 1917 in beeld brengt. Om echter alle doden en vermisten in het landschap te plaatsen schiet deze werkwijze nog te kort. Want niet iedereen kwam om of raakte vermist in een ingenomen aanvalsgebied. Bovendien vielen er ook slachtoffers tijdens stabiele fases, tijdens aanvallen die mislukten en dus géén terreinwinst opleverden, of tijdens Duitse tegenaanvallen. Op dat punt schiet het uitgerolde net fundamenteel te kort.

Maar ook op het stuk van de wel afgebakende (aanvals)terreinen lijkt er een probleem te zijn. Dat blijkt uit de evaluatie van het 1917-maaswerk aan de hand van de eerder toegelichte (3.3) en als toetsing aangewende (4.5.2) CWGC-*concentration data*. Inzoomend, opnieuw, op de casus van de aanval op 31 juli 1917 ter hoogte van de Meenseweg, levert de visualisatie van de vindplaatsen van CWGC slachtoffers (met die datum als gekende overlijdensdatum) een duidelijk zicht op de tekortkoming van het afgebakende gebied: de teruggevonden slachtoffers bevinden zich zowel vóór de startpositie als voorbij de uiteindelijk bereikte stelling (Figuur 103).

Vermist aan het front

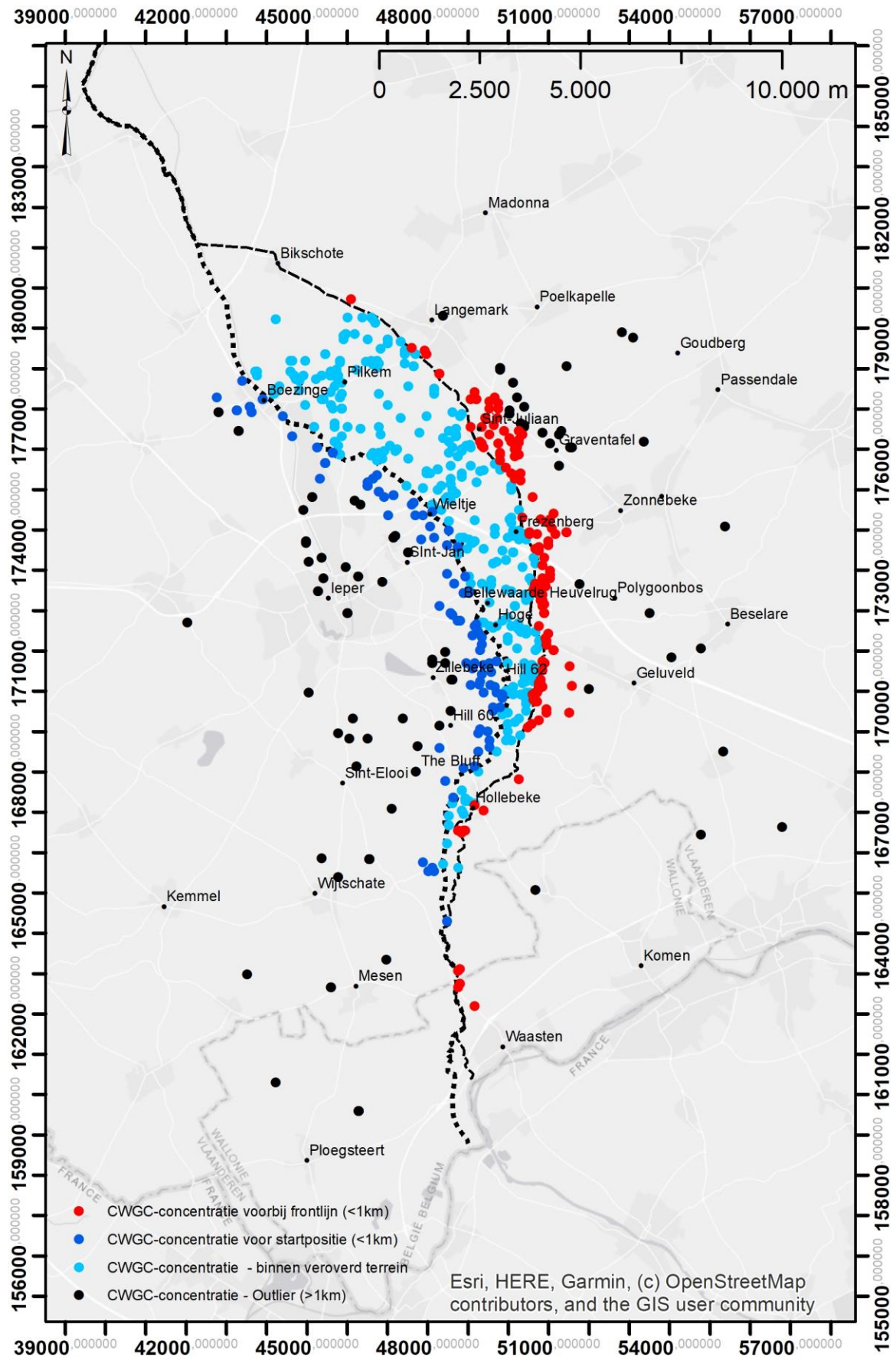


Figuur 103. 31 juli 1917: CWGC vindplaatsen met gekende sterfdatum t.o.v. de frontlijnen voor en na de aanval ter hoogte van de Meenseweg (bron orthofoto: Informatie Vlaanderen)

Uitvergroot naar de hele Ieperboog en in verhouding tot de volledige frontlijnen van 31 juli 1917, leert een visualisatie van alle vindplaatsen voor die aanvalsdag (Figuur 104):

- dat de slachtoffers grosso modo op drie plekken liggen: (i) achter de eigen linies, (ii) op het ingenomen terrein en (iii) daar voorbij, in het (nieuwe) niemandsland of in Duits gebied;
- dat de slachtoffers aan deze zijde van de oude en aan de overzijde van de nieuwe frontlijn tot ver in het achterland werden aangetroffen. In de visualisatie hieronder zijn de vindplaatsen vanaf 1 km afstand van de frontlijnen zwart gekleurd.

Vermist aan het front

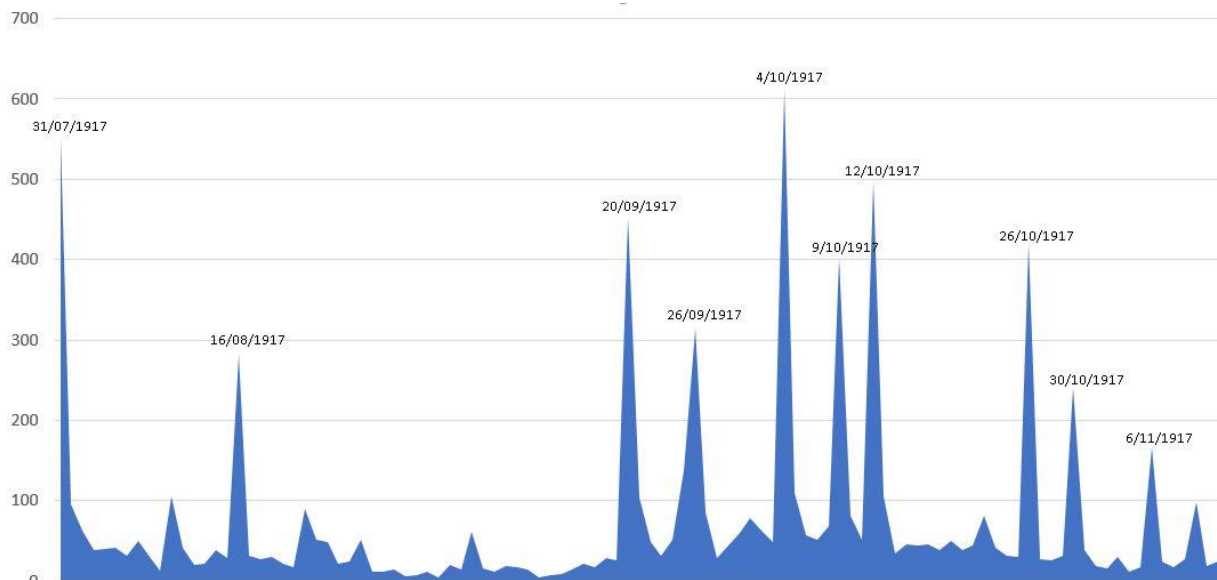


Figuur 104. CWGC-vindplaatsen met gekende sterfdatum (31/07/1917) in verhouding tot de frontlijnen voor en na de aanval van de betreffende dag (bron orthofoto: Informatie Vlaanderen)

Vermist aan het front

Dat de geografische afbakening van de aanval van 31 juli 1917 te kort schiet om de effectieve naoorlogse CWGC vindplaatsen van slachtoffers van die dag te omvatten, dwingt meteen ook tot een verdere evaluatie. Als het uitgetekende maaswerk ontoereikend is voor deze ene aanvalsfase, zou dat dan ook het geval (kunnen) zijn voor (alle) andere?

Op basis van de CWGC-burial returns data is van 7.652 doden met een sterfdatum tussen 31/07/1917 en 12/11/1917 de vindplaats gekend. Uitgezet op een tijdslijn (Figuur 105) is de spreiding van deze teruggevonden vermisten erg vergelijkbaar met de algemene slachtoffergrafiek (Figuur 92) en weerspiegelt ook deze beperktere grafiek op een erg uitgesproken manier dezelfde gekende aanvalsdagen en -fases (Edmonds 1925).



Figuur 105. Geconcentreerde Commonwealth-doden met gekende sterfdatum (n=7.652)

Voor de tien hoogste pieken werd de vindplaats van 3.937 slachtoffers geanalyseerd ten opzichte van de bijhorende gekarteerde aanvalsgebieden. Gemiddeld 14% van de teruggevonden lichamen bevond zich op meer dan 1 kilometer vóór of voorbij het aanvalsterrein of (desgevallend) de ongewijzigde frontlijn (Tabel 9).

Tabel 9. Ruwe data, verdeling van de ligging van de geconcentreerde graven ten opzichte van de zones in het landschap, data aangemaakt voor de 10 meest dodelijke aanvalsdagen van de Derde Slag om Ieper

	31/jul	16/aug	20/sep	26/sep	4/okt	9/okt	12/okt	26/okt	30/okt	6/nov
Concentraties <1km ten westen van uitgangspositie of frontlijn (%)	17	28	34	39	44	40	43	36	27	34
Concentraties in veroverde gebied (%)	65	33	48	35	30	21	15	11	34	23
Concentraties <1km ten oosten van de bereikte positie (%)	6	17	9	10	14	25	27	45	24	28
Concentraties >1km van de uitgangs- of bereikte positie	12	22	9	16	12	15	15	8	14	16
Totaal in dataset (n)	550	281	452	314	612	403	498	419	241	167

Vermist aan het front

Van dichterbij beschouwd blijkt dat de verzameling (ver)afgelegen en met naam, toenaam en overlijdensdatum gekende slachtoffers (zie ook 3.2.2) voornamelijk werden aangetroffen in het kader van de opruiming van kleinere begraafplaatsen of gegroepede veldgraven, al dan niet langs medische evacuateroutes. Aan Duitse zijde gaat het veelal om enkelingen (zoals gewonden die in het Duitse medische circuit terecht kwamen, krijgsgevangenen, of piloten) die op Duitse begraafplaatsen of op gemeentelijke begraafplaatsen in Duits bezet gebied eindigden. Is het er in voorliggend onderzoek om te doen een zicht te krijgen op het slagveld als mogelijk-aanwijsbare vindplaats van (achtergebleven) doden, dan is het verantwoord om in deze context de vindplaatsen uit het achterland als niet-relevant te beschouwen. Daarom is ervoor geopteerd om in de analyse de locaties vanaf 1 km niet verder mee te nemen.

Bij de cijfers aangaande de CWGC-vindplaatsen (Tabel 9) is een tweede belangrijke vaststelling te maken. Wat eerder werd opgemerkt m.b.t. de aanval van 31 juli, blijkt hier nu van algemene aard te zijn: ook voor de negen andere datums is een aanzienlijk deel van de doden vóór (tussen 17 en 44%) en voorbij (tussen 6 en 45%) de in kaart gebrachte frontlijnen gesitueerd. Dit is gedeeltelijk te wijten aan de eigenheid van het karteren als zodanig: het tekenen van een lijn of een kaart doet immers afbreuk aan het dynamisch gebeuren van een aanval en de inname van nieuwe stellingen. Niettemin blijft het in algemeen opzicht zo dat slechts één op drie lichamen werd teruggevonden op de terreinen die voor de betreffende aanvallen werden uitgetekend. Die vaststelling wijst erop dat het ontwikkelde maaswerk (nog) ontoereikend is om de relatie tussen (specifieke) slachtoffers en het (specifieke) slagveld waarop ze vielen zo correct mogelijk weer te geven. Of positief geformuleerd: uit de gedane vaststelling blijkt dat de zonerings tussen twee opeenvolgende frontlijnen zowel naar voren als naar achteren moet worden uitgebreid.

5.4.4 HET MAASWERK OP PUNT GESTELD

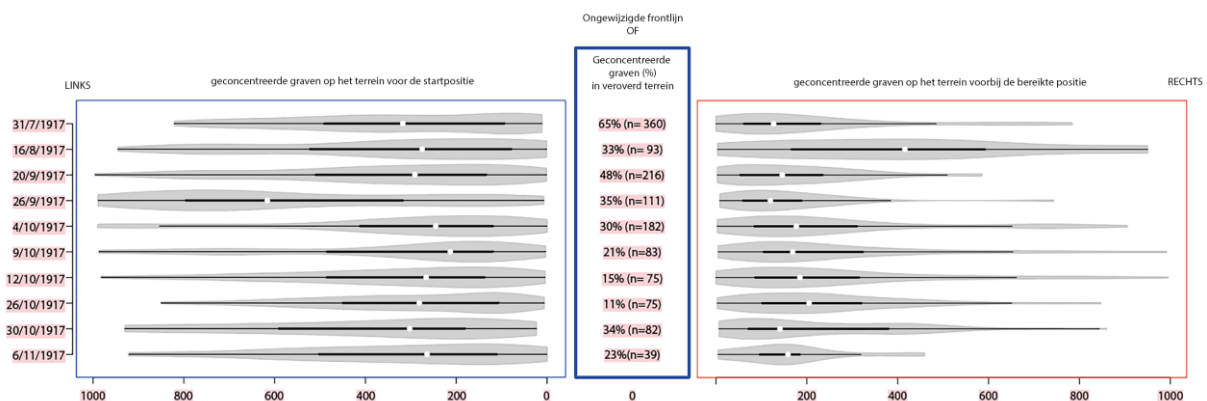
De evaluatie van de 1917-slagveldkaart maakte gebruik van de CWGC burial returns. Als de uitdaging er nu in bestaat om het (nog te) grofmazige net dat over het slagveld is uitgetekend verder bij te werken, dan is de vraag of diezelfde data behalve in evaluatief opzicht ook inzake methodologie een bijdrage kunnen

Vermist aan het front

leveren. Valt er uit de concrete locatie van de naoorlogse CWGC vindplaatsen (t.t.z. de deelverzameling van plaatsen die zich op minder dan 1.000 meter vóór of voorbij de afgebakende aanvalsterreinen bevinden) iets te leren met het oog op een concrete bijstelling van het 1917-maaswerk? Of anders gezegd: kunnen er uit de CWGC data argumenten worden gedistilleerd voor een welomschreven, concrete uitbreiding van de afgebakende aanvalsgebieden?

5.4.4.1 BUFFERING VAN DE AFGEBAKENDE AANVALSTERREINEN

Voor elk van de tien bestudeerde aanvalsdagen is een GIS-analyse gemaakt van de <1km-afstand van de vindplaatsen ten opzichte van een frontlijn (d.i. ofwel de oude, ofwel de nieuwe, ofwel een -ondanks de aanval- ongewijzigde frontlijn). De resultaten daarvan zijn weergegeven in Figuur 106. De linkerhelft visualiseert de afstand van lichamen vóór (d.i. aan de eigen zijde van) de aanvalspositie, terwijl rechts de afstanden voorbij (d.i. aan de overzijde van) de bereikte frontlijn worden getoond. In het centrale kader is te zien hoeveel lichamen werden aangetroffen tussen de oude en nieuwe frontlijn. Op de schaal onderin de figuur zijn alle gevisualiseerde afstanden af te lezen als meteraantallen, zowel vóór (links) als voorbij (rechts) het ingenomen grondgebied of de ongewijzigde frontlijn.



Figuur 106. Afstanden van geconcentreerde geïdentificeerde lichamen gegroepeerd per datum ten opzichte van een frontlijn. Witte cirkels geven de mediaan aan; de dikke lijnen geven het 25e en 75e percentiel aan, polygonen geven dichtheidsschattingen van de gegevens weer en lopen door tot de extreme waarden.

Uit deze analyse is inderdaad een methode af te leiden om alle aanvalsgebieden systematisch uit te breiden met een buffer, aan beide zijdes van de frontlijn(en) van een aanval.

Vermist aan het front

1. Per datum werd berekend op welke afstand het 75ste percentiel wordt gehaald, zowel aan de voor- als aan de overzijde van het aanvalsgebied. M.a.w. de 25% verst afgelegen vindplaatsen werden beschouwd als niet-relevant voor de bepaling van een uitbreiding van het gebied waarin (nog niet teruggevonden) vermiste lichamen (mogelijks) gesitueerd zijn. Ter verantwoording: zie 3.2.2 en 3.3.
2. Van die afstanden werd voor de tien datums en voor beide zijden van het bijhorende gebied het gemiddelde berekend. Aan de voorzijde van de aanvalsterreinen bedraagt het derde kwartiel 528,4m. Aan de zijde voorbij de nieuw-bereikte frontlijn ligt 75% van de vindplaatsen binnen een zone van 308,7m.
3. Met deze gemiddelde waarden, afgerond op 500m en 300m, kunnen de buffers worden bepaald ter uitbreiding van alle mazen van het ontwikkelde net.

Teruggrijpend naar het voorbeeld van de aanval op 31 juli 1917 ter hoogte van de Meenseweg, blijkt dat het merendeel van de lichamen die aan deze zijde van de startpositie of aan de overzijde van de nieuwe stelling werden aangetroffen met deze buffering wel degelijk in het afgebakende landschap zijn opgenomen (Figuur 107).

Vermist aan het front



Figuur 107. CWGC concentraties versus de frontlijnen 31 juli 1917 en de creatie van een grotere zone door het toevoegen van buffers (bron orthofoto: Informatie Vlaanderen)

Ook voor de overige negen bestudeerde zones zorgen de buffers voor een belangrijke toename van het aantal vindplaatsen binnen de uitgebreide gebiedsomtrek: waar eerst slechts 31,5% van de CWGC-vindplaatsen op het maaswerk gesitueerd bleken, doet een met buffers bijgewerkte kartering dit percentage stijgen tot gemiddeld 69,7% (Tabel 10). Alleen op 16/08 en 26/09 wordt ook na de buffering geen 60% gehaald; maar worden die datums buiten beschouwing gelaten dan capteert de gedefinieerde buffering zelfs 72,6%.

Tabel 10. Vergelijking tussen het aantal concentraties binnen het gewonnen terrein en in de breder afgebakende gebieden

	31/jul	16/aug	20/sep	26/sep	4/okt	9/okt	12/okt	26/okt	30/okt	6/nov
CWGC concentraties binnen het gewonnen terrein (%n)	65,5	33,1	47,8	35,4	29,7	20,6	15,1	11,0	34,0	23,4
CWGC concentraties op slagveld + 300 & 500m buffer (%n)	78,5	57,3	79,6	58,9	76,0	68,0	66,3	71,8	68,5	71,9
Totaal in dataset (n)	550	281	452	314	612	403	498	419	241	167

Vermist aan het front

Het loont de moeite om de twee uitzonderingen van dichterbij te bekijken. Op 16/08 liggen 37 (=13 % van het totaal) vindplaatsen méér dan 300m voorbij de uiteindelijke geconsolideerde frontlijn, op 26/09 zijn 123 (39% van het totaal) van de naderhand teruggevonden en geïdentificeerde lichamen aangetroffen op méér dan 500m aan de eigen zijde van de aanvalspositie.

Om de opgestelde regel van de buffering te vrijwaren, kunnen voor deze twee uitzonderingen echter volgende verklaringen worden gegeven:

- Op 16 augustus 1917 werd het offensief ter hoogte van de Nonnebossen en Polygoonbos (Zonnebeke) hernomen door de 56^{ste} Britse Divisie. Ten noorden daarvan viel op hetzelfde ogenblik de 8^{ste} Britse Divisie aan in de vallei van de Hanebeek. Zij konden ver doorstoten in de Duitse linie, maar kwamen zwaar onder vuur te liggen omdat op hun rechterflank de aanval in de beboste omgeving het tempo niet volgde. Een Duitse tegenaanval dreef de 8ste divisie uiteindelijk terug. Veel slachtoffers bleven achter voorbij de stelling die de eindmeet van de aanvalsfase in haar geheel zou vormen. In de zuidelijke sector van de 56^{ste} Divisie onderging de 169^{ste} Brigade hetzelfde lot, met een vergelijkbaar gevolg inzake de naoorlogse vindplaatsen van slachtoffers.
- De 5^{de} Australische en de 33^{ste} Britse Divisie voerden op 26 september respectievelijke ten noorden en ten zuiden van Black Watch Corner (d.i. de ZO hoek van het Polygoonbos) een aanval uit. Van de 76 geruimde lichamen die volgens het model té ver naar achter zijn gevonden, zijn 61 inderdaad aan deze divisies toe te wijzen. In 2 van de 3 gevallen gaat het echter om mannen die niet tot de eerst-aanvallende eenheden behoorden, maar tot bataljons in onmiddellijke steun of in reserve. Zij opereerden in of vanuit de eigen zone, vóór het eigenlijke aanvalsterrein. Het is dus niet onlogisch dat zij - als hen iets overkwam - in het onmiddellijke achterland begraven konden worden.

5.4.4.2 DE TOEVOEGING VAN EXTRA POLYGONEN AAN DE HAND VAN BUFFERING

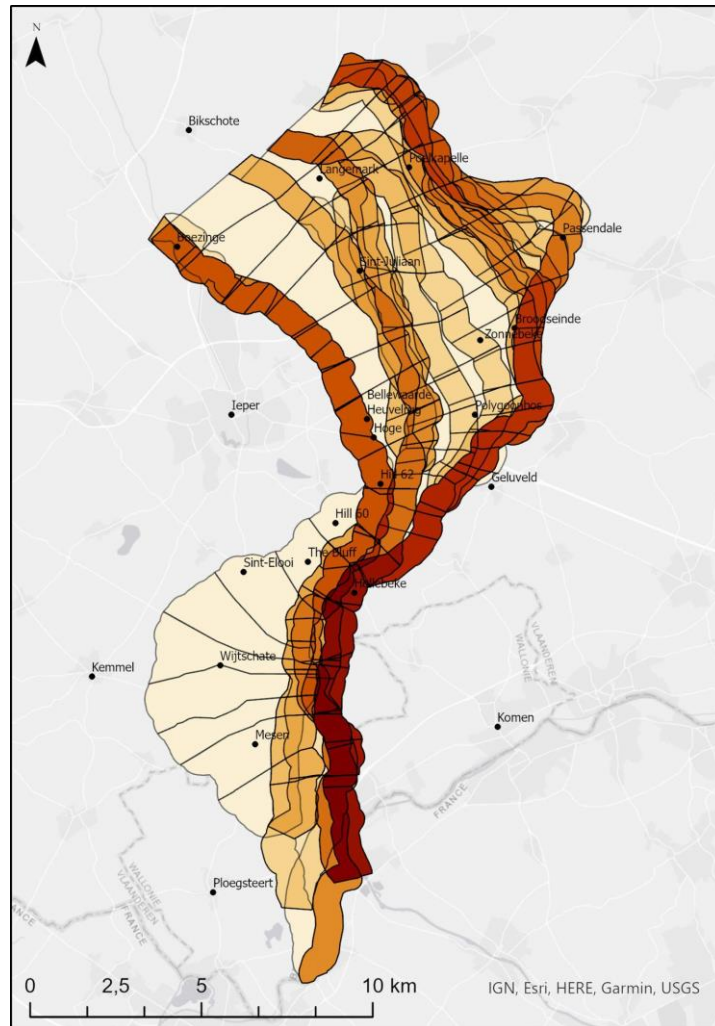
De toevoeging van buffers zorgt ervoor dat het effect van onnauwkeurigheden op historische kaarten, van gebrekkige kaartreferenties in dagboeken, of van het zonder meer ontbreken van informatie worden afgezwakt. Voor het

cartografische net dat over het slagveld is uitgerold is dat op zich al een voordeel. Maar de invoering van buffers aan weerszijden van een frontlijn levert ook winst voor het maaswerk als zodanig: ook de stabiele fases zonder terreinverandering kunnen nu worden uitgezet in het landschap als zones van 500 meter vóór en 300 meter voorbij een ongewijzigde frontlijn. Voor die periodes van stilstand, van mislukte aanvallen of van Duitse tegenaanvallen werden op deze manier extra polygonen gekarteerd. Na die toevoeging telt het netwerk finaal 917 unieke mazen aan de hand waarvan slachtoffers in het landschap kunnen worden gesitueerd.

5.4.4.3 OVERLAP ALS GEVOLG VAN BUFFERING

Door alle uitgetekende aanvalsterreinen te bufferen, zijn die elkaar ook onderling gaan overlappen. Op de kaart overlapt het terrein van elke volgende fase telkens met het terrein van de voorgaande. Vanzelfsprekend hebben die overlappingen een impact op de verdere methodologie. Naderhand zal dus een manier moeten worden gevonden om de slachtoffercijfers die aan elk gebied worden toegewezen in de overlappende zones bij elkaar op te tellen.

Overlappingen blijken nauw samen te hangen met de omvang van de vooruitgang op het terrein. Aanvallen waarbij veel vooruitgang geboekt werd, resulteren op de kaart in grote zones zonder enige overlapping. Omdat ook kleine terreinwinsten, mislukte aanvallen of lange periodes van stilstand als afzonderlijke fases werden beschouwd, leidt de buffering tot aanzienlijke overlapping. Tabel 10 geeft daarvan een idee. Daaruit blijkt, bijvoorbeeld, dat de grote en geconsolideerde terreinwinst van de Mijenslag weerspiegeld wordt in een geringe overlapping op de slagveldkaart. Tussen 7 juni en 31 juli is in het noorden van de Ieperboog (tussen Boezinge en de heuvelrug van Bellewaarde) een veel grotere overlapping merkbaar. Die is het gevolg van tussentijdse aanpassingen in die sectoren. Ook tussen Hollebeke en de Leie valt een sterke verdichting op, vanwege het komen en gaan van divisies die er de sectoren bemannen terwijl er op het slagveld geen verschuivingen te noteren zijn.



Figuur 108. Overlapping tussen sectoren van divisies (hoe donkerder hoe meer overlapping tussen elkaar in de tijd opvolgende vakjes)

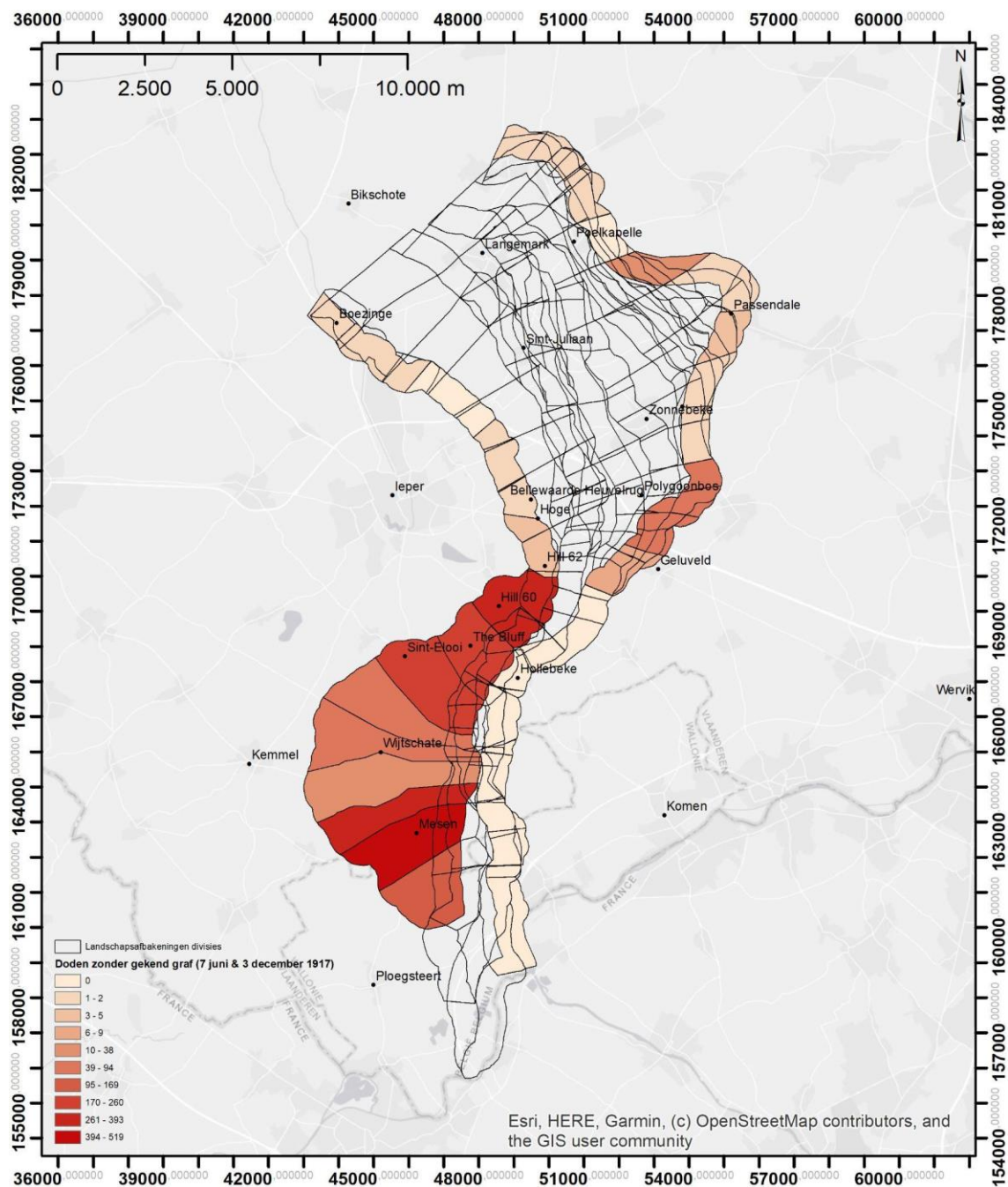
5.4.5 VAN DE NAMENLIJST NAAR HET LANDSCHAP

Op punt gesteld met de buffering en met extra gebiedsafbakeningen is het chronologisch-geografisch maaswerk van het slagveld van 1917 klaar om met cijfergegevens uit de Namenlijst (5.3.2) te worden gevuld en op die manier de slachtoffers toe te wijzen aan het terrein waarop ze hun dood vonden. Voor alle mazen van het uitgetekende net werd het aantal doden mét en zonder gekend graf geteld en via een unieke ID gekoppeld aan de GIS-attribuentabel (Figuur 109).

Vermist aan het front

Wie_betrok	no_grave	grave	unieke ID	VAN	TOT
14	0	9	fase16-14	4/10/1917	4/10/1917
19	16	6	fase16-19	4/10/1917	4/10/1917
1AUS	347	155	fase16-1AUS	4/10/1917	4/10/1917
21	497	133	fase16-21	4/10/1917	4/10/1917
29	37	26	fase16-29	4/10/1917	4/10/1917
2AUS	260	125	fase16-2AUS	4/10/1917	4/10/1917
30	0	1	fase16-30	4/10/1917	4/10/1917
37	127	48	fase16-37	4/10/1917	4/10/1917
3AUS	258	83	fase16-3AUS	4/10/1917	4/10/1917
4	391	105	fase16-4	4/10/1917	4/10/1917
48	170	47	fase16-48	4/10/1917	4/10/1917
5	423	172	fase16-5	4/10/1917	4/10/1917
7	297	83	fase16-7	4/10/1917	4/10/1917
8	1	1	fase16-8	4/10/1917	4/10/1917
NZ	338	149	fase16-NZ	4/10/1917	4/10/1917

Figuur 109. Uitsnede attribuentabel met weergave van de betrokken divisie, aantal doden zonder en met gekend graf, unieke ID en de periode waarvoor deze telling werd uitgevoerd



Figuur 110. Absolute aantal doden zonder gekend graf op 7 juni (links) en 3 december 1917 (rechts)

Vermist aan het front

Op die manier werden in totaal 48.282 Commonwealth doden zonder gekend graf en 33.259 met gekend graf toegewezen aan de afzonderlijke mazen van het slagveldnet. Bij wijze van voorbeeld toont Figuur 110 aan de hand van een kleurenschaal de absolute aantallen van de Commonwealth doden zonder gekend graf op 7 juni (links) en op 3 december 1917 (rechts). Meteen is duidelijk dat de vermistencijfers voor deze tijd/ruimte-zones heel erg uiteenlopen.

5.4.6 VERDERE GIS-VERWERKING: VAN MAASWERK NAAR RASTER

In 5.4.4 zijn door de buffering en de toevoeging van extra mazen in het uitgetekende net overlappingsen ontstaan. Daarbij werd aangekondigd dat de dodencijfers die aan de afzonderlijke gebieden zouden worden toegekend, wegens die overlapping naderhand opgeteld zouden moeten worden. De methode die hiervoor is gehanteerd, wordt hieronder beknopt toegelicht.

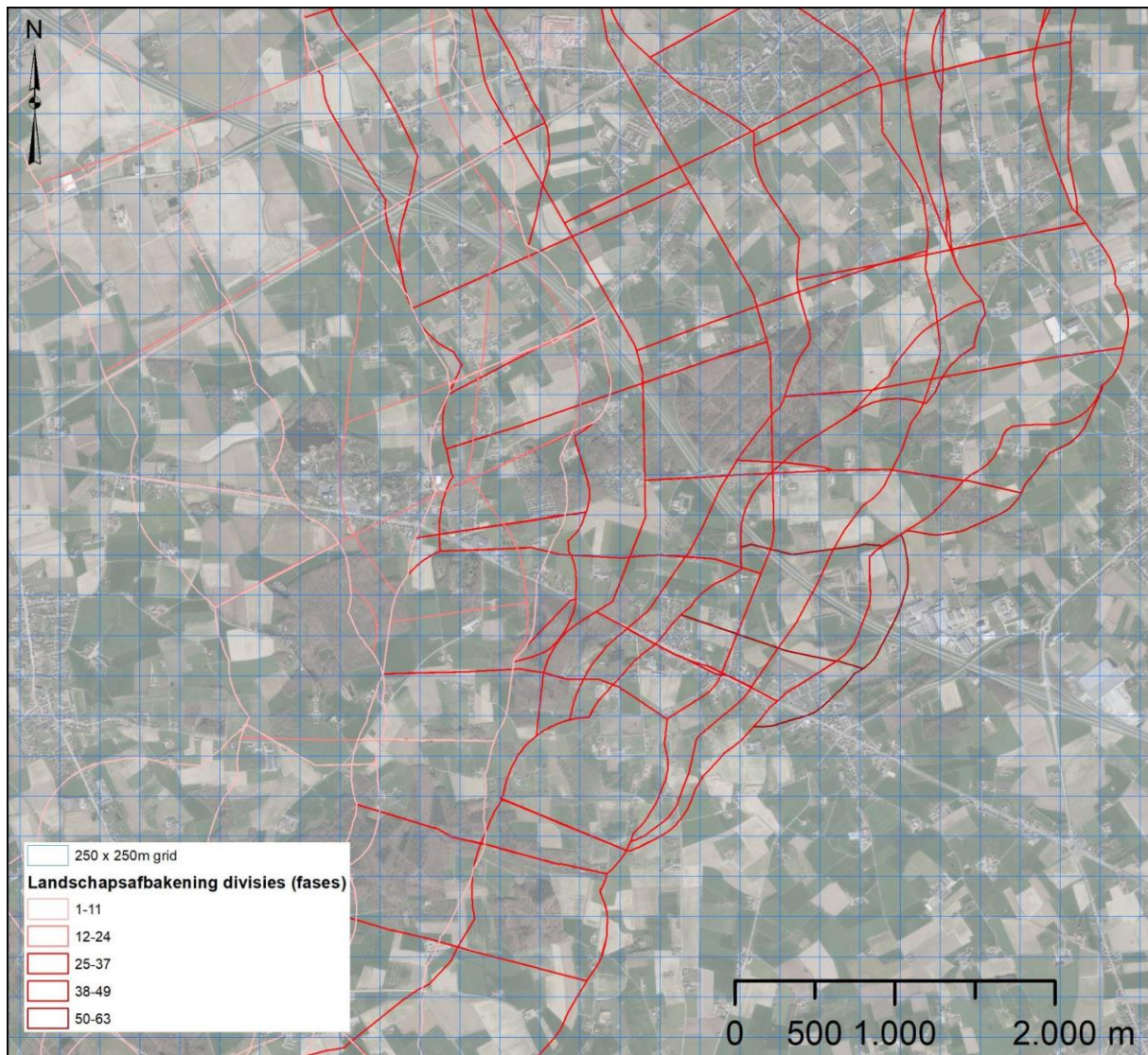
Om de dodencijfers van het onregelmatige en overlappende maaswerk bij elkaar te kunnen optellen, werd een regelmatig grid aangemaakt (Fishnet raster). Hoewel het (technisch) mogelijk is om met een fijnmaziger grid te werken, is hier geopteerd voor een rastering van 250m x 250m. Dit zorgt ervoor dat het effect van onnauwkeurigheden bij het digitaliseren (zogenaamde 'slivers' (Delafontaine *et al.* 2009)) worden afgevlakt. Bovendien komt het tegemoet aan het typische vectordata-probleem dat ontstaat door in een GIS-omgeving fenomenen die op zichzelf geen harde grenzen kennen af te bakenen met een lijn of polygoon (Conolly & Lake 2006). Een derde argument is dat de weerhouden optie overeenstemt met de vastgelegde buffer-afstanden.

Via 'een 'union overlay function' werd het hele maaswerk met behulp van dit raster in GIS versneden.

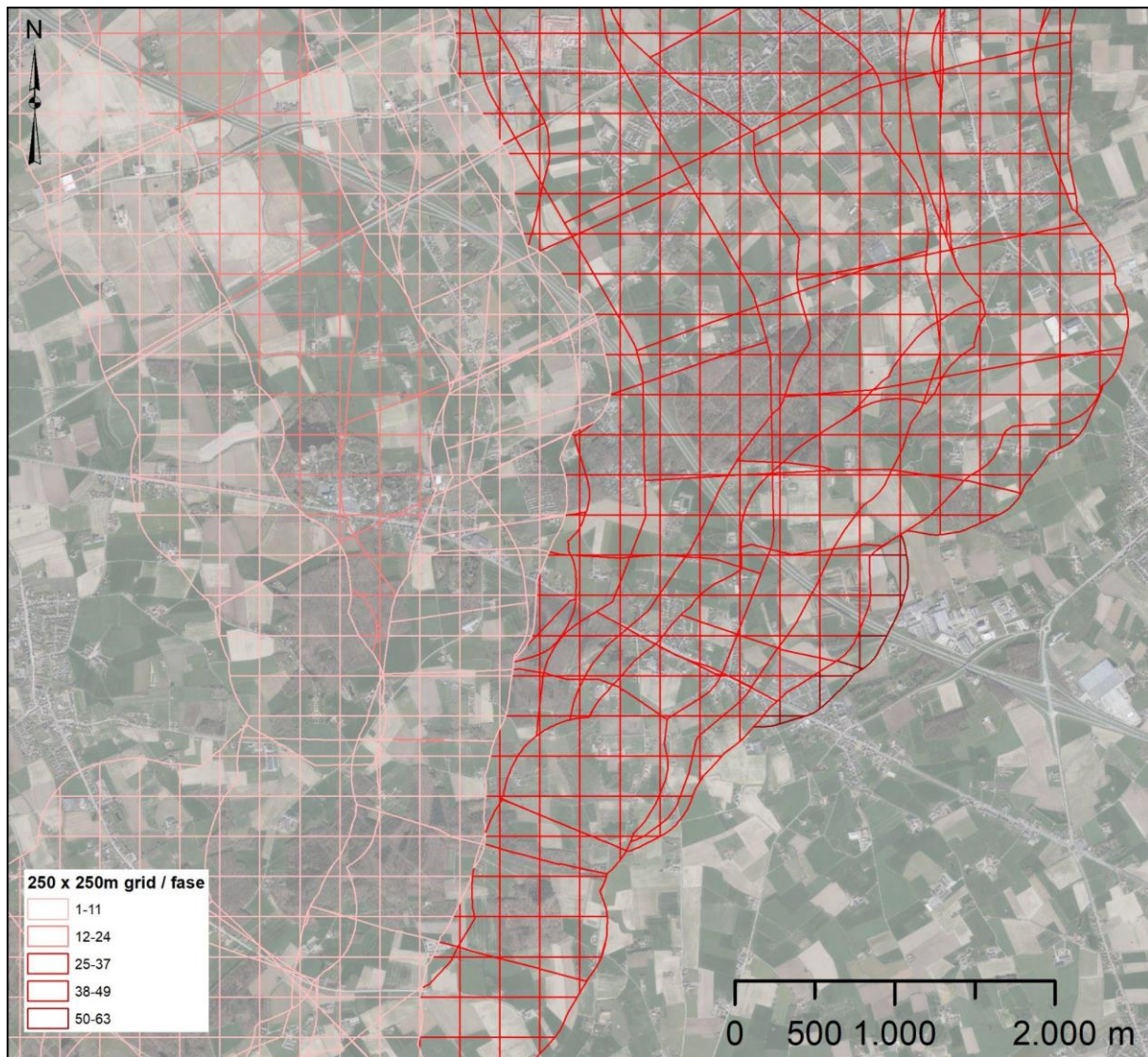
- Voorafgaand zijn voor alle mazen de twee absolute cijfers (d.i. van doden zonder en met gekend graf) verrekend en genormaliseerd in verhouding tot de oppervlakte van het betreffende terrein. Die relatieve cijfers (doden/m²) zijn in de attributentabel opgenomen.
- Die twee relatieve dodencijfers van elk afzonderlijk terrein uit het maaswerk werden als absolute cijfers toegekend aan de gridcellen die geheel of gedeeltelijk over het betreffende terrein liggen.

Vermist aan het front

- Door middel van een 'spatial join' werden vervolgens alle waarden die (vanwege één of meer onderliggende mazen) aan eenzelfde gridcel werden toegekend bij elkaar opgeteld.
- Die twee totalen werden voor de betreffende gridcel als finale waarden weggeschreven.



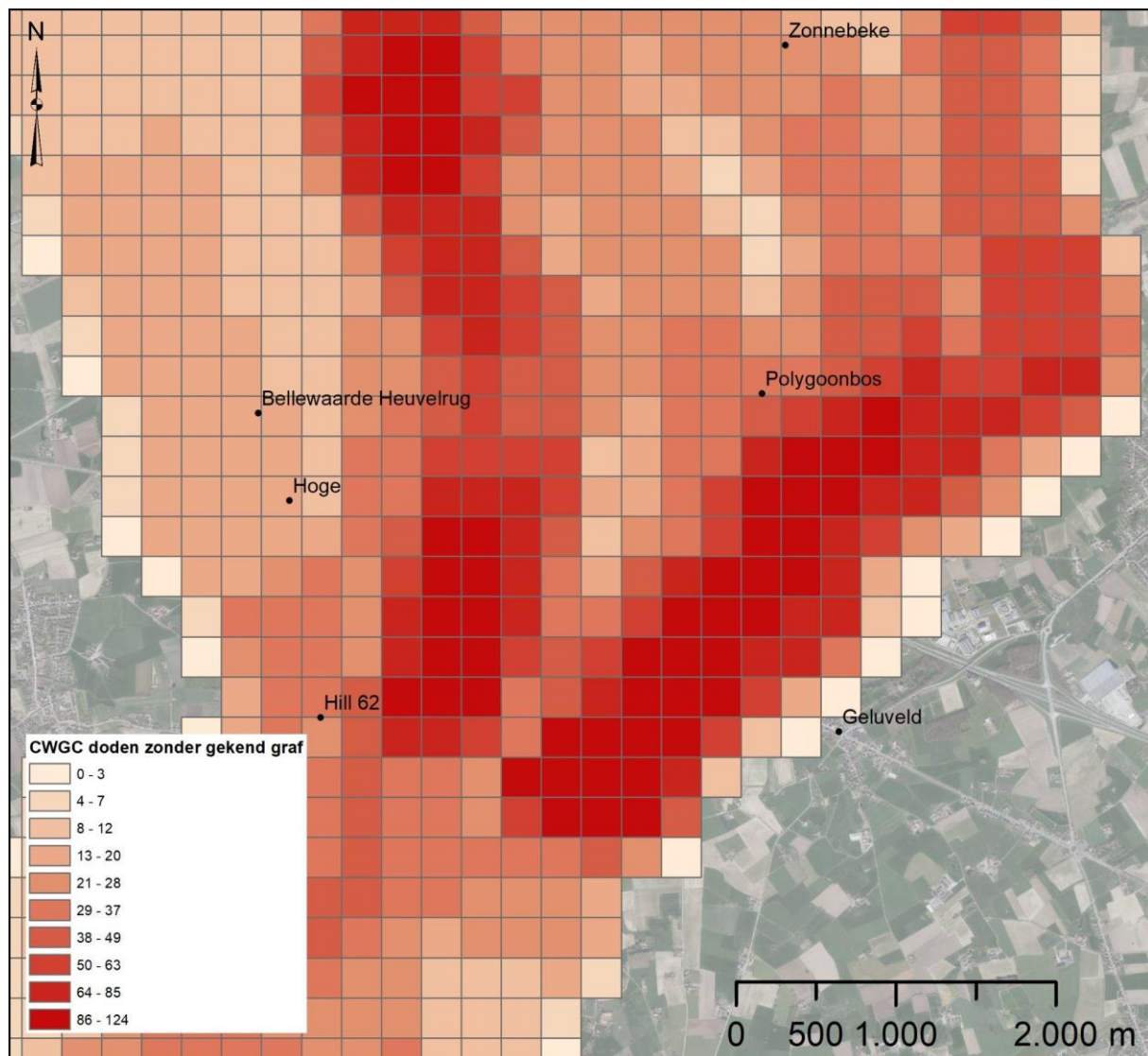
Figuur 111. Landschapsafbakeningen met eroverheen een 250 x 250 m grid (bron orthofoto: Informatie Vlaanderen)



Figuur 112. Landschapsafbakening als 250 x 250 m grid (bron orthofoto: Informatie Vlaanderen)

Het resultaat van de hele bewerking is een regelmatig grid met een ruimtelijke spreiding van 48.282 Commonwealth doden zonder en 33.259 met een gekend graf. Deze kaart geeft dus voor de periode 7/06/1917 tot 3/12/1917 een totaalbeeld van het dodenaantal dat aan de hand van analyses van de Namenlijst en GIS-onderzoek in het landschap geplaatst zijn.

Vermist aan het front



Figuur 113. Doden zonder gekend graf uit de periode 7 juni tot 3 december 1917, gevisualiseerd in een 250 x 250 m grid (bron orthofoto: Informatie Vlaanderen)

5.5 RESULTAAT GIS-MODEL 1917

Het resultaat van de nieuw ontwikkelde methodologie is een GIS-model van de Commonwealth dodentol tijdens de offensieven in 1917. Een GIS-model geeft een vereenvoudigde weergave van een verschijnsel of fenomeen. Deze weergave beoogt een zo goed mogelijke beschrijving van de werkelijkheid op basis van cijfergegevens (aantallen militaire doden, op divisie-niveau, volgens gekend of niet-gekend graf) en ruimtelijke informatie (historisch onderzoek, historische cartografische bronnen en luchtfoto's, afbakeningen en buffers). In dit geval is het een representatie van de Commonwealth dodentol in de periode

Vermist aan het front

tussen de start van de Mijenslag (7 juni 1917) tot aan het einde van de Derde Slag om Ieper en de nasleep ervan tot 3 december 1917.

De verwerkte data zijn dermate georganiseerd dat ze de ruimtelijke spreiding van de Commonwealth doden kunnen visualiseren, zowel in hun totaliteit als volgens graf-criterium (d.i. of ze al dan niet een gekend graf hebben). In het kader van dit archeologische project over 'vermisten' is uiteraard de afzondering van de doden zonder gekend graf interessant: uit het cartografische model kan in één oogopslag worden afgelezen waar in het landschap meer of minder lichaamsresten (d.i. doden zonder gekend graf) te verwachten zijn. Vanuit dit vermistenperspectief worden hieronder bij het GIS-model nog enkele vaststellingen naar voren geschoven.

Figuur 113 geeft in het ontwikkelde GIS-model het aantal doden zonder gekend graf weer. De waardes lopen zeer sterk uiteen. In de minst dense sectoren is per grid (250x250 oftewel 62.500 m²) nauwelijks nog een slachtoffer te verwachten, terwijl het cijfer in de donkerste sectoren oploopt tot zelfs 124.

Ondanks de erg uiteenlopende eerste indruk van het slagveld in zijn geheel, zijn er op het tweede gezicht en in bepaalde deelgebieden ook opmerkelijke gelijkenissen, verschillen of trends te zien.

De sectoren die het donkerst oplichten situeren zich op het slagveld van de Derde Slag om Ieper:

- De sector met het grootste aantal doden zonder gekend graf situeert zich ten westen van Geluveld. Op de hellingen van het gelijknamige plateau volgden de aanvallen een afleidingsmanoeuvres elkaar op, met niets dan mislukking als resultaat.
- In de regio tussen Sint-Juliaan en Frezenberg tot aan de hoogtes bij de knik in de Meenseweg zijn de mislukte aanvallen en Duitse tegenaanvallen uit de maand augustus verantwoordelijk voor de groot cluster vermisten.
- Een derde zone situeert zich aan de voet van de Passendale heuvelrug en strekt zich uit ten zuiden van Poelkapelle en ten noorden van Broodseinde. De aanvallen van 9, 12 en 26 oktober op grotendeels eenzelfde slagveld resulteren in een terreinoverlapping die de hoge menselijke kost van de afzonderlijke aanvallen samenvoegt tot één donkere gebied.

Vermist aan het front

- Ook de uitlopers van deze derde regio, naar het noorden (richting Madonna) en zuiden (via Broodseinde tot Polygoonbos) omvatten belangrijke zones met doden zonder gekend graf.

In tweede orde vallen volgende zones op:

- Na de Mijnslag schoof het front ten zuiden van de Meenseweg (Hill 62 - Hollebeke - Mesen) nog amper op. De uitgestrekte cluster is het resultaat van die aanhoudende stilstand waardoor relatief beperkte verliezen zich als optelsom (en in combinatie met enkele afleidingsmanoeuvres) toch duidelijk aftekenen.
- De cluster ten noordoosten van Langemark is het resultaat van drie gedeeltelijk overlappende gevechtszones (16/8, 20/9 en 4/10) met zware verliezencijfers
- Bij Passendale is er een opvallend verschil tussen de noordelijke tip van het slagveld (Goudberg) en de omgeving van het dorp. In de nasleep van de inname van Passendale (op 10/11, het officiële einde van de Derde Slag om Ieper) werden in noordelijke richting (Westrozebeke) nog offensieve acties georganiseerd. Het zijn mede deze aanvallen die de aanleiding vormden om de te bestuderen periode van 1917 uit te breiden tot begin december.

Even opmerkelijk zijn echter de zones waar de cijfers minder sterk oplopen:

- Grote terreinwinsten leiden tot een verspreiding van doden over grote oppervlaktes. De beste voorbeelden zijn de slagvelden op de Pilkem Ridge (31/07 e.v.) en het slagveld van de Mijnslag (7/06).
- Het slagveld van de Mijnslag kleurt in zijn totaliteit veel minder donker dan bepaalde rode sectoren van het slagveld van de Derde Slag om Ieper. Anderzijds zijn binnen dat terrein grote onderlinge verschillen tussen bijvoorbeeld de sectoren bij Mesen of Hill 60, en Wijtschate anderzijds.

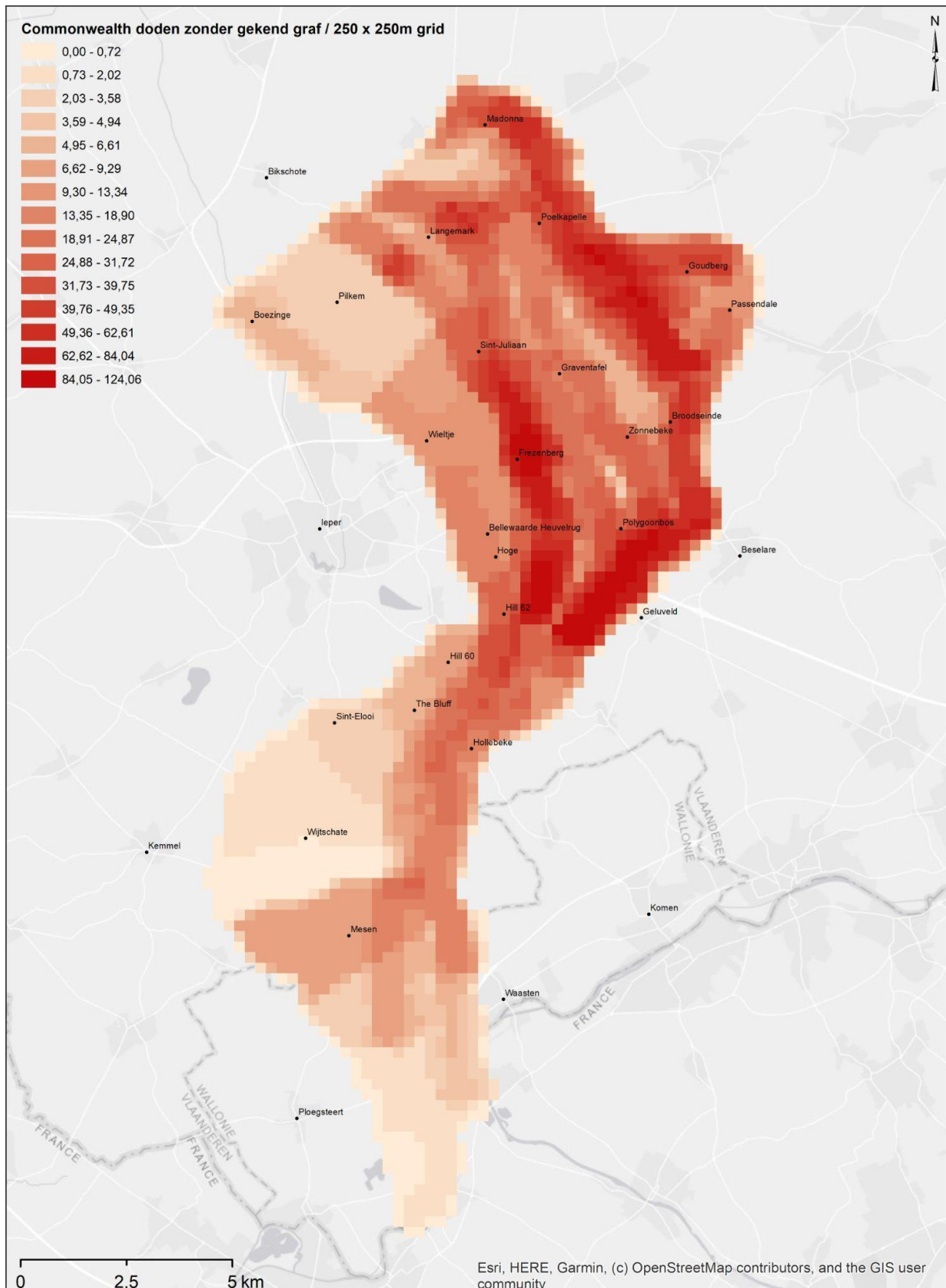
Figuur 115 toont het aantal doden zonder gekend graf in verhouding tot het totaal aantal slachtoffers: hoe roder een zone kleurt, hoe groter het aandeel vermisten. Enkele plekken springen er meteen uit:

- De grootste uitschieter is het slagveld van 7 juni 1917 bij Mesen en bij uitbreiding de sector van Hill 60/Zwarteleen tot aan The Bluff op dezelfde dag. Het is niet toevallig dat beide sectoren de flank vormden van de aanval.

Vermist aan het front

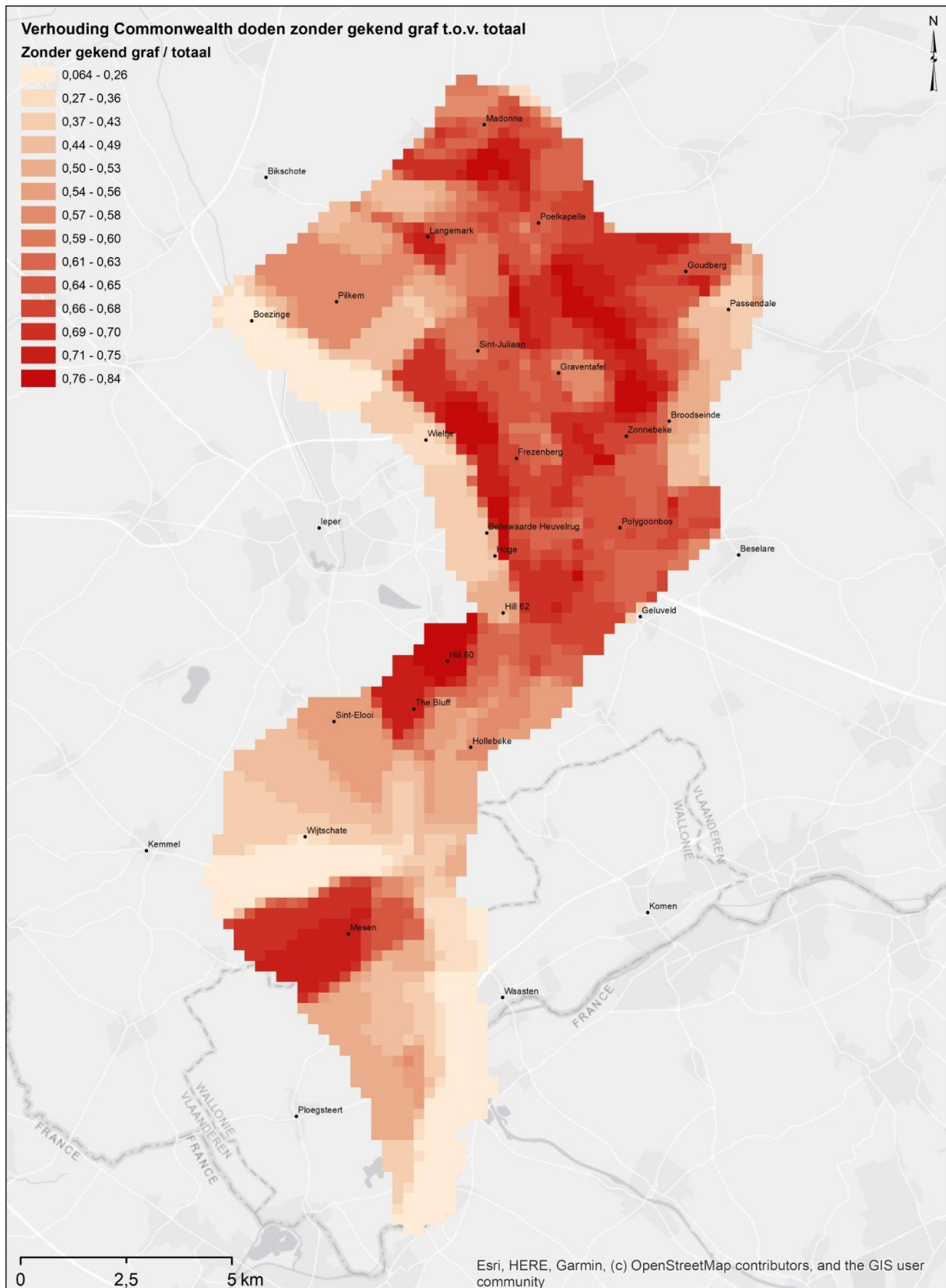
- In de noordelijke Ieperboog is er tussen 7 juni en 31 juli 1917 geen vooruitgang. De langgerekte zone langs de stabiele frontlijn tussen Boezinge-Wieltje-Hoge-Hill 62 toont als gevolg hiervan een zeer laag aandeel vermisten. Er was immers tijd om de doden te begraven en bovendien vielen die hoofdzakelijk in de eigen linies.
- Eerder werd vastgesteld dat de absolute cijfers voor 31 juli 1917 eerder laag uitvallen in vergelijking met de grote terreinwinst van die dag. Daarentegen bereikt het vermistenaandeel in de betreffende regio tussen de Pilkem Ridge en Hoge een van de hoogste waarden.

Vermist aan het front



Figuur 114. Commonwealth doden zonder gekend graf per cel van 250 x 250 m voor de periode 7 juni tot 3 december 1917

Vermist aan het front



Figuur 115. Commonwealth doden zonder gekend graf genormaliseerd ten opzichte van het totale aantal Commonwealth doden

5.6 VALIDEREN VAN HET GIS-MODEL 1917

Om de betrouwbaarheid en mogelijke toepassingen van het GIS-model te evalueren moet het gevalideerd of getoetst worden. Voor GIS-modellen die een weergave zijn van bijvoorbeeld landgebruik of verstedelijking is het mogelijk om voor die evaluatie terreincontroles uit te voeren. In een context waarbij het gaat om het aantreffen van vermisten in het bodemarchief zijn er echter weinig (praktische) mogelijkheden tot validatie.

5.6.1 ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN VERSUS DE LANDSCHAPSAFBAKENINGEN

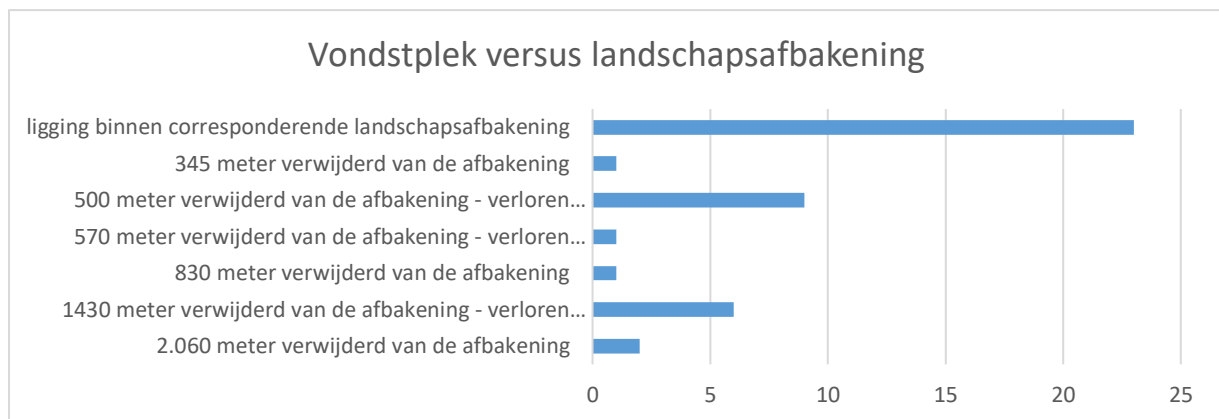
Dankzij archeologisch onderzoek is een dataset van 734 opgegraven lichamen beschikbaar. Aangezien de spreiding van de opgravingen en vindplaatsen in hoofdzaak het gevolg is van ruimtelijke ontwikkelingsprocessen en toevalsvondsten is het niet zinvol om densiteiten met elkaar te vergelijken. Wel is het mogelijk om de archeologische vondsten en locaties in het maaswerk in te brengen, en op die manier na te gaan of het methodologisch ontwikkelde model de effectieve vondst op de effectieve vindplaats als ‘te verwachten’ aanduidt.

Van alle lichaamsvondsten zijn er 22, verspreid over acht archeologische sites, waarvan de militaire eenheid achterhaald en het overlijden gedateerd kon worden in 1917 (bij 14 van hen gebeurde dat wegens een volledige identificatie). Van hun vindplaatsen stemmen er 19 overeen met het GIS-model, terwijl 3 locaties zich aan de voorzijde van het maaswerk bevinden (d.i. twee op 2.000 m, en één op 830m van de aanvalspositie). In die gevallen gaat het dus om slachtoffers die omkwamen in het achterland, op weg naar of op terugtocht van het front.

Uiteraard vormen de vondsten die terug te voeren zijn op 1917 slechts een kleine dataset. De methodologie die gehanteerd werd voor de ontwikkeling van het 1917-model is daarom herhaald voor de totale verzameling van alle volledig geïdentificeerde personen. Bovenop de 14 cases uit 1917 konden op die manier voor de overige oorlogsjaren 30 extra vindplaatsen worden ingeroepen ter evaluatie van de methodologie. Van die 43 locaties in totaal vallen 23 binnen de verwachte landschapsafbakening, de overige liggen er buiten (op een afstand van 345 tot 2.000m). Een interessante observatie is echter dat het in deze

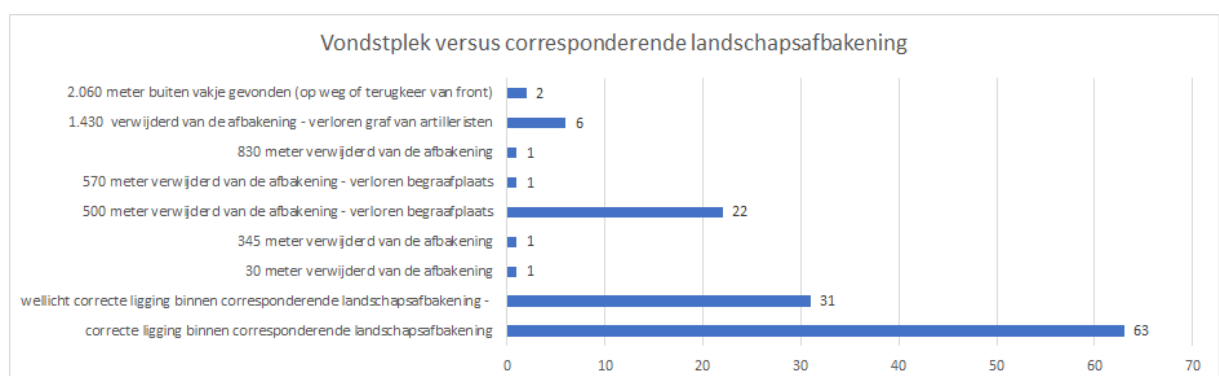
Vermist aan het front

gevallen niet om slagveld-vermisten gaat, maar om naderhand verloren veldgraven, onvolledig geruimde begraafplaatsen, of om artilleristen (die zich per definitie verder van het slagveld bevinden).



Figuur 116. Vergelijking tussen de vindplaats en de corresponderende landschapsafbakening voor 43 geïdentificeerden (n=43)

Behalve een volledige identificatie levert archeologisch onderzoek soms voldoende elementen om een militaire identiteit en een overlijdensdatum of -periode te bepalen. Op het totale aantal van 734 lichaamsvondsten is dat 128 keer het geval. Van deze slachtoffers liggen er 63 met grote zekerheid binnen de afgebakende zone; voor nog eens 31 zijn er zeer sterke aanwijzingen dat ze dat doen. 34 lichamen werden gevonden op afstanden van 30 tot 2.060m van het voor hen uitgetekende slagveld. Voor de overgrote meerderheid gaat het om verloren begraafplaatsen.



Figuur 117. Vergelijking tussen de vondstplek en de corresponderende landschapsafbakening (n=128)

Algemeen kan worden gesteld dat de landschapsafbakening voor de meerderheid van de gevallen steek houden. Anderzijds blijkt uit dit onderzoek dat vermisten niet alleen op het slagveld teruggevonden werden, maar vaak ook in de context van verloren begraafplaatsen of veldgraven, of op een ruime

Vermist aan het front

afstand van de frontlijn. Het ontwikkelde GIS-model heeft echter de ambitie om vermisten in kaart te brengen voor zover die zich op het slagveld (zouden kunnen) bevinden. Alle vaststellingen daarbuiten zijn dus ter evaluatie van het GIS-model niet inzetbaar, in positieve noch in negatieve zin.

5.6.2 CWGC-CONCENTRATION DATA

Voor het slagveld van 1917 is in het GIS-model per gridcel informatie berekend en weggeschreven over het aantal doden, zowel met als zonder een gekend graf. Zoals eerder gezegd bieden de CWGC concentration data een kijk op de naoorlogse vindplaats van 64.204 slachtoffers, waarvan met zekerheid geldt dat 9.294 hun dood vonden tussen 7 juni tot 3 december 1917. Bij wijze van evaluatie van het ontwikkelde model kan hier de vraag worden gesteld naar een correlatie tussen beide verzamelingen. Hoe verhouden de in GIS berekende aantal doden zich tot het aantal doden dat eertijds werkelijk binnen de betreffende gridcel werd teruggevonden? En meer bepaald: is er tussen beide datasets een overeenstemming te vinden als die worden opgedeeld volgens de criteria 'al dan niet gekend graf' (GIS) en 'al dan niet geïdentificeerd' (CWGC) ?

5.6.2.1 CWGC GEÏDENTIFICEERDE SLACHTOFFERS VS. CWGC-SLACHTOFFERS MET GEKEND GRAF

De CWGC concentration data omschrijven 9.294 vindplaatsen van slachtoffers met een gekende sterfdatum tussen 7 juni en 3 december 1917. Voor elke cel van het rastermodel werd via een 'spatial join' geanalyseerd hoeveel van die naoorlogse vindplaatsen zich in de betreffende cel situeren. Voor dit effectieve aantal is vervolgens nagegaan of en in welke mate het correleert met de gekende-graf-waarde die voor de betreffende cel is berekend. Deze analyse werd uitgevoerd voor een grid van 250 x 250, 500 x 500, 750 x 750 en 1.000 x 1.000 meter.

Het resultaat is een matig positieve correlatie voor het 250 x 250m grid (0,45 correlatiecoëfficiënt). De samenhang tussen beide variabelen neemt toe naarmate de resolutie van het grid afneemt. Voor het 500 x 500m grid geeft dit 0,62; voor het 750 x 750 m grid 0,70 en voor het 1km x 1 km grid 0,73. Vanaf een grid van 750 x 750 meter geeft dit dus een sterk positieve correlatie.

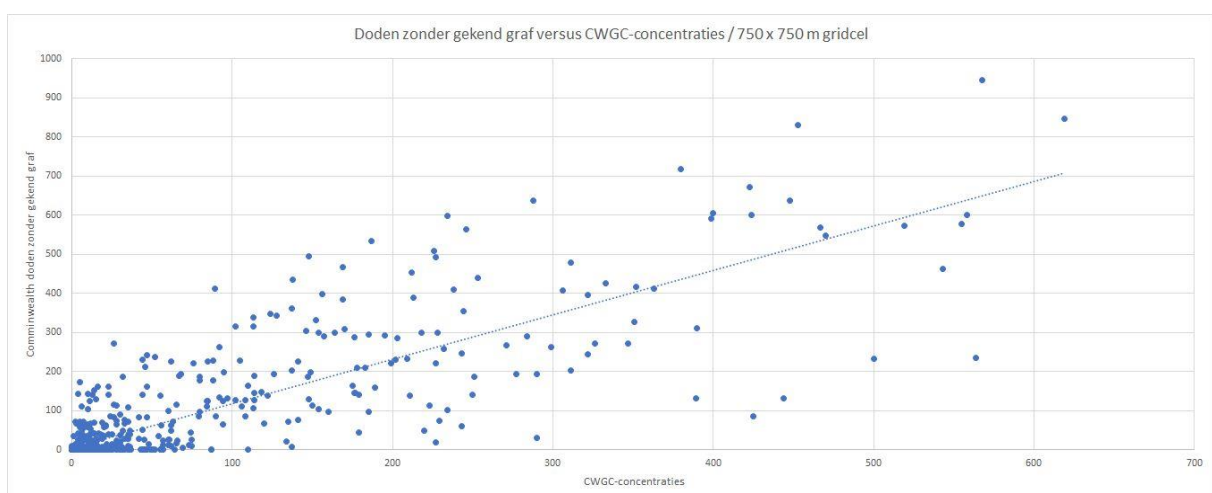
Vermist aan het front

Deze cijfers valideren het concept en gehanteerde aanpak en tonen aan dat er een zeer sterke lineaire samenhang is tussen het GIS-model (Commonwealth doden met gekend graf) en de CWGC concentraties. Het is een sterke aanwijzing dat de afbakeningen in het landschap en de eraan gekoppelde densiteiten betekenisvol zijn.

5.6.2.2 CWGC NIET-GEÏDENTIFICEERDE SLACHTOFFERS VS. CWGC SLACHTOFFERS ZONDER GEKEND GRAF

In hoeverre dit ook geldt voor de doden zonder gekend graf is moeilijker na te gaan. Voor de niet-geïdentificeerde doden is weliswaar een vindplaats gekend, maar zonder eenduidigheid omtrent een militaire identiteit en datum of jaartal van overlijden. Behalve de slagveld overlappingsen van 1917 dwingen nu ook alle overlappingsen doorheen de oorlogsjaren (4.5) tot bedachtzaamheid. Niettemin zijn er enkele positieve aanwijzingen ter validatie van de ontwikkelde methodiek.

Voor elke cel van het 750 x 750m grid werd het aantal niet-geïdentificeerde Commonwealth doden geteld (Figuur 118). Voor dit effectief aangetroffen aantal lichamen werd opnieuw nagegaan of en in welke mate er een relevante correlatie is met het dodencijfer uit het GIS-model. Ook hier blijkt er een zeer sterke correlatie te zijn (0,85) tussen de waardes van het GIS-model en de CWGC concentraties.



Figuur 118. Verhouding tussen CWGC-concentraties van niet-geïdentificeerde doden (1914-1918) en aantal doden zonder gekend graf volgens het 1917 GIS-model

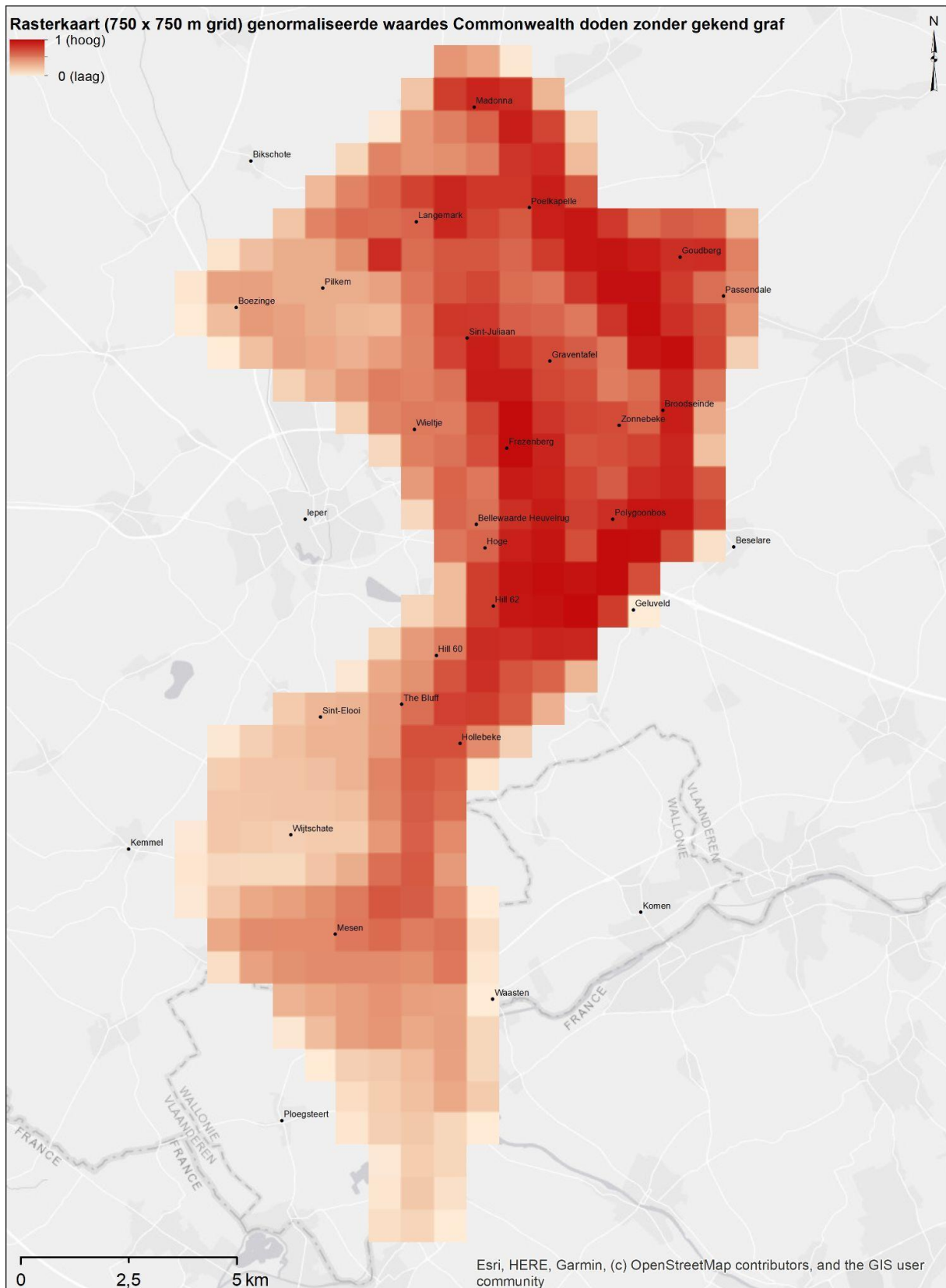
5.7 GIS-MODEL - ARCHEOLOGISCHE TOOL

De vraag stelt zich op welke manier het GIS-model gebruikt kan worden in de archeologische praktijk. Het GIS-model geeft vooral een inzicht in de verwachte dichtheid aan Commonwealth doden zonder gekend graf. Dit betekent niet per se hetzelfde als vermisten die nog in de bodem achterblijven, daarover kunnen we geen uitspraken doen doordat we geen zicht hebben op de concentraties van onbekenden die in de bestudeerde periode sneuvelden.

Daarom is er een bewuste keuze gemaakt om het model om te vormen tot een archeologische tool die een inschatting geeft in een verwachte hoge of lage dichtheid aan vermisten, zonder er absolute aantallen aan te koppelen.

De vergelijking tussen de CWGC-concentraties van geïdentificeerde doden en het GIS-model voor doden met gekend graf toont aan dat er een zeer sterke correlatie is tussen beide cijfers van zodra we werken met een grid van 750 x 750 meter (5.6.2). Op basis van deze uitkomst werd het GIS-model voor Commonwealth doden zonder gekend graf (5.5 - Figuur 113) geresampled naar een 750 x 750 m grid en werden de absolute cijfers genormaliseerd van 0 (laag) tot 1 (hoog)(Figuur 119). Het resultaat is een kaart die als een knipperlicht moet dienen en oproept tot meer of minder aandacht voor de aanwezigheid van Commonwealth vermisten uit de offensieven van 1917. De shapefile met deze digitale informatie wordt meegeleverd als digitale bijlage bij deze studie.

Vermist aan het front



Figuur 119. Knipperlichtkaart Commonwealth vermisten 1917

5.8 CONCLUSIE EN FUTURE RESEARCH

De vaststelling dat ongeveer 36% van het dodental in België en zelfs 50% van de Commonwealth doden met én zonder gekend graf in 1917 viel, spoorde aan tot verder onderzoek. Omwille van deze ongezien hoge cijfers is de periode van de offensieven (Mijnenslag en Derde Slag bij Ieper) hier uitgewerkt als een zeer gedetailleerde casestudie.

Allereerst is een methodologie en proof of concept ontwikkeld om de cijfers van de Commonwealth doden te linken aan het landschap. De ontwikkelde methodologie is een uitstekende aanpak om de informatie afkomstig uit verschillende bronnen (luchtfoto's, kaarten, dagboeken, Namenlijst) te combineren en laat toe om trends vast te stellen of conclusies te trekken die niet mogelijk zijn op basis van de individuele bronnen (Congram *et al.* 2017). Op basis van gedetailleerd cartografisch, historische en luchtfotografisch onderzoek werden de opeenvolgende frontlijnen tussen 7 juni en 3 december 1917 zo nauwkeurig mogelijk in kaart gebracht (5.4.1) en gekoppeld aan de Britse divisies die de frontsectoren bemanden. Dit maaswerk (5.4.2) werd op punt gesteld (5.4.4) dankzij een vergelijking met de CWGC-concentraties. Dit toonde de noodzaak aan om het maaswerk uit te breiden met een buffer van 500 meter voor de eigen linies en tot 300 meter voorbij de bereikte frontlijn. Een vergelijking tussen de effectieve vindplaats van opgegraven vermisten en de verwachtingen daaromtrent op basis van het uitgetekende maaswerk, levert positieve resultaten op (5.6.1). Algemeen kan worden gesteld dat de landschapsafbakening voor de meerderheid van de gevallen steek houden. Anderzijds blijkt uit dit onderzoek dat vermisten niet alleen op het slagveld teruggevonden werden, maar vaak ook in de context van verloren begraafplaatsen of veldgraven, of op een ruime afstand van de frontlijn.

Dit chronologisch geografisch maaswerk van het slagveld van 1917 is gevuld met de cijfergegevens uit de Namenlijst. De verdere verwerking en omvorming van deze dataset naar een regelmatig raster liet toe om de cijfers voor de opeenvolgende en deels overlappende periodes bij elkaar op te tellen. Dit mondde uit in een cartografische weergave en GIS-model van 48.282 Commonwealth doden zonder gekend graf en 33.259 met gekend in de periode tussen de start van de Mijnenslag tot aan het einde van de Derde Slag om Ieper en de nasleep ervan tot 3 december 1917 (5.5). Het GIS-model toont de ruimtelijke spreiding van de doden over de slagvelden van 1917. In de minst

Vermist aan het front

dense sectoren zijn er amper (Commonwealth) doden uit 1917 te verwachten terwijl andere plekken donkerrood kleuren en hotspots zijn waar de dodencijfers zich letterlijk opstapelen (Figuur 113).

Een confrontatie tussen het opgestelde model voor de doden met gekend graf en de CWGC-concentraties met gekende sterfdatum binnen de onderzoeksperiode toont een positieve correlatie tussen de betreffende GIS-voorspelling en het aantal na de oorlog teruggevonden en geïdentificeerde doden per gridcel; met een gridcel van 750 x 750 meter is die correlatie zelfs erg sterk te noemen (5.6.2). Deze validatie toont o.i. aan dat de ontwikkelde methodologie, de afbakeningen in het landschap en het GIS-model met de eraan gekoppelde densiteiten steek houden en de resultaten betekenisvol zijn.

Bij het ontwikkelde GIS-model is het belangrijk om volgende zaken in het achterhoofd te houden. Het gaat ten eerste om een model dat op basis van historische en cartografische bronnen en de CWGC concentration dataset een inschatting maakt van de ruimtelijke spreiding van doden zonder gekend graf. Zoals herhaaldelijk en eerder vermeld in dit rapport zal een (ongekend) deel van deze doden reeds begraven liggen onder een anonieme zerk. Hoewel de CWGC-concentration dataset ook uitsluitel geeft over de niet-geïdentificeerde doden die geconcentreerd werden is het niet mogelijk om ze toe te wijzen aan de offensieven in 1917 of een andere veldslag (bijvoorbeeld de Eerste of Tweede Slag om Ieper die grotendeels overlappen met het slagveld van de Derde Slag om Ieper). Er is geen manier om te achterhalen welk aandeel van de doden zonder gekend graf reeds van de slagvelden gehaald is. Net daarom is het GIS-model voor archeologische doeleinden omgevormd tot een rasterkaart die met genormaliseerde waarden een aanduiding geeft van een verwachte dichtheid inzake vermisten (d.i. doden zonder gekend graf). Tot voor kort luidde het antwoord op de vraag 'waar liggen de Commonwealth doden van de offensieven in 1917?' kortweg 'op het slagveld'. Met dit onderzoek is grote stap vooruit gezet: het ontwikkelde GIS-model geeft een genuanceerder en fijnmazig beeld op. De ontwikkeling van het GIS-model voor 1917 is daarom meteen ook een pleidooi om de gehanteerde methodologie verder uit te rollen over de hele knipperlichtkaart en voor de volledige periode van de oorlog in de Westhoek. Na afloop hiervan zou het wel mogelijk zijn om verdere analyse te maken op de totaliteit van de dodencijfers én rekening te houden met de anonieme doden die tijdens de CWGC-concentraties van het slagveld gehaald zijn.

Vermist aan het front

DEEL 2 HISTORISCH PERSPECTIEF

Bert Heyvaert

1 INLEIDING

Het bergen van oorlogsslachtoffers in Vlaanderen is al meer dan 100 jaar aan de gang. Het werk dat archeologen hierin de laatste jaren hebben verricht, situeert zich dan ook in een uniek historisch kader. De reflectie op de archeologie van de laatste 20 jaar in kader van het syntheseonderzoek ‘Vermist aan het front’, vraagt dan ook om een verkennend onderzoek van hoe deze materie tijdens de 20ste eeuw werd aangepakt.

Binnen dit onderzoek wordt hiervoor gefocust op de Britse oorlogsslachtoffers. Enkel voor deze zijde kon immers een volledige dataset worden gelokaliseerd. Deze dataset is opgebouwd rond de *Burial Return Sheets*. Deze formulieren vormden bijna 100 jaar lang de kern van de Britse administratie bij het ‘concentreren’ van kleine begraafplaatsen en geïsoleerde, meestal ongemarkeerde graven op het slagveld.

Deze studie beoogt een tijdslijn te vormen van deze Britse ‘grafconcentraties’ in West-Vlaanderen en Comines-Warneton. Daarnaast worden ook andere elementen bekeken die relevant zijn voor het begrip van de omgang met vondsten van vermiste soldaten: gegevens omtrent de evolutie van het identificatieproces, de grafcontext en het registratieproces doorheen de 20^{ste} eeuw.

Een belangrijk woord van dank gaat in de eerste plaats naar vzw Skylarcs en het In Flanders Fields Museum, die in het kader van hun project ‘Vermist aan het front’ de nodige middelen voor dit onderzoek vrijmaakten. Ook de hulp van de Commonwealth War Graves Commission, die de nodige gegevens vrijgaf om het onderzoek mogelijk te maken, was van groot belang. Heel wat scans van papieren *burial returns* werden, met goedkeuring van de CWGC, door het Memorial Museum Passchendaele 1917 ter beschikking gesteld.

Een heel aantal vrijwilligers verleende hun steun aan dit project. De vrijwilligers van het In Flanders Fields Museum en vzw Skylarcs zorgden ervoor dat de omvangrijke gegevensinvoer die voorop werd gesteld tot een goed einde werd gebracht. Een speciale vermelding dient te gaan naar historicus Justin Nash, die optrad als belangrijk adviseur. Zijn jarenlange onderzoek naar het ontstaan en de evolutie van het archiefmateriaal van de War Graves Commission was van onschatbare waarde voor de interpretatie van de gegevens en de chronologie die in kader van dit onderzoek werden geproduceerd.

2 ONDERZOEKSKADER

2.1 HISTORISCH KADER¹³

Aan het begin van de Eerste Wereldoorlog ontbrak het het Britse expeditieleger aan een officieel orgaan dat instond voor het documenteren en markeren van oorlogsgraven. Fabian Ware, een rode kruis medewerker die aan het hoofd stond van een ambulance-eenheid, richtte daarop binnen deze organisatie een cel op die dit als taak nam. Al snel werd deze eenheid overgedragen naar de rangen van het Britse leger. Deze eenheid stond bekend als de 'Graves Registration Commission', later de Directorate of graves registration & Enquiry (D.G.R.&E.). In 1917 werd, opnieuw onder impuls van Fabian Ware, de Imperial War Graves Commission opgericht. Deze moest na de oorlog de dodenzorg overnemen. Fabian had de facto de leiding over beide organisaties.

Aan het einde van de oorlog waren de slagvelden een woestenij. Kleine en grotere begraafplaatsen lagen her en der verspreid, evenals duizenden solitaire graven. In veel gevallen waren bovengrondse grafmarkering door latere gevechten weggevaagd. Graflocaties waren door de D.G.R.&E. tijdens de oorlog op basis van eigen registratie en getuigenissen echter vrij goed gedocumenteerd in een centrale administratie. In het begin van 1919 werd gestart met het concentreren van geïsoleerde graven en kleine slagveldbegraafplaatsen naar grotere concentratiebegraafplaatsen. Daarnaast werd ook actief naar de ongemarkeerde lichamen van de vermisten gezocht. Er werden topografische kaarten gemaakt ('*body density maps*') waarop voor elk kleinste kaartvierkant het aantal gerapporteerde veldgraven werd aangeduid. Dit werk werd op een georganiseerde manier aangepakt door een *workforce* die op zijn hoogtepunt in België en Frankrijk uit bijna 15.000 soldaten bestond. De D.G.R.&E. was verantwoordelijk voor deze werkkrachten, die ingedeeld werden als *labour companies* van de Britse genie (Royal Engineers). De D.G.R.&E. was verantwoordelijk voor het opsporen, transporteren en begraven van de lichamen in de nieuwe begraafplaatsen. De IWGC was verantwoordelijk voor het onderhoud ervan en de consolidatie.

¹³ Op basis van Longworth, 2010

Vermist aan het front

Na het vertrek en de demobilisatie van de D.G.R.&E. nam de IWGC ook het werk van het concentreren van de 'geïsoleerde' ongemarkeerde graven over. Tienduizenden soldaten bleven vermist en in de frontstreek werden en worden regelmatig de lichamen van soldaten teruggevonden. Deze werden lange tijd door de War Graves Commission ontgraven en herbegraven. Vandaag gebeurt dit bij toevallsvondsten door erkende archeologen van het Agentschap Onroerend Erfgoed. Tijdens officiële archeologische onderzoeken is de berging in handen van de Erkende Archeoloog die de leiding heeft over het project. Het verdere identificatieproces en de herbegraving wordt afgehandeld door de Commonwealth War Graves Commission en het Britse Ministerie van Defensie. Het aantal lichamen dat na 100 jaar jaarlijks wordt teruggevonden is nog steeds aanzienlijk. De omgang hiemee blijft een actueel onderwerp.

2.2 DATA, DOELSTELLINGEN EN ONDERZOEKSVRAGEN

2.2.1 DATASET EN TERMINOLOGIE

Dit onderzoek steunt voor het overgrote deel op één primaire bron, namelijk de '*Concentration of Graves*' of '*Burial Return*'-registers.

Deze bevatten de administratieve neerslag van het werk van de *labour companies* van de D.G.R.&E. na de wapenstilstand en nadien dat van de War Graves Commission. De centrale documenten hierin zijn de *Burial Returns of Burial Return Sheets*, eerst aangeduid als '*B-form*' en later door de IWGC/CWGC als '*A-form*'.

Ze waren onlosmakelijk verbonden met een specifieke begraafplaats en werden per begraafplaats gebundeld. De nummers van plot, rij en graf van de definitieve rustplaats werden op deze manier aan de gegevens van de exhumatie gekoppeld.

De *Burial return Sheets* werden quasi in hun originele vorm gebruikt tot het einde van de jaren '90 (Figuur 120). Een *Burial return Sheet* is opgebouwd in kolommen. De kolommen '*Plot*', '*Row*' & '*Grave*' geven de plaats binnen de begraafplaats weer waar het lichaam in kwestie een definitieve laatste rustplaats

Vermist aan het front

kreeg. Onder 'Map reference where body found' werden de gedetailleerde coördinaten opgenomen van de vindplaats op het slagveld.

(7 15 1) W1180-MP5903 50,000 549 HWV(P338/1) G2:09

CONCENTRATION OF GRAVES (Exhumation and Reburials).

BURIAL RETURN.

Name of Cemetery of Reburial *Cement House* UB 63
14-10-19

Plot	Row	Grave	Map Reference where body found	Was cross on grave?	Regimental particulars	Means of Identification	Were any effects forwarded to Base?
14	D	18	S420 T.14.C.6.3	no	✓ T.B.S. (Dyviside Scottish) ✓	nil	no
14	D	19	" " T.14.C.6.3	no	✓ 1295 S. WEST Grenadier Bde ✓	bone	✓/no
14	D	20	" " T.14.C.4.2	no	✓ T.B.S. (M.G.C.) ✓	humeral.	no
14	D	21	" " T.14.C.5.2	no	✓ T.B.S. ✓	nil	no
14	D	22	" " T.14.C.6.3	no	✓ T.B.S. (Hants) ✓	humeral	no
14	D	23	" " T.14.C.8.3	no	✓ T.B.S. (M.G.C.) ✓	Shoulder Blade	no
14	D	24	" " T.23.6.5.5	no	✓ T.B.S. ✓	nil	no
14	D	25	" " T.14.C.4.2	no	✓ T.B.S. (Hants) ✓	humeral.	no
14	D	26	" " T.14.C.4.2	no	✓ T.B.S. ✓	nil	no

1156
13 FEB 1920

Langemark

9

This form to be made out in triplicate, two copies being handed to the D.A.D. (C. of G.) and the other retained by the Burial Officer.

Figuur 120. Voorbeeld van een Burial Return Sheet van Cement House Cemetery. De concentratiedatum 'all crosses erected' staat doorgaans in de rechter bovenhoek.

COMPREHENSIVE REPORT.

Army Form W. 3872.

GRAVES REGISTRATION REPORT FORM

D.A.D.G.R. & E. Central Sub-District.
No. 5. District. REPORT No. 83 SCHEDULE No. 4/0.

PLACE OF BURIAL *CEMENT HOUSE* BRITISH CEMETERY ENCLOSURE No. 3.
Commune ZILLERBEKE.
Map Reference Sheet 28.1.26.a.8.5.

(5/158)
ROW "D"

The following are buried here:-

Regiment	No.	Name	Rank and Initials	Date of Death	Cross Erected or G. R. V. 4.	Plot, Row and Grave
7/Yorks. Regt.	14199	MOORE ✓	Pte. G.	3/8/15		1 ✓
-do-	18003	WILLS ✓	Pte. A.	-do-		2 ✓
7 E. -do-	11683	TITTERTON ✓	Sgt. F.	3/8/15	7/59706	3 ✓
-do-	11917	HODGSON ✓	Pte. G.E.	28/8/15		4 ✓
-do-	11195	ELEY ✓	Pte. G.H.	-do-		5 ✓
-do-	14352	EYLES ✓	Pte. H.	28/8/15		6 ✓
-do-	17682	COVE ✓	Pte. J.G.	2/9/15		7 ✓
140/W.G.O.	22880	PALMER ✓	Pte. F.E.	22/12/16		8 ✓
21/London Regt.	8746	MARSON ✓	Pte. W.A.	22/12/16		9 ✓
140/W.G.O.	45892	DAKIN ✓	Pte. G.	22/12/16		10 ✓
2/London Regt.	4614	WESTON ✓	Pte. A.E.	22/12/16		11 ✓
ROW "E"						
7/5. Yorks. R. D. Coy	7078	DUNWELL ✓	Pte. John	3/10/15	6/1547.	1 ✓
-do-	7078	ALGAR ✓	Sgt. J.	3/10/15		2 ✓
-do-	11640	CLARKSON ✓	Pte. J.	2/10/15		3 ✓
-do-	17845	HULME ✓	Pte. R.	3/10/15		4 ✓
-do-	16924	GARLAND ✓	Pte. J.	2/10/15		5 ✓

ENTERED
CHECKED A.C. 24-9-20

Figuur 121. Voorbeeld van een Graves Registration Report Form met verschillende gedateerde stempels. 9 augustus 1920 (rode stempel D.G.R.&E. Received) is de vroegste datum en kan als TAQ worden aanzien.

Vermist aan het front

Dit gebeurde volgens het Trench Map-coördinatensysteem dat het Britse leger tijdens Wereldoorlog 1 ontwikkelde. Verder werd ook genoteerd of er bij het stoffelijk overschot een officiële grafmarkering werd gevonden (*'Was cross on grave?'*). De kolom *'Regimental particulars'* bevat identificatiegegevens omtrent het stoffelijk overschot in alle gradaties. Bij een basisidentificatie gaat het enkel om de nationaliteit (*'Unknown British Soldier'*). Onder *'Means of Identification'* worden de gegevens gespecificeerd die tot de identificatie hebben geleid. Meestal zijn deze gegevens vrij summier. In sommige gevallen wordt er echter ook meer in detail gegaan omtrent de 'grafcontext' waarin het lichaam werd aangetroffen en/of werden de bijvondsten in meer detail besproken. Indien bijvondsten niet met het stoffelijk overschot werden begraven maar doorgestuurd werden naar andere diensten voor eventuele verdere identificatie werd een *C-form* opgemaakt. De details en het volgnummer hiervan werden genoteerd in de laatste kolom *'Were any effects forwarded to Base'*.

Een groot deel van de data uit de *burial return sheets* werd reeds door de CWGC gedigitaliseerd in een rekenblad voor intern gebruik. Dit rekenblad werd voor het onderzoek ter beschikking gesteld en vormde het basisdocument voor alle analyses. Voor België omvat het rekenblad de gegevens van 72.471 concentraties. In kader van dit onderzoek werd door het onderzoeksteam voor elk slachtoffer getracht om de datum toe te voegen waarop door de verantwoordelijke werd gecertificeerd dat alle slachtoffers die op formulier staan opgelijst, begraven waren op hun definitieve rustplaats en een grafkruis hadden gekregen (*'all crosses erected'*). Deze datum is de officiële datum van concentratie en is niet steeds dezelfde als de datum waarop het stoffelijk overschot werd ontgraven. Aangezien er tot in 1964 werd getracht om het stoffelijk overschot liefst de dag zelf nog te begraven, kan er worden vanuitgegaan dat exhumatiedatum en concentratiedatum maximaal enkele dagen uit elkaar liggen. Wanneer de exhumatiedatum zelf gekend was, werd deze eveneens toegevoegd aan de dataset. Een minderheid maar toch aanzienlijk aantal *burial return sheets* was ongedateerd. Hier werd getracht om de *Terminus Post Quem* (TPQ) en *Terminus Ante Quem* (TAQ)¹⁴ van de *burial return sheet* in kwestie te bepalen. Dit kon meestal door de voorgaande en nakomende *burial returns* in het register te bekijken. Indien de lay-out van de

¹⁴ *Terminus Post Quem*: De vroegste datum dat de concentratie kon hebben plaatsgevonden; *Terminus Ante Quem*: De laatste datum dat de concentratie kon hebben plaatsgevonden.

Vermist aan het front

graven op het burial return sheet in de logische sequentie van de andere formulieren paste konden TPQ en TAQ op vrij nauwkeurige manier worden bepaald.

Indien ook op deze manier geen relatieve datering kon worden bepaald, werd gebruik gemaakt van de *Graves Registration Report Forms* (Figuur 121). Dit zijn de basis- en werkregisters van de Commonwealth-begraafplaatsen, waarop elk graf genoteerd staat. Deze documenten bevatten verschillende datums en gedateerde stempels. Los van de betekenis van elke stempel, kon de vroegste datum die werd aangetroffen als TAQ worden gebruikt. Dit leverde meestal genoeg informatie op om een burial return sheet binnen de juiste periode te kaderen (bijv. vòòr 1921) zodat een ruimere chronologie toch mogelijk was.

Naast de dateringen werd ook de kolom '*was cross on grave*' gedigitaliseerd. Hierin werd aangegeven of er al dan niet een grafkruis op het graf aanwezig was wanneer het lichaam werd ontgraven.

De burial returns sheets in hun originele papieren vorm werden, gebundeld per begraafplaats, voor een groot deel door de CWGC in gescande vorm ter beschikking gesteld via het Memorial Museum Passchendaele 1917. De overige burial returns werden geraadpleegd via de CWGC-website, waar voor elk volledig geïdentificeerd slachtoffer een download van de *burial return* beschikbaar is. Ook via de website van de Canadian Expeditionary Force Research group werden burial returns geraadpleegd.

Om de gegevens die verkregen werden uit het uitgebreide rekenblad te kunnen verklaren werd ook bijkomend onderzoek gedaan in de archieven van de CWGC. Er werd gefocust op de archieven die online staan, meer bepaald de driemaandelijke bestuursmeetings. Ook delen van andere gedigitaliseerde archiefmappen werden gebruikt. Een aantal archiefstukken werd geraadpleegd via de onuitgegeven research-papers van Justin Nash, die in het kader van dit onderzoek werden opgemaakt.

Voor de begraafplaats Cement House Cemetery in Langemark werden ook de gegevens onder de kolom '*Means of identification*' gedigitaliseerd, evenals andere bijkomende informatie die betrekking had op de grafcontext. Dit gebeurde in het kader van de onderzoeksvragen rond identificatie en contextuele informatie.

2.2.2 DOELSTELLINGEN EN ONDERZOEKSVRAGEN

De doelstelling van deze studie is om een geïnterpreteerde tijdslijn te creëren van 100 jaar bergingen van Commonwealth-militairen in Vlaanderen en Comines-Warneton. Daarnaast focust deze studie ook op de registratie van de exhumaties en de informatie omtrent identificatie en de grafcontext.

De belangrijkste onderzoeksvragen zijn: Hoe verliepen de bergingen? Hoe evolueerde het aantal, de methodologie en de organisatie doorheen de jaren? Welke aspecten werden al dan niet gedocumenteerd? Welk verschil kan er waargenomen worden met de archeologische opgravingen? Wat betekent dit voor de meerwaarde van het archeologisch onderzoek? Hoe vertaalt de groei van de professionele WO1-archeologie zich in het aantal bergingen, bekeken over de volledige tijdslijn?

Welke types van begravingen werden gedocumenteerd in de *Burial Return Sheets*? Welke bredere conclusies met betrekking tot sterven, begraven en identificeren in de context van WO1 vallen er af te leiden uit de materiële weerslag van de bergingen in de *Burial Returns*?

3 ANALYSE

3.1 TIJDSLIJN

3.1.1 AFBAKENING VAN DE WERKSET

Er werd getracht om een ‘werkset’ aan data te bekomen die de toestand op het naoorlogse slagveld zo goed mogelijk benadert. Relevante begravingen zijn in dit opzicht de verspreide veldgraven (individueel of gegroepeerd) en lichamen van gesneuvelden die niet-intentioneel begraven waren of zich nog aan de oppervlakte bevonden. Daarnaast werd ook gekozen om de concentraties van kleinere, volledige en officiële begraafplaatsen mee te nemen in de analyse, zij het duidelijk gescheiden.

Enkele types van concentraties werden niet opgenomen in de werkset, omdat ze te ver staan van de beoogde dataset. Op Duitse begraafplaatsen werden 1980 Britse gesneuvelden ontgraven om op één van de Britse concentratiebegraafplaatsen te worden bijgezet. Deze werden niet meegenomen in de werkset. Ook de 509 Commonwealth-graven die in de loop van de 20^{ste} eeuw werden ontgraven op civiele kerkhoven en begraafplaatsen – vaak om concessieredenen - werden uit de werkset gefilterd. Ook records die betrekking hebben op andere gebieden dan West-Vlaanderen en Comines-Warneton werden niet weerhouden. Op deze manier werden in eerste instantie een **basisset** van 68.323 records behouden. Uit deze groep werden ook de records gefilterd waarvan de concentratie niet tot op het jaar nauwkeurig kon worden gedateerd. Het ging om een vrij aanzienlijke groep van 7636 records waarvan enkel een *Terminus ante quem* kon worden bepaald. Dit bracht de uiteindelijke **werkset jaar**, met concentraties die tot op het jaar nauwkeurig konden worden bepaald, op 60.687 records. Deze dataset werd als belangrijkste en principiële werkset gebruikt. Een **werkset maand** bestond uit 59.996 records die tot op de maand nauwkeurig gedateerd werden.

De 7636 records die wegvallen voor de **werkset jaar**, maar wel deel uitmaken van de basisset, worden aangeduid als de **TAQ-set**. Deze waren goed voor 11,1% van de 68.323 slachtoffers die oorspronkelijk weerhouden werden. Dit had een

zekere impact op de representativiteit van de werkset. Daarom werd bekeken wat de chronologische spreiding was van deze groep van 7636 records. Dit wees uit dat 6205 (81,6%) van deze concentraties voor of tijdens 1920 plaatsvond. In acht genomen dat er tijdens deze jaren 50.615 gedateerde concentraties plaatsvonden is er voor deze periode een foutmarge van 12%. Aangezien het aantal concentraties in 1919 en 1920 torenhoog boven de andere jaren uitsteekt, is de impact hiervan op de representativiteit van de volledige chronologie dus eerder beperkt.

Voor 856 records kon 1922 als *Terminus ante quem* worden gedefinieerd. Deze slachtoffers werden zeker tijdens of voor 1922 geconcentreerd. Bij 1022 slachtoffers kon 1922 als exact jaar van concentratie worden aangeduid. Voor 1922 is er met andere woorden een mogelijk probleem qua representativiteit dat zich mogelijk in de tijdslijn weerspiegelt. Voor de overige jaren is de impact eerder beperkt. Vanaf 1932 zijn alle concentraties minstens tot op het jaar nauwkeurig gedateerd.

3.1.2 DE TIJDSLIJN EN DE 20STE EEUW

De chronologie van 100 jaar ‘concentraties’ van menselijke resten aan het Britse front in Vlaanderen geeft een uniek en markant beeld van de omgang met de Britse oorlogsslachtoffers.

Het uitzetten van 100 jaar concentraties op één doorlopende grafiek laat weinig twijfel over de grote lijnen van de evolutie (zie Figuur 122). In een oogopslag is duidelijk hoe de systematische zoekacties van de D.G.R.&E. tussen 1919 en 1921 goed waren voor het overgrote deel van de vondsten.

Wanneer deze periode buiten beschouwing wordt gelaten tekenen een aantal ‘trends’ zich af (zie Figuur 123). Globaal bekeken kan er worden gesproken van een dalende trend. Deze is echter niet lineair. Het aantal concentraties bleef duidelijk hoog in de jaren '20. Vanaf 1930 is er een daling te zien tegenover het eerste naoorlogse decennium. Deze werd echter niet voortgezet en er is zelfs eerder een stijging te zien van het aantal concentraties naarmate de jaren '30 vorderden.

De Tweede Wereldoorlog was duidelijk een scharniermoment. Na 1945 bleef het aantal concentraties op een peil dat totaal niet te vergelijken viel met de

Vermist aan het front

vooorlogse jaren. Toch zijn er ook in de naoorlogse periode bepaalde trends te zien (zie Figuur 123 en Figuur 127). Zo bleef het aantal concentraties op een vrij stabiel peil tot en met 1964. Hierna volgde een periode van erg weinig toevallsvondsten tot 1998. Aan het einde van de 20^{ste} eeuw en het begin van de 21^{ste} eeuw was er duidelijk terug een plotse stijging van het aantal concentraties, gevolgd door een stabilisatie op een hoger aantal dan voordien.

Op deze manier vallen 5 periodes af te lijnen:

1919-1921: De periode van de systematische zoekacties

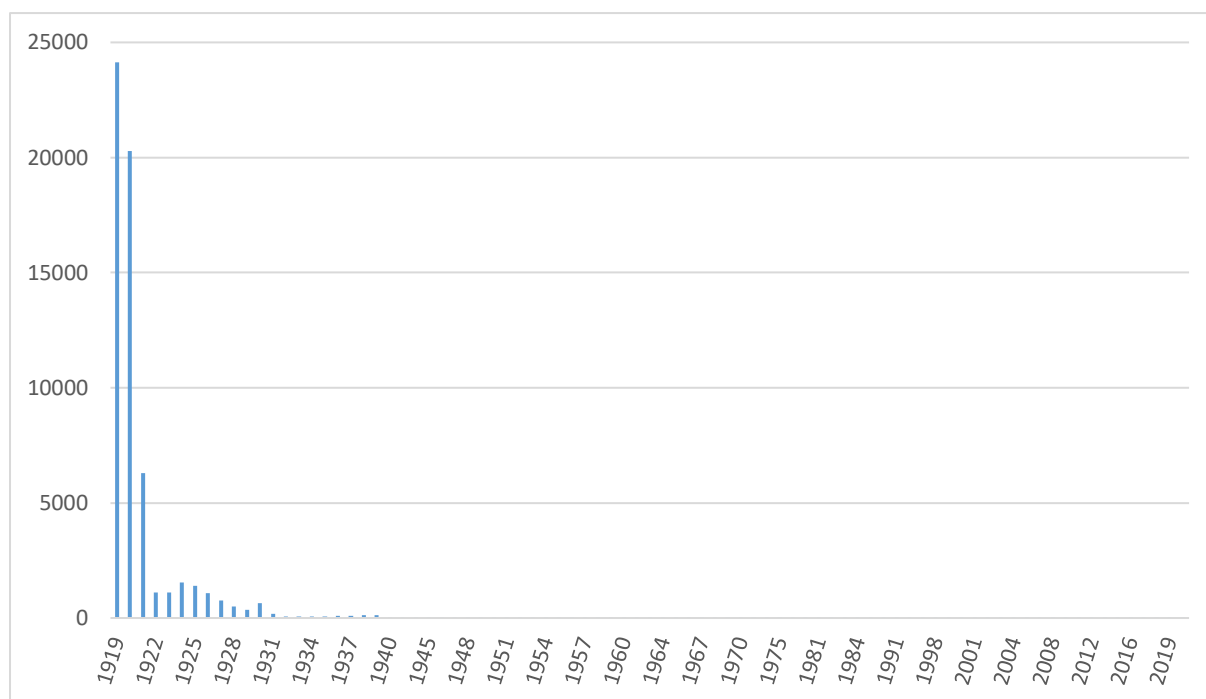
1921-1940: Het interbellum

1940-1964: De Tweede Wereldoorlog tot het midden van de jaren '60

1965-1997: Een periode van grote terugval

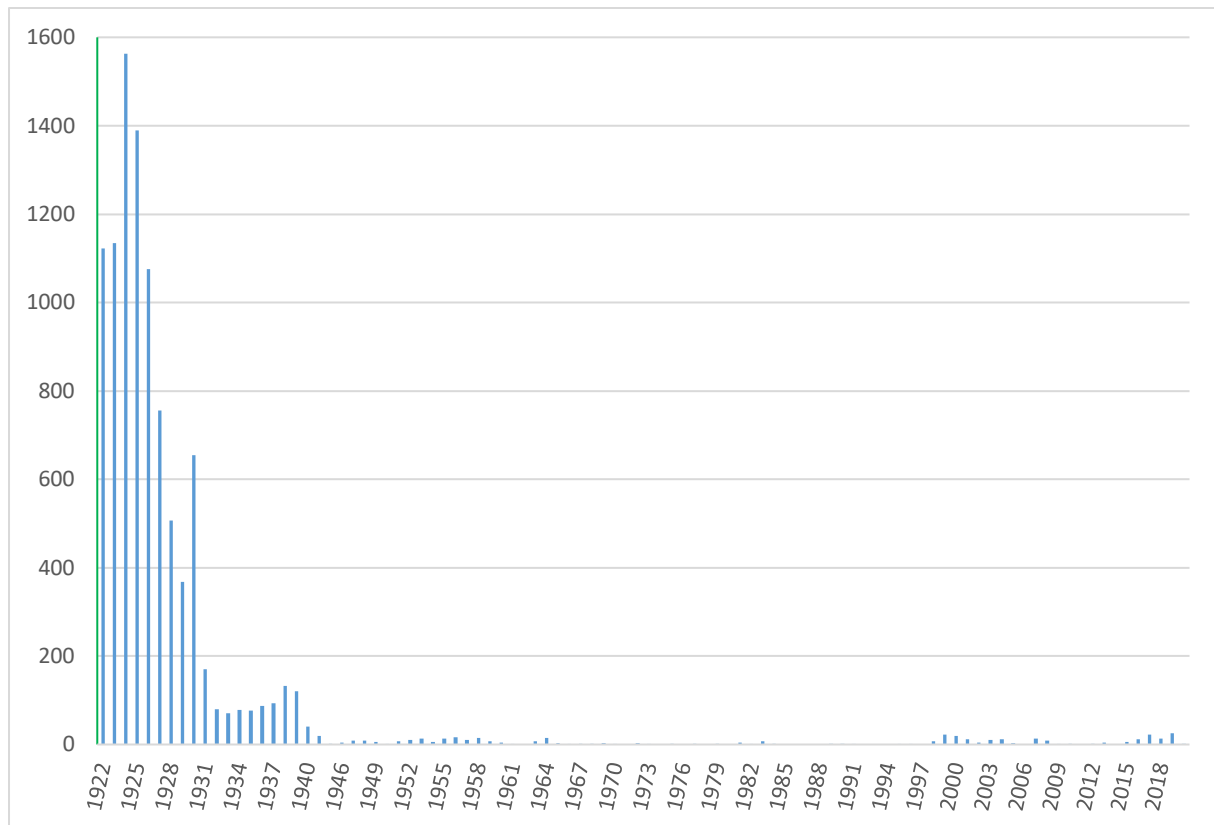
1998-2021: Een periode van 'revival'

Hieronder worden deze periodes verder besproken en wordt gepeild naar verklaringen voor de bekomen cijfers.



Figuur 122. Grafische voorstelling van de concentraties van Commonwealth-slachtoffers 1919-2021.

Vermist aan het front



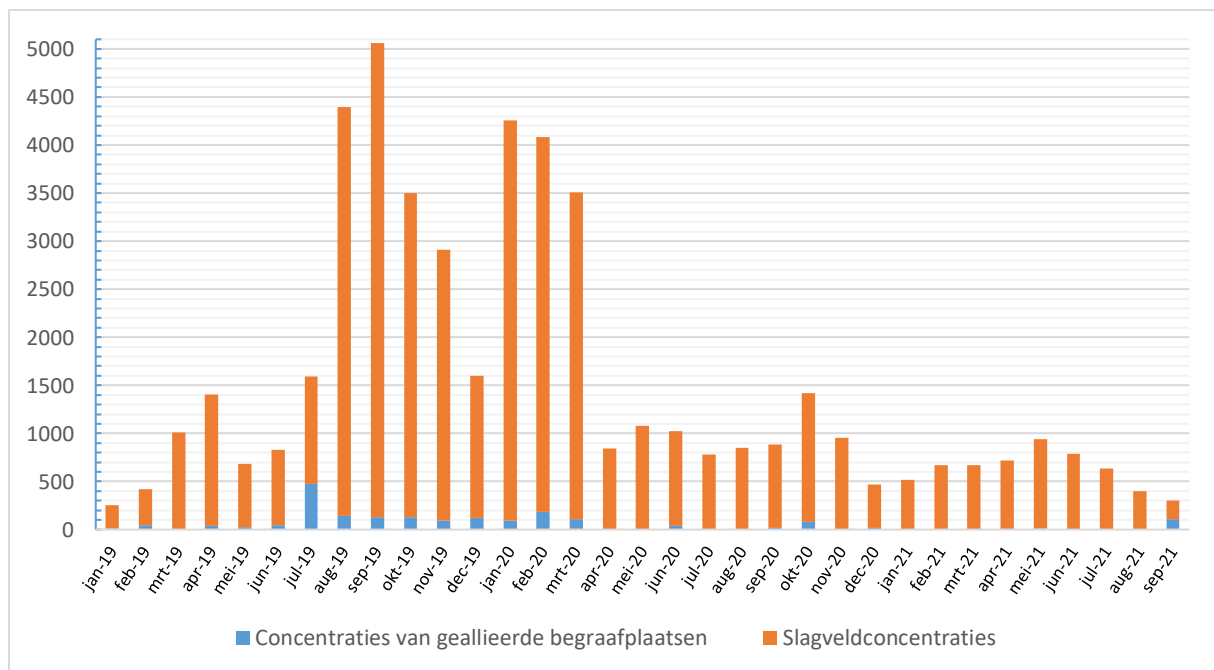
Figuur 123. Grafische voorstelling van de concentraties van Commonwealth-slachtoffers 1921-2020

3.1.2.1 DE GROTE BERGINGSOPERATIES

Een eerste blik op de verkregen tijdslijn toont overduidelijk de impact van de enorme systematische bergingsoperatie die tijdens de eerste naoorlogse jaren plaatsvond (zie Figuur 124). In 1919 en 1920 brachten de *labour companies* van de D.G.R.&E 50.615 lichamen van het West-Vlaamse slagveld naar de concentratiebegraafplaatsen.¹⁵ Dit is 74% van het totaal aantal concentraties (bassiset).

¹⁵ Het totaal van 50.615 lichamen is de som van 44.410 records uit de werksset en 6205 records uit de TAQ-set met TAQ 1920.

Vermist aan het front



Figuur 124. Grafische voorstelling van de concentraties van Commonwealth-slachtoffers jan. 1919 - sept. 1921

Analyse van de werkset laat toe om ook per maand een beeld te krijgen van de concentraties (zie Figuur 124). Met 24.148 concentraties was 1919 het jaar waarin het meeste werk werd verricht. De bergingen kwamen vanaf januari 1919 geleidelijk op gang met in januari en februari respectievelijk 254 en 420 concentraties. Een bijzonder koude winter met veel sneeuw had hier zeker mee te maken.¹⁶ Vanaf maart 1919 kwamen de concentraties op kruissnelheid. Een terugval is te zien in mei (682 concentraties) en juni (826 concentraties) 1919. Hiervoor is niet meteen een verklaring te vinden. Het is mogelijk dat het hier om een vertekend beeld gaat vanwege het aantal ongedateerde records voor de periode tot en met 1920. Nadien is een min of meer logische curve te zien, die de afhankelijkheid van de weersomstandigheden bij dit soort werk weerspiegelt. Het aantal concentraties steeg met name in de zomermaanden en nam weer af in het najaar. Tijdens de maand september van het jaar 1919 werd het meeste werk verricht. Er werden 4.933 soldaten geborgen op het slagveld en 126 graven geconcentreerd uit kleinere begraafplaatsen, goed voor een totaal van 5.059.

¹⁶ Hodgkinson, 2007

Vermist aan het front

In het najaar daalde het aantal gestaag van 3500 in september tot 1601 in december. Tegen dan was er een enorm ziekteverzuim onder de *exhumation companies*, met bijna de helft van het personeel buiten actie.¹⁷

De cijfers suggereren dat er op het einde van 1919 aan de alarmbel werd getrokken. Er werden vanaf januari 1920 duidelijk extra inspanningen geleverd om de voortgang terug op peil te krijgen. In januari steeg het aantal concentraties aanzienlijk naar een aantal van 4259. Daarmee kwam de voortgang terug op het niveau van de zomer van 1919, ondanks de ongetwijfeld moeilijke winteromstandigheden. Maart 1919 is de laatste maand met een zeer hoog aantal concentraties (3505). Nadien lopen de concentraties sterk terug en komt het aantal enkel nog in mei (1077), juni (1026) en oktober (1421) boven de kaap van de 1000 uit.

Philippe Longworth geeft in zijn officiële geschiedenis van de CWGC aan dat de vorderingen in het voorjaar van 1920 van die mate waren dat in mei 1920 enkel nog de omgeving van Passendale niet was doorzocht.¹⁸ De bron van dit statement is onbekend. De telling toont in ieder geval dat deze informatie niet strookt met de werkelijkheid. Dit wordt al duidelijk door in te zoomen op Passchendaele New British Cemetery, dat bijna volledig uit concentraties van deze omgeving bestaat. Hier werden over een periode van 4 maand tijd tussen februari en mei 1920 2.090 lichamen geconcentreerd. De laatste concentraties vonden hier dus reeds plaats in mei 1920. Ook voor de vorming van Tyne Cot Cemetery en Poelcapelle British Cemetery, 2 begraafplaatsen waar sterk werd geconcentreerd uit het noordoosten en oosten van het slagveld, betekende mei 1920 eerder een middelpunt dan een beginpunt.

Op enkele uitschieters na zoals oktober 1920 (n=1.421) was er vanaf de zomer van 1920 een dalende trend in het aantal concentraties. Tegen het einde van 1920 waren de meeste concentratiebegraafplaatsen afgewerkt en werd vooral nog aangevuld in Bedford House Cemetery, New Irish Farm, Tyne Cot & Ypres Reservoir Cemetery. In september staakte. In september 1921 stopte het leger haar taken in de concentraties van stoffelijke resten in België en Frankrijk.¹⁹ Het is uit de telling niet helemaal duidelijk of dit in het onderzoeksgebied in augustus of september 1921 gebeurde. In ieder geval lijkt het erop dat het laatste werk

¹⁷ Hodgkinson, 2007

¹⁸ Longworth, 2010, p. 58

¹⁹ Hodgkinson, 2007

Vermist aan het front

van het leger zich in Bedford House en/of Ypres Reservoir Cemetery situeerde. In september 1921 vonden er nog 305 concentraties plaats, waarvan er echter 108 afkomstig waren van concentraties van kleinere begraafplaatsen. Op vlak van de zoekacties op het slagveld is een halvering te zien van de resultaten tegenover augustus 1921.²⁰ Daarmee kwam er een einde aan de grote bergingsoperatie. Er waren op 34 maanden tijd 49.635 lichamen geborgen van het slagveld of overgebracht vanop een kleinere begraafplaats.²¹

3.1.2.2 1921-1940: DE IMPERIAL WAR GRAVES COMMISSION TIJDENS HET INTERBELLUM

3.1.2.2.1 DE JAREN '20 & VERDERZETTING VAN HET WERK VAN DE D.G.R.&E

Vanaf het najaar van 1921 viel de 'last' van het bergen en concentreren van stoffelijke resten voortaan volledig op de schouders van de IWGC.

Het einde van de zoekacties door het leger was arbitrair en eerder ingegeven door factoren van organisatorische en financiële aard.²²

De hoofdtaak van de commissie was uiteraard het werk aan de begraafplaatsen, dat eind 1921 verre van klaar was. Op welke manier de taak van het lokaliseren en bergen van de vermisten officieel overging op de IWGC is tot op heden onduidelijk. De vraag kan worden gesteld of de commissie ooit wel officieel met de taak van officiële zoekacties werd belast. In ieder geval tonen werd het de commissie ook niet uitdrukkelijk verboden. Vanaf het punt waarop het leger zich opmaakte het vasteland te verlaten, gingen er in de hoogste rangen van de commissie stemmen op die er uitdrukkelijk op hamerden dat er geen inhoudelijke reden was om de zoektochten af te blazen. Op 5 mei 1921 haalde vice-voorzitter Fabian Ware reeds aan dat verder zoeken in de omgeving van Passendale, Beselare, Geluveld, Komen, Mesen en Zillebeke zeker zinvol was. Deze opsomming omvat alleszins een aanzienlijk deel van de hardst bevochten

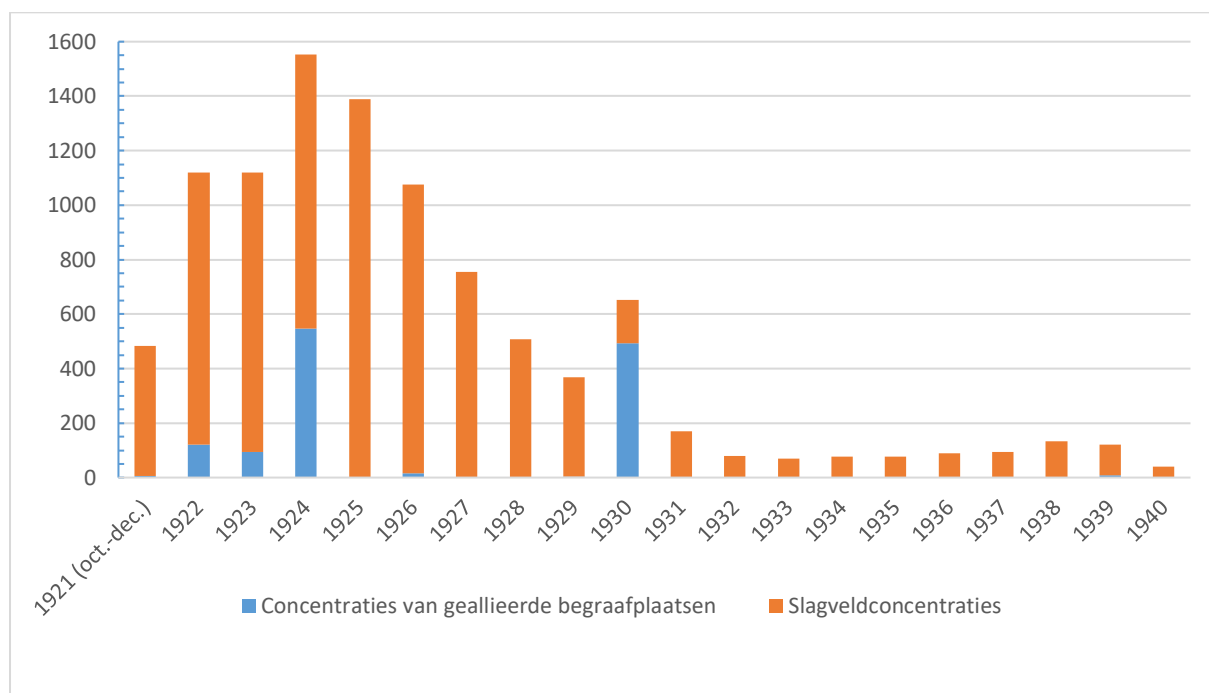
²⁰ In augustus 1921 werden 397 exhumaties uitgevoerd ten gevolge van zoekacties op het slagveld. In september waren er dit nog slechts 197.

²¹ Dit is 82% van de totale 'Werkset maand' (n=59.996)

²² Hodgkinson, 2007

Vermist aan het front

delen van het Vlaamse slagveld. In december 1921 inspecteerde het hoofd van de commissie in Frankrijk en Vlaanderen, luitenant-kolonel E.A.S. Gell, zijn werkgebied. Hij had tijdens deze inspectieronde specifieke aandacht voor de problematiek van zones die naar zijn aanvoelen niet grondig waren onderzocht. In Vlaanderen haalde hij specifiek het voorbeeld aan van Sint-Elooi bij Ieper, waar delen van het slagveld duidelijk nog onaangeroerd en waarschijnlijk ondoorzocht waren.²³



Figuur 125. Grafische voorstelling van de concentraties door IWGC tussen 1921 en 1940, met uitsplitsing van concentraties van andere Britse of geallieerde begraafplaatsen en slagveldconcentraties.

De bredere respons hierop van de IWGC en de evolutie hiervan tijdens het interbellum is een aspect dat vraagt om verder doorgedreven archiefonderzoek. Dat de commissie hiervan quasi zeker onmiddellijk werk maakte, mag blijken uit een memo van Lt.-kol. Gell van april 1922. Vier maanden na zijn inspectieronde geeft hij aan dat 470 werklieden onder toezicht van de IWGC in de streek van Ieper bezig waren met het zoeken naar en bergen van Britse oorlogsslachtoffers. Waarschijnlijk waren ze ook betrokken bij het concentreren van kleinere begraafplaatsen, al liep dit in 1922 en 1923 niet zo'n grote vaart meer.²⁴

²³ Hodgkinson, 2007

²⁴ Concentraties van kleinere begraafplaatsen waren in 1922 goed voor 121 en in 1923 goed voor 94 exhumaties.

Vermist aan het front

Tabel 11. Concentraties door de IWGC tijdens het interbellum: Tijdslijn en spreiding over de verschillende begraafplaatsen.

	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931							1938	1939	1940
AEROPLANE					180															
ARTILLERY WOOD				160																
BEDFORD HOUSE		795	254	442	143	4						9	70	69	76	88	93	118	2	
BERKS EXTENSION										477										
BIRR CROSS ROADS		168	60	65																
BUFFS ROAD					86															
CEMENT HOUSE																		14	118	40
DIV. COLL. POST					470	177														
DOCHY FARM	30																			
FIRST D.C.L.I.,					23															
GODEZONNE FARM					36															
HAGLE DUMP				44	143															
HARLEBEKE NEW BR.			13	12																
HEESTERT MILITARY				1																
KEMMEL No.1									102	54										
LA BRIQUE No.2	364	81			2															
LARCH WOOD					95															
MAPLE COPSE								13												
OOSTTAVERNE WD.						887														
PERTH (CHINA WALL)				36	88															
POELCAPPELLE BRIT.		1	701	292																

Vermist aan het front

	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931							1938	1939	1940
RAILWAY DUGOUTS				402	16		1	1	1											
RAMSCAPPELE RD.		1	90	91																
SANCTUARY WOOD							752	486	241	93	142	71								
SPOILBANK					107	8														
STRAND					1		3	7	14	29	26					1				1
TYNE COT		1		7																
VOORMEZELE No.3		1																		
VOORME. No.1 & No.2		42													9					
WESTOUTRE BRITISH		28																		
WHITE HOUSE	148																			
WYTSCHAETE MIL.	6																			
YPRES RESERVOIR	34	1	1																	
YPRES TOWN EXT.									10											
TOTAAL	582	1119	1119	1552	1390	1076	756	507	368	653	168	80	70	78	77	88	93	132	120	41

De cijfers van de concentraties vielen uiteraard sterk terug vanaf oktober 1921, maar bleven toch aanzienlijk hoog tot in 1929 (zie Tabel 11).²⁵

In de jaarcijfers van de concentraties tussen 1922 en 1929 is te zien hoe het aantal concentraties steeg tot het midden van de jaren '20. Vanaf 1927 nam het aantal ieder jaar met bijna een derde af. Tot 1926 werd de kaap van 1.000 concentraties per jaar vlot overschreden. Dit werd deels veroorzaakt door de concentraties van kleinere begraafplaatsen, maar ook het aantal slagveldexhumaties bleef groot.

Vermist aan het front

Vooralsnog is er geen volledig sluitende verklaring voor deze grote aantallen. Er kan worden opgemerkt dat deze periode samenviel met de meest dynamische jaren van de wederopbouw. Niet alleen huizen, dorpen en steden werden heropgebouwd, ook de landbouwgronden werden geruimd, genivelleerd en 'gediepgrond'. Bij al deze activiteiten was de kans op het aantreffen van menselijke resten steeds aanwezig. Een groot aantal van de concentraties in de periode 1922-1926 zijn dan ook waarschijnlijk het gevolg van toevalsvondsten die aan de CWGC werden gemeld.

Een blik op de spreiding van de concentraties over de verschillende begraafplaatsen toont duidelijk aan dat de commissie tijdens deze periode jaarlijks bestaande begraafplaatsen moest upgraden tot concentratiebegravingen of bestaande concentratiebegravingen verder diende uit te breiden. De meeste van deze begraafplaatsen werden gedurende 1 of 2 jaar voor deze doeleinden gebruikt en dan weer gesloten. De belangrijkste concentratiebegravingen (aantal concentraties ≥ 200) tijdens deze periode waren Bedford House (n=1638), Poelcapelle British Cemetery (n=993), Oosttaverne Wood (n=887), Divisional Collecting Post (n=647), Railway Dugouts (n=418) en Birr Cross roads (n=293) (zie Tabel 11). Enkel Bedford House bleef over de volledige periode als 'open' begraafplaats in dienst. De vraag stelt zich of het min of meer systematisch aansnijden van bestaande begraafplaatsen voor verdere concentraties een afspiegeling kan zijn van bijkomende systematische zoektochten op het slagveld, gelanceerd door de IWGC. Verder onderzoek met lanschappelijke inslag zou kunnen uitwijzen of er een link bestaat tussen de geografische en chronologische spreiding van de concentraties tijdens de periode 1922-1926.

Dat de IWGC in ieder geval zeker nog systematisch zocht naar vermiste soldaten blijkt uit de gebeurtenissen tijdens de periode 1927-1929. Tijdens deze 3 jaren werden 1.631 lichamen van Britse soldaten geconcentreerd. Slechts 3 hiervan waren afkomstig van kleinere bestaande begraafplaatsen. Het overige aantal werd volledig gedekt door slagveldexhumaties. De belangrijkste concentratiebegravingen voor deze 3 jaar waren Sanctuary Wood Cemetery (n=1479) en Kemmel No. 1 French Cemetery (n=102) (zie Tabel 11).

3.1.2.2.2 DE UITWERKING VAN HET PREMIESYSTEEM

Fabian Ware toonde zich vanaf het begin zeer betrokken bij de manier waarop werd omgegaan met toevalsvondsten. Ook de Australische delegatie bij de IWGG, in de persoon van M.L. Shepherd, zette het punt meermaals hoog op de agenda. Shepherd ging in opdracht van zijn regering de situatie op terrein in het najaar van 1921 persoonlijk evalueren. Hij merkte op de bestuursvergadering van november 1921 op dat er voor de melder van een Britse gesneuvelde geen beloning was voorzien, terwijl dat voor Belgische en Franse slachtoffers wel zo was.²⁶ Als gevolg werd met de Belgische & Franse overheden een beloning van 2 Belgische Frank. Elk land betaalde daarmee hetzelfde bedrag. De commissie kreeg echter al snel opmerkingen van bezorgde Britse burgers die dit bedrag te laag vonden. In mei 1924 werd de bezorgdheid geuit dat vooral gastarbeiders van landen die niet onmiddellijk bij de gevechten aan het Westelijke front betrokken waren (Italië, Polen, ...) , voor 2 frank niet de moeite deden om een toevalsvondst te melden. Als reactie werd de beloning in juli 1924 opgetrokken naar 10 frank, in navolging van de Fransen. De Belgische overheid bood het dubbele voor het lichaam van een Belgische soldaat.²⁷ 10 Frank bleef tijdens het hele interbellum de vindingspremie voor het lichaam van een Britse soldaat.

Op de *burial returns* werden de lichamen waarvoor een premie was uitgekeerd van een rode letter 'P' (*payed*) voorzien.²⁸

Analyse door Justin Nash wijst erop dat de *burial returns* van de jaren '20 die vandaag bewaard zijn, vooral de kopies zijn die naar het hoofdkwartier in Londen werden gestuurd.²⁹ De 'P' in rode inkt werd op het originele document geplaatst dat werd bewaard in het regionaal hoofdkwartier in België of Frankrijk. Uit een steekproef blijkt dat de 'P' in de jaren '20 niet consequent werd gekopieerd op de kopies die naar het Verenigd Koninkrijk werden gestuurd. Verder onderzoek zou hierover meer duidelijkheid kunnen scheppen. Alleszins zou verdere analyse van de *burial returns* op het al dan niet betalen van premies kunnen uitwijzen welke lichamen werden geborgen op basis van toevalsvondsten door burgers, en welke er door officiële instanties en/of de IWGC werden ontdekt. Voor veldwachters, politie en/of andere officiële instanties die in functie een

26 Minutes of proceedings at the 38th meeting of the IWGC, 15/11/1921, CWGC 2/2/1/38, p. 4.

27 Minutes of proceedings at the 66th meeting of the IWGC, 14/5/1924, CWGC 2/2/1/66, p. 6; IWGC, 1926. Annual Report No:6 (1924-25), p. 48.

28 C.W.G.G. WG 1294 Pt 2: 'Revised Instructions: Record Branch'. (In: Nash, 2022, Evidence for rewards/payments)

29 Nash, 2022, Evidence for rewards/payments.

Vermist aan het front

toevalsvondst deden, was immers geen premie voorzien. Uiteraard gold dit ook voor personeel van de IWGC of mensen die in een betaalde opdracht voor de commissie werkten.³⁰

3.1.2.2.3 DE CASUS VAN SANCTUARY WOOD (1927-1929) EN HET EINDE VAN DE JAREN '20

Vooraf het belang van Sanctuary Wood Cemetery valt op voor deze periode (zie Tabel 11). Deze begraafplaats telde op het einde van de oorlog 137 graven maar werd vanaf 1927 enorm uitgebreid. Ook zonder een doorgedreven ruimtelijke analyse maken de coördinaten van de burial returns duidelijk dat 402 lichamen werden geconcentreerd vanop 4 verschillende coördinaten binnen de historische grenzen van het bos dat door de Britten werd aangeduid als 'Sanctuary Wood'.³¹ Het ging hier minstens voor een groot deel om begraafplaatsen van de periode voor juni 1916 (Battle of Mount Sorrel) die historisch bekend waren, maar waarvan door latere gevechten bovengronds geen (duidelijke) sporen meer zichtbaar waren. Het gaat hier dus duidelijk om een georganiseerde zoekactie waarbij de locaties grondig werden uitgekamd. De informatie die over deze 'campagne' verscheen in de Britse pers suggereert dat het niet ging om een proactieve zoektocht door de IWGC. Eerder leek het om een reactie te gaan op de heraanplanting van het Drieblotenbos en de omgeving, die eigendom was van Baron de Vinck van het kasteel Hooge. Deze heraanplanting ging blijkbaar samen met een intensieve schoonmaakactie door lokale werkkrachten. Deze ruimden de woestenij van het vernielde Sanctuary Wood op en zochten al het metaal bij elkaar voor verkoop.³² Een artikel in de *Leicestershire Mail*, suggereerde dat minstens één van de verdwenen begraafplaatsen werd herontdekt door de *exhumation staff* van de IWGC, "*Not withstanding that the ground has been searched on three previous occasions*".³³ De *burial returns* werpen een definitieve blik op de zaak (zie Figuur 126). Voor elk geborgen lichaam in Sanctuary Wood werd een premie betaald. Indien het lichaam werd ontdekt door de diensten van de IWGC zelf, werd deze in regel niet

30 C.W.G.C. WG1831/137: Commission Meeting No. 195, 10/6/1936.

31 Binnen de huidige grenzen van het 'Drieblotenbos' zijn dit: 28.I.18.d.65.00, 28.I.24.b.95.65, 28.I.24.b.90.97. Coördinaat 28.I.24.d.15.45 komt overeen met het bosjes net ten westen van het Hill 62 monument, een relict van het vooroorlogse bos.

32 'After Thirteen years, old war cemeteries found. Royal Scots dead in Sanctuary Wood', *The Edinburgh Evening News*, 31/5/1928. (In: Nash, 2022, Sanctuary Wood).

33 'Fallen Leicestershire soldiers, discovered after 14 years in lost war cemetery', *The Leicestershire Mail*, 17/1/1929. (In: Nash, 2022, Sanctuary Wood).

Vermist aan het front

betaald. Dit duiden erop dat minstens de (her)ontdekking van alle verdwenen begraafplaatsen in Sanctuary Wood toe te schrijven was aan toevalsvondsten. Mogelijk bleef de IWGC verder ontgraven zolang de grens van de begraafplaats niet bereikt was, maar werden alle lichamen binnen de begraafplaats als een meervoudige toevalsvondst gezien en ook op die manier vergoed. Per definitie werd de premie immers uitgekeerd per lichaam en niet per vondstcontext.

CONCENTRATION OF GRAVES (Exhumation and Reburials),
ZILBEKE 5-344E
BURIAL RETURN.

ALL CROSSES EFFECTED AND CHECKED. P.R. 1/78/342/E.
 26.2.29.

Name of Cemetery of Reburial **SANCTUARY WOOD CEMETERY, Sheet 28.I.24.b.2.6.**

Plot	Row	Grave	Map Reference where body found	Was cross on grave?	Regimental particulars	Means of Identification	Were any effects forwarded to Base?
Exhumed 5	E	16.	Small Cemetery in Sanctuary Wood. 28.I.18.d.65.00	No.	2033. Pte J. SMITH UNKNOWN BRITISH SOLDIER 9th Royal Scots Regt. 11.5.15.	Khaki.	No. "FF" <i>P</i>
5	E	17	-do-	No.	1701. Pte H. MCGILL UNKNOWN BRITISH SOLDIER 9th Royal Scots Regt. 14.5.15.	Khaki, Kilt and Boots size 10.	Yes. Penknife aka. Robt. Stewen & Coy. Dundee Regd. 55104 "FF" <i>P</i>
5	E	18	-do-	No.	2586. Pte J. F. WESTON UNKNOWN BRITISH SOLDIER 9th Royal Scots Regt. 14.5.15.	Khaki and Kilt.	Yes. Dentures. "FF" <i>P</i>
5	E	19	-do-	No.	2655. Pte J. S. MASON UNKNOWN BRITISH SOLDIER 9th Royal Scots Regt. 15.5.15.	Khaki, Titles and Kilt.	Yes. Title "FF" <i>P</i>
5	E	20	-do-	No.	1215. Hlt. A. S. Mc DOUGAL UNKNOWN BRITISH SOLDIER (Part remains) 9th Royal Scots Regt. 14.5.15.	Khaki.	No. "FF" <i>P</i>
Exhumed 5	E	21.	-do-	No.	2367. Pte L. C. HUTTON UNKNOWN BRITISH SOLDIER 9th Royal Scots Regt. 16.5.15.	Khaki.	No. "FF" <i>P</i>
5	E	22	-do-	No.	2095. Pte G. J. JACK UNKNOWN BRITISH SOLDIER 9th Royal Scots Regt. 17.5.15.	Khaki.	No. "FF" <i>P</i>
5	E	23	-do-	No.	1872. Pte W. HALL UNKNOWN BRITISH SOLDIER 9th Royal Scots Regt. 22.5.15.	Khaki and Titles.	Yes. Title "FF" <i>P</i>
5	E	24	-do-	No.	UNKNOWN BRITISH SOLDIER	Khaki.	Yes. Title damaged "FF" <i>P</i>

*Address A
Rumex area
this spot*

**CANCELLED BY
CERTIFIED REPORT**

Initialled _____

Registration Officer,
No. 1 Area, T.W.G.C.

ENTERED IN THE
NO SLIPS CHECKED

This form to be made out in triplicate, two copies being handed to the D.A.D. (C. of G.) and the other retained by the Burial Officer.

8124. W.L.W.2114/E.P.2346. 202.000/9. 913. S.O.P.F.E.I.

Figuur 126. Originele Burial return sheet van Sanctuary Wood Cemetery, 26/2/1929. De begravingen hebben allen betrekking op de verdwenen begraafplaatsen in Sanctuary Wood. De aanduiding 'P' (payed), duidt erop dat voor elk lichaam een premie werd uitbetaald (CWGC, Burial returns Sanctuary Wood Cemetery, P.R. 1/78/342/E, 26/2/1929).

Na 1929 viel het aantal concentraties merkbaar terug (zie Tabel 11). Het grote aantal in 1930 (n=653) was vooral te verklaren door de concentratie van Rosenberg Chateau Military Cemetery Extension naar Berks Cemetery extension nabij Ploegsteert.³⁴ Daarmee kwam ook – op enkele uitzonderingen na – een einde aan de concentraties van bestaande begraafplaatsen. Het aantal slagveldexhumaties (n=160) daalde met meer dan de helft tegenover 1929. Het einde van de systematische zoekacties in Sanctuary Wood speelde hierin zeker

34 477 graven werden in 1930 van Rosenberg Chateau Military Cemetery overgebracht naar Berks Cemetery Extension

Vermist aan het front

een rol. In 1931 (n=170) bleef het aantal slagveldexhumaties nog stabiel tegenover 1930. Sanctuary Wood Cemetery en Strand Military Cemetery bleven ook in dat jaar de 2 concentratiebegraafplaatsen. Begravingen in Kimmel No. 1 French waren reeds het jaar voordien geëindigd.

De spreiding van de concentraties over deze 2 begraafplaatsen bleek niet louter geografisch te zijn. Zo werden in januari 1931 bij 'Hampshire Farm' ten noordoosten van Ieper 14 soldaten van het 1ste bataljon The Hampshire Regiment geborgen.³⁵ De geïdentificeerde soldaten werden in Sanctuary Wood Cemetery begraven, terwijl de ongeïdentificeerden werden overgebracht naar Strand Mil. Cemetery, meer dan 10 km ten zuiden van waar ze gevonden werden. Een terugval van de slagveldexhumaties met meer dan de helft in 1932 (n=80) maakte de overgang van de jaren '20 naar de jaren '30 compleet. Rond dit peil zou het aantal concentraties tijdens de jaren '30 blijven hangen.

3.1.2.2.4 DE JAREN '30 EN DE STABILISERING VAN DE CONCENTRATIES

De overgang van de jaren '20 naar de jaren '30 is zonder meer een scharniermoment in de evolutie van de concentraties (zie Tabel 11). Naast de stabilisatie van de cijfers rond het aantal van ongeveer 80 concentraties per jaar werden ook niet langer nieuwe begraafplaatsen aangesneden voor concentraties. Strand Mil. Cemetery en Sancturay Wood Cemetery werden respectievelijk in 1931 en 1932 gesloten. Na 6 jaar werd Bedford House in 1932 weer geopend voor concentraties. Gedurende het grootste deel van de jaren '30 zou het de enige Britse concentratiebegraafplaats in Vlaanderen zijn. Het aantal lichamen dat diende te worden bijgezet was van die aard dat een vergroting van de begraafplaats diende te worden ontworpen. Het ontwerp werd in juli 1934 goedgekeurd.³⁶ In 1938 werd Cement House Cemetery in Langemark heropend, om vanaf 1939 de rol van Bedford House volledig over te nemen (zie Tabel 11).

De verklaring voor de terugval van de concentratiecijfers vanaf de jaren '30 is waarschijnlijk een afspiegeling van verschillende factoren. De wederopbouw van de frontstreek en de hercultivering van de slagvelden was voor een groot deel voltooid. Met de afname van het grondverzet verminderden hoogst

³⁵ Deze sneuvelden op 11/05 en 12/05/1915 tijdens de 2de Slag om Ieper

³⁶ Minutes of proceedings at the 175th meeting of the IWGC, 25/7/1934, CWGC/2/2/1/175, p. 14.

Vermist aan het front

waarschijnlijk ook de toevalsvondsten. Alhoewel de CWGC nog steeds de slagveldexhumaties voor haar rekening nam, veranderde ook binnen deze organisatie grondig de dynamiek. Het einde van de jaren '20 betekende met het afronden van de constructie van de begraafplaatsen ook een uitstroom van personeel. De commissie schakelde volledig over op onderhoudspersoneel en zag daarmee ook heel wat financiële werkingsmiddelen verdwijnen.³⁷ Mogelijk brachten de oplevering van de 'Memorials to the missing' en de begraafplaatsen ook een mentale evolutie met zich mee. De 'consolidatie' van het voormalige slagveld, de voltooiing van de overgang van slagveld naar herdenkingslandschap was compleet. Het nog langer systematisch zoeken naar vermisten paste niet echt in dit beeld. Op de 169^{ste} meeting van de commissie (17/1/1934) werd bevestigd dat dit soort zoekacties niet meer gebeurde.³⁸ Toch bleef het aantal toevalsvondsten aanzienlijk. Tijdens de driemaandelijke bestuursmeetings van de IWGC bleef '*Newly discovered Graves*' een vast agenda-item, waarbij ook werd getracht om de evolutie van de cijfers te verklaren. Een daling naar een laagste aantal vond plaats in 1933 (n=70). Fabian Ware dichtte dit toe aan een terugval van de activiteiten van metaalzoekers op het voormalige slagveld.³⁹ er zelfs opnieuw een geleidelijke stijging naar 132 slagveldexhumaties in 1938. Ook deze stijging werd toegeschreven aan de activiteiten van metaalzoekers. Er werd gemeld dat deze over het algemeen dieper zouden zijn beginnen graven dan voordien en hun activiteiten in België sterk hadden opgedreven.⁴⁰ Zelfs met de nieuwe oorlog officieel begonnen en het nieuwe Britse Expeditieleger al aanwezig in Frankrijk, gingen de bergingen onverminderd voort. In 1939 werden zo nog 120 lichamen herbegraven, waarvan 112 afkomstig van toevalsvondsten. In de eerste 4 maanden van 1940 werden nog 40 lichamen geborgen en herbegraven. De laatste begravingen vonden plaats op 26/4/1940. Nog geen maand later moesten de personeelsleden die de laatste begrafenis uitvoerden hals over kop met hun families naar Groot-Brittannië vluchten... Daarmee kwam definitief een einde aan een tijdperk.

³⁷ Longworth, 2010, pp. 131-140

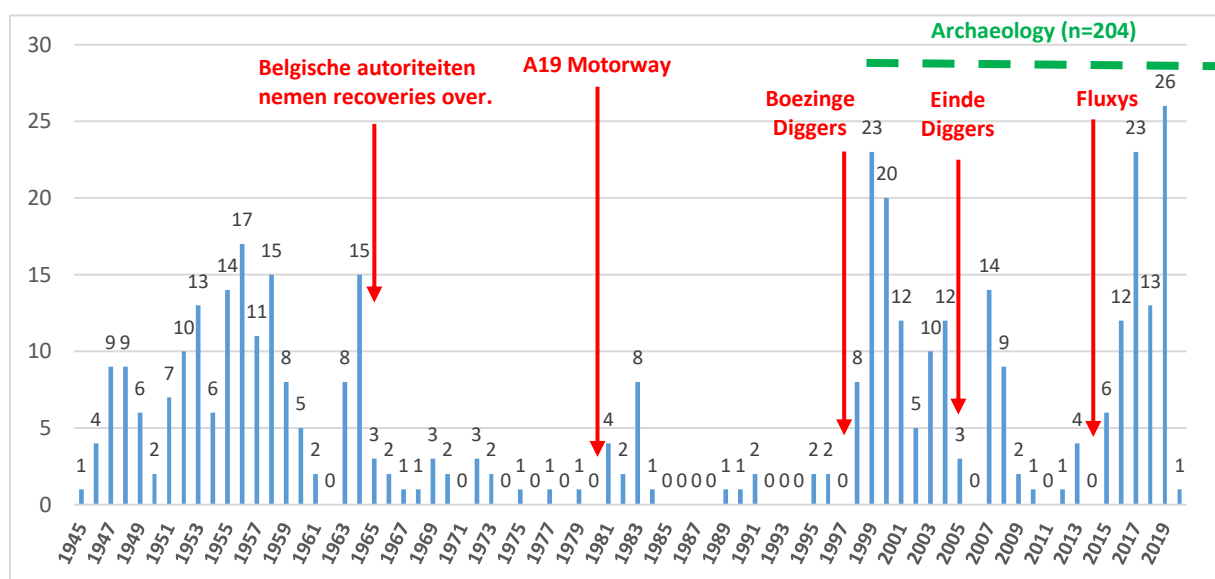
³⁸ Minutes of proceedings at the 169th meeting of the IWGC, 17/1/1934, CWGC/2/2/1/169, p. 5.

³⁹ Minutes of proceedings at the 178th meeting of the IWGC, 12/12/1934, CWGC/2/2/1/178, p. 9.

⁴⁰ Minutes of proceedings at the 221th meeting of the IWGC, nov. 1938, CWGC/2/2/1/221, pp. 5-6; Minutes of proceedings at the 211th meeting of the IWGC, 12/1/1938, CWGC/2/2/1/211, p. 14.

3.1.2.3 1940-1964: DE TWEEDE WERELDOORLOG EN DE NAOORLOGSE JAREN

Bij de Duitse invasie van mei 1940 moest de IWGC noodgedwongen België verlaten. Sommige personeelsleden die achterbleven werden geïnterneerd. Anderen kregen de kans om het onderhoud van de begraafplaatsen verder te zetten, zij het onder toezicht van de bezetter. In regel waren het de lokale besturen die tijdens de bezetting instonden voor het onderhoud van de begraafplaatsen en de exhumaties van aangetroffen lichamen. De cijfers tonen dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog een terugval was van het aantal toevalsvondsten, maar dat de stroom niet stilviel (zie Figuur 127).



Figuur 127. Overzicht van de naoorlogse toevalsvondsten van Commonwealth-militairen

Tijdens de bezetting werden op Cement House 20 Britse gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog begraven. De exacte data waarop dit gebeurde zijn niet bekend. Vanaf 1945 kwamen de toevalsvondsten weer op gang, zij het op een niveau dat niet vergelijkbaar was met dat van voor Wereldoorlog 2. Tot en met 1950 kwam het jaarlijkse cijfer niet boven de 10 uit. In 1945 (n=1), 1946 (n=4) en 1950 (n=2) werden zelfs geen 5 concentraties opgetekend. Het jaarlijkse cijfer lag op deze manier op nog geen 8% van dat van 1939, het laatste volledige vooroorlogse werkjaar.

Een belangrijke factor in de verklaring voor het terugvallen van het aantal toevalsvondsten kan al op de eerste naoorlogse *burial returns* worden teruggevonden: De commissie keerde niet langer een premie uit wanneer een

Vermist aan het front

lichaam werd gemeld. De 4.000 'A-forms' die in augustus 1946 werden gedrukt, werden in Vlaanderen tot 1951 gebruikt (zie Figuur 128). Indien deze kolom niet werd ingevuld met 'no' of 'nil', werd er een eenvoudige streep gezet. Dit duidde erop dat deze kolom niet relevant was.⁴¹ Op latere formulieren komt deze kolom niet meer voor. Alhoewel verslagen en beslissingen terzake in het kader van dit onderzoek niet konden worden gelokaliseerd en/of geraadpleegd, laten de *burial return sheets* van Cement House Cemetery weinig twijfel over het wegvallen van de beloning.

Head Office, I.W.G.C.,
North West European District.

Serial No. C/480/19/R
dated 10th July 1951.

"A"

CONCENTRATION OF GRAVES (Exhumation and Re-burials).

BURIAL RETURN.

CROSS RECORDED.

Name of Cemetery of Re-burial LANGEMARCK (CEMENT HOUSE) Cemetery. 20.II.28.C.1.3.

Plot	Row	Grave	Map Reference where body found	Regimental particulars	Means of Identification	Were any effects forwarded to Base?	Reward Paid.
XVII	A	25	YPRES. 28.I.17.b.20.85.	UNKNOWN BRITISH SOLDIER.	G.S. Uniform, Boots and buttons.	NIL.	NIL. FF

myms
for Horticultural Officer.

LANGEMARCK 64-320^F

(31724) W.P.944/3294 4 000 8/46 A.A.E.W.Ltd. Gp.482

Figuur 128. De laatste burial return van Cement House Cemetery van het type 8/1946 met kolom 'Reward Paid'. 'Nil' duidt erop dat geen premie werd uitgekeerd (C.W.G.C. Burial returns Cement House Cemetery, C/480/19/R, 10/7/1951).

Tussen 1951 en 1958 was er een vrij significante stijging in het aantal toevallsvondsten tegenover de naoorlogse jaren ervoor. Het jaarlijkse aantal ging vlot boven de 10. In 1956 werden 17 *recoveries* opgetekend, het op één na grootste jaaraantal van de naoorlogse periode in de 20^{ste} eeuw. De praktijk van het zoeken naar metaal uit WO1 kende tijdens de jaren '50 een heropflakking. Dit had vooral te maken met het niveau van de koperprijs die vanaf het begin van de Koreaoorlog tot 1958 sterk in de lift zat. In de jaren '30 werd door de

⁴¹ Nash, 2022, Evidence for rewards/payments.

Vermist aan het front

commissie vaak de link gelegd tussen de activiteiten van metaalzoekers en de toevalsvondsten van vermiste soldaten. Deze verklaring kan echter niet volledig worden doorgetrokken naar de jaren '50. Een analyse van de cijfers toont immers dat de hoge(re) aantallen grotendeels verklaard worden door toevalsvondsten van meer dan 2 individuen. In 1953 (n=13) werden aan de rand van het Molenbos in Zillebeke een toevalsvondst gedaan van 8 Britse soldaten⁴². Bij Mouse Trap Farm ten noordoosten van Ieper werden in maart 1956 4 soldaten van de Royal Dublin Fusiliers aangetroffen. Drie maand later werden in juni 1956 bij de bouw van een verkaveling aan de Lindendreef in Ieper opnieuw 4 Britse soldaten aangetroffen. Ook in 1957 (n=11) werden 2 grote toevalsvondsten gedaan. Vier soldaten van het 2^{de} bataljon Worcestershire regiment werden dat jaar aangetroffen bij Veldhoek te Geluveld. In de buurt van het Nieuw-Zeelandse monument in Mesen werden de lichamen van 6 Nieuw-Zeelandse soldaten geborgen. Net buiten Oosttaverne Wood cemetery werden in december 1958 de lichamen van 8 Britse soldaten teruggevonden, goed voor de helft van de *recoveries* die dat jaar werden gedaan. Zonder deze meervoudige toevalsvondsten zou de stijging van het aantal toevalsvondsten tegenover de periode 1945-1951 in ieder geval een stuk minder uitgesproken zijn geweest.

In de 1^{ste} helft van de jaren '60 lag het jaarlijkse aantal toevalsvondsten terug ongeveer op het peil van de jaren '40. Een uitschieter was 1964 (n=15). In dat jaar werden 2 grote(re) meervoudige toevalsvondsten: Net buiten de dorpskern van Passendale werden de lichamen van 3 Canadese soldaten geborgen. Tegenover de huidige Picanolfabriek werden de lichamen van 5 niet nader geïdentificeerde Britse soldaten teruggevonden.

1964 was daarmee ook het laatste jaar waarin een aanzienlijk aantal lichamen werd geborgen. Pas 35 jaar later in 1999 werd dit aantal opnieuw overtroffen.

3.1.2.4 1965-1997: DE GROTE TERUGVAL

De grote terugval van het aantal *recoveries* vanaf 1965 is een fenomeen dat overduidelijk uit de cijfers spreekt (zie Figuur 123).

⁴² Deze slachtoffers werden enkel tot op niveau van nationaliteit geïdentificeerd.

Vermist aan het front

Het lijkt weinig toevallig dat deze terugval minstens voor een deel te maken had met veranderingen in de officiële en administratieve behandeling van de toevalsvondsten. Deze verschoof van de War Graves Commission naar de lokale autoriteiten. Tot dusver werden geen officiële bronnen teruggevonden die hiervoor verdere uitleg bieden. Via de *Reburial Returns* van Cement House Cemetery is de verschuiving echter vrij goed te volgen. Zo wordt op 12/3/1963 de laatste keer gewag gemaakt van een vermiste soldaat die werd opgegraven en dezelfde dag herbegraven.⁴³ Het ontgraven en herbegraven op dezelfde dag was bij de vondst van een enkel lichaam doorgaans de standaardpraktijk van de IWGC na Wereldoorlog 2. Een jaar later werden op 14/4/1964 de vijf Britse soldaten begraven die gevonden werden tegenover de Picanol-fabriek. Er wordt vermeld dat deze reeds in december 1963 werden opgegraven, maar pas later werden vrijgegeven door de lokale autoriteiten.⁴⁴

Er mag worden aangenomen dat het hele proces van melding, over exhumatie tot overhandiging aan de Commissie vanaf dat moment door Belgische autoriteiten werd afgehandeld. In dit opzicht dient te worden gewezen op een circulaire door de Procureur des Konings van het parket van Ieper.⁴⁵ Op 24/6/1961 richtte deze een schrijven tot alle burgemeesters en politiecommissarissen in zijn ambtsgebied waarin de omgang met menselijke resten van Wereldoorlog 1 werd gehekelde: *“Regelmatig worden in mijn ambtsgebied geraamten gevonden (...). Niet steeds wordt van deze ontdekking proces-verbaal opgesteld, ofwel worden personen of verenigingen, zonder enige bevoegdheid in ons land, van deze ontdekking door u verwittigd. De voorwerpen gevonden bij deze geraamten worden aan deze onbevoegde personen, die dikwijls gewone arbeiders zijn, overgemaakt en hun bestemming blijft mij onbekend. In de eerste jaren volgend op de oorlog 1914-1918 (...) werden talrijke lijken van militairen ontdekt en rechtvaardigde zich de tot nog toe gebruikte werkwijze. Thans dient hieraan een einde gesteld te worden”* Er kan weinig twijfel bestaan dat de CWGC in dit schrijven uitdrukkelijk werd geïmagineerd.

Procureur Carre legde volgende werkwijze op: Voortaan zou van elke ontdekking gedetailleerde PV worden opgemaakt en dienden stoffelijke resten en bijvondsten bij de Griffie te worden afgeleverd. Pas na beslissing van de

43 Reburial Return Cement House Cemetery, Langemark, 12/3/1963, Serial No. C/480/92/R.

44 “...held by local authorities until permission to collect...” Reburial Return Cement House Cemetery, Langemark, 14/4/1964, Serial No. C/480/96/R.

45 Omzendbrief Parket-Generaal Hof van Beroep van Gent van 28 juni 1961. In: Breyne, 2004.

Vermist aan het front

procureur konden de lokale diensten de Dienst der teraardebestellingen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken verwittigen, die de overhandiging van de stoffelijke resten aan de CWGC afhandelde. Het werd politie en burgemeester uitdrukkelijk verboden om hierover zelf te communiceren met de CWGC.

De *burial returns* tonen echter aan dat het tot 1963 duurde vooraleer deze werkwijze effectief werd geïmplementeerd.

Geraakte de Commissie hierdoor de laatste vat die ze had op de toevalsvondsten kwijt? In ieder geval is het aannemelijk dat er bij de lokale autoriteiten minder betrokkenheid was bij dit proces dan bij de Commissie. De drempel om een vondst te melden bij politie- of overheidsdiensten was zeker groter dan een vertrouwelijke melding bij één van de hoveniers van de Commissie. Deze hadden hun lokaal netwerk en fungeerden al sinds het interbellum als eerstelijns aanspreekpunt op het terrein.

Waren er tijdens de 2^{de} helft van de jaren '60 nog 10 toevalsvondsten, dan halveerde dit aantal in de jaren '70. Dat er in de streek niet langer een cultuur was om toevalsvondsten van gesneuvelde soldaten te melden mag ook blijken uit de aanleg van de A-19 autosnelweg in 1979-1980. In deze periode werd slechts 1 toevalsvondst gedaan, maar deze bevond zich in de gemeente Komen. Nochtans snijdt het traject van de A19 dwars door het slagveld van de Derde Slag bij Ieper en eindigt het pal op de voorste frontloopgraven. De kans om bij de aanleg geen lichamen terug te vinden was vrijwel onbestaande. Het was kenmerkend voor een periode waarin de Westhoek de Eerste Wereldoorlog stilaan achter zich liet. De Oud-strijders waren intussen immers hoogbejaard. De oorlogsgetuigen stierven aan snel tempo uit. Ook de CWGC had na de Tweede Wereldoorlog andere prioriteiten. Het immense werk in functie van WO2 dat de Commissie er bovenop kreeg, maakte dat de vermisten van '14-'18 niet langer hoger op de agenda stonden. Ook het wegvallen van oprichter Fabian Ware, die het onderwerp tijdens het interbellum bij elke bestuursvergadering steevast persoonlijk op de agenda zette, speelde vermoedelijk een rol.

Na Wereldoorlog 2 kwam dit onderwerp tijdens de bestuursvergaderingen nog nauwelijks aan bod, tenzij als *fait divers*. Toch geven deze occasionele vermeldingen enig inzicht in de manier waarop over de toevalsvondsten werd gedacht. Toen in juni 1965 het onderwerp ter sprake kwam, werd duidelijk gemaakt dat in tegenstelling tot vroeger geen of weinig extra moeite meer werd gedaan om de geborgen slachtoffers van WO1 te identificeren. Ze werden

Vermist aan het front

namelijk al herdacht op één van de *Memorials to the missing* en de commissie kon de inzet van personeel voor deze doeleinden niet langer verantwoorden.⁴⁶ In september 1982 werd in de 550^{ste} bestuursmeeting besproken dat sinds enkele jaren bij een positieve identificatie van een slachtoffer uit WO1 de familie niet langer op de hoogte werd gesteld: *“The decision had been taken some years ago because it had been felt that if a widow had for perhaps over half a century come to terms with the fact that her husband was buried in an unknown grave it was likely to cause her distress and destroy her peace of mind to learn that he had been dug up and reburied somewhere else.”*⁴⁷

Er werd wel ieder jaar een *‘annual report of exhumations & reinterment’* aan de commissie voorgesteld, dat steeds zonder verdere discussie werd goedgekeurd. Verdere studie van deze documenten zou mogelijk meer licht kunnen werpen op de manier waarop de commissie tijdens de jaren na Wereldoorlog 2 dit onderwerp benaderde.

Het grotere aantal bergingen tijdens de jaren '80 (n=16) in vergelijking tot de jaren '70 was vooral te danken aan 2 toevalsvondsten in 1983 waar telkens 4 soldatenlichamen werden teruggevonden. Dit gebeurde in Ploegsteert en Langemark-Poelkapelle. De periode 1985 tot en met 1988 was zonder twijfel het absolute dieptepunt van de naoorlogse periode. Tijdens deze vier jaren werd geen enkel lichaam geborgen. Ook in de jaren '90 kwam hierin weinig verandering. In de periode 1990-1997 werden slechts 7 lichamen geborgen. Van 1992 tot en met 1994 was er geen enkele *reburial* van een vermiste soldaat te melden.

3.1.2.5 1998-2022: EEN NIEUW TIJDPERK

Tegen het einde van de 20^{ste} eeuw wakkerde de interesse bij het grote publiek in de Eerste Wereldoorlog opnieuw aan. Alhoewel slechts een klein groepje oudstrijders overbleef en de laatste rouwende pelgrims reeds jaren eerder waren verdwenen, herwon een steeds grotere groep mensen de interesse in de ‘Groote oorlog’ die de 20^{ste} eeuw vormgaf. Ook lokaal in de Westhoek was dit het geval. In de traditie van de ‘diepgronders’ uit het interbellum en de koperzoekers uit

46 Minutes of proceedings at the 479th meeting of the CWGC, june 1965, CWGC/2/2/1/479 File number CM 3/1/147, p. 14.

47 Minutes of proceedings at the 550th meeting of the CWGC, september 1982, CWGC/2/2/1/550, p. 15.

Vermist aan het front

de jaren '50 richtten groepen zich opnieuw op de massa materiaal van de Eerste Wereldoorlog die zich nog in de bodem bevond. Waar het vroeger puur om een broodwinning ging, was de inslag vanaf dan de interesse in het materiële erfgoed van '14-'18. De facto ging het om amateurarcheologen die vaak in de schemerzone van een wazige archeologiewetgeving opereerden. Ondanks het feit dat de wetenschappelijke inslag bij de ene groep al wat verder te zoeken was dan bij de andere, wakkerde hun werk in zijn totaliteit vooral op lokaal vlak de interesse van de bevolking in WO1 sterk aan. Van een respectvolle omgang met menselijke resten werd bij elke groepering een punt gemaakt.

De uitbreiding van het industrieterrein in Boezinge vanaf 1997 kan als een scharniermoment worden gezien. Het gebied lag pal op de frontlijn. De vereniging 'De Diggers' ging er aan de slag op de projectgronden die klaar werden gemaakt voor ontwikkeling. Met periodes kwamen bijna wekelijks stoffelijke resten aan het licht. Deze werden door *de diggers* opgegraven en overhandigd aan de politie. Vanaf 1998 (n=8) was de weerslag hiervan duidelijk te zien in de *burial returns* (zie Figuur 123). In 1999 werden 23 lichamen herbegraven op Cement House, op dat moment het grootste jaaraantal van de periode na WO2. In 1999 en 2000 (n= 20) werden samen 43 lichamen herbegraven, wat evenveel was als in de 32 jaar van de eerder besproken periode 1965-1997. Alhoewel het cijfer vanaf 2001 (n=12) ietwat terugviel bleven de cijfers tot 2008 op een hoog pijl naar naoorlogse normen, vergelijkbaar met de jaren '50.

Het einde van de activiteiten van *de diggers* in 2008 liet zich duidelijk merken in de cijfers van de herbegravingen. Die vielen vanaf 2009 tot 2014 terug tot op het niveau van de jaren 70 en '80. Vanaf 2015 ging het cijfer weer omhoog. Vanaf dat moment zijn de bergingen voor het overgrote deel toe te schrijven aan de opmars van de professionele conflictarcheologie van Wereldoorlog 1 in Vlaanderen. Strengere handhaving, striktere regelgeving en betere screening van bouwdoosier zorgden voor een flinke toename van archeologie in de Westhoek. De slagvelden van Wereldoorlog 1 werden daarbij een actief *point of interest*. De grootschalige archeologische begeleiding van het Fluxys-aardgastraject dat dwars door het noordelijke Ieperfront ging, zorgde in 2014 en 2015 voor meer dan 100 bergingen. Deze cijfers en die van andere projecten weerspiegelen zich in de *burial returns* van 2015 tot en met 2019, waarvan het aantal weer steeg naar het niveau van rond de milleniumwisseling. 2019 kan in dit overzicht worden gezien als het jaar met het grootste aantal herbegravingen

Vermist aan het front

na Wereldoorlog 2. Dit overzicht wordt beëindigd in 2020. In dat jaar was er vanwege de corona-pandemie slechts één herbegraving van een Commonwealth soldaat. Dit doet echter niets af aan de trend van ontdekkingen van vermiste soldaten. Alle factoren zijn aanwezig om aan te nemen dat die zich in een blijvende positieve trend bevindt.

3.2 REGISTRATIE DOORHEEN DE 20^{STE} EEUW

De registratie van de *exhumations* door de D.G.R.&E. en later de IWGC/CWGC was volledig gericht op de identificatie van het individu. Dit weerspiegelt zich dan ook in de administratie van de bergingen.

3.2.1 REGISTRATIE DOOR DE D.G.R.&E.

De administratie van de concentraties door de D.G.R.&E. bestond uit 3 formulieren. Het '*A-form*' was een fiche die door de officier werd ingevuld die direct verantwoordelijk was voor de exhumatie. Het werd bij het stoffelijk overschot gevoegd wanneer dit aan de *burial officer* van een begraafplaats werd afgeleverd. Hierop werden alle gegevens genoteerd die nadien door de *burial officer* werden overgenomen op het '*B-form*'. Deze *B-forms* zijn de bekende *Burial Return Sheets*. Indien er bijvondsten voor verder onderzoek naar Londen werden gestuurd, werd als inventaris een '*C-form*' of '*Effects-form*' opgemaakt. Vandaag zijn voor het werkgebied van deze studie enkel de '*B-forms*' bewaard gebleven.⁴⁸

⁴⁸ Voor een gedetailleerde beschrijving van het '*B-form*': zie hoofdstuk 2.2.1. Dataset en terminologie.

3.2.2 REGISTRATIE DOOR DE IWGC

3.2.2.1 HONDERD JAAR BERGINGEN: DE DOCUMENTERING

Na de overname door IWGC bleef de basis voor de registratie van de bergingen grotendeels dezelfde. Tijdens het interbellum werden de *burial return* – formulieren van de D.G.R.&E. verder gebruikt en op een gelijkaardige manier ingevuld.

Een set van instructies uit 1923, bewaard in de archieven van de Commonwealth War Graves Commission, beschrijft het theoretische verloop van een bergingsproces in detail.⁴⁹ De registratie gebeurde nu rechtstreeks op het *burial return* – formulier, dat nu de ‘*A-form*’ werd in plaats van de fiche die tijdens de D.G.R.&E.-bergingsperiode door de *exhumation company* bij het lichaam werd gevoegd. Berging en begraving gebeurde immers onder het toezicht van dezelfde verantwoordelijke van de commissie die het bergingsproces in principe van ontgraving tot begraving kon opvolgen. Vijf kopies van dit ‘*A-form*’ werden geproduceerd, waarvan 3 werden opgestuurd naar Londen en 2 in Ieper bleven. Het ‘*Effects-form*’, tijdens de D.G.R.&E.-periode het ‘*C-form*’, werd nu het ‘*B-form*’. Het ‘*Effects-form*’ was een lijst van bijvondsten die mogelijk tot een positieve identificatie konden leiden of mogelijk van waarde waren voor de familie van het slachtoffer. Deze lijst werd samen met de vondsten naar Londen gestuurd. Eén kopie werd lokaal bewaard. Onder de kolom ‘*Were any effects forwarded to Base*’ op de *burial return* werd een korte versie van de vondstenlijst genoteerd. Het *Effects-form* werd enkel opgemaakt wanneer er relevante vondsten voor verder onderzoek werden gedaan. Een korte screening maakt snel duidelijk dat dit in de meeste gevallen niet gebeurde. Of er al dan niet een *B-form* werd opgemaakt was een subjectief gegeven. Aangezien lichaam en bijvondsten vaak reeds dezelfde dag werden begraven, lag de beslissing hiervoor bij de directe verantwoordelijke voor de berging & herbegraving. Het belang hiervan kan moeilijk worden onderschat. De opmaak van een dergelijk vondstendossier opende of sloot in de meeste gevallen de weg naar een toekomstige identificatie. De *Registration Officer*, waarvan er één per ‘*battle area*’ was aangeduid, stuurde een wekelijks rapport naar het hoofdkantoor in

49 Revised Instructions, WG 1294 Pt. 2.

Vermist aan het front

Londen met een samenvatting van het verrichte werk, gepresteerde uren en details over speciale dossiers.⁵⁰ Het is tot dusver onduidelijk in welke mate deze weekrapporten bewaard zijn gebleven.

Na Wereldoorlog 2 veranderde er in principe vrij weinig aan de manier van documenteren. De *Burial Returns* van Cement House Cemetery illustreren nauwkeurig de naoorlogse evolutie: De laatste vooroorlogse *burial return sheet* met verwijzing naar de D.A.D. (C. of G.) werd gebruikt op 8/4/1947.⁵¹ Ondertussen werd op 11/12/1946 ook voor de eerste maal een nieuwe print van *A-forms* gebruikt die in augustus 1946 op 4000 exemplaren werd gedrukt.⁵² Vanaf Wereldoorlog 2 liep de documentatie van de D.G.R.&E. onafhankelijk van deze van de War Graves Commission, wat de eerder beperkte oplage verklaart.⁵³ De kolom *'Was cross on grave'* verdween van het formulier, om te worden vervangen door een kolom *'Reward Paid'*. Vanaf 18/10/1951 verdween in een nieuwe druk ook deze kolom, aangezien ze in de praktijk niet werd gebruikt.⁵⁴ Vanaf de invoer van deze print veranderde ook de vooroorlogse aanduiding van de verschillende bergingsformulieren. De *'Reburial Return'* bleef in voege als *A-form*, vanaf dan aangeduid als *'Exhumation Report Form A'*. Het vroegere *Special Exhumation report* werd *'Exhumation Report Form B'* en het *Effects Form* werd *'Exhumation Report Form C'*. Onder deze layout bleef het formulier zeker in gebruik tot en met 2004. Vanaf 1966 werd gebruik gemaakt van kopies van een zelfde sjabloon in plaats van de voorgedrukte formulieren. In de jaren '90 werd overgeschakeld op tekstverwerking.

3.2.2.2 HET SPECIAL EXHUMATION REPORT

Een nieuw instrument dat door de IWGC in het leven werd geroepen was het *'Special Exhumation Report'*. Dit was in feite een uitbreiding op het *A-form* met meer details over het geborgen lichaam en bijvondsten. Volgens de instructies was dit rapport *"(...) used in reporting exhumations for identification."*⁵⁵ Een basisscreening van de *burial returns* van Bedford House Cemetery en Sanctuary Wood Cemetery suggereert dat de *Special Exhumation Reports* oorspronkelijk

50 Revised Instructions, WG 1294 Pt. 2.

51 CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, Serial No. C/480/2/R, Langemarck 64-303E, 8/4/1947.

52 CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, Serial No. C/480/1/R, Langemarck 64-302E, 11/12/1946.

53 Nash, IWGC/CWGC Exhumation Forms 1921 to 1984 (Version 2), 2022.

54 CWGC, Reburial Return Cement House Cemetery, Langemarck, Serial No. C/480/20/R, Langemarck 64-321E, 18/10/1951.

55 Revised Instructions, WG 1294 Pt. 2.

Vermist aan het front

enkel werden opgemaakt wanneer een graf uitzonderlijk werd heropend voor identificatie of bij concentraties van geïdentificeerde graven van bestaande begraafplaatsen. Het document liet toe om fysieke karakteristieken zoals haarkleur, lengte, eventuele opvallende fysieke eigenschappen en informatie over de bijvondsten te noteren. De informatie op het *Special Exhumation report* overlapte vaak met die van de *A- & B-forms*. Een vrij eenvoudig sjabloon zonder serienummers werd gebruikt tijdens de jaren '20. Informatie over het gebit werd toegevoegd als de verantwoordelijke voor de berging dit relevant achtte. Op 5/2/1931 werd in Vlaanderen voor de eerste maal een nieuw sjabloon gebruikt. Dit verschilde van het voorgaande in de aanwezigheid van een tandenschema dat nu standaard op het document aanwezig was (zie Figuur 129).

P.R.786/R.

Branch Office,
IMPERIAL WAR GRAVES COMMISSION,
Y P R S S.

SPECIAL EXHUMATION REPORT.

EXHUMED FROM :- Isolated Grave at 28.I.G.c.40,45.
CEMETERY OF REBURIAL :- SANCTUARY WOOD CEMETERY
Plot 5, Row "H" Grave 26.

1. Regt. No. -
2. Rank. Major.
3. Name. -
4. Regiment. -
5. Date of death. -
6. Date of exhumation. 23.4.29.
7. Was cross on grave if so give particulars and inscription if any. No.
8. Colour of hair. None found.
9. Height. Approximately 5' 11"
10. Any physical peculiarities. No.
11. Effects found on body. None found.
12. Was an identity disc found, if so give particulars. No.
13. Description of uniform, boots etc., with maker's name if found. Also badges etc. Officers Clothing and Boots, Majors' rank on Sleeve of Tunic. No Badges or Regt. Buttons found. Makers name on boots :- H.E.Randall Ltd. 68 Piccadilly.
14. Any other information. Head badly smashed. Impossible to take dental chart.

Y.P.R.S.
Date 26th April, 1929.

This Officer was found in the same shell-hole
9597 Sgt. E. ROSE, E/Surrey Regt. and an
Unknown British Soldier of the T/Leicester Yeomanry.

SPECIAL EXHUMATION REPORT.

Authority:- U.G.R.L.No. - dated -
Regtl. Number. - rank. Lieutenant.
Name UNKNOWN BRITISH OFFICER.
Regiment. -
Place of Burial. Found at 28.I.G.c.25.b.25.10. and reburied in
SANCTUARY WOOD CEMETERY, Plot 5, Row "Q" Grave 2.
Date of Death. - Date of Exhumation 5.2.31.
Was Cross on Grave? No.
(If so, give description of Cross and particulars of the Inscription appearing thereon).
Colour of Hair. None found. Height 5' 7½" approximately.
Any physical peculiarities. Slightly bowlegged.
Effects found on body. Badg of rank.
Was an Identity Disc found? None found.
(If so, give particulars of Inscription).
Description of Uniform, Boots, Badges, etc. Officers clothing, and ankle boots
ANY other information that may lead to identification. Head and body badly smashed.
Cemetery of Re-burial. Sanctuary Wood Cem. Plot. 5. Row. Q. Grave 2.

DENTAL CHART.

<p>F. False. D. Decayed. I. Intact. S. Stopped.</p>	<p>M. Missing. E. Extracted. G.F. Gold-filled. S.F. Silver-filled.</p>																																																																								
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>3</td><td>2</td><td>1</td><td>1</td><td>2</td><td>3</td></tr> <tr><td>-4</td><td></td><td></td><td></td><td>4-</td><td></td></tr> <tr><td>-5</td><td></td><td></td><td></td><td>5-</td><td></td></tr> <tr><td>-6</td><td></td><td></td><td></td><td>6-</td><td></td></tr> <tr><td>-7</td><td></td><td></td><td></td><td>7-</td><td></td></tr> <tr><td>-8</td><td></td><td></td><td></td><td>8-</td><td></td></tr> </table>	3	2	1	1	2	3	-4				4-		-5				5-		-6				6-		-7				7-		-8				8-		<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>3</td><td>2</td><td>1</td><td>1</td><td>2</td><td>3</td></tr> <tr><td>-4</td><td></td><td></td><td></td><td>4-</td><td></td></tr> <tr><td>-5</td><td></td><td></td><td></td><td>5-</td><td></td></tr> <tr><td>-6</td><td></td><td></td><td></td><td>6-</td><td></td></tr> <tr><td>-7</td><td></td><td></td><td></td><td>7-</td><td></td></tr> <tr><td>-8</td><td></td><td></td><td></td><td>8-</td><td></td></tr> </table>	3	2	1	1	2	3	-4				4-		-5				5-		-6				6-		-7				7-		-8				8-	
3	2	1	1	2	3																																																																				
-4				4-																																																																					
-5				5-																																																																					
-6				6-																																																																					
-7				7-																																																																					
-8				8-																																																																					
3	2	1	1	2	3																																																																				
-4				4-																																																																					
-5				5-																																																																					
-6				6-																																																																					
-7				7-																																																																					
-8				8-																																																																					

U.P.F.R. LOWER.

Date 5.2.31.
Chief Registration Officer,
Nos. 4 & 5 Areas,
Imperial War Graves Commission.

Figuur 129. Twee voorbeelden van Special Exhumation Reports voor toevalsvondsten uit het interbellum, afkomstig van Sanctuary Wood Cemetery. De documenten van 26/4/1929 en 6/2/1931 tonen de belangrijkste evolutie van het document (CWGC, Special Exhumation Report P.R.786:/R. & CWGC, Special Exhumation Report Sanctuary Wood Cemetery, 6/2/1931, Dossier nr. Onbekend).

Alhoewel specifieke instructies hieromtrent tot dusver niet bekend zijn, lijkt het erop dat gaandeweg de *Special Exhumation Reports* breder werden gebruikt. Het lijkt erop dat de rapporten werden opgemaakt wanneer de bijvondsten het niet

Vermist aan het front

toelieten om op een evidente manier de identiteit van het slachtoffer te achterhalen en bijkomend onderzoek nodig was. Het gebruik was echter niet algemeen. Vanaf 1929 werden ze vrij systematisch gebruikt bij de vondsten van stoffelijk resten van officieren. Deze praktijk lijkt te zijn ingevoerd in Sanctuary Wood Cemetery en werd nadien ook elders overgenomen (zie Figuur 130). De IWGC voerde in haar werk in regel geen onderscheid tussen rang of stand. Het is dan ook merkwaardig dat dit hier wel lijkt te zijn gebeurd. Over het waarom hiervan kan zonder verder diepgaand archiefonderzoek enkel worden gespeculeerd. De officiersrang, gekoppeld aan het regiment, maakte het vrij eenvoudig om een grote basisschifting door te voeren in de mogelijke namen voor identificatie. In deze zin was het niet onlogisch om vooral hierop in te zetten. Anderzijds werd deze praktijk ingevoerd niet lang voor de aanname van het formulier met standaard gebitschema. Mogelijk was dit een punt waarop naar identificatie toe op dat moment sterker werd ingezet en waren deze gegevens in de persoonlijke dossiers van de officieren beter en in meer detail geregistreerd.

Na Wereldoorlog 2 verwaterde de registratie ietwat. Er kon geen duidelijke lijn meer worden gevonden in de graad van documentatie en het gebruik van het *Special Exhumation Report* bij toevalsvondsten. Rond 1963 werden het *Exhumation Report Form A&B* weer consequenter ingevuld met de informatie die in het PV van de lokale politie was terug te vinden. Deze PV's konden in kader van dit onderzoek (nog) niet worden onderzocht.

3.2.2.3 DE ARCHEOLOGISCHE BERGINGEN

De format van de archeologische bergingen wordt uitvoerig behandeld in het hoofdonderdeel van het syntheseonderzoek 'Vermist aan het front'. De voorgaande analyses maken echter duidelijk dat het grote verschil tussen de registratie door de War Graves Commission vooral de invalshoek is. De registratie van de War Graves

Vermist aan het front

LILLEBEKE 5/329E
CONCENTRATION OF GRAVES (Exhumation and Reburials)
BURIAL RETURN.

ALL GRAVES ERRECTED AND CHECKED. P.R.1/78/327/E.
 26.1.29.

Name of Cemetery of Reburial SANCTUARY WOOD CEMETERY, Sheet 28.I.24.b.2.6.

Plot Exhumed	Row	Grave	Map Reference where body found	Was cross on grave?	Regimental particulars	Means of Identification	Were any effects forwarded to Base?
17.1.29.							
5	B	36	28.D.16.d.7.0.	No.	<i>PROV. H.C. CRACKNELL</i> UNKNOWN BRITISH SOLDIER 2773/B/Middlesex Regt. 23689	Khaki, Titles and Boots B.MX.2773.	Yes. Title and "P" 2 pieces of boot.
5	B	37	-do-	No.	UNKNOWN BRITISH OFFICER, Lieut. T/Middlesex Regt.	Special Exhumation attached.	Yes. Regt. Button, Badge of Rank, Title, 4 Sovereigns and 2 Half Sovereign "PP"
5	B	38	-do-	No.	UNKNOWN BRITISH SOLDIER 9302.	Khaki, Combined Signallers Lamp and Compass and one boot.	Yes. Button, Piece of Boot mkd. 9302. Effects not returned see of 206-925.

ENTERED *Amstrong*
 16 SLIPS CHECKED *Amstrong*

Registration Officer,
 No.1 Area, I.W.G.C.

CANCELLED BY
 CERTIFIED REPORT
 mVallied

This form to be made out in triplicate, two copies being handed to the D.A.D. (C. of G.) and the other retained by the Burial Officer.

814 W.W.11514.P.634 250,000/3 819. S.O.P.84

Figuur 130. Burial return van een toevalsvondst van 3 individuen in de Schipstraat te Zonnebeke op 17/1/1929. Het exclusieve gebruik van het Special Exhumation Report voor officieren is hier duidelijk zichtbaar (CWGC, Burial Returns Sanctuary Wood Cemetery, Zillebeke 5/329E, P.R.1/78/327/E, 26/1/1929).

Commission was volledig gericht op een zo volledig mogelijke identificatie van het slachtoffer op basis van de bijvondsten en eventuele forensische gegevens zoals het gebit. Bij een archeologische berging staat de vondstcontext en niet het individu centraal. Dit laat toe om een breder zicht te krijgen op de grafcontext in zijn geheel. Sinds enkele jaren is er een vruchtbare wisselwerking tussen archeologen en de Commonwealth War Graves Commission. In combinatie met de inzet van doorgedreven historisch onderzoek en DNA-onderzoek levert dit steeds vaker positieve identificaties op.

3.3 DE FUNERAIRE GEGEVENS

3.3.1 GEGEVENS OMTRENT IDENTIFICATIE

Het hoofddoel van de registratie door de D.G.R.&E. en later de War Graves Commission was en blijft identificatie (zie hoofdstuk 4.2). Daarbij was en is een volledige identificatie steeds het ultieme resultaat. Op basis van de 'werkset jaar'

Vermist aan het front

kon worden nagegaan welk aandeel van de teruggevonden slachtoffers doorheen de jaren volledig kon worden geïdentificeerd (zie Figuur 131).⁵⁶

De bekomen grafiek toont duidelijk hoe dit aandeel in dalende lijn ging. Hoe langer het lichaam van een slachtoffer zich in de grond bevond, hoe kleiner met andere woorden de kans op een volledige identificatie werd. Kon in 1919 nog 40% (n= 9234) van de teruggevonden gesneuvelden volledig worden geïdentificeerd, dan was dit reeds gedaald naar 26% (n= 5154) in 1920. Dit aandeel daalde tijdens de jaren '20 langzaam verder naar 20% (n=216) in 1926. Uitschieters in 1928 (40%, n=201) en 1929 (31%, n=112) waren vooral te wijten aan de concentraties van de 'verloren begraafplaatsen' van Sanctuary Wood in Zillebeke. Een relatief groot aantal van de slachtoffers die hier werden teruggevonden kon ook volledig worden geïdentificeerd. Nadien daalde het aantal volledig geïdentificeerden op enkele uitzonderingen na ieder jaar verder tot een percentage van 4% (n=6) in 1938. Gezien het grote verschil in het aantal jaarlijkse toevalsvondsten voor en na WO2 dient enig voorbehoud te worden geplaatst bij de curve van na WO2. Pieken in de curve tussen 1940 en 2004 zijn niet meer dan de weerslag van één volledig geïdentificeerd slachtoffer in het jaar in kwestie. Het aantal volledige identificaties daalde verder en viel bij lange periodes volledig weg. Dat de identificatie van slachtoffers uit WO1 voor de 'records branch' van de War Graves Commission niet langer prioriteit had, kan als een belangrijk element worden gezien. Verschillende identificaties tijdens deze periode werden immers pas decennia achteraf gedaan, toen de commissie in de jaren '90 de oudere dossiers herbekeek.

Pas vanaf 1998 kon terug van een min of meer representatief percentage binnen het geheel worden gesproken. Het valt in ieder geval op dat de relatief sterke stijging van toevalsvondsten vanaf 1997 zich niet meteen vertaalde in een groter aantal identificaties. Pas vanaf 2007 kan echt van een stijging in het aantal volledige identificaties worden gesproken. Dit kan enerzijds worden toegeschreven aan de professionalisering van het bergingsproces, dat vanaf dan meer en meer door professionele archeologen gebeurde. Dit ging hand in hand met een uitbreiding van de middelen voor *post-excavation* analyse door de Commonwealth landen. Concreet betekende dit laatste meer doorgedreven historisch onderzoek, gecombineerd met DNA-analyses. Al deze factoren

⁵⁶ Met een volledige identificatie wordt een identificatie tot op persoonsnaam bedoeld.

Vermist aan het front

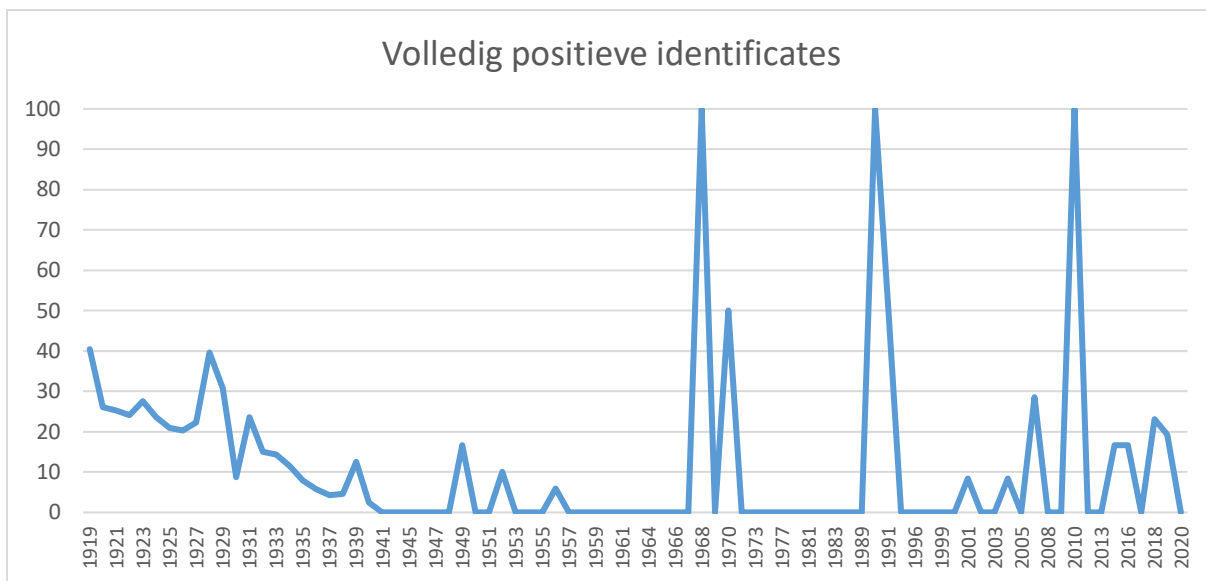
wierpen hun vruchten af en zorgen steeds vaker voor een geslaagd identificatieproces.

Heel wat slachtoffers waarvan geen naam meer kon worden achterhaald, werden toch gedeeltelijk geïdentificeerd (zie Figuur 132). Een gedeeltelijke identificatie betekent dat de eenheid of het Commonwealth land waartoe de soldaat in kwestie behoorde kon worden vastgesteld.⁵⁷ Terwijl tijdens het interbellum het aantal volledige identificaties een dalende trend kende, nam het aantal gedeeltelijke identificaties net toe. Daardoor bleef in de jaren '30 de verhouding van slachtoffers waarvan een vorm van identificatie mogelijk was, zij het volledig of gedeeltelijk, tegenover de volledig ongeïdentificeerden ongeveer stabiel. Deze verhoudingen zijn hoogst waarschijnlijk toe te schrijven aan de snelle ondergrondse degradatie van de naamplaatjes uit organisch materiaal. De eenheids- en /of nationale kentekens uit koperlegering zijn daarentegen veel minder vatbaar voor degradatie.

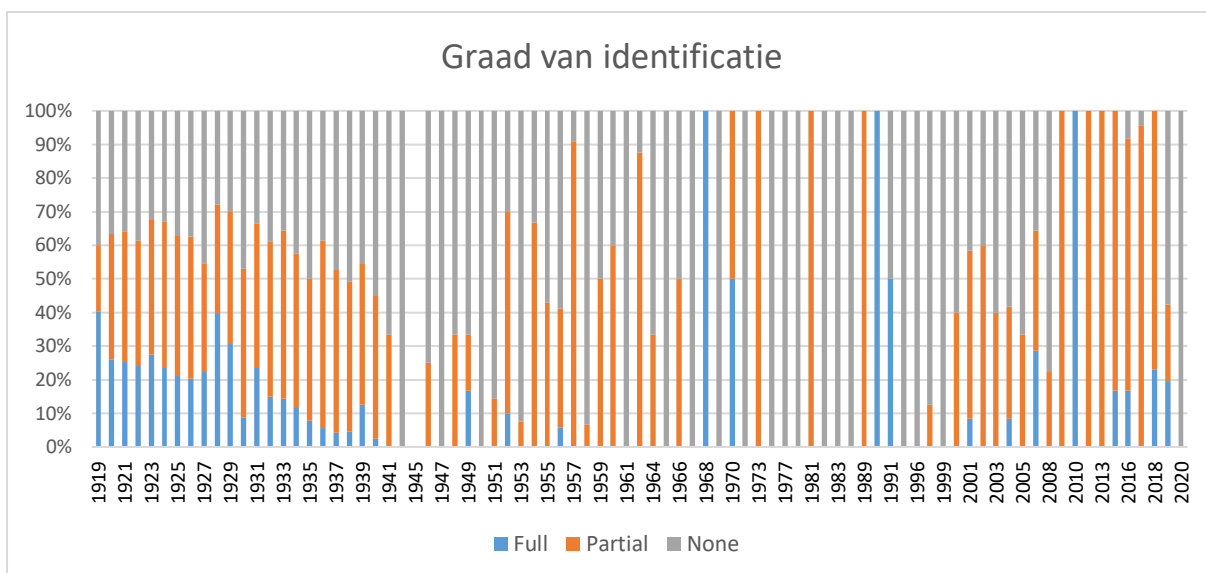
In de periode tussen 1945 en 1964 werd de trend uit de jaren '30 min of meer verder gezet. Het is opvallend dat ondanks de scherpe stijging van concentraties op het einde van de jaren '90 de slachtoffers die op het industrieterrein van Boezinge werden teruggevonden tot 2000 bijna allen volledig ongeïdentificeerd bleven. Pas vanaf de 21^{ste} eeuw steeg het percentage gedeeltelijk geïdentificeerden terug naar ongeveer het niveau van de jaren '30. Tijdens de periode 2008-2018 werden zelfs bijna alle teruggevonden slachtoffers minstens gedeeltelijk geïdentificeerd. De evolutie vanaf het begin van de 21^{ste} eeuw is vooral te wijten aan het onderscheid dat vanaf dan consequent werd gemaakt tussen '*unknown commonwealth forces*' en '*unknown British regiment*'. Op basis van grondiger historisch onderzoek en een betere notie van de funeraire context werd extra moeite gedaan om elke Commonwealth soldaat minstens tot op het niveau van zijn nationaliteit te identificeren.

⁵⁷ Soldaten van Britse regimenten droegen standaard het embleem van hun regiment op de schouder (*shoulder title*). Voor de invoer van de helm werd de pet of ander hoofddekseel in actie gedragen. Hierop was eveneens een koperen regimentskenteken aangebracht (*cap badge*). Soldaten van andere Commonwealth-landen zoals Australië/Nieuw-Zeeland en Canada droegen meestal geen regimentskentekens in koper, maar een uniform nationaal kenteken. Dit laat vaak toe om hen op deze manier van slachtoffers uit het Verenigd Koninkrijk te onderscheiden.

Vermist aan het front



Figuur 131. Evolutie van het relatieve aantal positieve identificaties in de periode 1919-2020.



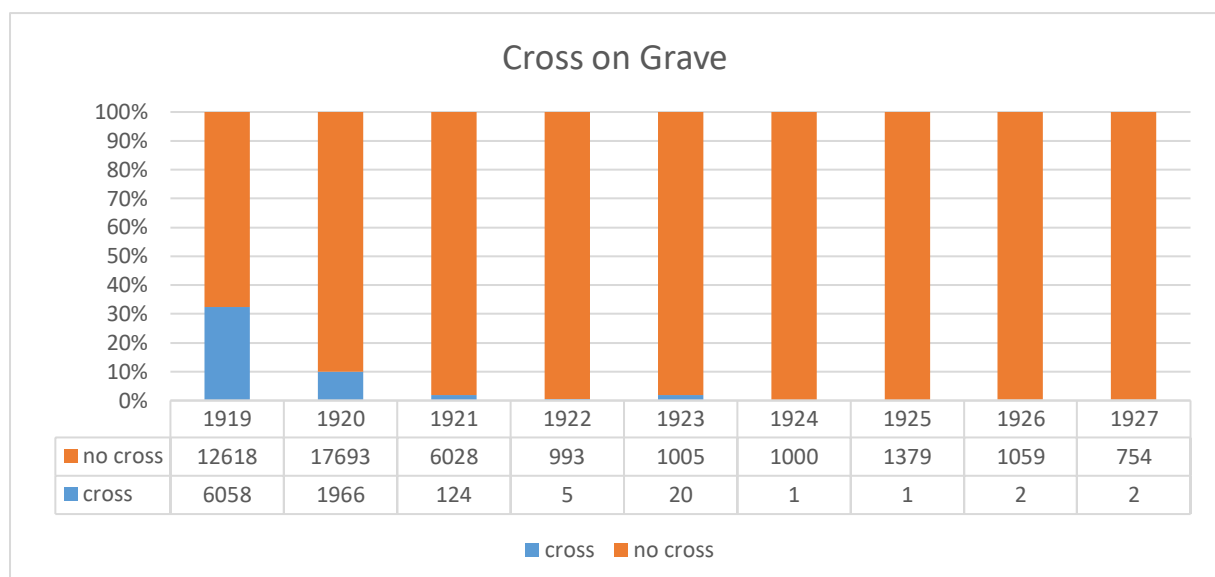
Figuur 132. Evolutie van de graad van identificatie tussen 1919 en 2020.

De materiële weerslag van de *exhumations* op de *burial returns* toont de elementen die konden bijdragen aan een identificatie nog in verder detail. Op basis hiervan kan worden nagegaan hoe soldaten die werden teruggevonden op het slagveld in mindere of meerdere mate werden geïdentificeerd.

Het al dan niet aanwezig zijn van een grafkruis bij een stoffelijk overschot ('*was cross on grave?*') was een belangrijk aandachtspunt bij de naoorlogse concentraties (zie Figuur 133). Dit werd vrij consequent genoteerd in een speciaal daartoe bestemde kolom op de *burial return*. Bij de analyse van dit aspect werden de concentraties van bestaande begraafplaatsen buiten

Vermist aan het front

beschouwing gelaten. Onderstaande cijfers hebben enkel betrekking op de 'isolated graves'. Na 1927 werd er geen relevante vermelding meer gemaakt van grafkruisen. De 8186 *burial returns* waar gewag werd gemaakt van de aanwezigheid van een grafkruis dateren bijna allemaal uit de D.G.R.&E. periode van 1919-1921. Door de IWGC werden nadien slechts 31 gemarkeerde 'isolated graves' geconcentreerd. De bulk van de gemarkeerde geïsoleerde graven werd reeds in 1919 geconcentreerd. Was het aantal gemarkeerde graven goed voor 32% van het geheel in 1919, dan was dit reeds gezakt naar 10% in 1920. In 1921 zakte het aantal al terug naar 2%. Mogelijk zijn deze cijfers het gevolg zijn van het verschillende keren doorzoeken van dezelfde gebieden. Lichamen met een bovengrondse grafmarkering zullen daarbij als vroegste zijn geconcentreerd. Verder onderzoek naar de geografische spreiding van de *burial returns* kan hier ongetwijfeld voor meer informatie zorgen.



Figuur 133. Verhoudingen van graven met of zonder bovengrondse grafmarkering tussen 1919 en 1927.

Naast het eventuele grafkruis was ook het identificatieplaatje, die door elke Commonwealth soldaat werd gedragen, van belang. Deze werd in de loop van de oorlog speciaal om reden van identificatie veralgemeend en werd in tweevoud gedragen. Het belang van het identificatieplaatje bij identificatie van gesneuvelden kon op basis van de werkset Cement House worden onderzocht. Bij 392 van de 2749 slachtoffers werd een naamplaatje teruggevonden. In 42 gevallen werd de volledige set van de 2 naamplaatjes teruggevonden, wat erop wijst dat het slachtoffer niet-intentioneel werd begraven of dat er geen tijd/mogelijkheid was om één van de twee plaatjes weg te nemen. In 3 gevallen

Vermist aan het front

werden zelfs 3 identificatieplaatjes op het lichaam weergevonden. Van deze 392 slachtoffers werden 361 personen volledig geïdentificeerd, dat is zowat 53% van het totaal aantal personen met positieve identificatie. Veertig van deze 361 waren afkomstig van een intentionele begraafing met kruis aanwezig op het graf. In 320 gevallen was het identificatieplaatje dus de belangrijkste factor van de positieve identificatie. In 40 gevallen was het een combinatie van grafkruis en identificatieplaatje. Er kan dus zonder veel twijfel worden gesteld dat het identificatieplaatje, eventueel in combinatie met de grafmarkering, de belangrijkste factor was van een positieve identificatie.

De vraag welke factoren er in de andere 323 gevallen tot positieve identificatie leidde stelt zich als volgende. In 145 gevallen was dit de grafmarkering, waarvan 3x in combinatie met een brief of foto.

Dit maakt dat er 178 geïdentificeerde slachtoffers overblijven waar identificatieplaatje noch grafmarkering werd teruggevonden. Bij deze groep was bij 126 *burial returns* de kolom '*Means of identification*', waardoor de elementen konden worden achterhaald die tot identificatie leidden. Deze vielen onder te verdelen in 3 categorieën: uniform & uitrustingstukken, persoonlijke objecten en documenten.

Achtenveertig lichamen konden worden geïdentificeerd op basis van **uniform & uitrustingstukken**. De belangrijkste stukken hierin waren de schoenen, waarnaar 29 keer expliciet werd verwezen. Er mag worden aangenomen dat het hier ging om de initialen of het stamnummer (*numeral*) van de soldaat in kwestie dat op de schoenen was terug te vinden. In 11 gevallen werd enkele verwezen naar het stamnummer van de soldaat als identificatie-element en werd niet gespecificeerd op welk uitrustingstuk dit werd teruggevonden. Slechts bij 7 slachtoffers leidden markeringen op andere uitrustingstukken tot een positieve identificatie. De stukken die werden aangehaald waren het *groundsheet*, de *mess tin*, lepels en een *gas helmet*.

Slechts 5 lichamen werden geïdentificeerd op basis van **persoonlijke objecten**. Vier keer werd een naam aangetroffen op een horloge. Een speciale *case* uit deze categorie was deze van de Nieuw-Zeelandse soldaat Francis Joseph Harnett, die sneuvelde op de 2^{de} dag van de Mesenslag (8/6/1917) (zie Figuur 134). Zijn lichaam werd in 1968 teruggevonden op een verder onbekende locatie in Wijtschate. Op het onvolledige skelet werd een ring aangetroffen met de

Vermist aan het front

initialen 'F.J.H.' en 'Left N.Z. Nov 14.15'.⁵⁸ Het ging hier duidelijk om een ring die door de soldaat in kwestie pas na het vertrek uit Nieuw-Zeeland werd aangeschaft. Ging het hier om een souvenir? Een stuk 'Trench art'? Of een persoonlijk identificatie-element? In ieder geval leidde de ring niet onmiddellijk tot een positieve identificatie en werd Francis Harnett oorspronkelijk als een onbekende Nieuw-Zeelandse militair begraven. Pas later volgde een *rededication* en kreeg hij een bekend graf.

COMMONWEALTH WAR GRAVES COMMISSION EXHUMATION REPORT FORM (A)

REBURIAL RETURN

Name of Cemetery of Reburial Cement House Cemetery, Langemarck. Serial No. NR/480/115/R.

Date of Reburial 24.5.1968

Plot	Row	Grave	Cemetery from which exhumation effected (Plot, Row, Grave Number) or map reference of isolated grave where body found, and date of exhumation.	Regimental particulars from Headstone, or from other means of identification	Means of identification	Serial Number of Exhumation Report Form (C) if effects found.
21	A	7	Isolated remains of one unknown New Zealand soldier of the 1914/18 War. Exhumed by local authorities of Wytachate Collected by our services on 15 May 1968	One Unknown New Zealand soldier	Remains of parts of skeleton; one boot; fragments of clothing; ammunition; gold finger ring bearing inscription "F.J.H." and "Left N.Z. Nov 14.15"	as above.

To be made out in triplicate, two copies to Director of External Relations & Records, Head Office, one copy for Regional Office.

Signature of person responsible for reburial.
[Signature]
T.S.G.

Figuur 134. Reburial Return uit 1968 van Francis Joseph Harnett, eerst begraven als onbekende en later geïdentificeerd op basis van zijn ring (CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, Serial No. NR/480/115/R, 24/5/1968).

De belangrijkste identificatiemanier binnen de groep van geïdentificeerde slachtoffers zonder naamplaatje en/of grafmarkering was op basis van **documenten** die op het stoffelijk overschot werden teruggevonden. Zesenvijftig slachtoffers werden op deze manier geïdentificeerd. De belangrijkste documenten die werden gebruikt waren brieven (n=30), gevolgd door de persoonlijke soldijboek (*paybook*, n=13). In 6 gevallen werd een portefeuille (*wallet*) aangetroffen met documenten die tot identificatie leidden. In het geval van Arthur Ernest Humphries van het 2^{de} bataljon The Hampshire Regiment (†

⁵⁸ CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, Serial No. NR/480/115/R, 24/5/1968.

Vermist aan het front

9/10/1917) die teruggevonden werd op 27/8/1919 (afgeleide datering) werd zowel een portefeuille als een bijbel gevonden.⁵⁹ Het feit dat de bijbel opgelijst staat suggereert dat deze de naam van het slachtoffer bevatte.

Een opmerkelijke casus, die duidelijk illustreert hoe bepaalde documenten soldaten een emotionele houvast boden, is deze van George Shelmerdine van het 11/South Wales Borderers († 3/8/1917). Shelmerdine sneuvelde op 3/8/1917 toen de opmars van de 38^{ste} Welsh Division tijdens de openingsdagen van de 3^{de} Slag Bij Ieper vastliep voor de Steenbeek. Zijn lichaam werd op 23/8/1919 teruggevonden op 250m ten noordoosten van Cement House.⁶⁰ Shelmerdine werd geïdentificeerd aan de hand van een 9 maand oude kerstkaart die aan hem geadresseerd was en die hij duidelijk steeds dicht bij zich had gehouden.

Twee gesneuvelden werden geïdentificeerd aan de hand van een soort alternatieve identificatiemarkering die intentioneel in het graf werd geplaatst.

Soldaat R. Hill van het 7/D.C.L.I. († 16/8/1917) werd teruggevonden op 26/8/1919, op de grond van wat nu de hoeve is net ten oosten van Cement House.⁶¹ Bij het lichaam werd een stok aangetroffen waarin zijn naam stond gegraveerd ("*name on stick*"). Wellicht werd deze intentioneel in het graf geplaatst om latere identificatie te faciliteren.

Sergeant Harry Broughton Frayhan van de 32th section Machine Gun Coy stierf een maand later op 27/9/1917. Zijn lichaam werd een week voor dat van Hill teruggevonden op 18/9/1919 (afgeleide datering), ten zuidoosten van Langemark tussen de Zonnebekerstraat en de Brugseweg in de omgeving van de Lekkerboterbeek.⁶² Bij zijn lichaam werd een fles gevonden met daarin een stuk papier met de identificatiegegevens ("*paper in bottle*"). Toen Harry Grayhan sneuvelde was de 3^{de} Slag om Ieper reeds bijna 2 maanden oud. Soldaten hadden ondertussen kunnen zien en ondervinden dat het genadeloze trommelvuur niets ontzag, inclusief grafkruisen. Werd er door het meegeven van een

59 CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, 64/36E, s.d.

60 CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, 1290/16, 23/8/1919.

61 CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, 1334/25, 64/25/E, 26/8/1919.

62 CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, 64.140/E, s.d.

Vermist aan het front

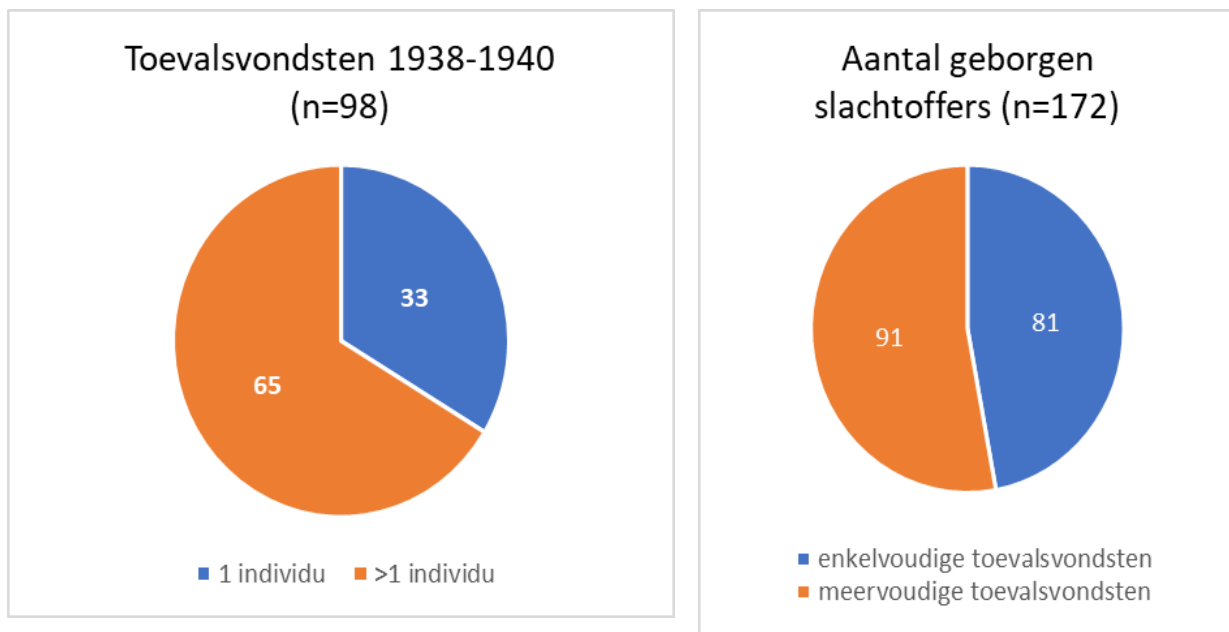
identificatiedocument in een fles reeds geanticipeerd op het verloren gaan van de bovengrondse grafmarkering, hetgeen nadien ook effectief gebeurde?

Er dient te worden vermeld dat de vondst van stamnummer, schoenen en documenten vaker niet dan wel tot een volledige identificatie leidde. Bij 486 ongeïdentificeerde slachtoffers werden toch uitrustingsstukken met stamnummer of delen van stamnummer (n=274), schoenen (n=196) of documenten (n=16) gevonden. Leidden deze elementen niet tot een volledige identificatie, dan waren ze wel verantwoordelijk voor een gedeeltelijke identificatie tot regimentsniveau. Dit niveau werd immers bij zo goed als al deze 486 slachtoffers bereikt.

3.3.2 GEGEVENS OMTRENT DE GRAFCONTEXT

De Imperial War Graves commission had de gewoonte om ook naast de *Special Exhumation Reports* op de Burial returns meer contextinformatie omtrent de toevalsvondsten te noteren (zie infra). Vanaf het najaar van 1938 tot het einde van de 20^{ste} eeuw werd Cement House Cemetery heropend als enige Commonwealth-concentratiebegraafplaats in Vlaanderen. De gegevens van de 98 toevalsvondsten tussen 1938 en 1940 laten toe om een representatieve oefening te maken omtrent deze grafcontexten. De dataset van na WO2 werd hiervoor niet verder gebruikt. De burial returns van de periode 1944-1964 bevatten geen of nauwelijks contextinformatie. De proces-verbaals voor de periode 1964-1996 waren niet in die mate voor het onderzoek beschikbaar dat ze een representatief geheel vormden. De burial returns van na 1997 maken wat dit aspect betreft deel uit van een ander deel van het archeologisch syntheseonderzoek 'Vermist aan het front'.

Vermist aan het front



Figuur 135. Cirkeldiagrammen omtrent enkelvoudige en meervoudige toevalsvondsten tussen 1938 en 1940.

Op basis van de vondstlocaties en concentratiedatums in de 'werkset jaar' kon worden achterhaald dat er tijdens de periode 1938-1940 98 toevalsvondsten plaatsvonden waarvan de bijzettingen op Cement House Cemetery gebeurden (zie Figuur 135). In 65 gevallen ging het om de vondst van één individu (totaal van 81 individuën). In 33 gevallen ging het om de vondst van meerdere individuën (totaal van 91 individuën). Alhoewel het bij de meeste toevalsvondsten om één individu ging, waren de meervoudige toevalsvondsten goed voor de meeste concentraties.

Om vanuit de meervoudige toevalsvondsten een zicht te krijgen op de manier waarop slachtoffers al dan niet intentioneel begraven werden werd de contextinformatie op de burial returns geanalyseerd. Verschillende notities op de burial returns kunnen wijzen op een berging uit dezelfde grafcontext. In verschillende gevallen werd dit letterlijk vermeld. In andere gevallen werd enkel aangegeven dat de botresten in zulke mate vermengd waren dat het onmogelijk was om de individuën te scheiden. In dat geval werd één kist gebruikt.

Deze informatie werd genoteerd vanuit het perspectief van de herbegraving of met het oog op identificatie. Vanuit het perspectief van de herbegraving werd bijvoorbeeld een verklaring gegeven voor het feit dat slechts één kist werd gebruikt voor verschillende individuën. Vanuit het perspectief van de mogelijke identificatie kon de grafcontext van belang zijn ter vergelijking met de historische

Vermist aan het front

records van de D.G.R.&E: Ging het om een intentioneel gegraven graf? Of om een snelle begraafing in een granaattrechter?

Twee vragen stonden centraal:

- In welke mate ging het bij de meervoudige toevalsvondsten om één of verschillende grafcontexten?
- Om welk soort grafcontexten ging het?

Binnen de set van 33 meervoudige toevalsvondsten kon op deze manier worden achterhaald dat het in 10 gevallen met zekerheid om een gesloten grafcontext ging waarin zich meerdere individuen bevonden. In deze 10 gesloten grafcontexten werden 42 lichamen teruggevonden, iets minder dan de helft van de lichamen die konden worden toegeschreven aan meervoudige vondsten. Het aantal lichamen binnen dezelfde context varieerde tussen 2 en 6.

Bij 3 toevalsvondsten werden lichamen teruggevonden in een granaattrechter. Deze informatie werd steeds aangehaald om erop te wijzen waarom de stoffelijke resten van de verschillende soldaten niet van elkaar konden worden gescheiden en bijgevolg in één kist begraven waren. De grootste toevalsvondst die betrekking had op een granaattrechter vond plaats op het einde van november 1938, net ten noorden van het oude kanaal Ieper-Komen binnen de grenzen van het hedendaagse provinciaal domein De Palingbeek.⁶³ Hierin werden 4 soldatenlichamen teruggevonden die enkel als 'Unknown Commonwealth Forces' konden worden geïdentificeerd. Twee van de 4 lichamen konden niet van elkaar worden gescheiden.

In 3 andere gevallen ging het om lichamen die begraven waren in '*trench graves*'. Dit was een sleuf waarin verschillende lichamen in rechte lijn naast elkaar konden worden begraven. Het aantal lichamen dat in een dergelijke *trench grave* werd teruggevonden varieerde tussen 3 en 6. De belangrijkste toevalsvondst met betrekking op dit type van collectieve begraafing werd begin maart 1939 gedaan. De locatie lag ten oosten van Ieper, bij de hoeve *Rifle farm*. De plek bevond zich op zo'n 500m ten oosten van *Hell Fire Corner*, tussen de Meenseweg en de spoorlijn Ieper-Roeselare. Hier werden 9 lichamen teruggevonden verspreid over 2 *trench graves*. Het ging om soldaten van de Durham Light

⁶³ CWGC, Burial Return Cement House Cemetery, Langemarck, File number CR.J 240/I/R, 64-256E, 25/11/1938.

Vermist aan het front

Infantry en de Northumberland Fusiliers. Er kan gedacht worden aan slachtoffers van de gevechten rond Hooge en Bellewaerde in 1915. De plaats lag immers in het onmiddellijke achterland van dit stuk frontlijn. Bataljons van beide regimenten werden tijdens de gevechten ingezet.

4 CONCLUSIE

Deze analyse van de *burial returns* en geassocieerde concentratiedocumenten legt duidelijk het wetenschappelijk potentieel bloot dat in deze bron vervat zit. De doorgedreven analyse van deze bron vertaalt zich in een geschiedenis van 100 jaar omgaan met vondsten van gesneuvelden van Wereldoorlog 1 in Vlaanderen. Veranderingen in tijdsgeest en maatschappij, in de interne politiek van de CWGC en in de juridische en administratieve omkadering hadden allen hun impact. Eén constante blijft steeds aanwezig: de bodem van de Westhoek geeft haar vermisten prijs. Soms één voor één, soms in grotere aantallen. De mate van belang dat hieraan werd, wordt en zal worden gehecht, had en heeft een directe impact op het aantal teruggevonden lichamen en de mate van identificatie.

Deze studie legt op gedetailleerde manier de honderdjarige tijdslijn bloot van omgaan met de vondsten van vermiste Britse militairen in Vlaanderen. Een lange traditie, waar sinds de eeuwwisseling de professionele archeologie bij aansloot. De chronologische curve die werd verkregen gaat in dalende lijn tot 1997. Deze dalende lijn is er echter één met de nodige nuances. De grootschalige zoekacties van de D.G.R.&E. zorgden tussen 1919 en 1921 voor een enorm aantal geborgen lichamen. Het herbegraven van deze meer dan 50.000 lichamen bepaalde voor een groot deel de manier waarop werd vormgegeven aan het geheel van de 'Silent Cities', het landschap van Britse begraafplaatsen langs de oude frontlijn. Vanaf 1921 zette de IWGC dit werk zo goed ze kon verder. Door de uitwerking van een premiesysteem werd de lokale bevolking gestimuleerd om haar primaire rol in het bergingsproces ter harte te nemen. Zonder meldingen gebeurden er ook geen bergingen. Dat de betrokkenheid en hulp van de lokale bevolking cruciaal was, werd duidelijk door de evolutie van het aantal bergingen na Wereldoorlog 2. Met de afschaffing van het premiesysteem kelderde het aantal toevalsvondsten op spectaculaire wijze. De IWGC bouwde echter na WO2 haar netwerk van hoveniers weer op. Als deel van het sociale weefsel van de Westhoek bleven ze een laagdrempelig en goed verspreid aanspreekpunt. Zoalng de IWGC in het proces de primaire speler was, bleef het aantal toevalsvondsten min of meer stabiel. Wanneer hun rol in 1963 door de Procureur des Konings van Ieper drastisch werd herleid tot enkel het herbegraven, was de rol van het lokale netwerk van de IWGC uitgespeeld. De nieuwe norm van directe melding aan de politiediensten legde de drempel veel

Vermist aan het front

te hoog. Het aantal gemelde toevalsvondsten droogde snel op. De aanleg van de A19-autosnelweg zonder één gemelde toevalsvondst kan gelden als het absolute dieptepunt.

De hernieuwde angelsaksische interesse in Wereldoorlog 1 op het einde van de jaren '90 wakkerde ook bij heel wat (West-)Vlamingen de interesse voor dit deel van hun geschiedenis weer aan. De herontdekking van de materiële cultuur van de massaal aanwezige bodemvondsten van WO1 sprak als laagdrempelig erfgoedelement heel wat mensen aan. In deze context passen de activiteiten van de Diggers, die het aantal bergingen van stoffelijke resten terug naar het niveau tilden van 50 jaar ervoor. De Diggers effenden het pad voor de professionele archeologie, die sinds 2013 zonder twijfel de drijvende motor is achter de bergingen van de vermisten. Hierdoor lopen de cijfers de laatste jaren verder in stijgende lijn.

De Britse registratie van het bergingsproces kende een zekere evolutie, maar bleef vooral trouw aan het principe van de *burial return*. Een volledige identificatie van het slachtoffer was en is het ultieme doel waarrond de administratie draaide. De link naar de oorspronkelijke vindplaats en de oplijsting van bijvondsten in functie van identificatie waren zaken die in 100 jaar weinig veranderden. De IWGC schroefde de werkwijze van de D.G.R.&E. bij waar ze dat nodig vond. Het 'Special Exhumation Form' waarin ook forensische gegevens konden worden geregistreerd zag het levenslicht. Geregeld werd ook kort wat informatie omtrent de grafcontext genoteerd. Na Wereldoorlog 2 werd de registratie opnieuw summier. Vanaf 1964 werd het proces-verbaal van de lokale politie het basisdocument, waarvan op de *burial return* de relevante informatie werd gekopieerd. Vanaf dat moment ging ook de link met de originele vindplaatst vaak verloren, iets dat nochtans een basisgegeven was sinds 1919. Vanaf 1998 werd ook de archeologische registratie een belangrijke factor. Kort nadien startte de CWGC een inhaalbeweging wat het onderzoek van de toevalsvondsten betreft en werden meer middelen vrijgemaakt voor historische, forensische en DNA-studie. Een wisselwerking met archeologen en fysisch antropologen zorgde ervoor dat de studie van de vondstcontext steeds meer aan belang wint. Het nut van een doorgedreven wetenschappelijke aanpak mag blijken uit het groot aantal geïdentificeerden in de laatste 10 jaar.

De *Burial returns* bevatten een grote hoeveelheid gegevens omtrent de evolutie van het identificatieproces. Een jaarlijkse daling van het aantal volledig

Vermist aan het front

geïdentificeerde slachtoffers lijkt het gevolg te zijn van de sterke focus op het concentreren van graven met bovengrondse grafmarkering in 1919 en 1920. Hierna werd het identificatieproces een stuk moeilijker. Vooral het persoonlijke identificatieplaatje was verder van belang, maar degradeerde zeer snel in de bodem. Documenten gevonden op het lichaam en markeringen met het persoonlijk serienummer zorgden verder vooral voor een positieve identificatie. Het aandeel volledig geïdentificeerden daalde echter van 40% naar 4% tussen 1919 en 1939 en kwam pas vanaf het begin van de 21^{ste} eeuw opnieuw op pijl.

Een survey van de gegevens omtrent de genoteerde grafcontexten tussen 1938 en 1940 toonde aan dat minstens 25% van de teruggevonden contexten meer dan 1 lichaam bevatte. Er kon een onderscheid worden gemaakt tussen lichamen uit granaattrechters en intentionele begravingen. Van lichamen die in granaattrechters waren begraven of terechtkwamen werden de resten vaak door elkaar aangetroffen. Bij de intentionele begravingen werd gewag gemaakt van zogenaamde 'trench graves', waarin meerdere individuen naast elkaar werden begraven.

Deze studie opent verder verschillende bijkomende onderzoekspistes. Waar hier vooral gefocust werd op het chronologische aspect, biedt het ruimtelijke aspect een volledige dimensie van de burial returns die nog quasi niet werd onderzocht. Een ruimtelijke studie, gekoppeld aan de chronologische info kan zeer waardevolle informatie opleveren omtrent het verloop van de bergingen tussen 1919 en 1921, maar ook over de rest van de tijdslijn. De koppeling van de informatie omtrent identificatie en grafcontext aan een geografisch informatiesysteem, kan interessante gegevens opleveren omtrent deze aspecten aan verschillende delen van het front.

Bijkomend onderzoek in o.a. de archieven van de CWGC kan zonder twijfel meer informatie naar voor brengen over de aanpak van de IWGC tijdens het interbellum en de graad van informatie van de processen-verbaal van de lokale politie vanaf 1964.

Tot slot kan worden gesteld dat doorheen de hele evolutie één constante steeds aanwezig blijft: de bodem van de Westhoek geeft haar vermisten prijs. Soms één voor één, soms in grotere aantallen. De mate van belang dat hieraan werd, wordt en zal worden gehecht, had en heeft een directe impact op het aantal teruggevonden lichamen en de mate van identificatie.

Vermist aan het front

DEEL 3 ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK NAAR VERMISTE MILITAIREN

Simon Verdegem, Raph De Brant

1 INLEIDING

De Eerste Wereldoorlog, intussen meer dan honderd jaar geleden, was de eerste oorlog op industriële schaal, en dat op quasi alle fronten. De totaliteit van de oorlog, de nieuwe technologieën en de massale inzet van mensen en materiaal resulteerden in een ongekennde verwoesting waar miljoenen mensen en dieren samen met het landschap aan ten onder gingen.

Deze ongeziene schaal liet niet alleen een fysiek litteken langs de gehele frontstreek achter. In het collectieve geheugen is sprake van een *'lost generation'*, te wijten aan de vele slachtoffers die de 'Groote Oorlog' van alle naties eiste. Een internationaal trauma dat tot vandaag de dag blijft voortleven. De meest zichtbare uitingen hiervan waren enkele grote herdenkingsprojecten zoals *"Coming World-Remember Me"* van kunstenaar Koen Vanmechelen, waarbij 600.000 kleien beeldjes werden gemaakt, één voor elke gesneuvelde op Belgische bodem. Ook *"Blood Swept Lands and Seas of Red"* van Paul Cummins en Tom Piper had de torenhoge menselijke tol als uitgangspunt. 888.246 ceramische poppy's werden in en rond de Tower of London opgesteld, één voor elke Britse gesneuvelde. Maar ook op kleinere schaal bewijzen tal van organisaties en initiatieven dat de menselijke offers van de verloren generatie nog niet vergeten zijn: *"Lest we Forget"*.

Hierbij nemen de vermiste slachtoffers een speciale plaats in. De voormalige slagvelden herbergen immers nog steeds hun stoffelijke resten. Heel vaak komen die vermisten bij toeval aan het licht. De lichamen van minstens 55.000 Britse gesneuvelden zijn nooit geborgen. Aan Duitse, Franse en Belgische zijde zijn de cijfers moeilijker te achterhalen. Na de oorlog startte de quasi onmogelijke taak om de slagvelden te ruimen en de doden terug te vinden. Gu Xingqing, een arbeider van het *Chinese Labour Corps*, die onder andere hiervoor werd ingezet, omschreef het zeer treffend in 1919: *"De lichamen van de Engelsen moesten ook opgegraven worden om ze ter aarde te bestellen. Alleen was het slagveld onmetelijk groot. De doden terugvinden was een verre van eenvoudige taak."* (Xingqing, 1938).

Bij veel opgravingen, prospecties met ingreep in de bodem en ook bij toeval worden vandaag nog steeds lichamen gevonden: vermiste militairen op de plek waar ze ooit vielen, voorlopige graven die verloren geraakt zijn of begraafplaatsen die integraal vergeten werden. Opgravingen onthullen een

Vermist aan het front

breed scala aan manieren waarop lichamen begraven werden, hoe begraafplaatsen tot stand kwamen en hoe het komt dat jaarlijks nog steeds zoveel vermisten aan het licht komen.

Waar de herdenking en het respect van de publieke opinie voor gesneuvelden en vermisten altijd al zeer hoog is geweest, heeft de omgang met lichaamsresten uit de Eerste Wereldoorlog een sterke evolutie gekend. Na een periode van actieve opsporing en herbegraving in de onmiddellijke nasleep van de oorlog en de decennia daarna, ging de administratieve bevoegdheid voor de bergingen rond 1960 over van de gravendiensten naar de lokale gemeentebesturen die hierin echter nauwelijks initiatief of interesse toonden. Hierdoor daalde het aantal bergingen en herbegravingen van oorlogsslachtoffers drastisch. Tijdens de aanleg van de A19-snelweg eind jaren '70, pal door de dodelijkste frontzone van 1914-1918, is officieel zelfs geen enkel lichaam aangetroffen – we weten nu dat dat onmogelijk de realiteit kan zijn geweest. Vanaf de jaren '90 begon er echter interesse te komen vanuit verschillende groepen amateurarcheologen. Bij de aanleg van het industrieterrein in Boezinge waren het de *Diggers* die als eerste initiatief namen (De Diggers, 2001, Chielens et al., 2006). Later werden ze bijgestaan door archeologen van het toenmalige IAP. Vanaf 2005 was er een grote toename in het aantal opgravingen en archeologische prospecties met ingreep in de bodem (De Clercq et al., 2012). Hierdoor was er tevens een sterke toename van archeologisch onderzoek in de Westhoek (Van Hollebeeke et al., 2014). De afgelopen jaren vonden intussen meer dan 150 archeologische projecten plaats in de Westhoek (Stichelbaut, 2018). Hier bovenop komen nog eens tientallen vondstmeldingen bij het Agentschap Onroerend Erfgoed en bij de lokale politiezone (Ieper, Diksmuide, Nieuwpoort). Ook het community-driven wetenschappelijke onderzoeksproject 'Dig Hill 80' – een opgraving van een Duits bolwerk waarbij de resten van 110 militairen werden aangetroffen – zorgde enerzijds voor een interessante en grote dataset met betrekking tot vermisten en anderzijds tot een grote bewustwording van de grote en expliciete aanwezigheid van een vragend maatschappelijk draagvlak inzake dit onderwerp.

Dit alles bij elkaar maakt duidelijk dat er een zeer rijke en diverse dataset beschikbaar is om deze nog relatief jonge, maar soms nog ondergewaardeerde en onderschatte onderzoekstak in Vlaanderen naar een volgend en hoger niveau te tillen. Via het voorgestelde syntheseonderzoek kan niet alleen een broodnodig overzicht worden opgemaakt van deze bijzondere en gevoelige thematiek, maar is het tevens onze ambitie om een praktisch en bruikbaar kader

Vermist aan het front

te bieden voor toekomstig onderzoek, zowel op het terrein als op beleidsmatig niveau.

De kiemen van deze projectaanvraag ontstonden enkele jaren geleden. Ter voorbereiding van de tentoonstelling “Sporen van Oorlog – De Archeologie van de Eerste Wereldoorlog” (2018 In Flanders Fields Museum – 58.000 bezoekers) en het gelijknamige boek (Stichelbaut, 2018), werd geprobeerd een overzicht te maken van de soorten begravingen die plaatsvonden aan het front en hoe dit zich weerspiegelde in het archeologische bodemarchief (Verdegem et al., 2018). Dit bleek echter binnen het tijdsbestek van de tentoonstelling een onmogelijke taak te zijn. De informatie bleek versnipperd in tientallen archeologische rapporten, vondstmeldingen bij het Agentschap Onroerend Erfgoed, meldingen bij de lokale politie en in de documentatie van amateurarcheologen.

Uit de eerste voorlopige resultaten en een boekhoofdstuk geschreven voor het brede publiek bleek dat dit een vrijwel onontgonnen en uiterst boeiende onderzoekspiste is (Verdegem et al., 2018a), waar bovendien een grote en internationale maatschappelijke interesse en zelfs vraag voor is. Voortbouwend op deze informatie en ervaringen formuleren we in deze aanvraag een kwalitatief en kwantitatief projectvoorstel dat antwoord biedt op de 'wie, wat, waar en hoe' vragen met betrekking tot het archeologisch onderzoek van menselijke resten uit WO1 en hoe we daar vandaag mee kunnen omgaan. Dit onderzoek zal duidelijk maken wat de meerwaarde is van gedreven en gedegen archeologische opgravingen.

2 STATUS QUAESTIONIS

2.1 DOELSTELLING

Na 25 jaar aan archeologische opgravingen van vermiste soldaten blijft er nog steeds een gebrek aan een duidelijk en allesomvattend overzicht, zowel wat betreft de kwantiteit van de opgravingen als de daadwerkelijke meerwaarde van deze onderzoeken. Hoewel Onroerend Erfgoed sinds 2000 ruim 500 opgegraven lichamen heeft geregistreerd, bestaan er discrepanties in de cijfers tussen verschillende betrokken instanties, waaronder Politie Arro Ieper en diverse gravendiensten.

Het doel van deze *status quaestionis* is om een gedegen evaluatie te maken, een initiële dataset te creëren en de beschikbare cijfers met elkaar te vergelijken. Hierdoor kan een nauwkeurig overzicht worden samengesteld van vermiste militairen die in archeologische context zijn opgegraven. Het geplande syntheseonderzoek binnen dit project beoogt niet alleen een kwantitatief en ruimtelijk overzicht te bieden van deze opgravingen, maar ook om diepgaand inzicht te verkrijgen in de specifieke kenmerken van elke ontdekte soldaat.

Voor elk geïdentificeerd individu zal een uitgebreide databank worden opgesteld, waarin gedetailleerde informatie wordt opgenomen zoals nationaliteit, militaire eenheid, locatie, context van de ontdekking, identificatiemethoden, de aard van de begraafing, aangetroffen artefacten rondom en op het lichaam, geografische coördinaten, en andere relevante gegevens. Deze databank zal niet alleen dienen als een solide basis voor verdere doelstellingen, maar ook als een waardevol instrument voor toekomstige analyses en onderzoek naar vermiste militairen uit de Eerste Wereldoorlog.

2.2 METHODOLOGIE

Als startpunt werd de lijst van de politie van het Arrondissement Ieper gekozen, ondanks de aanwezige gebreken, omdat deze bij aanvang van het project het meest volledige overzicht bood. De gegevens werden overgezet naar de

Vermist aan het front

database, gekoppeld aan beschikbare opgravingsinformatie en verder aangevuld.

Daarnaast werden verschillende belanghebbenden benaderd voor aanvullende informatie. Actieve actoren, zoals archeologische bedrijven en het agentschap Onroerend Erfgoed, en passieve actoren, waaronder diverse (inter)nationale gravendiensten en politiediensten uit andere arrondissementen, werden aangeschreven. Er werd gevraagd om zo volledig mogelijke overzichten, inclusief beschikbare data.

Al snel werd duidelijk dat de problematiek van het vinden van gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog - en in bredere zin ook uit de Tweede Wereldoorlog - beperkt is tot de Westhoek, met name de politiezone van het Arrondissement Ieper. Andere politiezones en rechtbanken waren niet vertrouwd met het probleem, noch met het archeologisch protocol voor het behandelen van stoffelijke resten van militairen. Het spoor liep hier dus vast, en er kon geen aanvullende informatie worden verkregen.

De volgende stap was het raadplegen van de Belgische Gravendienst, ondergebracht binnen het *War Heritage Institute*. Aangezien alle gesneuvelden die op Belgisch grondgebied worden gevonden via deze afdeling passeren, zou hier het meest volledige overzicht beschikbaar moeten zijn. Echter, de mate waarin informatie bewaard is gebleven, bleek sterk afhankelijk van de dienstverantwoordelijke. Informatie over Belgische gesneuvelden werd bijgehouden in een archief, maar voor andere nationaliteiten was de praktijk om alle documentatie mee te geven met de stoffelijke resten aan de betreffende natie. Alleen een beknopte lijst per jaar, met vermelding van de gemeente waar het lichaam was gevonden en de nationaliteit van de militair, werd bijgehouden. Informatie over oudere bergingen was wel bewaard gebleven maar niet toegankelijk wegens ongeordend en zonder toestemming tot raadpleging.

Tot slot werden de actieve actoren geraadpleegd met betrekking tot bergingen die ze zelf hadden uitgevoerd. Dit had als doel om ontbrekende gevallen aan te vullen en zo veel mogelijk archeologische informatie te verzamelen. Voor elk individu werd gevraagd naar:

- Archeologisch rapport (of voorlopig verslag indien nog niet finaal)
- Fysisch-antropologisch rapport
- GIS-data

Vermist aan het front

- Foto's opgraving en vondsten (enkel mbt de menselijke resten en context)
- Inventaris van de vondsten aangetroffen bij het individu
- Eventuele schetsen, tekeningen, 3D-modellen... (enkel mbt de menselijke resten en context)

Door deze bronnen te vergelijken kon een overzicht worden gemaakt van het aantal gesneuvelden met een maximale hoeveelheid informatie. Elk geval werd vervolgens individueel beoordeeld en waar mogelijk aangevuld of gecontroleerd op basis van de beschikbare gegevens. Deze dataset vormde de basis voor het ontwerp en de invulling van de database.

2.3 BRONNEN

2.3.1 LIJST POLITIE ARRONDISSEMENT IEPER

Deze lijst werd geïnitieerd in 2006 en wordt sindsdien regelmatig bijgewerkt door de inspecteurs van de politie die belast zijn met de constatering en overdracht van stoffelijke resten van gesneuvelde militairen uit de Eerste Wereldoorlog binnen hun jurisdictiegebied. Het Arrondissement Ieper is de enige politiezone in Vlaanderen, en bij uitbreiding België, die specifieke inspecteurs aanstelt voor deze taak. Deze inspecteurs fungeren als het aanspreekpunt voor archeologen bij het ontdekken van stoffelijke resten (zie hieronder).

De lijst is eenvoudig van opzet en bevat de datum van de melding, het adres van de vindplaats - zo nauwkeurig mogelijk - en het aantal aangetroffen individuen per nationaliteit. Vanwege privacyredenen bevat de lijst geen verdere informatie, en de eigenlijke Processen Verbaal van de constateringen kunnen niet worden geraadpleegd vanwege wettelijke bepalingen. Sinds 2017 is in de meeste gevallen wel toegevoegd wie de melding heeft gedaan, meestal de archeoloog of archeologische firma in kwestie, wat het traceren van archeologische informatie aanzienlijk heeft vereenvoudigd.

Vermist aan het front

Een belangrijke kanttekening bij deze informatie is dat de aantallen en nationaliteiten zijn gebaseerd op de eerste waarnemingen op het terrein. Het betreft dus de zeer initiële interpretaties van de archeologen of andere vindsters ter plaatse. Als verder onderzoek aantoont dat het om meer lichamen of andere nationaliteiten gaat dan aanvankelijk ingeschat, wordt dit niet meer bijgesteld in de overzichtslijst.

Desalniettemin vormt de lijst het meest volledige overzicht dat beschikbaar was bij aanvang van dit onderzoek. Het diende als ruwe basis die verder moest worden uitgebreid, bijgesteld en aangevuld op basis van de zeer versnipperde informatie die gedurende het project kon worden verzameld.

Oorspronkelijk zag de lijst er zo uit:

04/01/2006, Kruisbierboomstraat 27, 8980 Beselare, 1 Duits

25/02/2006, Boezingestraat 51, 8920 Langemark, 1 Brits

22/04/2006, Kleine Poezelstraat, 8904 Boezinge, 1 Duits

26/06/2006, Frezenbergstraat 112, 8900 Ieper, 1 Brits

01/09/2006, Frezenbergstraat, 8900 Ieper, 5 Australisch

19/09/2006, Ommegang Noord 60, 8840 Westrozebeke, 1 Duits

28/10 2006, Brugseweg 97, 8920 Langemark-P, 1 Brits

27/12/2006, Keerselaarstraat, 8920 Langemark-P, 2 Duits

Totaal 2006: 13 waarvan 5 Duitsers, 3 Brits, 5 Australisch

Om uiteindelijk te evolueren tot dit format:

09/03/2020, Oude Bellewaardestraat 1, 8920 Ieper, 1 Brit (proefsleuf). Melder & archeoloog: Bert Heyvaert

18/05/2020, Wijtschatestraat 82, 8953 Wijtschate, 2 Duits (toevalsvondst bij graven voor zwembadje). Melder: burger. Arch. Simon Verdegem & Bert Heyvaert.

30/06/2020, Oude Bellewaardestraat 2, 8902 Ieper, 2 Brits + resten van 7 verschillende onbekenden (bouw hangar): Arch. Bert Heyvaert.

31/08/2020-10/11/2020, Hospicestraat – Sint-Medardusplein, 8953 Wijtschate, 6 Duits (opgraving nav riolering – oud kerkhof). Simon Verdegem

Vermist aan het front

19/08/2020, Wervikstraat (Triamant), 8940 Geluwe, 6 Brits (arch. Opgraving). Melder & archeoloog: BAAC Vlaanderen bvba.

16/10/2020, Ieperstraat 191, 8980 Zonnebeke, 4 Duits (graafwerken De Watergroep). Melder: firma/ Archeoloog: VIOE.

03/12/2020, Voormezelestraat (veld), 8953 Wijtschate, 1 vermoedelijk Frans (nog op te graven, gevonden door metaaldetectoristen).

Totaal 2020: 29 waarvan 12 Duits, 9 Brits, 7 onbekend en 1 vermoedelijk Frans.

Onderstaande tabel biedt een samenvatting van de aantallen, opgesplitst per jaar en nationaliteit, die zijn verzameld op basis van de lijst van de politie.

Tabel 12. Overzicht van de aantallen, per jaar en nationaliteit, die op basis van de lijst van de politie konden worden verzameld.

Jaar	Duits	Brits	Iers	Australisch	Zuid-Afrikaans	Nieuw-Zeelands	Frans	Onbekend	Totaal
2006	5	3	-	5	-	-	-	-	13
2007	2	7	-	-	-	-	2	4	15
2008	-	-	-	-	-	-	1	4	5
2009	2	-	-	-	-	-	-	1	3
2010	3	-	-	-	-	-	-	1	4
2011	3	-	-	-	2	-	-	2	7
2012	3	2	-	-	-	1	-	3	9
2013	2	11	-	1	-	-	1	2	17
2014	16	13	-	-	-	-	2	1	32
2015	28	16	-	-	-	-	-	1	45
2016	?	?	2	2	-	-	2	?	52
2017	1	3	-	1	-	-	-	3	8
2018	?	?	?	?	?	?	?	?	153

Vermist aan het front

Jaar	Duits	Brits	Iers	Australisch	Zuid-Afrikaans	Nieuw-Zeelands	Frans	Onbekend	Totaal
2019	-	7	-	-	-	-	3	7	17
2020	12	9	-	-	-	-	1	7	29
Totaal									409

2.3.2 OVERZICHT THE DIGGERS

Naast de overzichtslijst van de politie Arrondissement Ieper werd nog een niet-archeologische bron gebruikt om het overzicht aan te vullen. Dit betreft de lijst van lichamen die werden geborgen door de *Diggers*, een groep amateurarcheologen actief op de slagvelden rond Boezinge en omgeving in de jaren '90 en '00. Over een periode van 10 jaar (1998 tot 2008) werden maar liefst 232 lichamen geborgen door deze vereniging. Het merendeel (n=222) werd aangetroffen op het huidige industrieterrein bij Boezinge, terwijl de overige 10 elders in de Ieperboog werden geborgen (Langemark, Zillebeke en Passendale).

In die tijd onderging het industrieterrein bij Boezinge volop ontwikkeling, en de activiteiten werden nauwlettend gevolgd door de *Diggers*. Ze ontdekten tal van structuren, samen met ontelbare voorwerpen en niet-ontplofte munitie. Zoals elders in de Ieperboog waren hier ook honderden lichamen van gesneuvelde militairen achtergebleven. Dit resulteerde regelmatig in de vondst van stoffelijke resten in en rond de blootgelegde loopgraven en granaattrechters.

De registratie van de activiteiten was zeer beknopt, meestal beperkt tot enkele foto's, en het vastleggen van een exacte locatie was zeer zeldzaam. Desondanks ondernam het In Flanders Fields Museum een poging om samen met Patrick Vanwanzele, een van de oprichters van de *Diggers*, een overzicht op te stellen van de geborgen slachtoffers. Naast de basisgegevens werd ook altijd een locatie per individu vastgelegd. Hoewel deze plaatsbepaling zo nauwkeurig mogelijk werd uitgevoerd, leidde dit logischerwijs niet tot exacte locaties. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de lichamen die zijn geborgen door de *Diggers*.

Vermist aan het front

Tabel 13. Overzicht van de lichamen die werden geborgen door *The Diggers*.

Jaar	Duits	Commonwealth	Brits	Canada	Frans	Onbekend	Totaal
1998	11	8	-		7	15	41
1999	8	12	14		7	-	41
2000	12	10	11		5	-	38
2001	11	-	5		9	-	25
2002	16	2	-	3	1	-	22
2003	13	4	4		4	1	26
2004	13	-	-		-	-	13
2005	3	4	2		-	-	9
2006	3	-	1		-	-	4
2007	2	7	3		-	-	12
2008	-	-	-		1	-	1
Totaal	92	47	40	3	34	16	232

2.3.3 ARCHIEF WAR HERITAGE INSTITUTE

Een derde, niet-archeologische bron die van belang was voor dit onderzoek, is het archief van het *War Heritage Institute* (WHI), waar ook de Belgische Gravedienst onder valt. Alle militaire oorlogsslachtoffers die op Belgisch grondgebied worden aangetroffen, passeren via deze instantie. Ze worden daar geïnventariseerd en uiteindelijk overgedragen aan de betreffende natiestaat. Hier zou men dus een zo volledig mogelijk overzicht verwachten. Na contact met het WHI kon het archief worden gelokaliseerd, maar helaas duurde het te lang om toestemming te krijgen voor het inzien en gebruiken van de gegevens. Tot op heden is het archief nog steeds niet beschikbaar, en kon het dus niet worden gebruikt voor dit onderzoek.

2.3.4 ARCHEOLOGISCHE OPGRAVINGSDATA

Het laatste type bron dat is aangewend voor het onderzoek betreft de opgravingsdata verkregen vanuit archeologische bedrijven en overheden. In sommige gevallen leverde dit aanvullende gevallen op die nog niet waren opgenomen in de beschikbare overzichtslijsten. Hiervoor zijn verschillende redenen te noemen:

- Ten eerste werden stoffelijke resten aangetroffen buiten de jurisdictie van de Politiezone Arrondissement Ieper.
- Een tweede reden is het aanpassen van de aantallen na gedetailleerd fysisch-antropologisch onderzoek. Zoals eerder vermeld, registreert de politie altijd de eerste bevindingen op het terrein. In complexe contexten komt het echter vaak voor dat na analyse een groter minimumaantal individuen wordt geteld.

Naast het completeren van het overzicht is deze bron vooral van belang geweest voor details met betrekking tot de archeologische bergingen. Bij het bevragen van de archeologische actoren is consistent gevraagd om zoveel mogelijk ruwe data te verstrekken, zodat deze kon worden opgenomen in de databank. Afhankelijk van de instantie, het bedrijf en/of het jaar waarin de opgraving heeft plaatsgevonden, verschilt de omvang van deze dataset aanzienlijk. In sommige gevallen blijft het beperkt tot een beknopte vermelding in het archeologische rapport, terwijl er ook voorbeelden zijn waarbij de data zeer gedetailleerd en uitgebreid is.

2.4 DE DATABANK

Alle verzamelde gegevens zijn ingevoerd in een op maat gemaakte database die specifiek voor dit onderzoek is ontwikkeld. Het doel was om een zo uitgebreid en gedetailleerd mogelijk overzicht te verkrijgen van de gesneuvelde militairen die in archeologische contexten zijn aangetroffen. Bij het opzetten van de database is ten eerste rekening gehouden met de mogelijkheid om een zo breed mogelijke dataset toe te voegen. Bovenal heeft de database tot doel om de gegevens gemakkelijk te kunnen bevragen voor latere analyses. De database vormt de kern van het archeologische aspect van het onderzoek, en daarom is

Vermist aan het front

ruim voldoende tijd besteed - ongeveer 50% van dit onderdeel - aan het ontwerpen, opbouwen en invullen ervan.

Bij het ontwerpen van de database zijn ook enkele keuzes gemaakt:

- Allereerst is besloten om de database in het Engels op te bouwen. Gezien het internationale karakter van het onderzoek is gekozen voor Engels om de toegankelijkheid van de gegevens te maximaliseren voor eventuele toekomstige uitwisselingen.
- Een tweede keuze was om de database op te bouwen op basis van de beschikbare dataset, en niet met het oog op de ideale potentiële dataset. Met andere woorden, de database is niet exhaustief. Wel is de database op een dynamische manier opgezet, zodat nieuwe elementen en opties gemakkelijk kunnen worden toegevoegd en geïmplementeerd.

De totale dataset is opgedeeld in 11 verschillende subcategorieën die maximaal zijn ingevuld op basis van de beschikbare data. De volledigheid van deze gegevens varieert echter sterk per individu. Voor oudere gevallen konden veel onderdelen niet worden vervolledigd. Er is een onderscheid gemaakt tussen '*no data*' en '*could not be established*', waarbij respectievelijk geen data beschikbaar is of de beschikbare data onvoldoende of te onnauwkeurig is om relevant te zijn.

Hieronder volgt een overzicht van de verschillende onderverdelingen waarmee de database is opgebouwd.

2.4.1 IDENTIFICATIENUMMER

Er is gekozen om elk slachtoffer een nieuw, uniek identificatienummer te geven dat volledig losstaat van elke link met de opgraving of instantie die verantwoordelijk was voor de berging. Het nieuwe nummer is opgebouwd uit 3 delen (YEAR-XXX-001), verwijzend naar het jaar van ontdekking, de gemeente waar de vondst heeft plaatsgevonden, en een volgnummer dat aangeeft hoe vaak de combinatie van jaar en gemeente is voorgekomen. Het identificatienummer geeft met andere woorden aan hoeveel militairen er voor een bepaald jaar binnen een bepaalde gemeente zijn gevonden.

Vermist aan het front

The screenshot shows a web-based 'Casualty Form' for a soldier. The form is titled 'Casualty Form' and has a dropdown menu for '2018-WIJ-027'. At the top right, there are buttons for 'Add Casualty', 'Save Casualty', and 'Close'. The main form is divided into several sections:

- Casualty ID Number:** 2018-BES-003
- Personal Information:** First Name: Leslie, Middle Name: Wallace, Last Name: Ablett. Nationality: United Kingdom. Rank: 2nd Lieutenant. Unit: 11 Btn. Northumberland Fusiliers. Year of Death: 1917, Date of Death: 14/10/1917, Age: 20.
- Site and Context:** Site: Reutelhoek 2018, Context: 2018E234 --- S1. Casualty reference: V003, Date of recovery: 12/06/2018.
- Archaeological and Physical Anthropology:** Both sections are checked with 'V003' as the reference.
- Artefacts:** A list of artefacts with checkboxes for 'No data', 'Uniform', 'Headgear', 'Weaponry', 'ID tag', 'No artefacts', 'Footwear', 'Equipment', 'Personal Items', and 'Other'. 'Uniform', 'Headgear', 'Weaponry', 'ID tag', 'Footwear', 'Equipment', and 'Personal Items' are checked.
- Historical Context:** A text area for historical context.
- Evidence on aerial photographs:** A section with a 'Description' and 'Aerial ID' field.
- Identification:** 'Identified?' is checked. 'Identification based on' is 'Personal ID-tag'. 'Cemetery' is 'Tyne Cot Cemetery' and 'Date of reburial' is '17/11/2021'.
- Remarks:** A large text area for remarks.

On the right side of the form, there is a portrait of the soldier, Leslie Wallace Ablett, with the text 'LESLEY WALLACE ABLETT NORTHUMBERLAND FUSILERS KILLED OCT-1917' below it.

Figuur 136. Voorbeeld van het hoofdscherm van de databank.

Het aanmaken van een nieuw identificatienummer heeft als voordeel dat elke vermiste soldaat binnen het onderzoek een logisch en uniform nummer krijgt in functie van de ordening van de data. De nummering of code die tijdens de opgraving of berging wordt gehanteerd, kan zeer gevarieerd zijn. Afhankelijk van de archeologische instantie wordt er anders naar verwezen en genummerd. Bovendien is er niet altijd een link met een archeologische opgraving, of ligt de site verspreid over meerdere gemeentegrenzen (bijvoorbeeld het Fluxys-tracé).

2.4.2 VONDSLOCATIE

Een eerste sub-dataset heeft betrekking op de vondst in het algemeen en is opgesplitst in de plaats (site) waar (2.4.2.1), de archeologische context waarin (2.4.2.2) en het tijdstip (2.4.2.3) waarop het lichaam is geborgen. Indien de vinders/onderzoekers de vondst een verwijzing/benaming hebben gegeven, wordt deze hier ook opgenomen.

2.4.2.1 SITE

De site of vindplaats is logischerwijs altijd bekend, hoewel de precisie van de eigenlijke vondstlocatie kan verschillen, afhankelijk van de bron en/of uitvoerders van het onderzoek – variërend van straat, perceel, adres tot exacte coördinaten. Een correcte locatie is van groot belang en kan het verschil maken tussen onbekendheid en identificatie. Bij de databank hoort tevens een shapefile met de vondstlocaties; deze wordt als bijlage meegeleverd bij dit onderzoek.

De locatie, aard en omstandigheden van de opgraving en de uitvoerders ervan geven niet alleen informatie over de geborgen oorlogsslachtoffers zelf, maar ook over de omstandigheden waarin ze werden opgegraven. Dit levert enerzijds relevante data op over het slachtoffer en anderzijds over de herkomst, context en de potentiële betrouwbaarheid van de geregistreerde data.

Per site of locatie worden de volgende gegevens geregistreerd:

- Locatie gegevens
 - Naam van de site of vondstlocatie (*Site name*): Dit is de verwijzing naar de site. Meestal betreft het de 'officiële' benaming van de opgraving. Indien deze niet beschikbaar was, wordt verwezen naar de straat of het toponiem.
 - Code van de site (*Site code*): Dit is de code waarmee naar de site verwezen wordt, meestal bestaande uit een letter- en cijfercombinatie verwijzend naar de locatie en het jaar. Indien een dergelijke code beschikbaar was, werd deze overgenomen. Indien niet, werd een nieuwe code aangemaakt. De code wordt gebruikt voor een duidelijke en uniek verwijzing naar de site.
 - Gemeente (*City*): De deelgemeente waarbinnen de opgraving of berging heeft plaatsgevonden.
 - Adres (*Address*): Een zo precies mogelijke verwijzing naar het adres waar de opgraving of berging heeft plaatsgevonden.
- Type onderzoek en uitvoerder
 - Type onderzoek (*Research type*):
 - Proefsleuven: Vooronderzoek met ingreep in de bodem.
 - Professionele opgraving: Reguliere, vlakdekkende opgraving.
 - Toevalsvondst: Bij toeval ontdekt en nadien archeologisch opgegraven.

Vermist aan het front

- Niet-professionele opgraving: Berging door een amateurvereniging. Meestal een archeologische benadering met een summiere registratie.
- Niet-archeologisch: Inzameling van de stoffelijke resten door bijvoorbeeld de politie of de vinder, zonder enige vorm van registratie.
- Organisatie (*Institution*): Naam van de organisatie die de opgraving of berging uitvoerde, indien gekend, met indeling in de volgende groepen:
 - Amateur onderzoeksgroep (niet-professionele archeologen).
 - Academisch (professionele archeologen).
 - Overheidsdienst (professionele archeologen).
 - Bedrijf (professionele archeologen).
 - Politie (geen archeologen).
 - Onbekend (geen archeologen).
- Archeoloog (*Archaeologist*): Naam van de verantwoordelijke of leidinggevende archeoloog met de mogelijkheid toevoeging van contactgegevens (telefoonnummer en email-adres).
- Tijdstip onderzoek
 - Jaar van opgraving (*Excavation year*).
 - Startdatum (*Start date*).
 - Einddatum (*End date*).
- Bron (*Reference*): Indien gekend en relevant, een verwijzing naar de bron met een digitale versie in bijlage (indien beschikbaar).
- Opmerkingen (*Remarks*): Ruimte voor eventuele opmerkingen en/of aanvullingen met betrekking tot de site of vondstlocatie.

Vermist aan het front

The screenshot shows a web-based form titled 'Site'. At the top right are 'Save' and 'Close' buttons. The form is organized into several sections:

- Site information:** Site name (Fluxys HoLaPo (HOLA-01)), SiteCode (HOLA-01), City (B-8920 Langemark), Address (Wijngaardstraat).
- Excavation details:** Excavation year (2016), Start date (6/04/2016), End date (19/04/2016).
- Research details:** Research type (Excavation), Institution (THV MRG), Archaeologist (Simon Verdegem).
- Reference:** VERDEGEM, S. & DECONYNCK, J., 2019. 'Archeologisch onderzoek langs het Fluxys-tracé Alveringem-Maldegem. Deelzone Houthulst-Langemark-Poelkapelle (HoLaPo)', onuitgegeven rapport. There is an 'Open file' button next to it.
- Remarks:** A large empty text area for additional notes.

Figuur 137. Voorbeeld van het site-formulier in de databank.

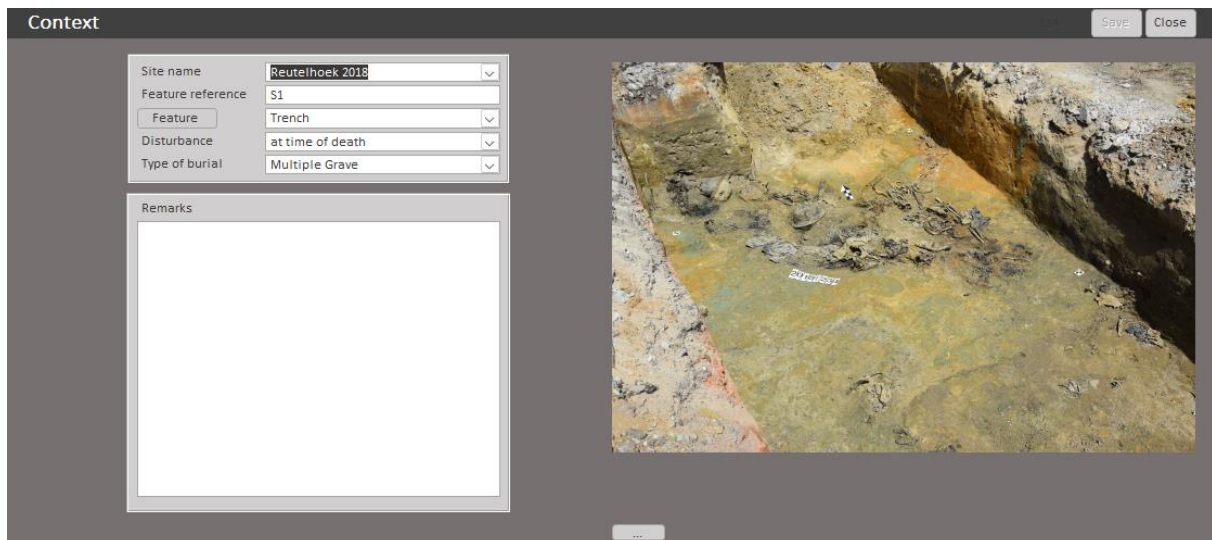
2.4.2.2 (ARCHEOLOGISCHE) CONTEXT

Onder de archeologische context wordt het spoortype geregistreerd waarin het lichaam is gevonden. De toegevoegde gegevens betreffen enkel het spoor en hebben geen betrekking op het lichaam of de lichamen die erin zijn aangetroffen. De volgende gegevens worden per context geregistreerd:

- Naam van de site (*Site name*): Verwijst naar de site waarin de context is aangetroffen. Dit vormt een link met de algemene informatie van de site.
- Spoornummer (*Feature reference*): Het unieke spoornummer dat tijdens de opgraving aan de context is toegekend. Samen met de naam van de site vormt dit een unieke combinatie voor verdere referentie.
- Spoortype (*Feature type*): Interpretatie van het spoortype. Diverse mogelijkheden worden besproken in de eigenlijke analyses van de data (ut infra).
- Verstoring (*Disturbance*): Geeft aan of de context op enig moment is verstoord. Een onderscheid wordt gemaakt tussen:
 - o Verstoring tijdens de oorlog.
 - o Verstoring na de oorlog.
 - o Verstoring tijdens de ontdekking.
 - o Geen verstoring.

Vermist aan het front

- Niet vast te stellen.
- Geen data.
- **Begravingstype** (*Type of burial*): Duidt aan in hoeverre de context slechts één of meerdere lichamen bevatte. Mogelijke categorieën zijn:
 - Enkelvoudig (*Single grave*).
 - Meervoudig (*Multiple grave*).
 - Onbekend (*Unknown*).
- **Opmerkingen** (*Remarks*): Ruimte voor eventuele opmerkingen en/of aanvullingen met betrekking tot de context.
- **Foto** (*Picture*): Indien beschikbaar en relevant, wordt een foto toegevoegd van de context. Bij voorkeur betreft dit een foto van de context in zijn geheel en vóór het ontdekken of vrijleggen van de aanwezige skeletresten.



The screenshot shows a web-based form titled 'Context'. On the left, there are several dropdown menus and a text area. The dropdowns are: 'Site name' (Reutehoek 2018), 'Feature reference' (S1), 'Feature' (Trench), 'Disturbance' (at time of death), and 'Type of burial' (Multiple Grave). Below these is a large empty text area labeled 'Remarks'. On the right side of the form is a photograph of an archaeological trench. The trench is rectangular and contains some skeletal remains. The soil is yellowish-brown. There are some small white markers or labels in the trench. The form has a 'Save' button and a 'Close' button in the top right corner.

Figuur 138. Voorbeeld van het contextformulier in de databank.

2.4.2.3 VERWIJZING (CASUALTY REFERENCE)

De verwijzing betreft de benoeming van de vondst door de vinders of onderzoekers. In de meeste gevallen gaat het hier om termen als 'soldaat', 'individu', 'skelet', enz., gevolgd door een uniek volgnummer. Deze informatie is toegevoegd als referentie naar met de originele brondata..

2.4.2.4 TIJDSTIP (DATE OF RECOVERY)

Hier wordt het tijdstip van de berging aangevuld, zo gedetailleerd mogelijk. Indien enkel de maand is gekend, wordt de eerste dag van de maand gebruikt.

2.4.3 ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Deze dataset heeft betrekking op het archeologisch onderzoek zelf en dan specifiek op de omstandigheden waarin het lichaam is aangetroffen. Per individu worden de volgende gegevens, indien gekend en/of beschikbaar, geregistreerd:

- Verwijzing naar de brondata:
 - Referentienummer (*Casualty reference*): De referentie die werd gebruikt in de data van de opgraving waarin het individu is aangetroffen.
 - Context: Een combinatie van de code van de opgravingsite met het spoornummer van de context waarin het individu is aangetroffen. In combinatie met het referentienummer is er zo steeds een unieke verwijzing naar de originele opgravingsdata.
- Vaststellingen met betrekking tot hoe het lichaam *in situ* is aangetroffen:
 - Verstoring (*Disturbance*) van het lichaam of de stoffelijke resten zelf, niet per se de context waarin het lichaam is aangetroffen.
 - *At time of death*: Lichaam verstoord op het moment van overlijden. Bijna altijd het gevolg van een zware impact op het lichaam ten gevolge van een explosie.
 - *After death, before or during burial*: Lichaam verstoord na overlijden maar op een moment dat het nog niet was begraven. Met andere woorden een lichaam dat aan het oppervlak of in een open structuur was achtergebleven en door een explosie is verstoord (*before burial*) en/of bedolven (*during burial*).
 - *After burial (disturbed feature)*: Een – al dan niet intentioneel – begraven lichaam dat nadien alsnog verstoord is geraakt, meestal door een explosie maar evengoed door graafwerken.
 - *Post-war*: Verstoring van het lichaam na de oorlog maar voor de ontdekking. Dus na verstoring opnieuw toegedekt tot de berging op een later tijdstip.

Vermist aan het front

- *During discovery*: Verstoring die heel vaak de aanleiding tot de ontdekking vormde. Zal meestal gebeuren door zwaardere machines tijdens graafwerken, al dan niet archeologisch.
- *No evidence*: Verstoord lichaam maar onmogelijk vast te stellen waardoor.
- *Can not be established*: Te weinig informatie om vast te stellen of het lichaam al dan niet verstoord was.
- *Undisturbed*: Onverstoord.
- *No data*: Geen informatie over het lichaam en dus niet vast te bepalen of het al dan niet verstoord was.
- Oriëntatie (*Allignment*)
 - Oriëntatie van het lichaam volgens windrichting, gezien van het hoofd naar de voeten.
- Depositie (*Deposition*)
 - *Primairy deposition*: Primaire depositie van het lichaam.
 - *Secondary deposition*: Secundaire depositie van het lichaam.
 - *Can not be established*: Onmogelijk vast te stellen in hoeverre de depositie primair of secundair is.
 - *No data*: Geen informatie over het lichaam en dus niet vast te bepalen.
- Anatomie (*Anatomy*): Vaststellingen met betrekking tot het anatomisch verband van de stoffelijke resten.
 - Anatomisch verband (*Articulated*): Volledig in anatomisch verband of met minimale afwijking.
 - Vermengd (*Dispersed*): Min of meer volledig lichaam met geen of minieme fragmentatie van de beenderen, maar niet langer in anatomisch verband.
 - Gefragmenteerd (*Fragmented*): Onvolledig en verhakkeld lichaam met weinig tot geen volledige beenderen.
- Begroaving (*Burial*): Vaststellingen met betrekking tot de intentionaliteit van de begraving.
 - Accidenteel (*Accidental*): Lichamen die achterbleven op het slagveld en uiteindelijk afgedekt raakten, maar waarbij het neerleggen en/of toedekken geen menselijke handeling is.
 - Intentioneel (*Intentionally*): Intentioneel begraven lichamen, dus waarbij de handeling van het neerleggen en toedekken doelbewust is uitgevoerd.

Vermist aan het front

- *No evidence*: In bepaalde gevallen is het archeologisch niet vast te stellen in hoeverre de begraafing al dan niet accidenteel of intentioneel was.
- Positie (*Position*): Dit betreft de positie waarin het lichaam is aangetroffen, onderverdeeld in de volgende mogelijkheden:
 - Buikligging (*Face up*).
 - Rugligging (*Face down*).
 - Rechterzijde (*Right side*).
 - Linkerzijde (*Left side*).
 - Geen informatie beschikbaar om dit vast te kunnen stellen (*No data*).
- Houding (*Posture*): Hier wordt de houding van het lichaam geregistreerd:
 - Gebogen (*Angled*).
 - Gehurkt (*Crouched*).
 - Foetushouding (*Foetus*).
 - Uitgestrekt (*Stretched*).
 - Geen informatie beschikbaar om dit vast te kunnen stellen (*No data*).
- Linker arm – rechter arm (*Left arm – right arm*): Registratie van de positie van de armen. Omdat de houdingen van de lichamen van gesneuvelde militairen zeer gevarieerd kunnen zijn, is geopteerd om de armen apart te registreren.
 - Langs het lichaam (*Besides the body*).
 - Op de buik (*On the abdomen*).
 - Op de borst (*On the chest*).
 - Op de heup (*On the pelvis*).
 - Open: Hier ligt de arm wel naast het lichaam maar niet erlangs.
 - Niet vast te stellen (*Can not be established*), ondanks de beschikbaarheid van de data.
 - Geen informatie beschikbaar om dit vast te kunnen stellen (*No data*).
- Handen (*Hands*):
 - Gekruist (*Crossed*).
 - Gevouwen (*Folded*).

Vermist aan het front

- Links op rechts (*Left on right*).
 - Rechts op links (*Right on left*).
 - Niet samen (*Not together*).
 - Uitgestrekt (*Stretched*).
 - Geen informatie beschikbaar om dit vast te kunnen stellen (*No data*).
- Benen (*Legs*)
 - Gebogen (*Angled*).
 - Gekruist (*Crossed*)
 - Uitgestrekt (*Stretched*).
 - Geplooid (*Folded*).
 - Niet vast te stellen (*Can not be established*), ondanks de beschikbaarheid van de data.
 - Geen informatie beschikbaar om dit vast te kunnen stellen (*No data*).
- Opmerkingen (*Remarks*): Ruimte voor eventuele opmerkingen en/of aanvullingen met betrekking tot de context.
 - Foto (*Picture*): Indien beschikbaar en relevant wordt een foto toegevoegd van het lichaam in situ.

The screenshot shows a web-based form titled 'Remains'. At the top right are 'Save' and 'Close' buttons. The form contains the following fields:

- Casualty Reference: V003
- Context: 2018E234 --- S1
- Disturbance: at time of death
- Alignment: Can not be established
- Deposition: Primary deposition
- Anatomy: Dispersed
- Burial: Accidental
- Position: Can not be established
- Posture: Can not be established
- Left arm: Can not be established
- Right Arm: Can not be established
- Hands: Can not be established
- Legs: Can not be established
- Remarks: (empty text area)

On the right side of the form is a photograph of an archaeological site showing skeletal remains in situ. A scale bar and a north arrow are visible in the photo.

Figuur 139. Voorbeeld van het databankformulier voor de archeologische informatie over het individu.

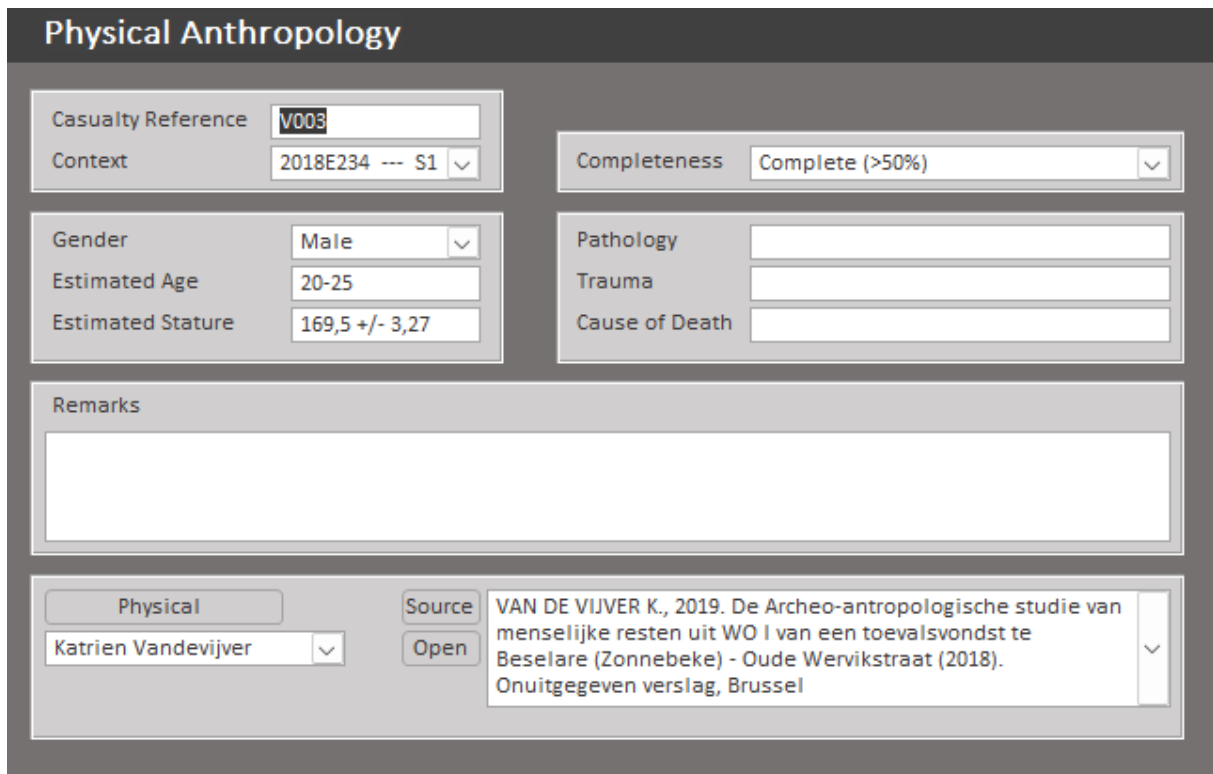
2.4.4 FYSISCH ANTROPOLOGISCH ONDERZOEK

Deze dataset heeft betrekking op het fysisch-antropologisch onderzoek van de skeletresten. De volgende gegevens worden, indien gekend en/of beschikbaar, per individu geregistreerd. Omdat deze data niet opnieuw geïnterpreteerd kan worden aan de hand van de archeologische dataset die ons ter beschikking is gesteld, is de input volledig afhankelijk van de uitvoering van een analyse door een fysisch antropoloog en de volledigheid van het voorhanden zijnde verslag. Bijgevolg kan de ingevoerde data zeer summier gebleven zijn:

- Referentienummer (*Casualty reference*): De referentie die werd gebruikt in de data van de opgraving waarin het individu is aangetroffen.
- Context: Een combinatie van de code van de opgravingsite met het spoornummer van de context waarin het individu is aangetroffen. In combinatie met het referentienummer is er zo steeds een unieke verwijzing naar de originele opgravingsdata.
- Geslacht (*Gender*).
- Leeftijd (*Estimated age*) zoals geschat door de fysisch antropoloog op basis van de analyse van de skeletresten.
- Lengte (*Estimated stature*) zoals geschat door de fysisch antropoloog op basis van de analyse van de skeletresten.
- Volledigheid (*Completeness*):
 - *Complete* (>50%): Meer dan 50% van het skelet kon geborgen worden.
 - *Partial* (11-49%): Minder dan 50% maar meer dan 10% van het skelet kon geborgen worden.
 - *Scant* (<10%): Het skelet was danig gefragmenteerd dat niet meer dan 10% kon geborgen worden.
- Pathologieën (*Pathology*): Beknopt overzicht van de pathologieën die door de fysisch antropoloog zijn vastgesteld op de skeletresten.
- Trauma: Opsomming van de eventuele traumata die zijn vastgesteld door de fysisch antropoloog.
- Doodsoorzaak (*Cause of death*): De doodsoorzaak, indien af te leiden uit de analyse van het skelet.
- Opmerkingen (*Remarks*): Ruimte voor eventuele opmerkingen en/of aanvullingen met betrekking tot het fysisch antropologisch onderzoek.
- Fysisch antropoloog (*Physical anthropologist*): Naam van de fysisch antropoloog die het onderzoek/de analyse heeft uitgevoerd.

Vermist aan het front

- Bron (Source): Indien gekend en relevant, een verwijzing naar de bron met een digitale versie in bijlage (indien beschikbaar).



Physical Anthropology

Casualty Reference:

Context:

Completeness:

Gender:

Estimated Age:

Estimated Stature:

Pathology:

Trauma:

Cause of Death:

Remarks:

Physical:

Source:

Open:

Figuur 140. Voorbeeld van het databankformulier voor de gegevens met betrekking tot het fysisch antropologisch onderzoek.

2.4.5 BIJVONDSTEN

Bijvondsten zijn eveneens opgenomen in de dataset. Daarbij is, waar mogelijk, uitgebreide informatie verzameld over de artefacten die in de nabijheid van het lichaam zijn aangetroffen. Aangezien een inventarislijst niet altijd beschikbaar was, maar de aan- of afwezigheid van bepaalde categorieën vondsten indirect kon worden afgeleid, bijvoorbeeld uit in situ foto's, is besloten om deze registratie op twee niveaus te doen: algemeen en gedetailleerd.

2.4.5.1 ALGEMEEN

In eerste instantie werden zeer algemene registraties gemaakt van de aanwezige vondstencategorieën. Dit gebeurde op basis van de inventarislijst of andere

Vermist aan het front

indirecte bronnen zoals beschrijvingen of opgravingsfoto's en bleef beperkt tot het al dan niet aanvinken van de volgende mogelijkheden:

- *No data*: Indien er totaal geen informatie beschikbaar was over de berging of de aangetroffen artefacten.
- *No artefacts*: Er zijn geen artefacten aangetroffen op of bij het lichaam.
- *Uniform*: Resten van het uniform of onderdelen ervan (knopen, haken, ...) werden vastgesteld op de stoffelijke resten.
- *Footwear*: Het slachtoffer is begraven met schoeisel.
- *Headgear*: Het slachtoffer is begraven met helm of andere hoofdtooi (kepie, muts, ...).
- *Equipment*: Militaire uitrustingsstukken werden aangetroffen op of nabij het lichaam en konden worden gelinkt aan het slachtoffer.
- *Weaponry*: De wapens van de gesneuvelde zijn mee begraven met het lichaam. Het betreft hier wapens of munitie die door het slachtoffer werden gedragen, zoals bijvoorbeeld (munitie voor) vuurwapens, handgranaten, bajonetten, ...
- *Personal Items*: Dit zijn de persoonlijke items die niet tot de militaire uitrusting behoren; de subcategorieën kunnen heel divers zijn. De aanwezigheid van deze categorie kan meestal enkel vastgesteld worden aan de hand van de gedetailleerde inventarislijsten.
- *ID-tag*: Zoals de naam het zelf zegt, betreft deze categorie de identiteitsplaatjes in al zijn vormen en voorkomen, zowel militaire als persoonlijke varianten.
- *Other*: Alle vondsten die niet in bovenstaande categorieën ingedeeld kunnen worden.

2.4.5.2 ARTEFACTEN

Indien er een voldoende gedetailleerde lijst beschikbaar is, werden de vondsten meer gespecificeerd toegevoegd. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat niet elk artefact een aparte record krijgt toegewezen, maar geïnterpreteerd wordt als onderdeel van het oorspronkelijke geheel. Dit is gedaan om te voorkomen dat er verkeerde conclusies worden getrokken uit latere tellingen. Zo worden de verschillende onderdelen, knopen, enzovoort als één uniform gecatalogiseerd om de informatieve waarde te optimaliseren.

Vermist aan het front

Artifact Reference N°	Location	Nationality	Category	ArtifactType	Determination	ArtifactDescription	Casualty ID Number	ArtifactPicture	ArtifactPicture	ArtifactPicture	ArtifactPicture
Found with casualty	United Kingdom	Equipment	Officer's equipment	Webley ammo pouch			2018-855-003	2018E234_09-26			
Found with casualty	United Kingdom	Equipment	Officer's equipment	leather gloves			2018-855-003	2018E234_09-26			
Found with casualty	United Kingdom	Equipment	Gas masks	PH Helmet	Eyes		2018-855-003	2018E234_09-27			
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Toothpaste			2018-855-003	2018E234_09-30			
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Cigarette box			2018-855-003	2018E234_09-34			
Found with casualty	United Kingdom	Equipment	Infantry Equipment	Pattern 3908 Webbing Equipment	3 inch buckle, 3 inch loop, 3 inch hooked tip, 3 in		2018-855-003	2018E234_09-35			
Found with casualty	United Kingdom	Equipment	Unknown fragment	Unknown buckle			2018-855-003	2018E234_09-35			
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Pencil	2x, one with "VENUS (SUPER COPYING AMERICAN		2018-855-003	2018E234_09-36			
Found with casualty	United Kingdom	Equipment		Leather parts			2018-855-003	2018E234_09-38			
Found with casualty	United Kingdom	Weaponry		40S Webley rounds	12x		2018-855-003	2018E234_09-41	2018E234_09-42		
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Silver spoon			2018-855-003	2018E234_09-42			
Attached to or worn by casualty	United Kingdom	Footwear		Officer's Field Service Boots			2018-855-003	2018E234_09-48	2018E234_09-48		
Attached to or worn by casualty	United Kingdom	ID tag		Bracelet	Left and right (produced by Manfields & Sons)		2018-855-003	2018E234_09-48	2018E234_09-48		
Attached to or worn by casualty	United Kingdom	Personal items		Wedding ring	"L.W. ABLE T-2NO LT (Fireman's, C of E, 117th		2018-855-003	2018E234_09-27	2018E234_09-27		
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Fountain pen	Golden ring with inscription: "WIA" on front, "Fr		2018-855-003	2018E234_09-37	2018E234_09-37		
Found with casualty	United Kingdom	Weaponry		Webley holster	Per'D 1884, May 23/1895, WATERMANS logo (G&A		2018-855-003	2018E234_09-47	2018E234_09-47	2018E234_09-47	
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Matchbox	Fragment of box with matches		2018-855-003	2018E234_09-77	2018E234_09-37		
Attached to or worn by casualty	United Kingdom	Equipment		Officer's tie	Burn marks		2018-855-003	2018E234_09-83			
Found with casualty	United Kingdom	Equipment		Woolen socks	Fragment		2018-855-003	2018E234_09-10	2018E234_09-39	2018E234_09-44	2018E234_09-45
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Officer's whistle	THE ACME CITY WHISTLE PATENT		2018-855-003	2018E234_09-11			
Found with casualty	United Kingdom	Equipment		Safety pins	2x		2018-855-003	2018E234_09-12			
Found with casualty	United Kingdom	Equipment	Field Dressing	Safety ampules			2018-855-003	2018E234_09-12	2018E234_09-12		
Found with casualty	United Kingdom	Equipment		Gas buttons	17mm (1x) and 24mm (3x)		2018-855-003	2018E234_09-12	2018E234_09-42		
Found with casualty	United Kingdom	Equipment		SBR gas mask			2018-855-003	2018E234_09-13	2018E234_09-13	2018E234_09-13	2018E234_09-24
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Clasp knife			2018-855-003	2018E234_09-14			
Found with casualty	Can not be determ	Equipment		Unknown fragment	Unknown buckle		2018-855-003	2018E234_09-14			
Attached to or worn by casualty	United Kingdom	Equipment		Officer's tunic			2018-855-003	2018E234_09-15	2018E234_09-23	2018E234_09-31	
Found with casualty	United Kingdom	Personal items		Photo case			2018-855-003	2018E234_09-17	2018E234_09-17		
Attached to or worn by casualty	United Kingdom	Headgear		Brodie helmet	With cover (?)		2018-855-003	2018E234_09-19	2018E234_09-19		
Found with casualty	United Kingdom	Equipment		Mk VI water bottle	(brass) With felt cover		2018-855-003	2018E234_09-20			

Figuur 141. Voorbeeld van het databankformulier voor de bijvondsten.

Voor elk artefact werden de volgende gegevens geregistreerd:

- **Referentienummer (Casualty ID Number):** Het unieke referentienummer dat werd aangemaakt voor dit onderzoek.
- **Vondstlocatie (Location):** De locatie waar het artefact werd aangetroffen ten opzichte van de stoffelijke resten.
 - o *Attached to or worn by casualty:* Het object werd aangetroffen op het lichaam en er zijn duidelijke aanwijzingen dat het door het individu werd gedragen.
 - o *Found with casualty:* Het artefact werd bij het lichaam aangetroffen en er is een duidelijk verband met de gesneuvelde.
 - o *Found near casualty:* Het object is vastgesteld nabij de stoffelijke resten van de gesneuvelde, maar het is niet volledig duidelijk in hoeverre er een verband is tussen beide.
 - o *Found in the area:* Aangetroffen in de omgeving, maar naar alle waarschijnlijkheid niet te linken aan de gesneuvelde.
 - o *Not known:* De vondstlocatie van het object is niet gekend.
- **Nationality:** Nationaliteit of oorsprong van het artefact, indien gekend.
- **Category:** Vondstcategorie waarbinnen het artefact kan opgedeeld worden. Dit komt in grote lijnen overeen met de categorieën die hierboven werden vermeld.
- **Type:** Subcategorieën, vastgelegd per vondstencategorie.
- **Determination:** Determinatie of interpretatie van het object.

Vermist aan het front

- Description: Omschrijving van het object, aangevuld indien relevant.
- Pictures: Per artefact kunnen er vier foto's toegevoegd worden aan de databank.

2.4.6 IDENTITEIT

De identiteitsgegevens van het individu worden maximaal ingevuld op basis van de beschikbare archeologische en historische gegevens:

- Voornaam (*First name*).
- Tussenvoegsel (*Middle name*).
- Familienaam (*Last name*).
- Nationaliteit (*Nationality*): Bij militairen uit het Britse Gemenebest is het op basis van beperkte uniformresten of uitrustingsstukken niet altijd mogelijk om de nationaliteit vast te stellen. In dergelijke gevallen worden ze als Commonwealth geïnventariseerd.
- Rang (*Rank*): Zo precies mogelijke rang van de militair. Dit kan eigen zijn aan een bepaald leger of nationaliteit. Soms kan het ook minder precies zijn, zoals wanneer het met zekerheid een officier betreft, maar niet uitgemaakt kan worden welke officiersrang.
- Eenheid (*Unit*): Militaire eenheid waarbij de militair diende, zo precies mogelijk aangegeven.
- Jaar van overlijden (*Year of death*): Het jaar waarin de militair om het leven is gekomen. Dit wordt afgeleid uit een combinatie van archeologische en historische data, en dus een interpretatie van de beschikbare gegevens.
- Sterfdatum (*Date of death*): Dit is de precieze overlijdensdatum en is dus enkel beschikbaar indien de identiteit van het slachtoffer bekend is. In uitzonderlijke gevallen kan dit ook indirect worden bepaald, maar het is afhankelijk van de beschikbare gegevens.
- Leeftijd (*Age*) van het slachtoffer. Ook hier enkel toegevoegd indien gekend via identificatie. Een geschatte leeftijd op basis van de skeletresten zal enkel toegevoegd worden in het onderdeel "Fysische antropologie".

2.4.7 HISTORISCHE CONTEXT

Indien meer bekend is over de historische context waarin de militair is gesneuveld en/of vermist geraakt, kan dit hier worden beschreven.

2.4.8 LUCHTFOTOGRAFIE

In de database is ook ruimte gereserveerd voor relevante luchtfoto's. Hedendaagse luchtfoto's maken steeds meer deel uit van archeologisch onderzoek naar de Eerste Wereldoorlog. Een luchtfoto kan extra informatie over een context of gebeurtenis toevoegen, zoals een datering (ante of post quem), wanneer bijvoorbeeld het spoor of de gesneuvelde zelf zichtbaar is op deze foto's. Hierdoor kan ook de bredere context van de vondstlocatie in de loop van de tijd worden bekeken.

Binnen het huidige onderzoek zijn geen luchtfoto's aan de database toegevoegd. Niettemin vormt dit een potentieel waardevolle aanvulling voor toekomstig onderzoek, wat de reden is waarom deze mogelijkheid is voorzien.

2.4.9 IDENTIFICATIE?

Indien het individu geïdentificeerd is, wordt hier aangegeven op welke basis deze identificatie tot stand is gekomen. De volgende opties zijn mogelijk:

- DNA: Geïdentificeerd aan de hand van DNA-onderzoek.
- ID-tag: Militair uitgevaardigd identificatieplaatje.
- Personal ID-tag: Persoonlijk gefabriceerd identiteitsplaatje
- Initials on personal items: Initialen of andere persoonsgerelateerde merktekens ingekrast op persoonlijke voorwerpen of uitrusting.
- Military War Diaries: Geïdentificeerd aan de hand van historische bronnen.
- No data: Methode tot identificatie niet gekend.

Vermist aan het front

2.4.10 HERBEGRAVING

De herbegraving registreert de begraafplaats en de datum waarop de stoffelijke resten van de opgegraven oorlogsslachtoffers opnieuw werden begraven..

2.4.11 OPMERKINGEN

Hier kunnen eventuele opmerkingen worden toegevoegd.

3 TYPOLOGIE VAN VERMISTE MILITAIREN IN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

3.1 DOELSTELLING

Het doel was om met de verzamelde dataset een duidelijke, goed gedefinieerde typologie van alle bekende soorten contexten met lichaamsresten (met mogelijkheden tot aanvulling waar nodig) op te stellen. De reeds bekende typen varieerden van vermisten aan het front zonder begraving tot verloren veldgraven, massagraven, knekelputten en alles daartussenin. Al deze verschillen zouden helder worden afgebakend en gedefinieerd, met het oog op latere diepgaande analyses en als hulpmiddel voor onderzoekers die zich bezighouden met dit onderwerp.

3.2 RESULTAAT

Na het invoeren van de beschikbare gegevens in de databank werd al snel duidelijk dat de manier waarop vermiste militairen binnen archeologische contexten worden aangetroffen, een zeer grote verscheidenheid kent. Het opstellen van een bruikbare en allesomvattende typologie bleek geen eenvoudige taak, gezien de quasi eindeloze mogelijkheden van evenveel unieke gevallen die bovendien meestal slechts archeologisch bekend zijn.

Het was mogelijk om de aangetroffen vermiste militairen tot op zekere hoogte te catalogiseren op basis van enkele archeologisch vast te stellen parameters. De potentiële typologieën op basis van deze parameters leverden echter een simplificatie van de realiteit op, eerder dan een waardevol hulpmiddel om de complexiteit van het onderzoek naar vermiste militairen te ondersteunen.

Daarom werd besloten af te zien van het opstellen van een typologie louter om de typologie te maken. In plaats daarvan zal hier een overzicht worden gegeven van de resultaten van het onderzoek, gebaseerd op bevragingen van de databank naar de verschillende gegevens die konden worden verzameld en ingevoerd.

Vermist aan het front

Hoewel een typologie niet werkbaar bleek, vormen de diverse parameters wel een potentiële leidraad. Ze bieden een reeks vraagstellingen die op het terrein en bij de latere interpretatie kunnen bijdragen aan een gericht en zorgvuldig onderzoek.

Hieronder worden de zuivere aantallen besproken, gevolgd door de archeologisch vast te stellen parameters. Deze resultaten en overzichten kunnen worden beschouwd als de bouwstenen voor de daaropvolgende, meer diepgaande analyses.

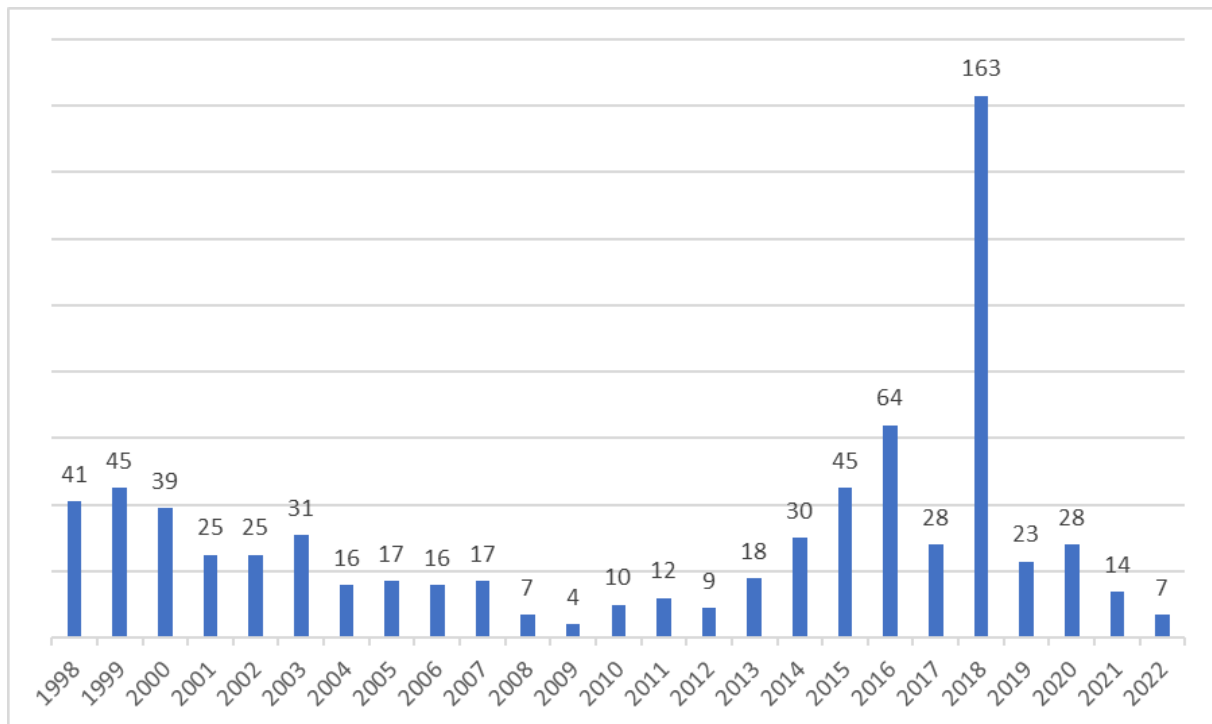
3.2.1 ALGEMEEN

In totaal werden de gegevens van 734 cases toegevoegd aan de databank. Ze werden geborgen tussen 1 februari 1998 en 30 september 2022, dus binnen een periode van ongeveer 25 jaar.

3.2.2 PER JAAR

Indien we deze aantallen uitzetten per jaar, en dus met andere woorden de evolutie binnen het archeologische werkveld gaan bekijken, zien we dat de cijfers in de eerste jaren onmiddellijk hoog liggen. Dit is te verklaren door de activiteiten van de *Diggers* – een groep Eerste Wereldoorlog-liefhebbers - die actief waren gedurende de aanleg van een industriezone op het slagveld rond Boezinge tussen 1998 en 2007. Hoewel de bergingen toentertijd zelden volgens de huidige regels van de kunst werden uitgevoerd, kunnen ze ook niet genegeerd worden. Ten eerste omdat de aantallen enorm zijn. Maar bovenal omdat de registraties, hoe beperkt ook, nog steeds veel gedetailleerder waren dan de decennia die daaraan voorafgingen. De opkomst van de *Diggers* is waarschijnlijk ook niet toevallig. Het hoge aantal is bijgevolg dubbel: enerzijds betreft het een locatie waar het aantal gesneuvelden sowieso vrij dicht was, anderzijds werden deze resten door tussenkomst van de *Diggers* niet langer genegeerd.

Vermist aan het front



Figuur 142. Grafiek met het aantal archeologisch geregistreerde bergingen per jaar.

Vanaf 2002 begon het toenmalige IAP – onder leiding van Marc Dewilde – aan archeologische prospecties op de voormalige slagvelden rond Ieper en Diksmuide. Onvermijdelijk werden hier ook stoffelijke resten van vermiste militairen aangetroffen. Maar omwille van het initiële opzet – prospectie met beperkte oppervlaktes – bleven deze aantallen eerder beperkt. Tijdens de daaropvolgende jaren volgden nog enkele campagnes, waaronder nu wel enkele opgravingen over een grotere oppervlakte. Deze leidden bijgevolg tot de ontdekking van meerdere lichamen.

Na 2005 was er een terugval in de activiteiten van het Agentschap Onroerend Erfgoed, terwijl ook die van de amateurarcheologen steeds meer gefnuikt werden. Het gevolg was een bijna volledige implosie van het aantal vermiste militairen die worden aangetroffen tijdens archeologische projecten, met het absolute dieptepunt in 2009 toen slechts vier lichamen werden geborgen. Tegelijkertijd was dit jaar een kantelpunt, want vanaf dan gingen de archeologische bergingen opnieuw stijgen en werden ze bovendien enkel nog uitgevoerd door professionele archeologen.

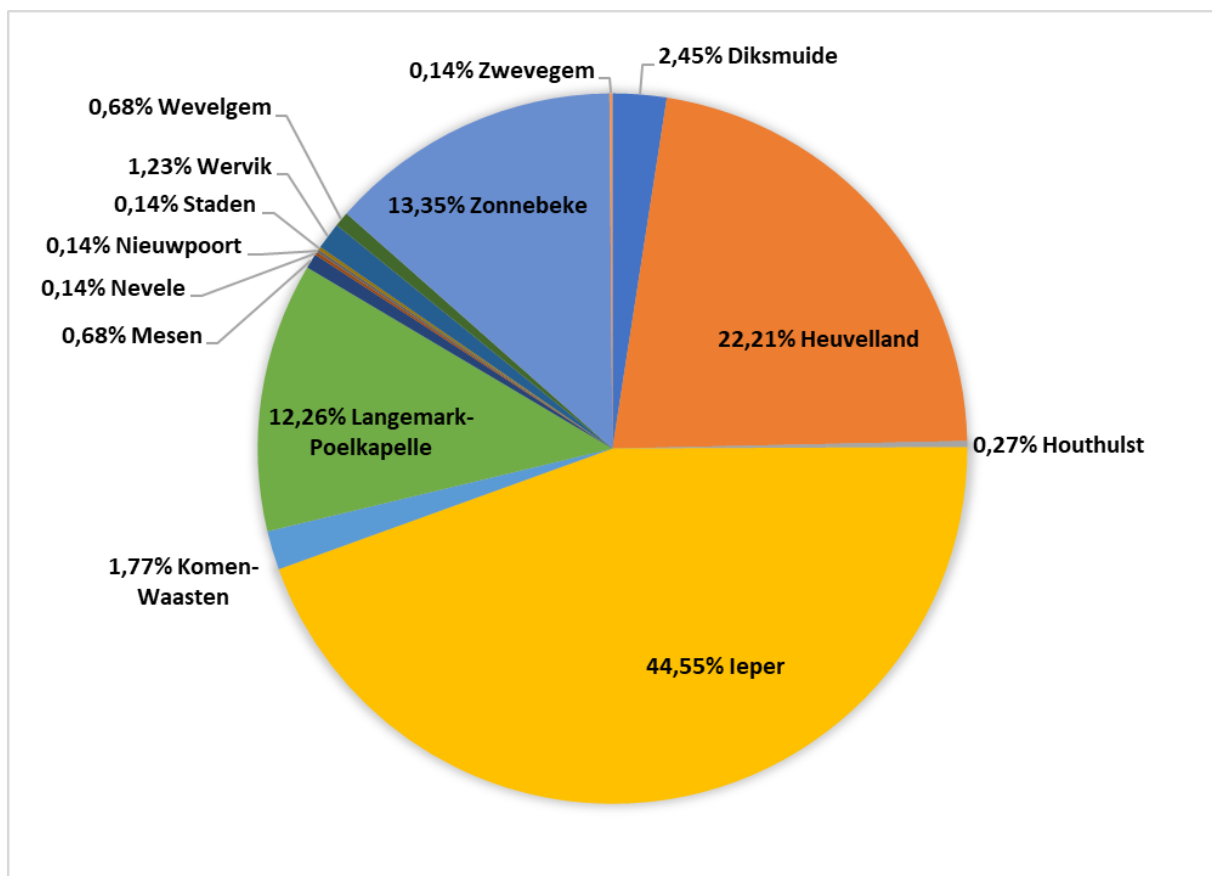
Een belangrijke nuance hierbij is dat de beschreven aantallen niet de werkelijke aantallen zijn die worden gevonden, maar wel degene die worden gemeld en/of onderzocht. De activiteit van een amateur-onderzoeksgroep en de toenemende

Vermist aan het front

professionele archeologische bergingen bieden mogelijk ook een positieve stimulans die het melden van menselijke resten uit de Eerste Wereldoorlog meer zin en context geeft dan voorheen.

3.2.3 GEMEENTEN

De 734 gesneuvelden die archeologisch werden geborgen, lagen verspreid over 13 gemeenten in Vlaanderen en 1 gemeente in Wallonië, namelijk Komen-Waasten. De keuze om toch bergingen buiten Vlaanderen op te nemen in het onderzoek, is gebaseerd op de beperkte lengte van het voormalige Westelijke Front dat nog tussen Vlaanderen en Frankrijk in ligt en het feit dat de huidige grenzen niet van toepassing waren voor de eenheden aan het front.



Figuur 143. Taartdiagram met de percentuele verhouding van het aantal slachtoffers geborgen per gemeente.

Opvallend, maar tegelijk volledig logisch, is het overwicht van de gemeenten langs de Ieperboog. Samen vertegenwoordigen ze meer dan 90% van de geborgen slachtoffers. Het verschil met de andere gemeenten die langs het front zijn gelegen is enorm. De eerstvolgende is Diksmuide met slechts 2,45%, terwijl

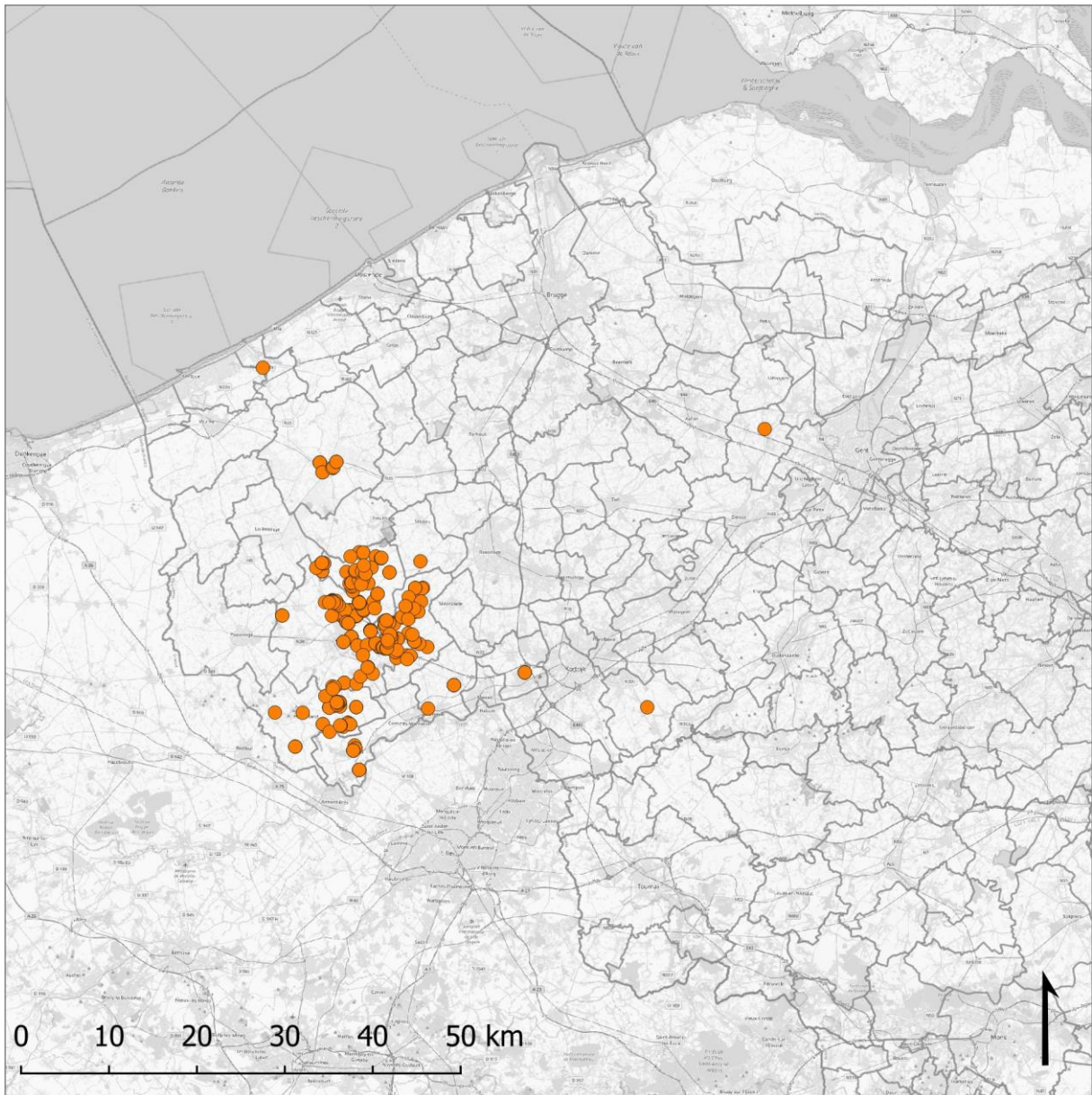
Vermist aan het front

Houthulst en Nieuwpoort op dezelfde lijn zitten als de andere gemeenten die verder van het front zijn verwijderd.

Tabel 14. Overzicht van het aantal archeologisch geregistreerde gesneuvelden per (deel)gemeente.

Deelgemeente	Gemeente	Aantal	Percentage
Diksmuide	Diksmuide	13	1,77%
Kaaskerke	Diksmuide	5	0,68%
Kemmel	Heuvelland	2	0,27%
Loker	Heuvelland	1	0,14%
Nieuwkerke	Heuvelland	3	0,41%
Wijtschate	Heuvelland	157	21,39%
Merkem	Houthulst	2	0,27%
Boezinge	Ieper	238	32,43%
Elverdinge	Ieper	2	0,27%
Hollebeke	Ieper	1	0,14%
Ieper	Ieper	20	2,72%
Sint-Jan	Ieper	33	4,50%
Voormezele	Ieper	3	0,41%
Zillebeke	Ieper	22	3,00%
Zuidschote	Ieper	8	1,09%
Ploegsteert	Komen-Waasten	1	0,14%
Saint-Yvon	Komen-Waasten	12	1,63%
Bikschote	Langemark-Poelkapelle	10	1,36%
Langemark	Langemark-Poelkapelle	73	9,95%
Poelkapelle	Langemark-Poelkapelle	7	0,95%
Mesen	Mesen	5	0,68%
Merendree	Nevele	1	0,14%
Nieuwpoort	Nieuwpoort	1	0,14%
Westrozebeke	Staden	1	0,14%
Geluwe	Wervik	8	1,09%
Wervik	Wervik	1	0,14%
Wevelgem	Wevelgem	5	0,68%
Beselare	Zonnebeke	12	1,63%
Geluveld	Zonnebeke	12	1,63%
Passendale	Zonnebeke	17	2,32%
Zonnebeke	Zonnebeke	57	7,77%
Heestert	Zwevegem	1	0,14%

Vermist aan het front



Figuur 144. Spreidingskaart van de archeologisch aangetroffen individuen.

3.2.4 SITES

In totaal zijn 141 locaties geregistreerd waar de 734 vermiste militairen werden aangetroffen en geborgen. Dit aantal locaties kan worden onderverdeeld in verschillende soorten onderzoeken of bergingen.

Tabel 15. Overzicht van het aantal sites en aantal individuen per type berging.

Type berging	Aantal	Individueen	Gemiddelde	Percentage (individueen)
Proefsleuven	12	34	2,8	4,63%
Vlakdekkende opgraving	43	284	6,6	38,69%

Vermist aan het front

Type berging	Aantal	Individueen	Gemiddelde	Percentage (individueen)
Toevalsvondst	38	122	3,2	16,62%
Niet-professionele berging	11	250	22,7	34,06%
Niet-archeologische berging	37	44	1,2	5,99%
Totaal	141	734	5,2	100,00%

Tabel 16. Chronologisch overzicht van het aantal geborgen militairen per site.

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Type opgraving	Aantal
Boezinge - Industrie	Boezinge	1998-2007	Niet-professionele berging	210
Sint-Jacobskerk 1999	Ieper	1999	Vlakdekkende opgraving	4
Saint-Yvon	Saint-Yvon	2000-2010	Niet-professionele berging	12
Ieper - Zuiderring	Zillebeke	2001	Niet-professionele berging	2
Passendale - Paardenbosstraat	Passendale	2002	Niet-professionele berging	3
Schipstraat 2002	Passendale	2002	Niet-archeologische berging	1
Turco Farm	Boezinge	2002	Proefsleuven	2
Cross Roads	Sint-Jan	2003	Vlakdekkende opgraving	6
Caesar's Nose	Boezinge	2005	Vlakdekkende opgraving	4
Spoorwegberm 2005	Passendale	2005	Niet-professionele berging	1
Zuidschotestraat	Bikschote	2005	Proefsleuven	3
Boezingestraat 2006	Langemark	2006	Niet-professionele berging	1
Brugseweg 2006	Langemark	2006	Niet-archeologische berging	1
Frezenbergstraat 2006	Zonnebeke	2006	Niet-archeologische berging	1
Keerzelaarstraat 2006	Langemark	2006	Niet-professionele berging	4
Kleine Poezelstraat 2006	Boezinge	2006	Niet-professionele berging	1
Kruisbierboomstraat 2006	Beselare	2006	Niet-archeologische berging	1
Ommegang Noord 2006	Westrozebeke	2006	Niet-archeologische berging	1
Zonnebeke Five	Zonnebeke	2006	Niet-professionele berging	5
Bargiestraat 2007	Boezinge	2007	Niet-professionele berging	10
Diksmuidseweg 2007	Boezinge	2007	Niet-archeologische berging	1
Gasthuisstraat 2007	Elverdinge	2007	Niet-archeologische berging	2
Nieuwkerkestraat 2007	Mesen	2007	Niet-archeologische berging	1

Vermist aan het front

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Type opgraving	Aantal
Schipstraat 2007	Passendale	2007	Niet-archeologische berging	1
Hofstraat 2008	Loker	2008	Niet-archeologische berging	1
Kleine Poezelstraat 2008	Boezinge	2008	Niet-professionele berging	1
Plugstreet 2008	Ploegsteert	2008	Vlakdekkende opgraving	1
's Graventafelstraat 2008	Passendale	2008	Niet-archeologische berging	1
Wulvestraat 2008	Geluveld	2008	Niet-archeologische berging	1
Zwarteleenstraat 2008	Zillebeke	2008	Niet-archeologische berging	1
Klerkenstraat 2009	Langemark	2009	Niet-archeologische berging	1
Roeselarestraat 2009	Zonnebeke	2009	Niet-archeologische berging	1
Wervik De Pionier	Wervik	2009	Vlakdekkende opgraving	1
Zonnebekestraat 2009	Langemark	2009	Proefsleuven	1
Bellewaardestraat 2010	Zillebeke	2010	Niet-archeologische berging	2
Menenstraat 2010	Geluveld	2010	Niet-archeologische berging	1
Sint-Elooi 2010	Voormezele	2010	Proefsleuven	2
Ieperstraat 2011	Zonnebeke	2011	Niet-archeologische berging	3
Kleine Poezelstraat 2011	Boezinge	2011	Proefsleuven	2
Lege plaetse 2011	Beselare	2011	Vlakdekkende opgraving	1
Passendalestraat 2011	Passendale	2011	Niet-archeologische berging	1
Vierkoningenstraat 2011	Mesen	2011	Niet-archeologische berging	2
Wienerberger 2011	Zonnebeke	2011	Vlakdekkende opgraving	3
Geluveld - VMW	Geluveld	2012	Toevalsvondst	7
Mesen Aquafin 2012	Mesen	2012	Vlakdekkende opgraving	1
Mesenstraat 2012	Wijtschate	2012	Niet-archeologische berging	1
Nieuwkerkestraat 2012	Mesen	2012	Niet-archeologische berging	1
Polderweg 2012	Geluveld	2012	Vlakdekkende opgraving	2
De Vloei (AOE)	Ieper	2013	Proefsleuven	6
Kemmelstraat 2013	Kemmel	2013	Niet-archeologische berging	1
Kleine Poezelstraat 2013/2014	Boezinge	2013	Vlakdekkende opgraving	4
Kraaistraat 2013	Wijtschate	2013	Niet-archeologische berging	3
Mispelarestraat 2013	Passendale	2013	Niet-archeologische berging	1

Vermist aan het front

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Type opgraving	Aantal
Passendalestraat 2013	Passendale	2013	Niet-archeologische berging	1
Tuinwijk 2013	Diksmuide	2013	Proefsleuven	1
Briekestraat 2014	Sint-Jan	2014	Proefsleuven	7
Briekestraat 2014 (opgraving)	Sint-Jan	2014	Vlakdekkende opgraving	3
Fluxys Frontzone (FLAM-14-1)	Merkem	2014	Proefsleuven	1
Fluxys Frontzone (FLAM-14-2)	Bikschote	2014	Proefsleuven	7
Fluxys Frontzone (FLAZ-02)	Langemark	2014	Vlakdekkende opgraving	3
Fluxys Frontzone (FLAZ-05)	Merkem	2014	Vlakdekkende opgraving	1
Fluxys Frontzone (FLAZ-47)	Zuidschote	2014	Vlakdekkende opgraving	2
Koekuitstraat 2014	Langemark	2014	Niet-archeologische berging	1
Meenseweg 2014	Zillebeke	2014	Niet-archeologische berging	1
Noorderring 2014	Sint-Jan	2014	Niet-archeologische berging	1
Ter Waarde 2014	Sint-Jan	2014	Niet-archeologische berging	1
Albertstraat 2015	Zonnebeke	2015	Vlakdekkende opgraving	2
Briekestraat 2015	Sint-Jan	2015	Toevalsvondst	15
Fluxys Frontzone (FLAZ-25)	Zuidschote	2015	Vlakdekkende opgraving	1
Fluxys Frontzone (FLAZ-52)	Zuidschote	2015	Vlakdekkende opgraving	5
Galgestraat 2015	Wijtschate	2015	Toevalsvondst	22
Fluxys HoLaPo (HOLA-01)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	14
Fluxys HoLaPo (HOLA-02)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-03)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-04)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	7
Fluxys HoLaPo (HOLA-05)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-11)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-14)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	3
Fluxys HoLaPo (HOLA-15)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	2
Fluxys HoLaPo (HOLA-16)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-18)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	11
Fluxys HoLaPo (HOLA-24)	Langemark	2016	Vlakdekkende opgraving	1
Ieperstraat 2016	Wijtschate	2016	Toevalsvondst	1
Kaaskerke 2016	Kaaskerke	2016	Vlakdekkende opgraving	5
Kwadestraat 2016	Heestert	2016	Toevalsvondst	1
Merendree 2016	Merendree	2016	Niet-archeologische berging	1
Moortelweg 2016	Boezinge	2016	Toevalsvondst	1

Vermist aan het front

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Type opgraving	Aantal
Oude Kortrijkstraat 2016	Beselare	2016	Toevalsvondst	1
's Graventafelstraat 2016	Passendale	2016	Toevalsvondst	1
Tuinwijk 2016	Diksmuide	2016	Vlakdekkende opgraving	5
Vijfwegenstraat 2016	Passendale	2016	Toevalsvondst	3
Voormezelestraat 2016	Wijtschate	2016	Toevalsvondst	1
Wulvergemstraat 2016	Wijtschate	2016	Toevalsvondst	2
Bellewaerde Proefsleuven	Zillebeke	2017	Proefsleuven	1
Citernestraat 2017	Zonnebeke	2017	Niet-archeologische berging	1
Eekhofstraat 2017	Voormezele	2017	Toevalsvondst	1
Frezenberg-Aquafin	Zonnebeke	2017	Vlakdekkende opgraving	19
Lotegatstraat 2017	Zonnebeke	2017	Toevalsvondst	1
Nieuwpoort 2017	Nieuwpoort	2017	Toevalsvondst	1
Oostkaai 2017	Boezinge	2017	Niet-archeologische berging	1
Waterstraat 2017	Geluveld	2017	Toevalsvondst	1
Wijtschatestraat 2017	Wijtschate	2017	Toevalsvondst	2
Bellewaerde opgraving	Zillebeke	2018	Vlakdekkende opgraving	11
Claerebout proefsleuven	Nieuwkerke	2018	Proefsleuven	1
Hill80	Wijtschate	2018	Vlakdekkende opgraving	112
Houthulstseweg 2018	Poelkapelle	2018	Toevalsvondst	5
Ijzerdijk 2018	Diksmuide	2018	Toevalsvondst	2
Lotegatstraat 2018	Zonnebeke	2018	Toevalsvondst	5
Nonnebossenstraat 2018	Zonnebeke	2018	Toevalsvondst	1
Oude Bellewaardestraat 2018	Ieper	2018	Toevalsvondst	2
Reutelhoek 2018	Beselare	2018	Toevalsvondst	9
's Graventafelstraat 2018	Passendale	2018	Toevalsvondst	3
Statiestraat 2018	Langemark	2018	Toevalsvondst	1
Tank Cemetery 2018	Zillebeke	2018	Vlakdekkende opgraving	1
Tresorierstraat 2018	Zonnebeke	2018	Toevalsvondst	2
Veldstraat 2018	Wevelgem	2018	Toevalsvondst	5
Wervikstraat 2018	Zillebeke	2018	Toevalsvondst	2
Beekstraat 2019	Langemark	2019	Vlakdekkende opgraving	9
Bruggestraat 2019	Poelkapelle	2019	Toevalsvondst	2
Claerebout 2019	Nieuwkerke	2019	Vlakdekkende opgraving	2
Esenweg 2019	Diksmuide	2019	Vlakdekkende opgraving	3
Ieperstraat 2019	Wijtschate	2019	Niet-archeologische berging	1
Klerkenstraat 2019	Langemark	2019	Niet-archeologische berging	1
Palingbeek 2019	Zillebeke	2019	Niet-archeologische berging	1
Tuinwijk 2019	Diksmuide	2019	Toevalsvondst	2
Twaalfgemeten 2019	Hollebeke	2019	Toevalsvondst	1
Vierstraat 2019	Wijtschate	2019	Niet-archeologische berging	1

Vermist aan het front

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Type opgraving	Aantal
Geluwe 2020	Geluwe	2020	Vlakdekkende opgraving	6
Hospicestraat 2020	Wijtschate	2020	Toevalsvondst	5
Ieperstraat 2020	Zonnebeke	2020	Toevalsvondst	4
Oude Bellewaardestraat 2020	Ieper	2020	Vlakdekkende opgraving	8
Sint-Medardusplein 2020	Wijtschate	2020	Toevalsvondst	2
Vrijbosroute 2020	Boezinge	2020	Vlakdekkende opgraving	1
Wijtschatestraat 2020	Wijtschate	2020	Toevalsvondst	2
Haezeweidestraat 2021	Langemark	2021	Toevalsvondst	1
Mandestraat 2021	Kemmel	2021	Toevalsvondst	1
Menenstraat 2021	Geluwe	2021	Toevalsvondst	2
Voormezelestraat 2021	Wijtschate	2021	Toevalsvondst	2
Vrijbosroute 2021	Langemark	2021	Vlakdekkende opgraving	5
Aquafin Frezenberg	Zonnebeke	2021-2022	Vlakdekkende opgraving	9
Madonna	Langemark	2022	Vlakdekkende opgraving	1
Totaal				734

3.2.4.1 PROEFSLEUVEN

Deze subcategorie omvat alle vooronderzoeken met bodemingrepen, maar in de praktijk betreft het meestal proefsleuven. Volgens de geldende afspraken worden stoffelijke resten van gesneuvelde militairen doorgaans niet opgegraven tijdens proefsleuvenonderzoek, tenzij er niet meer dan één slachtoffer wordt aangetroffen. In de eerstgenoemde gevallen wordt hoe dan ook geadviseerd tot opgraving, zelfs wanneer er geen andere relevante sporen aanwezig zijn. Deze afspraak was nog niet van kracht vóór 2015, wat verklaart waarom er bij oudere proefsleuvenonderzoeken vaker bergingen plaatsvonden, waarbij bovendien wel degelijk meer dan één slachtoffer werd geborgen.

Tot op heden zijn er 34 individuen opgegraven in 12 verschillende proefsleuvenonderzoeken, wat overeenkomt met 4,63% van de gevallen. Op twee uitzonderingen na vonden deze onderzoeken allemaal plaats vóór 2015.

Tabel 17. Overzicht van de proefsleuvenonderzoeken.

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Turco Farm	Boezinge	2002	2
Zuidschotestraat	Bikschote	2005	3
Zonnebekestraat 2009	Langemark	2009	1
Sint-Elooi 2010	Voormezele	2010	2
Kleine Poezelstraat 2011	Boezinge	2011	2
De Vloei (AOE)	Ieper	2013	6

Vermist aan het front

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Tuinwijk 2013	Diksmuide	2013	1
Briekestraat 2014	Sint-Jan	2014	7
Fluxys Frontzone (FLAM-14-1)	Merkem	2014	1
Fluxys Frontzone (FLAM-14-2)	Bikschote	2014	7
Bellewaerde Proefsleuven	Zillebeke	2017	1
Claerebout proefsleuven	Nieuwkerke	2018	1

3.2.4.2 VLAKDEKKENDE OPGRAVING

Reguliere, vlakdekkende opgravingen vormen uiteraard de meest voorkomende subcategorie, samen met de toevalsvondsten (zie hieronder). Vanwege de doorgaans grotere oppervlakte die kan worden onderzocht, ligt het gemiddelde aantal lichamen per locatie hier tweemaal zo hoog als bij toevalsvondsten.

In totaal gaat het om 284 individuen in 43 verschillende opgravingen, wat met 38,7% de meerderheid van alle bergingen vertegenwoordigt.

Tabel 18. Overzicht van de vlakdekkende opgravingen.

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Sint-Jacobskerk 1999	Ieper	1999	4
Cross Roads	Sint-Jan	2003	6
Caesar's Nose	Boezinge	2005	4
Plugstreet 2008	Ploegsteert	2008	1
Wervik De Pionier	Wervik	2009	1
Lege plaetse 2011	Beselare	2011	1
Wienerberger 2011	Zonnebeke	2011	3
Mesen Aquafin 2012	Mesen	2012	1
Polderweg 2012	Geluveld	2012	2
Kleine Poezelstraat 2013/2014	Boezinge	2013	4
Briekestraat 2014 (opgraving)	Sint-Jan	2014	3
Fluxys Frontzone (FLAZ-02)	Langemark	2014	3
Fluxys Frontzone (FLAZ-05)	Merkem	2014	1
Fluxys Frontzone (FLAZ-47)	Zuidschote	2014	2
Albertstraat 2015	Zonnebeke	2015	2
Fluxys Frontzone (FLAZ-25)	Zuidschote	2015	1
Fluxys Frontzone (FLAZ-52)	Zuidschote	2015	5
Fluxys HoLaPo (HOLA-01)	Langemark	2016	14
Fluxys HoLaPo (HOLA-02)	Langemark	2016	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-03)	Langemark	2016	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-04)	Langemark	2016	7
Fluxys HoLaPo (HOLA-05)	Langemark	2016	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-11)	Langemark	2016	1

Vermist aan het front

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Fluxys HoLaPo (HOLA-14)	Langemark	2016	3
Fluxys HoLaPo (HOLA-15)	Langemark	2016	2
Fluxys HoLaPo (HOLA-16)	Langemark	2016	1
Fluxys HoLaPo (HOLA-18)	Langemark	2016	11
Fluxys HoLaPo (HOLA-24)	Langemark	2016	1
Kaaskerke 2016	Kaaskerke	2016	5
Tuinwijk 2016	Diksmuide	2016	5
Frezenberg-Aquafin	Zonnebeke	2017	19
Bellewaerde opgraving	Zillebeke	2018	11
Hill80	Wijtschate	2018	112
Tank Cemetery 2018	Zillebeke	2018	1
Beekstraat 2019	Langemark	2019	9
Claerebout 2019	Nieuwkerke	2019	2
Esenweg 2019	Diksmuide	2019	3
Geluwe 2020	Geluwe	2020	6
Oude Bellewaardestraat 2020	Ieper	2020	8
Vrijbosroute 2020	Boezinge	2020	1
Vrijbosroute 2021	Langemark	2021	5
Aquafin Frezenberg	Zonnebeke	2021-2022	9
Madonna	Langemark	2022	1

3.2.4.3 TOEVALSVONDST

Zoals de naam al aangeeft, betreft dit bij toeval ontdekte lichamen die buiten reguliere archeologische trajecten werden aangetroffen, maar later toch archeologisch werden opgegraven.

Hier gaat het om 122 individuen afkomstig uit 38 verschillende meldingen, wat overeenkomt met 16,6% van het totaal aantal.

Tabel 19. Overzicht van de toevalsvondsten.

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Geluveld - VMW	Geluveld	2012	7
Briekestraat 2015	Sint-Jan	2015	15
Galgestraat 2015	Wijtschate	2015	22
Ieperstraat 2016	Wijtschate	2016	1
Kwadestraat 2016	Heestert	2016	1
Moortelweg 2016	Boezinge	2016	1
Oude Kortrijkstraat 2016	Beselare	2016	1
's Graventafelstraat 2016	Passendale	2016	1
Vijfwegenstraat 2016	Passendale	2016	3
Voormezelestraat 2016	Wijtschate	2016	1
Wulvergemstraat 2016	Wijtschate	2016	2

Vermist aan het front

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Eekhofstraat 2017	Voormezele	2017	1
Lotegatstraat 2017	Zonnebeke	2017	1
Nieuwpoort 2017	Nieuwpoort	2017	1
Waterstraat 2017	Geluveld	2017	1
Wijtschatestraat 2017	Wijtschate	2017	2
Houthulstseweg 2018	Poelkapelle	2018	5
Ijzerdijk 2018	Diksmuide	2018	2
Lotegatstraat 2018	Zonnebeke	2018	5
Nonnebossenstraat 2018	Zonnebeke	2018	1
Oude Bellewaardestraat 2018	Ieper	2018	2
Reutelhoek 2018	Beselare	2018	9
's Graventafelstraat 2018	Passendale	2018	3
Statiestraat 2018	Langemark	2018	1
Tresorierstraat 2018	Zonnebeke	2018	2
Veldstraat 2018	Wevelgem	2018	5
Wervikstraat 2018	Zillebeke	2018	2
Bruggestraat 2019	Poelkapelle	2019	2
Tuinwijk 2019	Diksmuide	2019	2
Twaalfgemeten 2019	Hollebeke	2019	1
Hospicestraat 2020	Wijtschate	2020	5
Ieperstraat 2020	Zonnebeke	2020	4
Sint-Medardusplein 2020	Wijtschate	2020	2
Wijtschatestraat 2020	Wijtschate	2020	2
Haezeweidestraat 2021	Langemark	2021	1
Mandestraat 2021	Kemmel	2021	1
Menenstraat 2021	Geluwe	2021	2
Voormezelestraat 2021	Wijtschate	2021	2

3.2.4.4 NIET-PROFESSIONELE OPGRAVING

Deze bergingen werden uitgevoerd door een amateurvereniging. Meestal zal een archeologische benadering zijn gehanteerd, maar met een summiere registratie. De stoffelijke resten zijn met andere woorden wel in situ vrijgelegd, maar er is zelden een notie van de context. Daarnaast ontbreekt het nagenoeg steeds aan foto's, tekeningen, schetsen, ... Ook een vondsteninventaris werd nooit opgemaakt. Enkel de meest bijzondere vondsten worden terloops vermeld, maar er is geen volledig en gedetailleerd overzicht.

In totaal werden op deze wijze 250 individuen geborgen op 11 verschillende vindplaatsen, wat overeenkomt met 34,1% van het totaal.

Vermist aan het front

Tabel 20. Overzicht van de niet-professionele opgravingen.

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Boezinge - Industrie	Boezinge	1998-2007	210
Saint-Yvon	Saint-Yvon	2000-2010	12
Ieper - Zuiderring	Zillebeke	2001	2
Passendale - Paardenbosstraat	Passendale	2002	3
Spoorwegberm 2005	Passendale	2005	1
Boezingestraat 2006	Langemark	2006	1
Keerzelaarstraat 2006	Langemark	2006	4
Kleine Poezelstraat 2006	Boezinge	2006	1
Zonnebeke Five	Zonnebeke	2006	5
Bargiestraat 2007	Boezinge	2007	10
Kleine Poezelstraat 2008	Boezinge	2008	1

3.2.4.5 NIET-ARCHEOLOGISCHE BERGING

De niet-archeologische bergingen zijn niet meer dan een inzameling van de stoffelijke resten door bijvoorbeeld de politie of de vinder, zonder enige vorm van registratie. In deze gevallen is het moeilijk om informatie te verkrijgen en nagenoeg steeds onmogelijk om de weinige informatie te verifiëren.

Het gaat om 37 gevallen waarbij 44 slachtoffers werden geborgen. Deze categorie maakt 6% uit van het totaal.

Tabel 21. Overzicht van de niet-archeologische bergingen.

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Schipstraat 2002	Passendale	2002	1
Brugseweg 2006	Langemark	2006	1
Frezenbergstraat 2006	Zonnebeke	2006	1
Kruisbierboomstraat 2006	Beselare	2006	1
Ommegang Noord 2006	Westrozebeke	2006	1
Diksmuidseweg 2007	Boezinge	2007	1
Gasthuisstraat 2007	Elverdinge	2007	2
Nieuwkerkestraat 2007	Mesen	2007	1
Schipstraat 2007	Passendale	2007	1
Hofstraat 2008	Loker	2008	1
's Graventafelstraat 2008	Passendale	2008	1
Wulvestraat 2008	Geluveld	2008	1
Zwarteleenstraat 2008	Zillebeke	2008	1
Klerkenstraat 2009	Langemark	2009	1
Roeselarestraat 2009	Zonnebeke	2009	1
Bellewaardestraat 2010	Zillebeke	2010	2
Menenstraat 2010	Geluveld	2010	1

Vermist aan het front

Site	(Deel)gemeente	Jaar	Aantal
Ieperstraat 2011	Zonnebeke	2011	3
Passendalestraat 2011	Passendale	2011	1
Vierkoningenstraat 2011	Mesen	2011	2
Mesenstraat 2012	Wijtschate	2012	1
Nieuwkerkestraat 2012	Mesen	2012	1
Kemmelstraat 2013	Kemmel	2013	1
Kraaistraat 2013	Wijtschate	2013	3
Mispelarestraat 2013	Passendale	2013	1
Passendalestraat 2013	Passendale	2013	1
Koekuitstraat 2014	Langemark	2014	1
Meenseweg 2014	Zillebeke	2014	1
Noorderring 2014	Sint-Jan	2014	1
Ter Waarde 2014	Sint-Jan	2014	1
Merendree 2016	Merendree	2016	1
Citernestraat 2017	Zonnebeke	2017	1
Oostkaai 2017	Boezinge	2017	1
Ieperstraat 2019	Wijtschate	2019	1
Klerkenstraat 2019	Langemark	2019	1
Palingbeek 2019	Zillebeke	2019	1
Vierstraat 2019	Wijtschate	2019	1

3.2.5 UITVOERDERS

Ook wat betreft de uitvoerders van het archeologisch onderzoek kan onderscheid worden gemaakt.

Tabel 22. Overzicht van de verschillende uitvoerders.

Instelling	Aantal sites	Percentage (sites)	Aantal individuen	Percentage (individuen)
Amateur groep	11	7,80%	250	34,06%
Overheidsdienst	47	33,33%	151	20,57%
Archeologisch bedrijf	45	31,91%	288	39,24%
Academisch	1	0,71%	1	0,14%
Onbekend	37	26,24%	44	5,99%

3.2.5.1 AMATEUR ONDERZOEKSGROEP (NIET-PROFESSIOELE ARCHEOLOGEN)

Amateur-onderzoeksgroepen zijn liefhebbers met een grote passie voor de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. Verschillende groeperingen en

Vermist aan het front

enkelingen waren actief in de jaren '90 en '00. Zij handelden op eigen initiatief in een periode dat de archeologische wetgeving nog niet volledig op punt stond, zeker niet wat betreft het omgaan met archeologische sporen, relict en vondsten uit de Eerste Wereldoorlog. Hoewel vaak bekritiseerd, nu en dan terecht, hebben zij ook goed werk verricht en bepaalde zaken gered van vernietiging, niet in het minst wat betreft de berging van gesneuvelde militairen. Op deze manier hebben zij deels het pad geëffend voor de professionalisering en archeologische benadering in de latere omgang met de stoffelijke resten van gesneuvelde militairen uit de Eerste Wereldoorlog. Daarom werd beslist om de slachtoffers die zij hebben opgegraven, toch op te nemen in het onderzoek.

3.2.5.2 OVERHEIDSDIENST (PROFESSIONELE ARCHEOLOGEN)

Het agentschap Onroerend Erfgoed, en dan vooral onder impuls van Marc Dewilde, was de grondlegger van de professionalisering van de archeologie van de Eerste Wereldoorlog. Het was het toenmalige IAP dat in 2002 begonnen was met de evaluatie van het archeologisch potentieel van het bodemarchief op de slagvelden in Westhoek. Vanzelfsprekend botsten de archeologen van het IAP tijdens deze evaluatieprojecten op stoffelijke resten van de gesneuvelden.

Nadien namen de activiteiten van het Agentschap Onroerend Erfgoed af, maar ze vielen nooit stil. Vanaf 2012 werd opnieuw meer terreinwerk uitgevoerd door deze overheidsdienst. De procedure van de toevalsvondsten wierp toen zijn eerste vruchten af en vanaf 2015 worden jaarlijks gesneuvelde militairen geborgen via deze weg.

3.2.5.3 BEDRIJF (PROFESSIONELE ARCHEOLOGEN)

Het laatste decennium heeft de commerciële archeologie de fakkel overgenomen van de overheidsdiensten. Met uitzondering van de toevalsvondsten, die de laatste jaren ook steeds vaker worden uitbesteed aan bedrijven, zijn het archeologische firma's die de onderzoeken op het terrein uitvoeren. Een evolutie die ook merkbaar is in de cijfers van de bergingen van gesneuvelde militairen.

3.2.5.4 ACADEMISCH (PROFESSIONELE ARCHEOLOGEN)

De professionele archeologen die actief zijn binnen een academische instelling, meestal universiteiten, zijn hier apart ingedeeld. Vanwege het nog relatief jonge bestaan van de archeologie van de Eerste Wereldoorlog is deze groep zeer klein, zeker in Vlaanderen en bij uitbreiding België. Het gaat zelfs zo ver dat de enige academische opgraving van gesneuvelde militairen die in België werd uitgevoerd, een Britse onderneming was.

3.2.5.5 POLITIE (GEEN ARCHEOLOGEN)

In bepaalde gevallen komt er geen archeoloog aan te pas, maar worden de resten gewoon ingezameld, meestal door de lokale politie. Voorafgaand aan de professionalisering van de archeologie van de Eerste Wereldoorlog was dit zeker het geval. Hoewel er ook gevallen zijn, van na de invoering van het protocol, waarbij archeologen niet werden verwittigd en de stoffelijke resten gewoon werden ingezameld.

3.2.5.6 ONBEKEND (GEEN ARCHEOLOGEN)

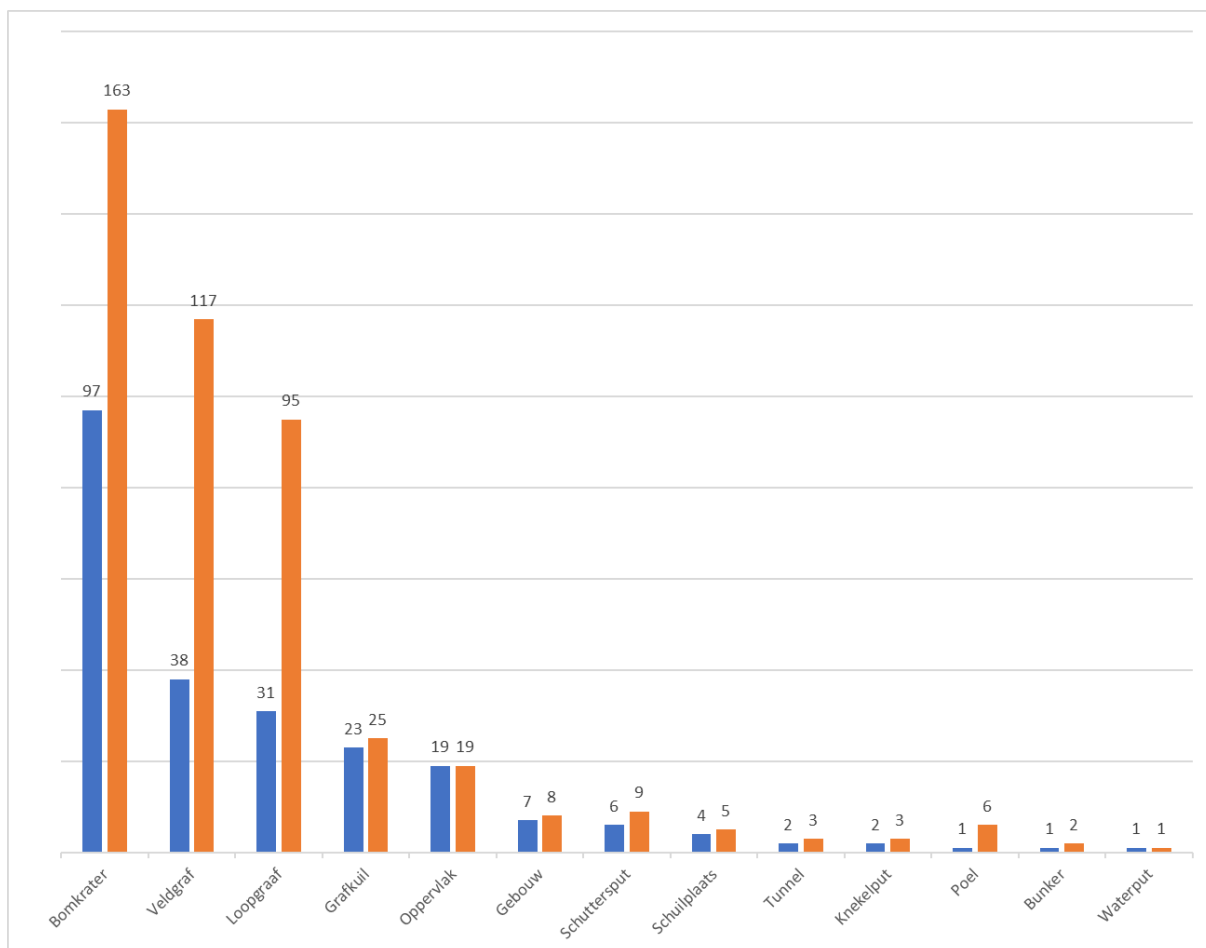
Wanneer er geen archeologen én geen politie aan te pas komen, gaat het meestal om een illegale berging. Deze gevallen worden niet aangegeven en verdwijnen ergens opnieuw in de grond of in privécollecties. Dergelijke voorbeelden zijn, door het ontbreken van enige registratie, niet in de database opgenomen. Ze zijn vooral bekend vanuit de vele verhalen die hierover de ronde doen bij de lokale bewoners en aannemers. De archeologische context is in dit geval voorgoed verloren.

De drijfveer van dergelijke bergingen is vaak vondstgericht, een activiteit die als plundering en grafroof kan worden gecatalogiseerd, of vanuit de veronderstelling dat een reguliere berging via de toevalsvondst-melding veel tijd en geld kost. Er zijn echter ook gevallen bekend waarbij een fragment botmateriaal, al dan niet menselijk, aan het oppervlak werd aangetroffen dat vervolgens met goede bedoelingen op een begraafplaats werd achtergelaten.

3.2.6 ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

Een volgend, meer gedetailleerd niveau, is de archeologische context waarin het stoffelijk overschot is aangetroffen. In tegenstelling tot het bovenliggende niveau, kan hier niet langer de volledige dataset van 734 individuen geanalyseerd worden omdat niet van elke berging voldoende informatie beschikbaar was. Per paragraaf zal telkens aangegeven worden hoe volledig de dataset was met betrekking tot het onderwerp.

De archeologische context kan getoetst worden aan drie parameters. Enerzijds het type spoor en anderzijds in hoeverre dat het desbetreffende spoor één of meerdere lichamen bevatte. Voor de volledigheid is aan de databank ook de verstoringsgraad van het archeologische spoor toegevoegd als derde parameter. Deze is minder bepalend voor de interpretatie van de archeologische context, maar kan wel essentieel zijn voor een goed begrip van de situatie.



Figuur 145. Grafiek met weergave van de verschillende contexten, opgesplitst in aantal sporen (blauw) en aantal individuen (oranje).

Vermist aan het front

3.2.6.1 SPOORTYPES

De belangrijkste parameter betreffende de archeologische context is de interpretatie van het archeologische spoor. Gesneuvelde militairen werden niet enkel begraven in grafkuilen, maar evengoed in andere structuren. Soms bleven ze er gewoon achter na een veldslag, maar ook tijdens de ruiming van het slagveld, na een veldslag, werden lichamen ter aarde besteld in reeds bestaande uitgravingen, vaak vanuit een praktisch standpunt. Hieronder volgt een overzicht van de verschillende spoortypes waarin de 734 archeologisch geborgen slachtoffers zijn aangetroffen.

Voor 278 van de individuen, 37,87%, is geen data beschikbaar over het spoortype. Het gaat hierbij om de niet-professionele en een groot aandeel van de niet-archeologische bergingen. In deze gevallen is er een minimale hoeveelheid aan informatie beschikbaar maar niet voldoende om het spoortype met zekerheid vast te stellen. Daarom werden deze ook uit onderstaande overzicht weggelaten, zodat de verhoudingen de aangetroffen spoortypes beslaan. De totalen waarnaar in deze paragraaf wordt verwezen, slaan dus op onderstaande tabel.

Tabel 23. Overzicht van de verschillende context met aanvulling van het aantal individuen aangetroffen per type context.

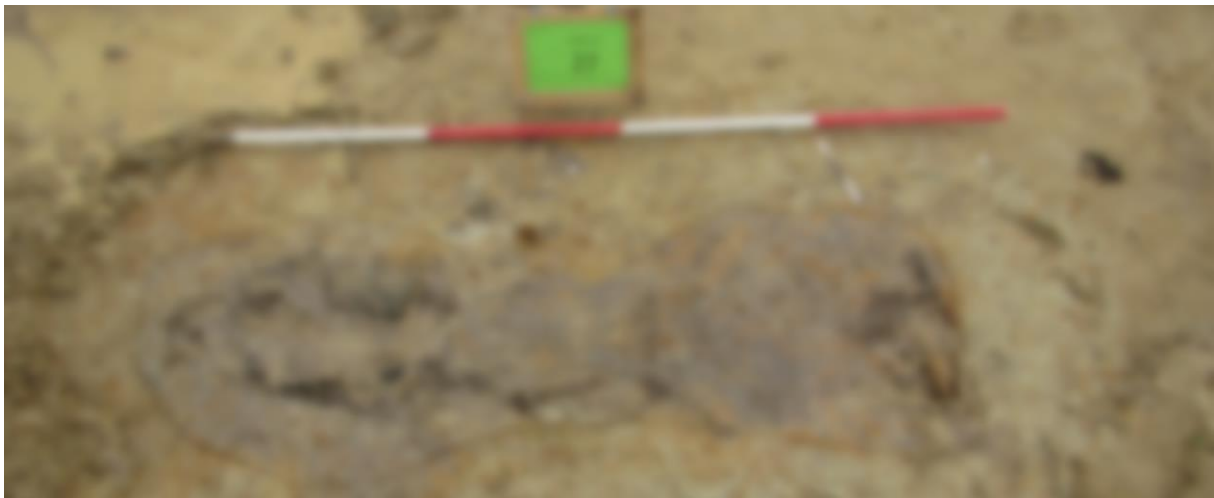
Spoortype	Aantal	Aantal individuen	Percentage (context)	Percentage (individuen)
Granaattrechter	97	163	41,81%	35,75%
Veldgraf	38	117	16,38%	25,66%
Loopgraaf	31	95	13,36%	20,83%
Grafkuil	23	25	9,91%	5,48%
Oppervlak	19	19	8,19%	4,17%
Gebouw	7	8	3,02%	1,75%
Schuttersput	6	9	2,59%	1,97%
Schuilplaats	4	5	1,72%	1,10%
Tunnel	2	3	0,86%	0,66%
Knekelput	2	3	0,86%	0,66%
Poel	1	6	0,43%	1,32%
Bunker	1	2	0,43%	0,44%
Waterput	1	1	0,43%	0,22%
Totaal	232	456	100,00%	100,00%

3.2.6.1.1 GRAFKUILEN

Grafkuilen zijn logischerwijs het te verwachten spoortype wanneer men denkt aan het onderzoek naar gesneuvelde militairen uit de Eerste Wereldoorlog.

Vermist aan het front

Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen veldgraven en graven op begraafplaatsen. Eerstgenoemde liggen verspreid over het slagveld, individueel of in kleine concentraties, en hadden meestal een tijdelijk karakter, althans dat was het opzet. In de praktijk kregen vele veldgraven, onbedoeld, alsnog een permanente functie. De intentie was het lichaam zo snel mogelijk van het slagveld te halen, om hygiënische en morele redenen. Daarom werd een veldgraf vaak gegraven vlakbij de locatie waar het slachtoffer sneuvelde. Maar het was evengoed niet de bedoeling om hem daar achter te laten. Op termijn diende hij te worden ontgraven en verplaatst naar een permanente begraafplaats. Oorlogshandelingen beslisten hier maar al te vaak anders over. Hoewel meestal gemarkeerd en de locatie genoteerd, verdwenen deze grafkuilen vaak volledig. Ontgraven op korte termijn bleek niet altijd evident, markeringen en volledige graven verdwenen door artillerievuur en het landschap veranderde danig, zodat zelfs de beste omschrijvingen niet meer volstonden om de locatie terug te vinden.

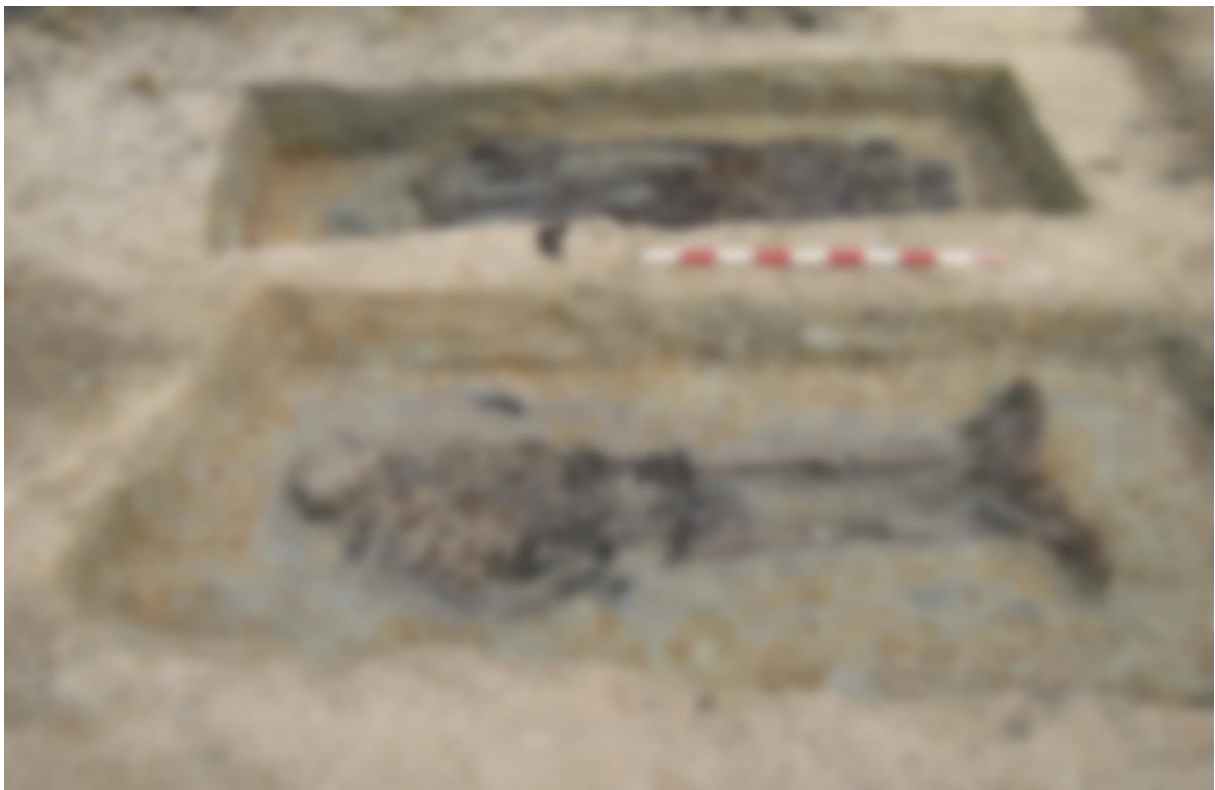


Figuur 146. Voorbeeld van een ondiep, geïsoleerd veldgraf (voor en na het vrijleggen van de stoffelijke resten) van een Duitse soldaat (2014-MER-001) die was begraven nabij Houthulst bos (© THV MRG).

Vermist aan het front



Figuur 147. Voorbeeld van een meervoudig veldgraf van Duitse soldaten (2014-BIK-001 t.e.m. 2014-BIK-007), gesneuveld nabij de Lobeek te Bikschote (© THV MRG).



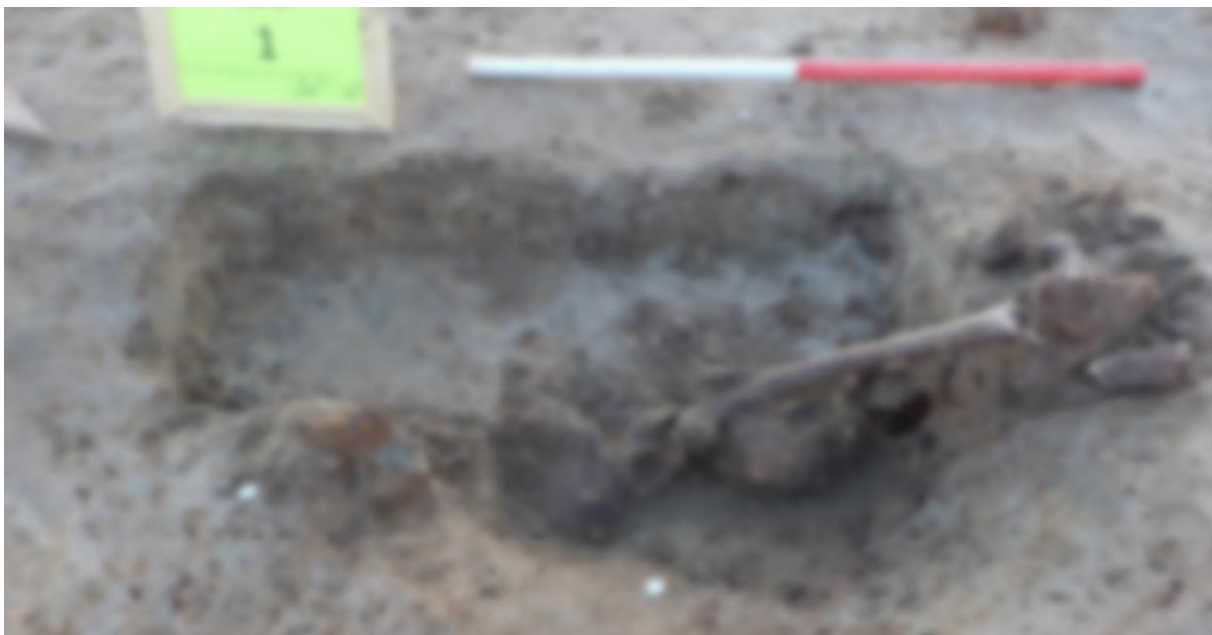
Figuur 148. Twee Britse grafkuilen – 2015-STJ-012 (onderaan) en 2015-STJ-013 (bovenaan) – op de voormalige en onvolledig geruimde, militaire begraafplaats nabij Irish Farm (© Agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front

Binnen het onderzoek werden 38 sporen geïnterpreteerd als veldgraf, wat overeenkomt met 117 individuen of 25,66% van het totale aantal gevallen. Dit kon nog eens opgedeeld worden in 25 individuele veldgraven en 13 meervoudige. Dit betekent dat 92 individuen (78,63%) werden begraven in 34,21% van alle archeologisch onderzochte veldgraven.

Grafkuilen die op begraafplaatsen werden gegraven, hadden een meer permanent karakter. Vaak ontstonden militaire begraafplaatsen spontaan, soms volledig gepland, nabij logistieke knooppunten, wegen en kruispunten. Niet zelden ligt hun oorsprong bij medische hulpposten waar zij die bezweken aan hun verwondingen werden begraven om te worden aangevuld met gesneuvelden die wel van het slagveld verwijderd konden worden. Na de oorlog lagen deze militaire begraafplaatsen, van allerlei groottes, verspreid over de voormalige slagvelden. Sommige werden, soms meerdere malen, geconcentreerd naar grotere concentratiebegravingen. Tijdens deze ondernemingen gebeurde het echter dat een ruiming niet grondig of onvolledig gebeurde. Zeker op begraafplaatsen dichtbij de gevechtszone kon dit problemen opleveren wanneer de kruisen waren vernietigd.

In totaal werden 23 sporen geïnterpreteerd als grafkuil, met in totaal 25 individuen, wat overeenkomt met 5,48% van de gevallen. Ook hier is sprake van enkelvoudige en meervoudige begravingen. Het betrof 21 enkelvoudige graven en 2 meervoudige graven, beide met 2 individuen.



Figuur 149. Een knekelput met de opeengestapelde skeletresten van een Franse soldaat (2014-ZUI-002) aangetroffen tijdens het Fluxys-project nabij Bikschote (© THV MRG).

Vermist aan het front

Tot slot werden ook nog 2 knekelputten geïdentificeerd. Het gaat om duidelijke secundaire begravingen waarbij de begraven lichamen niet meer in anatomisch verband werden aangetroffen, maar waarbij wel een duidelijke intentie tot (her)begraving kon worden vastgesteld door de context van een specifiek gegraven grafkuil. Het betreft 2 sporen met in totaal 3 individuen (0,66%): 1 enkelvoudige en 1 meervoudige begraving.

3.2.6.1.2 GRANAATTRECHTER

Van alle archeologische sporen die te dateren zijn in de Eerste Wereldoorlog, is de meerderheid ongetwijfeld als granaattrechter te interpreteren. Tijdens de oorlog werden miljoenen artilleriegranaten afgevuurd in de Westhoek en hoewel die niet allemaal ontploften of een archeologisch herkenbare granaattrechter achterlieten, zijn ze binnen de voormalige gevechtszones door die massaliteit overweldigend, soms dominant, in het archeologische vlak aanwezig.



Figuur 150. Voorbeeld van een granaattrechter waarin de stoffelijke resten van een Duitse soldaat (2014-MER-002) zijn achtergebleven op de bodem en bijgevolg onmogelijk teruggevonden konden worden tijdens de zoekacties na de oorlog (© THV MRG).

Vermist aan het front

Dit was ook zo tijdens de Eerste Wereldoorlog, zeker naarmate de oorlog vorderde en het frontlandschap na de grote artillerievoorbereidingen van 1917 en 1918 op sommige plaatsen volledig omgewoeld was. Deze hoeveelheid aan gigantische kuilen was, zeker vanuit praktisch oogpunt, nuttig tijdens de ruiming van het slagveld. In plaats van grafkuilen te moeten graven, konden de lichamen van gesneuvelden ook in de grote granaattrechters verzameld worden. Daarnaast waren de kraters ook geschikt om zich in te verschuilen tijdens een aanval of wanneer een offensief stokte. In beide gevallen sneuvelden ook honderden militairen terwijl ze een granaattrechter op de een of andere manier bemanden. Voldoende redenen zijn denkbaar waarom hun lichaam nadien niet meer werd teruggevonden en de krater zo, onbedoeld, een grafkuil werd.

Binnen het onderzoek werden de meeste slachtoffers, waarvan de context bekend is, aangetroffen in granaattrechters. Het gaat om 97 structuren waarin 163 individuen werden aangetroffen, goed voor een totaal van 35,75% van alle individuen.



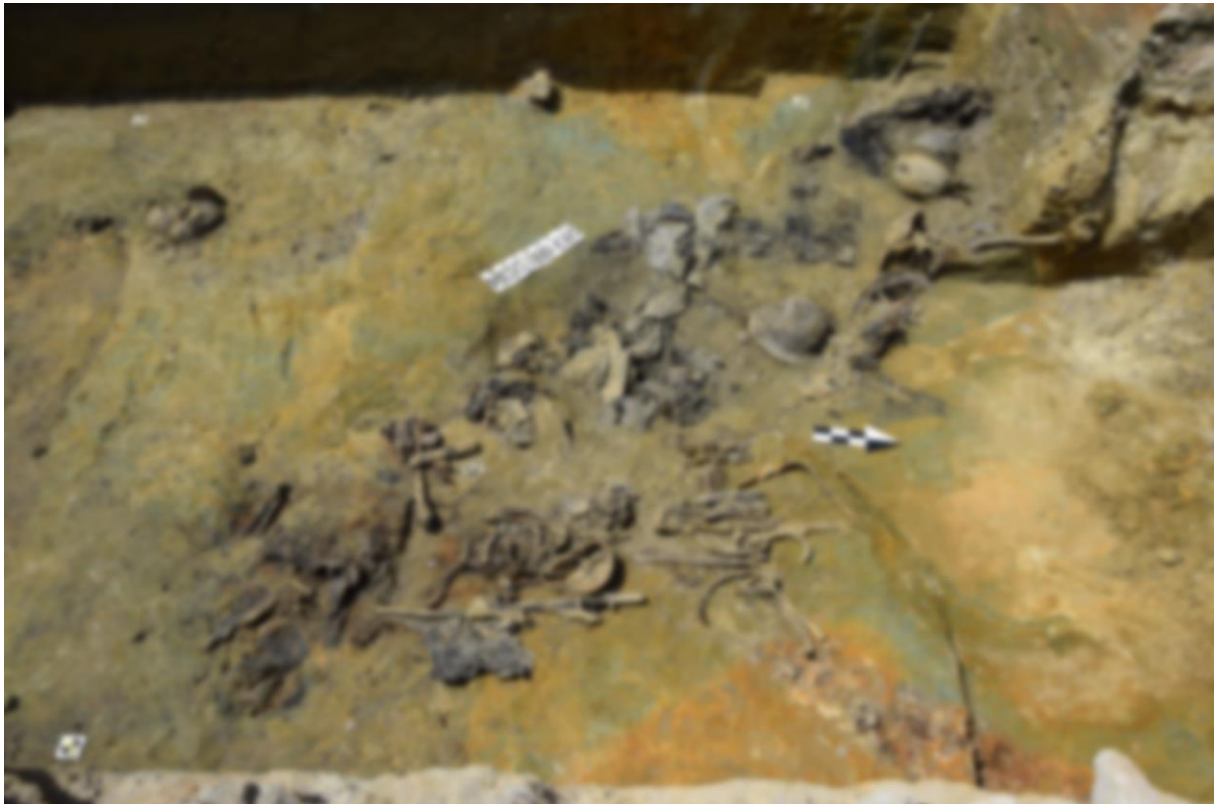
Figuur 151. In deze granaattrechter nabij Mesen werden niet minder dan 22 Duitse lichamen – waarvan een groot deel in doodskisten – gestapeld. Deze unieke vondst is zonder meer een uitstekend voorbeeld van een intentioneel gebruik van een granaattrechter als grafkuil (© Agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front

3.2.6.1.3 LOOPGRAVEN EN SCHUTTERSPUTTEN

Naast de granaatrechters zijn de loopgraven ongetwijfeld de meest iconische sporen uit de Eerste Wereldoorlog. Infanteristen begonnen zich al vanaf het begin van de oorlog in te graven om dekking te zoeken voor geweer- en artillerievuur. Aanvankelijk betrof het slechts schuttersputten of korte, onderbroken loopgraafsegmenten. Maar nadat het front eind 1914 volledig was vastgelopen, ontstond aan beide zijden een dicht netwerk van loopgraven op een ongeziene schaal.

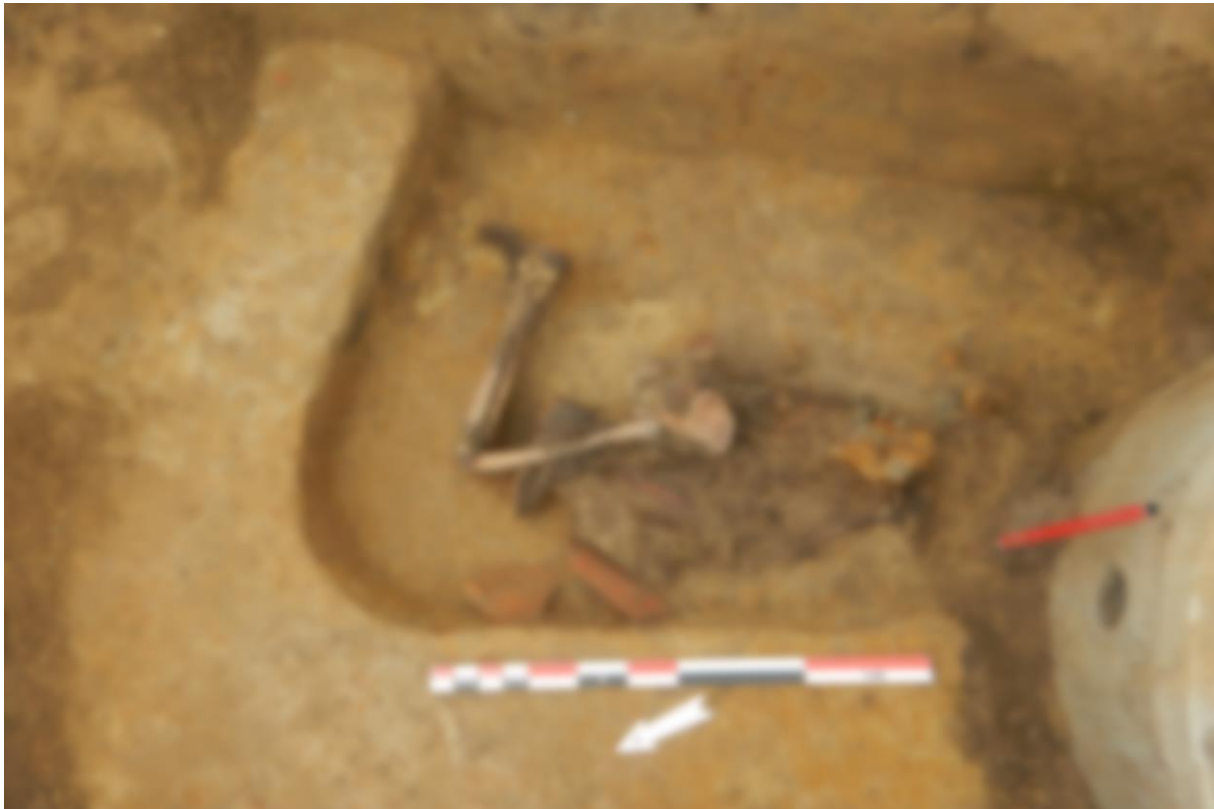
In rustige perioden of sectoren zal het zelden voorkomen dat het lichaam van een gesneuvelde militair achterblijft in een loopgraaf. Na of tijdens veldslagen daarentegen is het zeker niet ongewoon. Opnieuw kan het gaan om een toevallige begraving wanneer de lichamen achterblijven in de loopgraven of schuttersputten. Indien deze structuren nadien in onbruik raken, kan het lichaam uiteindelijk afgedekt raken, waardoor het moeilijk terug te vinden wordt. Maar het kan ook intentioneel zijn wanneer een, meestal afgedankte, loopgraaf uit praktische overwegingen wordt gebruikt als grafkuil tijdens de ruiming van een slagveld.



Figuur 152. Loopgraaf nabij Beselare (Reutelhoek) waarin vijf Britse militairen (2018-BES-001 t.e.m. 2018-BES-005) omkwamen en er tevens hun laatste rustplaats vonden (© Agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front

Binnen het onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen loopgraven, doorlopende defensieve systemen met een langer gebruik, en schuttersputten, die een in tijd en ruimte beperkt karakter hebben. Er werden 31 loopgraven geïdentificeerd waarin 95 verschillende individuen werden aangetroffen, wat overeenkomt met 20,83% van het totaal aantal vermisten. Voor de schuttersputten gaat het om 6 contexten met 9 individuen, goed voor 1,97% van het totaal.



Figuur 153. De stoffelijke resten van een Britse militair (2021-LAN-001) achtergelaten in een schuttersput nabij Sint-Juliaan (© Agentschap Onroerend Erfgoed).

3.2.6.1.4 SCHUILPLAATSEN, BUNKERS EN TUNNELS

Bunkers en schuilplaatsen vormen vaak een onderdeel van het loopgravenstelsel, maar in tegenstelling tot de loopgraven zelf zijn het afgesloten omgevingen met slechts beperkte toegang. Het zijn met andere woorden geen praktische contexten om lichamen te begraven. Als er toch gesneuvelden achterblijven, is dat eerder omdat ze ter plaatse zijn omgekomen, bijvoorbeeld door instorting van de structuur. Bovendien spelen er nog andere factoren. Voor tunnels is er enerzijds de archeologische bereikbaarheid, die vaak beperkt is tot de toegangen en/of de open gedeeltes. Structuren met een zeker

Vermist aan het front

solide karakter, zoals tunnels en bunkers, zijn ook gemakkelijker en interessanter om te hergebruiken en worden niet zo snel opgegeven, waardoor het ook op dat vlak minder pragmatische contexten zijn voor begraving.

Er zijn 4 schuilplaatsen bekend waarin samen 5 individuen werden aangetroffen. In 2 tunnels werden in totaal 3 individuen gevonden, en in 1 bunker werden 2 individuen aangetroffen. Voor de 3 types samen gaat het om 10 individuen, wat overeenkomt met ongeveer 2,41% van de gevallen.



Figuur 154. De fragmentaire resten van een Duitse militair (2010-VOO-001), aangetroffen in een ingestorte schuilplaats nabij Voormezele (© Agentschap Onroerend Erfgoed).

3.2.6.1.5 VOOROORLOGSE INFRASTRUCTUUR

De vooroorlogse infrastructuur heeft een tweeledige invloed op mogelijke begravingen.

Eenzijds zijn deze structuren, of de restanten ervan, integraal onderdeel van het slagveld en het oorlogslandschap waarin gesneuvelde soldaten al dan niet

Vermist aan het front

intentioneel achterbleven. Binnen het onderzoek gaat het onder meer om gebouwen, een waterput en een poel.

Het belang hiervan is niet te onderschatten, aangezien deze structuren niet zelden impact hebben gehad op de gevechten. Gemakkelijk verdedigbare infrastructuur zoals boerderijen, dijken, spoorwegbeddingen, molens en dergelijke vormen in de aanvang van de oorlog beslissende elementen voor het verloop van de gevechten. Bij uitbreiding waren ze dus ook medebepalend voor de plaatsen waar veel slachtoffers vielen of waar gesneuvelden terechtkwamen via gebruik als medische infrastructuur.



Figuur 155. De stoffelijke resten van Gustav Hinkel (2018-LAN-001) werden aangetroffen onder de vloer van een bestaande woning. Hij werd bedolven onder muurresten waar hij bleef liggen, zelfs nadat de woning heropgebouwd werd (© Agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front

Anderzijds is het bij begravingen ook noodzakelijk om de locatie op een of andere manier te registreren. Vooroorlogse infrastructuur, die op alle stafkaarten staat weergegeven, was hiervoor vaak een ideale marker om veldgraven in te planten of hun locatie te beschrijven. Waardoor vooroorlogse elementen ook op deze manier dienst deden als een soort herkenningspunt of (onbewuste?) aantrekkingspool voor begravingen.

Er zijn echter ook factoren waardoor begravingen in vooroorlogse structuren archeologisch minder evident zijn. Zo werden vooroorlogse structuren na de oorlog vaak heropgebouwd of opnieuw in gebruik genomen. Ook de archeologische herkenbaarheid is niet altijd evident. Bestaande grachten bijvoorbeeld, worden in historische bronnen duidelijk als geïmproviseerde defensieve structuren gebruikt maar zijn archeologisch niet tot moeilijk herkenbaar in die functie. Ook hun potentiële robuustheid kan, net zoals de tunnels en bunkers reeds tot een andere pragmatiek hebben geleid in functie van begraving.

Binnen het onderzoek werden 15 individuen (3,29% van het totaal) aangetroffen in contexten die als vooroorlogse structuren geïnterpreteerd werden. Het gaat om 7 gebouwcontexten waarin 8 individuen werden aangetroffen, 1 poel waarin 6 individuen werden aangetroffen en 1 waterput waarin 1 individu werd aangetroffen.

3.2.6.1.6 OPPERVLAK

Uiteraard kwamen niet alle gesneuvelden in een graf of uitgraving terecht. Velen bleven aan het oppervlak. Contemporaine foto's tonen gesneuvelde soldaten op het oppervlak, hangend in prikkeldraad, tot zelfs hoog in bomen. Indien de lichamen in een later stadium niet worden afgedekt, begraven of geruimd en alsnog onder de grond terecht komen, is de kans klein om deze archeologisch te herkennen.

Deze lichamen zijn door fysieke degradatie, natuurlijk, door oorlogsgeweld of latere nivellerings- en landbouwactiviteiten vermoedelijk grotendeels vergaan of zeer gefragmenteerd in de ploeglaag verspreid, en zullen archeologisch als gefragmenteerd los bot worden geïnterpreteerd.

Vermist aan het front

Binnen het onderzoek werden 19 contexten als oppervlakte geïnterpreteerd. Het gaat hierbij om 19 individuen die in nivelleringspakketten of de ploeglaag werden aangetroffen.



Figuur 156. De skeletresten van deze gesneuvelde militair (2016-LAN-001) werden net onder de ploeglaag aangetroffen en konden niet meteen toegewezen worden aan een spoortype. Vermoedelijk bleef hij aan het oppervlak liggen en raakte het lichaam zo verhakeld en vermengd (© THV MRG).

3.2.6.2 GRAFTYPE

Een bijkomende parameter waaraan de context kan worden getoetst, is het graftype, en dan meer bepaald of het gaat om een enkelvoudige of meervoudige begraafing. De interpretatie tussen enkelvoudige en meervoudige begraafing berust louter op de archeologische context en niet op de intentie van begraafing. Een dergelijke intentie kan immers slechts in de meest uitgesproken gevallen met enige zekerheid worden vastgesteld.

Van de 734 archeologisch aangetroffen individuen kon op basis van de beschikbare gegevens voor 521 individuen een graftype worden bepaald. Het gaat in totaal om 279 contexten waarvan 195 met een enkelvoudige begraafing

Vermist aan het front

en 84 met meervoudige begraafing. Respectievelijk gaat het om 195 en 326 vermiste soldaten.

Tabel 24. Overzicht van het aantal enkelvoudige en meervoudige graven.

Graftype	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Enkelvoudig graf	195	69,89%	195	37,43%
Meervoudig graf	84	30,11%	326	62,57%
Totaal	279	100,00%	521	100,00%

3.2.6.2.1 ENKELVOUDIG

Van de 195 vermisten die in enkelvoudige begravingen zijn aangetroffen, is de context van deze begravingen vrij divers. Het gaat om 70 granaattrechters, 25 veldgraven, 21 grafkuilen, 19 oppervlaktevondsten, 10 loopgraven, 6 gebouwen, 4 schuttersputten, 3 schuilplaatsen, 1 knekelput, 1 tunnel en 1 waterput. Verder zijn er ook 34 individuen die alleen zijn aangetroffen, maar waarvan de context onbekend is.

Tabel 25. Overzicht van de contexten met enkelvoudige begravingen.

Spoortype	Aantal	Percentage (aantal)	Percentage (Individuen)
Granaattrechter	70	25,09%	13,44%
Geen data	34	12,19%	6,53%
Veldgraf	25	8,96%	4,80%
Grafkuil	21	7,53%	4,03%
Oppervlak	19	6,81%	3,65%
Loopgraaf	10	3,58%	1,92%
Gebouw	6	2,15%	1,15%
Schuttersput	4	1,43%	0,77%
Schuilplaats	3	1,08%	0,58%
Waterput	1	0,36%	0,19%
Tunnel	1	0,36%	0,19%
Knekelput	1	0,36%	0,19%
Totaal	195	69,89%	37,43%

3.2.6.2.2 MEERVOUDIG

Van de 326 vermiste soldaten die in meervoudige graven zijn aangetroffen, zijn er in totaal 84 contexten met 2 tot maximaal 23 individuen.

Vermist aan het front

Het gaat om 27 granaattrechters, 21 loopgraven, 13 veldgraven, 2 grafkuilen, 1 knekelput, 2 schuttersputten, 1 schuilplaats, 1 tunnel, 1 bunker, 1 gebouw en 1 poel.

Verder werden op 13 locaties meerdere individuen tezamen aangetroffen zonder dat de context bekend is.

Tabel 26. Overzicht van de contexten met meervoudige begravingen.

Spoortype	Aantal	Percentage (aantal)	Individuen	Percentage (Individuen)
Granaattrechter	27	9,68%	93	17,85%
Loopgraaf	21	7,53%	85	16,31%
Geen data	13	4,66%	31	5,95%
Veldgraf	13	4,66%	92	17,66%
Grafkuil	2	0,72%	4	0,77%
Schuttersput	2	0,72%	5	0,96%
Bunker	1	0,36%	2	0,38%
Gebouw	1	0,36%	2	0,38%
Knekelput	1	0,36%	2	0,38%
Poel	1	0,36%	6	1,15%
Schuilplaats	1	0,36%	2	0,38%
Tunnel	1	0,36%	2	0,38%
Totaal	84	30,11%	326	62,57%

Het is opvallend dat meervoudige begravingen, hoewel ze slechts 30,11% van het aantal contexten uitmaken, toch 62,57% van het totale aantal individuen vertegenwoordigen.

Hierbij zijn zowel geïmproviseerde en unieke contexten als typische slagveldstructuren zoals granaattrechters, loopgraven en veldgraven betrokken. Dit benadrukt de diversiteit en complexiteit van de begravingen tijdens de Eerste Wereldoorlog, waarbij verschillende factoren hebben bijgedragen aan de manier waarop gesneuvelde soldaten werden begraven en teruggevonden.

3.2.7 STOFFELIJKE RESTEN: ARCHEOLOGISCH

Na de archeologische context kan nog dieper worden ingezoomd op het niveau van de stoffelijke resten zelf. Deze zullen eerst archeologisch benaderd worden, namelijk in situ, op het terrein zelf. Dit onderzoek levert informatie op over de eventuele versterking van het lichaam, de intentionaliteit van de begraving, de

Vermist aan het front

depositie, de anatomie en de houding. Vervolgens worden de skeletresten bekeken vanuit fysisch antropologisch perspectief (*ut infra*).

Van de 734 individuen die het onderwerp zijn van dit onderzoek, was er slechts bij 506 (68,94%) informatie beschikbaar op dit niveau. De hierna volgende overzichten hebben dus steeds betrekking op deze subdata.

3.2.7.1 VERSTORING

De mate waarin de stoffelijke resten verstoord zijn, heeft invloed op de interpretatie van de onderstaande parameters. Bovendien kan de verstoring ook van belang zijn voor later onderzoek naar de identiteit van het slachtoffer. Dit kan eigenlijk worden onderverdeeld in zes categorieën: onverstoord, verstoord op het moment van de dood, verstoord tussen dood en begraving, verstoord na de begraving, verstoord na de oorlog en verstoord bij het aantreffen. In sommige gevallen was het niet mogelijk vast te stellen wanneer de verstoring had plaatsgevonden, of er was gewoon geen informatie over de verstoringsgraad van het skelet.

Als een context of individu verstoord wordt aangetroffen, is het dus van belang deze verstoring te begrijpen om de informatieve waarde van de context maximaal te kunnen interpreteren.

Tabel 27. Overzicht van de voorkomende verstoringstypes.

Verstoring	Aantal	Percentage
Onverstoord	138	27,27%
Tijdens de ontdekking	105	20,75%
Na de dood, voor of tijdens de begraving	86	17,00%
Na begraving (verstoord)	85	16,80%
Niet vast te stellen	56	11,07%
Op het tijdstip van zijn dood	18	3,56%
Na de oorlog	10	1,98%
Geen bewijs	8	1,58%
Totaal	506	100,00%

3.2.7.2 INTENTIONALITEIT VAN DE BEGRAVING

Eén van de archeologische parameters waarmee een vermist lichaam kan worden beoordeeld, is of de militair intentioneel of accidenteel werd begraven.

Vermist aan het front

Strictu sensu zijn alle lichamen van vermiste militairen die vandaag nog worden aangetroffen op een of andere manier bedolven geraakt onder het oppervlak. Er zijn echter talloze manieren waarop dit kan zijn gebeurd. Een belangrijk onderscheid hierbij is of er een archeologisch vaststelbare intentie tot begraving was of niet.

Binnen het onderzoek was er data beschikbaar voor 506 individuen. Hiervan werd bij 218 individuen een duidelijke intentionele begraving vastgesteld. Voor 146 individuen was duidelijk geen intentionaliteit aanwezig. Voor 142 individuen kan niet met zekerheid worden bepaald of de begraving al dan niet intentioneel was..

Tabel 28. Overzicht van de aantallen intentioneel en accidenteel begraven individuen.

Begravingstype	Aantal	Percentage
Accidenteel	146	28,85%
Intentioneel	218	43,08%
Niet vast te stellen	142	28,06%
Totaal	506	100,00%

3.2.7.2.1 INTENTIONEEL

Semantisch gezien is een intentionele begraving een zeer ruim en moeilijk af te bakenen begrip. Een soldaat kan om diverse redenen bewust antropogeen worden 'begraven' of met aarde worden afgedekt. De initiële intentie van de begraving kan echter alleen worden vastgesteld als deze intentie zich ook archeologisch manifesteert. In dat opzicht kunnen we de intentionele begravingen archeologisch beperken tot de gevallen waar het de bedoeling was om een gesneuvelde militair te begraven en waarbij hiervoor ook tijd en moeite werden genomen. In de meest duidelijke gevallen is er ook sprake van onmiskenbare zorgvuldigheid die bij het begraven in acht werd genomen. Gezien de moeite en zorg voor de doden is de kans bij een intentionele begraving ook groot of groter dat er ergens een, al dan niet officiële, administratieve neerslag van deze begraving werd gemaakt.

Archeologisch gezien is de intentie van een begraving alleen vast te stellen wanneer er sprake is van duidelijke *post-mortem* manipulatie van het lichaam. Een eerste aanwijzing van een intentionele begraving is mogelijk de context waarin het lichaam wordt aangetroffen. Als het een duidelijke grafkuil op een begraafplaats betreft, is de intentionaliteit vrij evident.

Vermist aan het front

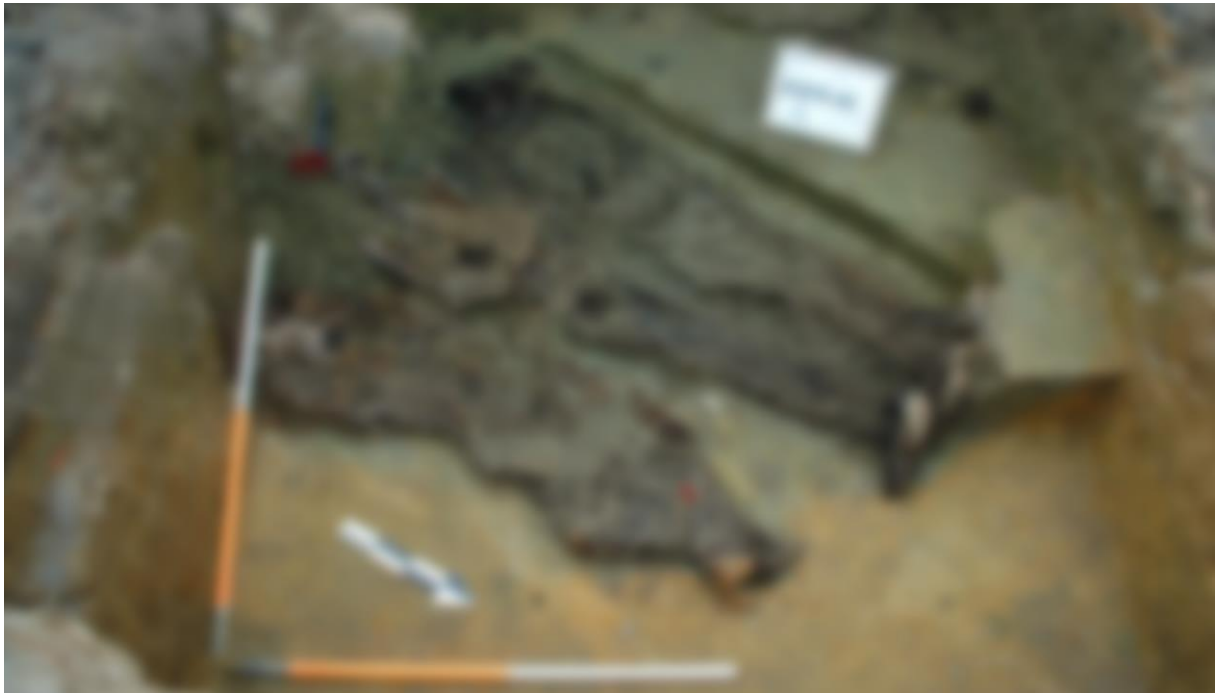
Niet alleen de context is bepalend, maar ook de lichaamshouding kan een intentionele begraafing verraden wanneer het individu bijvoorbeeld in een bepaalde positie of houding is neergelegd. Ook slordigere deposities, zoals meerdere individuen in een meervoudig graf, kunnen de omstandigheden en daarmee de potentiële intentionaliteit van een, al dan niet zorgvuldige, begraafing onthullen.



Figuur 157. Voorbeeld van een intentionele begraafing met meerdere (n=19) lichamen (2018-WIJ-005 t.e.m. 2018-WIJ-007; 2018-WIJ-010 t.e.m. 2018-WIJ-013; 2018-WIJ-032; 2018-WIJ-033; 2018-WIJ-035 t.e.m. 2018-WIJ-038; 2018-WIJ-040; 2018-WIJ-041; 2018-WIJ-045; 2018-WIJ-087; 2018-WIJ-090; 2018-WIJ-111), aangetroffen te Wijtschate. Merk op hoe de armen van meerdere slachtoffers nog open liggen, zoals ze zijn neergelegd, gedragen onder de oksels (© DigHill80).

Een derde element dat kan wijzen op de intentionaliteit van een begraafing, zijn aanwijzingen van het toevoegen of wegnemen van materiaal. Wanneer archeologisch wordt vastgesteld dat het lichaam werd begraven in een container zoals een grafkist, deken, zeil, enzovoort, is de intentionaliteit van de begraafing ook vrij duidelijk aan te tonen. Ook het wegnemen van materiaal, waaronder identificatieplaatjes, soldijboekjes, persoonlijke bezittingen, delen van het uniform (schouderinsignes), of herbruikbare uitrusting, kan mogelijk een bijkomende aanwijzing zijn voor de intentionaliteit van een begraafing.

Vermist aan het front



Figuur 158. Australische militairen begraven nabij Westhoek (2006-ZON-002 t.e.m. 2006-ZON-004). De intentionaliteit kan hier duidelijk worden afgeleid uit de houding, maar bovenal uit het feit dat ze in dekens waren gewikkeld, die bovendien waren toegebonden met koperdraad (© MMP1917).



Figuur 159. Detail van de onderbenen van 2006-ZON-003 en 2006-ZON-004 met de koperdraden waarmee de dekens waren toegeknoopt (© MMP1917).

Het louter ontbreken van materiaal is echter geen overtuigend argument voor intentionele begraving, aangezien de reden voor de afwezigheid onbekend is.

Vermist aan het front

Naast het intentioneel wegnemen kan er sprake zijn van een initiële afwezigheid van het materiaal in kwestie, evenals een gebrekkige archeologische neerslag door slechte bewaring, de kwaliteit van de, al dan niet archeologische, opgraving, of de latere versterking van de context.

Binnen het onderzoek kon bij 218 individuen een zekere intentionaliteit van begraving archeologisch worden vastgesteld. Dat is 43,08% van de gevallen waarvoor data beschikbaar is, of 29,7% van het totaal aantal individuen. Al bij al toch een vrij significant aandeel.

3.2.7.2.2 ACCIDENTEEL

Als tegenhanger van de intentionele begraving is er ook de accidentele begraving. Hiermee worden de lichamen bedoeld waarvan kon worden vastgesteld dat ze niet-intentioneel zijn achtergebleven. Concreet bleven ze in situ achter op de plaats van overlijden en geraakten ze daar, al dan niet bedoeld, bedolven of begraven. Het gaat om 146 individuen, 28,85% van de gevallen met beschikbare data of 19,89% van het totale aantal.



Figuur 160. Duitse militair (2015-ZUI-001), achtergebleven in een granaattrechter en dus accidenteel begraven (© THV MRG).

Vermist aan het front

3.2.7.2.3 NIET VAST TE STELLEN

Het louter ontbreken van een duidelijk archeologisch vaststelbare intentionaliteit leidt niet automatisch tot een accidentele interpretatie. Voor 142 individuen kon noch de intentionaliteit, noch de accidentaliteit overtuigend worden aangetoond. Dit betreft 28,06% van de gevallen waarvoor data beschikbaar is of 19,35% van het totaal.

3.2.7.3 DEPOSITIE

Een tweede parameter waaraan lichamen van vermiste soldaten kunnen worden getoetst, is de depositie. Gaat het om een primaire begraafing of een secundaire, tertiaire, enzovoort? Niet zelden werden veldgraven en gesneuvelden initieel begraven op kleinere begraafplaatsen die later werden geconcentreerd op grotere begraafplaatsen, die op hun beurt ook weer werden geconcentreerd. Dit resulteerde in situaties waarbij bepaalde militairen diverse keren werden (her)begraven. Ook lichamen die initieel op het slagveld achterbleven, begraven werden of aan het oppervlak lagen, kunnen na verloop van tijd (her)begraven zijn, bijvoorbeeld wanneer ze werden aangetroffen bij de aanleg van nieuwe loopgraven.

Archeologisch is het moeilijk vast te stellen of een begraafing al dan niet primair is. Desalniettemin kan het vaststellen van een (her)begraving interessant zijn, aangezien er enerzijds informatie over de primaire begraafing verloren gaat, maar anderzijds ook extra informatie van de herbegraving wordt toegevoegd. Een herbegraving biedt ook extra kansen op een historische registratie van deze activiteit.

De locaties waar een primair begraven lichaam werd gerecupereerd zijn anderzijds ook interessant. Meestal werden niet alle lichamelijke resten gerecupereerd, en er is ook de mogelijkheid dat vondsten achterblijven.

Tabel 29. Overzicht van de aantallen primaire en secundaire begraafingen.

Depositie	Aantal	Percentage
Primaire depositie	331	65,42%
Secundaire depositie	20	3,95%
Niet vast te stellen	122	24,11%
Geen data	33	6,52%
Totaal	506	100,00%

Vermist aan het front

3.2.7.3.1 PRIMAIR

De meeste lichamen van vermiste soldaten worden in een archeologisch primaire context aangetroffen. Na hun initiële depositie werden ze meestal niet meer verplaatst of herbegraven, of dit is archeologisch toch niet meer vast te stellen. Hoewel de context van deze begraafing zelf niet eenvoudig is – een lichaam kan eerst verplaatst zijn of lang aan het oppervlak gelegen hebben – blijft de context na de begraafing wel vrij gesloten.

Over het algemeen kan worden verwacht dat er bij een primaire begraafing sprake is van een zekere volledigheid van de resten, met name de aanwezigheid van de kleinere hand- en voetbeentjes, en een zeker anatomisch verband in een vrij zuivere context. Latere verstoringen, tijdens of na de oorlog, kunnen de interpretatie als dusdanig echter sterk bemoeilijken. Een primair begraven lichaam dat zwaar getroffen werd door artillerievuur, is mogelijk niet meer volledig en nog moeilijk als dusdanig te herkennen. De context kan hier mogelijk wel nog een antwoord bieden, wat opnieuw pleit voor het belang van een grondige opgraving met oog voor de context waarin het lichaam is aangetroffen.

Er werden 331 van de 506 archeologisch bekende begravingen geregistreerd als primaire begraafing (65,42%).

3.2.7.3.2 SECUNDAIR

Naast primaire deposities komen er ook secundaire deposities voor. Deze zijn echter zeer moeilijk vast te stellen. In de praktijk gaat het om gevallen waarvan zeer duidelijk is dat ze niet primair werden begraven, bijvoorbeeld omdat blijkt dat het anatomisch verband ontbrak ten tijde van de begraafing.

Ook de verstoring van primaire deposities kan leiden tot een context die te beschouwen is als een secundaire depositie. Zo werd archeologisch verschillende malen vastgesteld dat een primaire begraafing door een inslag van een artilleriegranaat zwaar werd verstoord. In het geval van een artillerie-inslag gaat het om een duidelijk fysiek fenomeen en is de verstoring gemakkelijk te interpreteren, zeker in de gevallen waarin de initiële context nog (deels) te herkennen is. In dergelijke gevallen kan de oorspronkelijke, primaire situatie meestal achterhaald worden.

Vermist aan het front



Figuur 161. Onder de granaatrechter konden de individuele grafkuilen van de 4 begravingen (2016-LAN-017, 2016-LAN-017, 2016-LAN-022 en 2016-LAN-023) nog herkend worden (© THV MRG).



Figuur 162. Secundaire depositie van 3 Duitse militairen (2018-WIJ-004, 2018-WIJ-017 en 2018-WIJ-022) in een kuil. Vermoedelijk werden de lichamen aangetroffen bij het graven van de nabijgelegen loopgraaf (© DigHill80).

Vermist aan het front

In het geval van andere, minder evident te interpreteren verstoringen is het moeilijker de initiële depositie te reconstrueren. Bijgevolg is het aantal individuen dat met zekerheid geïnterpreteerd kan worden als secundair begraven zeer laag, slechts 20 individuen. Dat is niet meer dan 3,95% van de bekende individuen, of slechts 2,7% van het totale aantal. Het is niet onwaarschijnlijk dat het werkelijke aandeel hoger is, maar archeologisch kan dit niet worden vastgesteld. In een kwart van de gevallen, goed voor nog eens 122 individuen (24,11% of 16,6% van het totaal), was het niet mogelijk vast te stellen of de depositie al dan niet primair was.

3.2.7.4 ANATOMIE

Naast de louter archeologische data zijn er ook de fysisch antropologische *in situ* parameters. Eén daarvan is de anatomie van de aangetroffen menselijke resten. In de dataset van 734 individuen is voor 506 individuen informatie beschikbaar over de anatomische bewaring.

Tabel 30. Overzicht van de verschillende types anatomie.

Anatomie	Aantal	Percentage
Anatomisch verband	267	52,77%
Fragmentair	161	31,82%
Vermengd	78	15,42%
Totaal	506	100,00%

Op basis van deze gegevens lijkt het dat individuen met een goede anatomische bewaring duidelijk in de meerderheid zijn. Het spreekt natuurlijk ook voor zich dat betere en vollediger bewaring leidt tot grotere zichtbaarheid en bijgevolg ook een grotere kans dat deze individuen worden opgemerkt en opgegraven.

3.2.7.4.1 ANATOMISCH VERBAND

De meest logische manier om menselijke resten aan te treffen, is in anatomisch verband. Dit suggereert dat de archeologische deposities van de resten plaatsvonden op een moment dat het lichaam nog niet (volledig) ontbonden was en het skeletmateriaal nog door zacht weefsel bijeen werd gehouden. Wanneer een vermiste wordt aangetroffen in anatomisch verband, suggereert dit ook dat de begraving, al dan niet intentioneel, relatief snel na het overlijden plaatsvond

Vermist aan het front

en dat de latere verstoring relatief beperkt was. Binnen het onderzoek komt dit voor bij 267 of 52,8% van de gevallen.

3.2.7.4.2 VERMENGD

Wanneer de anatomie volledig verloren is gegaan, spreken we van vermenging van de resten. Dit kan, net zoals bij fragmentaire anatomische bewaring, gerelateerd zijn aan de initiële doodsoorzaak zelf. Het is echter ook mogelijk dat de menselijke resten aanvankelijk in een zeker anatomisch verband lagen, maar later werden verspreid of verstoord – bijvoorbeeld door artillerievuur of door verplaatsing van de resten nadat het zachte weefsel grotendeels verdwenen was. Dat kon vrij snel gebeurd zijn, maar ook zeer recente verstoringen kunnen de oorzaak zijn. Een anatomisch vermengd lichaam kan volledig zijn; de anatomie is echter niet meer intact. Binnen het onderzoek betreft het 78 individuen, wat overeenkomt met 15,4% van de gevallen.

3.2.7.4.3 FRAGMENTAIR

Soms worden de aangetroffen resten echter niet in volledig anatomisch verband, noch vermengd gevonden, maar gaat het om gefragmenteerde delen van het lichaam. Dit kan betekenen dat de resten bij de archeologische depositie al verhakkeld waren, doordat het lichaam ernstig beschadigd was door het oorlogsgeweld. In dit geval is er normaal gesproken wel sprake van enig anatomisch verband in één of meerdere lichaamsdelen. Een fragmentair individu heeft over het algemeen ook een zeer slechte bewaring wat betreft compleetheid. Binnen het onderzoek betreft het 161 individuen, wat overeenkomt met 31,8% van de gevallen.

3.2.7.5 HOUDING

Wanneer er sprake is van een zeker anatomisch verband, kan ook verder gekeken worden naar de houding waarin de militair werd aangetroffen. Deze houding verraadt vaak de intentionaliteit waarmee de vermiste begraven of bedolven werd.

Vermist aan het front

Hoewel een accidenteel bedolven geraakt individu theoretisch in elke mogelijke positie kan worden aangetroffen, geldt dat anders voor intentioneel begraven individuen. Het doel van deze registratie is dan ook het achterhalen van mogelijke patronen bij intentionele begraafing. Desalniettemin werd de houding geregistreerd voor elk individu waarbij de informatie beschikbaar was, zonder voorkennis van de intentionaliteit van de begraafing.

3.2.7.5.1 POSITIE LICHAAM

Met de positie van het lichaam wordt de zijde bedoeld waarop het individu ligt. Binnen het onderzoek kon deze positie voor 220 individuen worden vastgesteld, waarbij de meerderheid (n=159) op de rug werd aangetroffen.

De overige posities, op de buik (n=25), de linkerzijde (n=21), de rechterzijde (n=10) en zittend (n=5), zijn beduidend zeldzamer.

Voor 202 gevallen was de positie niet meer vast te stellen, en voor 84 gevallen was er geen data betreffende de positie beschikbaar..

Tabel 31. Overzicht van de verschillende posities.

Positie	Aantal	Percentage
Niet vast te stellen	202	39,92%
Rugligging	159	31,42%
Geen data	84	16,60%
Buikligging	25	4,94%
Linkerzijde	21	4,15%
Rechterzijde	10	1,98%
Zittend	5	0,99%
Totaal	506	100,00%

3.2.7.5.2 LICHAAMSHOUDING

Naast de positie van het lichaam kan ook verder worden gekeken naar de houding van het lichaam in het algemeen. Deze informatie was beschikbaar voor 205 van de 220 individuen waarvan de positie gekend was.

In 144 van deze gevallen was de houding van het individu uitgestrekt. In bijna een kwart van de gevallen was de houding te beschrijven als gehoekt. Verder werden 9 individuen gehurkt aangetroffen, en bij 2 individuen was er sprake van een foetushouding..

Vermist aan het front

Tabel 32. Overzicht van de verschillende houdingen.

Houding	Aantal	Percentage
Niet vast te stellen	211	41,70%
Uitgestrekt	144	28,46%
Geen data	90	17,79%
Gehoekt	50	9,88%
Gehurkt	9	1,78%
Foetus	2	0,40%
Totaal	506	100,00%

3.2.7.5.3 LEDEMATEN

Naast de lichaamshouding werd ook de positie van de ledematen toegevoegd aan de databank. Hierbij werd gekeken naar de armen – opgesplitst in de linker- en rechterarm –, de handen en de benen. De verschillende houdingen zijn overgenomen van de skelet- en registratieformulieren die in omloop zijn. Indien nodig werden deze aangevuld met posities die minder gangbaar zijn in reguliere begravingen.

3.2.7.5.3.1 POSITIE ARMEN

Een opvallende observatie is dat in ongeveer driekwart van de gevallen geen informatie beschikbaar is over de houding van de armen. Ongeveer de helft van deze gevallen is te wijten aan de onmogelijkheid om dit vast te stellen, zowel in het veld als gevolg van het ontbreken van de armen, of later als gevolg van een beperkte registratie. Voor de overige 25% ontbrak simpelweg archeologische data.

Wanneer er wel informatie beschikbaar is, blijkt dat meer dan de helft van de armen zich naast het lichaam bevindt, waarbij twee derden langs het lichaam ligt en één derde in een open positie. De armen die zich op het lichaam bevinden, liggen meestal gestrekt tot op het bekken, en in mindere mate geplooid tot op de buik of de borst.

Tabel 33. Overzichtstabel van de verschillende posities van de linker- en rechterarm.

Positie arm	Aantal (L)	Percentage (L)	Aantal (R)	Percentage (R)
Niet vast te stellen	253	50,00%	262	51,78%
Geen data	117	23,12%	118	23,32%
Naast het lichaam	55	10,87%	48	9,49%
Open	26	5,14%	32	6,32%

Vermist aan het front

Positie arm	Aantal (L)	Percentage (L)	Aantal (R)	Percentage (R)
Op het bekken	25	4,94%	22	4,35%
Op de buik	17	3,36%	11	2,17%
Op de borst	13	2,57%	13	2,57%
Totaal	506	100,00%	506	100,00%

3.2.7.5.3.2 POSITIE HANDEN

Ook de onderlinge positie van de handen werd geëvalueerd, zoals gebruikelijk is bij het registreren van begravingen. Het valt op dat voor ruim driekwart van de archeologisch bekende individuen hierover geen informatie beschikbaar is, om dezelfde redenen als eerder beschreven.

Voor de gevallen waar wel informatie beschikbaar is, kan – zoals verwacht – een vergelijkbare verhouding worden vastgesteld. De overgrote meerderheid van de handen bevindt zich niet samen, en slechts 20% ligt op of bij elkaar.

Tabel 34. Overzichtstabel van de verschillende posities van de handen.

Handen	Aantal	Percentage
Niet vast te stellen	288	56,92%
Geen data	120	23,72%
Niet tesamen	88	17,39%
Rechts op links	6	1,19%
Links op rechts	3	0,59%
Uitgestrekt	1	0,20%
Totaal	506	100,00%

3.2.7.5.3.3 POSITIE BENEN

Gelijkaardige patronen zijn ook op te merken bij de posities van de benen. Ongeveer 65% van het totale aantal 'gekende' individuen heeft geen beschikbare informatie, hetzij door ontbrekende gegevens (21%), hetzij doordat het niet kon worden vastgesteld (43%). In een kwart van de overige gevallen waren de benen gestrekt. De resterende 12% kan worden onderverdeeld in gehoekte (9%), gevouwen (2%) of gekruiste (1%) posities.

Tabel 35. Overzichtstabel van de verschillende posities van de benen.

Benen	Aantal	Percentage
Niet vast te stellen	218	43,08%
Gestrekt	120	23,72%

Vermist aan het front

Benen	Aantal	Percentage
Geen data	106	20,95%
Gehoekt	46	9,09%
Gevouwen	12	2,37%
Gekruist	4	0,79%
Totaal	506	100,00%

3.2.8 STOFFELIJKE RESTEN: FYSISCH ANTROPOLOGISCH

Bij het analyseren van de fysisch antropologische gegevens werd consequent vertrouwd op het onderzoek van de fysisch antropoloog, waarbij de conclusies, ongeacht de gebruikte methoden, als uitgangspunt werden genomen. Het doel van dit onderzoek is niet om deze gegevens met elkaar te vergelijken, te controleren of te valideren. In plaats daarvan richt het zich primair op het verzamelen en ordenen van beschikbare data.

Hieronder volgt een beknopte bespreking van de meest relevante en gangbare gegevens die uit dergelijk onderzoek naar voren komen.

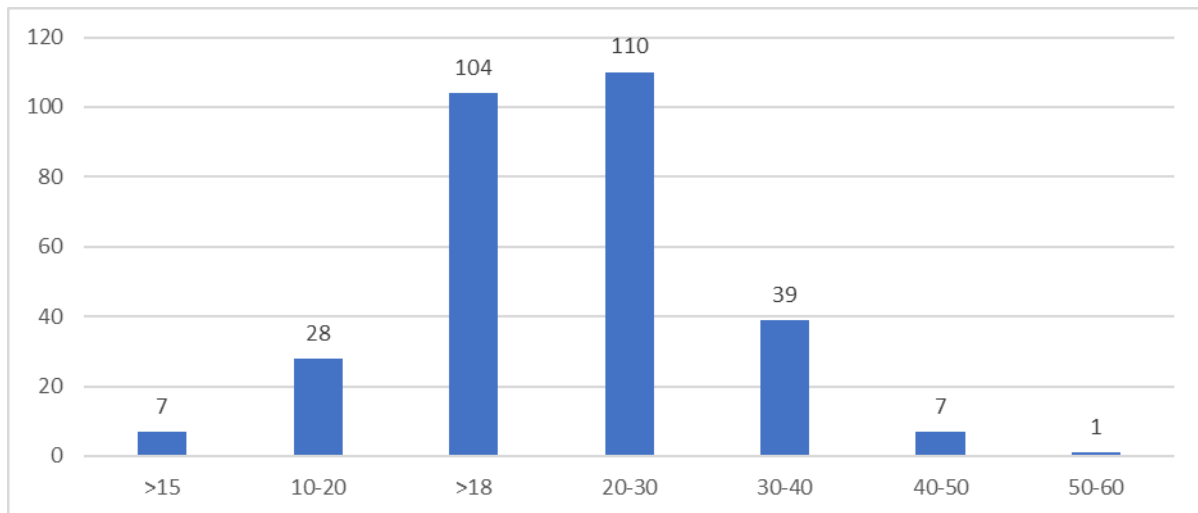
3.2.8.1 GESLACHT

Een van de persoonlijke kenmerken die vastgesteld kan worden via fysisch antropologisch onderzoek, is het geslacht. Voor het onderwerp van dit onderzoek betreft het een populatie die uitsluitend bestaat uit mannelijke individuen. Er zijn geen archeologische voorbeelden bekend van vermiste vrouwelijke militairen.

3.2.8.2 LEEFTIJD

Het bepalen van de leeftijd van een individu is, net als het geslacht, minder relevant voor de populatiestudie. De populatie is historisch gezien vrij goed gedocumenteerd, inclusief de leeftijd van de vermiste soldaten. Het vaststellen van de leeftijd dient voornamelijk als aanvullende informatie voor de identificatie van het archeologische individu.

Vermist aan het front



Figuur 163. Grafiek met een overzicht van het voorkomen van de leeftijdscategorieën van de individuen die archeologisch zijn aangetroffen én onderzocht door een fysisch antropoloog.

3.2.8.3 COMPLEETHEID

De archeologisch aangetroffen individuen zijn zelden tot nooit 100% compleet. Ze bevonden zich in een dynamische en destructieve oorlogsomgeving, en de natuurlijke ontbinding in de bodem werd ook beïnvloed door verschillende omstandigheden. Dit omvatte zowel gunstige als ongunstige bewaringsomstandigheden voor het botmateriaal. Daarnaast speelden de omstandigheden van de recuperatie van de resten ook een rol.

Alle aangetroffen resten worden standaard geregistreerd op een skeletformulier, waarbij zowel de aangetroffen als ontbrekende elementen visueel worden weergegeven. De compleetheid van de menselijke resten wordt doorgaans ingeschat door een fysisch antropoloog.

Vanwege variaties in de beschikbare data is in het kader van het syntheseonderzoek gekozen voor de minst complexe methode. Deze methode wordt ook gebruikt door de *Commonwealth War Graves Commission*, wat de uitwisseling van gegevens vergemakkelijkt.

Bij minstens 50% van het skeletmateriaal wordt gesproken van een compleet individu. Indien minder dan 10% wordt aangetroffen, wordt gesproken van een gefragmenteerd individu. Een partiële bewaring wordt vastgesteld wanneer er tussen de 10% en 50% van het skeletmateriaal aanwezig is.

Vermist aan het front

Van de 734 individuen in de database waren er slechts 342 waarvan een verslag van de analyse door een fysisch antropoloog beschikbaar was. Op basis hiervan kon een inschatting van hun volledigheid worden gemaakt.

Tabel 36. Overzichtstabel van de volledigheid van de aangetroffen individuen.

Volledigheid	Aantal	Percentage
Compleet (>50%)	135	39,47%
Partieel (11-49%)	93	27,19%
Gefragmenteerd (<10%)	114	33,33%
Totaal	342	100,00%

3.2.8.3.1 COMPLEET

Als 50% of meer van het skeletmateriaal van een individu archeologisch werd aangetroffen, wordt dit beschouwd als 'compleet'. In de database werden 135 individuen als 'compleet' geïnterpreteerd.

Individu 7
FLAM-14



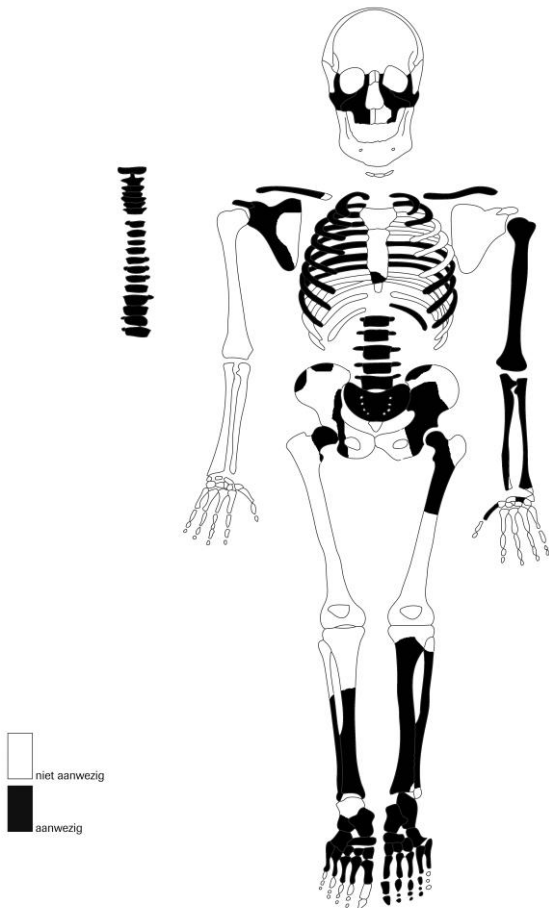
Figuur 164. Skeletformulier van een compleet individu.

Vermist aan het front

3.2.8.3.2 PARTIEEL

Partieel bewaarde individuen zijn gevallen waarbij 11% tot 49% van het skeletmateriaal archeologisch wordt teruggevonden. In de database worden 93 individuen als 'partieel' beschouwd.

Individu 14
FLAZ-25



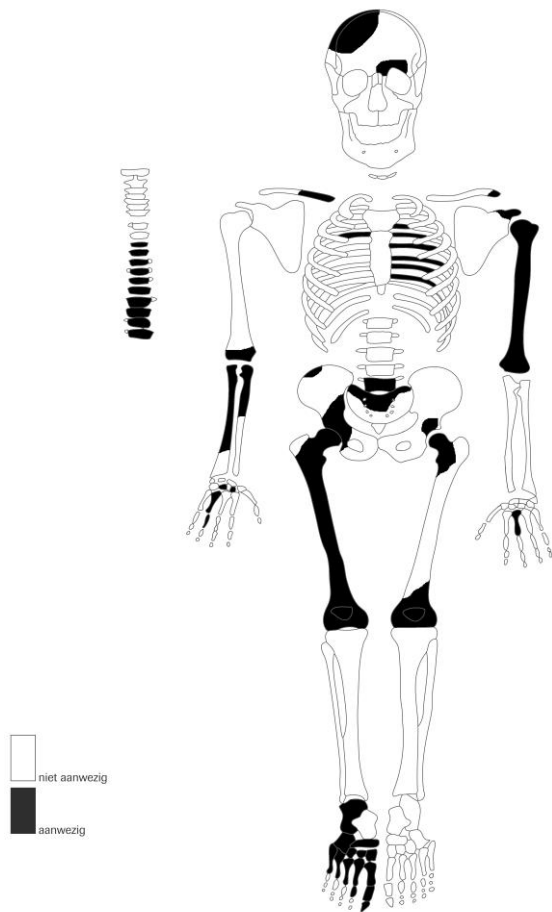
Figuur 165. Skeletformulier van een partieel individu.

3.2.8.3.3 GEFRAGMENTEERD

Wanneer er sprake is van maximaal 10% van het skeletmateriaal, wordt de bewaring van het individu als gefragmenteerd beschouwd. Vaak gaat het om één of meerdere botten of sterk beschadigde of vergane resten.

Vermist aan het front

Individu 5
FLAM-14 en FLAZ-47



Figuur 166. Skeletformulier van een gefragmenteerd individu.

Wanneer het gaat om ledematen, handen en voeten, is het bovendien ook niet uit te sluiten dat het individu in kwestie slechts zwaar gewond was maar deze verwonding heeft overleefd of dat meerdere 'gefragmenteerde individuen' afkomstig zijn van dezelfde persoon.

In de opgestelde database werden 114 individuen als 'gefragmenteerd' weerhouden.

3.2.9 BIJVONDSTEN

De bijvondsten werden in de database samen met de individuen geregistreerd en zijn voornamelijk van belang in functie van identificatie. Op basis van de vondsten kan een individu tot op een zekere mate en soms met naam worden geïdentificeerd.

Vermist aan het front

In het kader van het onderzoek werden alleen de vondsten die met zekerheid aan een individu konden worden toegewezen, opgenomen in de database. De hoofdbedoeling is om na te gaan welke vondsten eerder courant dan wel uitzonderlijk zijn. Indien zeer uitgesproken, kan dit immers wijzen op een bepaald gebruik of gewoonte. Anderzijds kunnen op deze manier ook historisch gekende gebruiken of gewoonten in zekere mate - het blijft een beperkte dataset - aan de archeologische werkelijkheid getoetst worden.

De vondsten die bij de lichamen werden aangetroffen zijn - zoals reeds vermeld - op twee manieren geregistreerd. Enerzijds werd een algemene vaststelling gedaan waarbij eenvoudigweg kon worden aangevinkt in hoeverre een bepaalde categorie aanwezig was. Op deze manier kon een meer volledig overzicht worden verkregen omdat ook individuen zonder gedetailleerde vondsteninventaris in de analyse konden worden opgenomen. Het was namelijk mogelijk om op basis van terreinfoto's categorieën te herkennen. Onderstaand overzicht toont bij hoeveel individuen een bepaalde categorie aanwezig was. In totaal was dit mogelijk voor 534, bijna driekwart van het totale aantal individuen die het onderwerp uitmaken van dit onderzoek.

Tabel 37. Overzichtstabel met het voorkomen van de algemene vondstencategorieën.

Categorie	Aantal	Percentage (totaal)	Percentage (met data)
Geen data	200	27,25%	-
Geen artefacten	83	11,31%	15,54%
Uniform	352	47,96%	65,92%
Schoeisel	327	44,55%	61,24%
Hoofdtooi	74	10,08%	13,86%
Uitrusting	238	32,43%	44,57%
Wapentuig	186	25,34%	34,83%
Persoonlijke items	247	33,65%	46,25%
Identiteitsplaatje	20	2,72%	3,75%
Andere	14	1,91%	2,62%

Naast de algemene registratie werden de vondsten ook gedetailleerd opgenomen in de databank, wanneer een gedegen inventaris aanwezig was. Deze vondsten werden toegevoegd onder dezelfde categorieën, aangevuld met meer specifieke vondstentypes en beschrijvingen of determinaties. Op deze manier werd het mogelijk gemaakt om een goed inzicht te krijgen in de materiële cultuur van de begravingen op het slagveld.

Om geen vertekend beeld te krijgen bij de analyses werd besloten om, waar mogelijk, de gehelen te tellen en niet de individuele vondsten. Zo worden

Vermist aan het front

bijvoorbeeld de schuifgespen van een Pattern 1908 Webbing Equipment vaak los gevonden omdat de stoffen riemen zijn vergaan. Dit zou resulteren in een hoog aantal vondsten met de interpretatie 'uitrustingsstuk' indien ze apart zouden worden geteld. Terwijl het in feite slechts om één geheel gaat. Om te vermijden dat het beeld wordt gecreëerd dat een militair in zo'n geval met veel uitrustingsstukken is gevonden, werd gekozen voor een meer interpretatieve aanpak.

Tabel 38. Aantal vondstengehelen aangetroffen per individu, opgesplitst per nationaliteit.

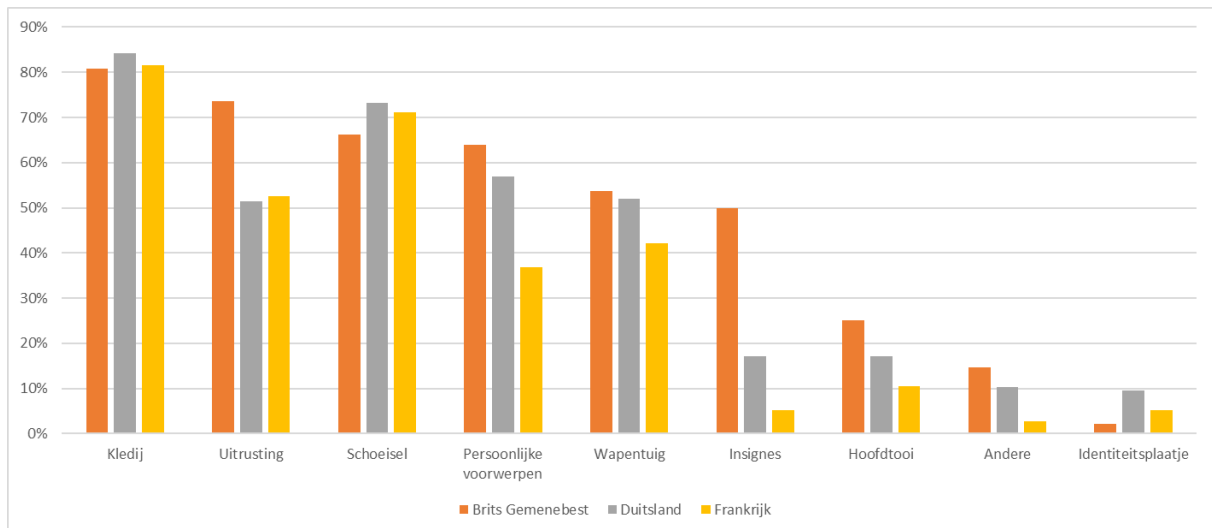
Nationaliteit	Individen	Vondstengehelen	Gemiddeld per individu
België	2	5	2,50
Brits Gemenebest	136	1591	11,70
Duitsland	146	1118	7,66
Frankrijk	38	227	5,97
Onbekend	5	7	1,40
Totaal	327	2948	9,02
Totaal + individuen zonder artefacten	410	2948	7,19

In totaal werden er zo 2948 vondstengehelen geregistreerd in de databank. Deze waren afkomstig van 327 verschillende individuen. Dat komt neer op gemiddeld 9 vondsten per case of 7 per slachtoffer wanneer de individuen waarbij geen vondsten werden aangetroffen (n=83) worden meegerekend. Onderstaande tabel geeft een overzicht van dit aantal, ook opgesplitst per nationaliteit.

Tabel 39. Aantal vondstengehelen (V) en individuen (I) per nationaliteit en vondstencategorie.

Categorie	België		Brits Gemenebest		Duitsland		Frankrijk		Onbekend	
	V	I	V	I	V	I	V	I	V	I
Andere			27	20	15	15	1	1		
Hoofdtooi			34	34	27	25	4	4		
Identiteitsplaatje			3	3	15	14	2	2		
Insignes			103	68	25	25	2	2		
Kledij	3	1	305	110	340	123	71	31	1	1
Persoonlijke voorwerpen	1	1	433	87	249	83	32	14		
Schoeisel	1	1	93	90	108	107	29	27	2	2
Uitrusting			442	100	189	75	48	20	2	2
Wapentuig			151	73	150	76	38	16	2	1

Vermist aan het front



Figuur 167. Percentuele weergave van de verschillende vondstencategorieën per nationaliteit.

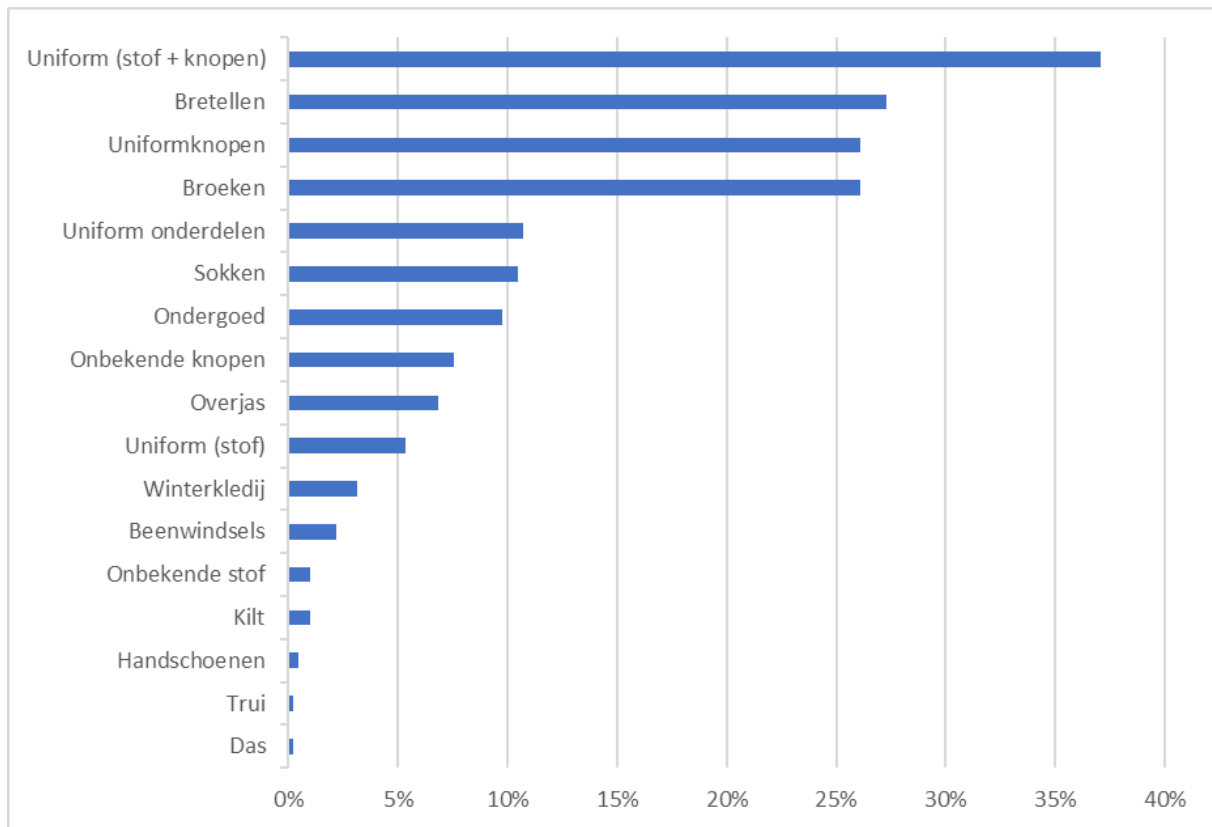
Bovenstaande hoofdcategorieën kunnen nog verder opgedeeld worden in subcategorieën. Hieronder worden de vondstencategorieën toegelicht. Tevens zal per categorie een overzicht gegeven worden van de verschillende vondstentypes die werden aangetroffen bij de gesneuvelde militairen. En waar mogelijk wordt een opsplitsing gemaakt per nationaliteit, zij het wel dat deze vergelijking beperkt is tot het Britse Gemenebest, Duitsland en Frankrijk. Voor België is er geen substantiële dataset – die een vergelijkbaar relevant maakt – beschikbaar.

3.2.9.1 KLEDIJ

Binnen de categorie "kledij" verstaan we alles wat een militair kan dragen. Het meest voor de hand liggende is het uniform, maar ook ondergoed, kousen, jassen of winterkledij worden binnen deze groep ondergebracht.

Meestal gaat het om specifieke militaire productie, maar niet zelden worden ook private aankopen, meestal naar militair model, aangetroffen, en ook puur burgerlijke kledij is niet uit te sluiten.

Vermist aan het front



Figuur 168. Grafiek met percentueel voorkomen van de verschillende vondstentypes onder de categorie kledij.



Figuur 169. Fragmenten van de M1907/10 Feldrock van 2018-IEP-001 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front



Figuur 170. Fragmenten van de *Pattern 1902 Service Dress* van 2015-STJ-009 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 171. Goed bewaarde bretelfragmenten van 2015-WIJ-007 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

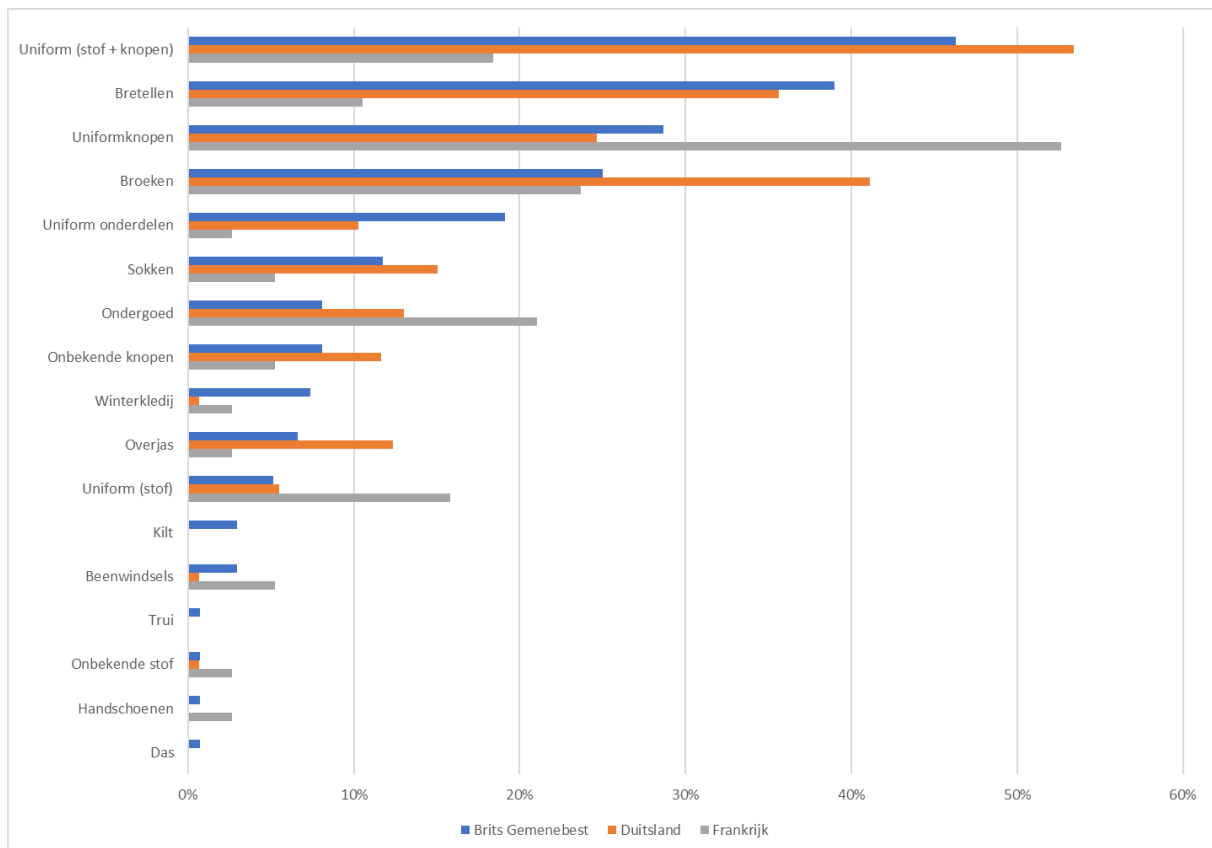


Figuur 172. Groot fragment van een Schotse kilt, aangetroffen bij 2019-NIE-002 (© Ruben Willaert nv).

Uit de bovenstaande grafiek blijkt dat uniform(resten) het best vertegenwoordigd zijn. Hieruit kan worden afgeleid dat gesneuvelde militairen zelden tot nooit verder "uitgekleed" werden dan tot op het uniform. Dit wordt bevestigd door het ook frequent voorkomen van kledijfragmenten die onder het uniform gedragen worden, zoals bretellen, ondergoed en sokken.

Vermist aan het front

Een vergelijkbaar beeld tussen de drie nationaliteiten onderling kan worden waargenomen. Dezelfde tendensen kunnen worden onderscheiden zonder opvallende afwijkingen voor een bepaalde groep.



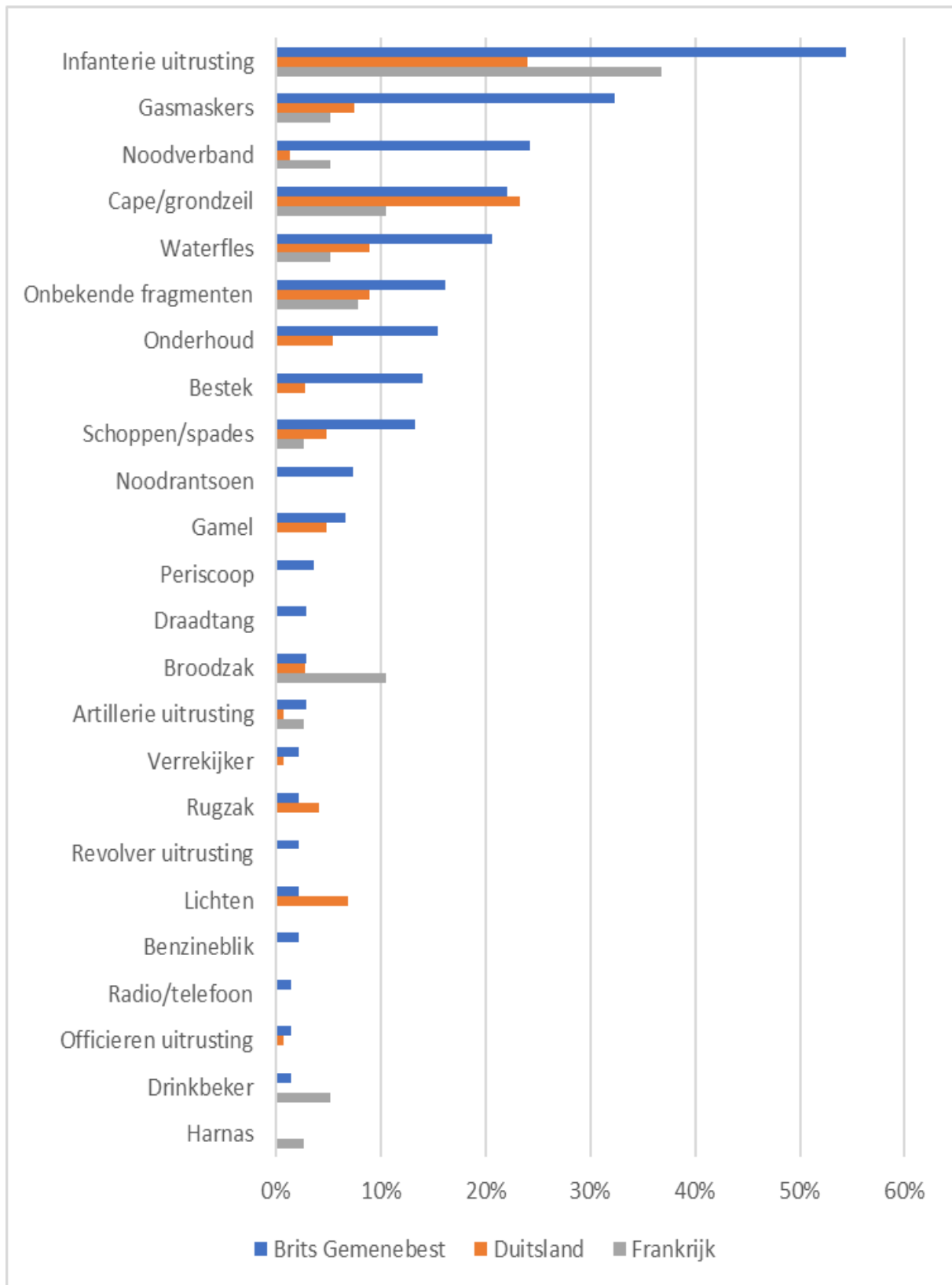
Figuur 173. Grafische weergave van het aantal individuen per nationaliteit (%) waarbij een bepaald type kledij aangetroffen is.

3.2.9.2 UITRUSTING

De uitrusting omvat het volledige scala aan militaire uitrusting, oftewel het materiaal waarmee een leger zijn militairen uitrust om hun taak uit te voeren, met uitzondering van de kledij en de wapens met bijbehorende munitie.

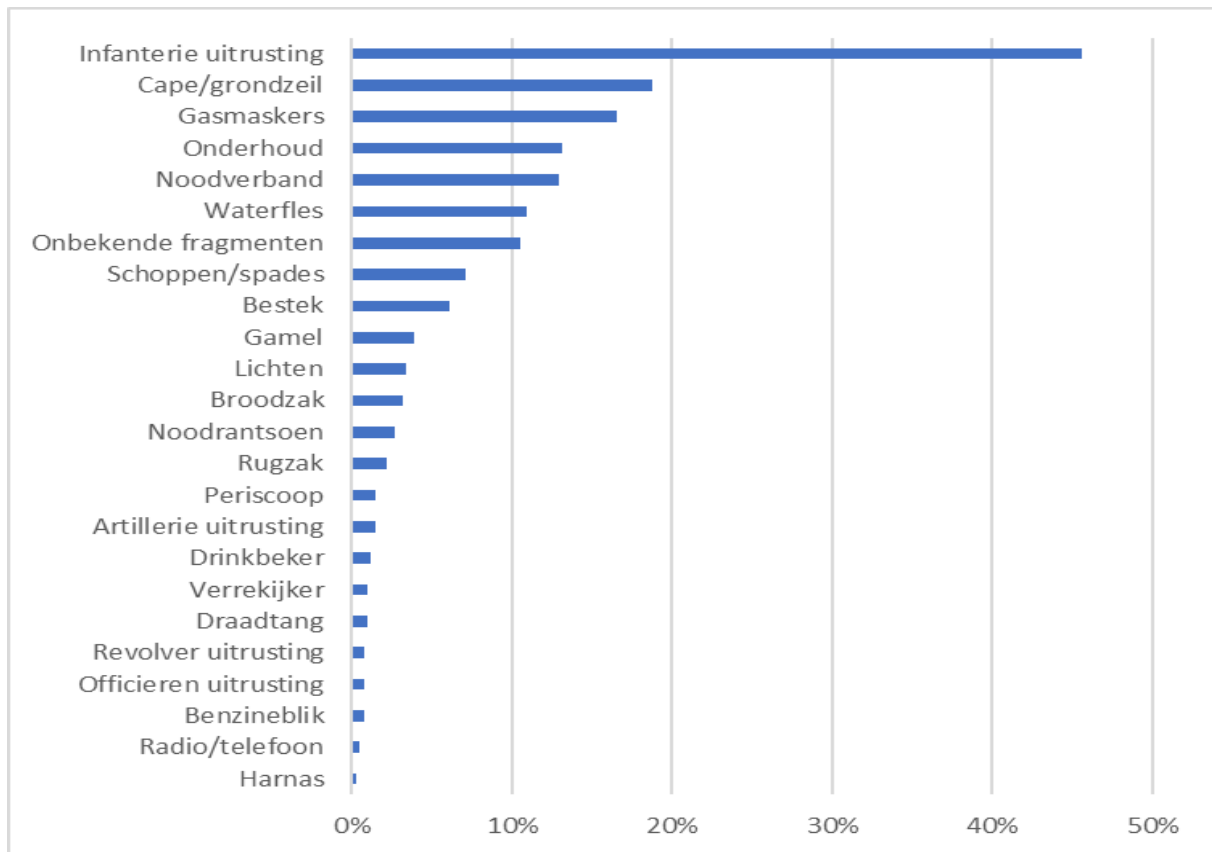
Hierbij omvat een groot deel persoonlijke uitrusting, uitrusting die individueel beschikbaar was voor elke militair, zoals officiersuitrusting, artillerieuitrusting of infanterieuitrusting met infanterieschop en munitietassen, rugzak, broodzak, gasmaskers, waterfles, eet- en drinkgerei. Andere uitrusting is dan weer meer generiek, zoals schoppen, houwelen, draadscharen, verbandsets, periscoop, noodrantsoenen, zeilen, lichten, enzovoort.

Vermist aan het front



Figuur 174. Grafische weergave van het aantal individuen per nationaliteit (%) waarbij een bepaald type uitrusting aangetroffen is.

Vermist aan het front



Figuur 175. Grafiek met percentageel voorkomen van de verschillende vondstentypes onder de categorie uitrusting.



Figuur 176. Duitse M1909 Patronentaschen van 2013-GEL-002 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front



Figuur 177. Onbepaald model van een draagharnas voor een *entrenching tool*, vermoedelijk gebruikt door Indische troepen. Gevonden bij 2014-STJ-003 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 178. Goed bewaarde *Pattern 1914 Leather Equipment* van 2018-BES-009 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

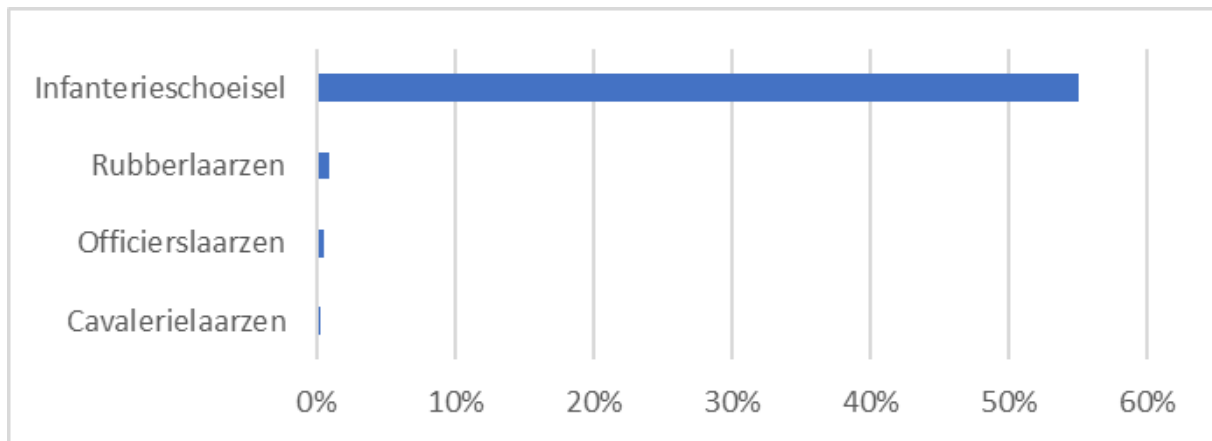
3.2.9.3 SCHOEISEL

Naast uitrusting en kledij werd schoeisel apart bekeken. De overgrote meerderheid van de aangetroffen schoenen betreft infanterieschoeisel. Bij de geallieerden zijn dat vooral verschillende types bottines, bij de Duitsers zit er ook een groot aandeel infanterielaarzen bij. Enkele minder voorkomende types zijn

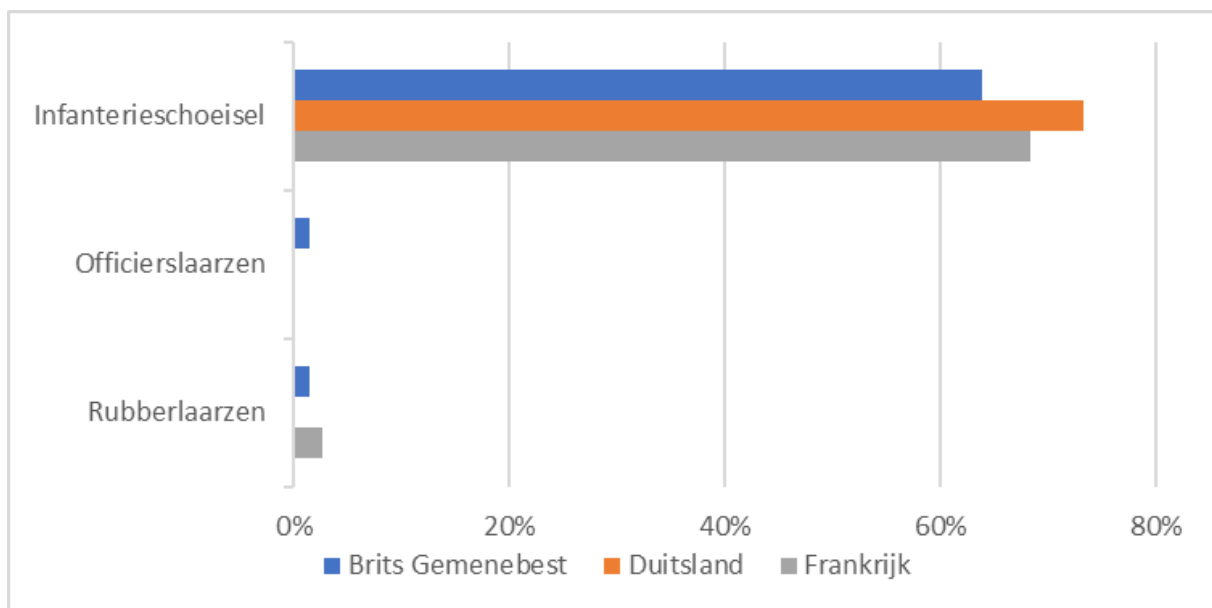
Vermist aan het front

de rubberen laarzen (zowel Britse als Franse), de (Britse) officierslaarzen en cavalerielaarzen.

Ook de beenwindsels worden hier arbitrair onder schoeisel gerekend vanuit de optiek dat deze de schachtfunctie van een laars vervangen bij bottines. Ze worden niet zo vaak aangetroffen, slechts één duidelijk geval waarbij de bewaring het beste was waar ze het leer van het schoeisel raakten.



Figuur 179. Grafiek met percentueel voorkomen van de verschillende vondstentypes onder de categorie schoeisel.



Figuur 180. Grafische weergave van het aantal individuen per nationaliteit (%) waarbij een bepaald type schoeisel aangetroffen is.

Vermist aan het front



Figuur 181. Duitse M1866 Marschstiefel van 2014-BIK-007 (© THV MRG).



Figuur 182. Soldatenbottine van een Australische soldaat (2016-PAS-002). De wijze waarop de veters gestrikt waren, werd meermaals vastgesteld en leert ons iets over bepaalde gewoonten van militairen aan het front (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front

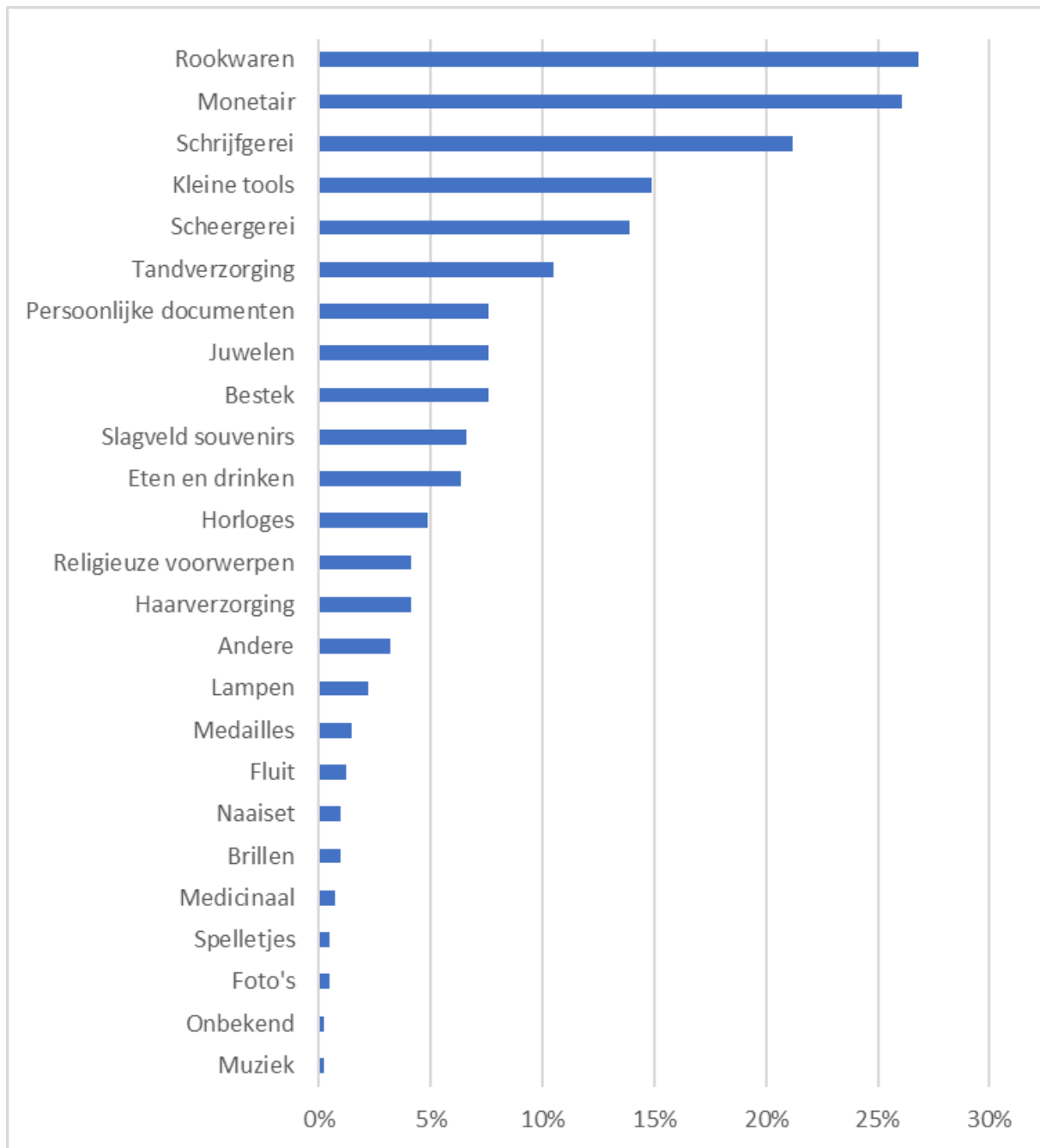


Figuur 183. Perfect bewaarde officierslaarsen van *2nd Lieutenant Bruty* (2018-BES-002; © agentschap Onroerend Erfgoed).

3.2.9.4 PERSOONLIJKE VOORWERPEN

Naast de louter militaire uitrusting droegen soldaten ook heel wat persoonlijke voorwerpen met zich mee. Het gaat hierbij zowel om een variëteit aan mogelijke vondsten. Sommige vondsten bestaan in een militair uitgereikte variant, zoals scheermessen en tandenborstels, maar deze worden gemakkelijker en vaker door niet-militaire exemplaren vervangen, niet zelden van betere kwaliteit.

Vermist aan het front



Figuur 184. Grafiek met percentageel voorkomen van de verschillende vondstentypes onder de categorie persoonlijke voorwerpen.

Unieke persoonlijke voorwerpen kunnen, zeker indien ze een naam of andere gegevens bevatten, potentieel leiden tot identificatie. Ook vondsten die een individu opvallend doen afwijken van de historisch gekende norm hebben enig potentieel. Gezien het meestal om vrij kleine, gemakkelijk mee te nemen voorwerpen betreft, is de betrouwbaarheid van dergelijke aanwijzingen echter niet zeer groot en nooit voldoende voor een definitieve toewijzing voor identificatie.

Vermist aan het front



Figuur 185. Duitse jachtpijp in hout, gevonden bij 2016-PAS-004 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 186. Pijpen aangetroffen bij 2018-BES-007 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 187. Detail van het medaillon dat leidde tot de identificatie van Henry John Innes Walker (2016-LAN-011; © THV MRG).



Figuur 188. Medaillon van 2015-WIJ-004. Op voorzijde staat: "GOTT SCHÜTZE DICH"; op de achterzijde: "In Liebe v. Deinen Treuen Grete 23.10.15" (© agentschap Onroerend Erfgoed)

Vermist aan het front



Figuur 189. Uitstekend bewaarde *Half Sovereign* uit de portemonnee van Albert William Venus (2013-IEP-001; © agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 190. Lederen portemonnee van 2018-PAS-003 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 191. *Princess Mary Gift Box 1914* van 2014-STJ-004 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 192. Duitse patriottische ring van 2015-WIJ-002 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



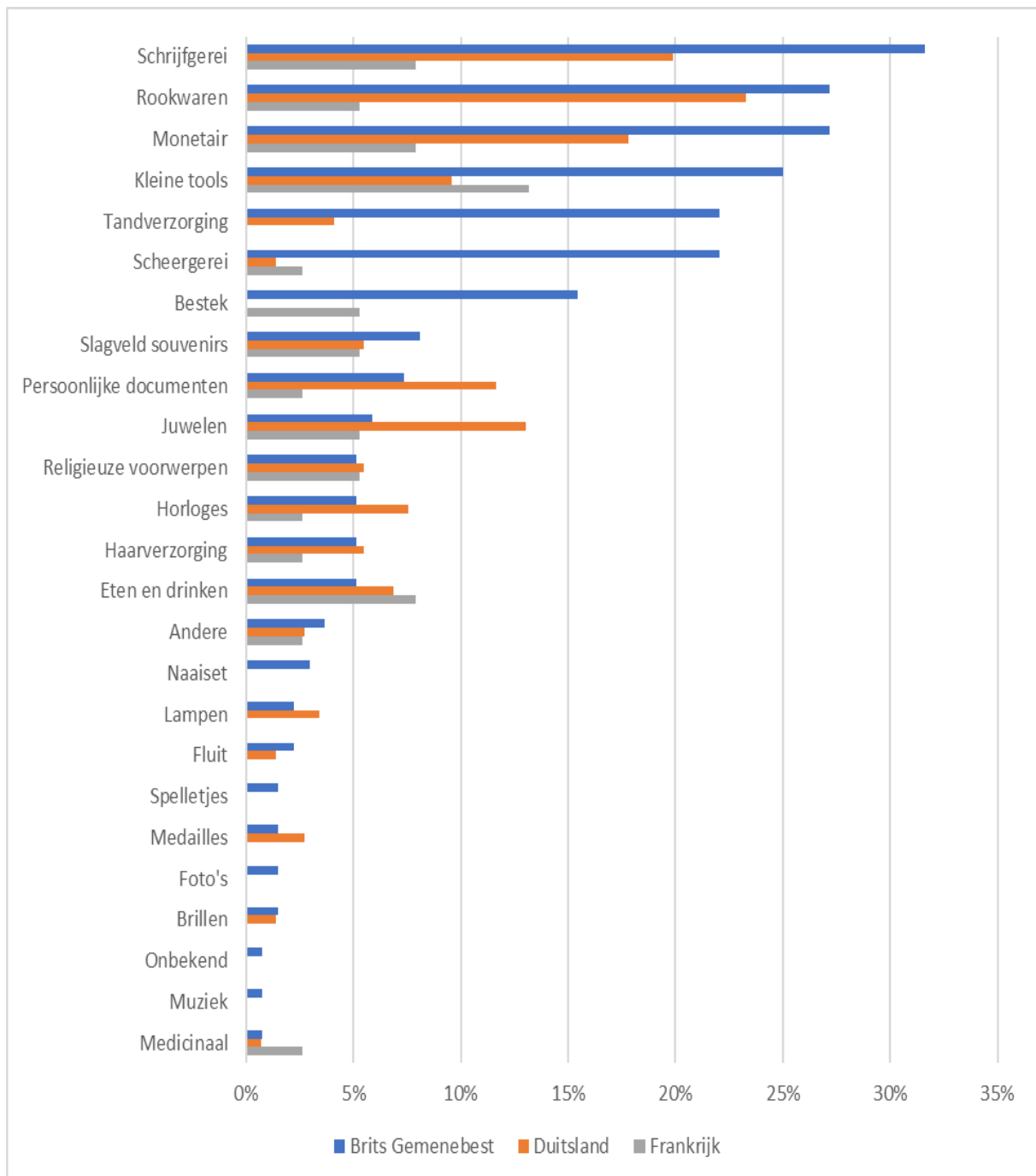
Figuur 193. Tandprothesen van 2015-STJ-012 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 194. Tandborstel van 2018-BES-009 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front

Dergelijke voorwerpen bieden echter wel een unieke inzicht in het persoonlijke verhaal van de militair en zijn dagelijkse leven. Op dat gebied zijn persoonlijke voorwerpen zeer interessante archeologische vondsten.



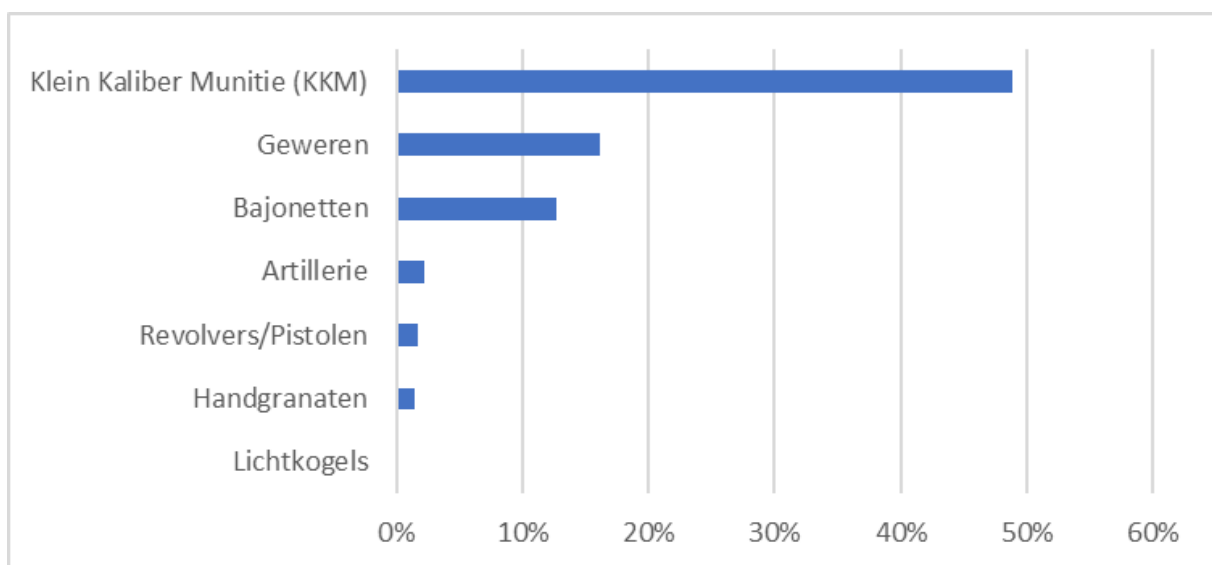
Figuur 195. Grafische weergave van het aantal individuen per nationaliteit (%) waarbij een bepaald type persoonlijke voorwerpen aangetroffen is.

Vermist aan het front

3.2.9.5 WAPENTUIG

De meest kenmerkende uitrusting van een militair aan het front is zijn wapen. Wapens, en de bijbehorende munitie, worden dan ook vrij vaak aangetroffen in relatie tot vermiste militairen. Het aandeel munitie is vrij hoog, wat ook logisch is, omdat het vaak om een redelijk aantal stuks gaat die door de militairen worden meedragen. Bovendien dragen zowel soldaten als officieren verschillende soorten munitie met zich mee.

Naast munitie komen geweren het meest voor. Dit is gezien het absolute aantal in omloop en het relatieve aandeel van de soldaten in de dataset niet verwonderlijk. Als we rekening houden met het feit dat elke gesneuvelde soldaat normaal gesproken een wapen bij zich had en dat deze geweren, in tegenstelling tot meer organische uitrusting, (nog) niet volledig zijn vergaan, valt het aantal eerder tegen.



Figuur 196. Grafiek met percentueel voorkomen van de verschillende vondstentypes onder de categorie wapentuig.

Er zijn echter redelijk wat verklaringen voor individuen die zonder wapen worden teruggevonden. Bij intentionele begravingen is de kans immers vrij groot dat het wapen op het slagveld achterbleef of gerecupereerd werd. Wapens die op het slagveld achterbleven, werden misschien sowieso maximaal gerecupereerd. Ook bij het gebruik als grafmarkering – rechtopstaand in de grond geplaatst – is de kans zeer groot dat de link tussen het individu en het wapen archeologisch verloren gaat. Een derde vrij grote categorie betreft de bajonetten. Deze worden meestal teruggevonden terwijl ze bij de uitrusting worden gedragen.

Vermist aan het front



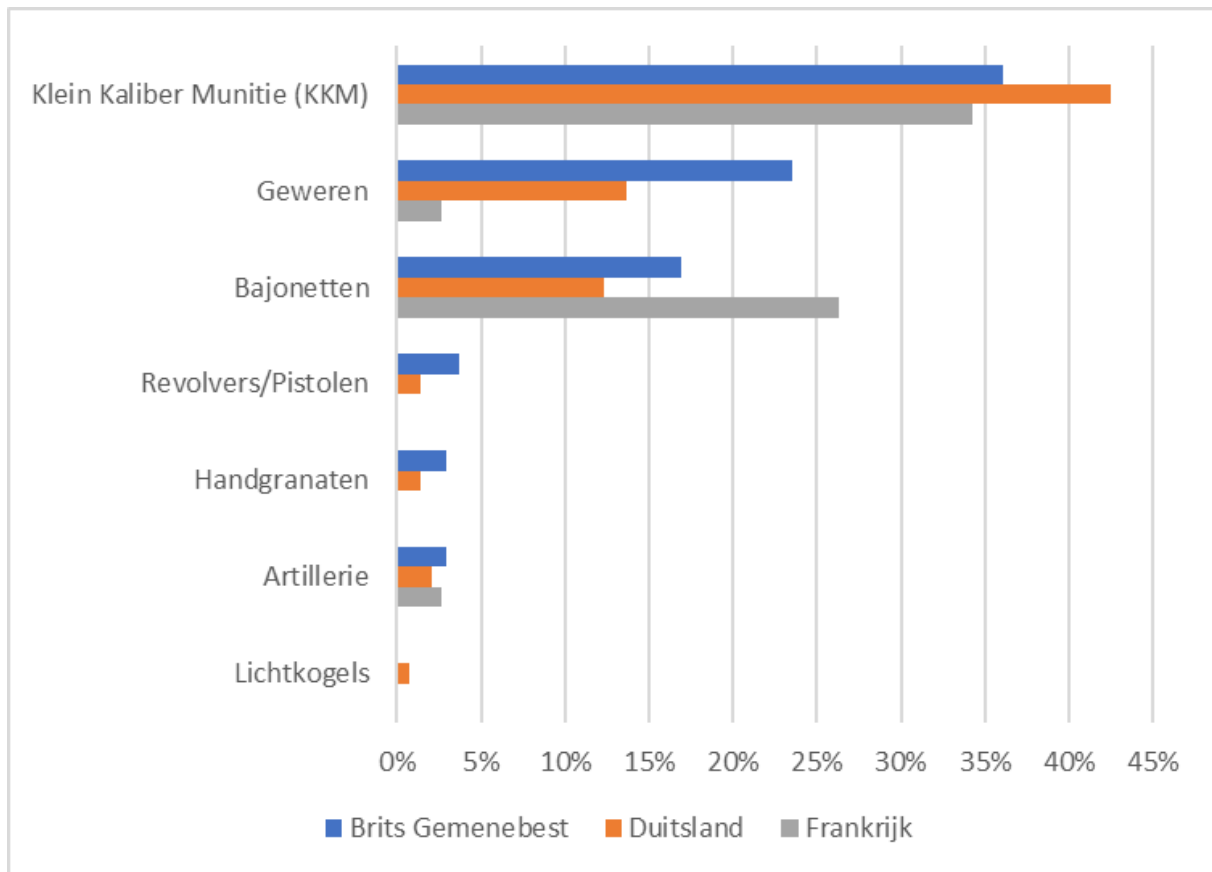
Figuur 197. Duitse bajonet (type M1898/05 nA), aangetroffen bij de stoffelijke resten van 2012-GEL-005 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 198. Revolver en holster, aangetroffen op het lichaam van 2003-STJ-003 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De overige categorieën komen minder vaak voor. Voor de revolvers en pistolen is dat deels te wijten aan het kleinere absolute aantal. Ze worden slechts gedragen door officieren en specifieke eenheden.

Vermist aan het front



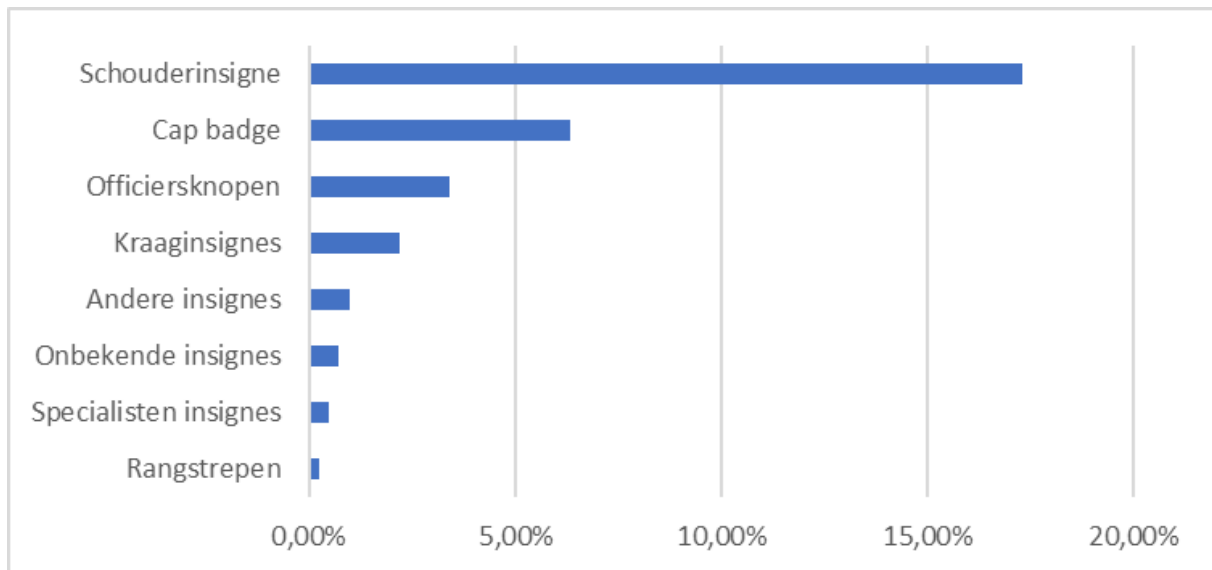
Figuur 199. Grafische weergave van het aantal individuen per nationaliteit (%) waarbij een bepaald type wapentype aangetroffen is.

3.2.9.6 INSIGNES

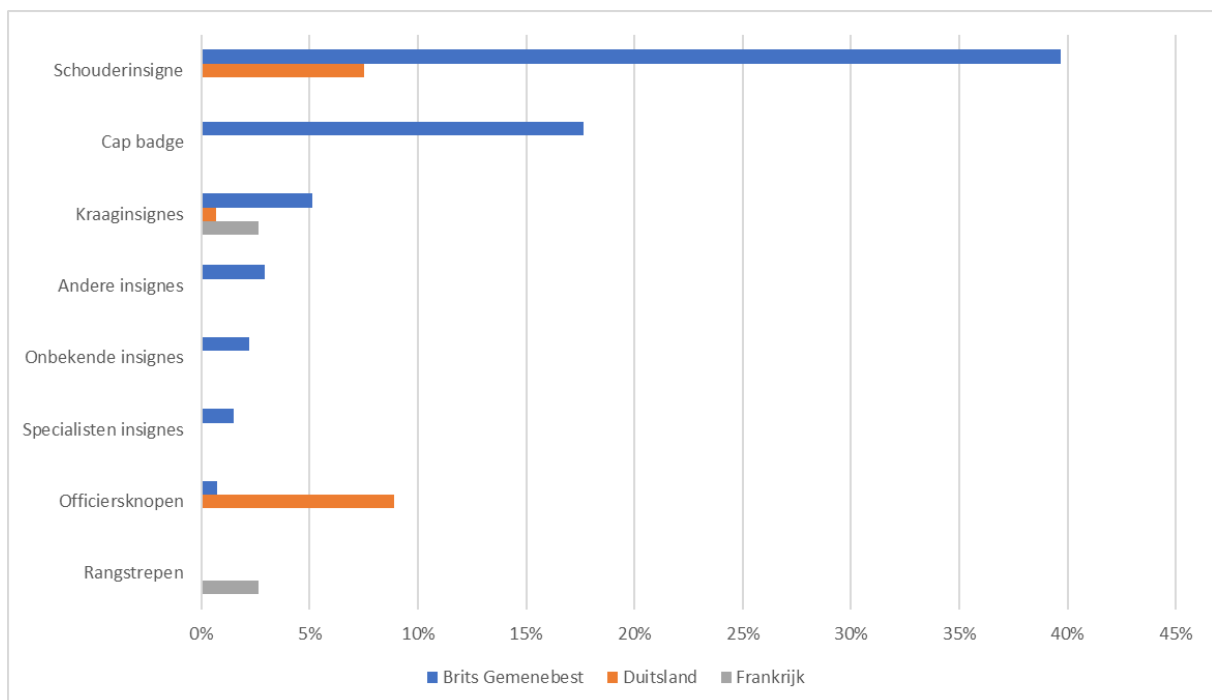
Insignes zijn bijna altijd bevestigd aan – of maken deel uit van – het uniform. Daarnaast zijn er ook insignes die bevestigd konden worden op hoofdtooi, zoals de Britse cap badges op kepies. Desalniettemin werd geopteerd om ze toch in te delen in een aparte categorie. Dit hoofdzakelijk omdat een insigne van groot belang is voor de identificatie van de eenheid van het individu waarbij het werd aangetroffen.

Naast het vaststellen van de eenheid kunnen sommige insignes ook bepalend zijn om de rang te onderscheiden. Officieren droegen doorgaans uniformen die afweken van de standaarduniformen voor lagere rangen. De kenmerken aan stof en de snit zijn zelden te achterhalen bij uniformen die worden aangetroffen in archeologische contexten. Maar naast het afwijkende model waren officiersuniformen ook voorzien van bijkomende kenmerken zoals officiersknopen, kraaginsignes, ... Daarom werden ook deze ingedeeld bij deze categorie.

Vermist aan het front



Figuur 200. Grafiek met percentueel voorkomen van de verschillende vondstentypes onder de categorie insignes.



Figuur 201. Grafische weergave van het aantal individuen per nationaliteit (%) waarbij een bepaald type insignes aangetroffen is.

Uit bovenstaande grafiek kan worden afgeleid dat meer dan de helft van de aangetroffen insignes schouderinsignes zijn. Het merendeel daarvan is afkomstig van uniformen van het Britse Gemenebest. Dit komt door de eenvoudige reden dat deze insignes uit metaal (meestal messing) waren gemaakt en dus bewaard blijven in de bodem.

Vermist aan het front



Figuur 202. *Shoulder title* van het *Royal Sussex Regiment*, aangetroffen op het lichaam van 2003-STJ-003 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 203. *Cap badge* van het *York & Lancaster Regiment*, aangetroffen op het lichaam van 2007-BOE-003 (© The Diggers).



Figuur 204. *Shoulder title* van het *Royal Berkshire Regiment*, aangetroffen op het lichaam van 2018-ZON-008 (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 205. Perfect bewaarde *cap badge* van het *Australian Imperial Force* gevonden bij 2016-PAS-003 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Dit in tegenstelling tot de insignes op de Duitse uniformen. Deze waren gemaakt van uniformstof waarop het regimentsnummer was gestikt. De bewaring hiervan is echter veel moeilijker en hangt af van de bodemcondities. Bij Franse uniformen is de situatie vergelijkbaar, maar daar was het regimentsnummer meestal op de kraag bevestigd, eveneens in stof. Bijgevolg is de kans op bewaring vergelijkbaar met die bij Duitse uniformen. Het gevolg hiervan is dat er naar verhouding veel meer insignes van het Britse Gemenebest zijn teruggevonden. Dit heeft op zijn beurt geresulteerd in een groter aantal Britse eenheden die konden worden achterhaald (zie hieronder).

Vermist aan het front



Figuur 206. Duits schouderinsigne van het Infanterie Regiment Nr. 18, gevonden bij 2010-VOO-001 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

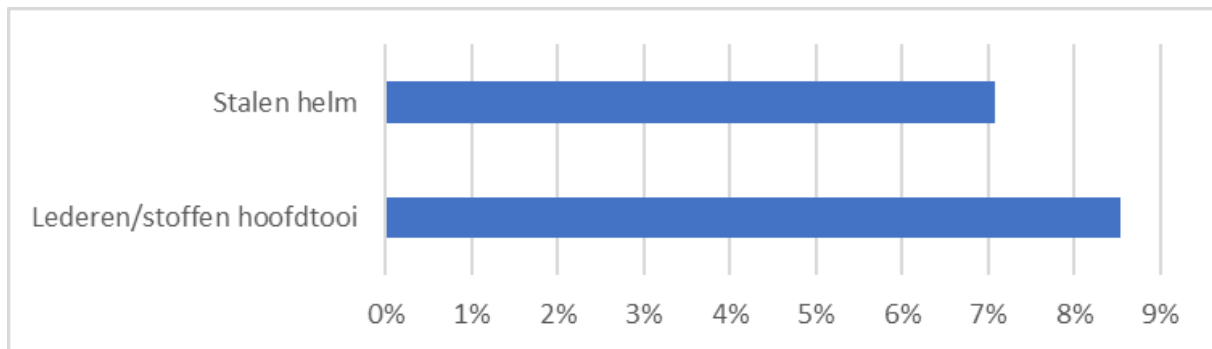


Figuur 207. Schouderinsigne van een Beierse officier (2018-WIJ-047) van het *Bay. Infanterie Regiment Nr. 12* (© DigHill80).

3.2.9.7 HOOFDTOOI

Hoofdtooi is, zoals de naam aangeeft, wat militairen droegen als hoofddekse. Bij de aanvang van de oorlog waren stalen helmen nog niet in gebruik en droegen de militairen stoffen kepies of leren helmen. Deze categorie bestaat bijgevolg slechts uit deze twee subtypes. Opvallend is dat, ondanks het feit dat stof en leer minder goed bewaard blijven in de bodem, het aantal toch groter is dan de stalen helmen. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat ondanks het invoeren van de stalen exemplaren, stoffen kepies niet werden afgeschaft maar nog werden gedragen in rustperiodes. Mogelijk droegen ze deze aan het front ook bij zich, maar dan opgevouwen in een jaszak of rugzak.

Vermist aan het front



Figuur 208. Grafiek met percentueel voorkomen van de verschillende vondstentypes onder de categorie hoofdtooi.



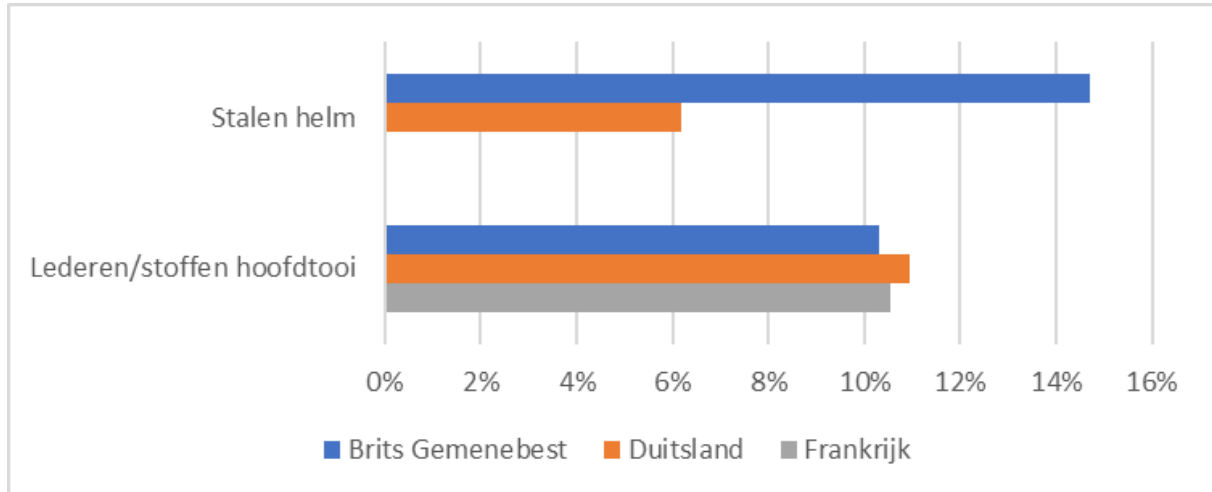
Figuur 209. Frontplaat van een *Lederhelm*. De banier voor de adelaar toont de tekst "Für Auszeichnung d. vormals Königl.Schwedischen Leib-Regiment Königin" en verwijst specifiek naar het *Reserve Infanterie Regiment Nr. 209*. De helm werd aangetroffen bij 2014-BIK-004 (© THV MRG).



Figuur 210. Britse *Brodie Helmet* van 2018-PAS-002 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front

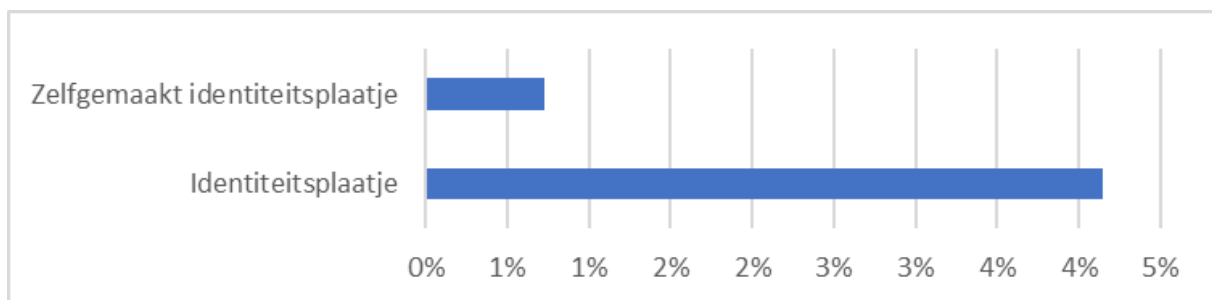
Wanneer we kijken naar het onderscheid tussen de verschillende nationaliteiten, valt op dat er geen stalen helmen werden aangetroffen bij Franse militairen. Dit is volledig te verklaren door het feit dat er tot op heden geen Fransen werden geborgend die sneuvelden na 1915.



Figuur 211. Grafische weergave van het aantal individuen per nationaliteit (%) waarbij een bepaald type hoofdtooi aangetroffen is.

3.2.9.8 IDENTITEITSPLAATJE

De laatste categorie is de kleinste maar tegelijk de meest sprekende. Identiteitsplaatjes zijn, zoals de naam aangeeft, uitgevonden om de identiteit van de dragers te kunnen achterhalen nadat ze zijn gesneuveld. Om verschillende redenen worden ze echter slechts sporadisch aangetroffen bij de stoffelijke resten van gesneuvelde militairen.



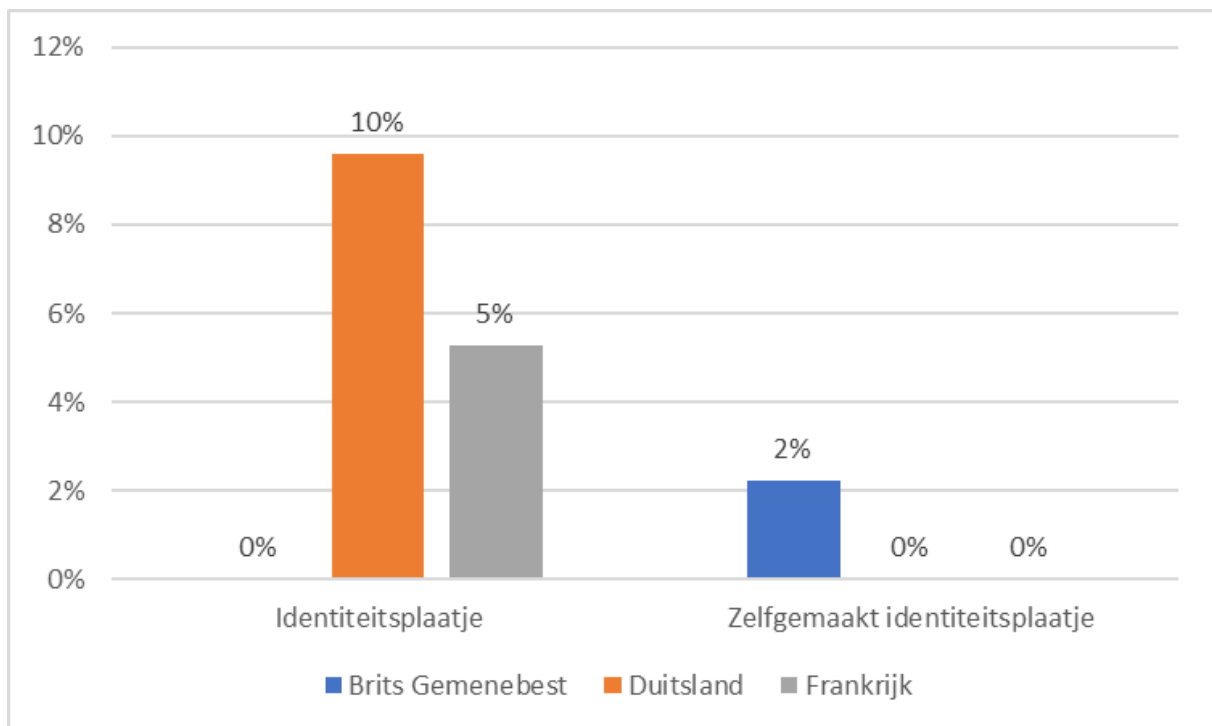
Figuur 212. Grafiek met percentageel voorkomen van de verschillende vondstentypes onder de categorie identiteitsplaatje.

Er is een onderscheid gemaakt tussen de eigenlijke identiteitsplaatjes en zelfgemaakte. Met de eerstgenoemde worden die bedoeld die zijn uitgevaardigd door de legers zelf. Het was echter niet ongebruikelijk, zeker in het Britse leger,

Vermist aan het front

om zelf een identiteitsplaatje te fabriceren. Naar alle waarschijnlijkheid ligt een gebrek aan vertrouwen in de officiële varianten hier aan de oorsprong.

Dit wordt ook weerspiegeld in de cijfers per nationaliteit. In het geval van het Britse Gemenebest werd, tot op heden, geen enkel officieel identiteitsplaatje aangetroffen. Dit in tegenstelling tot de zelfgemaakte varianten die enkel nog maar bij militairen van het Britse Gemenebest zijn vastgesteld.



Figuur 213. Grafische weergave van het aantal individuen per nationaliteit (%) waarbij een bepaald type identiteitsplaatje aangetroffen is.



Figuur 214. Identiteitsplaatje van Francois Metzinger (1998-BOE-015) die in 1998 werd aangetroffen te Boezinge (© agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 215. Identiteitsplaatje van Willy Roth (2015-WIJ-008; © agentschap Onroerend Erfgoed).

Vermist aan het front



Figuur 216. *One Shilling* die werd aangepast tot identiteitsplaatje van *2nd Lieutenant Henderson* (2017-VOO-001; © agentschap Onroerend Erfgoed).



Figuur 217. Identiteitsplaatje van *2nd Lieutenant Ablett* (2018-BES-003; © agentschap Onroerend Erfgoed).

3.2.10 IDENTITEIT

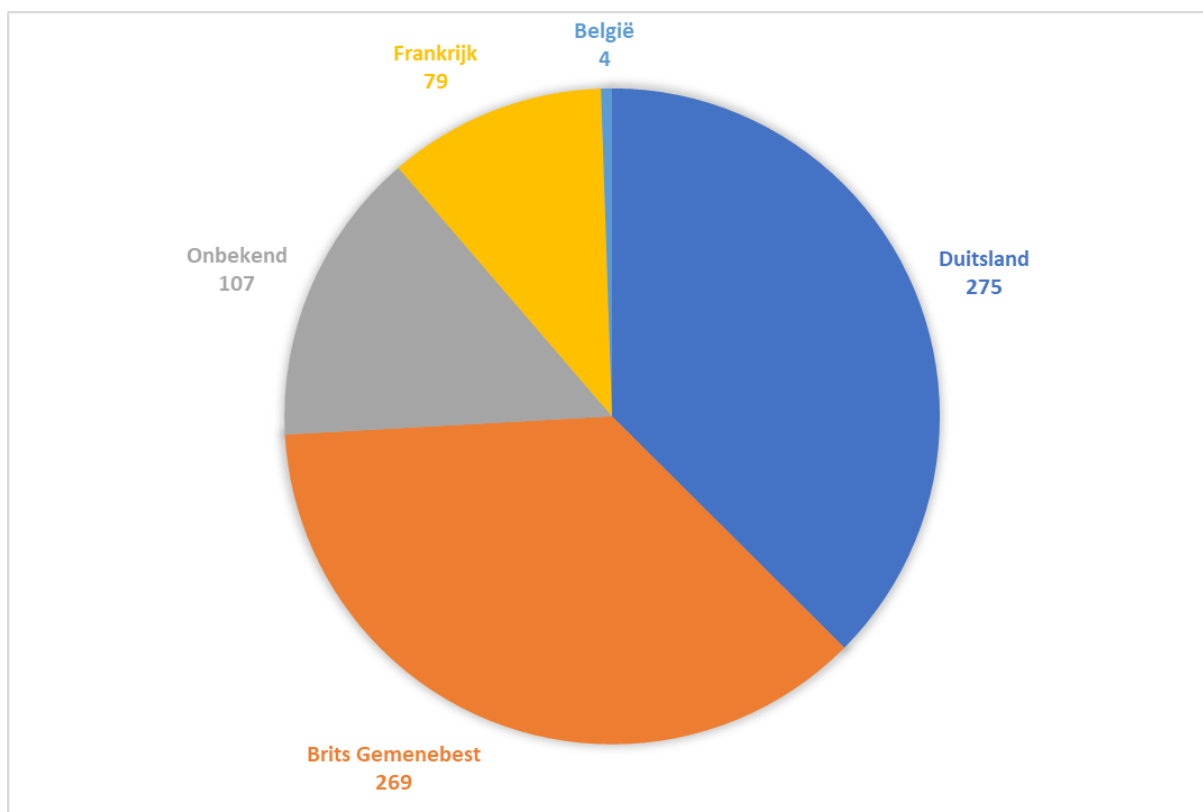
Identificatie op basis van archeologische gegevens, vaak in combinatie met historische informatie, heeft als doel de identiteit van een individu te achterhalen. Het ultieme doel is om het slachtoffer te identificeren, maar het is duidelijk dat dit geen gemakkelijke taak is. Het resultaat is sterk afhankelijk van verschillende factoren, waarvan sommige niet meer beïnvloedbaar zijn (zoals bewaring, begrafeniswijze, aanwezige vondsten, enz.). Desondanks kan men, door te streven naar een zo compleet mogelijk beeld van de archeologische informatie, de meest uitgebreide identiteit van elk slachtoffer vaststellen.

In sommige gevallen zal dit niet leiden tot een concrete identificatie, bijvoorbeeld wanneer alleen skeletresten worden gevonden zonder enige aanwijzingen. Dan blijft de identiteit van het individu helaas onbekend. In de meeste gevallen kan echter een eerste niveau van identificatie worden vastgesteld, namelijk de nationaliteit. Afhankelijk van de beschikbare gegevens kan dit nog worden uitgebreid met de militaire eenheid, rang en/of het jaar van overlijden om in het beste geval de identiteit van het individu met naam en toenaam vast te stellen of af te leiden uit een combinatie van gegevens.

3.2.10.1 NATIONALITEITEN

Van de 734 archeologisch geregistreerde gevallen konden er 627 worden toegewezen aan een van de strijdende partijen, wat betekent dat in 85% van de archeologische bergingen de nationaliteit van de gesneuvelde militair kon worden achterhaald. Deze toewijzing is alleen mogelijk als er duidelijke materiële resten worden gevonden die gelinkt kunnen worden aan de gesneuvelde. Dit zijn meestal uniformresten, al dan niet in combinatie met andere vondsten, omdat uniformen permanent worden gedragen en ander materiaal zoals wapens en uitrusting kunnen worden afgelegd en vaak op het slagveld worden achtergelaten.

De nationaliteit wordt ingedeeld op basis van een anachronistische classificatie die gebaseerd is op de huidige realiteit van de toenmalige strijdende partijen en daarom voornamelijk functioneel is, namelijk in functie van het huidige land of de instantie die verantwoordelijk is voor de gevonden resten. Er is een onderscheid tussen Duitsers (n=275), het Gemenebest of Commonwealth (n=113), het Verenigd Koninkrijk (n=132), Australië (n=10), Canada (n=5), Zuid-Afrika (n=4), Nieuw-Zeeland (n=3), India (n=2), Frankrijk (n=79), België (n=4) en de resten die niet aan een nationaliteit konden worden toegewezen (n=107).



Figuur 218. Taartdiagram met de verdeling van het aantal individuen per nationaliteit.

Vermist aan het front

3.2.10.2 RANG

Wanneer een nationaliteit is vastgesteld, kan er mogelijk ook verder gekeken worden naar de mogelijke rang van het individu. Dit kan worden gedaan door fysieke resten te onderzoeken die de rang aanduiden, zoals strepen, ornamenten of specifieke uniform- of uitrustingsstukken. Hierbij is echter voorzichtigheid geboden omdat niet alle versierselen en ornamenten gerelateerd zijn aan een rang en identieke elementen andere betekenissen kunnen hebben, afhankelijk van de locatie waar ze worden gedragen. Bovendien is het ook belangrijk om te weten of deze elementen daadwerkelijk werden gedragen of alleen in bezit waren.

Hoewel de kans op identificatie toeneemt naarmate de rang stijgt, blijkt uit de archeologische data dat het niet eenvoudig is om de rang te bepalen. Bij ruim driekwart van de gevallen (559 van het totaal) was het niet mogelijk om de rang vast te stellen. Het is echter waarschijnlijk dat de meerderheid van deze niet-gedetermineerde rangen niet van officieren zijn, omdat officieren gemakkelijker te herkennen zijn door specifieke kenmerken en bovendien in de minderheid zijn.

Tabel 40. Overzichtstabel met de verschillende rangen.

Niet-specifiek	Aantal
Onbekend	559
Lagere rangen	143
Onderofficieren	23
Officieren	9

Tabel 41. Overzichtstabel met de verschillende rangen, gespecificeerd per nationaliteit.

Rang	Nationaliteit	Aantal
Soldaat 2de Klasse	België	3
Onbekend	België	1
Onbekend	Brits Gemenebest	135
Other rank	Brits Gemenebest	97
Private	Brits Gemenebest	18
Kanonniër	Brits Gemenebest	4
2nd Luitenant	Brits Gemenebest	3
Officier	Brits Gemenebest	3
Sergeant	Brits Gemenebest	3
Lance Corporal	Brits Gemenebest	2
Driver	Brits Gemenebest	1
Kapitein	Brits Gemenebest	1
Onderofficier	Brits Gemenebest	1

Vermist aan het front

Rang	Nationaliteit	Aantal
Korporaal	Brits Gemenebest	1
Onbekend	Duitsland	245
Gefreiter	Duitsland	13
Other rank	Duitsland	9
Soldat	Duitsland	4
Officier	Duitsland	2
Unteroffizier	Duitsland	2
Onbekend	Frankrijk	71
Other rank	Frankrijk	4
Matelot 3ième classe	Frankrijk	1
Sergeant	Frankrijk	1
Soldat 2e Classe	Frankrijk	1
Tirailleur	Frankrijk	1
Onbekend	Onbekend	107

3.2.10.3 EENHEID

Naast de nationaliteit en rang is het ook noodzakelijk om de eenheid te bepalen voor een identificatie. Op basis van historische bronnen kan worden achterhaald wanneer deze eenheid ter hoogte van de vondstlocatie aanwezig was, waardoor een dateringsvork en mogelijk een zekere historische context kan worden gegeven waarin het slachtoffer overleed. Dit biedt niet alleen een mogelijkheid voor identificatie, maar ook een interessante aanvulling vanuit archeologisch-wetenschappelijk perspectief.

De onderstaande tabellen geven een overzicht van de geïdentificeerde eenheden per nationaliteit. Opvallend is de aanzienlijk langere lijst van eenheden uit het Britse Gemenebest, wat te wijten is aan de metalen schouderinsignes die veel beter bewaard zijn gebleven dan de stoffen varianten van Duitse en Franse uniformen.

Tabel 42. Belgische eenheden archeologisch vastgesteld.

Eenheid	Aantal
11de Linierregiment	1
12de Linierregiment	3

Tabel 43. Duitse eenheden archeologisch vastgesteld.

Eenheid	Aantal
1. Unter-Elsässisches Infanterie-Regiment Nr. 132	1
Bavarian Regiment	57

Vermist aan het front

Eenheid	Aantal
Garde-Jäger- / Garde-Schützen-Bataillon.	3
Infanterie-Regiment Nr. 358	1
Kgl. Bayer. 17. Reserve-Infanterie-Regiment	1
Kgl. Bayer. 21. Reserve-Infanterie-Regiment	1
Kgl. Bayer. 5. Infanterie-Regiment Großherzog Ernst Ludwig von Hessen	2
Kgl. Sächs. 10. Infanterie-Regiment Nr. 134	3
Kgl. Sächs. 15. Infanterie-Regiment Nr. 181	9
Kgl. Sächs. 5. Infanterie-Regiment Nr. 104	2
Reserve Infanterie Regiment Nr. 209	5
Unknown	190

Tabel 44. Franse eenheden archeologisch vastgesteld.

Unit	Aantal
2e Btn. De Chasseurs à Pied	1
2ème Régiment de Fusiliers Marins	1
3e Régiment bis de Zouaves	1
Fusiliers Marins	4
Tirailleurs Sénégalais	2
Unknown	70

Tabel 45. Eenheden uit het Britse Gemenebest archeologisch vastgesteld.

Eenheid	Nationaliteit	Aantal
Unknown	Australië	6
51st Australian Infantry Battalion	Australië	2
49th Australian Infantry Battalion	Australië	1
33th Australian Infantry Battalion	Australië	1
Unknown	Brits Gemenebest	113
3rd Battalion (Toronto Regiment), CEF	Canada	3
Princess Patricia's Canadian Light Infantry	Canada	1
Newfoundland Regiment	Canada	1
Unknown	Indië	2
New Zealand Regiment	Nieuw-Zeeland	1
New Zealand Rifle Brigade	Nieuw-Zeeland	1
1st Btn. Royal Warwickshire Regiment	Nieuw-Zeeland	1
Unknown	Verenigd Koninkrijk	23
Rifle Brigade	Verenigd Koninkrijk	12
York & Lancaster Regiment	Verenigd Koninkrijk	8
11 Btn. Northumberland Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	8
2/4th Btn. Queen's (Royal West Surrey) Regiment	Verenigd Koninkrijk	6
Somerset Light Infantry	Verenigd Koninkrijk	6
Lancashire Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	6
North Riding Bty (Royal Field Artillery)	Verenigd Koninkrijk	6
Essex Regiment	Verenigd Koninkrijk	5
Royal Sussex Regiment	Verenigd Koninkrijk	3

Vermist aan het front

Eenheid	Nationaliteit	Aantal
2nd Btn. Lancashire Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	3
Royal Fusiliers (City of London Regiment)	Verenigd Koninkrijk	2
2nd Btn. Hampshire Regiment	Verenigd Koninkrijk	2
9th Highland Light Infantry (Glasgow Highlanders)	Verenigd Koninkrijk	2
The Duke of Wellington's Regiment	Verenigd Koninkrijk	2
Royal Welsh Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	2
King's Own (Royal Lancaster Regiment)	Verenigd Koninkrijk	2
1st Btn. Royal Warwickshire Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
1st Btn. Royal Inniskilling Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	1
16th Btn. Middlesex Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
1/9th (Glasgow Highland) Btn. Highland Light Infantry	Verenigd Koninkrijk	1
1/9th (County of London) Battalion (Queen Victoria's Rifles)	Verenigd Koninkrijk	1
1/8th (City of London) Btn. (Post Office Rifles) The London Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
1/7th Btn. Northumberland Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	1
1/5th Btn. Yorkshire Regiment (Green Howards)	Verenigd Koninkrijk	1
1/5th Btn. Northumberland Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	1
1/5th (City of London) Battalion (London Rifle Brigade)	Verenigd Koninkrijk	1
1/7th Btn. Durham Light Infantry	Verenigd Koninkrijk	1
Hampshire Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
Shropshire Light Infantry	Verenigd Koninkrijk	1
Royal West Kent Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
Royal Irish Rifles	Verenigd Koninkrijk	1
Royal Irish Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
Royal Engineers	Verenigd Koninkrijk	1
Royal Army Medical Corps	Verenigd Koninkrijk	1
Princess Louise's (Argyll & Sutherland Highlanders)	Verenigd Koninkrijk	1
Northumberland Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	1
Monmouthshire Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
2nd Btn. Suffolk Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
King's Regiment (Liverpool)	Verenigd Koninkrijk	1
2nd Btn. Essex Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
Grenadier Guards	Verenigd Koninkrijk	1
Gloucestershire Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
Durham Light Infantry	Verenigd Koninkrijk	1
Cheshire Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
Cavalry Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
2nd Btn. Worcestershire Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
2nd Btn. Royal Fusiliers	Verenigd Koninkrijk	1
2nd Btn. Royal Berkshire Regiment	Verenigd Koninkrijk	1
2nd Btn. King's Own Scottish Borderers	Verenigd Koninkrijk	1
Life Guards	Verenigd Koninkrijk	1
Unknown	Zuid-Afrika	2
4th Regt., South African Infantry	Zuid-Afrika	2

Vermist aan het front

3.2.10.4 JAAR VAN OVERLIJDEN

Het bepalen van de sterfdatum van militairen tijdens de Eerste Wereldoorlog kan op twee manieren gebeuren. Enerzijds is het louter archeologisch soms mogelijk om een ante- of post-quem te bepalen op basis van bepaalde uniform- of uitrustingsstukken die pas op een bepaald moment in gebruik kwamen, waarvan de introductie van helmen en gasmaskers de bekendste voorbeelden zijn. Ook materiaal of munitie met een productiedatum kan een onmiskenbare post-quem opleveren. De ante-quem gevallen zijn vaak minder overtuigend, aangezien materiaal niet zelden lang, al dan niet als lapmiddel, in gebruik bleef.

Anderzijds is het mogelijk om de sporen of context archeologisch te dateren. In sporen zijn de vondsten minder betrouwbaar, aangezien hier sprake kan zijn van residueel en intrusief materiaal.

De beste dateringen zijn te bekomen door archeologische gegevens te combineren met historische gegevens. Zo zijn er de soms aanzienlijke fluctuaties in de frontlijn die de bezetting en gebruik van bepaalde sporen beperken in de tijd. Ook de bezetting van de sectoren door bepaalde eenheden, die over het algemeen vrij goed gekend zijn, zijn zeer nauw te dateren. Hiervoor is echter wel een zekere basisidentificatie van de eenheid vereist.

In sommige gevallen was het mogelijk om de archeologische data historisch te identificeren en te linken. Hierbij is de kans groter in minder zwaar bevochten locaties, waarbij de uiteindelijke identificatie echter als ultieme bevestiging dient.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal overlijdens per nationaliteit per rang. Dit geldt voor elk jaar van de oorlog, met uitzondering van de periode 1917-1918. Tijdens deze periode was het minder evident om uit te maken in welk jaar de militairen effectief om het leven waren gekomen. Dit komt grofweg overeen met de periode tussen de Derde Slag om Ieper (najaar 1917) en het Bevrijdingsoffensief (najaar 1918).

Tabel 46. Overzicht van het aantal individuen per jaar van overlijden.

Jaar van overlijden	Aantal	Percentage
Onbekend	247	33,65%
1914	135	18,39%
1915	173	23,57%
1917	96	13,08%

Vermist aan het front

Jaar van overlijden	Aantal	Percentage
1917-1918	57	7,77%
1918	26	3,54%
Totaal	734	100,00%

3.2.10.5 IDENTIFICATIES

Op het moment van schrijven zijn 43 van de 734 geborgen militairen geïdentificeerd. Zoals de onderstaande tabel aangeeft, zijn er verschillende mogelijkheden voor de identificatie van militairen. Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen rechtstreekse en onrechtstreekse identificatie.

Bij rechtstreekse identificaties is er sprake van een voorwerp dat bij het lichaam is aangetroffen waaruit de identiteit van de militair in kwestie afgeleid kan worden. Het beste en meest logische voorbeeld hierbij is uiteraard het identiteitsplaatje. Indien dit aangetroffen wordt, duidelijk gelieerd is aan de stoffelijke resten en nog leesbaar is, kan het individu rechtstreeks geïdentificeerd worden. Dit is ook mogelijk wanneer er persoonlijke voorwerpen of andere zaken aangetroffen worden waarop initialen, nummers of andere merktekens aangebracht zijn die leiden tot het bepalen van de identiteit.

Onrechtstreekse identificatie is nodig wanneer er bijkomend onderzoek dient te gebeuren om de identiteit te bevestigen. In eerste instantie is er een aanleiding nodig voor onrechtstreeks onderzoek. Pas wanneer er voldoende aanwijzingen zijn om de lijst waaruit gezocht moet worden te verkleinen, is een vervolgonderzoek relevant. Het meest voorkomende onrechtstreekse onderzoek is DNA. Na een positieve match kan er bovendien geen sprake meer zijn van twijfel en is identificatie een zekerheid.

In het geval van het Britse Gemenebest wordt bovendien altijd overgegaan tot een DNA-onderzoek, zelfs wanneer er voldoende aanwijzingen zijn voor een rechtstreekse identiteitsbepaling. De onderstaande lijst geeft bijgevolg dus een licht vertekend beeld, want de meeste DNA-bepalingen zijn voorafgegaan door een aanleiding die mogelijk ook in de lijst voorkomt.

In het geval van Franse of Duitse slachtoffers is een rechtstreekse identificatie aan de hand van identiteitsplaatjes of andere aanwijzingen meestal voldoende voor het aanvaarden van de identiteit.

Vermist aan het front

Tabel 47. Overzichtstabel van de identificatiewijzen.

Identificatiewijze	Aantal
DNA	19
Identiteitsplaatje	15
Initialen op persoonlijke voorwerpen	2
Militaire bronnen	5
Persoonlijk identiteitsplaatje	2

Tabel 48. Overzicht van de tot op heden geïdentificeerde militairen

Referentie-nummer	Naam	Sterfdatum	Leef-tijd	Nationalite-it	Rang	Eenheid	Identificatie-wijze
2008-STY-001	Frederick Fokkett	18/10/1914	27	Verenigd Koninkrijk	Private	2nd Btn. Lancashire Fusiliers	DNA
2016-DIK-001	Petrus Franciscus Emmanuel Pintens	24/10/1914	24	België	Soldaat 2de Klasse	12de Linierement	DNA
2016-DIK-003	Félix Alphonse Jacquet	24/10/1914	21	België	Soldaat 2de Klasse	12de Linierement	Militaire bronnen
2016-DIK-002	Gerard Joseph Dethier	24/10/1914	25	België	Soldaat 2de Klasse	12de Linierement	DNA
2019-DIK-005	Léon Auguste Henri Tessier	26/10/1914	24	Frankrijk	Matelot 3ième classe	2ème Régiment de Fusiliers Marins	Initialen op persoonlijke voorwerpen
2018-WIJ-053	Albert Oehrle	3/11/1914	17	Duitsland	Soldat	Kgl. Bayer. 21. Reserve-Infanterie-Regiment	Identiteitsplaatje
2000-STY-001	Harry Wilkinson	10/11/1914	29	Verenigd Koninkrijk	Private	2nd Btn. Lancashire Fusiliers	Identiteitsplaatje
2006-STY-001	Richard Lancaster	10/11/1914	32	Verenigd Koninkrijk	Private	2nd Btn. Lancashire Fusiliers	Identiteitsplaatje
2021-WIJ-001	Valentin Menétré	15/12/1914	32	Frankrijk	Sergeant	2e Btn. De Chasseurs à Pied	Identiteitsplaatje
2016-LAN-011	Henry John Innes Walker	25/04/1915	25	Nieuw-Zeeland	Kapitein	1st Btn. Royal Warwickshire Regiment	Initialen op persoonlijke voorwerpen
2015-ZON-001	Thomas Telford Edmundson	26/04/1915	20	Verenigd Koninkrijk	Private	1/7th Btn. Durham Light Infantry	DNA
2015-STJ-011	Robert Cook	2/05/1915	38	Verenigd Koninkrijk	Lance Corporal	2nd Btn. Essex Regiment	DNA
1998-BOE-015	François Joseph Metzinger	21/05/1915	34	Frankrijk	Soldat 2e Classe	3e Régiment bis de Zouaves	Identiteitsplaatje
2013-IEP-004	James William Clarke	24/05/1915	20	Verenigd Koninkrijk	Kanonnier	North Riding Bty (Royal Field Artillery)	Militaire bronnen
2013-IEP-003	Joseph William Rowbottom	24/05/1915	27	Verenigd Koninkrijk	Kanonnier	North Riding Bty (Royal Field Artillery)	DNA
2013-IEP-001	Albert William Venus	24/05/1915	22	Verenigd Koninkrijk	Kanonnier	North Riding Bty (Royal Field Artillery)	DNA
2013-IEP-006	Robert Corner Wilson	24/05/1915	23	Verenigd Koninkrijk	Driver	North Riding Bty (Royal Field Artillery)	Militaire bronnen
2013-IEP-005	Tom Adamthwaite Carr	24/05/1915	36	Verenigd Koninkrijk	Korporaal	North Riding Bty (Royal Field Artillery)	Militaire bronnen
2013-IEP-002	George Robinson	24/05/1915	18	Verenigd Koninkrijk	Kanonnier	North Riding Bty (Royal Field Artillery)	Militaire bronnen

Vermist aan het front

Referentie-nummer	Naam	Sterfdatum	Leef-tijd	Nationalite it	Rang	Eenheid	Identificatie-wijze
2015-WIJ-011	Walter Albert Bonitz	29/05/1917	21	Duitsland	Gefreiter	Kgl. Sächs. 15. Infanterie-Regiment Nr. 181	Identiteits-plaatje
2015-WIJ-019	Kurt Willy Schönherr	29/05/1917	23	Duitsland	Gefreiter	Kgl. Sächs. 15. Infanterie-Regiment Nr. 181	Identiteits-plaatje
2015-WIJ-016	Roman Wasniesky	29/05/1917	19	Duitsland	Gefreiter	Kgl. Sächs. 15. Infanterie-Regiment Nr. 181	Identiteits-plaatje
2015-WIJ-014	Otto Adolf Weidhaas	29/05/1917	19	Duitsland	Onbekend	Kgl. Sächs. 10. Infanterie-Regiment Nr. 134	Identiteits-plaatje
2015-WIJ-010	Rudolf Max Riedel	30/05/1917	20	Duitsland	Soldat	Kgl. Sächs. 15. Infanterie-Regiment Nr. 181	Identiteits-plaatje
2015-WIJ-009	Gerhard Meyer	30/05/1917	24	Duitsland	Onbekend	Kgl. Sächs. 15. Infanterie-Regiment Nr. 181	Identiteits-plaatje
2015-WIJ-008	Willi Clemens Roth	30/05/1917	19	Duitsland	Soldat	Kgl. Sächs. 15. Infanterie-Regiment Nr. 181	Identiteits-plaatje
2015-WIJ-007	Otto Emil Seidel	30/05/1917	28	Duitsland	Gefreiter	Kgl. Sächs. 10. Infanterie-Regiment Nr. 134	Identiteits-plaatje
2004-STY-001	Julius Wilhelm Brugger	7/06/1917	23	Duitsland	Unteroffizier	Kgl. Bayer. 5. Infanterie-Regiment Großherzog Ernst Ludwig von Hessen	Identiteits-plaatje
2017-VOO-001	Eric Henderson	7/06/1917	21	Verenigd Koninkrijk	2nd Luitenant	1/8th (City of London) Btn. (Post Office Rifles) The London Regiment	Persoonlijk identiteits-plaatje
2008-PLO-001	Alan James Mather	8/06/1917	37	Australië	Private	33th Australian Infantry Battalion	DNA
2016-LAN-023	John Lambert	16/08/1917	17	Canada	Private	Newfoundland Regiment	DNA
2018-LAN-001	Gustav Theodor Hinkel	18/08/1917	36	Duitsland	Unteroffizier	Infanterie-Regiment Nr. 358	Identiteits-plaatje
2012-GEL-003	William Clay Cubberley	26/09/1917	29	Verenigd Koninkrijk	Sergeant	2nd Btn. Worcestershire Regiment	DNA
2006-ZON-006	John Hunter	26/09/1917	28	Australië	Private	49th Australian Infantry Battalion	DNA
2006-ZON-002	George Richard Storey	30/09/1917	23	Australië	Private	51st Australian Infantry Battalion	DNA
2006-ZON-004	George Calder	30/09/1917	24	Australië	Sergeant	51st Australian Infantry Battalion	DNA
2018-BES-008	Stanley Blakeborough	13/10/1917	21	Verenigd Koninkrijk	Lance Corporal	11 Btn. Northumberland Fusiliers	DNA
2018-BES-005	Arnold Sanderson	14/10/1917	26	Verenigd Koninkrijk	Private	11 Btn. Northumberland Fusiliers	DNA
2018-BES-006	Harry Miller	14/10/1917	24	Verenigd Koninkrijk	Private	11 Btn. Northumberland Fusiliers	DNA
2018-BES-007	Joseph Patrickson	14/10/1917	24	Verenigd Koninkrijk	Private	11 Btn. Northumberland Fusiliers	DNA
2018-BES-002	Edward Douglas Bruty	14/10/1917	21	Verenigd Koninkrijk	2nd Luitenant	11 Btn. Northumberland Fusiliers	DNA
2018-BES-003	Leslie Wallace Ablett	14/10/1917	20	Verenigd Koninkrijk	2nd Luitenant	11 Btn. Northumberland Fusiliers	Persoonlijk identiteits-plaatje

Vermist aan het front

Referentie-nummer	Naam	Sterfdatum	Leef-tijd	Nationaliteit	Rang	Einheid	Identificatie-wijze
2018-BES-001	Thomas Feasby	14/10/1917	32	Verenigd Koninkrijk	Sergeant	11 Btn. Northumberland Fusiliers	DNA

4 DIEPTEANALYSE VAN DE ARCHEOLOGISCHE DATA

4.1 DOELSTELLING

Om de meerwaarde van een status quaestionis en een typologie ten volle te benutten, is een diepteanalyse van de dataset noodzakelijk. Het uiteindelijke doel van het syntheseonderzoek was om een beter inzicht te krijgen in begrafenisrituelen en -praktijken, en het lot van gesneuvelde militairen die vermist achterbleven op de slagvelden van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen.

Omdat de typologie te complex bleek vanwege een overdaad aan parameters, zal de opgemaakte status quaestionis verder worden verdiept door de verschillende typerende parameters maximaal te combineren.

4.2 RESULTATEN

Bij het benaderen van de resultaten van de diepteanalyse zijn er twee hoofdmethoden. Ten eerste kunnen algemene of generieke datacombinaties worden gebruikt, waarbij verschillende datasets tegenover elkaar worden geplaatst om te onderzoeken of bepaalde patronen naar voren komen. Ten tweede kan de data meer gericht worden gebruikt om specifieke vragen te beantwoorden.

Het is echter belangrijk om een belangrijke kanttekening te maken. De maximale dataset omvat 734 individuen op een geschat totaal van meer dan 110.000 soldaten die nog in het landschap aanwezig zijn. Hoewel dit statistisch gezien een aanvaardbaar aantal is, zijn er niet voor alle individuen verdere bruikbare gegevens beschikbaar, waardoor de statistische betrouwbaarheid van de conclusies enigszins daalt.

Een groter betrouwbaarheidsprobleem ligt in de samenstelling van de 'steekproef', die allesbehalve willekeurig en/of toevallig is, maar afhankelijk is van diverse factoren die hebben geleid tot een archeologische registratie. Daarom zullen de resultaten voornamelijk betrekking hebben op andere

Vermist aan het front

potentiële archeologische gevallen, eerder dan op de totale populatie van vermiste soldaten.

4.2.1 ALGEMENE DATACOMBINATIES

4.2.1.1 IDENTIFICATIES

De eerste, en mogelijk primaire, parameter waaraan de archeologische data getoetst kan worden, is de identificatie van de archeologisch aangetroffen individuen. In de ideale, of meest optimale, situatie zal een opgraving van een individu leiden tot een positieve identificatie die, in het geval van een positieve DNA-analyse, het gevoerde onderzoek zal bekronen met een bevestiging van de hypothese.

Aangezien identificatie het uiteindelijke doel is van elke berging, is het dus zeer interessant om te kijken in welke gevallen, of welke parameters, wel of niet tot een identificatie leiden.

Een belangrijke kanttekening hierbij is het vrij beperkte aantal geïdentificeerde gevallen. De resultaten van deze bevraging zijn eerder te beschouwen als een indicatie dan als een statistische vaststelling. Door het beperkte aantal van de steekproef zijn de resultaten statistisch gezien niet significant

4.2.1.1.1 OMSTANDIGHEDEN VAN DE BERGING

Een eerste parameter die onderzocht kan worden, is de archeologische werkwijze zelf. Leidt een professionele archeologische aanpak tot de beste resultaten? Of boekten niet-professionele onderzoeksgroepen gelijkaardige resultaten? Is de werkwijze met andere woorden ondergeschikt? Wanneer deze cijfers onderzocht worden, kan toch afgeleid worden dat meer gedetailleerd onderzoek tot een stijgend aantal identificaties gaat leiden.

Vermist aan het front

Ten eerste zijn er de aantallen waaruit blijkt dat slechts 8 van de geïdentificeerde militairen geborgen zijn door niet-professionelen. Met andere woorden, ruim 80% van de identificaties volgden op een professionele opgraving.

Een andere parameter die kan worden bekeken is het type van site. Zijn er binnen het archeologisch onderzoek zelf verschillen in identificatie naar gelang de omstandigheden waarin de berging worden uitgevoerd? Hieruit blijkt dat het aantal identificaties na een toevalsvondst gemiddeld hoger ligt.

Tabel 49. Aantal identificaties per type uitvoerder.

Instelling	Aantal identificaties	Percentage eigen bergingen	Percentage totale bergingen
Academisch	1	100%	0,14%
Amateur groep	8	3%	1,09%
Archeologisch bedrijf	8	3%	1,09%
Overheidsdienst	26	17%	3,54%

Tabel 50. Aantal identificaties per type berging.

Opgravingsstype	Aantal identificaties	Percentage eigen bergingen	Percentage totale bergingen
Niet-professionele berging	8	3%	1,09%
Proefsleuven	6	18%	0,82%
Toevalsvondst	20	16%	2,72%
Vlakdekkende opgraving	9	3%	1,23%

4.2.1.1.2 BEWARING VAN DE SKELETRESTEN

Naast de omstandigheden van de berging is een tweede belangrijke factor de bewaring van de skeletresten. Dus enerzijds de anatomie van de gesneuvelde, of anderzijds de volledigheid van de aangetroffen skeletresten. Uit onderstaande vergelijking blijkt dat een goede bewaring van het individu essentieel is voor een potentiële identificatie. Gefragmenteerde gevallen worden zelden of nooit geïdentificeerd. Er is slechts één voorbeeld bekend van een gefragmenteerd

Vermist aan het front

individu dat geïdentificeerd werd. Dit gebeurde aan de hand van DNA omdat er nabij de skeletresten een munt werd aangetroffen waarin de persoonlijke gegevens van de militair in kwestie waren ingekrast. Andere aanwijzingen waren niet aanwezig, dus zonder de directe aanwijzing was een identificatie hier niet mogelijk geweest.

Tabel 51. Aantal identificaties per volledigheidscategorie van de stoffelijke resten.

Volledigheid	Aantal
Compleet (>50%)	19
Partieel (11-49%)	7
Gefragmenteerd (<10%)	1
Totaal	27

Tabel 52. Aantal identificaties per anatomie categorie van de stoffelijke resten.

Anatomie	Aantal
Anatomisch verband	29
Fragmentair	1
Vermengd	8
Totaal	38

4.2.1.2 EVOLUTIES DOORHEEN DE OORLOG.

Een andere interessante parameter waaraan verschillende datasets getoetst kunnen worden, is het jaar van overlijden. In de meerderheid van de gevallen (66%) was het mogelijk om het jaar van overlijden te bepalen (ut supra). Een combinatie van deze jaartallen met andere data kan mogelijk een beeld geven van bepaalde evoluties die al dan niet doorheen het verloop van de oorlog hebben plaatsgevonden.

4.2.1.2.1 SPOORTYPES

Een belangrijke vraag die kan worden gesteld, heeft betrekking op de verschillende manieren waarop de gesneuvelden werden begraven en of er veranderingen kunnen worden vastgesteld gedurende het verloop van de oorlog. Voor deze vergelijking worden alleen de aantallen meegenomen waarvoor zowel het jaar van overlijden als de context bekend is, wat goed is voor 52% van het totaal (385 van de 734 individuen). De zeldzame begravingstypes

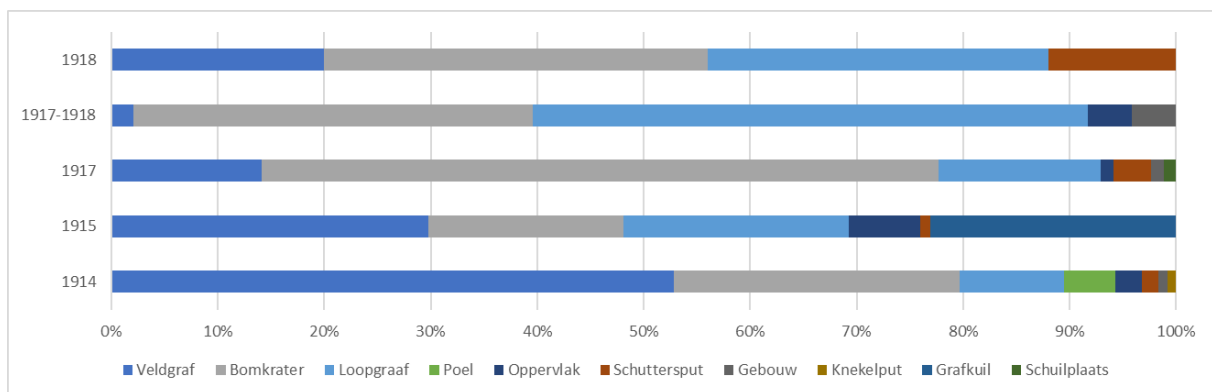
Vermist aan het front

worden hier wel opgenomen, maar worden voor verdere vergelijkingen verwaarloosd en dus niet verder besproken.

Wanneer deze cijfers tegenover elkaar worden gezet, blijkt er een duidelijke evolutie te zijn. Aan het begin van de oorlog werden voornamelijk veldgraven gebruikt, terwijl de andere veelvoorkomende typen - granaatrechters en loopgraven - minder frequent werden gebruikt. In 1915 is er al een lichte verschuiving merkbaar, waarbij er een min of meer gelijke verdeling tot stand komt. Veldgraven hadden toen nog steeds de voorkeur, maar met slechts een zeer beperkt overwicht. Het is opmerkelijk dat vanaf dat jaar ook begravingen op militaire begraafplaatsen voorkomen.

Vanaf 1917 komt er een volledige ommekeer en worden veldgraven vervangen door in eerste instantie granaatrechters en uiteindelijk ook loopgraven. In 1918 winnen veldgraven opnieuw aan belang, maar granaatrechters en loopgraven blijven dominant.

Een verklaring voor deze evolutie kan worden gevonden in het veranderende oorlogslandschap als gevolg van het verloop van de strijd en de veranderende strategieën.



Figuur 219. Evolutie van het gebruik van grafcontexten per oorlogsjaar.

In 1914 is de oorlog nog jong en te beschouwen als een vastgelopen bewegingsoorlog. Het gevolg hiervan is dat het slagveld nog niet geconcentreerd is maar zich in feite voortbewoog waarbij de focus lag op infanterie, ondersteund door artillerie. Dit resulteert in een vrij oppervlakkig slagveld met een beperkte (archeologische) impact op het landschap. Ook het idee achter het begraven van gesneuvelden stoelt in deze fase van de oorlog nog op het concept van de bewegingsoorlog waarbij de slagvelden na een slag ontruimd worden omdat beide legers verder trekken waardoor het terrein relatief veilig geruimd kan

Vermist aan het front

worden en de gesneuvelden kunnen worden begraven, al dan niet met een tijdelijke intentie.

Naarmate de oorlog vordert begint de aanvankelijke Duitse opmars te stikken waarbij gevechten langer beginnen aanslepen op een beperktere oppervlakte waarbij steeds duidelijkere permanente linies worden gevormd met tussenin een niemandsland. Hierdoor ontstaat een duidelijk afgebakend slagveld waarin de gevechtsacties over een langere tijd aanslepen waarbij de slagkracht bovendien ook geconcentreerd worden door het stabiliseren van de posities en bijhorende aanvoerlijnen. De impact op het landschap neemt in deze fase toe door een grotere, maar nog steeds relatief beperkte, concentratie aan artillerie-inslagen en door een toenemende uitbouw van de defensieve posities aan beide zijden. Het slagveld wordt nu niet meer verlaten na de vijandelijkheden waardoor het ruimen ervan afhankelijk is van de omstandigheden. Achter de frontlinies kan dit in principe altijd. In het niemandsland is het risico groter, tenzij er door een van beide partijen terreinwinst wordt gemaakt of er een tijdelijk staakt het vuren werd overeengekomen om de slachtoffers te begraven. De begravingen zijn vaak nog vrij lokaal op of vlakbij het slagveld in individuele veldgraven, massagraven of kleine concentraties.

De gesneuvelden die in deze periode vermist geraken en archeologisch werden aangetroffen werden archeologisch voornamelijk aangetroffen in veldgraven. Het gaat hierbij om militairen waarvan het lot gekend is, of was, maar wiens graf tijdens de oorlog verloren ging door een fysieke vernietiging van het graf, de markering en/of het omliggende landschap en bijhorende herkenningspunten.

Binnen het syntheseonderzoek zijn zowel voorbeelden gekend van begravingen in een individuele grafkuil net echter de frontloopgraaf als massagraven waar tot 23 individuen samen in een kuil werden begraven, meer dan waarschijnlijk een soort van ruiming van (een deel) van het slagveld.

Naarmate de oorlog verder vastloopt en vordert wordt langzaam duidelijk dat de verwachte, korte bewegingsoorlog een lange dubbele belegering wordt. Enerzijds resulteert dit in een betere logistieke keten voor het begraven van gesneuvelden, die nu meer op begraafplaatsen terecht komen, vaak ingericht door een bepaalde eenheid of gelinkt aan een bepaalde voorziening. Anderzijds heeft de oorlog ook meer impact op het landschap. Bij elke aanval of slag blijven er doden achter die steeds meer in granaattrechters en loopgraven achterblijven. Waar de meeste vermisten uit 1914 worden aangetroffen in

Vermist aan het front

vergeten veldgraven is dat in de periode 1917-1918 nog slechts een minderheid en liggen de gesneuvelden voornamelijk in granaatrechters en loopgraven. Het slagveld is in deze periode rond de Derde Slag om Ieper dan ook het typische maanlandschap waarin de eventuele veldgraven snel verloren of vernietigd geraken en waar granaatrechters en loopgraven zowat de enige resterende structurele elementen zijn. Loopgraven hebben daarbij het, al dan niet bewust gekozen, voordeel voor begravingen dat ze mogelijk fotografisch of minstens topografisch gekend en gekarteerd zijn.

In 1918 verschuift het front zeer drastisch in twee richtingen tijdens het Duitse Lenteoffensief en bij het Eindoffensief. Waarbij zowel oude slagvelden worden overschreden als nieuwe die vaak relatief kortstondig in gebruik waren. Hier is opnieuw een opvallende toename van het aandeel vermisten dat wordt teruggevonden in veldgraven. Dat is mogelijk te verklaren door een verstoring van de initiële organisatie waarbij weer geïmproviseerd moet worden zoals in 1914 en/of met de minder dense offensieve actie die het slagveld en het landschap minder grondig vernietigde.

De mobielere aard van de gevechten in 1918 wordt ook duidelijk geïllustreerd door het vrij grote aantal vermisten dat in schuttersputten werd aangetroffen, zelfs meer dan in de overige fasen van de oorlog. Het gaat vermoedelijk om kort bezette posities die nooit konden uitgroeien tot echte frontloopgraven. Dit komt zowel door de beperkte tijd waarin ze bezet waren als door de flexibelere defensieve doctrines die in 1918 werden toegepast.

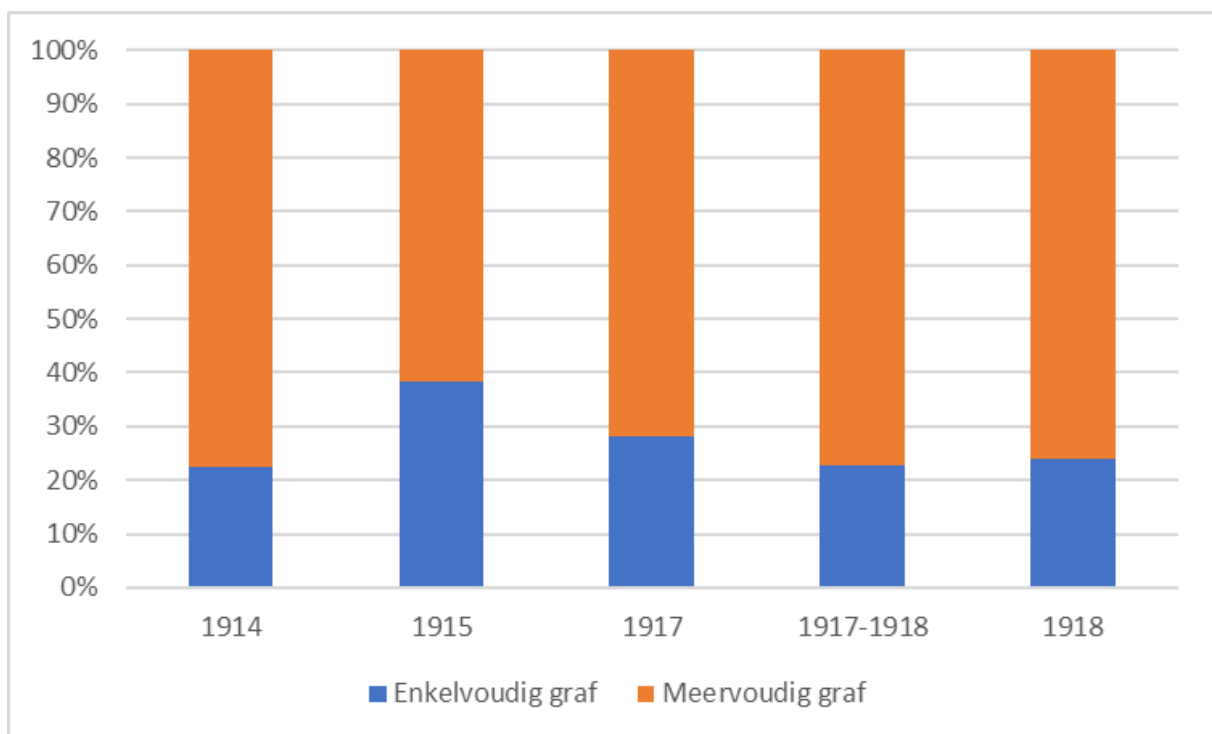
4.2.1.2.2 GRAFTYPE

Een tweede interessante ontwikkeling staat tevens in verband met de context. In tegenstelling tot het soort spoor kan ook de vraag worden gesteld in hoeverre er een evolutie is in het type begrafenis, dus het gebruik van enkelvoudige en meervoudige graven. Opnieuw werden alleen de aantallen gebruikt waarvoor het jaar van overlijden en het type begrafenis bekend waren. De analyse werd uitgevoerd per individu, wat neerkomt op 57% (417 van de 734 individuen), en per context, wat goed is voor 60% (192 van de 321 contexten). De analyse wijst uit dat er gedurende de oorlog geen duidelijke evolutie zichtbaar is. Er is een lichte schommeling te zien, maar er zijn geen grote verschuivingen vastgesteld.

Vermist aan het front

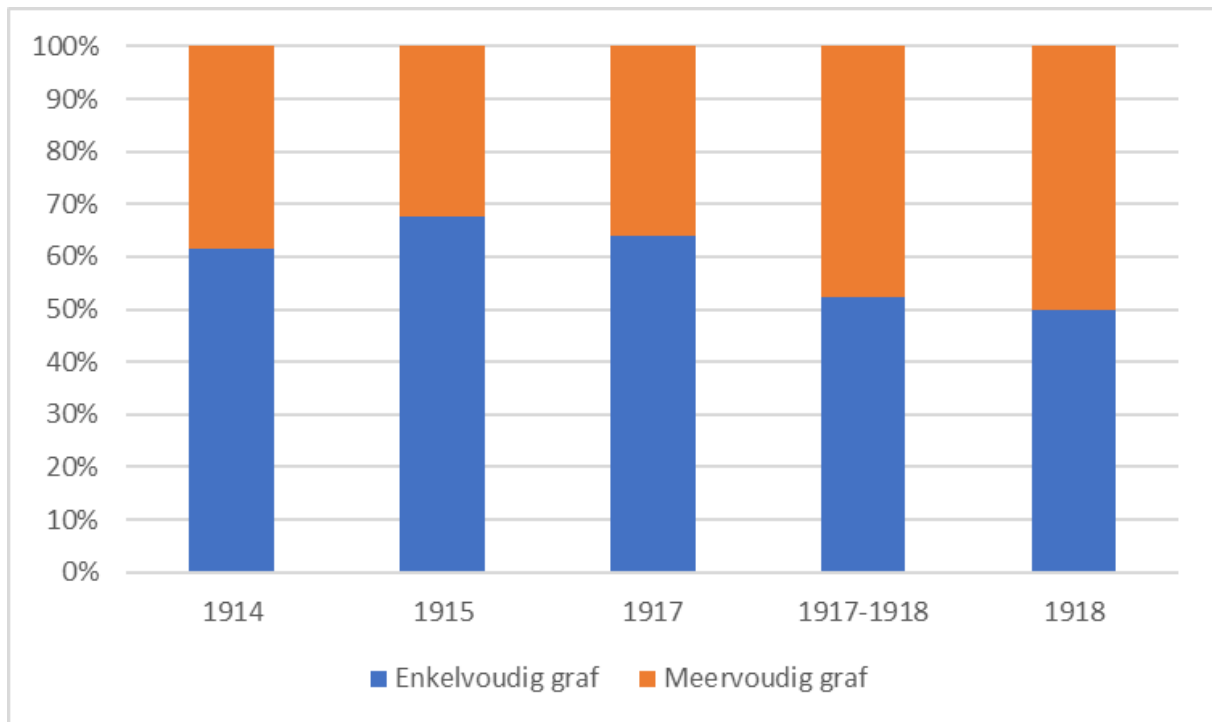
Daarom kan geconcludeerd worden dat deze verschillen niet gerelateerd zijn aan veranderingen in de oorlog. Om dit verder te onderzoeken, werd een tweede analyse uitgevoerd om te bepalen of er verschillen konden worden waargenomen tussen de verschillende naties en legers. Uit deze analyse blijkt duidelijk dat het Duitse leger de voorkeur geeft aan meervoudige graven, terwijl de geallieerde legers eerder individuele begravingen uitvoeren.

De reden hiervoor is op basis van het syntheseonderzoek niet vast te stellen. Mogelijk gaat het om een organisatorisch of praktisch verschil, waarbij geallieerde gesneuvelden, wanneer ze werden begraven, meer ad hoc door hun eigen strijdmakers werden begraven of in een bepaalde situatie, bijvoorbeeld een medische post, waar men met individuele grafkuilen werkte. De Duitse teraardebestelling was mogelijk op iets grotere schaal georganiseerd, waarbij specifieke eenheden de doden ophaalden en begroeven, zonder of met minder individuele grafkuilen.

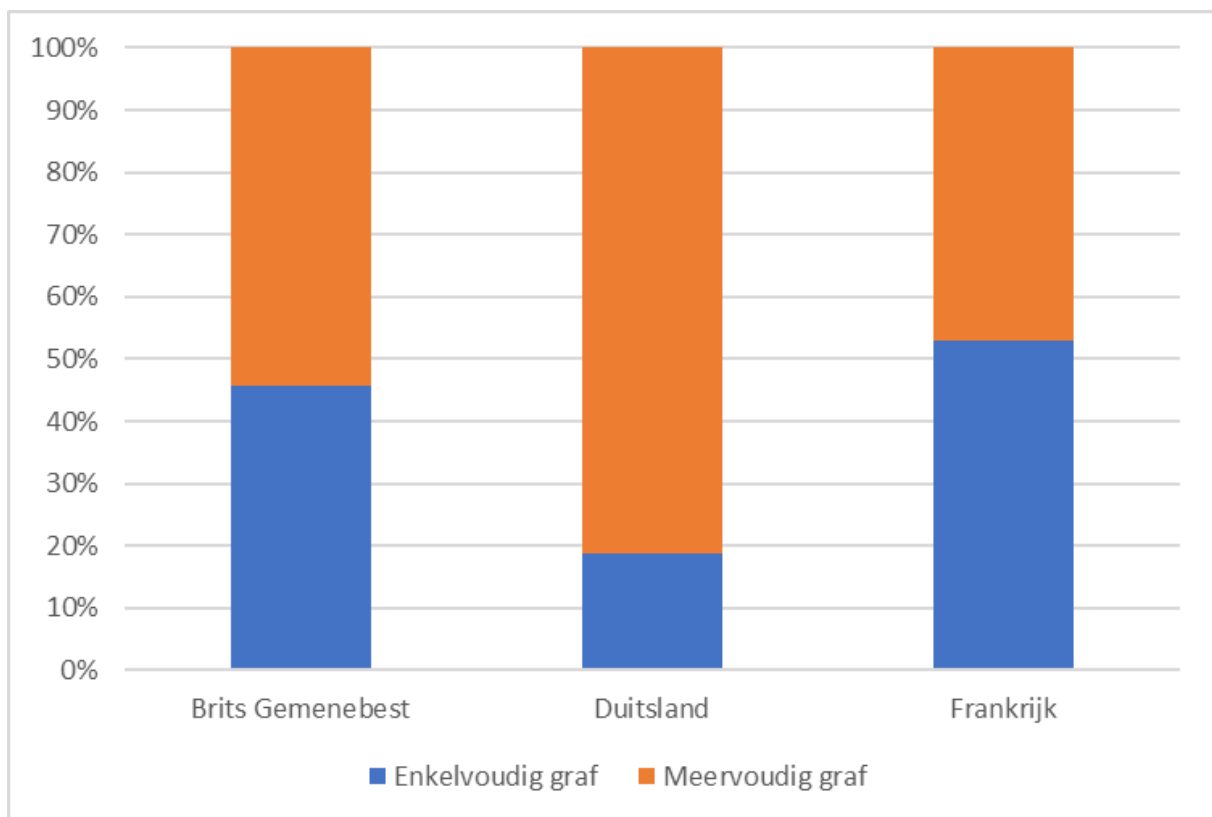


Figuur 220. Overzicht van het aantal individuen begraven in een enkelvoudig vs. meervoudig graf.

Vermist aan het front



Figuur 221. Overzicht van het aantal context gebruikt als enkelvoudig vs. meervoudig graf.



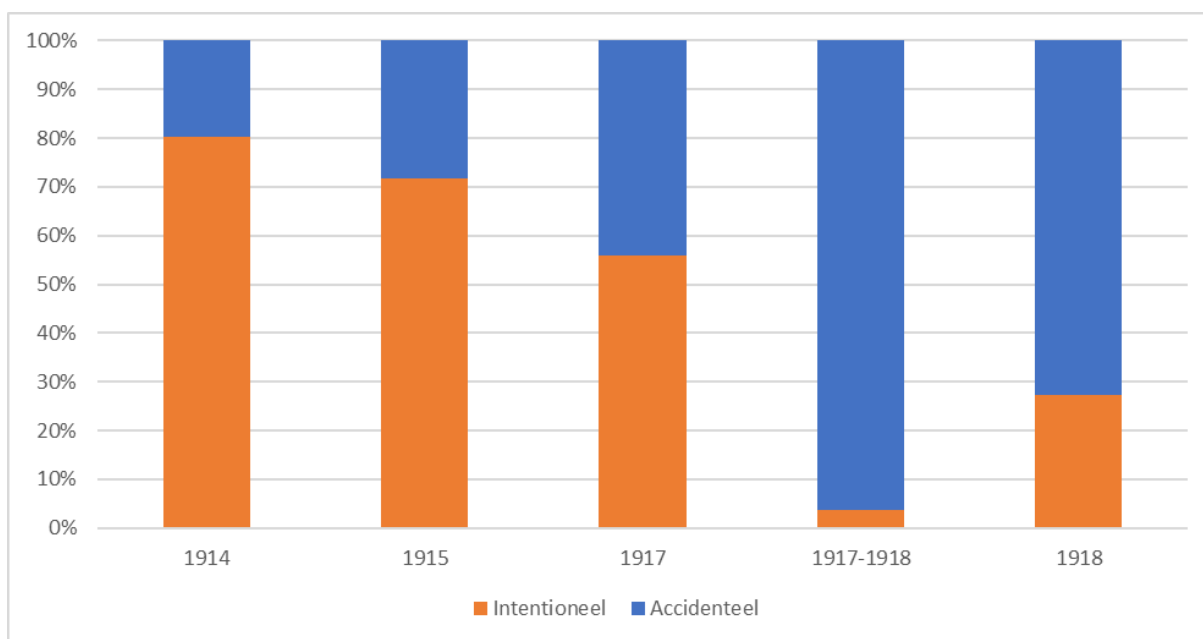
Figuur 222. Verhouding van het aantal enkelvoudig begraven individuen ten opzichte van het aantal meervoudig begraven individuen per nationaliteit.

Vermist aan het front

4.2.1.2.3 ACCIDENTEEL OF INTENTIONEEL

Nog een evolutie die geanalyseerd kan worden op basis van de beschikbare data uit de databank, is de verhouding tussen intentionele en accidentele begravingen. Deze data werden geëxtraheerd uit de dataset van het archeologische individu. Van de 506 individuen die archeologisch gekend zijn, waren er 340 waarbij deze informatie beschikbaar was, wat dus neerkomt op ongeveer 67%.

Wanneer deze data wordt uitgezet per jaar van overlijden, kan een duidelijke evolutie worden waargenomen. In het begin van de oorlog zal de overgrote meerderheid (ruim 80%) intentioneel ter aarde worden besteld. Naarmate de oorlog vordert, zal dit aantal blijven zakken. Op het einde van de oorlog zijn de verhoudingen zelfs volledig omgekeerd. Voor de gekende archeologische data van 1918 is nog slechts minder dan 30% intentioneel begraven.



Figuur 223. Evolutie van intentionele begravingen naar accidentele begravingen.

Deze trend volgt niet toevallig dezelfde curve als het aantal veldgraven, aangezien een veldgraf immers de intentionele context voor begraving bij uitstek is.

5 METHODOLOGIE VOOR HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK NAAR DE STOFFELIJKE RESTEN VAN VERMISTE MILITAIREN.

5.1 DOELSTELLING

Op het terrein bestaat momenteel geen consensus over de methode voor het onderzoeken van de lichamen van militairen in archeologische context. Er is geen eenduidige best practice die algemeen wordt toegepast, wat ertoe leidt dat archeologen hun eigen inschatting moeten maken van de te nemen stappen, waardoor essentiële informatie verloren kan gaan. Het opgraven en registreren van de stoffelijke resten zelf is echter geen probleem, aangezien er voldoende richtlijnen beschikbaar zijn (zie richtlijn Onroerend Erfgoed).

In dit syntheseonderzoek willen we evalueren hoe het onderzoek van vermiste militairen in Vlaanderen wordt uitgevoerd, met als doelstelling om naar de database te kijken. Een vergelijking met de methodologie die in andere landen wordt toegepast, is ook relevant, aangezien er mogelijk andere aanpakken worden gebruikt vanwege beleid of afspraken. Hiervoor werd bestaande literatuur in Vlaanderen, Frankrijk en Groot-Brittannië onderzocht, en werden interviews en gesprekken gehouden met belanghebbenden en sleutelfiguren in de omliggende landen.

Vanuit deze studie en bredere input zal een methodologie voor het opgraven van gesneuvelde militairen worden voorgesteld in de vorm van richtlijnen die op praktijk en wetenschappelijke inzichten zijn gebaseerd. Hierbij wordt rekening gehouden met de bestaande Code van Goede Praktijk (CGP) en met de input van de betrokken actoren. Deze methodologische handleiding zal een aanvulling zijn op het huidige protocol en de handleiding van het agentschap Onroerend Erfgoed met betrekking tot het opgraven van menselijke resten.

Daarnaast is het ook de bedoeling om een richtlijn te ontwikkelen die moet leiden tot een meer uniforme registratie en bovenal tot datatransfer naar de verschillende gravendiensten. Een sjabloondossier waarin alle opgravingsdata die relevant zijn voor de onderzoekers van de gravendiensten op een overzichtelijke manier kan worden opgenomen, is een mogelijke optie.

5.2 HET WETTELIJK KADER

5.2.1 BELGIË ⁶⁴

De wettelijke context voor de omgang met oorlogsslachtoffers uit de Eerste Wereldoorlog is tweeledig.

Eenzijds wordt de ontdekking als archeologisch bestempeld, wat impliceert dat het opgraven, registreren en onderzoeken van het oorlogsslachtoffer plaatsvindt volgens de regels van de Vlaamse archeologiewetgeving.

Anderzijds valt een oorlogsslachtoffer uit de Eerste Wereldoorlog ook onder de Conventie van Genève, die door België is geratificeerd en dus geldt als internationaal recht met voorrang op nationale en regionale wetgeving.

Deze artikels werden nationaal geïmplementeerd met de Wet van 3 september 1952, waarin de Vier Conventies van Genève van 1949 werden aangenomen (Belgisch Staatsblad van 26 september 1952). Dit impliceert de oprichting van een officiële Gravendienst die verantwoordelijk is voor de naleving van deze Conventie. In België valt de gravendienst momenteel onder het *War Heritage Institute*.

Deze tweeledigheid maakt het mogelijk om het verhaal van de oorlogsslachtoffers maximaal te onderzoeken en te achterhalen zonder afbreuk te doen aan het respect en de militaire eer waarmee deze oorlogsslachtoffers behandeld worden. Integendeel, de maximale aandacht voor hun lot en het achterhalen van hun laatste momenten vormen in feite een soort laatste getuigenis en vergroten bovendien de kans op identificatie.

5.2.2 NEDERLAND

In het kader van de evaluatie van de Belgische/Vlaamse werkwijze werd op 18 oktober 2021 een bezoek gebracht aan de Nederlandse dienst die zich bezighoudt met het onderzoek naar oorlogsslachtoffers.

⁶⁴ Ervynck 2018.

Vermist aan het front

In Nederland is de opsporing, berging en identificatie van oorlogsslachtoffers de verantwoordelijkheid van De Bergings- en Identificatiedienst Koninklijke Landmacht (BIDKL), een dienst die is opgericht in 1945 en bestaat uit 4 personen.

Nederland interpreteert de Conventie van Genève vrij strikt, waarbij de navolging hiervan exclusief in handen is van de BIDKL. Het grootste verschil met de Belgische situatie is dat Nederland zelf actief op zoek gaat naar oorlogsslachtoffers, zowel burgerlijke als militaire. De berging van oorlogsslachtoffers is een exclusieve bevoegdheid van de BIDKL, die archeologische (veldwerk)technieken toepast, maar de potentiële archeologische of wetenschappelijke waarde niet erkent. Dit betekent dat de data en gegevens van deze bergingen uitsluitend worden verzameld met het oog op identificatie en niet beschikbaar zijn voor onderzoek.

Voor verdere identificatie steunt de BIDKL enkel op het eigen werk en onderzoek, waarbij de analyse van DNA-stalen wel wordt uitbesteed. De afname ervan, ook in het buitenland, wordt eveneens door de dienst zelf verzorgd.

De BIDKL zal tevens instaan voor het repatriëren of herbegraven van de oorlogsslachtoffers op de respectievelijke begraafplaats van het land van herkomst. Nederlandse militairen worden bijgezet op het Militair Ereveld Grebbeberg bij Rhenen of het Ereveld Loenen bij Apeldoorn, waar ook Nederlandse burgerslachtoffers worden bijgezet. Poolse militairen worden bijgezet op het Pools militair ereveld te Breda, Duitse gesneuvelden op de Begraafplaats voor Duitse Gesneuvelden in Ysselsteyn, militairen van het Gemenebest worden normaalgezien bijgezet op een militair ereveld in de buurt van de plaats van sneuvelen. Amerikanen worden herbegraven op de Amerikaanse Begraafplaats Margraten of gerepatrieerd, afhankelijk van de wensen van de nabestaanden.

De Nederlandse situatie is inhoudelijk moeilijk te vergelijken met de Belgische, aangezien Nederlandse oorlogsslachtoffers voornamelijk omkwamen in de Tweede Wereldoorlog. Het gaat om veel kleinere absolute aantallen met over het algemeen een betere historische documentatie, fysieke bewaring en bijgevolg ook hogere identificatiekansen.

De sterke exclusiviteit levert enerzijds een performante centrale dienst op met duidelijke expertise en professionele materiële omkadering. Anderzijds kan door de strakke focus op loutere identificatie en de beperkte toepassing van het

Vermist aan het front

hedendaagse archeologische potentieel mogelijk voorbijgegaan worden aan details en methodes die vermoedelijk extra informatie kunnen opleveren over de omstandigheden waarin deze oorlogsslachtoffers om het leven kwamen of met betrekking tot de post-mortem manipulatie ervan.

5.2.3 FRANKRIJK

In Frankrijk komt de situatie meer overeen met de situatie in Vlaanderen. In overeenstemming met de Conventie van Genève is er wel een gravendienst, maar deze houdt zich niet actief bezig met het bergen of identificeren van oorlogsslachtoffers. Waar in Vlaanderen het hiaat tussen aantreffen en overdragen door de ‘toevalsvondstprocedure’ wordt opgevuld, is dat in Frankrijk niet het geval.

In Frankrijk is de *Commonwealth War Graves Commission* (CWGC) sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog als enige instantie bevoegd bij de melding van een oorlogsslachtoffer. Hun dienst zal ter plaatse komen en de berging uitvoeren. Indien het een *Commonwealth*-oorlogsslachtoffer betreft, zullen zij verder onderzoek ter identificatie ondernemen. Indien het een andere nationaliteit betreft, wordt het dossier overgedragen aan de gravendienst van het land in kwestie. De CWGC zal dan normaalgezien zelf geen verder doorgedreven onderzoek of poging tot identificatie ondernemen.

Een uitzondering betreft oorlogsslachtoffers die in het archeologisch traject worden aangetroffen. Dit traject is gemengd overheid – privaat, waarbij de (centrale en lokale) overheid via INRAP zal instaan voor het vooronderzoek en de eventuele beslissing tot verder archeologisch onderzoek. De verdere opgravingen kunnen dan ook door privébedrijven worden uitgevoerd. In dit geval loopt het traject vrij gelijk aan de Vlaamse situatie, en worden de oorlogsslachtoffers na onderzoek aan de gravendiensten overgedragen.

De Franse Gravendienst neemt de Franse oorlogsslachtoffers in ontvangst van de Belgische Gravendienst en staat enkel in voor de militaire herbegraving ervan. Dit gebeurt meestal tijdens een jaarlijkse ceremonie op de Franse begraafplaats van Saint-Charles de Potyze. De ceremonie is opgesplitst in een officieel-militair seculier gedeelte met daaropvolgend een sobere militair-religieuze ceremonie door een aalmoezenier.

5.2.4 DE COMMONWEALTH WAR GRAVES COMMISSION (CWGC)⁶⁵

De *Commonwealth War Graves Commission* (CWGC) is de gravendienst van het Gemenebest en werd reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog opgericht. Aanvankelijk was het een persoonlijk initiatief vanuit de noodzaak voor een betere registratie van de doden. Dit initiatief breidde zich uit door ook zorg te dragen voor de talloze graven achter het front. Reeds in 1915 werd dit initiatief als de *Graves Registration Commission* een officieel onderdeel van de krijgsmacht.

Op 21 mei 1917 werd de *Imperial War Graves Commission* opgericht als een zelfstandige organisatie, vanuit het idee dat een onafhankelijke organisatie ook na het conflict beter voor de graven en nagedachtenis zou kunnen zorgen. De CWGC is sinds de Eerste Wereldoorlog ook als enige instantie bevoegd voor het bergen van oorlogsslachtoffers die per toeval worden aangetroffen in Frankrijk.

In België beperkt de CWGC zich tot het onderhoud van de begraafplaatsen en herdenkingsmonumenten. Wat betreft bergingen is zij geen actieve partij tot op het moment dat de stoffelijke resten en bijhorende vondsten worden overgedragen door de Belgische gravendienst. Na deze overdracht opent de CWGC zelf een nieuw onderzoek op basis van de beschikbare gegevens. Het fysisch antropologisch onderzoek wordt intern opnieuw uitgevoerd, evenals DNA-bemonstering.

Aanvullend op het onderzoek naar de fysieke resten wordt ook een historisch onderzoek geopend door het *Joint Casualty and Compassionate Centre* (JCCC), een onderdeel van het Britse ministerie van defensie waar een team onder de naam *MOD War Detectives* historische cases bestudeert om Britse militairen die op de slagvelden wereldwijd worden aangetroffen te identificeren. Evenals het identificeren van gesneuvelden die als 'unknown' werden begraven. Het is deze instantie die een potentiële identificatie, na grondig onderzoek, zal bevestigen of afwijzen. Nadat een onderzoek is gesloten, staat deze dienst ook in voor de organisatie van de militaire begrafenis van het slachtoffer of de her-tewijzingsceremonie van de grafsteen.

In functie van het syntheseonderzoek werd het hoofdkwartier en het archief van de CWGC te Maidenhead bezocht van 19 tot 24 oktober 2021. De faciliteiten van het recovery-team te Beaurains werden reeds voor de synthese op uitnodiging

⁶⁵<https://www.cwgc.org/who-we-are/our-history/>

Vermist aan het front

bezoekt op 11 juni 2019. Deze locatie is de uitvalsbasis voor de toevalsvondsten op Franse bodem, maar ook de Belgische cases worden na overdracht naar hier gebracht voor verder intern onderzoek en blijven hier in afwachting van hun herbegravenis.

5.3 ARCHEOLOGISCHE METHODOLOGIE

5.3.1 AANTREFFEN

In Vlaanderen zijn er twee mogelijke opties om oorlogsslachtoffers uit de Eerste Wereldoorlog aan te treffen.

Eerst en vooral is er het archeologisch onderzoek, waarbij de resten in verschillende fasen van een archeologisch traject kunnen worden ontdekt. In de praktijk beperkt dit zich tot proefsleuven en vlakdekkende archeologische opgravingen. In beide gevallen is het archeologisch team reeds aanwezig, en kunnen de nodige voorbereidingen bijgevolg zeer snel worden genomen.



Figuur 224. Voorbeeld van het aantreffen van meerdere skeletresten tijdens een grote opgraving. Elk paaltje markeert de locatie waar botmateriaal is aangetroffen (© DigHill80).

Vermist aan het front

Eens het duidelijk is dat het om menselijke resten gaat, dient de politie verwittigd te worden. Nadat de nodige vaststellingen zijn gedaan en uitgesloten is dat het om een crimineel en/of meer recent slachtoffer gaat, kunnen de archeologische werkzaamheden hervat worden. Het is dan aan de verantwoordelijke archeoloog om een inschatting te maken en de verdere aanpak te bepalen. Bij voorkeur wordt prioriteit gegeven aan de onmiddellijke archeologische berging van het lichaam. In bepaalde omstandigheden is dat echter niet mogelijk, zoals bij een vondst net voor het weekend of laat in de namiddag. In dergelijke gevallen moeten de nodige voorzorgsmaatregelen genomen worden om de context af te schermen.



Figuur 225. Dronebeeld van een kleinschalige opgraving na een toevalsvondstmelding door een metaaldetecteurist (© Raph De Brant).

Een tweede optie zijn de toevalsvondsten, wanneer oorlogsslachtoffers gevonden worden buiten een archeologisch traject. Dit kan voorkomen bij een breed scala aan grondroerende activiteiten, zoals wegenwerken, landbouwactiviteiten, (al dan niet illegale) metaaldetectie, het aanleggen van een terras, het uitbreken van een vloer of het ingraven van een zwembad.

Vermist aan het front

Als er menselijke resten worden gevonden in een van deze situaties, moet de politie altijd worden geïnformeerd, ongeacht de omstandigheden. De politie zal bepalen of het gaat om een verdacht overlijden dan wel een archeologische zaak, een proces-verbaal opmaken en de nodige (archeologische) diensten contacteren.

De archeologische diensten zullen dan een inschatting maken en, indien nodig geacht, een opgraving uitvoeren. Een vondstmelding wordt gedaan en de toevalsvondstprocedure wordt in gang gezet. Een archeologisch team zal dan op korte termijn ter plaatse gaan om het lichaam te bergen en binnen een beperkte oppervlakte een opgraving uit te voeren om de context te begrijpen.

5.3.2 VOORBEREIDING

De voorbereiding op de berging van een oorlogsslachtoffer is afhankelijk van de situatie. Binnen een archeologisch traject zouden de voorbereidingen reeds getroffen moeten zijn voor aanvang van het veldwerk. Het wordt sterk aanbevolen om hierop voorzien te zijn wanneer een archeologietraject wordt opgestart binnen de frontzone, zodat snel kan worden geschakeld. In bepaalde gebieden is de kans op het aantreffen van gesneuvelde militairen danig groot dat hier best vooraf rekening mee wordt gehouden. De knipperlichtkaart die is opgesteld binnen het kader van dit onderzoek kan hiervoor een nuttige tool zijn (zie deel 1; paragraaf 4.5).

In het kader van een toevalsvondst zal de veiligheid en toegankelijkheid van de zone mogelijk nog moeten worden geëvalueerd. Ook de administratief-juridische kant van het archeologisch onderzoek moet worden opgestart conform de relevante regels van de Code van Goede Praktijk en overige regelgeving. Praktisch gezien zouden volgende voorbereidingen moeten worden genomen:

- Verwittigen van de Belgische gravendienst via het *War Heritage Institute*.
- Afspraak met een fysisch antropoloog. In het geval van een opgraving of proefsleuven worden best vooraf al afspraken gemaakt over de inzetbaarheid of oproepbaarheid van de fysisch antropoloog. Bij toevalsvondsten dient een fysisch antropoloog deel uit te maken van het team dat ter plaatse gaat.

Vermist aan het front

- Noodzakelijk opgravingsmateriaal aanwezig:
 - Vondstenzakken in verschillende maten
 - Voldoende vondstenkaartjes
 - Kraakzakken voor grotere vondsten of staalname.
 - Emmers voor staalname
 - Folie voor inpakken van vondsten
 - Kleine doosjes voor fragiele vondsten
 - Meetnagels voor 3D registratie
 - GPS/RTS
 - Schaallatten/noordpijlen in verschillende maten
 - Fijn opgravingsmateriaal

5.3.3 VELDWERK

Het veldwerk is mogelijk de belangrijkste stap binnen het onderzoek naar de vermiste militairen. Op het terrein wordt de data verzameld en geregistreerd die in de daaropvolgende stappen het onderwerp zal uitmaken van het onderzoek. Wegens de vernietigende impact van archeologisch onderzoek op sporen en contexten kan dit niet worden overgedaan. Alle informatie die niet is ingezameld of over het hoofd is gezien, is niet beschikbaar voor later onderzoek.

5.3.3.1 BEGRIJPEN VAN DE CONTEXT

Idealiter wordt voor de berging van de resten op spoorniveau gewerkt. Het herkennen van het spoor waarin het oorlogsslachtoffer wordt aangetroffen, is een belangrijke bron van informatie.

Een spoor kan mogelijk informatie geven over de omstandigheden en ook een mogelijke link bieden met historische data. Sporen kunnen ook dateerbaar zijn op basis van type en opbouw. In de vulling kunnen zich dateerbare vondsten bevinden die dan weer als post- of ante-quem kunnen dienen voor het tijdstip van overlijden van het slachtoffer in kwestie.

De aard van het spoor vergemakkelijkt als context ook de interpretatie van de overige parameters zoals de intentionaliteit van de begraving, de depositie, de

Vermist aan het front

mogelijke meervoudigheid van de begraafing. Het kan ook een verklaring bieden voor de anatomie, compleetheid en houding van het lichaam.

Een goed begrip van het spoor en de context vergemakkelijkt ook de interpretatie van de potentiële bijvondsten.

Daarom wordt aanbevolen om eerst de volledige context te begrijpen alvorens het lichaam – of de meerdere lichamen – vrijgelegd worden. De interpretatie van het spoor en de omvang ervan kan tevens nuttig zijn voor de inschatting en de planning van het werk.

5.3.3.2 VRIJLEGGEN

Enmaal een archeologisch vlak is aangelegd en de relevante archeologische context duidelijk en geregistreerd is, of zo maximaal mogelijk, kan worden begonnen met het vrijleggen van het oorlogsslachtoffer zelf.

De gemakkelijkste methode hiervoor is om het spoor in kwestie in negatief uit te graven met de resten of het materiaal dat tot de initiële ontdekking leidde als leidraad. Ook de grens van het spoor kan hierbij als een leidraad gebruikt worden.

Op deze wijze wordt inzicht verkregen in welk deel initieel werd aangetroffen. Van zodra een bot kan worden herkend en georiënteerd, kan op basis van extrapolatie een inschatting gemaakt worden van de mogelijke houding, positie van het slachtoffer, al dan niet in relatie tot het spoor.

Met behulp van gedegen materiaalkennis kan tijdens het vrijleggen ook geanticipeerd worden op mogelijke vondsten die het menselijke materiaal soms omgeven en tevens in situ moeten blijven tijdens het vrijleggen.

Hoe groter de materiaalkennis, hoe betrouwbaarder de hypothese en hoe gedetailleerder de verwachtingen en ook het vrijleggen zelf zullen zijn. Bijkomend zal ook, minstens even belangrijk, een afwijkende situatie opgemerkt kunnen worden en grondiger geregistreerd kunnen worden, a fortiori wanneer te verwachten vondsten blijken te ontbreken.

Idealiter is het resultaat een in negatief uitgehaald spoor waarin het slachtoffer en alle vondsten in situ werden uitgewerkt. Op deze manier wordt de potentiële

Vermist aan het front

relatie tussen het slachtoffer, het spoor en de vondsten maximaal aangetoond. In de praktijk is het de kunst dit ideaalbeeld zo maximaal mogelijk te benaderen.

Indien er sprake is van meerdere slachtoffers of wanneer de slachtoffers worden afgedekt met vondstenmateriaal dat de interpretatie en/of het vrijleggen verhindert, kan hiervoor mogelijk een tussentijdse registratie en lichting noodzakelijk zijn.



Figuur 226. Registratie tijdens het veldwerk. Elke vondst wordt op locatie ingemeten alvorens ingezameld (© DigHill80).

5.3.3.3 REGISTRATIE

De registratie van het individu is tweeledig. Enerzijds is er het lichaam zelf, waarbij rekening moet worden gehouden met aanvullende fysisch-antropologische dataveren, waaronder in situ opmetingen.

Anderzijds zijn er de vondsten die een meer archeologische aanpak vereisen, waarbij de vondstlocatie van elke vondst moet worden ingemeten, en waarbij de relatie tussen de vondst en het individu zo duidelijk mogelijk moet worden aangetoond.

Bij de registratie moet worden gestreefd naar zo'n gedetailleerd en volledig mogelijke aanpak. Naar de huidige mogelijkheden is zowel een driedimensionale, georeferereerde inmeting als een visuele, bij voorkeur

Vermist aan het front

driedimensionale, registratie van de verschillende fasen en vlakken van de opgraving wenselijk. Dit dient te worden aangevuld met detailfoto's, werkfoto's, schetsen en skeletformulieren.

Het onderzoek naar oorlogsslachtoffers is meer dan in de reguliere archeologie een eenmalige mogelijkheid. Na het onderzoek en het sluiten van het dossier worden de stoffelijke resten immers militair herbegraven en daarmee definitief ontoegankelijk voor verder onderzoek. Ook de bijbehorende vondsten zijn nadien niet meer toegankelijk, aangezien deze samen met de stoffelijke resten worden overgedragen.

5.3.3.4 LICHTEN

Het lichten van het individu en de vondsten kan pas plaatsvinden nadat de volledige registratie is afgerond.

Idealiter worden eerst de vondsten gelicht, zodat de menselijke resten maximaal kunnen worden blootgelegd en geregistreerd.

De lichting van de menselijke resten gebeurt normaalgezien onder leiding van een fysisch antropoloog, die afhankelijk van de methode voor een bepaalde strategie zal kiezen. Hierbij verdient het de voorkeur om de verschillende, duidelijk bij elkaar horende, lichaamsdelen (bijvoorbeeld hoofd, torso, bekken, linker- en rechterarm en -been) afzonderlijk in te zamelen en te registreren. Dit maakt het mogelijk om de soms verrassende resultaten van het fysisch-antropologisch onderzoek terug te linken aan het veldwerk. Dit is vooral relevant bij meervoudige en complexere begravingen.

5.3.4 VERWERKING

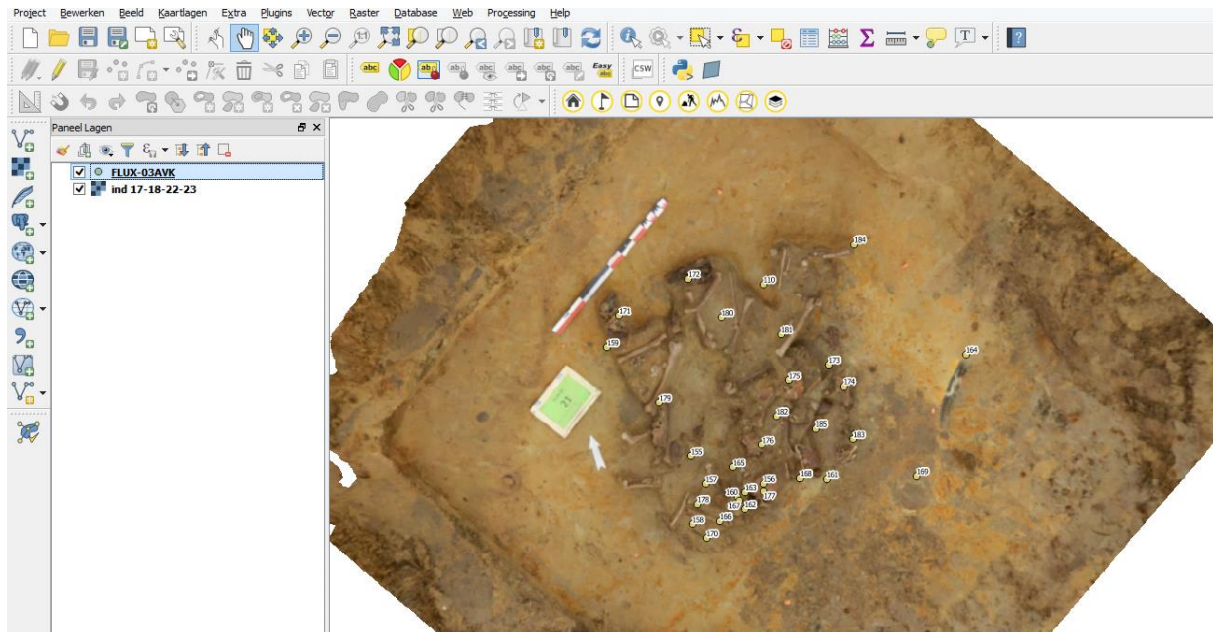
De verwerking van de menselijke resten gebeurt onder de vorm van een fysisch antropologisch rapport, waarvan de data in het archeologisch rapport kan worden opgenomen.

Het archeologische luik zal eerder focussen op de structuur of het spoor waarin het individu werd aangetroffen, en een gedegen vondstverwerking van de vondsten. Hierbij moet een duidelijk verschil worden gemaakt tussen:

Vermist aan het front

- Vondsten die gedragen werden door het slachtoffer.
- Vondsten die gevonden werden bij het slachtoffer.
- Vondsten die gevonden werden nabij het slachtoffer.
- Vondsten die werden aangetroffen in de omgeving van het slachtoffer.

Dit onderscheid is van belang voor een correcte identificatie en interpretatie van de context en de mogelijke gebeurtenissen rond het individu.



Figuur 227. Resultaat van de inmeting van de vondstlocaties. Elke vondst kan zo teruggeplaatst worden en dat helpt de onderzoeken van de nationale autoriteiten die het onderzoek naar de identiteit uitvoeren.

5.3.5 OVERDRACHT

Enmaal het archeologische onderzoeksrapport is afgewerkt, volgens de aanbeveling maximaal 30 dagen na de opgraving, dienen de menselijke resten en bijhorende vondsten (met uitzondering van de eventuele munitie) overgedragen te worden aan de politie van de zone die het initiële proces-verbaal heeft opgemaakt.

5.3.6 VERVOLGTRAJECT

Na de overdracht van de gesneuvelde militairen aan de politie zal de politie op haar beurt de resten overdragen aan de Belgische gravendienst, die ressorteert onder het *War Heritage Institute*.

Vermist aan het front

Indien het Belgische of onbekende militairen betreft, zal de Belgische gravendienst instaan voor de militaire bijzetting op een militair kerkhof.

In het geval het een buitenlandse militair betreft, verzorgt de Belgische gravendienst de overdracht naar de nationale gravendienst van het land in kwestie, die op haar beurt zal instaan voor de militaire begrafenis.

5.4 EVALUATIE EN AANBEVELINGEN

5.4.1 METHODOLOGIE

Een van de doelstellingen van het voorliggende syntheseonderzoek was de evaluatie van de archeologie van vermiste militairen in Vlaanderen. In Vlaanderen is de situatie grondig verschillend van die in de buurlanden. In Nederland is de berging van oorlogsslachtoffers de verantwoordelijkheid van een militaire onderzoekseenheid die archeologische technieken gebruikt, maar tot op zekere hoogte. Dit gebeurt, zeker wanneer de identificatiecijfers worden bekeken, vrij succesvol. Het grote verschil tussen Nederland en Vlaanderen is het feit dat het in Nederland voornamelijk om slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog gaat, waarvan niet zelden reeds voor de berging een identiteit of een zeker vermoeden van identiteit bekend is. Een dergelijke werkwijze is in Vlaanderen door de minder volledige historische dataset betreffende de gesneuvelden en de massaliteit ervan niet mogelijk. De sterkste troeven van de Nederlandse aanpak zijn de centrale organisatie en infrastructuur.

In Frankrijk lijkt de organisatie van het archeologisch onderzoek naar vermiste militairen dan weer sterker op de Vlaamse manier, in die zin dat het een archeologische aangelegenheid betreft. Het grote verschil is echter het ontbreken van de toevalsvondsten-procedure, een hiaat dat door de *Commonwealth War Graves Commission* wordt ingevuld.

De Vlaamse aanpak is puur qua data-inzameling te verkiezen boven de Nederlandse of Franse aanpak. Er zijn echter ook nog verbeteringen mogelijk, waarbij vooral een centrale en uniforme registratie van militaire slachtoffers kan worden aanbevolen. Dit kan maar hoeft niet noodzakelijk samen te gaan met een centralisatie van de bevoegdheid naar Nederlands model. Het grootste

Vermist aan het front

voordeel van een centrale organisatie is de efficiëntere bundeling van kennis en de inzet van de infrastructuur, die hierdoor ook rendabeler en gespecialiseerder kan zijn. Praktisch gezien is dat echter weinig haalbaar in het huidige Vlaamse archeologische landschap.

Een alternatief kan zijn om enkel de data-inzameling te bundelen en te centraliseren, waarvoor de aangemaakte database als voorbeeld kan dienen. Dit heeft als voordeel dat de data betreffende gesneuvelde militairen uniform kan worden aangeleverd, en dat deze data centraal kan worden beheerd en bevestigd, zowel vanuit archeologisch en wetenschappelijk oogpunt als door de betrokken gravendiensten. Hiertoe was ook een van de doelstellingen om een soort uitgebreid skeletformulier op te maken, specifiek bedoeld voor oorlogsslachtoffers. Waarin ruimte zou zijn voor het opnemen of registreren van bepaalde elementen die eigen zijn aan dit soort contexten. Door de enorme hoeveelheid aan gegevens blijkt het echter interessanter om deze gegevens te bundelen in een database, aangevuld met visuele 3D-modellen met vondstregistraties, dan op basis van het vooropgestelde uitgebreide skeletformulier. Het vasthouden aan 2D-formulieren is gezien de huidige technologische mogelijkheden eerder een stap terug.

Ook de doelstelling voor de opmaak van een sjabloondossier, waarin alle opgravingsdata kan worden opgenomen die relevant is voor de onderzoekers van de gravendiensten, is bij het gebruik van een centrale database achterhaald en zou bovendien leiden tot een extra administratieve last die vermoedelijk ten koste zou gaan van de registraties zelf.

Tot slot is er ook nog de termijn waarbinnen een gesneuvelde militair aan de politie moet worden overgedragen. Deze termijn, volgens de aanbeveling maximaal 30 dagen na de opgraving, is niet altijd haalbaar. Voornamelijk wanneer het onderzoek werd uitgevoerd in het kader van een opgraving, of wanneer het om meerdere individuen gaat, is dit niet altijd realistisch.

Hiervoor zijn twee oplossingen te bedenken.

Een eerste mogelijkheid is om deze termijn te verlengen of flexibeler te maken. Een tweede optie is dat deze overdracht enkel van toepassing is op de menselijke resten. Eenmaal deze zijn gelicht moet hiervan immers een fysisch antropologisch rapport worden opgemaakt dat later in het archeologisch rapport wordt geïncorporeerd. Eenmaal het fysisch antropologisch onderzoek

Vermist aan het front

afgewerkt is, kunnen de menselijke resten worden overgedragen en het normale vervolgtraject volgen. De bijhorende vondsten zouden daarna, wanneer het archeologisch veldwerk afgerond is, prioritair verwerkt kunnen worden en rechtstreeks aan de bevoegde gravendienst worden bezorgd. Hiermee wordt ook de bewaringsproblematiek van de vondsten tijdens het vervolgtraject (ut infra) vermeden. Dit systeem vergroot ook de communicatie tussen de opgraver en de gravendienst van de natiestaat in kwestie. Het nadeel van deze oplossing is echter wel de noodzaak van een centrale database.

5.4.2 VERVOLGTRAJECT

Het vervolgtraject, na de overdracht aan de politie, is een nationale aangelegenheid en valt buiten het archeologisch wettelijk kader. Het is tevens geen doelstelling van deze synthese.

In het kader van de informatieoverdracht is het echter wel aan te raden om, via officiële weg, een kopie van de archeologische data rechtstreeks aan de bevoegde nationale gravendiensten over te maken, aangezien deze digitale dataoverdracht in de praktijk niet altijd consistent verloopt. Een bijkomend voordeel is dat hierdoor ook een rechtstreekse lijn ontstaat waarlangs bijkomende informatie kan worden uitgewisseld.

Een andere te overwegen optie is om ook de archeologische vondsten behorende tot het slachtoffer rechtstreeks over te dragen in het kader van de optimale bewaring ervan. Tussen het moment van overdraging aan de politie en de aankomst van de vondsten bij de betrokken nationale gravendienst is er immers geen toezicht op de fysieke en conditionele bewaring van de vondsten, hetgeen soms leidt tot een zekere ongewenste degradatie van het vondstenmateriaal.

6 CONCLUSIE

Ondanks een diversiteit aan bronnen met een verschillende herkomst en detailniveau was er tot nu toe geen algemeen archeologisch overzicht betreffende de aangetroffen gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen.

Door het combineren van verschillende, voornamelijk archeologische, bronnen werd getracht een zo compleet mogelijke dataset, zowel in de breedte als in de diepte, samen te stellen en te bundelen in een bevroagbare database.

Deze database was het primaire doel van het archeologische luik van deze synthese en maakt het mogelijk de beschikbare informatie op een centrale en overzichtelijke manier te raadplegen, zowel per individueel geval als op basis van bepaalde informatieve subcategorieën. Ze vormt de basis voor lopende en toekomstige onderzoeken, waardoor ze potentieel een actuele informatiebron kan zijn en blijven. In dat opzicht werd de aanmaak en uitbouw ervan zo grondig mogelijk aangepakt. Het grootste deel van de beschikbare tijd en middelen voor het archeologische luik werd dan ook voor de opmaak van de database geïnvesteerd.

Bij het opstellen van de database werd dan ook getracht om zo veel mogelijk beschikbare informatie te catalogeren in verschillende subcategorieën. Meer nog dan andere archeologische onderwerpen is het onderzoeksobject bij vermiste militairen na het initiële onderzoek niet meer raadpleegbaar. Ook levert een hogere detailgraad ook meer kansen voor een potentiële identificatie, het uiteindelijke doel van elk archeologisch onderzoek met betrekking tot vermiste militairen. De identificatie van een vermiste militair is slechts mogelijk mits er genoeg en gedetailleerde data kunnen worden ingezameld. De archeologische kansen tot identificatie, uitgebreid DNA-database-onderzoek is een andere kwestie, kunnen gemaximaliseerd worden door een berging met een archeologische methodologie. Hierbij resulteert een hogere detailgraad van de opgraving in een maximalisatie van de kansen. Niet elk individu heeft echter het archeologisch potentieel om geïdentificeerd te worden. De bewaring van de resten en de bijvondsten zijn hierbij bepalend evenals de post-depositionele verstoringen.

Een gedegen archeologische aanpak zal echter wel steeds de materiële resten optimaal registreren en bergen en hierbij ook het verhaal kunnen reconstrueren

Vermist aan het front

van de omstandigheden waarin de al dan niet identificeerbare militair vermist raakte.

De tweede doelstelling van het synthese-onderzoek was het opstellen van een werkbare typologie. Vanwege een grote diversiteit aan mogelijke parameters en de nog grotere potentiële output moest in de loop van het onderzoek worden besloten dat een dergelijke complexe typologie geen meerwaarde biedt inzake kenniswinst of methodologie voor archeologisch onderzoek naar vermiste militairen. In de chaotische dynamiek van de oorlog zijn de omstandigheden ook zo gevarieerd dat er eerder sprake is van een pragmatische dodenbegroving onder zeer beperkende omstandigheden, namelijk enkel indien, waar en hoe het kan. Als er al een standaard is, dan gaat het om archeologisch om de veldgraven. De algemene standaard betreft de contemporaine begravingen op begraafplaatsen en deze betreffen dan ook de niet-vermisten of de vermisten die als onbekend werden begraven en slechts in naam vermist waren.

Bij de vermisten die na de oorlog in het landschap achterbleven blijkt elk geval uniek en bovendien is er slechts in een beperkt aantal gevallen sprake van een vaststelbaar intentioneel karakter waardoor ook op conceptueel niveau slechts een deel van de gevallen. De overige accidentele gevallen zijn meer random en zijn eerder een causaal gevolg van de omstandigheden dan een echt concept. Daarom werd besloten geen typologie op te maken maar elk individu en geval als een unieke combinatie van de archeologische parameters te beschouwen.

De derde beoogde doelstelling betrof een diepteanalyse van de archeologische data. In deze doelstelling werd de verzamelde data geïnterpreteerd, waardoor bestaande concepten, ideeën en vermoedens voor de eerste keer op basis van concreet cijfermateriaal konden worden getoetst.

De grootste verdienste van deze analyse bestaat er voornamelijk in dat de bestaande kennis en ervaring met betrekking tot het onderwerp voor het eerst op basis van concrete cijfers kan worden onderbouwd. De resultaten van deze analyse weerspiegelen voornamelijk de huidige stand van het onderzoek op basis van de beschikbare data, die alles behalve 'random' is. Bijgevolg zijn deze vaststellingen en conclusies enkel relevant als een onderbouwde referentiebasis voor verder onderzoek. Deze resultaten zijn echter niet representatief voor verregaande extrapolatie van de nog in het landschap aanwezige vermisten.

Vermist aan het front

Als laatste werd ook gekeken naar de archeologische methodologie, waarbij vooral de aandacht kan worden gevestigd op het belang van een zorgvuldige registratie en het belang van goede materiaalkennis. Verder wordt gesuggereerd om de data-inzameling te bundelen en te centraliseren, waarvoor de aangemaakte database als uitgangspunt kan dienen. Dit heeft als voordeel dat de data betreffende gesneuvelde militairen uniform kan worden aangeleverd en dat deze data centraal kan worden beheerd en bevraagd, zowel vanuit archeologisch als wetenschappelijk oogpunt als door de betrokken gravendiensten.

Dit zou ook deels tegemoet kunnen komen aan de aanbeveling om de resten van de gesneuvelde militairen na 30 dagen over te dragen aan de politie, een tijdsbestek dat zeker in het kader van opgravingen zeer krap kan zijn. Een online database kan de rapportage efficiënter maken.

LITERATUURLIJST

1 PUBLICATIES

BAEYENS N., VERMEULEN B. & VAN CROMBRUGGE H., 2017: *Ieper-Meenseweg (Park Bellewaerde)*. Nota Archeologisch vooronderzoek - Proefsleuven. RAAP België - Rapport 110.

BEAN C., 1929: *Official History of Australia in the War of 1914-1918. Volume III: The Australian Imperial Force in France 1916*. Sydney.

BEAN C., 1937: *Official History of Australia in the War of 1914-1918. Volume V: The Australian Imperial Force in France During the Main German Offensive 1918*. Sydney.

BEAN C., 1938: *Official History of Australia in the War of 1914-1918. Volume IV: The Australian Imperial Force in France 1917*. Sydney.

BEAN C., 1941: *The Official History of Australia in the War of 1914-1918. Volume IV – The Australian Imperial Force in France, 1917*, 11th Edition ed.

BOSTYN F. & BLIECK K., 2006: *Missing in Flanders. Vijf vermiste Australiërs teruggevonden bij Westhoek (Zonnebeke-België)*. Historisch en archeologisch rapport v.01, s.l.

BRACKE M. & HEYVAERT B., 2016: *Archeologische opgraving Zonnebeke Albertstraat (prov. West-Vlaanderen)*. Basisrapport, onuitgegeven rapport Monument Vandekerckhove, Ingelmunster

BRACKE M. et. al., 2020: *Eindverslag berging Britse tanks Tank Cemetery Hoge - Meenseweg Ieper*. Moerbeke-Waas

BRACKE M. et. Al., 2012: *Archeologisch onderzoek Wienerberger-Zonnebeke (prov. West-Vlaanderen)*. Basisrapport - januari 2012, onuitgegeven rapport Monument Vandekerckhove, Ingelmunster

BRACKE M., ERVYNCK A., LENTACKER A., BASTIAENS J., DEFORCE K., HENECA K., MOENS J. & VERDEGEM S., 2016: *Vondst en context: een Duitse afvalkuil uit Houthulst (WO I)*. Conflict in Contact 4: 4-18.

Vermist aan het front

BRACKE M. et. al., 2020: *Berging Britse tanks Tank Cemetery Hoge Meenseweg (Ieper) via wetenschappelijke vraagstelling. Stoffelijke resten*. Moerbeke-Waas

BREYNE P., 2004: *Vademecum Omgaan met bodemvondsten opgravingen WO I*. Brugge.

CHASSEAUD P., 1991: *Topography of Armageddon. A British trench map atlas of the Western Front 1914-1918*. Lewes.

CHIELENS P., 2006: *De Laatste Getuige. Het Landschap meer dan ooit.*, in P. CHIELENS D. DENDOOVEN & H. DECOODT (eds.) *De Laatste Getuige. Het Landschap van Wereldoorlog 1 in Vlaanderen: 9-11*. Tielt.

CHIELENS P., DENDOOVEN D. & DECOODT H. (eds.), 2006: *De Laatste Getuige. Het Landschap van Wereldoorlog I in Vlaanderen*, Tielt.

CLEGG L., 2021: *The International Committee of the Red Cross and the protection of world war dead*, Forensic Science International, 319.

CONGRAM D., KENYHERCZ M. & GREEN A.G., 2017: *Grave mapping in support of the search for missing persons in conflict contexts*, Forensic Science International, 278: 260-268.

CONOLLY J. & LAKE M., 2006: *Geographical Information Systems in Archaeology*. Cambridge.

DE BRANT R. & VERDEGEM S., 2019: *Langemark Broenbeek, de vijf Slagen van Ieper op een zakdoek (West-Vlaanderen)*. Conflict in Contact 7: 27-32.

DE CLERCQ W., BATS M., BOURGEOIS J., CROMBÉ P., DE MULDER G., DE REU J., HERREMANS D., LALOO P., LOMBAERT L., PLETS G., SERGANT J. & STICHELBAUT B., 2012: *Development-led archaeology in Flanders: an overview of practices and results in the period 1990-2010*, in: L. WEBLEY, M. VANDER LINDEN, C. HASELGROVE & R. BRADLEY (eds.) *Development-led archaeology in North-west Europe : proceedings of a round table at the University of Leicester 19th-21st november 2009*: 29-55. Oxford.

DE SMAELE B., COENAERTS J. & PYPE P., 2013: *Sporen van Sapper Camp. Archeologische prospectie met ingreep in de bodem op de site De Vloei te Ieper (West-Vlaanderen)*, Archeologisch rapport 37, Gent.

DE VOS L., SIMOENS T., WARNIER D. & BOSTYN F., 2014: *'14-'18. Oorlog in België*. Leuven.

Vermist aan het front

DELAFONTAINE M., NOLF G., VAN DE WEGHE N., ANTROP M. & DE MAEYER P., 2009: *Assessment of sliver polygons in geographical vector data*, International Journal of Geographical Information Science, 23, 6: 719-735.

DEWILDE M., s.d.: *Ieper Pilkemseweg perceel 899a en 900*, Onuitgegeven nota (agentschap Onroerend Erfgoed), Brussel.

DEWILDE M., 2014: *Bikschote Zuidstraat*, Onuitgegeven nota (agentschap Onroerend Erfgoed), Brussel.

DEWILDE M., MÁRQUEZ-GRANT N. & WYFFELS F. 2015: *Een onvolledig geruimd militair kerkhof in de Ypres Salient. Een toevalsvondst in de Biekestraat te Ieper*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 72, Brussel.

DEWILDE M., VANHOUTTE S. & WYFFELS F., 2015: *Preventief archeologisch onderzoek in de Leege Platse Beselare 2011-13*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 23, Brussel.

DEWILDE M., VERMEULEN B. & WYFFELS F., 2015: *De sporen van de 'grote' oorlog archeologisch onderzocht. Proefsleuvenonderzoek in Sint-Elooi (Voormezele, Ieper, prov. West-Vlaanderen)*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 19, Brussel.

DEWILDE M., MÁRQUEZ-GRANT N., WYFFELS F. 2016: *Toevalsvondst aan de Kwadestraat in Heestert (Zwevegem, West-Vlaanderen)*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 74, Brussel.

DEWILDE M., QUINTELIER K. & WYFFELS F., 2016: *Vondstmelding aan de Oude Kortrijkstraat in Beselare (Zonnebeke, West-Vlaanderen)*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed, Brussel

DEWILDE M., QUINTELIER K. & WYFFELS F., 2016: *Vondstmelding aan de Wulvestraat in Geluveld (Zonnebeke, West-Vlaanderen)*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 36, Brussel.

DEWILDE M., MARQUEZ-GRANT N., SAUNDERS E., WESSLING R., WYFFELS F., 2018: *Een vergeten massagraf van Duitse soldaten in de 'Wytschaete Bogen' Een toevalsvondst in Wijtschate-Galgestraat (Heuvelland, West-Vlaanderen)*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 101, Brussel.

DEWILDE M., WYFFELS F., VANHOUTTE S., VERDEGEM S., QUINTELIER K. & WATZEELS S., 2020: *Vermist in de Ypres Salient. Toevalsvondst aan 'No Man's Cot' langs de*

Vermist aan het front

Moortelweg in Boezinge (Ieper) (W.-VI.). Eindrapport van een toevalsvondst, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 150, Brussel.

DEWILDE M., VANHOUTTE S., WYFFELS F., QUITNELIER K., VAN DE VIJVER K. & VERDEGEM S., 2020: *Vermist in de Ypres Salient. Gesneuvelde, gevonden in de Eekhofstraat in Voormezele (Ieper, W.-VI.), geïdentificeerd. Eindverslag van een toevalsvondst, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 163, Brussel.*

EDMONDS E., 1925: *History of the Great War. Military Operations: France and Belgium, 1914. volume II: Antwerp, La Bassé, Armentières, Messines and Ypres, October – November 1914*, London.

EDMONDS E., 1928: *History of the Great War based on official documents by direction of the Historical Section of the Committee of Imperial Defence. Military Operations. France and Belgium, 1915: [Vol.1] Winter 1914-15, Battle of Neuve Chapelle, Battle of Ypres*, London.

EDMONDS E., 1937a: *Military Operations France and Belgium, 1918. March-April: continuation of the German offensives*, London.

EDMONDS E., 1937b: *Military Operations: France and Belgium, 1918. Volume II: March-April: Continuation of the German Offensives*. London.

EDMONDS E. & MAXWELL-HYSLOP R., 1947: *Military Operations: France and Belgium, 1918. Volume V: 26 September-11 November: The Advance to Victory*, London.

EDMONDS E., 1948: *History of the Great War based on official documents by direction of the Historical Section of the Committee of Imperial Defence. Military Operations. France and Belgium, 1917: [Vol. II] Messines and Third Ypres (Passchendaele) 7 June - 10 November*, London.

ERVYNCK A., 2018: *Omgaan met menselijke resten bij archeologisch onderzoek in Vlaanderen - versie 1*, Afwegingskaders agentschap Onroerend Erfgoed nr. 7, Brussel.

ETAT-MAJOR DES ARMEES. SERVICE HISTORIQUE, 1922-1939: *Les armées françaises dans la Grande guerre*. Paris.

GHEYLE W., BOURGEOIS J., BRACKE M., DALLE S., DECONYNCK J., DECORTE J., DE LANGHE K., DE MULDER G., HANSENS D., HEYVAERT B., NOTE N., SAEY T., STICHELBAUT B., VAN DEN BERGHE, H., VAN EETVELDE V., VAN HOLLEBEEKE Y., VAN MEIRVENNE M. & VERDEGEM S.,

Vermist aan het front

2016: *Interdisciplinair onderzoek naar een Brits-Australisch barakkenkamp in het niemandsland te Kemmel (W-VI)*. Conflict in Contact 4: 36-46.

HEYVAERT B., 2006: *Van het Westelijke Front geen nieuws?* , in P. CHIELENS, D. DENDOOVEN & H. DECOODT (eds.) *De Laatste Getuige. Het Landschap van Wereldoorlog 1 in Vlaanderen*: 31-38. Tielt.

HEYVAERT B., APERS T., VERDEGEM S. & BRACKE M., 2018: *Bikschote 1914-1915: in de voetsporen van het 23ste Duitse reservekorps*, in B. STICHELBAUT (ed.) *Sporen van Oorlog. Archeologie van de Eerste Wereldoorlog*: 34-45. Veurne.

HODGKINSON P. E., 2007: *Clearing the dead*. Journal of the Centre for First World War Studies, 3(1), pp. 33-60.

HOORNE J. & VAN GOIDSENHOVEN W., 2011: *Ieper-Kleine Poezelstraat. Rapportage archeologisch vooronderzoek 05/09-27/09/2011*. Onuitgegeven rapport (GATE).

HOSCH W., 2010: *World War I. people, Politics, and Power*. New York.

HOVEN E., VERLEYSSEN A. & JANSSENS D., 2018: *Zonnebeke-Frezenberg. Archeologisch onderzoek Aquafin-Collector*, ADEDE Archeologisch rapport 261, Gent.

HOVEN E., 2018: *Zonnebeke-Frezenberg. Basisrapportage massagrafspoor 216 en losse vondst spoor 217*, ADEDE Archeologisch rapport 261, Gent.

JANSSENS N. & VAN REMOORTER O., 2012: *Archeologische opgraving, Zonnebeke (Geluveld), Polderweg*, BAAC-rapport nr. 31.

LONGWORTH P., 1967: *The unending vigil : a history of the Commonwealth War Graves Commission, 1917-1967*, London.

LONGWORTH P., 2010: *The Unending Vigil, The History of the Commonwealth War Graves Commission (4e ed.)*, Barnsley.

MAMMI B. & MARQUEZ GRANT N., 2022: *Report on the examination of Human Remains: Casualties from the First World War recovered during the excavation in Wijtschate (Belgium) through the DigHill80 project*. Onuitgegeven verslag, s.l.

MARQUEZ-GRANT N., 2016: *CRICC Skeleton 003B*, Onuitgegeven verslag, s.l.

MARQUEZ-GRANT N., 2019: *Short report on one French casualty from WWI: Oude Bellewaardestraat, Ypres: IE-OB-18*, Onuitgegeven verslag, s.l.

Vermist aan het front

MESSAGE L., 2019: *Fysisch-antropologische analyse, Zillebeke Twaalfgemetenbos*, Onuitgegeven verslag BAAC, Gent.

MESSAGE L., 2020: *Fysisch-antropologische analyse, Zonnebeke-leperstraat*, Onuitgegeven verslag BAAC, Gent.

MESSAGE L., 2021: *Fysisch-antropologische analyse, ZOME-21 en WIVO-21*, Onuitgegeven verslag BAAC, Gent.

MCCARTY C., 1995: *The Third Ypres: Passchendaele, the Day-By-Day Account*. London.

MOUGEL N., 2011: *'World War I Casualties, Reperes'*, onuitgegeven rapport.: Centre Robert Schuman.

NASH J., 2022.: *IWGC/CWGC Exhumation Forms 1921 to 1984 (Version 2)*. Onuitgegeven werkrapport, s.l.

NASH J., 2022: *Sanctuary Wood*. Onuitgegeven werkrapport, s.l.

NICHOLSON G., 1962: *Official History of the Canadian Army in the First World War: Canadian Expeditionary Force, 1914-1919*, Ottawa.

NOTE K. et. al., 2021: *Eindverslag opgraving leper, Vrijbosroute Fase 1 Langemark-Poelkapelle*, BAAC Vlaanderen Rapport 1786, Gent

PASSINGHAM I., 1998: *Pillars of fire. The Battle of Messines Ridge, June 1917*, Gloucestershire Sutton.

PIJPELINK A., 2016: *Determinatie Oorlogsslachtoffers Diksmuide Rijkswachterstraat*, Onuitgegeven verslag, s.l.

PIJPELINK A., 2018: *Determinatie gesneuvelden leper-Meenseweg*, Onuitgegeven verslag, s.l.

PIJPELINK A. 2019: *Determinatie oorlogsslachtoffers Langemark-Poelkapelle*, Onuitgegeven verslag, s.l.

PIJPELINK A. 2019: *Determinatie oorlogsslachtoffers Heuvelland Nieuwkerke*, Onuitgegeven verslag, s.l.

PIJPELINK A., 2021: *Determinatie oorlogsslachtoffers Wijtschate-Mandestraat*, Onuitgegeven verslag, s.l.

Vermist aan het front

PYPE P., DE SMAELE B., H. PIETERS, CATTRYSSSE A. & KRUG C., 2014: *Archeologisch vooronderzoek van Wereldoorlog I-erfgoed langs de Briekestraat te Ieper (prov. West-Vlaanderen)*, Adede Archeologisch Rapport 53, Gent.

PYPE P., 2014: *Archeologisch onderzoek van Wereldoorlog I-erfgoed langs de Briekestraat te Ieper (prov. West-Vlaanderen)*, Adede Archeologisch Rapport 54, Gent.

PYPE P. & DE SMAELE B. 2015: *Diksmuide Tuinwijk*, ADEDE archeologisch rapport 44, Gent.

PYPE P. & COENAERTS J., 2019: *Mort pour la France le 26 octobre 1914 Dixmude. Opgraving van 3 Franse oorlogsslachtoffers gesneuveld tijdens de Slag om de IJzer oktober-november 1914*, ABO Archeologische rapporten 805, Gent.

QUINTELIER K., 2012: *Report on the Human Remains of the South-African soldier from Zonnebeke (06/2011)*. Onuitgegeven verslag, s.l.

QUINTELIER K., 2012: *Report on the Human Remains of the South-African soldier from Zonnebeke (07/2011)*, Onuitgegeven verslag, s.l.

QUINTELIER K., 2013: *Report on the Human Remains of the German soldiers from the Wulvestraat, Geluveld (Zonnebeke)*, Onuitgegeven verslag, s.l.

REICHSARCHIV, 1929: *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*. Berlin.

RONARC'H P. & GYSEL A., 2016: *De Marinefuseliers aan het IJzerfront 1914-1915 : herinneringen aan de grote oorlog van viceadmiraal Pierre Ronarc'h*, Brussel.

RYHEUL J., 2010: *Marinekorps Flandern : de Vlaamse kust en het hinterland tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Erembodegem.

SCHEERS A.J., 2017: *Fysisch antropologische analyse van vondstnummer 66-67 uit de Meenseweg te Ieper (IEME-02)*, Onuitgegeven verslag, s.l.

SERCU. A, 2000: *Gered van de vooruitgang. Opgravingen op een Boezings slagveld uit de Eerste Wereldoorlog*, Boezinge.

S.N., 2012: *NEW ZEALAND soldier gevonden op 23-04-2012 te Mesen*, Onuitgegeven verslag, s.l.

STEEL N. & HART P., 2001: *Passchendaele: the sacrificial ground*, London.

Vermist aan het front

STICHELBAUT, B. 2011: *The First Thirty Kilometres of the Western Front 1914-1918: an Aerial Archaeological Approach with Historical Remote Sensing Data*, *Archaeological Prospection* 18: 57-66.

STICHELBAUT, B. (ed.) 2018: *Sporen van oorlog: archeologie van de Eerste Wereldoorlog*, Veurne.

STICHELBAUT B., BOURGEOIS J., DE MULDER G., VERDEGEM S. & GHEYLE W., 2020: *The Contribution of Archaeology to WWI Commemoration in Flanders*, in P. ENRICO (ed.) *Developing Effective Communication Skills in Archaeology*: 154-182. Hershey.

STICHELBAUT B. & CHIELENS P., 2013: *De oorlog vanuit de lucht 1914-1918 : het front in België*, Gent.

STICHELBAUT B. & CHIELENS P., 2016: *The Aerial Perspective in a Museum Context: Above Flanders Fields 1914–1918*, in B. STICHELBAUT & D. COWLEY (eds.) *Conflict Landscapes and Archaeology from Above*: 279-291. Farnham.

STICHELBAUT B., GHEYLE W., SAEY T., VAN EETVELDE V., VAN MEIRVENNE M., NOTE N., VAN DEN BERGHE H. & BOURGEOIS, J., 2016: *The First World War from above and below. Historical aerial photographs and mine craters in the Ypres Salient*, *Applied Geography*, 66: 64-72.

STICHELBAUT B., GHEYLE W., VAN EETVELDE V., VAN MEIRVENNE M., SAEY T., NOTE N., VAN DEN BERGHE H. & BOURGEOIS J., 2017: *The Ypres Salient 1914-1918: historical aerial photography and the landscape of war*, *Antiquity* 91: 235-249.

STICHELBAUT B., VERDEGEM S., VAN HOLLEBEEKE Y., DEWILDE M., WYFFELS F., ANTON E., BRACKE M., DECORTE J. & GHEYLE W., 2018: *Archeologie van de Eerste Wereldoorlog*, in B. STICHELBAUT (ed.) *Sporen van oorlog : de archeologie van de Eerste Wereldoorlog*: 12-33, Veurne.

THE WAR OFFICE, 1922: *Statistics of the Military Effort of the British Empire during the Great War 1914-1920*. London.

TROGH P., 2019: *De Namenlijst - Een algemene inleiding : Naar een inclusieve geschiedenis en herdenking van de Eerste Wereldoorlog*. Ieper.

VANDENBORRE J., 2010: *Archeologisch vooronderzoek Langemark Zonnebekerstraat*, onuitgegeven rapport Soresma, s.l.

Vermist aan het front

VANDENBRUAENE M., 2017: *Zonnebeke Frezenberg Project Aquafin*, Adede Search & Recovery., onuitgegeven verslag, Gent.

VAN DER BEKEN B. & VAN DER BEKEN H., s.d.: *La Première Bataille Belge: Rabosée, 5-6 Août 1914*, Brussel.

VAN DE VIJVER K., 2018: *De Archeo-antropologische studie van menselijke resten uit WO I van de sites Zonnebeke-Tresorierstraat en Poelkapelle-Houthulstseweg (2018)*. Onuitgegeven verslag, Brussel.

VAN DE VIJVER K., 2019: *De Archeo-antropologische studie van menselijke resten uit WO I van een toevalsvondst te Beselare (Zonnebeke) - Oude Wervikstraat (2018)*, Onuitgegeven verslag, Brussel.

VAN DE VIJVER K., 2020: *Terreininterventie en archeo-antropologische detailstudie van menselijke resten uit WO I afkomstig van een toevalsvondst te Wijtschate – Wijtschatestraat 82 (2020) (TV ID 4468)*, Onuitgegeven verslag, Brussel.

VAN DE VIJVER K., 2021: *Terreininterventie en archeo-antropologische detailstudie van menselijke resten uit WO I afkomstig van een toevalsvondst te Wijtschate – Voormezelestraat (2021) (TV ID 7365)*, Onuitgegeven verslag, Brussel.

VAN HOLLEBEEKE Y., STICHELBAUT B. & BOURGEOIS J., 2014: *From landscape of war to archaeological report: ten years of professional world War I archaeology in Flanders (Belgium)*. European Journal Of Archaeology 17: 702-719.

VANHOUTTE S., VERDEGEM S., DEWILDE M., WYFFELS F., VAN DE VIJVER K. & MARQUEZ-GRANT N., 2020: *Vermist in de Ypres Salient. Drie gesneuvelden in de 's Graventafelstraat in Passendale (Zonnebeke) (W.-VI.) Eindverslag van drie toevalsvondsten*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 139, Brussel.

VERBEKE E. et. al., 2018: *Nota Seulestraat (Heuvelland, West-Vlaanderen), Verslag van Resultaten*, Ruben Willaert NV, Brugge.

VERDEGEM S., 2013a: *Mesen – Aquafin collector: een archeologische doorsnede van het slagveld rond een stad in de frontlinie (W.-VI.)*. Conflict in Contact 1.

VERDEGEM S., 2013b: *Tunnels naar het verleden. Mesen tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Ex Situ 3: 6-9.

Vermist aan het front

VERDEGEM S. & DE DECKER S., 2014: *Archeologisch onderzoek bij Drie Grachten*. M & L 33: 24.

VERDEGEM S., VAN GOIDSENHOVEN W., RYCKEBUSCH L., TEETAERT D., SMET J. & HERREMAN D. 2014: *Een Franse loopgraaf uit de begindagen van de stellingenoorlog (Lo-Reninge, W.-Vl.)*. Conflict in Contact 2: 78-83.

VERDEGEM S., VAN GOIDSENHOVEN W., SMET J. & PIJPELINK A., 2014: *Ieper-Kleine Poezelstraat. Een archeologische kijk op de inrichting van de ondersteunende linies van het Britse front in de Ieperboog (Ieper, W.-Vl.)*, Conflict in Contact 2: 72-77.

VERDEGEM S., 2015: *Noordschote 1914. Het begin van de stellingenoorlog archeologisch bekeken*, Biekorf 115: 88-94

VERDEGEM S., DEWILDE M., BRACKE M., WYFFELS F., DECORTEJ. & STICHELBAUT B., 2018: *Vermist aan het front*, in B. STICHELBAUT (ed.) *Sporen van oorlog : de archeologie van de Eerste Wereldoorlog*: 46-61. Veurne.

VERDEGEM S., DEWILDE M., HEYVAERT B. & WYFFELS F., 2018: *Een doorsnede van de noordelijke Ieperboog*, in B. STICHELBAUT (ed.) *Sporen van oorlog : de archeologie van de Eerste Wereldoorlog*: 46-61. Veurne.

VERDEGEM S. & VAN GOIDSENHOVEN W., 2016. *Archeologische opgraving Ieper Kleine Poezelstraat*, VEC rapport 25.

VERDEGEM S. & BRACKE M., 2018: *Archeologisch onderzoek langs het Fluxys-tracé Alveringem-Maldegem. Deelzone Lo-Reninge-Staden (Frontzone)*. *Catalogus Volume 2*, onuitgegeven rapport. Ingelmunster.

VERDEGEM S. & DECONYNCK J., 2019: *Archeologisch onderzoek langs het Fluxys-tracé Alveringem-Maldegem. Deelzone Houthulst-Langemark-Poelkapelle (HoLaPo)*, onuitgegeven rapport. Ingelmunster.

VERDEGEM S. & DECONYNCK J., 2019: *Archeologisch onderzoek Diksmuide Kaaskerkestraat. Bedrijventerrein Ijzer Noord. Eindverslag*, onuitgegeven rapport. Ingelmunster.

VERNA E., COSTEDOAT C., STEVANOVITCH A., ADAM F., DESFOSSÉS Y., JACQUES A. & SIGNOLI M., 2020: *French soldiers who died during both World Wars: from recovery to repatriation*, *Forensic Science International*, 316.

Vermist aan het front

WARE F., 1937: *The immortal heritage, an account of the work and policy of the Imperial war graves commission during twenty years, 1917-1937*. Cambridge.

WEEMAES M., 1969: *De l 'Yser à Bruxelles : Offensive liberatrice de l'armée belge le 28 septembre 1918*, Brussel.

WYFFELS F., VERDEGEM S., VANHOUTTE S. & VAN DE VIJVER K., 2020: *Vermist in de Ypres Salient. Toevalsvondst aan de Nonnebossenstraat te Zonnebeke (W.-VI.). Eindverslag van een toevalsvondst*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 151, Brussel.

XINGQING G., 1938: *Herinneringen aan mijn werk tijdens de Oorlog in Europa. Oorspronkelijk in het Chinees*, vertaald door Philip Vanhaelemeersch, s.l.

2 WEBSITES

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2021. Inventaris onroerend erfgoed. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/> (geraadpleegd op 17/03/2021).

COMMONWEALTH WAR GRAVES COMMISSION, 2021: Find Cemeteries & Memorials. <https://www.cwgc.org/visit-us/find-cemeteries-memorials/search-results/?Country=Belgium&Lat=0&Lon=0&Locality=null&Name=&CasualtiesRange=0&WarSelect=1&Page=2> (geraadpleegd op 19/10/2021).

CONSULAT GENERAL DE FRANCE A BRUXELLES, 2021. La répartition des cimetières militaires en Belgique. <https://bruxelles.consulfrance.org/La-repartition-des-cimetieres-militaires-en-Belgique> (geraadpleegd op 19/10/2021).

DE DIGGERS. 2001. The / De Diggers website. Available at: <http://www.mausershooters.org/diggers/> [accessed 2 Maart 2020].

DE WOLF, P., 2021. Belgische oorlogsdoden in de Eerste Wereldoorlog. <https://www.wereldoorlog1418.nl/statistieken/dewolf.html> (geraadpleegd op 20/10/2021).

IN FLANDERS FIELDS MUSUUM, 2022. de Namenlijst. <https://www.inlandersfields.be/nl/kenniscentrum/namenlijst>.

NATIONAL LIBRARY OF SCOTLAND, 2020. British First World War Trench Maps, 1915-1918. <https://maps.nls.uk/ww1/trenches/>.

Vermist aan het front

VOLKSBUND, 2021. Belgien - Landesinformation.
https://kriegsgraeberstaetten.volksbund.de/friedhof/landesinformation/Belgien?tx_igkgs_p1%5Bgraveyard%5D=503&cHash=fc29cb6d106c591a91bc1508bc1523c7 (geraadpleegd op 19/10/2021).

WAR HERITAGE INSTITUTE, 2021. Belgian War Dead Register.
<https://www.wardeadregister.be/nl> (geraadpleegd op 20/10/2021).

3 ONUITGEGEVEN BRONNEN

Overzichtslijst politie

Exhumation by IWGC - General File, Part 2, WG 1294 Pt.1 & Pt. 2.

Imperial War Graves Commission. (1926). Sixth annual report of the Imperial War Graves Commission. London.

Imperial War Graves Commission. Minutes of proceedings at the meeting of the Imperial/Commonwealth War Graves Commission.

VANDENBRUAENE M., Spreadsheet WOI FlandersFields

WESTERN FRONT ASSOCIATION, s.d. 'Mapping the Front: Great War Trench Map dvd collection', In: WESTERN FRONT ASSOCIATION (ed.). Western Front Association,.

TENTOONSTELLING GRAVEN NAAR NAMEN – VERMIST AAN HET FRONT

De resultaten van het syntheseonderzoek werden aan het publiek getoond tijdens de tentoonstelling 'Graven naar namen. Vermist aan het front'. Deze was tussen 11 februari en 31 mei 2022 te bezichtigen in het In Flanders Fields Museum in Ieper.

Graven naar namen. Vermist aan het front

Archeologie geeft vermiste soldaten hun identiteit terug

“De mannen vrezen de dood niet meer, wij hebben vrede gesloten met de gedachte aan onze eigen ondergang. Een veel zwaardere last is de angst om vergeten te worden op vreemde bodem.”
(Uit een brief van een Duitse officier, 1917)

Op de slagvelden van de Eerste Wereldoorlog verloren talloze soldaten het leven. Velen vonden eeuwige rust op een militaire begraafplaats, maar niet elke militair kreeg een fatsoenlijk graf. Opgeslokt door de modder liggen onder Vlaamse velden nog stoffelijke resten van tienduizenden vermisten. Dankzij archeologisch en historisch onderzoek krijgen sommigen vandaag hun naam, hun gezicht, hun identiteit terug.

De tentoonstelling *Graven naar namen. Vermist aan het front* blikst terug op meer dan twintig jaar onderzoek. Kaarten en luchtfoto's geven je een overzicht van de plekken waar menselijke resten werden gevonden. Archeologische foto's en een schaalmodel laten je zien in welke toestand ze een eeuw na de oorlog aan het licht komen. Een tijdlijn, unieke historische beelden en militaire kaarten en tekeningen voeren je terug naar de linies, de loopgraven en de granaattrechters waar de soldaten het leven lieten.

Graven naar namen. Vermist aan het front brengt het menselijke leed van de oorlog in beeld. Met veelzeggende cijfers en grafieken, maar ook met tastbare persoonlijke objecten en pakkende archiefstukken. Zo kan je brieven lezen van ouders die wanhopig op zoek zijn naar hun vermiste zonen. Je staat ook oog in oog met de opgegraven bezittingen die soldaten op het fatale moment bij zich droegen. Het zijn die persoonlijke voorwerpen die vaak kunnen leiden tot de identificatie van een gesneuvelde soldaat.

Vermist aan het front



TENTOONSTELLING
11.2 – 31.5.2022

IN SAMENWERKING MET



Vermist aan het front



PERS EN MEDIA

1 TELEVISIE

- FOCUS-WTV, Nieuws, item en interview tentoonstelling ‘Vermist aan het front. Graven naar namen’, <https://www.focus-wtv.be/nieuws/flanders-fields-mikt-op-meer-bezoekers-met-goed-gevuld-programma>, 11/02/2022
- VRT 19u Journaal, 12/02/2022, item en interview tentoonstelling ‘Vermist aan het front. Graven naar namen’, <https://www.vrt.be/vrtnu/a-z/het-journaal/2022/het-journaal-het-journaal-19u-20220212/>
- VRT NWS online item en interview over tentoonstelling ‘Vermist aan het front. Graven naar namen’, 13/02/2022, <https://fb.watch/b9K36I37PG/>

2 RADIO

- Radio 1, De Ochtend, interview over tentoonstelling ‘Vermist aan het front. Graven naar namen’, <https://radio1.be/luister/select/de-ochtend/expo-vermist-aan-het-front-met-dit-project-proberen-we-vermisten-opnieuw-een-naam-te-geven> , 13/02/2022
- Klara Espresso, gesprek over vermist aan het Front en het belang van archeologie, <https://klara.be/luister/select/espresso/vermist-aan-het-front-graven-naar-namen>, 1/03/2022

3 GESCHREVEN PERS

- De Standaard, Het massagraf van de vermiste soldaat, https://www.standaard.be/cnt/dmf20220204_95676824, 5/02/2022
- De Krant van West-Vlaanderen, Expo vertelt verhaal van 25 jaar opgravingen, <https://kw.be/nieuws/samenleving/expo-vertelt-verhaal-van-25-jaar-opgravingen-720-soldaten-gevonden-slechts-43-kregen-een-naam/>, 11/02/2022
- Het Laatste Nieuws, Vermiste militairen uit WO I krijgen ‘gezicht’ in IFFM: “Eerbetoon aan soldaten die we hebben opgegraven”, <https://www.hln.be/ieper/vermiste-militairen-uit-wo-i-krijgen-gezicht-in-iffm-eerbetoon-aan-soldaten-die-we-hebben-opgegraven~aeab7fdb/>, 11/02/2022

Vermist aan het front

- De Krant van West-Vlaanderen, 'Vermist aan het Front. Graven naar Namen' nieuwe tentoonstelling in IFFM, <https://kw.be/nieuws/samenleving/vermist-aan-het-front-graven-naar-namen-nieuwe-tentoonstelling-in-iffm/>, 12/02/2022
- De Tijd, Het mysterie van de soldaten zit in de laatste momenten voor hun dood, <https://www.tijd.be/cultuur/expo/het-mysterie-van-de-soldaten-zit-in-de-laatste-momenten-voor-hun-dood/10366395.html>, 12/02/2022
- De Morgen, <https://www.demorgen.be/nieuws/in-flanders-fields-museum-mikt-op-nog-meer-bezoekers-in-2022~b0da6b0d/>, 13/02/2022
- Durf Denken Magazine UGent, Het landschap als spoor naar vermiste soldaten uit WO I, <https://www.durfdenken.be/nl/onderzoek-en-maatschappij/het-landschap-als-spoor-naar-vermiste-soldaten-uit-wo-i>, 11/03/2022
- The Low Countries, How Missing Soldiers Regain Their Identity, <https://www.the-low-countries.com/article/how-missing-soldiers-regain-their-identity>, 22/04/2022
- Les plats pays, «Disparus sur le front. À la recherche de noms»: tirer de l'anonymat des soldats morts au combat, <https://www.les-plats-pays.com/article/disparus-sur-le-front-a-la-recherche-de-noms>, 2/05/2022
- EOS Magazine, 'Wetenschappers als laatste hoop voor families van vermiste oorlogsslachtoffers, juni 2022
- De Tijd / SABATO magazine, Last Call: nog twee weken speuren naar vermiste oorlogsslachtoffer in Ieper, <https://www.tijd.be/sabato/entertainment/nog-twee-weken-oorlogsverhalen-van-vermiste-soldaten-in-flanders-field/10388574.html?fbclid=IwAR1I9KaDWaKTCjtrvt-LZwkY15atC6Y0uXJlnN4agLAjAWqaibDG8hKfP0>, 14/05/22

BIJLAGEN

1 BIJLAGEN DEEL 1

1.1 SHAPEFILES EN GIS DATA

- Knipperlichtkaart (deel 4.5): **Knipperlichtkaart Westhoek.shp**
- Densiteitskaart Britse doden zonder gekend graf tussen juni en december 1917 (deel 5.7):

2 BIJLAGEN DEEL 3

2.1 AFKORTINGEN GEMEENTE

Gemeente	Afkorting
Beselare	BES
Bikschote	BIK
Boezinge	BOE
Diksmuide	DIK
Elverdinge	ELV
Geluveld	GEL
Geluwe	GWE
Heestert	HEE
Hollebeke	HOL
Ieper	IEP
Kaaskerke	KAA
Kemmel	KEM
Langemark	LAN
Loker	LOK
Merendree	NEV
Merkem	MER
Mesen	MES
Nieuwerkerke	NIE
Nieuwpoort	NPT
Passendale	PAS

Vermist aan het front

Gemeente	Afkorting
Ploegsteert	PLO
Poelkapelle	POE
Saint-Yvon	SAI
Sint-Jan	SIN
Voormezele	VOO
Westrozebeke	WES
Wevelgem	WEV
Wijtschate	WIJ
Zillebeke	ZIL
Zonnebeke	ZON
Zuidschote	ZUI

2.2 SHAPEFILE LOCATIES

Locatie archeologische individuen.shp